کشف الباری
عما فی
جلد ۱۲
صحیح البخاری
تصنیف
حضرت مولانا سلیم اللہ خان

کشف الباری

عما فی

صحیح البخاری

کتاب فضائل القرآن، کتاب النکاح، کتاب الطلاق

مؤلف ← صدر وفاق المدارس مولانا سلیم اللہ خان مدظلہ العالی
شیخ الحدیث جامعہ فاروقیہ کراچی

ترتیب وتحقیق ← مولانا ابن الحسن عباسی (مؤلف درس مقامات)

ترجمہ ← مولانا شاہ فیصل فاضل وفاق المدارس، امداد العلوم

خصوصیات

① داحادیثو تخریج
② د تعلیقات بخاری تخریج کول
③ د اسماء الرجال مختصر تعارف
④ دگرانو لغاتو لغوی صرفی او نحوی حل
⑤ ماقبل باب سره د ربط په باره کښې پوره تحقیق
⑥ د شرحې د هرې خبرې په حاشیه کښې حواله ورکول
⑦ د ترجمة الباب مقصد په بیانولو کښې پوره تحقیق
⑧ د مختلفو مذاهبو تحقیقی بیان او بیا د مذهب حنفی ترجیح
⑨ دحدیث اطراف بیانول چه په بخاری کښې داحدیث په کوم کوم ځائې کښې دې

جلد ⑫

خورونکی فیصل کتب خانه محله جنګی پیښور
موبائل:- ۰۳۲۱۹۰۹۱۸۳۵

فهرست مضامين

شميره	مضمون	صفحه

شميره	مضمون	صفحه

شمیره	مضمون	صفحه

۳۲_ بَاب مَنْ أَحَبَّ أَنْ يَسْمَعَ الْقُرْآنَ مِنْ غَيْرِهِ

۳۵_ بَاب الْبُكَاءِ عِنْدَ قِرَاءَةِ الْقُرْآنِ

۳۷_ بَاب اقْرَءُوا الْقُرْآنَ مَا ائْتَلَفَتْ عَلَيْهِ قُلُوبُكُمْ

۷۰_ کتاب النکاح

شمیره	مضمون	صفحه

شمیره	مضمون	صفحه

شمیره	مضمون	صفحه

شمیرہ	مضمون	صفحہ

شميره	مضمون	صفحه

شمیرہ	مضمون	صفحہ

٧٣ - بَابُ مَوْعِظَةِ الرَّجُلِ ابْنَتَهُ لِحَالِ زَوْجِهَا

٨٤- بَابُ صَوْمِ الْمَرْأَةِ بِإِذْنِ زَوْجِهَا تَطَوُّعًا

شمیرہ	مضمون	صفحہ

شمیره	مضمون	صفحه

شمیره	مضمون	صفحه

شمیره	مضمون	صفحه

۷- بَابُ لِمَ تُحَرِّمُ مَا أَحَلَّ اللَّهُ لَكَ

۸- بَابُ لَا طَلَاقَ قَبْلَ النِّكَاحِ

شمیره	مضمون	صفحه

شمیره	مضمون	صفحه

شمیره	مضمون	صفحه

۳۷- بَاب وَأُولَاتُ الْأَحْمَالِ أَجَلُهُنَّ أَنْ يَضَعْنَ حَمْلَهُنَّ

۳۹- بَاب قِصَّةِ فَاطِمَةَ بِنْتِ قَيْسٍ

۴۰- بَاب الْمُطَلَّقَةِ إِذَا خُشِيَ عَلَيْهَا فِي مَسْكَنِ زَوْجِهَا أَنْ يُقْتَحَمَ عَلَيْهَا أَوْ تَبْذُوَ عَلَى أَهْلِهَا

۴۴- بَاب تُحِدُّ الْمُتَوَفَّى عَنْهَا زَوْجُهَا أَرْبَعَةَ أَشْهُرٍ وَعَشْرًا

۴۵- بَاب الْكُحْلِ لِلْحَادَّةِ

۴۷- بَاب تَلْبَسُ الْحَادَّةُ ثِيَابَ الْعَصْبِ

....

يو وضاحت

کتاب فضائل القرآن: الاحادیث (۴۶۹۴-۴۷۷۵)

د صحیح بخاری کتاب فضائل القرآن په ۳۷ بابونو مشتمل دې او په دې کښې امام بخاری ټول (۹۹) احادیث مرفوعه ذکر کړی دی په دې کښې د معلق او متابعاتو تعداد اتلس دې او باقی ۸۱ احادیث موصوله دی ۷۳ احادیث په کښې مکرر دی یعنی هغه مخکښې تیر شوی دی او باقی ۲۶ احادیث هغه دی چه امام دلته په اول ځل ذکر کړی دی د فضائل قرآن د یوولسو احادیثو نه علاوه باقی ټولو احادیث امام مسلم رحمه الله هم نقل کړی دی په دې وجه ددې باب اکثر احادیث متفق علیه دی کتاب فضائل القرآن کښې امام بخاری رحمه الله د صحابو رضی الله عنهم او سلف صالحینو اووه آثار هم نقل کړی دی ـ

....

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

حامداً ومصلياً:

د مرتب درخواست: دصحيح البخاری د جلد ثانی نه د کشف الباری دریم جلد ستاسو په لاسونو کښې دې داپه کتاب فضائل القرآن،کتاب النکاح او کتاب الطلاق باندې مشتمل دې کتاب التفسیر د کتاب المغازی نه درې کاله ورسته راغلې وو ددې دریم جلد په ترتیب ،تحقیق ، تعلیق او کتابت او طباعت کښې دوه کاله وخت اولګیدلو ،دکشف الباری کتاب المغازی اوکتاب التفسیر هریو د جدا جدا موضوع په وجه دمستقل کتاب حیثیت لری همدا شان دا جلد هم د جدا موضوع په وجه د مستقل کتاب حیثیت لری دا جلد چه د صحیح البخاری د کومې حصې په تشریح مشتمل دې په دې حصه کښې امام بخاری رحمه الله د انسان د ازدواجی ژوند متعلق د نبی کریم ﷺ احادیث مبارکه او د صحابه رضی الله عنهم او سلف صالحینو رحمهم الله آثار او اقوال خپل خاص او منفرد اسلوب سره جمع کړی دی امام بخاری رحمه الله په کتاب فضائل القرآن کښې (۳۷) بابونه ،کتاب النکاح کښې (۱۳۱) بابونه او کتاب الطلاق کښې (۵۳) بابونه قائم کړی دی نو په دې جلد کښې ټول (۲۱۲) بابونه دی دا بابونه په(۳۳۵) مرفوع،احادیثو او د حضرات صحابه کرامو رضی الله عنهم او سلف صالحینو رحمهم الله په (۱۳۳) آثارو باندې مشتمل دې

مرفوع احادیثو کښې (۳۲۷) احادیث مکرر دی او (۱۱۸) احادیث په اول ځل امام بخاری رحمه الله ذکر کړی دی دغه په اول ځل راغلی احادیثو په تخریج کښې په حاشیه کښې د صحاح سته نه شوې دې کتاب النکاح کښې امام بخاری رحمه الله د رضاع مسائل هم بیان کړی دی دغه شان کتاب الطلاق کښې د لعان، ظهار او عدت مسائل هم راغلی دی .

په ترتیب او تحقیق کښې هم د دغه امورو خیال ساتل شوې دې د کوم ذکر چه مخکنی جلدونو کښې شوې دې ترجمة الباب ، د امام بخاری رائې او رجحان ، د ائمهٔاربعه مسلك، او بحث طلب مسائلو کښې د دوی د دلائلو د وضاحت اهتمام شوې دې د هر کتاب په ابتداء کښې د هغې سرسری تعارف هم کړې شوې دې

دې عظیم علمی کار دپاره چه د کوم علمی ، روحانی ، او جسمانی قوتونو او صلاحیتونو د روښانه لالټین ضرورت دې د خپل ژوند په بیایان کښې د لرې لرې پورې د هغې رنړا نه ښکاری خو په دې خیال زما همت کلك او زیاتیږی چه الله جل شانه کمزوزې ګیاه لره د دروند غر د استحکام عطاء کولې شی بې وسه میږې د سلیمان علیه السلام ملګرې کولې شی یوې ذره ته وسعت او فراخوالې ورکولې شی اود مخالف موسم بې رونقۍ د فصل ګل په رونقونو بدلولې شی .

الله تعالی خالص په خپل فضل او کرم سره د د رې جلدونو د ترتیب کولو توفیق ماته نصیب کړه او د هغه د فضل نه مې دا امید دې چه هم دغه شان به راتلونکی جلدونه هم مکمل شی

آخر کښې د لوستونکو نه د حضرت شیخ الحدیث دامت برکاتهم د صحت او عافیت دپاره د خصوصی دعاګانو درخواست دې چه دا کار الله تعالی د هغوی د شفقت په سیوری کښې مکمل کړی اودې ناکاره ته د باقی حصو دتکمیل توفیق نصیب کړی او په وختونو کښې برکت او د ترتیب او تحقیق په مراحلو کښې آسانی پیدا کړی آمین ــ وصلی الله علی خیر خلقه محمد وآله وصحبه اجمعین

ابن الحسن عباسی ۱۵ ذی قعده ۱۴۲۰ ه

بِسۡمِ اللّٰهِ الرَّحۡمٰنِ الرَّحِیۡمِ

٦٩= کِتَابُ فَضَائِلِ الْقُرْآنِ

امام بخاری د کتاب ا لتفسیر نه روسته کتاب فضائل القرآن ذکر کړو د دواړو بابونو په مینځ کښې مناسبت بیخی ښکاره دې د ابو ذرد نسخې نه علاوه باقی نسخو کښې لفظ د کتاب په دې مقام کښې نشته (۱)

فضائل جمع د فضیلة ده دا د «نقیصة» ضد دې د فضل او فضیلت دواړو یوه معنی ده (۲)

آیا د قرآن یوه حصه د بلې حصې نه افضله ده او که نه ؟ ؟ ؟

په دې مقام کښې د فضائل قرآن د مناسبت په وجه یو بحث کیږی چه د قرآن کریم بعضې حصه د بعضې نورو حصو نه افضله وی که نه ؟ په دې مسئله کښې اختلاف دې او دا اختلاف د دویمې هجرئ صدئ نه پس هغه وخت پیدا شو چه د خلق القرآن مسئله رااوچته شوه د دې نه مخکښې په دې مسئله کښې هیڅ قسم اختلاف نه وو د قرآن کریم د بعضې سورتونو او خاص آیاتونو متعلق چه فضائل راغلی دی په هغې کښې هیڅ قسم تاویل ته ضرورت پیښ شوې نه وو خوپه دویمه هجری صدئ کښې چه کله د خلق القرآن مسئله رااوچته شوه او جمهور اهل سنت او ائمؤ د معتزله فرقې په رد کښې د کلام الله د غیر مخلوقیت عقیدې وضاحت اوکړو هغه وخت دا مسئله مخې ته راغله (۳)

د معتزلؤ په نیز کلام الله چونکه مخلوق دې او د مخلوق په ما بین کښې د تفضیل نه انکار نشی کیدې په دې وجه د قران د یوې حصې افضل کیدل د بلې حصې نه دهغوی په نیزخه د اشکال خبره نه ده خودومره ده چه اهل سنت په نیز په دې مسئله کښې دوه مذهبه پیدا شول

① د امام ابو الحسن اشعري ،قاضی ابو بکر باقلانی ، احمد بن کلاب او د متاخرینو شافعیه مذهب دا دې چه قرآ کریم کښې تفاضیل نشته یعنی دا اووئیل چه د قرآن کریم بعضې حصه د بعضې نورې نه افضله ده صحیح خبره نه ده (۴)

یوه وجه ده دا چه که یوه حصه د بلې نه افضله ومنلې شی نو د مفضل علیه د ناقصیت وهم پیدا کیږی او قران خو د هر قسم نقصان نه پاک دې (۵)

دویمه وجه دا ده چه کلام الله د الله تعالی صفت قدیمه دې اوپه صفات قدیمه کښې تفاضل جائز نه دې پهدې وجه د تاضل قول صحیح نه دې بلکه ابوعبدالله دراج په دې موضع باندې مستقله رساله تفاصل لیکلې ده او په هغې کښې په امتناع د تفاضل باندې د اهل سنت اجماع نقل کړې ده لکه هغه لیکی: «أجمع أهل السنة على أن ما ورد في الشرع مما ظاهره المفاضلة بين

۱) فتح الباری (۹/٤) وعمدة القاری (۱۱/۲۰)_

۲) عمدة القاری (۱۱/۲۰)_

۳)فتاوی ابن تیمیة کتاب التفسیر (۱۷/۵۳)_

٤) التعلیق الصبیح (۳/۳۲)_

۵) فتاوی شیخ الإسلام ابن تیمیه کتاب التفسیر (۱۷/۶۹)_

آی القرآن وسورة لیس المراد به تفضیل ذوات بعضها علی بعض إذ هم کله کلام الله وصفة من صفاته بل هو کله لله فاضل کسائر صفاته الواجب لها نعت الکمال»(۳)
باقی کومو کومو آیاتونو یا سوتونو ته چه افضل یا اعظم وئیلې شوې دی‌دا حضرات ئې دوه مطلبه بیانوی

① یو دا چه د افضل او اعظم نه مراد عظیم او فاضل والې مراد دې یعنی ددې نه مقصود نفس فضیلت او عظمت دې د بل څیز په مقابله کښې اعظم او افضلیت مراد نه دې (۴) یا افضل او اعظم ئې ورته په اعتبار د ثواب او جزاء وئیلې دې یعنی دغه حصه د بلې حصې نه د ثواب په اعتبار سره افضله او غوره ده او د ثواب په اعتبا سره په تفاضل کښې د چا اختلاف نشته ځکه چه ثواب او جزاء مخلوق دې او په مخلوق کښې تفاضل د ټولو په نیز صحیح دې (۱)

② دویم مسلك د جمهورو امت او ائمه اربعه دې چه د قرآن کریم بعضې حصه د بعضې بلې حصې نه افضل ده (۲)

د دې حضراتو مستدلات هغه نصوص دی په کومو کښې چه د مختلفو آیاتونو او سورتونو فضیلت او عظمت او خاص اهمیت بیان شوې دې چه منجمله د هغې نه څو فضائل راروان دی مثلاً آیة ا لکرسیٔ ته د قرآنی آیاتونو سردار وئیلې شوې ده سورة یسین ته قلب القرآن وئیلې شوی دی سورة اخلاص د ثلث القرآن مساوی ګڼړلې شوې دې دا ټول نصوص په دې خبره دلالت کوی چه د قرآن یوه حصه به په بله حصه افضلیت لری

پاتې شوه دا خبره چه بعضو لره په بعضو فضیلت ورکړې شی نو د مفضل علیه د نقص وهم لازمیږی دا څه وزنی دلیل نه دې یو څیز که د بل څیز په مقابله کښې افضل اوګڼړلې شی د هغې مطلب هیڅکله دا نه وی چه ګویا دا بل څیز ناقص دې بعضې انبیاء د نورو انبیاؤ نه افضل دی خو ددې مطلب دا نه دې چه مفضل علیه کښې نقص یا کمې او کوتاهی موجود ده بیا که چا ته دا وهم واقع کیږی نو د هغه د وهم په وجه خو دا صحیح او صریح روایات نشی رد کولې دا د جمهورو عالمانو مسلك دې (۳)

لکه علامه ابن تیمیه رحمه الله چه لیکی :«والقول بأن کلام الله بعضه أفضل من بعض هو القول المأثور عن السلف وهو الذی علیه أئمه الفقهاء من الطوائف الأربعة وغیرهم»(۴)

مثلاً قل هو الله احد او «تبت یدا أبی لهب» دا دواړه دا لله تعالی کلام دې خو د متکلم فیه په اعتبار سره دواړو کښې تفاضل دې یو کښې متکلم فیه د الله تعالی جل شانه ذات او صفات دی اوپه دویم کښې یوکافر متکلم فیه دې په دې اعتبار سره په دواړو کلامونو

---

۱) فتاوی شیخ الإسلام ابن تیمیه (۷۳\۱۷)_

۲) فتاوی شیخ الإسلام ابن تیمیة (۶۹\۱۷)_

۳) مجموع فتاوی شیخ الإسلام ابن تیمیة (۱۳\۱۷ ، التعلیق الصبیح :۳۲/۳)_

٤) مجموع فتاوی شیخ الإسلام احمد بن تیمیة کتاب التفسیر (۱۳\۱۷)_

کښې تفاوت او تفاضل دې (۱)
په قرآن کریم کښې د تفاضل دا اختلاف په حقیقت کښې په یو بل مشهور اختلاف باندې مبنی دې او هغه دا چه کلام الله شئ واحد دې که شئ متعدد ، د اشاعرؤ په نیز کلام الله شئ واحد دې په دې کښې هیڅ قسم تنوع او تعدد نشته او کله چه تنوع او تعدد نشته نو خپل مینځ کښې د تفاضل سوال نه پیدا کیږی لیکن د نورو عالمانو په نیز کلام الله شئ واحد نه دې لکه علامه قسطلانی چه تقدیم وتاخیر لیکی :

((ولعل الخلاف فی هذه المسئلة یلتفت إلی الخلاف المشهور أن کلام الله شئ واحد أم لا وعند الشعری أنه لاینتوع فی ذاته بل بحسب متعلقاته ولیس لکلام الله الذی هو صفة ذاته بعض لکن بالتاویل والتعبیر، وفهم السامعین اشتمل علی أنواع المخاطبات ولولا تنزله فی هذه المواقع لما وصلنا إلی فهم شئ منه))(۲)

بَاب کَیْفَ نَزَلَ الْوَحْیُ وَأَوَّلُ مَا نَزَلَ

دصحیح بخاری په اکثرو نسخو کښې د ((نزول الوحی)) لفظ دې نزول مصدر دې خو د ابو ذر په نسخه کښې د ((نزل الوحی)) الفاظ دی یعنی د مصدر په ځائې ((نزل)) د ماضی صیغه ده (۳)
د حافظ ابن حجر رحمه الله نه په دې مقام کښې تسامح واقع شوې دې هغوی نزول ته د جمع صیغه وئیلې ده (۴)
علامه عینی رحمه الله دوی راګیر کړی دی او لیکی

((وقال بعضهم کیف نزول الوحی بصیغة الجمع قلت کأنه ظن من عدم وقوفه علی العلوم العربیة لفظ النزول جمع وهوغلط فاحش وإنما هو مصدر من نزل ینزل نزولاً))(۱)

قوله: قال ابن عباس المهیمن :الأمین ،القرآن أمین علی کل کتاب قبله:

د سورة مائدې په آیت نمبر (۴۸) کښې دی ((وأنزلنا إلیك الکتاب بالحق مصدقاً لما بین یدیه من الکتاب ومهیمناً علیه)) یعنی مونږ په تاسو داسې یو ربښتینې کتاب نازل کړې دې چه د مخکنو کتابونو تصدیق کونکې دې او د هغې د مضامینو نګهبان دې
علامه شبیر احمد عثمانی رحمه الله د دې آیت لاندې لیکی :
د مهیمن څو معانی بیان شوی دی امین ، غالب . حاکم ، نګهبان ، او محافظ او د هرې معنی په اعتبار سره قرآن کریم د مختلفو کتابونو دپاره مهیمن کیدل صحیح دی د الله تعالی چه کوم امانت په تورات . انجیل او نورو آسمانی کتابونو کښې ودیعت کړې شوی

---

۱) فتاوی شیخ الإسلام ابن تیمیة (۱۷\۶۷،۶۸)_
۲) ارشاد الساری (۱۱\۲۵۴)_
۳) ارشاد الساری (۱۱\۲۵۴)_
٤) فتح الباری (۹\۴)_

وود زياتى ځيز سره په قران کښې محفوظ دى په هغې کښې هيڅ خيانت نه دې شوې او کوم چه فروعى ځيزونه په هغه کتابونو کښې د مخصوص مخاطبينو يا د زمانې د حال موافق وو هغه قرآن منسوخ کړل او کوم حقائق چه نا مکمل وو د هغې ئې تکميل اوکړو او کومه حصه چه د موجوده وخت په اعتبار سره غير مهمه وه هغه ئې بيخى پريخوده (۲)

دحضرت ابن عباس رضی اللہ عنہما دا تعليق عبدبن حميد په خپل تفسير کښې موصولاً نقل کړې دې فرمائى (۳)

[۴۶۹۴] حَدَّثَنَا عُبَيْدُ اللّٰهِ بْنُ مُوسَى عَنْ شَيْبَانَ عَنْ يَحْيَى عَنْ أَبِي سَلَمَةَ قَالَ أَخْبَرَتْنِي عَائِشَةُ وَابْنُ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُمْ قَالَا لَبِثَ النَّبِيُّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِمَكَّةَ عَشْرَ سِنِينَ يُنْزَلُ عَلَيْهِ الْقُرْآنُ وَبِالْمَدِينَةِ عَشْرَ سِنِينَ [ر:۳۶۹۵]

د عبيدالله بن موسى استاذ شيبان بن عبدالرحمن دې چه کنيت ئې ابو معاويه دې دده شيخ يحى بن ابى کثير دې او د يحيى شيخ ابو سلمه بن عبدالرحمن بن عوف دې دا حديث په کتاب المغازى کښې تير شوې دې (۱)

[۴۶۹۵] حَدَّثَنَا مُوسَى بْنُ إِسْمَاعِيلَ حَدَّثَنَا مُعْتَمِرٌ قَالَ سَمِعْتُ أَبِي عَنْ أَبِي عُثْمَانَ قَالَ أُنْبِئْتُ أَنَّ جِبْرِيلَ أَتَى النَّبِيَّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَعِنْدَهُ أُمُّ سَلَمَةَ فَجَعَلَ يَتَحَدَّثُ فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لِأُمِّ سَلَمَةَ مَنْ هَذَا أَوْ كَمَا قَالَ قَالَتْ هَذَا دِحْيَةُ فَلَمَّا قَامَ قَالَتْ وَاللّٰهِ مَا حَسِبْتُهُ إِلَّا إِيَّاهُ حَتَّى سَمِعْتُ خُطْبَةَ النَّبِيِّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُخْبِرُ خَبَرَ جِبْرِيلَ أَوْ كَمَا قَالَ قَالَ أَبِي قُلْتُ لِأَبِي عُثْمَانَ مِمَّنْ سَمِعْتَ هَذَا قَالَ مِنْ أُسَامَةَ بْنِ زَيْدٍ [ر:۳۴۳۵]

معتمر بن سلمان فرمائى چه ما د خپل والد سليمان نه اوريدلى وو او هغه د ابو عثمان عبدالرحمن نهدى نه نقل کړى دى چه ماته خبر راکړې شوې وو چه حضرت جبرئيل علیہ السلام نبى کريم ته راغلو او د نبى کريم ﷺ سره ام سلمه رضی اللہ عنہا موجوده وه حضرت جبريل علیہ السلام په خبرو کولو شروع اوکړه نبى کريم ﷺ د ام سلمې رضی اللہ عنہا نه تپوس اوکړو دا څوک دې؟ هغې عرض اوکړو دا دحيه (صحابى) دې بيا چه نبى کريم ﷺ پاځيدو نو حضرت ام سلمې عرض اوکړو قسم په رب ما خو دې دحيه رضی اللہ عنہ ګنړلو تر دې چه ما د رسول الله خطبه واوريده چه هغوى د حضرت جبريل علیہ السلام خبرې نقل کولې (دهغې نه اندزه لګيده چه د نبى ﷺ ته چه څوک راغلې وو هغه حضرت جبريل علیہ السلام ووچه د دحيه رضی اللہ عنہ په شکل کښې راغلې وو)

قوله: قَالَ أَبِي قُلْتُ لِأَبِي عُثْمَانَ مِمَّنْ سَمِعْتَ هَذَا: معتمر بن سليمان فرمائى چه زما پلار (سليمان) وئيلى دى چه ما د خپل شيخ ابو عثمان نه تپوس اوکړو چه تا دا حديث د چا نه اوريدلې دې ؟ نو ابو عثمان اوفرمائيل چه ما د حضرت اسامه بن زيد رضی اللہ عنہ نه اوريدلې دې چه د رسول الله ﷺ محبوب وو

په پورتنى سند کښې ابو عثمان حديث مرسل بيان کړې دې ددې وجې د هغوى شاګرد

---

۱) صحيح البخارى کتاب المغازى رقم الحديث (۴۶۴۴) ص : ۹۲۰)_

سلیمان د هغوی نه تپوس اوکړو چه تاسو د چا نه اوریدلې دې نو هغوی د حضرت اسامه بن زید رضی الله عنه نوم اوخودلو ـ

خطبه د کوم ځیز متعلق وه؟ ددې حدیث متعلق دا خبره پاتې کیږی چه په دې خطبه کښې رسول الله صلی الله علیه وسلم کومه خبره کړې وه او کومه قصه ئې بیان کړې وه

حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائی چه ما ته په دې باره کښې داسې څه روایت ملاوه نشو چه د هغې نه دغه معلومه شی خو ډیره ممکن ده چه په دې کښې د بنو قریظه طرف ته د تلو کوم حکم ورکړې شوې وو هغه مراد وی ځکه چه په ،،دلائل بیهقی،، کښې د عبدالرحمن بن قاسم په طریق سره د حضرت عائشې رضی الله عنها نه هم دغه شان روایت منقول دې چه هغوی نبی صلی الله علیه وسلم د سورلئ په حالت کښې د یو کس سره خبرو کولو باندې لیدلې وود خبرو نه چه اوزګار شو نبی صلی الله علیه وسلم دوی ته تشریف راوړو نو دوی ترې تپوس اوکړوچه دا څوك وو نو نبی صلی الله علیه وسلم اوفرمائیل دې د چا پشان وو ؟ حضرت عائشې اوفرمائیل د دحیه رضی الله عنه پشان وو نو نبی صلی الله علیه وسلم اوفرمائیل چه دا حضرت جبرئیل وو ماته ئې د بنو قریظه طرف ته د تلو حکم اوکړو.

ددلائل بیهقی ددې روایت نه دا اخذ کولې شی چه د بخاری ذکر شوې حدیث باب کښې د ((یخبر خبر جبرئیل)) نه هم دا قصه او واقعه مراد ده (۱)

خو علامه عینی رحمه الله دا خبره په درې وجوه سره رد کړې ده یو دا چه په حدیث باب کښې د حضرت ام سلمې ذکر دې چه هغه د نبی صلی الله علیه وسلم سره وه او د دلائل بیهقی په روایت کښې د حضرت عائشې نوم دې دویمه دا چه راویان هم په دواړو کښې مختلف دی دریم دا چه د حدیث باب نه معلومیږی چه حضرت ام سلمې رضی الله عنها نبی صلی الله علیه وسلم په کور کښې لیدلې وو او حضرت عائشې رضی الله عنها د کور نه بهر د سورلئ په حالت کښې لیدلې وو ددې وجې په حدیث باب کښې د ((خبر جبرئیل)) نه د بنو قریظه واقعه مراد نشی اخستې (۲)

خو په دواړو کښې تطبیق کیدې شی چه واقعه خو هم هغه د بنو قریظه وه خو حضرت ام سلمې او حضرت عائشې رضی الله عنهما دواړو به لیدلې وی یو په کور کښې دننه او بل د کور نه بهر، هم دا وجه ده چه علامه قسطلانی رحمه الله د علامه عینی رحمه الله د اعتراض په تردید کښې لیکی.

((وأجاب فی إنتقاض الإعتراض : بأنه لیس فی شئ من ذلك ما یمنع إتحاد القصة فراوه کل من عائشة و أم سلمة))(۳)

[۴۶۹۶] (۴) حَدَّثَنَا عَبْدُ اللهِ بْنُ يُوسُفَ حَدَّثَنَا اللَّيْثُ حَدَّثَنَا سَعِيدٌ الْمَقْبُرِيُّ عَنْ أَبِيهِ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَا مِنَ الْأَنْبِيَاءِ نَبِيٌّ إِلَّا أُعْطِيَ مَا مِثْلُهُ آمَنَ

---

۱) فتح الباری (۹\۶)ـ

۲) عمدة القاری (۱۲\۲۰)ـ

۳) ارشاد الساری (۱۱\۲۵۶)ـ

٤) أخرجه البخاری ایضا فی کتاب الإعتصام باب قول الله صلی الله علیه وسلم بعثت بجوامع الکلم رقم الحدیث ۷۲۷۳ ومسلم فی کتاب الإیمان باب وجوب الإیمان برسالة نبینا محمد صلی الله علیه وسلم رقم الحدیث ۱۵۲ ، والنسائی فی کتاب التفسیر باب قوله جل شانه ((إنا أوحینا إلیک کما أوحینا إلی نوح)) رقم الحدیث (۱۱۱۲۹) وفی فضائل القرآن باب کیف نزول القرآن رقم الحدیث ۷۹۷۷ـ

عَلَيْهِ الْبَشَرُ وَإِنَّمَا كَانَ الَّذِي أُوتِيتُ وَحْيًا أَوْحَاهُ اللَّهُ إِلَيَّ فَأَرْجُو أَنْ أَكُونَ أَكْثَرَهُمْ تَابِعًا يَوْمَ الْقِيَامَةِ [ر:۶۸۴۶]

سعيد مقبرى د خپل پلار نه نقل كوى چه نوم ئې كيسان دې او هغوى د حضرت ابوهريره رضي الله عنه نه نقل كوى چه نبى ﷺ فرمائيلى دى چه په پيغمبرانو كښې يو پيغمبر هم داسې نه دې تير شوې چه يوه معجزه ورته هم نه وى وركړې شوې چه د هغې معجزې په وجه خلقو ايمان راوړې وې يعنى هر نبى ته يوه نه يوه معجزه ضرور وركړې شوې وه چه د هغې مشاهده به ئې اوكړه نو خلق به ايمان راوړو ته مجبوره شو خو په دې باره كښې چه كوم څيز ماته راكړې شوې دې هغه وحى الهى ده كومه چه الله تعالى په ما باندې نازل كړې ده ددې وجې زما اميد دې چه د قيامت په ورځ به زما د تابعدارو شمار دټولو نه زيات وى .

د حديث باب څلور مطلبونه : امام نووى ددې حديث درې مطلوبه بيان كړى دى

① يو دا چه هر يو نبى ته معجزه وركړې شوې ده ددې پشان معجزه به د دوى نه وړاندې پيغمبرانو ته هم وركړې شوې وه خو زما لويه معجزه قران كريم دې او دا يوه داسې معجزه ده كومه چه زما نه وړاندې چاته هم نه ده وركړې شوې ددې وجې د قيامت په ورځ به زما د امت شمار د ټولو نه زيات وى

② دويم مطلب دا دې چه نورو پيغمبرانو ته كومې معجزې وركړې شوې وې په هغې كښې د جادو او سحر د لارې ګمان ووچه خلقو به هغې باندې د جادو او سحر ګمان كولو خو كومه معجزه چه ماته راكړې شوې ده په دې كښې داسې قسم ګمان نشى كولې

③ دريم مطلب دا دې چه د نورو انبياؤ معجزې به د هغوى په تلو سره ختمې شوې د هغې مشاهده صرف هغه كسانو كولې شوه كوم چه د هغوى په زمانه كښې په هغه وخت كښې حاضر وو خو قرآن كريم يوه داسې معجزه ده چه د قيامت تر ورځې پورې هر سړې ددې مشاهده كولې شى (۱)

په دې درې مطلبونو كښې څه تضاد نشته ټول مراد كيدې شى په اصل كښې د حديث سياق د نورو پيغمبرانو د معجزاتو او د نبى كريم ﷺ په معجزه كښې د فرق ښكاره كولو دپاره دې او ذكر شوى درې واړه مطلبونو نه فرق ښكاره كيدې شى .

محشى د بخارى علامه سندى رحمه الله يو بل مطلب بيان كړې دې او هغه دا دې چه د ((امن عليه البشر)) نه د نورو پيغمبرانو د معجزانو ښكاره والې خودل مقصود دې چه هغه معجزات داسې ښكاره وې چه د هغې مشاهده به ئې اوكړه نو زړه به پخپله ايمان راوړو باندې مجبوره شو لكه مړى ژوندى كول د كاڼړى نه اوښه راوتل وغيره خو د نبى كريم ﷺ د معجزه قرآن پاك ادراك د كمال عقل نه بغير نشى كيدې نو نبى ﷺ ته چه د قرآن معجزه وركړې شوې ده دا په دې خبره دليل دې چه د امت محمديه د خلقت بنياد په كمال عقل باندې كيخودې شوې دې او د كمال عقل وصف دوى ته وركړې شوې دې ددې وجې ددې

۱) شرح مسلم للنوى (۸۶/۱) وعمدة القارى (۳۱/۲۰)۔

امت نه هم دا امیدڊي چه ددې اکثریت به ایمان راوړي ځکه چه د کمال عقل هم دا تقاضا ده (۱)

د «وإنما كان الذي أوتيته» کښې د «إنما» کلمه د حصر ده خو د نبی ﷺ معجزات صرف قرآن کریم کښې منحصر نه دی د دوی ﷺ نورې هم ډیر معجزې شته خو په دې ټولو کښې قرآن کریم چونکه یو لازواله او لویه معجزه ده ددې وجې په کلمه حصر سره په خصوصیت سره ددې ذکر اوکړې شو (۲)

قوله: مَا مِنَ الْأَنْبِيَاءِ نَبِيٌّ إِلَّا أُعْطِيَ مَا مِثْلُهُ آمَنَ عَلَيْهِ الْبَشَرُ: په دې جمله کښې «ما» موصوله ده او دا د فعل «اعطی» دپاره مفعول به ثانی دې «مثله» مبتداء ده او «آمن عليه البشر» پوره جمله ددې خبر دې مبتدا او خبر چه دواړه ملاؤ شو د «ما» موصوله دپاره صله ده

د «آمن» په صله کښې باء او لام استعمالوی او دلته «علی» استعمال شوې دې کوم چه په معنی د لام کښې ده «أي آمن لأجله البشر» او د لام په ځائې د «علی» د استعمال وجه دا ده «آمن» د غلبې معنی

لره متضمن دې مطلب دا دې چه ددې معجزې شان به دا وی چه ددې مشاهده اوکړې نو انسان به په ایمان راوړو باندې مجبوره او مغلوب شی او د هغې رد کولو دپاره څه وجه باقی نه پاتې کیږی (۳)

علامه طیبی رحمه الله فرمائی «علیه» د «آمن» د فاعل نه حال واقع شوې دې یعنی په دې معجزه باندې انسان ایمان راوړی په داسې حال کښې چه هغه ددې چیلنج او مقابله نه مغلوبه شی (۴)

دا حدیث امام بخاری دلته په اول ځل ذکر کړې دې او وړاندې په کتاب الاعتصام کښې ئې هم دا ذکر کړې دې امام مسلم او امام نسائی هم ددې تخریج کړې دې۔

[۴۶۹۷] حَدَّثَنَا (۵) عَمْرُو بْنُ مُحَمَّدٍ حَدَّثَنَا يَعْقُوبُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ حَدَّثَنَا أَبِي عَنْ صَالِحِ بْنِ كَيْسَانَ عَنِ ابْنِ شِهَابٍ قَالَ أَخْبَرَنِي أَنَسُ بْنُ مَالِكٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ أَنَّ اللَّهَ تَعَالَى تَابَعَ عَلَى رَسُولِهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الْوَحْيَ قَبْلَ وَفَاتِهِ حَتَّى تَوَفَّاهُ أَكْثَرَ مَا كَانَ الْوَحْيُ ثُمَّ تُوُفِّيَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بَعْدُ

---

۱) حاشية البخاری للسندی (۷٤٤/۲)_
۲) ارشاد الساری (۲۵۷\۱۱)_
۳) عمدة القای (۱۳\۲۰)_
٤) عمدة القاری (۱۳/۲۰)- وشرح طیبی)_
۵) وأخرجه مسلم فی أوائل کتاب التسیر رقم الحدیث (۳۰۱۶) والنسائی فی کتاب فضائل القرآن باب کیف نزول القرآن رقم الحدیث (۷۹۸۳)_

دا حدیث هم امام بخاری دلته په اول ځل نقل کړې دې حضرت انس بن مالک رضی الله عنه فرمائی چه په رسول الله صلی الله علیه وسلم باندې د هغوی د وفات نه وړاندې څو ځله پرله پسې الله تعالی وحی راولیږله تردې چه نبی صلی الله علیه وسلم پورته کړې شو یعنی د نبی صلی الله علیه وسلم د وفات نه څه موده وړاندې نه واخله تر وفاته پورې چه کومه موده ده په هغې کښې وحی الهی پرله پسې په تواتر سره نازلیدله په دغه زمانه کښې وحی د باقی نورو ټولو زمانو نه زیاته وه بیا ددې نه پس نبی صلی الله علیه وسلم وفات شو۔

قوله: حتى تَوَفَّاهُ أَكْثَرَ مَا كَانَ الْوَحيُ: ((اکثر)) د ((الوحی)) د لفظ نه حال واقع شوې دې ((ما)) موصوله ده او د ((اکثر)) دپاره مضاف الیه ده ((أی أکثر ما کان الوحی نزولاً علیه من غیره من الأزمنة))

قوله: ثُمَّ تُوُفِّيَ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بَعْدُ: ((بعد)) مبنی بر ضمه دې ځکه چه ددې مضاف الیه محذوف منوی ده ((أی بعد ذلك))

[۴۶۹۸] حَدَّثَنَا أَبُو نُعَيْمٍ حَدَّثَنَا سُفْيَانُ عَنِ الْأَسْوَدِ بْنِ قَيْسٍ قَالَ سَمِعْتُ جُنْدَبًا يَقُولُ اشْتَكَى النَّبِيُّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَلَمْ يَقُمْ لَيْلَةً أَوْ لَيْلَتَيْنِ فَأَتَتْهُ امْرَأَةٌ فَقَالَتْ يَا مُحَمَّدُ مَا أَرَى شَيْطَانَكَ إِلَّا قَدْ تَرَكَكَ فَأَنْزَلَ اللّٰهُ عَزَّ وَجَلَّ وَالضُّحَى وَاللَّيْلِ إِذَا سَجَى مَا وَدَّعَكَ رَبُّكَ وَمَا قَلَى [ر: ۱۰۷۲]

۲= بَاب نَزَلَ الْقُرْآنُ بِلِسَانِ قُرَيْشٍ وَالْعَرَبِ
وَقَوْلِ اللّٰهِ تَعَالَى قُرْآنًا عَرَبِيًّا (یوسف:۲): [الشعراء:۱۹۵]

دا ترجمه په ابواب المناقب کښې تیره شوې ده خو هلته د ((بلسان قریش)) نه پس ((والعرب)) اضافه نشته (۱)

د بخاری شارحینو ددې ترجمې څه مقصد نه دې بیان کړې خو داسې معلومیږی چه امام بخاری یوې اختلافی مسئلې طرف ته اشاره کوی

آیا په قرآن کریم کښې غیر عربی الفاظ شته ؟: او هغه دا چه په قرآن کریم کښې غیر عربی الفاظ واقع شوی دی که نه ؟ په دې مسئله کښې دوه مذاهب دی

① د امام شافعی، ابن جریر ، طبری ، ابوعبیده ،معمر بن مثنی ، قاضی ابوبکر باقلانی او مشهور امام لغت ابن فارس رائې دا ده چه په قرآن کریم کښې غیر عربی لفظ نه دې استعمال شوې (۲)

نځکه چه الله تعالی فرمائیلی دی ((إنا أنزلناه قرآنا عربیا)) او په بل ځائې کښې فرمائی ((بلسان عربی مبین)) نو ځکه په قرآن کریم کښې غیر عربی لفظ نه دې مستعمل

---

۱) صحیح البخاری أبواب المناقب (۷۲۰)
۲) الإتقان ی علوم القرآن (۱۳۵/۱) النوع الثامن والثلاثون فیما وقع فیه بغیر لغة العرب)۔

باقی په قران کریم کښې چه کوم غیر عربی نومونه دی لکه ابراهیم ، موسی وغیره یا ددې نه سوا نور هغه الفاظ د کومو په باره کښې چه وئیلې شی چه دا د حبشی ژبې یا سریانۍ ژبې وغیره الفاظ دی دا حضرات په دې باره کښې مختلف تاویلات کوی

بعضې حضرات وائی چه داسې لغات د «توارداللغات» د قبیلې څنی دی یعنی لکه څنګه چه دا په حبشی ،سریانی وغیره ژبو کښې استعمالیږی دغه شان دغه په عربۍ کښې هم استعمالیږی نو دې ته غیر عربی وئیل صحیح نه دی

بعضې حضرات وائی اګرچه دا اصلاً عربی ژبه کښې داخل نه دی خو د نورو ژبو سره د مخلوط معاشرت په وجه په عربۍ کښې هم دغه شان داخل شوی دی چه عربی ټکی ترې جوړ شوی دی (۱)

امام شافعی رحمه الله فرمائیلی دی چه د پوره عربۍ لغت احاطه کول د نبی نه سوا د بل چا دپاره ممکن نه ده ددې وجې کوم کلماتو ته چه غیر عربۍ وئیلی شوی دی نو دا د ناواقفیت په بنیاد وئیلې شوی دی قران کریم هغه د عربۍ په حیثیت سره استعمال کړی دی (۲)

۞ خو نور عالمان فرمائلی چه په قران کریم کښې غیر عربی الفاظ استعمال شوی دی باقی په کومو آیاتونو کښې چه د قرآناً عربیاً وغیره الفاظ راغلی دی هغه په خپل ځائې تیك دی ځکه چه یو غیر عربی کلمات استعمال شی په دې سره قرآن د عربیت نه نۀ اوځی که په یوه فارسی قصیده کښې یو عربی لفظ مستعمل وی نو څوك هم دا نه وائی چه دا قصیده په فارسۍ کښې نه ده هم دغه شان بعضې غیر عربی کلمات چه په قرآن کښې استعمال شوی دی په دې سره د قرآن پاك په عربیت څه اعتراض نه راځی (۳)

علامه سیوطی رحمه الله هم دا قول اختیا رکړې دې دوی فرمائی چه حافظ ابن جریر طبری رحمه الله په صحیح سند سره د حضرت ابو میسره تابعی نه روایت نقل کړې دې چه هغوی فرمائیلی دی «فی القرآن من کل لسان» په قرآن کریم کښې د هرې ژبې الفاظ دی (۴)

په قرآن کریم کښې څومره الفاظ غیر عربی دی؟ هغه غیر عربی الفاظ اوکلمات کوم چه په قرآن کریم کښې استعمال شوی دی علامه تاج الدین سبکی ، حافظ ابن حجر او علامه سیوطی رحمهم الله دا شمار کړی دی

علامه تاج الدین سبکی رحمه الله اوویشت الفاظ شمار کړی دی (۵)

حافظ ابن حجر رحمه الله په دې باندې د څلیریشتو زیادت کړې دې نو د دواړو نه یوپنځوس جوړیږی (۶)

---

۱) الإتقان فی علوم القرآن (۱۳۵/۱و ۱۳۶)_

۲) الإتقان ی علوم القرآن (۱۳۶/۱)_

۳) الإتقان فی علوم القرآن (۱۳۵/۱)_

٤) الإتقان فی علوم القرآن (۱۳۵/۱)_

۵) الإتقان فی علوم القرآن (۱٤۰/۱)_

۶) الإتقان فی علوم القرآن (۱٤۰/۱)_

علامه سیوطی رحمه الله په دې باندې د شپیتو زیادت کړې دې نو د هغې تعداد یو سل یوولس ته زیات دې (۱)

علامه سیوطی رحمه الله په دې موضوع باندې یوه مستقله رساله «المهذب فیما وقع فی القرآن من المعرب» لیکلې ده د هغې خلاصه هغوی په «الإتقان فی علوم القرآن» کښې نقل کړې ده (۲)

بهرحال امام بخاری رحمه الله دا ترجمه قائمه کړې ده او د قرآن پاک آیاتونه ئې ذکر کړې دی د هغې حضراتو تائید کوی څوک چه وائی په قرآن کښې غیر عربی هیڅ لفظ نشته دا دلته ددې ترجمې غرض کیدې شی.

[۴۶۹۹] حَدَّثَنَا اَبُو الْيَمَانِ حَدَّثَنَا شُعَيْبٌ عَنِ الزُّهْرِيِّ وَاَخْبَرَنِي اَنَسُ بْنُ مَالِكٍ قَالَ فَاَمَرَ عُثْمَانُ زَيْدَ بْنَ ثَابِتٍ وَسَعِيدَ بْنَ الْعَاصِ وَعَبْدَ اللّٰهِ بْنَ الزُّبَيْرِ وَعَبْدَ الرَّحْمٰنِ بْنَ الْحَارِثِ بْنِ هِشَامٍ اَنْ يَنْسَخُوهَا فِي الْمَصَاحِفِ وَقَالَ لَهُمْ اِذَا اخْتَلَفْتُمْ اَنْتُمْ وَزَيْدُ بْنُ ثَابِتٍ فِي عَرَبِيَّةٍ مِنْ عَرَبِيَّةِ الْقُرْاٰنِ فَاكْتُبُوهَا بِلِسَانِ قُرَيْشٍ فَاِنَّ الْقُرْاٰنَ اُنْزِلَ بِلِسَانِهِمْ فَفَعَلُوا [ر: ۳۳۱۵]

قوله: قُرَيْشٍ فَإِنَّ الْقُرْآنَ أُنْزِلَ بِلِسَانِهِمْ فَفَعَلُوا: قرآن کریم د قریشو په ژبه کښې نازل شوې دې ددې متعلق قاضی ابو بکر باقلانی رحمه الله فرمائی چه «إن معظم القرآن أنزل بلسان قریش» یعنی لویه حصه د قریشو په ژبه کښې نازل شوې دې (۳)

او ابو شامه فرمائی چه ابتداء د نزول د قریشو په لغت کښې نازل شوې دې بیا روسته په نورو ژبو کښې هم ددې د قراءت اجازت ورکړې شو. (۴)

[۴۷۰۰] حَدَّثَنَا اَبُو نُعَيْمٍ حَدَّثَنَا هَمَّامٌ حَدَّثَنَا عَطَاءٌ وَقَالَ مُسَدَّدٌ حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ سَعِيدٍ عَنِ ابْنِ جُرَيْجٍ قَالَ اَخْبَرَنِي عَطَاءٌ قَالَ اَخْبَرَنِي صَفْوَانُ بْنُ يَعْلَى بْنِ اُمَيَّةَ اَنَّ يَعْلَى كَانَ يَقُولُ لَيْتَنِي اَرَى رَسُولَ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ حِينَ يُنْزَلُ عَلَيْهِ الْوَحْيُ فَلَمَّا كَانَ النَّبِيُّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِالْجِعْرَانَةِ عَلَيْهِ ثَوْبٌ قَدْ اُظِلَّ عَلَيْهِ وَمَعَهُ نَاسٌ مِنْ اَصْحَابِهِ اِذْ جَاءَهُ رَجُلٌ مُتَضَمِّخٌ بِطِيبٍ فَقَالَ يَا رَسُولَ اللّٰهِ كَيْفَ تَرَى فِي رَجُلٍ اَحْرَمَ فِي جُبَّةٍ بَعْدَ مَا تَضَمَّخَ بِطِيبٍ فَنَظَرَ النَّبِيُّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ سَاعَةً فَجَاءَهُ الْوَحْيُ فَاَشَارَ عُمَرُ اِلَى يَعْلَى اَنْ تَعَالَ فَجَاءَ يَعْلَى فَاَدْخَلَ رَاْسَهُ فَاِذَا هُوَ مُحْمَرُّ الْوَجْهِ يَغِطُّ كَذٰلِكَ سَاعَةً ثُمَّ سُرِّيَ عَنْهُ فَقَالَ اَيْنَ الَّذِي يَسْاَلُنِي عَنِ الْعُمْرَةِ اٰنِفًا فَالْتُمِسَ الرَّجُلُ فَجِيءَ بِهِ اِلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ

---

۱) الإتقان فی علوم القرآن (۱/۱٤۱)_
۲) الإتقان فی علوم القرآن (۱/۱۳۵-۱٤۱)_
۳) فتح الباری (۹/۱۱)_
٤) فتح الباری (۹/۱۱)_

وَسَلَّمَ فَقَالَ اَمَّا الطِّیبُ الَّذِی بِكَ فَاغْسِلْهُ ثَلَاثَ مَرَّاتٍ وَاَمَّا الْجُبَّةُ فَانْزِعْهَا ثُمَّ اصْنَعْ فِی عُمْرَتِكَ كَمَا تَصْنَعُ فِی حَجِّكَ [ر: ۱۴۶۳]

ددې حدیث د ترجمة الباب سره په ظاهره څه مناسبت نشته بلکه دا په اولنی باب کښې ذکر کول پکار وو چه د وحی کیفیت په کښې بیان شوې وو خو کیدې شی د کاتب د سهو په وجه په دې باب کښې راغلی وی

علامه قسطلانی رحمه الله فرمائی چه په دې باب کښې دا حدیث ذکر کړې دې او امام بخاری رحمه الله دې طرف ته اشاره کول غوښتل چه د وحی بالقرآن او وحی بالسنة شان او د دواړو ژبه یوه ده (۱)

دا حدیث په کتاب الحج کښې تیر شوې دې (۲)

۳=بَاب جَمْعِ الْقُرْآن

قرآن مجید د الله تعالی آخری کتاب دې د خپل دې آخری کتاب د حفاظت دپاره الله جل شانه مکمل انتظام کړې دې ځکه چه د قرآن د انسانانو په سینو کښې د حفاظت انتظام کړې شوې دې او ددې د نزول دپاره ئې د داسې قوم انتخاب کړې دې چه په خپل قوت حافظه کښې نظیر نه لرلو،د هغوی سینې د قومی واقعاتو ا قبائلی انسابو دپاره محفوظې خزانې وې،چه یوځل به ئې د سوونو اشعارو قصیده واوریده نو پوره قصیده به د هغوی په زړه او دماغو باندې نقش او یاده شوه په دې باندې د عربو تاریخ گواه دې ،خو بیا چونکه دا یو امی قوم وو ددې وجې د دوی سره د هرې خبرې د باقی ساتلو مدار صرف په حافظه باندې وو۔

هم دا وجه وه چه قران کریم به څومره څومره نازلیدلو نو حضرات صحابه کرامو رضی الله عنهم به ډیر په شوق او ذوق او دلچسپئ سره هغه یادولو په صحابه کرامو رضی الله عنهم کښې لس زره حافظان صحابه زیات مشهور وو په دوی کښې ۳۷ ته اوچت مقام حاصل وو په دوی کښې د خلفاء اربعه نه سوا حضرت عبدالله بن مسعود ، حضرت طلحه،حضرت سعد بن ابی وقاص ، حضرت حذیفه بن الیمان ، حضرت ابوهریره رضی الله عنه ، حضرت سعد بن عباده رضی الله عنه ، حضرت عباده بن صامت رضی الله عنه او حضرت عبدالله بن عباس رضی الله عنهما سرفهرست دې (۳)

بیا لکه څنگه چه د قرآن کریم په سینو کښې د حفاظت انتظام د اول نه شوې وو دغه شان تحریری صورت کښې هم ددې د محفوظ ساتلو اهتمام کړې شوې وو په مستدرك حاکم کښې په صحیح سند سره روایت دې چه قران کریم په تحریری صورت کښې درې ځله جمع شوې وو ① عهدی نبوی کښې ② عهدی صدیقی کښې ③ عهد عثمانی کښې په عهد نبوی کښې د قرآن جمع ۔

---

۱) ارشاد الساری (۱۱/۲۶۰)۔

۲) صحیح البخاری کتاب الحج (۱) رقم الحدیث (۱۵۳۶) ص، ۳۰۵)۔

۳) النشر فی القراءات العشر (۶/۱) بحواله علوم القرآن (۱۷۶)۔

① په عهد نبوی کښې طریقه کار دا وو چه نبی ﷺ به کله د قرآن کریم څه حصه نازله شوه نو نبی ﷺ به یو کاتب صحابی راغوښتلو او په هغه باندې به ئې اولیکله د کاتب د لیکلو نه پس به ئې بیا په خپله هغه واوریده که په هغې کښې به د کاتب نه څه غلطی شوې وه نو د هغې اصلاح به ئې اوکړه نو بیا به ئې هغه خلقو ته پیش کړه د داسې صحابوؓ شمار تقریباً څلویښت وو چه دا فریضه به ئې ادا کوله ددې تفصیل په وړاندې باب کښې راځی.
خو د نبی کریم ﷺ په زمانه کښې د قرآن جمع کول باقاعده په یو مصحف کښې نه وو بلکه په سپینو چمړو ،یا سپینو تراشلو کاڼړو یا تختو یا د لرګی په تختو به دا لیکلی شو.
په عهد نبوی کښې په یو مصحف کښې د نه جمع کیدو وجوهات: په یو مصحف کښې ددې وجې جمع نکړې شو چه د نزول قرآن په زمانه کښې د نسخې سلسله جاری وه په یو مصحف کښې د جمع کولو په صورت کښې به ناسخ او منسوخ التلاوت دواړه قسمه آیاتونه په کښې لیکلی شول او که منسوخ به ئې ویستل او ناسخ به ئې لیکل نو په دې صورت کښې به د کټ کولو مرحله راتله او دا دواړه صورتونه مناسب نه وو ددې وجې په یو مصحف کښې د جمع کولو اهتمام اونکړې شو
یوه وجه دا هم وه چه د قرآن کریم ترتیب نزولی د حالاتو او واقعاتو مطابق وو او د آیاتونو او سورتونو ترتیب د ربط مضامین په اعتبار سره وو که په عهد نبوی کښې قرآن په کتابی صورت کښې مرتب کولې شو نو چه نوې کوم آیاتونه نازلیدل هغه دخپلو مناسب آیاتونو او سورتونو سره لګولو کښې به مشکل وو (۱)
په عهد صدیقی کښې جمع د قرآن: ② خو د حضرت صدیق اکبر ؓ په زمانه کښې حالات بدل شول د نبی کریم ﷺ د وصف نه پس د وحی د نزول سلسله بنده شوه د قرآن کریم نزول مکمل شو ددې وجې اوس حالات ددې متقاضی شول چه قرآن کریم په یو مصحف کښې جمع کړې شي دلته د باب په اولنی روایت کښې په عهد صدیقی کښې د قرآن د جمع کولو تفصیل بیان شوې دې چه کله په جنګ یمامه کښې اویا قاریان شهیدان شول نو د حضرت عمر ؓ په توجو ورکولو باندې حضرت زید بن ثابت ؓ ته د یو مصحف تیارولو حکم ورکړې شو نودا مصحف د حضرت صدیق اکبر ؓ سره وو د دوی نه پس د حضرت عمر ؓ سره و او بیا حضرت حفصې ؓ ته منتقل شو ددې نسخې دا خصوصیات وو.
① په دې نسخه کښې قرآنی آیاتونه مرتب خو وو خو سورتونه مرتب نه وو هر یو سورة جدا جدا وو۔ ② په دې کښې اووه حروف جمع وو③ په دې کښې صرف غیر منسوخ التلاوة آیاتونه جمع وو (۲)
په عهد عثمانی کښې د قرآن پاک جمع کول: ③ په دریم ځل قرآن کریم د حضرت عثمان ؓ په زمانه کښې جمع کړې شو ددې قرآن جمع کولو پس منظر دا دې چه کله اسلام د عربو د زمکې نه بهر شوروم او ګیرچاپیره په نورو ملکونو او علاقو کښې خور شو اوپه اسلام کښې داخلیدونکې خلقو دهغه مجاهدینو او سوداګرو اوتبلیغیانو نه قرآن زده کول شروع کړو د

---

۱) علوم القرآن از مولانا شمس الحق افغانی (۱۱٤)۔
۲) علوم القرآن (۱۸۶)۔

چا په وجه چه هغوی ته اسلام نصیب شوې وو نو په قراءتونو کښې د اختلاف په وجه په عامو مسلمانانو کښې د فتنې پیدا کیدو خطره شوه چونکه قرآن کریم په اووه لغاتو نازل شوې وو او حضرات صحابه کرامو رضی الله عنهم د نبی ﷺ نه په مختلفو لغاتو سره قرآن لوستې وو نوهرصحابی به خپلو شاگردانو ته هم د هغه لغت مطابق قرآن وئیل د کوم مطابق چه هغه د نبی ﷺ نه وئیلي وو حضرات صحابه کرامو رضی الله عنهم ته خو چونکه معلومه شوه چه قرآن په اووه لغاتو نازل شوې دې ددې وجې په هغوی کښې د اختلاف ویره نه وه خو کله چه دا اختلاف لرې لرې ملکونو ته اورسیدل اود قرآن کریم په اووه لغاتو باندې د نزول حقیقت هغوی کښې پوره مشهور نشو نو په دغه وخت کښې په خلقو کښې جگړې پیدا شوې بعضې خلقو به خپل قراءت ته صحیح اودنورو قراءت ته غلط وئیل داختلاف دا صورت د فتنې سبب جوړیدل ددې وجې خبرې ضرورت پیښ شو چه د قرآن کریم داسې نسخې په عالم اسلام کښې خورې کړې شي او عام کړې شي نچه په هغې کښې د اختلاف دغه ذکر شوې صورت ختم شي نو حضرت عثمان مستقل طور څلورو صحابه کرامو ته مستقل طور د قریشو په لغت باندې د قرآن جمع کولو حکم ورکړو په دې کښې حضرت زید بن ثابت انصاری رضی الله عنه وو او باقی درې سعید بن العاص، حضرت عبدالرحمن بن حارث بن هشام، او حضرت عبدالله بن زبیر قریشی رضی الله عنه وو دلته د باب په دویم حدیث کښې په عهد عثمانی کښې د قرآن جمع کولو تفصیل بیان شوې دې

د مصحف عثمانی خصوصیات: د حضرت عثمان رضی الله عنه په دور کښې چه کوم مصاحف تیار شوی وو د هغې خصوصیات دا وو ـ

① په عهد عثمانی کښې کوم مصحف تیار شوې وو نپه هغې کښې سورتونه مرتب نه وو بلکه هر یو سورة جدا جدا لیکلې شوې وود عهد عثمانی په مصاحفو کښې سورتونه مرتب کړې شوی وو.② په مصحف کښې هغه څیز اولیکلې شو کوم چه په یقین سره قرآن وو.

③ د کوم صحت چه د نبی کریم ﷺ نه ثابت وو او د هغې د غیر منسوخ التلاوت یقین وو(١)

دحضرت عثمان رضی الله عنه د دې مصاحفو او نسخو په شمار کښې اختلاف دې مشهوره دا ده چه پنځه نسخې تیارې کړې شوې وې بعضو د څلورو مصحفونو قول اختیار کړې دې خو ابو حاتم سجستانی رحمه الله ددې نسخو شمار اووه نقل کړې دې په هغې کښې یوه نسخه په مدینه منوره کښې کیخودې شوه او یوه مکه مکرمه ته یوه شام ته او یوه یمن ته او یوه بحرین ته او یوه بصره ته او یوه کوفه ته اولیږلې شوه (٢)

بیا ددې نسخو نه مسلمانانو بې شمیره نسخې نقل کړې حضرت عثمان رضی الله عنه نورې ټولې نسخې چه په کومو کښې د لغاتو اختلاف موجود وو ضائع کړې (٣)

---

١) علوم القرآن (١٩٠)ـ

٢) الإتقان فی علوم القرآن (٦٠١/١) النوع الثامن عشر فی جمعه وترتیبه)ـ

٣) مباحث فی علوم القرآن للمناع القطان (١٣١) د مصاحف عثمانیه کومه نسخه چه په مدینه منوره کښې کیخودې شوې وه هغه د حضرت عثمان رضی الله عنه د شهادت [بقیه حاشیه په راروان مخ...

[۴۷۰۱] حَدَّثَنَا مُوسَى بْنُ اسْمَاعِيلَ عَنْ ابْرَاهِيمَ بْنِ سَعْدٍ حَدَّثَنَا ابْنُ شِهَابٍ عَنْ عُبَيْدِ بْنِ السَّبَّاقِ انَّ زَيْدَ بْنَ ثَابِتٍ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قَالَ ارْسَلَ الَيَّ ابُوبَكْرٍ مَقْتَلَ اهْلِ الْيَمَامَةِ فَاذَا عُمَرُ بْنُ الْخَطَّابِ عِنْدَهُ قَالَ ابُوبَكْرٍ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ انَّ عُمَرَ اتَانِي فَقَالَ انَّ الْقَتْلَ قَدِ اسْتَحَرَّ يَوْمَ الْيَمَامَةِ بِقُرَّاءِ الْقُرْآنِ وَانِّي اخْشَى انْ يَسْتَحِرَّ الْقَتْلُ بِالْقُرَّاءِ بِالْمَوَاطِنِ فَيَذْهَبَ كَثِيرٌ مِنَ الْقُرْآنِ وَانِّي ارَى انْ تَامُرَ بِجَمْعِ الْقُرْآنِ قُلْتُ لِعُمَرَ كَيْفَ تَفْعَلُ شَيْئًا لَمْ يَفْعَلْهُ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ عُمَرُ هٰذَا وَاللّٰهِ خَيْرٌ فَلَمْ يَزَلْ عُمَرُ يُرَاجِعُنِي حَتّٰى شَرَحَ اللّٰهُ صَدْرِي لِذٰلِكَ وَرَايْتُ فِي ذٰلِكَ الَّذِي رَاى عُمَرُ قَالَ زَيْدٌ قَالَ ابُوبَكْرٍ انَّكَ رَجُلٌ شَابٌّ عَاقِلٌ لَا نَتَّهِمُكَ وَقَدْ كُنْتَ تَكْتُبُ الْوَحْيَ لِرَسُولِ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَتَتَبَّعِ الْقُرْآنَ فَاجْمَعْهُ فَوَاللّٰهِ لَوْ كَلَّفُونِي نَقْلَ جَبَلٍ مِنَ الْجِبَالِ مَا كَانَ اثْقَلَ عَلَيَّ مِمَّا امَرَنِي بِهِ مِنْ جَمْعِ الْقُرْآنِ قُلْتُ كَيْفَ تَفْعَلُونَ شَيْئًا لَمْ يَفْعَلْهُ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ هُوَ وَاللّٰهِ خَيْرٌ فَلَمْ يَزَلْ ابُوبَكْرٍ يُرَاجِعُنِي حَتّٰى شَرَحَ اللّٰهُ صَدْرِي لِلَّذِي شَرَحَ لَهُ صَدْرَ ابِي بَكْرٍ وَعُمَرَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُمَا فَتَتَبَّعْتُ الْقُرْآنَ اجْمَعُهُ مِنَ الْعُسُبِ وَاللِّخَافِ وَصُدُورِ الرِّجَالِ حَتّٰى وَجَدْتُ اخِرَ سُورَةِ التَّوْبَةِ مَعَ ابِي خُزَيْمَةَ الْانْصَارِيِّ لَمْ اجِدْهَا مَعَ احَدٍ غَيْرِهِ لَقَدْ جَاءَكُمْ رَسُولٌ مِنْ انْفُسِكُمْ عَزِيزٌ عَلَيْهِ مَا عَنِتُّمْ حَتّٰى خَاتِمَةِ بَرَاءَةَ فَكَانَتِ الصُّحُفُ عِنْدَ ابِي بَكْرٍ حَتّٰى تَوَفَّاهُ اللّٰهُ ثُمَّ عِنْدَ عُمَرَ حَيَاتَهُ ثُمَّ عِنْدَ حَفْصَةَ بِنْتِ عُمَرَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ [ر: ۴۴۰۲]

حضرت زید بن ثابت رضی الله عنه فرمائی دجنګ یمامه نه سمدستی پس حضرت ابو بکر رضی الله عنه یوه ورځ ماته پیغام راولیږل او زه ئې اوغوښتم زه چه هغوی ته ورغلم نو د هغوی سره حضرت عمر رضی الله عنه هم موجود وو حضرت ابو بکر رضی الله عنه ماته اوفرمائیل چه عمر رضی الله عنه راغلو او اوس ئې

...دتیرمخ باقي حاشیه] نه پس حضرت علی رضی الله عنه بیا حضرت معاویه رضی الله عنه سره پاتې وه د هغې ځایې نه اندلس او د اندلس نه د مراکش درالسلطنت فاس ته او د فاس نه بیا مدینې منورې ته اورسولې شوه په جنګ عظیم اول کښې د مدینې منورې ګورنر فخری پاشا دا د د نورور تبرکاتو سره قسطنطنیه ته یوړله اوهلته تر اوسه پورې موجود ده

مکی نسخه ۶۵۷ھ پورې په مکه معظمه کښې موجود وه بیا د دمشق جامع مسجد ته اورسیده د نورلسمې صدئ په آخر کښې مولانا شبلی نعمانی په جامع دمشق کښې ددې زیارت کړې وو د سلطان عبدالحمید په دور حکومت کښې کوم چه د ۱۸۷۶ء نه پس شروع کیږی مسجد جامع دمشق باندې اور اولګیدلو په هغې کښې دغه نسخه هم اوسوزیده

شامي نسخه د اندلس بادشاهانو قرطبه ته منتقل کړه او په جامع مسجد قرطبه کښې پاتې شوه د هغه ځائې نه مراکش ته او د مراکش نه د تلمان شاهی خزانې ته اورسیده بیا یو سوداګر واخسته او فارس ته ئې یوړله او هلته اوسه پورې موجود ده

یمنی نسخه د جامع ازهر مصر په کتب خانه کښې موجود ده د بحرین نسخه د فرانس په کتب خانه کښې موجود ده او د کوفې نسخه د قسطنطنیه په کتب خانه کښې موجود ده بصری نسخه په کتب خانه جدید مصر کښې وه او اوس معلومه نه ده چه کوم ځائې کښې ده د تفصیل دپاره اوګورئ (علوم القرآن از شمس الحق افغانی (۱۱۸-۱۱۹)۔

ماته یوه خبره اوکړه چه په جنګ یمامه کښې د قرآن کریم د حافظانو یو لوی تعداد شهیدان شو نو که په مختلفو مقاماتو کښې د قرآن کریم حافظان هم دغه شان شهیدان کیږی نو ما سره ویره ده چه د قرآن کریم یوه حصه به ختمه شوه نو زما دا رائې ده چه ته په خپل حکم سره د قرآن کریم د جمع کولو کار شروع کړه .
ما عمر رضی الله عنه ته ووئیل کوم کار چه نبی ﷺ نه دې کړې مونږ هغه څنګه اوکړو؟ عمر رضی الله عنه جواب راکړو په الله قسم دا کار بس د خیر دې دې نه پس عمر رضی الله عنه ماته بار بار دا وئیل تردې چه په دې باندې زما شرح صدر اوشو او اوس زما رائې هم هغه شوه کومه چه د حضرت عمر رضی الله عنه وه ددې نه پس حضرت ابو بکر رضی الله عنه ماته اوفرمائیل چه ته ځوان او پوهه هلك ئې زمونږ په تا باندې څه بدګمانی نشته تاسو به د رسول الله ﷺ وړاندې د کتابت وحی کار هم کولو نو ته د قرآن کریم د آیاتونو لټون کوه او دا جمع کړه
حضرت زید بن ثابت رضی الله عنه فرمائی په الله قسم که دې حضراتو ماته ددې حکم کړې وو چه یو غر د خپل ځائې نه اخوا کړه نو په ما باندې به دومره بوج نه وو ځومره چه د قرآن پاك د جمع کولو د کار شو ما هغوی ته اووئیل تاسو هغه کار څنګه کوئ کوم چه رسول الله ﷺ نه دې کړې؟ حضرت ابو بکر رضی الله عنه اوفرمائیل په الله قسم په دې کښې بس خیر دې حضرت ابوبکر رضی الله عنه ماته بار بار وئیل تردې چه الله تعالی زما سینه د هغه رائې دپاره پرانسته کومه چه د حضرت ابوبکر او عمر رضی الله عنهما رائې وه نو ما د قرآن آیاتونه لټول شروع کړل اود کجورو شاخونو اود کانړود تختو اود خلقو د سینو نه مې قرآن جمع کړلو.
دا حدیث په کتاب التفسیر کښې د سورة براءت لاندې تیر شوې دې ـ

قوله: فَتَتَبَّعْتُ الْقُرْآنَ أَجْمَعُهُ مِنَ الْعُسُبِ وَاللِّخَافِ وَصُدُورِ الرِّجَالِ: یعنی ما د قرآن کریم په لټون شروع اوکړه او د قجورو د شاخ او د کانړو د تختو نه اود خلقو د سینو نه مې قرآن راجمع کول شروع کړلو.

الْعُسُبِ: دا د عسیب جمع ده د قجورې شاخ ته وائی ـ

وَاللِّخَافِ: دا د «لخفه» جمع ده نری سپین کانړی ته وائی ـ

حضرت زید بن ثابت رضی الله عنه د قرآن په جمع کولو کښې ډیر زیات احتیاط کړې وو هغوی پخپله هم حافظ قرآن وو خو صرف په خپله یا د بل چا په حافظه ئې بسوالې نه کولو.
بلکه اعلان اوشو چه کوم کس سره د قرآن کریم څه حصه لیکلې شوې وی نو هغه دې زید ته یوسی نو دا سلسله شروع شوه هیڅ یو لیکلې شوې آیت به تر هغه وخته پورې نشو قبلولې ترڅو پورې چه به دوو قابل اعتماد ګواهانو دا ګواهی ورنکړه چه دا آیت د نبی ﷺ په وړاندې لیکلې شوې دې هیڅ یو آیت د تواتر تحریری او زبانی ګواهئ نه بغیر نشو لیکلې هم په دې احتیاط سره الله جل شانه د هغوی نه دا لوئې کار واخستلو او قرآن کریم په مختلفو صحیفو کښې دوی جمع کړل.(١)

---

١) فتح الباری (١٧/٩)ـ

دا صحيفې د حضرت صديق اکبر، بيا د حضرت عمر او ددې نه پس د حضرت حفصې رضي الله عنها سره وې بيا مروان په خپل دور حکومت کښې دا صحيفې دحضرت حفصې رضي الله عنها نه اوغوښتلې خو هغوی انکار اوکړو د حضرت حفصې رضي الله عنها د وفات نه پس مروان بن الحکم هغه صحيفې راوغوښتلې او هغه ئې په دې خيال اوسوزولې چه اوس په دې خبره باندې اجماع منعقد شوې ده چه د رسم الخط او د سورتونو د ترتيب په لحاظ سره د حضرت عثمان رضي الله عنه تيارشوی مصاحفو اتباع لازم ده د هغې د رسم الخط او ترتيب خلاف هيڅ يوه نسخ هم پاتې کول نه دی پکار.(١)

قوله: وأمر بما سواه من القرآن في كل صحيفة أو مصحف أن يحرق: حضرت عثمان رضي الله عنه نور مصاحف کوم چه د نورو لغاتو مطابق ليکلې شوی وو د هغې د سوزولو حکم اوکړو.

د قرآن کريم د ضعيفو پاڼړو حکم: ددې نه معلومه شوه که د قرآن مجيد پاڼړې ضعيفې او ناقابل قراءت شی نو د هغې د سوزولو گنجائش شته (٢)

په بعضې رواياتو کښې «أن يخرق» په خاء معجمه سره راغلې دې يعنی هغې دې څيرې کولې شی (٣)

قاضی عياض رحمه الله فرمائی چه دغه مصاحف اول په اوبو سره اووينځلې شول او بيا اوسوزولې شو(۴)

د احنافو رحمهم الله په نيز د قرآن د ضعيفو پاڼړو د سوزولو او وينځلو په ځائې به هغه په پاك ځائې کښې دفن کړې شی د دوی په نيز سوزول مکروه دی (۵)

په درمختار کښې دا مسئله ذکر شوې ده (۶) په اصل کښې د ابراهيم نخعی په يو اثر کښې دی چه دفن کولې دې شی خو ابوبکر اثرم د امام احمد بن حنبل نه نقل کړی دی چه د هغوی نه تپوس اوشو چه آيا ابراهيم نخعی داسې فرمائيلی د نوهغوی اوفرمائيل «لاأصل له» يعنی خطيب بغدادی د ابوبکراثرم دا الفاظ نقل کړې دې (٧)

[٤٧٠٢] حَدَّثَنَا مُوسَى حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ حَدَّثَنَا ابْنُ شِهَابٍ أَنَّ أَنَسَ بْنَ مَالِكٍ حَدَّثَهُ أَنَّ حُذَيْفَةَ بْنَ الْيَمَانِ قَدِمَ عَلَى عُثْمَانَ وَكَانَ يُغَازِي أَهْلَ الشَّامِ فِي فَتْحِ إِرْمِينِيَةَ وَأَذْرَبِيجَانَ مَعَ أَهْلِ الْعِرَاقِ فَأَفْزَعَ حُذَيْفَةَ اخْتِلَافُهُمْ فِي الْقِرَاءَةِ فَقَالَ حُذَيْفَةُ لِعُثْمَانَ يَا أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ أَدْرِكْ

---

١) فتح الباری (٩\٢٤)_
٢) فتح الباری (٩\٢٥)_
٣) فتح الباری (٩\٢٥٩)_
٤) فتح الباری (٩\٢٥)_
٥) عمدة القاری (٢٠\١٩) وامداد الأحکام (١١\٢٣٠)_
۶) الدرالمختار مع الرد المحتار (۶\٤٢٢)_
٧) ماوجدته فيما بين يدی من المراجع والمصادر)_

هٰذِهِ الاُمَّةَ قَبْلَ اَنْ يَّخْتَلِفُوْا فِي الْكِتَابِ اخْتِلَافَ الْيَهُوْدِ وَالنَّصَارٰى فَاَرْسَلَ عُثْمَانُ اِلٰى حَفْصَةَ اَنْ اَرْسِلِيْ اِلَيْنَا بِالصُّحُفِ نَنْسَخُهَا فِي الْمَصَاحِفِ ثُمَّ نَرُدُّهَا اِلَيْكِ فَاَرْسَلَتْ بِهَا حَفْصَةُ اِلٰى عُثْمَانَ فَاَمَرَ زَيْدَ بْنَ ثَابِتٍ وَعَبْدَ اللّٰهِ بْنَ الزُّبَيْرِ وَسَعِيْدَ بْنَ الْعَاصِ وَعَبْدَ الرَّحْمٰنِ بْنَ الْحَارِثِ بْنِ هِشَامٍ فَنَسَخُوْهَا فِي الْمَصَاحِفِ وَقَالَ عُثْمَانُ لِلرَّهْطِ الْقُرَشِيِّيْنَ الثَّلَاثَةِ اِذَا اخْتَلَفْتُمْ اَنْتُمْ وَزَيْدُ بْنُ ثَابِتٍ فِيْ شَيْءٍ مِّنَ الْقُرْاٰنِ فَاكْتُبُوْهُ بِلِسَانِ قُرَيْشٍ فَاِنَّمَا نَزَلَ بِلِسَانِهِمْ فَفَعَلُوْا حَتّٰى اِذَا نَسَخُوا الصُّحُفَ فِي الْمَصَاحِفِ رَدَّ عُثْمَانُ الصُّحُفَ اِلٰى حَفْصَةَ وَاَرْسَلَ اِلٰى كُلِّ اُفُقٍ بِمُصْحَفٍ مِّمَّا نَسَخُوْا وَاَمَرَ بِمَا سِوَاهُ مِنَ الْقُرْاٰنِ فِيْ كُلِّ صَحِيْفَةٍ اَوْ مُصْحَفٍ اَنْ يُّحْرَقَ

قَالَ ابْنُ شِهَابٍ وَاَخْبَرَنِيْ خَارِجَةُ بْنُ زَيْدِ بْنِ ثَابِتٍ سَمِعَ زَيْدَ بْنَ ثَابِتٍ قَالَ فَقَدْتُ اٰيَةً مِّنَ الْاَحْزَابِ حِيْنَ نَسَخْنَا الْمُصْحَفَ قَدْ كُنْتُ اَسْمَعُ رَسُوْلَ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقْرَاُ بِهَا فَالْتَمَسْنَاهَا فَوَجَدْنَاهَا مَعَ خُزَيْمَةَ بْنِ ثَابِتٍ الْاَنْصَارِيِّ مِنَ الْمُؤْمِنِيْنَ رِجَالٌ صَدَقُوْا مَا عَاهَدُوا اللّٰهَ عَلَيْهِ فَاَلْحَقْنَاهَا فِيْ سُوْرَتِهَا فِي الْمُصْحَفِ [ر: ٢٦٥٢و٣٣١٥و٤٤٠٢]

٤- بَاب كَاتِبِ النَّبِيِّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ

[٤٧٠٣] حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ بُكَيْرٍ حَدَّثَنَا اللَّيْثُ عَنْ يُوْنُسَ عَنِ ابْنِ شِهَابٍ اَنَّ ابْنَ السَّبَّاقِ قَالَ اِنَّ زَيْدَ بْنَ ثَابِتٍ قَالَ اَرْسَلَ اِلَيَّ اَبُوْ بَكْرٍ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قَالَ اِنَّكَ كُنْتَ تَكْتُبُ الْوَحْيَ لِرَسُوْلِ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَاتَّبِعِ الْقُرْاٰنَ فَتَتَبَّعْتُ حَتّٰى وَجَدْتُ اٰخِرَ سُوْرَةِ التَّوْبَةِ اٰيَتَيْنِ مَعَ اَبِيْ خُزَيْمَةَ الْاَنْصَارِيِّ لَمْ اَجِدْهُمَا مَعَ اَحَدٍ غَيْرِهِ لَقَدْ جَاءَكُمْ رَسُوْلٌ مِّنْ اَنْفُسِكُمْ عَزِيْزٌ عَلَيْهِ مَا عَنِتُّمْ اِلٰى اٰخِرِهِ [ر: ٤٤٠٢]

[٤٧٠٤] حَدَّثَنَا عُبَيْدُ اللّٰهِ بْنُ مُوْسٰى عَنْ اِسْرَائِيْلَ عَنْ اَبِيْ اِسْحَاقَ عَنِ الْبَرَاءِ قَالَ لَمَّا نَزَلَتْ لَا يَسْتَوِي الْقَاعِدُوْنَ مِنَ الْمُؤْمِنِيْنَ وَالْمُجَاهِدُوْنَ فِيْ سَبِيْلِ اللّٰهِ قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ اُدْعُ لِيْ زَيْدًا وَلْيَجِئْ بِاللَّوْحِ وَالدَّوَاةِ وَالْكَتِفِ اَوِ الْكَتِفِ وَالدَّوَاةِ ثُمَّ قَالَ اكْتُبْ لَا يَسْتَوِي الْقَاعِدُوْنَ وَخَلْفَ ظَهْرِ النَّبِيِّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَمْرُو بْنُ اُمِّ مَكْتُوْمٍ الْاَعْمٰى قَالَ يَا رَسُوْلَ اللّٰهِ فَمَا تَاْمُرُنِيْ فَاِنِّيْ رَجُلٌ ضَرِيْرُ الْبَصَرِ فَنَزَلَتْ مَكَانَهَا لَا يَسْتَوِي الْقَاعِدُوْنَ مِنَ الْمُؤْمِنِيْنَ وَالْمُجَاهِدُوْنَ فِيْ سَبِيْلِ اللّٰهِ غَيْرُ اُولِي الضَّرَرِ [ر: ٢٦٧٦]

دلته «كاتب» مفرد دې حافظ ابن كثير رحمه الله «كتاب» د جمعې صيغه نقل كړې ده او بيا ئې اشكال كړې دې چه امام بخارى په ترجمه كښې خو «كتاب» د جمعې صيغه استعمال كړې ده نو ددې لاندې ئې روايت صرف د يو كاتب حضرت زيد بن ثابت رضي الله عنه نوم اخستې دې فرمائى چه داسې معلوميږى چه امام بخارى رحمه الله ته د زيد بن ثابت نه علاوه د بل صحابى په باره كښې روايت د خپل شرط مطابق نه وو ملاؤ شوې

خو حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائي چه د بخاری په ټولو نسخو کښې ماته «كاتب» مفرد ملاؤ شوي دی جمعي سره راته چرته هم نه دي ملاؤ شوي ددې وجې په حديث او ترجمة الباب کښې مطابقت ښکاره دې (۱)

خو دا خبره په خپل ځائې صحيح ده چه د وحی لیکونکي څو صحابه رضي الله عنهم وو صرف حضرت زيد بن ثابت رضي الله عنه نه وو حضرات خلفاء راشدين ، ابی بن کعب ،عبدالله بن سعد بن ابی سرح او حضرت زبیربن العوام صحابه کرامو رضي الله عنهم نومونه هم په کاتبين وحی کښې شامل دی په مکه مکرمه کښې د ټولو نه وړاندې په قريشو کښې عبدالله بن سعد بن ابی سرح د وحی ليکل کړی وو په مدینه منوره کښې د ټولو نه وړاندې د وحی د کتابت سعادت حضرت ابی بن کعب رضي الله عنه ته حاصل شوی وو (۲)

٥=بَاب أُنْزِلَ الْقُرْآنُ عَلَى سَبْعَةِ أَحْرُفٍ

[۴۷۰۵] حَدَّثَنَا سَعِيدُ بْنُ عُفَيْرٍ قَالَ حَدَّثَنِي اللَّيْثُ قَالَ حَدَّثَنِي عُقَيْلٌ عَنْ ابْنِ شِهَابٍ قَالَ حَدَّثَنِي عُبَيْدُ اللَّهِ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ انَّ عَبْدَ اللَّهِ بْنَ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا حَدَّثَهُ انَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ اقْرَانِي جِبْرِيلُ عَلَى حَرْفٍ فَرَاجَعْتُهُ فَلَمْ ازَلْ اسْتَزِيدُهُ وَيَزِيدُنِي حَتَّى انْتَهَى الَى سَبْعَةِ احْرُفٍ [ر:۳۰۴۷]

[۴۷۰۶] حَدَّثَنَا سَعِيدُ بْنُ عُفَيْرٍ قَالَ حَدَّثَنِي اللَّيْثُ قَالَ حَدَّثَنِي عُقَيْلٌ عَنْ ابْنِ شِهَابٍ قَالَ حَدَّثَنِي عُرْوَةُ بْنُ الزُّبَيْرِ انَّ الْمِسْوَرَ بْنَ مَخْرَمَةَ وَعَبْدَ الرَّحْمَنِ بْنَ عَبْدٍ الْقَارِيَّ حَدَّثَاهُ انَّهُمَا سَمِعَا عُمَرَ بْنَ الْخَطَّابِ يَقُولُ سَمِعْتُ هِشَامَ بْنَ حَكِيمِ بْنِ حِزَامٍ يَقْرَا سُورَةَ الْفُرْقَانِ فِي حَيَاةِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَاسْتَمَعْتُ لِقِرَاءَتِهِ فَاذَا هُوَ يَقْرَا عَلَى حُرُوفٍ كَثِيرَةٍ لَمْ يُقْرِئْنِيهَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَكِدْتُ اسَاوِرُهُ فِي الصَّلَاةِ فَتَصَبَّرْتُ حَتَّى سَلَّمَ فَلَبَّبْتُهُ بِرِدَائِهِ فَقُلْتُ مَنْ اقْرَاكَ هَذِهِ السُّورَةَ الَّتِي سَمِعْتُكَ تَقْرَا قَالَ اقْرَانِيهَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقُلْتُ كَذَبْتَ فَانَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَدْ اقْرَانِيهَا عَلَى غَيْرِ مَا قَرَاتَ فَانْطَلَقْتُ بِهِ اقُودُهُ الَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقُلْتُ انِّي سَمِعْتُ هَذَا يَقْرَا بِسُورَةِ الْفُرْقَانِ عَلَى حُرُوفٍ لَمْ تُقْرِئْنِيهَا فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ارْسِلْهُ اقْرَا يَا هِشَامُ فَقَرَا عَلَيْهِ الْقِرَاءَةَ الَّتِي سَمِعْتُهُ يَقْرَا فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَذَلِكَ انْزِلَتْ ثُمَّ قَالَ اقْرَا يَا عُمَرُ فَقَرَاتُ الْقِرَاءَةَ الَّتِي اقْرَانِي فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَذَلِكَ انْزِلَتْ انَّ هَذَا الْقُرْآنَ انْزِلَ عَلَى سَبْعَةِ احْرُفٍ فَاقْرَءُوا مَا تَيَسَّرَ مِنْهُ [ر:۲۲۸۷]

---

۱) فتح الباری (۹\۲۷)_

۲) فتح الباری (۹\۲۷) وارشاد الساری (۱۱\۲۶۷)_

قوله: إِنَّ هَذَا الْقُرْآنَ أُنْزِلَ عَلَى سَبْعَةِ أَحْرُفٍ: علامه سيوطى رحمه الله ليكلى دى چه دا حديث د ۲۱ صحابه كرامو رضي الله عنهم نه مروى دې (۱) ابو عبيد قاسم بن سلام فرمائى چه دا حديث متواتر دې (۲)
د سبعة احرف په تفسير كښې دعالمانو لوئې اختلاف دې ابن حبان فرمائيلى دى چه په دې كښې د عالمانو ۳۵ اقوال دى (۳) تردې پورې چه محمد بن سعدان نحوى دا په متشابهاتو كښې گرځولې دې او فرمائيلې ئې دى چه دا حديث معلوم المعنى نه دې (۴) علامه سيوطى رحمه الله په ((تنوير الحوالك)) او ((زهر الربى)) كښې هم دا قول اختيار كړې دې (۵)
د سبعة احرف په تفسير كښې د عالمانو اقوال: خو اكثر عالمانو دا معلوم المعنى گرځولى نو بيا ددې په تفسير او معنى كښې مختلف اقول نقل كړې شوې ى دى په دې كښې يو څيز دلته ذكر كولې شى.

① بعضې حضرات فرمائى چه د ((سبعة أحرف)) نه د اووه قاريانو مشهور قراءتونه مراد دى خودا خيال غلط او باطل دې ځكه چه د قرآن كريم متواتر صرف ددې اووه قاريانو په قراءتونه كښې منحصر نه دى بلكه ددې نه سوا هم متواتر قراءتونه ثابت دى هم دا وجه دا چه ابو شامه دا قول رد كوى او فرمائى

((ظن قوم أن القراءات السبع الموجودة الآن هى التى اريدت فى الحديث وهو خلاف إجماع أهل العلم قاطبة وإنما يظن ذلك بعض أهل الجهل))(۶)

② مشهور او متواتر قراءتونه چونكه د اووه نه زيات دى ددې وجې بعضې حضراتو فرمائيلى دى چه په حديث كښې د ((سبعة أحرف)) نه ټول مشهور قراءتونه مراد دى او د ((سبعة)) يعنى اووه د لفظ نه مخصوص عدد مراد نه دې بلكه ددې نه مراد كثرت دې لكه څنگه چه په دهايون (چه دوه هندسې په كښې يعنى د لسو نه واخله تر يو كم سلو پورې) كښې د كثرت دپاره د سبعين لفظ استعماليږى دغه شان په آحاد كښې د ((سبعة)) لفظ د كثر دپاره راځى قاضى عياض او د دوى متبعينو دې قول ته رجحان ښكاره كړې دې (۷)
خودا قول دلته د حديث باب په وجه صحيح نه معلوميږى ځكه چه امام بخارى دلته په باب كښې چه د حضرت ابن عباس رضي الله عنهما كوم حديث نقل كړې دې په دې كښې دى چه

---

۱) مباحث فى علوم القرآن لمناع القطان (۱۵۷) والإتقان فى علوم القرآن (۱۱۱/٤)_
۲) الإتقان فى علوم القرآن (۱۱۱/٤) وفضائل القرآن للإمام ابى عبيد قاسم بن سلام (۲۰۳)_
۳) فتح البارى (۲۸/۹)_
٤) البرهان فى علوم القرآن القول فى القراءات السبع (۲۱۳/۱)_
۵ [زهر ربى على امش نسائى جامع ما جاء فى القرآن (۱۵/۱) وتنوير الحوالک)_
۶) فتح البارى (۳۷/۹)_
۷) فتح البارى (۲۸/۹)_

نبی ﷺ فرمائیلی دی چه حضرت جبرئیل علیه السلام قرآن کریم په یو حرف باندې اولوستلو نو ما هغه ته مراجعت اوکړو او د زیادت طلب مې ترې کولو اوهغه به راته زیادت کولو تر دې چه اووه حرفونو ته اورسیدل ـ

ددې روایت نه ښکاره معلومیږی چه د «سبعة» لفظ د کثرت دپاره نه دې بلکه ددې نه عدد معین مراد دې

③ دریم قول د امام طحاوی رحمه الله دې علامه ابن عبدالبر رحمه الله دا اختیار کړې دې او دا ئې اکثرو عالمانو طرف ته منسوب کړې دې چه د «احرف» نه مراد هغه معنی په مترادف لفظ سره ادا کول دی (۱)

دا حضرات فرمائی چه د قرآن کریم نزول صرف د قریشو په لغت سره شوې وو خو د اسلام په ابتداء کښې نورو قبیلو ته دا اجازت ورکړې شوې وو چه هغوی په خپله علاقائی ژبې مطابق په الفاظ مترادفو سره د قرآن کریم تلاوت کولې شی او دا مترادف الفاظ پخپله نبی کریم ﷺ متعین کړی وو لکه د «تعال» په ځائې «هلم» اود «أقبل» په ځائې «أدن» بیا چه کله د قران کریم د لغت نه نورې قبیلې په مزه مزه مانوس شوې نو رسول الله ﷺ د حضرت جبرئیل علیه السلام سره په خپل آخری دور (عریضه) کښې دا اجازت ختم کړو اوصرف هم هغه طریقه ئې باقی اوساتله په کومه چه قرآن نازل شوې وو

ددې قول مطابق د «سبعة احرف» حدیث د ابتداء اسلام سره متعلق وو او د نبی ﷺ په آخری دور کښې دا اجازت ختم کړې شوې وو د قرآن کریم په اووه حرفو باندې د نازلیدو مطلب ددې حضراتو په نیز دا دې چه دا په دې وسعت سره نازل شوې وو چه د یو مخصوص زمانې پورې دا په اووه حرفو سره لوستلې شو او د اووه حرفو نه دا مراد نه دې چه په هره کلمه کښې د اووه مرادفاتو اجازت وو بلکه مقصد دا وو چه زیات نه زیات د یو لفظ د معنی دپاره چه څومره مرادفات استعمالوې شی د هغې تعداد اووه وو اودا مرادفات هم نبی ﷺ متعین کړی وو د خلقو په مرضئ باندې ددې دارومدار نه وو (۲)

ددې قول تائید د حضرت ابوبکره رضی الله عنه په دې روایت سره کیږی کوم چه امام احمد په مسند احمد کښې نقل کړې دې په هغې کښې دی

«ان جبرئیل علیه السلام قال یا محمد اقرأ القرآن علی حرف قال میکائیل استزده حتی بلغ سبعة أحرف قال کل شاف کاف مالم تختلط آیة عذاب برحمة و رحمة بعذاب نحو قولك تعال وأقبل وهلم واذهب واسرع وعجل» (۳)

ددې روایت نه ښکاره معلومیږی چه د سبعة احرف نه د الفاظ مترادفو په ذریعه د معنی ادا کول مراد دی.

دغه شان په یو بل روایت کښې دی چه د حضرت عمر رضی الله عنه او د یو بل صحابی د قرآن کریم

---

۱) مشکل الآثار للطحاوی (۱۸۶\۴) وفتح الباری (۳۲\۹)ـ
۲) مشکل الآثار للطحاوی (۱۸۶\۴ - ۱۹۱) وفتح الباری (۳۲\۹ و ۳۴)ـ
۳) أخرجه أحمد بأسناد جيد وهذا اللفظ لأحمد (وانظر مباحث فی علوم القرآن) (۱۶۲)ـ

د یو آیت په قراءت کښې اختلاف پیدا شو دواړه حضرات د نبی کریم ﷺ په خدمت کښې حاضر شو نو نبی ﷺ حضرت عمر رضی الله عنه ته اوفرمائیل «یاعمر، إن القرآن کله صواب مالم تجعل رحمة عذاباً أو عذاباً رحمة»(۱)

ددې وجې دا قول د دلائلو په اعتبار سره ډیره حده پورې وزنی دې خو په دې باندې دا اشکال باقی پاتې کیږی که د «سبعة أحرف» اختلاف د نبی ﷺ په زمانه کښې ختم شوې وو نو بیاروسته د حضرت عثمان رضی الله عنه په زمانه کښې چه کوم اختلاف پیدا شوې وو د کوم په وجه چه هغوی مصاحف تیار کړل او نور ټول لغات ئې په هغې مصاحفو سره ختم کړل د هغې به څه توجیه وی؟ که «سبعة أحرف» د نبی ﷺ په زمانه کښې ختم شوی وو نو روسته اختلاف په کوم څیز کښې باقی وو د کوم د ختمولو دپاره چه حضرت عثمان رضی الله عنه مصاحف تیار کړل۔

④ علامه ابن جریر طبری رحمه الله او د هغوی متبعینو د «سبعة أحرف» نه د عربو د قبیلو اووه لغات مراد اخستې دی بیا ددې قبیلو په تعیین کښې دوه مشهور قولونه دی یو قول دا دې چه د دې نه ① قریش ② هذیل ③ ثقیف ④ هوازن ⑤ کنانه ⑥ تمیم ⑦ او یمن مراد دې او دویم قول دا دې چه ددې نه ① قریش ② هزیل ③ تمیم رباب ④ ازد ⑤ ربیعه ⑥ هوازن ⑦ او سعد بن بکر مراد دی (۲)

په دې قول باندې یو اشکال دا کیږی چه د عربو لغات خو د اووه نه زیات دی۔

ددې جواب دا ورکړې شوې دې چه د عربو د قبیلو لغات اګرچه د اووه نه زیات وو خو په دې کښې فصیح اووه وو بیا په اووه لغات کښې د نازلیدو مطلب دا نه دې چه هره یوه کلمه په اووه لغاتو کښې په مختلفو اندازونو باندې لوستلې شی بلکه مطلب دا دې چه متفرق طور باندې په ټول قرآن کښې اووه لغات دی (۳)

هم دا وجه دا چه امام ابوعبید قاسم بن سلام لیکی.

«ولیس معنی تلك السبعة أن یکون الحرف الواحد یقرأ علی سبعة أوجه، هذا شئ غیر موجود ولکنه عندنا أنه نزل علی سبع لغات متفرقة فی جمیع القرآن من لغات العرب، فیکون الحرف منها بلغة قبیلة والثانی بلغة أخری سوی الأولی والثالث بلغة أخری سواهما کذلك إلی السبعة وبعض الأحیاء أسعد بها وأکثر حظاً فیها من بعض»(۴)

دسبعة احرف په سلسله کښې د علامه ابن جریر طبری رحمه الله دا قول د ټولو نه زیات مشهور دې او اکثرومتاخرینوهم دا اختیار کړې دې مولاناظفراحمدعثمانی رحمه الله په ,,امدادالاحکام،،

۱) أخرجه أحمد بأسناد رجاله ثقاة (وانظر مباحث فی علوم القرآن (۱۶۲)_

۲) فتح الباری (۳۳/۹ والبرهان فی علوم القرآن (۲۱۷/۱) ومباحث فی علوم القرآن (۱۵۸)_

۳) فتح الباری (۱۳۲/۹) وروح المعانی بیان المراد بالأحرف السبعة (۲۱/۱)

٤) فضائل القرآن للإمام أبی عبیدالقسام بن سلام باب لغات القرآن (۲۰۳)_

كښې هم دا قول اختيار كړې دې دوى ليكى
،،د محققين امت قول دا دې چه قرآن اول د قريشو په لغت نازل شوې وو كومه چه د رسول الله ﷺ د قوم ژبه وه په قرآن كريم هم ارشاد دې ((وما أرسلنا من رسول إلا بلسان قومه ليبين لهم))
اود نبى كريم ﷺ قوم قريش وو نو ضرور ده چه قرآن د قريشو په ژبه كښې نازل شوې وو ... دهجرت نه وړاندې چونكه اسلام راوړونكې زيات اهل مكه وودوى ټول قريش وو يا د قريشو په ژبه به ئې خبرې كولې ددې وجې د عربو په نورو ژبو كښې مسلمانانو ته د وئيلو ضرورت نه وو بيا د هجرت نه پس چونكه دعربو نورې قبيلې هم په اسلام كښې داخل شوې اولكه چه د عربو د ټولو قبيلو مشتركه ژبه عربى وه خو په تلفظ او اعراب وغيره كښې ډير اختلاف وو مثلاً قريشو به ((حتى حين)) په حاء سره وئيلې او هذيل به دا په ((عتى عين)) عين سره لوستله .. او ددې اختلاف نظير په هره ژبه كښې موجود دې مثلا د دلى او لكهنو په اردو كښې اختلاف دې يو كهارا پانى وائى او بل كهارى پانى وائى (لكه په پښتو كښې قندهارئ پښتو يوشان ده او يوسف زئ پښتو بل شان ده) او قاعده ده چه مورنۍ ژبه په سمدستى بدلول ډير ګران وى بيا خاص كر داسې قوم چه په هغوى كښې د ليكلو لوستلو رواج هم نه وى بلكه صرف په اوريدو باندې مدار وى او د قرآن دارومدار په دوى كښې صرف هم په دې كښې اوريدو باندې وو ليكونكې او لوستونكى ډير كم وو بس چه څومره قرآن د چا سره وو هغه ئې ياد وواوهم په دې حالت كښې به نورو قبيلود خپل تلفظ موافق قرآن لوستل سمدستى ئې د قريشو لغت او د قريشو تلفظ نشو ادا كولې ددې وجې نبى كريم ﷺ (په مختلفو لغاتوكښې د لوستلو) درخواست اوكړو چه چونكه اهل عرب زيات اميان دى او د دوى تلفظ او اعراب مختلف دې نو سمدستى كه ټول د قريشو په لغت مكلف كولې شو په دې كښې د تكليف ويره وه چه په دې سره به دوى كښې كوتاهى وه او ددغه كوتاهئ په وجه به په ګناه كښې اخته كيدل ددې وجې چه په دې كښې توسيع اوشى نو درخواست ئې منظور شو او په اووه طريقو سره د قرآن لوستو اجازت وركړې شو او د دې اووه طريقو نه مراد د عربو د قبيلو اووه لغات وو يعنى ددې اجازت وركړې شو چه كوم كس د قريش په لغت د قرآن تلفظ نشى كولې هغه دې په دې قبيلو كښې چه د كومې قبيلې په تلفظ سره چه غواړى د قرآن الفاظ ادا كوى اوغالباً په اووه لغاتو كښې د انحصار وجه دا ده چه د دوى نه سوا د نورو قبيلو تلفظ صحيح نه وويا دا چه د دې قبيلو د تلفظ نورې قبيلې تابع وې ددې وجې د زياتې توسيع ضرورت نه وو۔

ددې تقرير نه معلومه شوه چه د قريشو د لغت نه سوا چه كوم شپږ لغات وو په هغې كښې په حقيقت كښې قرآن نه وو نازل شوى بلكه حقيقى نزول د قريشو په لغت كښې وو خو د آسانتيا دپاره د نورو شپږو قبيلو په تلفظ كښې هم د قرآن لوستلو اجازت وركړې شوددې وجې حكماً هغه هم منزل من الله شوى دغه شان دا هم د رواياتو نه معلومه شوې ده چه په دغه اووه لغاتو كښې لوستل د هر يو كس په رائې باندې نه وو بلكه د رسول الله ﷺ نه د اوريدلې شوې تلفظ اجازت وونبى ﷺ به پخپله په نورو لغاتو كښې هغه لوستل او خودل چه د قريشو د لغت نه سوا په دې نورو لغاتو كښې داسې لوستل جائز دى حضرات صحابه

كرام ﷺ ته معلومه وه چه د قرآن نزول اول د قريشو په لغت كښې شوې وو او د هجرت نه وړاندې زمانه كښې چه په مكه كښې ديارلس كاله قيام وو هم يو قراءت او يو لغت كښې به نبى ﷺ قرآن لوستل او نبى ﷺ هم په يو لغت كښې مسلمانانو ته قرآن خودل بيا په مدينه كښې د هجرت نه پس نبى ﷺ په دې كښې د توسيع درخواست اوكړو كوم چه منظور شو دا ټولې خبرې صحابو ﷺ پيژندلې چه د قرآن اصل لغت د قريشو لغت دې اودنورولغاتو اجازت د آسانتيا په غرض عارضى دې او كوم حكم چه عارضى د څه خاص غرض دپاره وى هغه د حصول غرض پورې محدود وى چه كله غرض حاصل شو او په اهل عرب كښې د ليكلو او لوستلو رواج شو بل طرف د قريشو سره د نورو قبيلو اختلاط هم زيات شواو اوس ټولو ته د قريشو په لغت د قرآن لوستل آسان شو بل طرف ته دا اوكتلې شو چه په كومو لغاتو كښې د قرآن د لوستلواجازت د آسانتيا او سهولت دپاره وركړې شوې وو اوس د هغې باقى ساتل د اختلاف موجب او سبب جوړيدل چه د نورو قبيلو خلقو به خپله طريقه صحيح ګڼړله اونورو طريقو ته به ئې غلطې وئيلې او د يوبل تكفير به ئې كولو نو صحابو ﷺ په اجماع سره په دې باندې اتفاق اوكړو چه اوس د نورو قراءتونو باقى پريخودل مناسب نه دى بلكه قرآن صرف د قريشو په لغت باندې جمع كول پكار دى د حضرت عثمان ﷺ په زمانه كښې د ټولو لويو صحابه كرامو په اتفاق سره صرف يو قراءت او يو صرف لغت باندې قرآن جمع كړې شو ځكه چه دا د قرآن اصلى ژبه وه و په باقى ژبو كښې قرآن وئيل بند كړې شول ځكه چه هغه عارضى وې كومې چه د خاص غرض دپاره جائز كړې شوې وې او اوس هغه غرض حاصل شو(١)

په دې قول باندې اشكال: چه د اووه حرفو نه د عربو د اووه قبيلو لغات مراد اخستونكو په دې قول باندې د حديث باب نه اشكال كيږى ځكه چه په دې كښې دى چه د حضرت عمر ﷺ او حضرت هشام بن حكيم په منيځ كښې د قرآن كريم په تلاوت كښې اختلاف پيدا شو حال دا چه دا دواړه حضرات قريشى ووكه د اووه حروفو نه د اووه مختلفو قبيلو لغات مراد وو نو د حضرت عمر او حضرت هشام ﷺ په مينځ كښې به دا اختلاف ولې راتلو حال دا چه دا دواړه قريشى وو۔

ددې اشكال جواب دا وركړې شوې دې چه كيدې شى په دې دواړو كښې يو ته نبى ﷺ د قريشو د لغت نه سوا د بل چا په لغت باندې قرآن لوستلې وو (٢)

په دې قول باندې يو مضبوط اشكال دا هم كيږى كه اووه حروف د حضرت عثمان ﷺ په زمانه كښې ختم كړې شوې وو او صرف يو حرف باقى پريخودې شوې وو نو د موجوده مشهور قراءتونو اختلاف به ولې پيدا كيدل ځكه چه د حديث په ذخيره كښې د قرآن كريم د تلاوت په باره كښې د يو قسم اختلاف ،، سبعة احرف،، ذكر دې ددې نه علاوه د بل قسم اختلاف ذكر نشته او چه ذكر شوې قول اومنلې شى نو د قرآن كريم په قراءت دوه قسمه

---

١) امداد الاحكام كتاب العلم فصل فى تعليم القرآن وتلاوته (١١/٢٦٤و ٢٦٦)_

٢) روح المعانى ، بيان المراد بالأحرف السبعة (٢١/١)_

اختلاف منلو ته ضرورت پیښیږی یو اختلاف د سبعة احرف او بل اختلاف د قراءاتو.(١)
ددې اشکال څه تسلی بخش جواب ددې قول د قائلینو سره نشته او اشکال داسې دې چه ددې نه نظر نشی اړولې ـ

⑥ د((سبعة احرف)) په سلسله کښې چه محققینو عالمانو کوم قول اختیار کړې دې هغه دا دې چه ددې نه د اختلاف قراءاتو اووه نوعیتونه مراد دی قراءتونه اګر چه د اووه نه زیات دی خو په دې قراءتونو کښې چه کوم اختلافات موجود دی هغه په اووه قسمونو کښې منحصر دې امام مالك ،ابن قتیبه،امام ابوالفضل رازی ، قاضی ابو بکر باقلانی، علامه جزری او مولانا انور شاه کشمیری رحمهم الله هم دا قول اختیار کړې دې (٢)
داختلاف قراءات د اووه نوعیتونو تعیین مختلفو عالمانو کړې دې او ددې په تعیین کښې لږ ډیر اختلاف هم شته امام ابو الفضل رازی رحمه الله ددې تفصیل داسې بیان کړې دې

① د اسماؤ اختلاف ، د مفرد ،تثنیه ، جمع او تذکیر او تانیث په اعتبار سره لکه ((تمت کلمة ربك)) او((تمت کلمات ربك))

② د افعال اختلاف: د ماضی ،مضارع او امر په اعتبار سره لکه ((ربنا باعد بین أسفارنا)) او((بعد بین أسفارنا))((باعد)) امر دې او((بعد)) ماضی ده ـ

③ د وجوه اعراب اختلاف لکه ((ولا یضار کاتب)) د راء نصب او رفع قراءت کښې ـ

④ د الفاظو د کمی بیشی په اعتبار سره لکه ((وما خلق الذکر والأنثی)) او ((والذکر والأنثی)) په نورو قراءتونو کښې ((ما خلق)) نشته

⑤ د تقدیم او تاخیر اختلاف لکه ((وجاءت سکرة الموت بالحق)) او ((وجاءت سکرة الحق بالموت))

---

١) مولانا محمد تقی عثمانی مد ظلهم لیکی بیا عجیب خبره دا ده چه د علامه ابن جریر د قول مطابق صحابو رضی الله عنهم شپږ حروف خو د اختلاف د ویرې د وجې ختم کړل او قراءتونه (کوم چه د هغوی په قول کښې دحروفو نه جدا دی) هم هغه شان باقی پاتې کړې شول هغه تر ننه پورې محفوظ راروان دی سوال دا دې چه د افتراق او اختلاف د ویرې په مختلفو حروفو کښې د قرآن پاك د تلاوت په جاری والی کښې وو آیا هم هغه ویره د قراءتونو په اختلاف کښې نه وه ؟ حال دا چه ددې قراءتونو په رنړا کښې کله کله یو یو حرف په شلو شلو مختلفو طریقو سره لوستلې شی؟ که د شپږو حروفو ختمولو منشاء هم دا وه چه په مسلمانانو کښې اتفاق پیدا وی او دوی ټول په یوه طریقه د قرآن پاك تلاوت کوی نو د قراءتونو اختلاف آخر ولې ختم نه کړې شو هرکله چه د قراءتونو داختلاف باوجود امت د انتشار نه بچ کولې شو او مسلمانان په دې باندې پوهولې شول چه په دې ټولو طریقو باندې تلاوت جائز دی نوهم دا تعلیم د حروف سبعه په باب کښې د فتنې سبب ولې ګنړلې شی حقیقت دا دې چه د حافظ ابن جریر رحمه الله د قول مطابق د ،،حروف سبعه،، اود ،،قراءات ،، په باره کښې صحابه کرامو رضی الله عنهم ته د دوه داسې دوو حیرت انګیز عملونو منسوب کولو ضرورت پیښیږی چه دهغې څه معقوله توجیه په پوهه کښې نه راځی (علوم القران (١٢١-١٢٢)ـ

٢) فتح الباری (٣٥١٩) والبرهان فی علوم القرآن (٢٢٣١١) والنشر فی القراءات العشر (٣١١١) وفیض الباری (٣٢١١٣- ٣٢٢) وغرائب القرآن للنیشابوری علی هامش ابن جریر (٢١١١)ـ

⑥ ابدال یعنی په یو قراءت کښې یو لفظ وی او په بل قراءت کښې بل لفظ وی لکه «ننشزها» او «ننشرها»
⑦ د لهجو او لغاتو اختلاف ادغام ،اظهار،ترقیق ، تفخیم، او اماله وغیره په اعتبار سره (١) لکه «موسیٰ او موسی» په اماله او غیر اماله سره .
دا قول ځومحققینو عالمانو اختیار کړې دې امام مالك ،علامه جزری، مولا علی قاری او مولانا انورشاه کشمیری وغیره محققینو عالمانو رحمهم الله اختیارکړې دې(لکه ځنګه چه تیرشو)
ددې قول مطابق «سبعة أحرف» ختم شوې نه دی ا نه منسوخ شوی دی بلکه د قرآن مجید په تلاوت کښې چه کوم مختلف قراتونه مشهور دی هغه د «سبعة أحرف» مصداق دی
په دې قول باندې یو اشکال او د هغې حل خو په دې قول باندې دااشکال کیږی که د «سبعة أحرف» اختلاف اوس هم باقی وی او ختم شوې نه وی نو بیا هغه ځنګه اختلاف وو د کوم د ختمولو دپاره چه حضرت عثمان رضی الله عنه قرآن کریم جمع کړلو اویو مصحف ئې تیار کړلو
ددې جواب دا ورکړې شوې دې حضرت عثمان په یو مصحف کښې قرآن جمع کړو او هغه اختلاف ئې ختم کړو کوم چه په هغه وخت کښې په انفرادی مصاحفو کښې موجود وو ند چا مصحف په یو حرف باندې وو او د چا په بل حرف باندې،دکوم په وجه چه دیوحرف لوستونکی به بعضې وخت د بل حرف لوستونکی ته غلط وئیل د کومې په وجه چه به جنګ او فساد ته خبره اورسیده حضرت عثمان رضی الله عنه یو داسې مصحف تیار کړو په کوم کښې چه ددې ټولو حروفو ګنجائش موجود وو دې دپاره چه په یو حرف باندې تلاوت کونکې د بل حرف لوستونکی قاری ته غلط اونه وائی دا داسې وه چه د یو ځیز په باره کښې دوه اقوال وی او دواړه جائز وی یوه ډله یو قول او بله ډله بل قول اختیاروی او هره یوه ډله خپله غوره کړې قول ته صحیح وائی او د بلې ډلې قول ته غلط وائی نو په داسې صورت کښې که یو کس ذکر شوې دواړه قولونه ثابت کړی نو د هر قول ګنجائش او جواز معلومیږی او اختلاف ختمیږی حضرت عثمان رضی الله عنه په یو مصحف کښې سبعة احرف جمع کړل او دغه شان ئې د اختلاف ختمولو کارنامه اوکړه (٢) والله اعلم
ددې قول مطابق سبعة احرف اوس هم باقی دی منسوخ نه دی ـ
د سبعة احرف په باره کښې دا ځو مشهور اقوال دی ددې نه علاوه نور اقوال هم شته (مثلاً یوقول داهم دې چه ددې نه د کلام اووه اصناف محکم، متشابه ،ناسخ، منسوخ ، خصوص، عموم او قصص مراد دی یا امر، نهی ،وعد ،وعید، اباحت، ارشاد او اعتبار مراد دې(٣)

---

١) فتح الباري (٩\٣٥)ـ
٢) علوم القرآن (١٤١-١٤٢)ـ
٣) روح المعانی (١\٢١)ـ

دغه شان یو قول دا نقل شوې دې چه ددې نه اقالیم سبعه مراد دی او حرف په معنی د غاړې دې او مطلب دا دې چه قرآن مجید د عالم د ټولو طرفونو د هدایت دپاره رالیږلې شوې دې) خو مشهور او راجح اقوال هم هغه دی کوم چه پورته ذکر شول.

۶=بَابُ تَأْلِيفِ الْقُرْآنِ

د الفاظو په اعتبا سره په دې ترجمه او ماقبل «باب جمع القرآن» په ترجمه کښې فرق دې خو د معنی په اعتبار سره په جمع او تالیف کښې څه فرق نشته ددې وجې په ظاهره په دواړو ترجمو کښې تکرار دې

ددې جواب دا ورکړې شوې دې چه د ماقبل په ترجمه کښې امام بخاری رحمه الله د قرآن د آیاتونو او سورتونو مطلقاً په مصحف کښې د جمع کولو بیان کړې وو او په دې ترجمه کښې امام بخاری رحمه الله د سورتونو ترتیب بیانوی او دا خودل مقصود دې چه ترتیب وار سورتونه په مصحف کښې جمع شوی دی (۱)

ددې نقل کولو وجه دا پیښه شوه چه په اصل کښې څو مصاحف وو او د ټولو ترتیب د یو بل نه مختلف وو د حضرت علی رضی الله عنه د مصحف ترتیب د نزول مطابق وو په هغې کښې مکی سورتونه اول او مدنی سورتونه روسته وو د حضرت ابی بن کعب او حضرت عبدالله بن مسعود رضی الله عنهما د مصاحفو ترتیب بل وو خو د مصحف عثمانی ترتیب د ټولو نه اکمل دې (۲)

آیا د سورتونو ترتیب توقیفی دې؟ په دې خبره خو اتفاق دې چه د قرآن مجید د آیاتونو ترتیب توقیفی دې په دې کښې اجتهاد ته دخل نشته چه په نبی صلی الله علیه وسلم به آیاتونه نازل شول د وحی کاتب به ئې راوغوښتلو او ورته به ئې خودل چه دا آیاتونه په فلانی فلانی ځائې کښې درج کړه (۳) خو په دې کښې اختلاف دې چه د سورتونو ترتیب توقیفی دې او که دا د حضرات صحابه کرامو اجتهادی عمل دې په دې کښې د عالمانو څلور اقوال دی

① د جمهورو عالمانو رائې دا ده چه د قرآن مجید د سورتونو ترتیب د صحابه کرامو په اجتهاد سره قائم شوې دې د امام مالك او قاضي ابوبکر هم دا رائې ده (٤)

ددې دلیل دا ورکولې شی چه د صحابه کرامو په مصاحفو کښې د ترتیب اختلاف وو که د سورتونو ترتیب توقیفی وونو بیا به د دوی په مصاحفو کښې څه اختلاف نه واقع کیدلو.

② ابن الانباری او علامه طیبی رحمهما الله فرمائیلی دی چه لکه څنګه د آیاتونو ترتیب توقیفی دې دغه شان د قرآن پاك د سورتونو ترتیب هم توقیفی دې په دې کښې د اجتهاد دخل نشته (۵)

---

۱) الأبواب والتراجم (۵۹۱۲)_
۲) فتح الباری (۵۰۱۹-۵۱)_
۳) فتح الباری (۵۱۱۹)_
٤) البرهان فی علوم القرآن فصل فی عدد سور القرآن وآیاته (۲۵۷۱۱)_
۵) البرهان فی علوم القرآن (۱۶۰۱۱)_

علامه بدرالدین زرکشی رحمه الله په «البرهان فی علوم القرآن» کښې نقل کړی دی چه په ذکر شوو دواړو قولونو کښې واقعِ دا اختلاف لفظی دې معنی اختلاف نه دې کوم حضرات چه وائی چه د سورتونو ترتیب توقیفی دې د هغوی مراد فعلی توقیفی دې او کوم حضرات چه دې ته اجتهادی وائی هغوی د توقیفی قولی نفی کوی په دې معنی چه نبی کریم ﷺ په خپل قول او ارشاد په ذریعه ددې ترتیب نه دې متعین کړې خو په دې کښې څه شك نشته چه نبی ﷺ دیوخاص ترتیب مطابق قرآن مجید لوستلې دې او صحابه کرامو رضی الله عنهم دهغه ترتیب مطابق قرآن مجید اوریدلې دې اوهم دهغه ترتیب په مصحف عثمانی کښې خیال ساتلې شوې دې(۱)

③ دریم قول د ابن عطیه دې هغوی فرمائی چه د ډیرو سورتونو ترتیب د نبی ﷺ په ژوند کښې معلوم شوې وو لکه سبع طوال ،حوامیم ، او مفصل سورتونه ،ددې نه علاوه د باقی سورتونو ترتیب صحابو رضی الله عنهم ته حواله کړې شوې وو (۲)

④ امام بیهقی رحمه الله په ،،المدخل،، کښې یو څلورم قول اختیار کړې دې هغوی فرمائی چه د نبی ﷺ په زمانه کښې د قرآن مجید ټول آیاتونه او ټول سورتونه مرتب شوی ووصرف د سورة انفال او سورة براءت ترتیب باقی پاتې شوې وودا حضرت عثمان رضی الله عنه قائم کړې وو (۳)

[۴۷۰۷] حَدَّثَنَا اِبْرَاهِيمُ بْنُ مُوسَى اَخْبَرَنَا هِشَامُ بْنُ يُوسُفَ اَنَّ ابْنَ جُرَيْجٍ اَخْبَرَهُمْ قَالَ وَاَخْبَرَنِي يُوسُفُ بْنُ مَاهَكٍ قَالَ اِنِّي عِنْدَ عَائِشَةَ اُمِّ الْمُؤْمِنِينَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا اِذْ جَاءَهَا عِرَاقِيٌّ فَقَالَ اَيُّ الْكَفَنِ خَيْرٌ قَالَتْ وَيْحَكَ وَمَا يَضُرُّكَ قَالَ يَا اُمَّ الْمُؤْمِنِينَ اَرِينِي مُصْحَفَكِ قَالَتْ لِمَ قَالَ لَعَلِّي اُوَلِّفُ الْقُرْاٰنَ عَلَيْهِ فَاِنَّهُ يُقْرَاُ غَيْرَ مُؤَلَّفٍ قَالَتْ وَمَا يَضُرُّكَ اَيَّهُ قَرَاْتَ قَبْلُ اِنَّمَا نَزَلَ اَوَّلَ مَا نَزَلَ مِنْهُ سُورَةٌ مِنَ الْمُفَصَّلِ فِيهَا ذِكْرُ الْجَنَّةِ وَالنَّارِ حَتَّى اِذَا ثَابَ النَّاسُ اِلَى الْاِسْلَامِ نَزَلَ الْحَلَالُ وَالْحَرَامُ وَلَوْ نَزَلَ اَوَّلَ شَيْءٍ لَا تَشْرَبُوا الْخَمْرَ لَقَالُوا لَا نَدَعُ الْخَمْرَ اَبَدًا وَلَوْ نَزَلَ لَا تَزْنُوا لَقَالُوا لَا نَدَعُ الزِّنَا اَبَدًا لَقَدْ نَزَلَ بِمَكَّةَ عَلَى مُحَمَّدٍ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَاِنِّي لَجَارِيَةٌ اَلْعَبُ بَلِ السَّاعَةُ مَوْعِدُهُمْ وَالسَّاعَةُ اَدْهَى وَاَمَرُّ وَمَا نَزَلَتْ سُورَةُ الْبَقَرَةِ وَالنِّسَاءِ اِلَّا وَاَنَا عِنْدَهُ قَالَ فَاَخْرَجَتْ لَهُ الْمُصْحَفَ فَاَمْلَتْ عَلَيْهِ آيَ السُّوَرِ [ر:۴۵۹۵]

یوسف بن ماهك فرمائی چه زه د حضرت عائشې سره ووم.په دې کښې هغې ته یو عراقی کس راغلو (د هغه نوم معلوم نشو) (۴) او تپوس ئې اوکړو کوم یو کفن غوره دې ؟ یعنی د کومې جامې کفن غوره دې (کیدې شی چه دغه کس د حضرت سمره رضی الله عنه مرفوع حدیث اوریدلی وو په کوم کښې چه د سپینې جامې د کفن حکم ورکړې شوې دې چه د حضرت

۱) البرهان فی علوم القرآن (۲۵۷/۱)_
۲) البرهان فی علوم القرآن (۲۵۷/۱)_
۳) علوم القرآن(۱۱۷)_
٤) قال الحافظ فی الفتح (۴۷/۹) ولم أقف علی إسمه)_

عائشې ﷞ نه ئې تپوس اوکړو کيدې شی دغه کس ددې تصديق کول غوښتل) (۱)
حضرت عائشې ورته اوونيل هلاك شې تاته څه نقصان رسوی يعنی تاته چه کوم يو کفن هم
واغوستولې شی هغه به کافی وی.
بيا هغه تپوس اوکړوام المومنين ماته خپل مصحف اوښايه دوی ترې تپوس اوکړو ولې
؟هغه اوونيل زه د هغې مطابق خپل قرآن مرتب کوم ځکه چه قرآن په غير مرتب طريقه
باندې لوستلې شی ((ممکن ده چه دا واقعه د حضرت عثمان ﷛ د تيار کړی مصحف نه
وړاندې وه او دا هم ممکن دې چه روستنۍ واقعه وی خو چونکه دې د عراق وو او هلته د
حضرت عبدالله بن مسعود ﷛ قراءت مشهور وو کيدې شی هغه د دهغوی نه وئيلې وو او
چونکه د هغوی د مصحف ترتيب د مصحف عثمانی د ترتيب نه مختلف وو ددې وجې هغه
اووئيل چه قرآن په غير مرتب طريقې سره لوستلې شی)(۲) حضرت عائشې ﷞ اوفرمائيل
ته چه کوم يو سورة هم وړاندې اووائې ستا په هغې کښې څه نقصان نشته کوم سورتونه چه
په ابتداء کښې نازل شوی وو په هغې کښې يو سورة مفصل دې په هغې کښې د جنت او
جهنم ذکر دې چه خلق اسلام طرف ته راغلو نو بيا د حلالو او حرامو احکام نازل شوکه د
ټولو نه وړاندې دا حکم نازل شوې وو چه شراب مه څکئ نو خلقو به وئيل چه مونږ شراب
بيخی نه پريږدو دغه شان که د زنا ممانعت راغلې وو نو خلقو به د زنا پريخودو نه انکار
کړې ووبه نبی کريم ﷺ په مکه کښې د سورة قمر دا آيت نازل شو ((بل الساعة موعدهم
والساعة أدهى وأمر)) زه په دغه وخت کښې وړه جينۍ ووم.چه لوبې به مې کولې ((حضرت
عائشې ﷞ مطلب دا ووچه داحکامو په نزول کښې الله تعالی د حکمت او مصلحت د نظر
وړاندې ساتلې دې او تدريجاً نزول اوشو په اول کښې د ترغيب او ترهيب آياتونه نازل شول
بيا تدريجاً دحرامو او حلالو احکام نازل شول، په مکه کښې د سورة قمر نزول اوشو په دې
کښې احکام نشته) حضرت عائشه ﷞ فرمائی د سورة بقرې او سورة نساء د نزول په وخت
کښې زه د نبی ﷺ سره ووم.(يعنی دا دواړوه سورتونه په احکامو مشتمل دی ددې وجې
ددې نزول د هجرت نه پس شوې دې کله چه زه د نبی ﷺ په نکاح کښې راغلې ووم) ددې نه
پس حضرت عائشې ﷞ دعراقی کس دپاره مصحف راويستلو اود سورتونو د آياتونو املاء
ئې ورته اوکړه فأملت عليه اى السورة
دحديث ددې آخری جملې نه معلوميږی چه ددې عراقی تپوس د آياتونو د ترتيب په باره
کښې وو حال دا چه ددې نه وړاندې د حضرت عائشې ﷞ د قول ((ومايضرك أية قرأت قبل)) نه

---

۱) فتح الباری (۹/۷۱۴)_
۲) فتح الباری (۹/۷۱۴)_

معلومیږی چه د هغه تپوس د سورتونو دترتیب په باره کښې وو
حافظ ابن حجر رحمه الله لیکلی دی چه ممکن ده چه د هغه تپوس د آیاتونو او سورتونو دواړو د ترتیب په باره کښې وو.(۱)
شیخ الحدیث مولانا زکریا رحمه الله فرمائیلي دی چه دهغه تپوس د سورتونو د ترتیب په باره کښې وو د آیاتونو املاء حضرت عائشې رضي الله عنها ضمنا اوکړه. (۲)

یو اشکال او دهغې حل: په پورتنی روایت کښې دی «انما نزل أول ما نزل منه سورة من المفصل فیها ذکر الجنة والنار» په دې باندې اشکال کیږی چه د «أول ما نزل» مصداق خو د سورة علق اولنی پنځه آیاتونه دی په دې کښې خو د جهنم او جنت ذکر نشته.

ددې یو جواب دا ورکړې شوې دې چه دلته «من» محذوف دې «أی من أول ما نزل» یعنی په اول کښې نازلیدونکی آیاتونود مفصل په یو سورت کښې د جنت او جهنم ذکر دې (۳)
او یا د «أول ما نزل» نه سورة مدثر مراد دې ځکه چه د فترة وحی نه پس دا د «اول ما نزل» مصداق دې او ددې په آخر کښې د جنت او جهنم ذکر شته (۴)

[۴۷۰۸] حَدَّثَنَا اٰدَمُ حَدَّثَنَا شُعْبَةُ عَنْ اَبِی اِسْحَاقَ قَالَ سَمِعْتُ عَبْدَ الرَّحْمٰنِ بْنَ يَزِيدَ بْنِ قَيْسٍ سَمِعْتُ ابْنَ مَسْعُودٍ يَقُولُ فِي بَنِي اِسْرَائِيلَ وَالْكَهْفِ وَمَرْيَمَ وَطٰهٰ وَالْاَنْبِيَاءِ اِنَّهُنَّ مِنَ الْعِتَاقِ الْاُوَلِ وَهُنَّ مِنْ تِلَادِي [ر:۴۴۳۱]

په دې روایت کښې حضرت عبدالله بن مسعود رضي الله عنه پنځه سورتونه خپله پخوانئ غوره سرمایه خودلی ده حال دا چه دا ذکر شوی سورتونه په مصحف عثمانی کښې په ابتداء کښې نشته بلکه په مینځ کښې دی البته ددې پنځو سورتونو په خپل مینځ کښې هم هغه ترتیب دې کوم چه په روایت کښې دې «عتاق» د «عتیق» جمع ده هربنه څیز ته وائی «أول» د «أول» جمع ده «تلاد» زوړ موروثی مال.

[۴۷۰۹] حَدَّثَنَا اَبُو الْوَلِيدِ حَدَّثَنَا شُعْبَةُ اَنْبَاَنَا اَبُو اِسْحَاقَ سَمِعَ الْبَرَاءَ بْنَ عَازِبٍ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قَالَ تَعَلَّمْتُ سَبِّحِ اسْمَ رَبِّكَ الْاَعْلَى قَبْلَ اَنْ يَقْدَمَ النَّبِيُّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ [ر:۳۷۰۹]

حضرت براء رضي الله عنه فرمائی چه ما سورة الاعلی د نبی کریم صلی الله علیه وسلم مدینې منورې ته د راتلو نه وړاندې زده کړې وو.سورة اعلی په اول کښې نازلیدونکی سورتونو کښې دې خو په مصحف عثمانی کښې په آخری پاره کښې وه معلومه شوه چه د سورتونو ترتیب د نزول د ترتیب نه مختلف دې

---

۱) فتح الباری (۹/۴۸)_
۲) الأبواب والتراجم (۲/۶۰)_
۳) فتح الباری (۹/۴۸)_
۴) فتح الباری (۹/۴۸)_

[۴۷۱۰] حَدَّثَنَا عَبْدَانُ عَنْ أَبِي حَمْزَةَ عَنِ الْأَعْمَشِ عَنْ شَقِيقٍ قَالَ قَالَ عَبْدُ اللَّهِ لَقَدْ تَعَلَّمْتُ النَّظَائِرَ الَّتِي كَانَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقْرَؤُهُنَّ اثْنَيْنِ اثْنَيْنِ فِي كُلِّ رَكْعَةٍ فَقَامَ عَبْدُ اللَّهِ وَدَخَلَ مَعَهُ عَلْقَمَةُ وَخَرَجَ عَلْقَمَةُ فَسَأَلْنَاهُ فَقَالَ عِشْرُونَ سُورَةً مِنْ أَوَّلِ الْمُفَصَّلِ عَلَى تَأْلِيفِ ابْنِ مَسْعُودٍ آخِرُهُنَّ الْحَوَامِيمُ حم الدُّخَانِ وَعَمَّ يَتَسَاءَلُونَ [ر: ۷۴۲]

شقیق بن سلمه نه روایت دې چه حضرت عبدالله بن مسعود رضی الله عنه فرمائیلی دی چه زه هغه نظائر پیژنم کوم چه نبی کریم صلی الله علیه وسلم په یو رکعت کښې دوه دوه لوستل (د نظائرو نه هغه سورتونه مراد دی کوم چه د مضمون ،طوالت اواختصارپه اعتبار سره یو د بل نظیر او مشابه دې (۱)

حضرت عبدالله بن مسعود رضی الله عنه دا اووئیل او پاسیدلو کورته لاړلوحضرت علقمه هم د دوی سره دننه لاړلو حضرت علقمه چه کله راووتلو نو مونږ دهغه نه تپوس اوکړو (چه هغه کوم سورتونه دی) نوهغه اووئیل هغه د ابن مسعود د مصحف د ترتیب مطابق د مفصل ابتدائی شل سورتونه دی د کوم په آخر کښې چه ((حم)) یعنی سورة دخان او عم یتسآءلون دی

ددې روایت نه معلومه شوه چه د حضرت عبدالله بن مسعود رضی الله عنه د مصحف ترتیب د مصحف عثمانی د ترتیب نه خلاف ووځکه چه په هغې کښې ئې د مفصل ترتیب بیان کړې دې او ((حم الدخان)) او ((عم یتسآءلون)) ئې په آخر کښې بیان کړې دی په مصحف عثمانی کښې حم الدخان او عم یتساءلون متصل نه دی سورة دخان مجازاً په مفصل کښې شمارلې شوې دې ځکه چه د مفصل سورتونو ابتداء د سورة حجرات نه کیږی (۲)

د سورة حجرات نه تر آخره پورې سورتوتو ته مفصل ددې وجې وائی چه په دې کښې د بسم الله په ذریعه فصل زیات واقع دې په یو قول کښې سورة دخان هم په مفصل کښې داخل دې(۳)

په روایت باب کښې د مفصل د کومو شلو سورتونو ذکر دې چه نبی صلی الله علیه وسلم دا په یو رکعت کښې دوه دوه ملاووهل او لوستل د ابوداود په روایت کښې د دغه سورتونو نومونه ذکر شوی دی په هغې کښې دی

((کان یقرأ النظائر السورتین فی رکعة الرحمن والنجم فی رکعة واقتربت والحاقة فی رکعة والذاریات والطور فی رکعة ، والواقعة ونون فی رکعة ، وسأل والنازعات فی رکعة ، وویل للمطففین وعبس فی رکعة ، والمدثر والمزمل فی رکعة ، وهل أتی ولا أقسم فی رکعة ، وعم یتساءلون والمرسلات فی رکعة ، وإذا الشمس کورت والدخان فی رکعة))(٤)

روایت الباب په کتاب الصلاة کښې د ((باب الجمع بین السورتین)) لاندې تیر شوې دې (۵)

---

۱) ارشاد الساری (۱۱\۳۷۳)_
۲) ارشاد الساری (۱۱\۳۷۳)_
۳) فتح الباری کتاب الأذان باب الجمع بین السورتین فی الرکعة (۲\۲۵۹)_
٤) فح الباری کتاب الأذان باب الجمع بین السورتین فی رکعة (۲\۲۵۹)_
۵) صحیح البخاری مع الفتح کتاب الأذان باب الجمع بین السورتین (۲\۲۵۵)_

٧=بَاب كَانَ جِبْرِيلُ يَعْرِضُ الْقُرْآنَ عَلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ

په ترجمه كښې د مجرد صيغه ((يعرض)) ده او په كښې حديث د باب مفاعله صيغه ((يعارض)) استعمال شوې ده د دې نه معلوميږي چه د دواړو طرفونو به عرض كيدلو او حقيقت هم دا دې دلته د امام بخاري رحمه الله مقصد دا دې چه نبي كريم ﷺ به حضرت جبرئيل عليه السلام ته قرآن كريم تيرولو .

وَقَالَ مَسْرُوقٌ عَنْ عَائِشَةَ عَنْ فَاطِمَةَ عَلَيْهَا السَّلَام اسَرَّ اِلَيَّ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ اَنَّ جِبْرِيلَ كَانَ يُعَارِضُنِي بِالْقُرْآنِ كُلَّ سَنَةٍ وَاِنَّهُ عَارَضَنِي الْعَامَ مَرَّتَيْنِ وَلَا اُرَاهُ اِلَّا حَضَرَ اَجَلِي [ر:٣٤٢٦]

د حضرت فاطمې رضي الله عنها نه روايت دې چه نبي ﷺ ماته په پټه باندې اووئيل چه حضرت جبرئيل عليه السلام به هر كال د قرآن كريم يو دور ما سره كولو او سخ كال هغوى ماسره دوه ځله دور اوكړو زما خيال دې ه زما د وفات وخت رانزدې شوې دې

د نبي ﷺ سره په آخرى رمضان كښې حضرت جبرئيل عليه السلام دوه ځله د قرآن پاك دور كړې وو يو ځل خو ددې دپاره چه د هر آيت او هر سورت مقام او ترتيب متعين شي د منسوخ او غير منسوخ علم راشي اودوباره دور يا خو ددې دپاره وو چه د قرآن كريم نزول په رمضان كښې شروع شوې وو نو په اول كال كښې دور نه وو شوې او س د نبي ﷺ د دنيا نه د تشريف اوړلو وخت رانزدې شو نو د هغه اولنى كال تلافى په آخرى كال كښې داسې اوشوه چه دوه ځله دور اوكړې شو اويا دا وئيلې شي چه صرف د تقرير او تاكيد دپاره دوباره دور اوكړې شو چه په ښه شان سره د آياتونو او سورتونو ترتيب متعين شي

د مسروق دا تعليق امام بخاري په ((علامات النبوة)) كښې موصولاً نقل كړې دې (١)

[٤٧١] حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ قَزَعَةَ حَدَّثَنَا اِبْرَاهِيمُ بْنُ سَعْدٍ عَنِ الزُّهْرِيِّ عَنْ عُبَيْدِ اللَّهِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا قَالَ كَانَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ اَجْوَدَ النَّاسِ بِالْخَيْرِ وَاَجْوَدُ مَا يَكُونُ فِي شَهْرِ رَمَضَانَ لِاَنَّ جِبْرِيلَ كَانَ يَلْقَاهُ فِي كُلِّ لَيْلَةٍ فِي شَهْرِ رَمَضَانَ حَتَّى يَنْسَلِخَ يَعْرِضُ عَلَيْهِ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الْقُرْآنَ فَاِذَا لَقِيَهُ جِبْرِيلُ كَانَ اَجْوَدَ بِالْخَيْرِ مِنَ الرِّيحِ الْمُرْسَلَةِ [ر:٦]

ددې حديث پوره تفصيل په ((باب بدء الوحي)) كښې تير شوې دې هم هغه متعلق مباحث دې اوكتلې شي (٢)

---

١) ارشاد اساري (١١\٢٧٤)_

٢) كشف الباري (١\٤٦٦و ٤٧١)_

[٤٧١٢] حَدَّثَنَا خَالِدُ بْنُ يَزِيدَ حَدَّثَنَا ابُو بَكْرٍ عَنْ ابِي حَصِينٍ عَنْ ابِي صَالِحٍ عَنْ ابِي هُرَيْرَةَ قَالَ كَانَ يَعْرِضُ عَلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الْقُرْانَ كُلَّ عَامٍ مَرَّةً فَعَرَضَ عَلَيْهِ مَرَّتَيْنِ فِي الْعَامِ الَّذِي قُبِضَ فِيهِ وَكَانَ يَعْتَكِفُ كُلَّ عَامٍ عَشْرًا فَاعْتَكَفَ عِشْرِينَ فِي الْعَامِ الَّذِي قُبِضَ فِيهِ [ر: ١٩٣٩ و ٣٠٤٨]

٨ = بَابُ الْقُرَّاءِ مِنْ أَصْحَابِ النَّبِيِّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ

[٤٧١٣] حَدَّثَنَا حَفْصُ بْنُ عُمَرَ حَدَّثَنَا شُعْبَةُ عَنْ عَمْرٍو عَنْ ابْرَاهِيمَ عَنْ مَسْرُوقٍ ذَكَرَ عَبْدُ اللّٰهِ بْنُ عَمْرٍو عَبْدَ اللّٰهِ بْنَ مَسْعُودٍ فَقَالَ لَا ازَالُ احِبُّهُ سَمِعْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ خُذُوا الْقُرْانَ مِنْ ارْبَعَةٍ مِنْ عَبْدِ اللّٰهِ بْنِ مَسْعُودٍ وَسَالِمٍ وَمُعَاذِ بْنِ جَبَلٍ وَابَيِّ بْنِ كَعْبٍ [ر: ٣٥٤٨]

په دې حديث کښې د څلورو قاريانو ذکر دې په حضرات صحابه کرامو رضي الله عنهم کښې هسې خو قاريان ډير وو خو ددې څلورو ذکر د هغوی د اختصاص او د قرآن کريم د قراءت سره د زيات شغف په وجې کړې شوې دې (١)

[٤٧١٤] حَدَّثَنَا عُمَرُ بْنُ حَفْصٍ حَدَّثَنَا ابِي حَدَّثَنَا الْاعْمَشُ حَدَّثَنَا شَقِيقُ بْنُ سَلَمَةَ قَالَ خَطَبَنَا عَبْدُ اللّٰهِ بْنُ مَسْعُودٍ فَقَالَ وَاللّٰهِ لَقَدْ اخَذْتُ مِنْ فِي رَسُولِ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِضْعًا وَسَبْعِينَ سُورَةً وَاللّٰهِ لَقَدْ عَلِمَ اصْحَابُ النَّبِيِّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ انِّي مِنْ اعْلَمِهِمْ بِكِتَابِ اللّٰهِ وَمَا انَا بِخَيْرِهِمْ قَالَ شَقِيقٌ فَجَلَسْتُ فِي الْحِلَقِ اسْمَعُ مَا يَقُولُونَ فَمَا سَمِعْتُ رَادًّا يَقُولُ غَيْرَ ذٰلِكَ

واخذت من فى رسول الله صلى الله عليه وسلم سمعت منه مباشرة (بضعا) ما بين الثلاث الى التسع (الحلق) جمع حلقة وهى القوم المجتمعون مستديرين. ليستمعوا العلم ونحوه (رادا) عالما يرد قول ابن مسعود رضى الله عنهما او يخالفه

[٤٧١٥] حَدَّثَنِي مُحَمَّدُ بْنُ كَثِيرٍ اخْبَرَنَا سُفْيَانُ عَنِ الْاعْمَشِ عَنْ ابْرَاهِيمَ عَنْ عَلْقَمَةَ قَالَ كُنَّا بِحِمْصَ فَقَرَا ابْنُ مَسْعُودٍ سُورَةَ يُوسُفَ فَقَالَ رَجُلٌ مَا هٰكَذَا انْزِلَتْ قَالَ قَرَاتُ عَلَى رَسُولِ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ احْسَنْتَ وَوَجَدَ مِنْهُ رِيحَ الْخَمْرِ فَقَالَ اتَجْمَعُ انْ تُكَذِّبَ بِكِتَابِ اللّٰهِ وَتَشْرَبَ الْخَمْرَ فَضَرَبَهُ الْحَدَّ

دلته دوه خبرې قابل غور دی اوله خو دا چه حضرت عبدالله بن مسعود دغه کس د کتاب په تکذيب کولو باندې باندې موندلو خو د هغه تکفير ئې اونکړلو او د هغه د ختې وهلو فيصله ئې اونکړله ددې وجه يا خو دا کيدې شی چه حضرت عبدالله بن مسعود رضي الله عنه د جهالت په وجه هغه معذور اوګرځولو او دا خيال ئې اوکړوچه دې چونکه ناواقف دې ځکه

---

١) عمدة القارى (٢٠\٢٤)_

تكذيب كوى په حقيقت كښې دده مقصد په قصد باندې تكذيب كول نه دى او يا دا وئيلې شى چه دا كس چونكه د نشې په حالت كښې وو اود هغه حواس صحيح نه وو ددې وجې حضرت عبدالله بن مسعود رضي الله عنه هغه غير مكلف اوګڼړلو د هغوى رائې د وه چه د بيهوشۍ او نشې په حالت كښې كه سړې داسې قسم خبره اوكړى نو دهغې څه اعتبار نشته.(١)

دويمه خبره دا ده چه حضرت عبدالله بن مسعود رضي الله عنه ته بوئې محسوس شو او په هغه ئې حد جارى كړو نو آيا كه د شرابو بوئې د چا نه راځى په هغه باندې حد جارى كول جائز دى؟

امام مالك رحمه الله د جواز قائل دې (٢) امام ابوحنيفه او امام شافعى رحمه الله په داسې صورت كښې د حد د جواز قائل نه دى (٣) د امام احمد بن حنبل نه د جواز او عدم جواز دواړه روايتونه منقول دى (۴) حديث باب د امام مالك مستدل دې

په حديث باب باندې يو اشكال دا كيږى چه حضرت عبدالله بن مسعود رضي الله عنه په خپله څنګه حد جارى كړول د حد جارى كولو اختيار خو امام ته وى

ددې جواب دا دې چه كيدې شى د حضرت عبدالله بن مسعود رضي الله عنه مسلك دا وو چه حد هر څوك جارى كولې شى د امام شرط په كښې نشته .

او دا هم ممكن ده چه حضرت عبدالله بن مسعود رضي الله عنه د دغه ښار امير يا د امير نائب وو ددې وجې هغوى حد جارى كړى وى (٥)

اوچا وئيلى دى چه دا امام جارى كړې وو خود عبدالله بن مسعود رضي الله عنه په ګواهئ او وئيلو باندې ئې جارى كړې وو ددې وجې هغوى طرف ته نسبت شوې دې (٦) والله اعلم

[۴۷۱٦] حَدَّثَنَا عُمَرُ بْنُ حَفْصٍ حَدَّثَنَا اَبِى حَدَّثَنَا الْاَعْمَشُ حَدَّثَنَا مُسْلِمٌ عَنْ مَسْرُوقٍ قَالَ قَالَ عَبْدُ اللّٰهِ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُ وَاللّٰهِ الَّذِى لَا اِلٰهَ غَيْرُهُ مَا اُنْزِلَتْ سُورَةٌ مِنْ كِتَابِ اللّٰهِ اِلَّا اَنَا اَعْلَمُ اَيْنَ اُنْزِلَتْ وَلَا اُنْزِلَتْ اٰيَةٌ مِنْ كِتَابِ اللّٰهِ اِلَّا اَنَا اَعْلَمُ فِيمَ اُنْزِلَتْ وَلَوْ اَعْلَمُ اَحَدًا اَعْلَمَ مِنِّى بِكِتَابِ اللّٰهِ تُبَلِّغُهُ الْاِبِلُ لَرَكِبْتُ اِلَيْهِ

دا دحضرت عبدالله بن مسعود رضي الله عنه دحرص على العلم حال دې او هم دا د عامو صحابه كرامو رضي الله عنهم كيفيت وو.

[۴۷۱۸\۴۷۱۷] حَدَّثَنَا حَفْصُ بْنُ عُمَرَ حَدَّثَنَا هَمَّامٌ حَدَّثَنَا قَتَادَةُ قَالَ سَاَلْتُ اَنَسَ بْنَ مَالِكٍ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُ مَنْ جَمَعَ الْقُرْاٰنَ عَلٰى عَهْدِ النَّبِىِّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ اَرْبَعَةٌ

---

١) فتح البارى (٩\٦٠)_
٢) فتح البارى (٩\٦٠)_
٣) فتح البارى (٩\٦٠) وعمدة القارى (٢٠\٢٦)_
٤) فتح البارى (٩\٦١)_
٥) عمدة القارى (٢٠\٢٦)_
٦) ارشاد السارى (١١\٢٧٨)_

كُلُّهُمْ مِنَ الْأَنْصَارِ أُبَيُّ بْنُ كَعْبٍ وَمُعَاذُ بْنُ جَبَلٍ وَزَيْدُ بْنُ ثَابِتٍ وَأَبُو زَيْدٍ
تَابَعَهُ الْفَضْلُ عَنْ حُسَيْنِ بْنِ وَاقِدٍ عَنْ ثُمَامَةَ عَنْ أَنَسٍ

په روايت كښې دى چه د رسول اللهﷺ په زمانه كښې څلورو صحابوﷺ قرآن كريم جمع كړې وو ﷺ ددې جمع نه «جمع في الصدور» يعنى حفظ مراد دې او حفظ كونكي صحابه هم په څلورو كښې منحصر نه وو بلكه د هغوى ډير شمار تقديم وتاخير وو په روايت باب كښې چه د دې څلورو كوم ذكر شوې دې ددې مختلف وجوهات بيان شوى دى

① دا عدد دې او د عدد د مفهوم اعتبار نه وى د څلورو په تذكرې سره د باقى نفى نه كيږى. ② د وجوه قراءات جامع دا څلورحضرات وودې وجې د دوى ذكر شوې دې

③ دې څلورو ته د ناسخ او منسوخ دواړه قسمه آياتونه حفظ وو ددې وجې د دوى ذكر اوشو

④ ددې څلورو ذكر د دې وجې شوې دې چه هغوى د نبىﷺنه براه راست قرآن مجيد اوريدلې ووا و د دوى نه علاوه نورو حضراتو څه د نبىﷺ نه اوريدلې او ياد كړې وو اوڅه د نورو ذرائع نه ياد كړې وو.

⑤ ذكر شوې څلور حضرات چونكه د قرآن كريم په تعليم او تعلم كښې مشهور وود هغوى د انهماك او قرآن سره د شغف په نسبت سره زيات وودې وجې د دې څلورو ذكر اوشو.(١)

⑥ حافظ ابن حجرﷺ په دې باره كښې يوه بله توجيه راجحه ګرځولې ده چه ددې څلورو ذكر د يو خاص ډلې او خاصو افرادو په مقابله كښې شوې دې ابن جرير طبرى د حضرت انسﷺ نه يه روايت نقل كړې دې چه يو ځل په قبيله اوس او قبيله خزرج كښې د افتخار خبره راغله د اوس قبيلې اوونيل چه مونږ سره څلور كسان داسې دې كوم چه په خاصو صفتونوموصوف دى په مونږ كښې يوكس داسې دې چه دهغه په مرګ باندې دالله تعالى عرش په حركت كښې راغلې وو.يعنى حضرت سعدبن معاذدويم كس داسې دې چه دهغه ګواهى نبىﷺ د دوو كسانو د ګواهئ برابر كړې ده يعنى حضرت خزيمه بن ثابت ،دريم كس داسې دې چا ته چه فرښتو غسل وركړې دې يعنى حضرت حنظله بن ابى عامر ، څلورم داسې دې چه ډنبرو يا د شاتو مچو دهغه د لعش حفاظت كړې دې يعنى حضرت عاصم بن ثابت انصارى ـ

ددې په جواب كښې د خزرج قبيلې اوونيل په مونږ كښې هم څلور كسان داسې دى چا چه قرآن مجيد جمع كړې دې اود ذكر شوو څلورو حضراتو نومونه ئې واخستل نو دلته د خزرج او اوس په مينځ كښې مقابله وه په خزرج كښې څلور كسان حافظان وو او په قبيله اوس كښې نه وو نو دوى په مقابله كښې د هغه څلورو ذكر راغلو خو كه د اوس په قبيله كښې حافظ نه وو نو ددې نه دا نه لازميږى چه نور صحابه هم حافظان نه وو.(٢)

د فضل بن موسى متابعت اسحاق بن راهويه په خپل مسند كښې موصولاً كړې دې(٣)

---

١) فتح البارى (٩/٦٢)ـ
٢) فتح البارى (٩/٦٢)ـ
٣) ارشاد السارى (١١/٢٧٩)ـ

[۴۷۱۸]حَدَّثَنَا مُعَلَّى بْنُ اسَدٍ حَدَّثَنَا عَبْدُ اللّٰهِ بْنُ الْمُثَنّٰى قَالَ حَدَّثَنِى ثَابِتٌ الْبُنَانِیُّ وَثُمَامَةُ عَنْ انَسِ بْنِ مَالِكٍ قَالَ مَاتَ النَّبِیُّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَیْهِ وَسَلَّمَ وَلَمْ یَجْمَعُ الْقُرْاٰنَ غَیْرُ اَرْبَعَةٍ اَبُوالدَّرْدَاءِ وَمُعَاذُ بْنُ جَبَلٍ وَزَیْدُ بْنُ ثَابِتٍ وَاَبُوزَیْدٍ قَالَ وَنَحْنُ وَرِثْنَاهُ [ر:۳۵۹۹]

په دې روایت کښې د حضرت ابی بن کعب په ځائې د حضرت ابوالدرداء رضی الله عنه نوم راغلې دې امام بیهقی رحمه الله فرمائیلی دی چه دا وهم دې صحیح ابی بن کعب رضی الله عنه دې (١)

قوله: وَنَحْنُ وَرِثْنَاهُ: حضرت انس رضی الله عنه فرمائی چه د ابوزید وارث مونږ شو ځکه چه هغه د دوی تره وو او د هغه خپل څه اولاد نه وو.(٢)

[۴۷۱۹]حَدَّثَنَا صَدَقَةُ بْنُ الْفَضْلِ اَخْبَرَنَا یَحْیَى عَنْ سُفْیَانَ عَنْ حَبِیْبِ بْنِ اَبِی ثَابِتٍ عَنْ سَعِیْدِ بْنِ جُبَیْرٍ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ قَالَ قَالَ عُمَرُ اُبَیٌّ اَقْرَؤُنَا وَاِنَّا لَنَدَعُ مِنْ لَحْنِ اُبَیٍّ وَاُبَیٌّ یَقُوْلُ اَخَذْتُهُ مِنْ فِیْ رَسُوْلِ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَیْهِ وَسَلَّمَ فَلَا اَتْرُكُهُ لِشَیْءٍ قَالَ اللّٰهُ تَعَالٰى مَا نَنْسَخْ مِنْ اٰیَةٍ اَوْ نُنْسِهَا نَاْتِ بِخَیْرٍ مِّنْهَا اَوْ مِثْلِهَا [ر:۴۲۱۱]

مطلب دا دې چه حضرت ابی بن کعب رضی الله عنه ډیر لوئې قاری دې خو مونږ د هغه ډیر قراءتونه پریږدو هغوی خو هم دا وائی چه ما د رسول الله صلی الله علیه وسلم د خولې مبارکې نه دا اوریدلی دی ځکه ئې زه نه پریږدم.خو بعضې آیتونه منسوخ وی الله تعالی پخپله فرمائی ((ما ننسخ من آیة...))نو دا منسوخ آیتونه به پریخودل وی حال دا چه ابی بن کعب رضی الله عنه په خپل مصحف کښې د هغې تلاوت هم کولو د ((لحن)) نه مراد قراءت دې .(٣)

٩=بَابِ فَضْلِ فَاتِحَةِ الْكِتَابِ

[۴۷۲۰]حَدَّثَنَا عَلِیُّ بْنُ عَبْدِ اللّٰهِ حَدَّثَنَا یَحْیَى بْنُ سَعِیْدٍ حَدَّثَنَا شُعْبَةُ قَالَ حَدَّثَنِی خُبَیْبُ بْنُ عَبْدِ الرَّحْمٰنِ عَنْ حَفْصِ بْنِ عَاصِمٍ عَنْ اَبِی سَعِیْدِ بْنِ الْمُعَلَّى قَالَ كُنْتُ اُصَلِّی فَدَعَانِی النَّبِیُّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَیْهِ وَسَلَّمَ فَلَمْ اُجِبْهُ قُلْتُ یَا رَسُوْلَ اللّٰهِ اِنِّی كُنْتُ اُصَلِّی قَالَ اَلَمْ یَقُلِ اللّٰهُ اسْتَجِیْبُوْا لِلّٰهِ وَلِلرَّسُوْلِ اِذَا دَعَاكُمْ ثُمَّ قَالَ اَلَا اُعَلِّمُكَ اَعْظَمَ سُوْرَةٍ فِی الْقُرْاٰنِ قَبْلَ اَنْ تَخْرُجَ مِنَ الْمَسْجِدِ فَاَخَذَ بِیَدِی فَلَمَّا اَرَدْنَا اَنْ نَخْرُجَ قُلْتُ یَا رَسُوْلَ اللّٰهِ اِنَّكَ قُلْتَ لَاُعَلِّمَنَّكَ اَعْظَمَ سُوْرَةٍ مِنَ الْقُرْاٰنِ قَالَ اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ الْعَالَمِیْنَ هِیَ السَّبْعُ الْمَثَانِی وَالْقُرْاٰنُ الْعَظِیْمُ الَّذِی اُوْتِیْتُهُ [ر:۴۲۰۴]

دا روایت په کتاب التفسیر کښې تیر شوې دې او هلته په دې باندې بحث شوې دې (٤)

---

١) فتح الباری (٩\٤٦)_
٢) فتح الباری (٩\٤٦)_
٣) ارشاد الساری (١١\٢٨١)_
٤) کشف الباری کتاب التفسیر:٨)_

[۴۷۲۱] حَدَّثَنِي مُحَمَّدُ بْنُ الْمُثَنَّى حَدَّثَنَا وَهْبٌ حَدَّثَنَا هِشَامٌ عَنْ مُحَمَّدٍ عَنْ مَعْبَدٍ عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ قَالَ كُنَّا فِي مَسِيرٍ لَنَا فَنَزَلْنَا فَجَاءَتْ جَارِيَةٌ فَقَالَتْ إِنَّ سَيِّدَ الْحَيِّ سَلِيمٌ وَإِنَّ نَفَرَنَا غَيْبٌ فَهَلْ مِنْكُمْ رَاقٍ فَقَامَ مَعَهَا رَجُلٌ مَا كُنَّا نَأْبُنُهُ بِرُقْيَةٍ فَرَقَاهُ فَبَرَأَ فَأَمَرَ لَهُ بِثَلَاثِينَ شَاةً وَسَقَانَا لَبَنًا فَلَمَّا رَجَعَ قُلْنَا لَهُ أَكُنْتَ تُحْسِنُ رُقْيَةً أَوْ كُنْتَ تَرْقِي قَالَ لَا مَا رَقَيْتُ إِلَّا بِأُمِّ الْكِتَابِ قُلْنَا لَا تُحْدِثُوا شَيْئًا حَتَّى نَأْتِيَ أَوْ نَسْأَلَ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَلَمَّا قَدِمْنَا الْمَدِينَةَ ذَكَرْنَاهُ لِلنَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ وَمَا كَانَ يُدْرِيهِ أَنَّهَا رُقْيَةٌ اقْسِمُوا وَاضْرِبُوا لِي بِسَهْمٍ

دا روایت په کتاب الاجاره کښې تیر شوې دې (۱) «أبن» «ض» «أبنا بشي» تهمت لګول ، عیب لګول «ما کنا نأبنه برقية» مونږ په هغه باندې د منتر وئیلو عیب نه لګولو یعنی د هغه په باره کښې د منتر کولو علم مونږ ته نه وو هغه په دې حیثیت سره مشهور نه وو.

وَقَالَ أَبُو مَعْمَرٍ حَدَّثَنَا عَبْدُ الْوَارِثِ حَدَّثَنَا هِشَامٌ حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ سِيرِينَ حَدَّثَنِي مَعْبَدُ بْنُ سِيرِينَ عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ بِهَذَا [ر:۲۱۵۶]

په پورتنی سند کښې عنعنه ده هشام د محمد بن سیرین نه په «عن» سره روایت نقل کړې دې په دې تعلیق کښې د تحدیث تصریح ده ددې وجې امام بخاری رحمه الله دا دلته ذکر کړې دې دا تعلیق اسماعیلی موصولاً نقل کړې دې (۲)

۱۰- بَاب فَضْلِ سُورَةِ الْبَقَرَةِ

[۴۷۲۲] حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ كَثِيرٍ أَخْبَرَنَا شُعْبَةُ عَنْ سُلَيْمَانَ عَنْ إِبْرَاهِيمَ عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ عَنْ أَبِي مَسْعُودٍ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ مَنْ قَرَأَ بِالْآيَتَيْنِ

وَحَدَّثَنَا أَبُو نُعَيْمٍ حَدَّثَنَا سُفْيَانُ عَنْ مَنْصُورٍ عَنْ إِبْرَاهِيمَ عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ يَزِيدَ عَنْ أَبِي مَسْعُودٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَنْ قَرَأَ بِالْآيَتَيْنِ مِنْ آخِرِ سُورَةِ الْبَقَرَةِ فِي لَيْلَةٍ كَفَتَاهُ [ر:۳۷۸۶]

په دې روایت کښې د آیتین نه «آمن الرسول» نه واخله تر آخر د سورت پورې دوه آیاتونه مراد دی ددې دواړو آیاتونو په باره کښې راغلی دی چه د شپې کوم کس دا اولولی دا دواړه آیاتونه د هغه دپاره کافی کیږی

د کوم څیز دپاره کافی کیږی ؟ بعضو وئیلی دی چه د قیام اللیل نه کافی کیږی بعضو وئیلی دی چه د شیطان د شر نه کفایت کوی بعضو وئیلی دی چه د قرآن کریم د تلاوت دپاره ورله کافی کیږی بعضووئیلی دی چه د هر شر نه د حفاظت دپاره ورله کافی کیږی(۳)

---

۱) فتح الباری (۹\۶۶)_
۲) ارشاد الساری (۱۱\۲۸٤)_
۳) فتح الباری (۹\۶۸)_

خو په دې اقوالو کښې څه تضاد نشته تول جمع کیدې شی.

[۴۷۲۳] وَقَالَ عُثْمَانُ بْنُ الْهَيْثَمِ حَدَّثَنَا عَوْفٌ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ سِيرِينَ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ وَكَّلَنِي رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِحِفْظِ زَكَاةِ رَمَضَانَ فَأَتَانِي آتٍ فَجَعَلَ يَحْثُو مِنَ الطَّعَامِ فَأَخَذْتُهُ فَقُلْتُ لَأَرْفَعَنَّكَ إِلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَصَّ الْحَدِيثَ فَقَالَ إِذَا أَوَيْتَ إِلَى فِرَاشِكَ فَاقْرَأْ آيَةَ الْكُرْسِيِّ لَنْ يَزَالَ مَعَكَ مِنَ اللَّهِ حَافِظٌ وَلَا يَقْرَبُكَ شَيْطَانٌ حَتَّى تُصْبِحَ وَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ صَدَقَكَ وَهُوَ كَذُوبٌ ذَاكَ شَيْطَانٌ [ر:۲۱۸۷]

دا تعلیق دې اسماعیلی او ابونعیم دا موصولاً نقل کړې دې (۱) دا په کتاب الوکالة کښې تیر شوې دې او په دې کښې چه کومه واقعهذکر ده هغه هم هلته تیره شوې ده (۲)

«یحثومن الطعام» یعنی هغه د طعام (دانو) نه لپه ډکوله .

۱۱=بَاب فَضْلِ سُورَةِ الْكَهْفِ

[۴۷۲۴] حَدَّثَنَا عَمْرُو بْنُ خَالِدٍ حَدَّثَنَا زُهَيْرٌ حَدَّثَنَا أَبُو إِسْحَاقَ عَنِ الْبَرَاءِ بْنِ عَازِبٍ قَالَ كَانَ رَجُلٌ يَقْرَأُ سُورَةَ الْكَهْفِ وَإِلَى جَانِبِهِ حِصَانٌ مَرْبُوطٌ بِشَطَنَيْنِ فَتَغَشَّتْهُ سَحَابَةٌ فَجَعَلَتْ تَدْنُو وَتَدْنُو وَجَعَلَ فَرَسُهُ يَنْفِرُ فَلَمَّا أَصْبَحَ أَتَى النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَذَكَرَ ذَلِكَ لَهُ فَقَالَ تِلْكَ السَّكِينَةُ تَنَزَّلَتْ بِالْقُرْآنِ [ر:۳۴۱۸]

حضرت براء بن عازب رضی الله عنه فرمائی چه یو سړی سورة کهف وئیل او دده یوطرف ته یو اس په رسئ پورې تړلې شوې وو په هغه کس باندې وریځ راغله او چه هغه وریځ هغه ته ورنزدې شوه نو اس اووریدل صبا چه کله نبی ﷺ ته دا واقعه بیان کړې شوهنو نبی ﷺ اوفرمائیل دا سکینه وه کومه چه د قرآن پ وجه نازله شوې وه

«شطنین» دا د شطن تثنیه ده رسئ ته وائی سکینه یو مخلوق دې چه په هغې کښې رحمت ،وقار او فرشتې شامل وی رحمهم الله د سکینه په باره کښې اقوال په کتاب التفسیر کښې تیر شوی دی.(۳)

۱۲=بَاب فَضْلِ سُورَةِ الْفَتْحِ

[۴۷۲۵] حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ قَالَ حَدَّثَنِي مَالِكٌ عَنْ زَيْدِ بْنِ أَسْلَمَ عَنْ أَبِيهِ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ يَسِيرُ فِي بَعْضِ أَسْفَارِهِ وَعُمَرُ بْنُ الْخَطَّابِ يَسِيرُ مَعَهُ لَيْلًا فَسَأَلَهُ عُمَرُ

---

۱) ارشاد الساری (۱۱\۲۸۵)_
۲) صحیح البخاری کتاب الوکالة باب إذا وکل الرجل (۳۱۰\۱)_
۳) کشف الباری کتاب ا لتفسیر (۶۰۸) تفسیر سورة الفتح)_

عَنْ شَيْءٍ فَلَمْ يُجِبْهُ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ثُمَّ سَأَلَهُ فَلَمْ يُجِبْهُ ثُمَّ سَأَلَهُ فَلَمْ يُجِبْهُ فَقَالَ عُمَرُ ثَكِلَتْكَ أُمُّكَ نَزَرْتَ رَسُولَ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ثَلَاثَ مَرَّاتٍ كُلَّ ذٰلِكَ لَا يُجِيبُكَ قَالَ عُمَرُ فَحَرَّكْتُ بَعِيرِي حَتّٰى كُنْتُ أَمَامَ النَّاسِ وَخَشِيتُ أَنْ يَنْزِلَ فِيَّ قُرْآنٌ فَمَا نَشِبْتُ أَنْ سَمِعْتُ صَارِخًا يَصْرُخُ بِي قَالَ فَقُلْتُ لَقَدْ خَشِيتُ أَنْ يَكُونَ نَزَلَ فِيَّ قُرْآنٌ قَالَ فَجِئْتُ رَسُولَ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَسَلَّمْتُ عَلَيْهِ فَقَالَ لَقَدْ أُنْزِلَتْ عَلَيَّ اللَّيْلَةَ سُورَةٌ لَهِيَ أَحَبُّ إِلَيَّ مِمَّا طَلَعَتْ عَلَيْهِ الشَّمْسُ ثُمَّ قَرَأَ إِنَّا فَتَحْنَا لَكَ فَتْحًا مُبِينًا [ر: ٣٩٤٣]

١٣ = بَاب فَضْلِ قُلْ هُوَ اللّٰهُ أَحَدٌ

فِيهِ عَمْرَةُ عَنْ عَائِشَةَ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ [ر: ٦٩٤٠]

د دې سورة په فضيلت كښې «عمرة عن عائشة» په طريق سره روايت وړاندې په كتاب التوحيد كښې امام بخاری رحمه الله موصولاً نقل كړې دې چه رسول الله ﷺ يو سړې په سريه باندې امير مقرر كړلو او وې ليږلو هغه به په مانځه كښې «قل هو الله أحد» لوستل د روايت په آخر كښې دی چه نبی كريم ﷺ اوفرمائيل دې كس ته خبر وركړئ چه الله تعالى ده سره محبت كوی (١)

[٤٧٢٦، ٦٢٧٣] (٢) حَدَّثَنَا عَبْدُ اللّٰهِ بْنُ يُوسُفَ أَخْبَرَنَا مَالِكٌ عَنْ عَبْدِ الرَّحْمٰنِ بْنِ عَبْدِ اللّٰهِ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمٰنِ بْنِ أَبِي صَعْصَعَةَ عَنْ أَبِيهِ عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ أَنَّ رَجُلًا سَمِعَ رَجُلًا يَقْرَأُ قُلْ هُوَ اللّٰهُ أَحَدٌ يُرَدِّدُهَا فَلَمَّا أَصْبَحَ جَاءَ إِلَى رَسُولِ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَذَكَرَ ذٰلِكَ لَهُ وَكَانَ الرَّجُلَ يَتَقَالُّهَا فَقَالَ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَالَّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ إِنَّهَا لَتَعْدِلُ ثُلُثَ الْقُرْآنِ وَزَادَ أَبُو مَعْمَرٍ حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ بْنُ جَعْفَرٍ عَنْ مَالِكِ بْنِ أَنَسٍ عَنْ عَبْدِ الرَّحْمٰنِ بْنِ عَبْدِ اللّٰهِ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمٰنِ بْنِ أَبِي صَعْصَعَةَ عَنْ أَبِيهِ عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ أَخْبَرَنِي أَخِي قَتَادَةُ بْنُ النُّعْمَانِ أَنَّ رَجُلًا قَامَ فِي زَمَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقْرَأُ مِنَ السَّحَرِ قُلْ هُوَ اللّٰهُ أَحَدٌ لَا يَزِيدُ عَلَيْهَا فَلَمَّا أَصْبَحْنَا أَتَى الرَّجُلُ النَّبِيَّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نَحْوَهُ (٣)

حضرت ابو سعيد خدری رضي الله عنه فرمائی چه يو كس بل سړې اوليدل چه بار بار ئې «قل هو الله

---

١) فتح الباری (٧٢/٩)۔

٢) أن رجلاً سمع رجلاً) السامع هو ابوسعيد الخدری والقاری قتادة بن النعمان رضي الله عنه (يرددها) يكررها (يتقالها)) يری أن الإقتصار على قراءتها قليل (لتعتدل ثلث القرآن) ثوابها يضاعف بقدر ثواب ثلث القرآن .وقيل غير ذلک (من السحر) فی السحر وهو وقت ما قبيل الفجر)۔

٣) أخرجه البخاری أيضاً فی كتاب الأيمان والنذور باب كيف كانت يمين النبی ﷺ رقم الحديث ٦٦٤٣ وفی كتاب التوحيد باب ما جاء فی دعاء النبی ﷺ رقم الحديث (٧٣٧٤ الإام مالک فی الموطا فی كتب القرآن باب ما جآء فی قراءة قل هو الله أحد رقم الحديث (١٧)۔

أحد»ونیل ویونکې قتاده بن نعمان وو.اواوریدونکې د حدیث راوی ابوسعید خدری ﷛ وو. «و:أن الرجل يتقالها» یعنی اوریدونکی سړی دا سورة کم اوګنړلو چه دا خو ورکوټې سورة دی «يتقالها» ددې اصل «يتقالها» دی «أی عدها قليلة»نو نبی کریم ﷺ اوفرمائیل قسم دې وی په هغه ذات باندې چه د هغه قدرت کښې زما روح دې دا سورة خو د ثلث القرآن سره برابر دی

د سوره اخلاص د ثلث القرآن کیدو مطلب : سورة اخلاص چه د ثلث القرآن برابر ګرځولې شوې دې عالمانو ددې مختلف وجوهات بیان کړی دی.

① ابوالعباس بن سریج فرمائیلی دی چه د قرآن کریم درې قسمونه دی
① په یو ثلث کښې احکام دی
② په دړویم ثلث کښې وعد او وغید دې
③او په دریم ثلث کښې اسماء او صفات دی او سورة اخلاص په دې دریم قسم باندې مشتمل دې ددې وجې دا د ثلث القرآن سره برابرګرځولې شوې دې علامه ابن تیمیه ﷫دا توجیه احسن ګرځولې ده.(۱)

② علامه ابن جوزی ﷫فرمائیلی دی چه د الله تعالی معرفت په درې قسمه دې
① د الله تعالی د ذات معرفت
② د الله تعالی د صفاتو او اسماؤ معرفت
③ د الله تعالی د افعالومعرفت سورة اخلاص د الله تعالی د ذات په معرفت باندې مشتمل دې ددې وجې دا ثلث قرآن ګرځولې شوې دې (۲)

③ امام غزالی ﷫فرمائیلی دی چه د قرآن کریم ټول درې مهمات دی.
① د الله تعالی معرفت
② د آخرت معرفت
③ او د صراط مستقیم معرفت اصل معارف هم دا درې دی او باقی توابع دی او سورة اخلاص په دې کښې په یو یعنی دالله تعالی د ذات په معرف باندې مشتمل دي ددې وجې قرآن ته د ثلث القرآن مساوی ګرځولې شوې دې

④ علامه مازری ﷫ فرمائی چه قرآن کریم په درې قسمه مضامینو باندې مشتمل دې
① قصص ② احکام ③ او دالله تعالی اوصاف سورة اخلاص په درې صفاتو باندې مشتمل دې ددې وجې دې ته ثلث القرآن وئیلې شوی دی (۳)

بهر حال عالمانو د سورة اخلاص د ثلث القرآن سره د مساوی ګرځولو دا مختلف وجوه بیان کړی دی او حقیقت دا دې چه په دې کښې څه قسم تضاد نشته ټولې جمع کیدې شی

---

۱) مموع فتاوی ابن تیمیة(۱۰۳/۱۷)_
۲) مجموع فتاوی شیخ الاسلام ابن تیمیه (۱۰٤/۱۷)_
۳) مجموع فتاوی ابن تیمیة (۱۲۲/۱۷)_

سورة اخلاص د ثلث القرآن مساوى ګرځولو مطلب دا دې چه ددې ثواب د ثلث القرآن د ثواب سره برابر دې (۱)

يو اشكال او د هغې جوابونه: په دې باندې دا اشكال كيدې شى كه يو كس درې ځله سورة اخلاص اووائى نو هغه ته د ټول قرآن ثواب ملاويږى نو بيا د ټول قرآن كريم د تلاوت څه ضرورت دې

① ددې يو جواب دا دې چه د ثواب دوه قسمونه دى يو ثواب اصلى او بل ثواب تضعيفى او فضلى ، د سورة اخلاص تلاوت چه كوم يو كس كوى ده ته د هغې اجر اصلى هم ملاويږى او دغه اصلى اجر زيات كړې شى تردې چه د ثلث قرآن د ثواب اصلى سره برابر شى او چه ددې اجر اصلى او تضعيفى ملاؤ شى نو د اجر اصلى سره برابر شى دا مطلب نه دې چه ددې اجر اصلى د ثلث قرآن د اجر اصلى سره برابريږى يا ددې اجر تضعيفى د ثلث قرآن د اجر تضعيفى سره برابريږى چه ددې اجراصلى او اجر تضعيفى ملاؤ شى نو د ثلث قرآن د اجر اصلى او اجر تضعيفى سره برابر شى ـ

② دويم جواب دا دې ه د سورة اخلاص د تلاوت ثواب په دې لحاظ سره د ثلث قرآن د تلاوت سره برابر اوګرځولې شو چه دا مضامين قرآن پاك كښې په يو قسم باندې مشتمل دې نو كه څوك يو ځل سورة اخلاص اووائى نو د يو ثلث ثواب ورته ملاويږى او چه دوباره ئې اووائى نو هم د هغه ثلث ثواب ملاويږى د باقى دوو مضامينو ثواب د سورة اخلاص په وئيلو سره نه حاصليږى په دې وجه دا نشى وئيلې درې ځله د سورة اخلاص په وئيلو سره د ټول قرآن د تلاوت ثواب ملاويږى بلكه د يو ثلث مكرر او درې كرته ثواب ملاويږى علامه ابن تيميه رحمه الله ليكى

«فإذا قرأ الإنسان «قل هو الله أحد» حصل له ثواب بقدر ثواب ثلث القرآن لكن لا يجب أن يكون الثواب من جنس الثواب الحاصل ببقية القرآن بل قد يحتاج إلى جنس الثواب الحاصل بالأمر والنهي والقصص فلا تسد «قل هو الله أحد» مسد ذلك ولا تقوم مقامه فلهذا لو لم يقرأ قل هو الله أحد فإنه ومن حصل له أجر عظيم لكن جنس الأجر الذي يحصل بقراءة غيرها لا يحصل له بقراءتها بل يبقى فقيراً محتاجاً إلى ما يتم به إيمانه من معرفة الأمر والنهي والوعد والوعيد ولم قام بالواجب عليه ، فالمعارف التي تحصل بقراءة سائر القرآن لا تحصل بمجرد قراءة هذه السورة فيكون من قرأ القرآن أفضل ممن قرأها ثلاث مرات من هذه الجهة لتنوع الثواب وإن كان قارئ «قل هو الله أحد» ثلاثاً يحصل له ثواب بقدر ذلك الثواب لكنه جنس واحد ليس فيه الأنواع التي يحتاج إليها العبد كمن معه ثلاثة آلاف دينار وآخر معه طعام ولباس ومساكن ولقد يعدل ثلاثة آلاف دينار فإن هذا معه ما ينتفق به في جميع أموره وذالك محتاج إلى ما مع هذا وإن كان معه يعدل ما مع هذا» (۲)

---

۱) فتح البارى (۹\۷۵)ـ

۲) مجموع فتاوى ابن تيمية (۱۷\۱۳۳)ـ

[۴۷۲۷] حَدَّثَنَا عُمَرُ بْنُ حَفْصٍ حَدَّثَنَا اَبِي حَدَّثَنَا الْاَعْمَشُ حَدَّثَنَا اِبْرَاهِيمُ وَالضَّحَّاكُ الْمَشْرِقِيُّ عَنْ اَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قَالَ قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لِاَصْحَابِهِ اَيَعْجِزُ اَحَدُكُمْ اَنْ يَقْرَاَ ثُلُثَ الْقُرْاٰنِ فِي لَيْلَةٍ فَشَقَّ ذٰلِكَ عَلَيْهِمْ وَقَالُوا اَيُّنَا يُطِيقُ ذٰلِكَ يَا رَسُولَ اللّٰهِ فَقَالَ اَللّٰهُ الْوَاحِدُ الصَّمَدُ ثُلُثُ الْقُرْاٰنِ

قال ابوعبدالله عن ابراهيم مرسل وعن الضحاك المشرقي مسند [ر: ۶۶۴۳،۴۷۲۶]

د امام بخاری رحمه الله مقصد دا دې چه اعمش د ابراهیم نه هم دا روایت نقل کوی او د ضحاک مشرقی نه هم دا نقل کوی خو د اعمش روایت کوم چه د ابراهیم نخعی نه دې هغه مرسل دې او کوم چه د ضحاک مشرقی نه منقول دې هغه مسند دې د ابراهیم نخعی په طریق د ابو سعید خدری رضی الله عنه ذکر نشته د دې وجې هغه مرسل دې او د ضحاک مشرقی په طریق کښې د «عن أبي سعيد الخدري» اضافه موجود ده نو هغه مسند دې د ابراهیم نخعی روایت ته امام بخاری رحمه الله منقطع ددې وجې وئیلې دې چه د دوی سماع د حضرت ابوسعید خدری رضی الله عنه نه ثابته نه ده.

۱۴=بَاب فَضْلِ الْمُعَوِّذَاتِ

[۴۷۲۸،۴۷۲۹] حَدَّثَنَا عَبْدُ اللّٰهِ بْنُ يُوسُفَ اَخْبَرَنَا مَالِكٌ عَنِ ابْنِ شِهَابٍ عَنْ عُرْوَةَ عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهَا اَنَّ رَسُولَ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ اِذَا اشْتَكَى يَقْرَاُ عَلَى نَفْسِهِ بِالْمُعَوِّذَاتِ وَيَنْفُثُ فَلَمَّا اشْتَدَّ وَجَعُهُ كُنْتُ اَقْرَاُ عَلَيْهِ وَاَمْسَحُ بِيَدِهِ رَجَاءَ بَرَكَتِهَا

[۴۷۲۹] حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ بْنُ سَعِيدٍ حَدَّثَنَا الْمُفَضَّلُ بْنُ فَضَالَةَ عَنْ عُقَيْلٍ عَنِ ابْنِ شِهَابٍ عَنْ عُرْوَةَ عَنْ عَائِشَةَ اَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ اِذَا اَوَى اِلَى فِرَاشِهِ كُلَّ لَيْلَةٍ جَمَعَ كَفَّيْهِ ثُمَّ نَفَثَ فِيهِمَا فَقَرَاَ فِيهِمَا قُلْ هُوَ اللّٰهُ اَحَدٌ وَقُلْ اَعُوذُ بِرَبِّ الْفَلَقِ وَقُلْ اَعُوذُ بِرَبِّ النَّاسِ ثُمَّ يَمْسَحُ بِهِمَا مَا اسْتَطَاعَ مِنْ جَسَدِهِ يَبْدَاُ بِهِمَا عَلَى رَاْسِهِ وَوَجْهِهِ وَمَا اَقْبَلَ مِنْ جَسَدِهِ يَفْعَلُ ذٰلِكَ ثَلَاثَ مَرَّاتٍ [ر: ۳۱۷۵]

په معوذات کښې تغلیباً «قل هو الله احد» هم شامل کړې شوې دې

۱۵=بَاب نُزُولِ السَّكِينَةِ وَالْمَلَائِكَةِ عِنْدَ قِرَاءَةِ الْقُرْاٰنِ

[۴۷۳۰] وَقَالَ اللَّيْثُ حَدَّثَنِي يَزِيدُ بْنُ الْهَادِ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ اِبْرَاهِيمَ عَنْ اُسَيْدِ بْنِ حُضَيْرٍ قَالَ بَيْنَمَا هُوَ يَقْرَاُ مِنَ اللَّيْلِ سُورَةَ الْبَقَرَةِ وَفَرَسُهُ مَرْبُوطَةٌ عِنْدَهُ اِذْ جَالَتِ الْفَرَسُ فَسَكَتَ فَسَكَتَتْ فَقَرَاَ فَجَالَتِ الْفَرَسُ فَسَكَتَ وَسَكَتَتِ الْفَرَسُ ثُمَّ قَرَاَ فَجَالَتِ الْفَرَسُ فَانْصَرَفَ وَكَانَ ابْنُهُ يَحْيَى قَرِيبًا مِنْهَا فَاَشْفَقَ اَنْ تُصِيبَهُ فَلَمَّا اجْتَرَّهُ رَفَعَ رَاْسَهُ اِلَى السَّمَاءِ حَتَّى مَا يَرَاهَا فَلَمَّا اَصْبَحَ حَدَّثَ النَّبِيَّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ اقْرَاْ يَا ابْنَ حُضَيْرٍ اقْرَاْ يَا ابْنَ حُضَيْرٍ قَالَ فَاَشْفَقْتُ يَا رَسُولَ اللّٰهِ اَنْ تَطَاَ يَحْيَى وَكَانَ مِنْهَا قَرِيبًا فَرَفَعْتُ رَاْسِي فَانْصَرَفْتُ اِلَيْهِ فَرَفَعْتُ رَاْسِي اِلَى السَّمَاءِ

فإذا مثل الظلة فيها أمثال المصابيح فخرجت حتى لا أراها قال وتدري ما ذاك قال لا قال تلك الملائكة دنت لصوتك ولو قرأت لأصبحت ينظر الناس إليها لا تتوارى منهم
قال ابن الهاد وحدثني هذا الحديث عبد الله بن خباب عن أبي سعيد الخدري عن أسيد بن حضير

د اس د توپ وهلو او د خاموش کېدو وجه دا وه چه کله به حضرت اسید ﷺ د شپې په څه حصه کښې د قرآن کریم تلاوت کولو نو د قرامت اورېدو دپاره به فرښتې ښکته راتلې چه هغوی به ئې اوکتل نو اس به د وېرې د وجې توپ کړې هم دا وجه وه چه چه د تلاوت پاک په بندېدو سره فرښتې پورته لاړلې او اس توپونه وهل پرېخودل.

قوله: اقرأ يا ابن حضير اقرأ يا ابن حضير: علامه طیبی ﷺ فرمائی چه د امر د صیغې مقصد په زمانه ماضی کښې د طلب زیادت دې لکه چه نبی ﷺ د دغه عجیبه او ناشنا حالت استحضار اوکړو او حضرت اسید بن حفیر ته ئې د وئیلو ترغیب ورکولوچه حاصل ئې دا دې چه «هلا زدت» په دې باندې دلیل دا دې چه پخپله وړاندې حضرت اسید بن حضیر په جواب کښې فرمائی «أشفقت یا رسول الله أن تطأ یحیی» زه ددې خبرې نه اووېرېدم چه هسې نه اس یحی پائمال کړی ځکه چه اس د یحی سره نزدې وو (۱)

ملا علی قاری ﷺ فرمائی چه د وریځې سره د تشبیه وجه دا ده چه فرښتې د قرآن کریم د اورېدو دپاره ډېرې په کثرت سره راتلې نو کله چه حضرت اسید اوکتل نو داسې ورته محسوس شوه چه د پردې پشان څه څیز دې کوم چه د دوی او د آسمان په مینځ کښې حائل کېږی نو دهغې څیز نه ئې په وریځې سره تعبیر اوکړو او په هغې کښې چه کومه ډېوه بلېدله هغه د فرښتو مخونه وو کوم چه د ډیوو پشان روښانه وو. (۲)

حاصل دا دې چه دلته د «اقرأ» نه د حکایت په وخت کښې لوستل مراد نه دی بلکه نبی ﷺ دهغه د اصلی حالت استحضار اوکړو او وې فرمائیل لکه چه نبی ﷺ حضرت حضیر په هغه حالت کښې لیدل چه فرښتو په هغه باندې سیورې کړې وو او جمع شوې وې او په دغه حالت کښې ورته حکم ورکوی چه ته لګیا اوسه دې دپاره د فرښتو د اورېدو او د هغوی د موجودګئ په وجه په تا باندې برکت نازلېږی (۳)

امام بخاری ﷺ دا روایت تعلیقاً نقل کړې دې او ابوعبید په فضائل القرآن کښې دا موصولاً نقل کړې دې (٤)

---

۱) شرح الطیبی (۲۲۱\٤) کتاب فضائل القرآن_
۲) مرقاة شرح مشکاة (۳۳۹\٤)_
۳) فتح الباری (۷۸\۹)_
٤) فضائل القرآن لأبی عبید :باب فضل قراءة القرآن والإستماع له (۲۵)_

١٦= بَابُ مَنْ قَالَ لَمْ يَتْرُكِ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِلَّا مَا بَيْنَ الدَّفَّتَيْنِ

[٤٧٣١] حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ بْنُ سَعِيدٍ حَدَّثَنَا سُفْيَانُ عَنْ عَبْدِ الْعَزِيزِ بْنِ رُفَيْعٍ قَالَ دَخَلْتُ أَنَا وَشَدَّادُ بْنُ مَعْقِلٍ عَلَى ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا فَقَالَ لَهُ شَدَّادُ بْنُ مَعْقِلٍ أَتَرَكَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مِنْ شَيْءٍ قَالَ مَا تَرَكَ إِلَّا مَا بَيْنَ الدَّفَّتَيْنِ قَالَ وَدَخَلْنَا عَلَى مُحَمَّدِ بْنِ الْحَنَفِيَّةِ فَسَأَلْنَاهُ فَقَالَ مَا تَرَكَ إِلَّا مَا بَيْنَ الدَّفَّتَيْنِ

دلته د روايت نه شبه پيدا كيږى چه قرآن كريم د نبى ﷺ په زمانه كښې په بين الدفتين كښې جمع كړې شوې ووحال دا چه داسې نه ده

جواب دا دې چه د «ماترك إلا ما بين الدفتين» مقصد دا دې چه نن چه كوم «ما بين الدفتين» موجود دى نبى ﷺ هم دا پريخودې وو او د دنيا نې ئې تشريف اوړې وودا مطلب نه دې چه د نبى كريم ﷺ په زمانه كښې قرآن كريم په «ما بين الدفتين» كښې جمع شوې وو.

امام بخارى رحمه الله په اصل كښې د روافضو ترديد كول غواړى د هغوى نظريه ده چه د قرآن كريم نه حضرت عثمان رضي الله عنه وغيره ډير آياتونه ويستلى دى امام بخارى رحمه الله د حضرت على رضي الله عنه د رشته دارانو نه او هم خيالو كسانو حضرت عبدالله بن عباس، او دغه شان دهغوى د خامنو حضرت محمد بن حنفيه نه روايت نقل كړلو او د روافضو ترديد ئې اوكړو چه نبى ﷺ ما بين الدفتين پريخودې دى او تشريف ئې اوړې دې د دوى نه پس په دې كښې نه د څه آيت اضافه شوې ده او نه د دې نه يو آيت كم شوې دې (١)

١٧= بَابُ فَضْلِ الْقُرْآنِ عَلَى سَائِرِ الْكَلَامِ

امام بخارى رحمه الله دا خودل غواړى چه د كلام په ټولو قسمونو باندې قرآن مجيد ته كلى فضيلت حاصل دې امام ترمذى په دې مفهوم باندې يو روايت هم نقل كړې دې په هغې كښې دى «فضل كلام الله على سائر الكلام كفضل الله على خلقه» (٢)

[٤٧٣٢] (٣) حَدَّثَنَا هُدْبَةُ بْنُ خَالِدٍ أَبُو خَالِدٍ حَدَّثَنَا هَمَّامٌ حَدَّثَنَا قَتَادَةُ حَدَّثَنَا أَنَسُ بْنُ مَالِكٍ

---

١) فيض البارى (٤\٢٦٨)_

٢) سنن الترمذى قبيل كتاب القراءت بحديث (٢٩٢٦\٥\١٨٤)_

٣) وأخرجه البخارى أيضاً فى كتاب فضائل القرآن باب إثم من رائ بقراءة القرآن أوتأكل به أو فجر به رقم الحديث (٥٠٥٩) وفى كتاب الأطعمة باب ذكر الطعام رقم الحديث (٥٤٢٧) وفى كتاب التوحيد باب قراءة العاجر ولامنافق وأصواتهم لا تجاوز حناجرهم رقم الحديث (٧٥٦٠) ومسلم فى كتاب صلاة المسافرين وقصرها باب فضيل- حافظ القرآن رقم الحديث (٧٩٧) والترمذى فى كتاب الأمثال باب ما جاء مثل المومن القارى وغير القارى رقم الحديث (٢٤٦٥) وأبوداود فى كتاب الأدب باب من يؤمر أن يجالس رقم الحديث (٤٨٢٩) وابن ماجه فى المقدمة باب فضل من تعلم القرآن وعلمه رقم الحديث (٢١٤) والدارمى فى كتاب فضائل القرآن باب مثل المومن الذى يقرأ القرآن رقم الحديث (٣٣٦٢)_

عَنْ اَبِی مُوسَی الْاَشْعَرِیِّ عَنِ النَّبِیِّ صَلَّی اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ مَثَلُ الَّذِی يَقْرَاُ الْقُرْاٰنَ كَالْاُتْرُجَّةِ طَعْمُهَا طَيِّبٌ وَرِيحُهَا طَيِّبٌ وَالَّذِی لَا يَقْرَاُ الْقُرْاٰنَ كَالتَّمْرَةِ طَعْمُهَا طَيِّبٌ وَلَا رِيحَ لَهَا وَمَثَلُ الْفَاجِرِ الَّذِی يَقْرَاُ الْقُرْاٰنَ كَمَثَلِ الرَّيْحَانَةِ رِيحُهَا طَيِّبٌ وَطَعْمُهَا مُرٌّ وَمَثَلُ الْفَاجِرِ الَّذِی لَا يَقْرَاُ الْقُرْاٰنَ كَمَثَلِ الْحَنْظَلَةِ طَعْمُهَا مُرٌّ وَلَا رِيحَ لَهَا [ر: ۴۷۷۲ و۵۱۱۱ و۷۱۲۱]

په دې روايت كښې مثال بيان شوې دې چه لكه څنګه د نارنج خوشبوی ښه وی او د هغې خوند هم ښه وی نو د قرآن كريم لوستونكې هم دغه شان بهترين دې او چه كوم سړې مومن وی خو قرآن نه لولی د هغه مثال د قجورې پشان دې چه خوند خو ئې ښه وی خو خوشبو ئې نه وی نو د ايمان په‌وجه داسې كس خوښه دې خو د قرآن لوستلو خوشبوئې نه دې محروم دې او هغه ګناهګار چه قرآن لولی هغه د ګل ريحان پشان دې چه خوشبوئی خو ئې ښه وی خو خوند ئې تريخ وی او هغه فاجر چه قرآن نه لولی د هغه مثال د حنظله دتريخ پشان دې چه خوند ئې هم ترخ وی او خوشبوئی په كښې هم نه وی.

په دې روايت كښې چه نبی ﷺ د قرآن پاك د قاری كوم فضيلت بيان كړې دې هغه د قرآن په بنياد باندې دې ددې نه معلومه شوه‌قرآن مجيد د كلام په ټولو قسمونو كښې غوره دې.

[۴۷۳۳] حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ عَنْ يَحْيَی عَنْ سُفْيَانَ حَدَّثَنِی عَبْدُ اللّٰهِ بْنُ دِينَارٍ قَالَ سَمِعْتُ ابْنَ عُمَرَ رَضِیَ اللّٰهُ عَنْهُمَا عَنِ النَّبِیِّ صَلَّی اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ اِنَّمَا اَجَلُكُمْ فِی اَجَلِ مَنْ خَلَا مِنَ الْاُمَمِ كَمَا بَيْنَ صَلَاةِ الْعَصْرِ وَمَغْرِبِ الشَّمْسِ وَمَثَلُكُمْ وَمَثَلُ الْيَهُودِ وَالنَّصَارَی كَمَثَلِ رَجُلٍ اسْتَعْمَلَ عُمَّالًا فَقَالَ مَنْ يَعْمَلُ لِی اِلَی نِصْفِ النَّهَارِ عَلَی قِيرَاطٍ فَعَمِلَتِ الْيَهُودُ فَقَالَ مَنْ يَعْمَلُ لِی مِنْ نِصْفِ النَّهَارِ اِلَی الْعَصْرِ عَلَی قِيرَاطٍ فَعَمِلَتِ النَّصَارَی ثُمَّ اَنْتُمْ تَعْمَلُونَ مِنَ الْعَصْرِ اِلَی الْمَغْرِبِ بِقِيرَاطَيْنِ قِيرَاطَيْنِ قَالُوا نَحْنُ اَكْثَرُ عَمَلًا وَاَقَلُّ عَطَاءً قَالَ هَلْ ظَلَمْتُكُمْ مِنْ حَقِّكُمْ قَالُوا لَا قَالَ فَذَاكَ فَضْلِی اُوتِيهِ مَنْ شِئْتُ [ر: ۵۳۲]

دا روايت په كتاب الصلاة كښې تير شوې دې د ترجمة الباب سره ئې مطابقت داسې دې چه په دې روايت كښې د امت محمديه فضيلت بيان شوې دې او د امت محمديه فضيلت د قرآن كريم په وجه دې په كوم باندې د عمل كولو چه دوی ته حكم شوې دې (۱)

۱۸ = بَابُ الْوَصِيَّةِ بِكِتَابِ اللّٰهِ عَزَّ وَجَلَّ

((وصاة)) د وصيت په معنی كښې مصدر دې رسول الله ﷺ په كتاب الله باندې دعمل كولو دپاره وصيت كړې وو‌په دې باب كښې ددې بيانول مقصود دی

[۴۷۳۴] حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ يُوسُفَ حَدَّثَنَا مَالِكُ بْنُ مِغْوَلٍ حَدَّثَنَا طَلْحَةُ قَالَ سَاَلْتُ عَبْدَ اللّٰهِ بْنَ اَبِی اَوْفَی اَوْصَی النَّبِیُّ صَلَّی اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ لَا فَقُلْتُ كَيْفَ كُتِبَ عَلَی

---

۱) فتح البارى (۸۳/۹)_

النَّاسِ الْوَصِيَّةُ اُمِرُوا بِهَا وَلَمْ يُوصِ قَالَ اَوْصَى بِكِتَابِ اللّٰهِ [ر:٢٥٨٩]
مطلب دا دې چه خلقو ته د وصيت كولو كوم حكم وركړې شوې دې هغه د حقوقو متعلق دې او په نبی باندې چونكه د چا حق نه وو ددې وجې نبی ﷺ د حقوقو په باره كښې وصيت نه وو كړې باقی دا چه په نبی ﷺ باندې د امت د لارخودلو حق وو نو په ټول ژوند كښې نبی ﷺ دا حق ادا كولو او خلقو ته به ئې لار خودله او د دنيا د تلو په وخت كښې نبی ﷺ د امت ددې حق بيا خيال اوساتلونو دوی ته ئې تاكيد اوكړواو وصيت ئې اوكړو چه په كتاب الله باندې عمل كوئ او په كتاب الله باندې عمل چونكه د رسول الله ﷺ د سنتو نه بغير ممكن نه دې ددې وجې ئې په كتاب الله باندې د عمل كولو په وصيت كښې په سنت باندې عمل كول هم داخل كړو.(١)

١٩=بَابٌ مَنْ لَمْ يَتَغَنَّ بِالْقُرْآنِ [ر:٧٠٨٩]

وَقَوْلُهُ تَعَالَى اَوَلَمْ يَكْفِهِمْ اَنَّا اَنْزَلْنَا عَلَيْكَ الْكِتَابَ يُتْلَى عَلَيْهِمْ (العنكبوت[٥١]
امام بخاری رحمه الله چه په ترجمه كښې كوم الفاظ ذكر كړی دی نو دا الفاظ وړاندې په كتاب التوحيد كښې امام بخاری د ابن شهاب زهری په سند سره نقل كړی دی (٢)
حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائيلی دی چه امام بخاری رحمه الله په كتاب الاحكام كښې دا الفاظ نقل كړی دی(٣) خودا دحافظ صاحب سهو دحديث الفاظ دا دې «من لم يتغن بالقرآن فليس منا»
د تغنی بالقرآن په تفسير كښې اقوال: ددې په تفسير او تشريح كښې اختلاف دې او د عالمانو مختلف اقوال دی:
① يو قول دا دې چه د تغنی نه استغناء مراد ده بيا ددې استغناء بالقرآن په مطلب كښې هم دوه اقوال دی :
① امام احمد بن حنبل رحمه الله د وكيع بن جراح نه نقل كړی دی چه ددې نه مراد «استغناء عن أخبار الأمم الماضية» دې او مطلب دا دې چه كوم كس د قرآن مجيد تلاوت كوی هغه ته پكار دې چه د تيرو شوو امتونو د حالاتو او واقعاتو په تحقيق او لټون كښې نه مشغوله كيږی هم قرآن مجيد دده دپاره كافی دې كه دې د يهودو او نصاری كتابونه لولی او د هغوی د صحيفو مطالعه كوی اود قرآن مجيد په بيان كړو واقعاتو باندې قناعت نه كوی نو دې زمونږ نه نه دې (٤)

---

١) قال العينی فی عمدة القاری (٣٩١٢) والمراد بالوصية بكتاب الله حفظه حسا ومعنى وإكرامه وصوفه ولا يسافر به إلى أرض العدو ويتبع ما فيه . فيعمل بأوامره ويجتنب نواهيه . ويداوم على تلاوته وتعلمه وتعليمه)
٢) صحيح البخاری كتاب التوحيد باب قول الله تعالى وأسروا قولكم .. وهو اللطيف الخبير .. رقم الحديث (٧٥٢٥ ص. ١٥٨١)_
٣) فتح الباری (٨٤١٩)_
٤) فتح الباری (٨٤١٩)_

ددې قول تائید په هغه روایت سره کیږی کوم چه ابن جریر طبری د یحی بن جعده نه نقل کړې دې چه څو مسلمانانو څه کتابونه راوړل او حاضر شول په هغې کښې د یهودو نه اوریدلې خبرې لیکلې وې نبی چه هغه کتابونه اولیدل نو وې فرمائیل «كفى بقوم ضلالة أن يرغبوا عما جاء به نبيهم إليهم إلى ما جاء به غيره إلى غيرهم» یعنی د خپل نبی راوړې کتاب نه ډډه کول او د بل راوړې څیز کښې رغبت کول د ګمراهۍ دپاره کافی دی په دې باندې د قرآن کریم دا آیت نازل شو (۱)

امام بخاری رحمه الله په ترجمة الباب کښې دا آیت ذکر کړې دې او د تغنی بالقرآن په باره کښې ئې د وکیع بن جراح ذکر شوی روایت راجح کیدو ته اشاره کړې ده

② دویم قول د سفیان بن عیینه دې بلکه څنګه چه امام بخاری رحمه الله ددې باب په آخر کښې لیکلی دي چه د استغناء بالقرآن نه مراد استغناء عن اکثار الدنیا ده او مطلب دادې چه کوم کس د قرآن کریم زده کولو نه د دنیا نه استغناء اختیار نکړی نو هغه زمونږ نه نه دې د ابوعبید قاسم بن سالم رجحان دې قول طرف ته دې (۲) اګرچه امام شافعی رحمه الله ابن جریر طبری او ابوعاصم نبیل د سفیان بن عیینه قول رد کړې دې (۳)

امام شافعی رحمه الله فرمائی که د تغنی نه مراد استغناء وی نو نبی ﷺ به د «من لم يتغن بالقرآن» په ځائې «من لم يستغن بالقرآن» وئیلې وو (٤)

ابوعاصم نبیل فرمائیلی دی «لم يصنع سفيان بن عيينة شيأ» یعنی سفیان بن عیینه چه دا مطلب بیان کړې دې څه ښه کارنامه ئې نه ده کړې بهر حال دا اولنې قول وو چه د تغنی نه مراد استغناء ده «استغناء عن إخبار الأمم الماضية»

② دویم قول دا دې چ ددې نه تشاغل مراد دې عرب وائی «تغنى بالمكان» کله چه سړې په هغې کښې قیام او شغل اختیار کړی مطلب دا شوچه څوك د قرآن سره شوق او ددې شغل نه ساتی هغه زمونږ په طریقه نه دې زمونږ سره د هغه څه تعلق نشته (۵)

③ دریم قول د امام شافعی رحمه الله دې چه ددې نه درد او حزن سره د قرآن کریم وئیل مراد دې.

حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائی چه د امام شافعی رحمه الله په کلام کښې د تغنی دا تفسیر ماته ملاؤ نشوخو امام بیهقی په سنن کبری کښې د امام شافعی رحمه الله نه دا تفسیر نقل کړې دې نو دهغوی الفاظ دا دی «أن يقرأه تحزينا» (۶)

---

۱) فتح الباری (۸٤/۹)_
۲) فتح الباری (۶۸/۹) فضائل القرآن لأبی عبید باب فضل الحض على القرآن والإيصاء وإيثاره على ماسوا (۲۹)
۳) فتح الباری (۸۷/۹)_
٤) فتح الباری (۸۷/۹)_
۵) فتح الباری (۸۷/۹)_
۶) سنن کبری للبیهقی کتاب الشهادات باب تحسین الصوت بالقرآن والذکر (۲۳۰/۱۰)_

④ څلورم قول دا دې چه ددې نه د تلذذ او حلاوت احساس مراد دې او مطلب دا دې چه کوم کس د قرآن کريم د تلاوت لذت او خوند نه محسوسوی نوهغه زمونږ سره متعلق نه دې لکه څنګه چه اهل عرب په غناء او ګانو سره لذت محسوسوی دغه شان اهل ايمان لره پکار دی چه د قرآن کريم په تلاوت سره لذت محسوسوی.

ابن الانباری په ((الزاهر)) کښې دا تفسير نقل کړې دې (۱)

⑤ پنځم قول دا دی چه د تغنی نه مراد د قرآن مجيد هر وخت وئيل دی د عربو عادت وو چه هغوی به د سورلۍ په حالت کښې او که په کور کښې به ناست وو څه نه څه وئيل د قرآن کريم د نزول نه پس د نبی ﷺ خواهش وو چه مسلمانان د اشعارو وغيره په ځائې د قرآن کريم د آياتونو وئيل کوی ابن العربی دا تفسير نقل کړې دې (۲)

⑥ شپږم قول دا دې چه ددې نه مراد تحسين صوت او خوش آوازی ده يعنی د قرآن کريم تلاوت په ښکلی آواز سره کول د آواز په ښکلی والی کښې د لفظونو صحيح ادا کول اود لهجې صحت داخل دې.

ابن ابی مليکه ،عبدالله بن مبارك و نضر بن شميل دا قول اختيار کړې دې (۳)

حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائی چه د تغنی په تفسير کښې چه دا کوم أقوال ذکر شول په دې کښې تطبيق کيدې شی دا د يو بل سره جمع کيدې شی او مطلب دا دې چه د قرآن کريم تلاوت په درد او ښکلی آواز سره چه د استغناء صفت ئې په ځان کښې پيدا کړی وئيل پکار دی دوی ليکی

((الحاصل أنه يمكن الجمع بين أكثر التأويلات المذكورة وهو أنه يحسن به صوته جاهرا به مترنما على طريق التحزن، مستغنيا به عن غيره من الأخبار طالبا به غنى النفس، راجيا به غنى اليد وقد نظمت ذلك في بيتين

تغن بالقرآن حسن به الصوت حزيناً جاهرا رنم واستغن عن كتب الاولى طالباً غنى يد به والنفس ثم الزم (۴)

[۴۷۳۵،۴۷۳۶] حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ بُكَيْرٍ قَالَ حَدَّثَنِي اللَّيْثُ عَنْ عُقَيْلٍ عَنِ ابْنِ شِهَابٍ قَالَ أَخْبَرَنِي أَبُو سَلَمَةَ بْنُ عَبْدِ الرَّحْمَنِ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ أَنَّهُ كَانَ يَقُولُ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَمْ يَأْذَنِ اللَّهُ لِشَيْءٍ مَا أَذِنَ لِلنَّبِيِّ أَنْ يَتَغَنَّى بِالْقُرْآنِ وَقَالَ صَاحِبٌ لَهُ يُرِيدُ يَجْهَرُ بِهِ

[۴۷۳۶] حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ حَدَّثَنَا سُفْيَانُ عَنِ الزُّهْرِيِّ عَنْ أَبِي سَلَمَةَ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ مَا أَذِنَ اللَّهُ لِشَيْءٍ مَا أَذِنَ

---

۱) فتح الباری (۸۶/۹)_
۲) فتح الباری (۸۶/۹)_
۳) فتح الباری (۸۷/۹)_
٤) فتح الباری (۸۸/۹)_

لِلنَّبِيِّ أَنْ يَتَغَنَّى بِالْقُرْآنِ قَالَ سُفْيَانُ تَفْسِيرُهُ يَسْتَغْنِي بِهِ(۱) [ر:۴۷۳۵، ۷۰۴۴، ۷۱۰۶]

نبی کریم ﷺ فرمائیلی دی چه الله تعالی هیڅ یو څیز دومره په توجه سره نه دي اوریدلي لکه څنګه چه نې په توجه سره اوریدل کړی دی دهغه پیغمبر نه چه قرآن کریم په خوش آوازئ سره وائی.

«اذن» د باب سمع نه راخی ددي مصدر «إذنٌ» دهمزه په کسره اوذال په سکون سره راخی نو ددي معنی د اجازت ورکولو راخی او کله چه مصدر «أذنٌ» د همزه او ذال په فتحه سره راشی نو ددي معنی اوریدل او استماع ده دلته د اوریدو او استماع په معنی کښې دي(۲)

قوله: وَقَالَ صَاحِبٌ لَهُ يُرِيدُ يَجْهَرُ بِهِ: «له» کښې ضمير ابوسلمه طرف ته راجع دي کوم چه د ابن شهاب زهری شیخ دي او د صاحب نه مراد عبدالحمید بن عبدالرحمن بن زید بن الخطاب دي او مطلب دا دي چه د ابوسلمه ملګری عبدالحمید وئیلی دی چه د «يتغنى بالقرآن» نه په اوچت آواز سره قرآن لوستل مراد دی

دا تفسیر ابن شهاب زهری دخپل شیخ ابوسلمه نه اوریدلي دي بلکه عبد الحمید د هغه نه اوریدلي دي د «زهريات» په روایت کښې د عبدالحمید د نوم تصریح ده

۲۰= بَابُ اغْتِبَاطِ صَاحِبِ الْقُرْآنِ

یعنی هغه کس چه حافظ قرآن او قاری او عالم وی هغه لائق د رشك او غبطه دي په ترجمة الباب کښې د اغتباط مصدر اضافت مفعول طرف ته شوې دي (۳)

[۴۷۳۷] حَدَّثَنَا أَبُو الْيَمَانِ أَخْبَرَنَا شُعَيْبٌ عَنِ الزُّهْرِيِّ قَالَ حَدَّثَنِي سَالِمُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ أَنَّ عَبْدَ اللَّهِ بْنَ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا قَالَ سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ لَا حَسَدَ إِلَّا عَلَى اثْنَتَيْنِ رَجُلٌ آتَاهُ اللَّهُ الْكِتَابَ وَقَامَ بِهِ آنَاءَ اللَّيْلِ وَرَجُلٌ أَعْطَاهُ اللَّهُ مَالًا فَهُوَ يَتَصَدَّقُ بِهِ آنَاءَ اللَّيْلِ وَالنَّهَارِ [ر:۷۰۹۱]

ددې دوه مطلبه بیانیدي شي یو دا که چرته حسد جائز او مستحب وې نود ذکر شوو دوو کسانو سره به پکار ده چه جائز وې (خو حسد جائز نه دي)

او دویم مطلب دا دي چه حسد مجازاً د غبطه او پسخیدلو په معنی دی چه د پسخیدو لائق دا ذکر شوې دوه کسان دی ددي دویم مطلب تائید د باب په دویم روایت سره کیږی په دي کښې د ی «ليتنى أوتى مثل ما أوتى فلان فعملت مثل مايعمل» معلومه شوه چه حسد د رشك او

---

۱) (يستغنى به) يشغله عن غيره من الكتب وينفعه فى إيمانه ودنياه وآخرته)_

۲) ما أذن مثل إذنه (يتغنى بالقرآن) يحسن صوته به ويطرب له (صاحب له) أى لأبى سلمة بن عبدالرحمن وو عبدالحميد بن عبدالرحمن (يريد يجهر به) أى أيريد النبى ﷺ بالتغنى بالقرآن الجهر به)_

۳) الأبواب والتراجم (۲)_

غبطه په معنى کښې دې ځکه چه په غبطه کښې د بل سره د موجوده نعمت تمنا او ارزو کولې شى او په حسد کښې د بل سره چه کوم نعمت وى د هغې د زوال تمنا کولې شى (۱) په دې باندې تفصيلى بحث په کتاب العلم کښې په باب اغتباط العلم کښې تير شوې دى.

[۴۷۳۸] حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ اِبْرَاهِيمَ حَدَّثَنَا رَوْحٌ حَدَّثَنَا شُعْبَةُ عَنْ سُلَيْمَانَ سَمِعْتُ ذَكْوَانَ عَنْ اَبِي هُرَيْرَةَ اَنَّ رَسُولَ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ لَا حَسَدَ اِلَّا فِي اثْنَتَيْنِ رَجُلٌ عَلَّمَهُ اللّٰهُ الْقُرْاٰنَ فَهُوَ يَتْلُوهُ اٰنَاءَ اللَّيْلِ وَاٰنَاءَ النَّهَارِ فَسَمِعَهُ جَارٌ لَهُ فَقَالَ لَيْتَنِي اُوتِيتُ مِثْلَ مَا اُوتِيَ فُلَانٌ فَعَمِلْتُ مِثْلَ مَا يَعْمَلُ وَرَجُلٌ اٰتَاهُ اللّٰهُ مَالًا فَهُوَ يُهْلِكُهُ فِي الْحَقِّ فَقَالَ رَجُلٌ لَيْتَنِي اُوتِيتُ مِثْلَ مَا اُوتِيَ فُلَانٌ فَعَمِلْتُ مِثْلَ مَا يعمل [ر: ۶۸۰۵ و ۷۰۹۰]

قوله: حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ اِبْرَاهِيمَ: دعلى بن ابراهيم په باره کښې درې اقوال دى :

① يو دا چه ددې نه على بن ابراهيم بن عبد الحميد واسطى مراد دې او هم دا د اکثرو حضراتو قول دې دې ثقه دې دامام بخارى د وفات نه بس شل کالو پورې ژوندې وو

② دويم قول دا دې چه ددې نه على بن الحسن بن ابراهيم بن اشکاب مراد دې دلته په سند کښې د دوى نسبت د پلار په ځائې نيکه ،،على بن ابراهيم،، ته شوې دې ابن عدى هم دا قول اختيار کړې دې ③ دارقطنى او ابوعبدالله بن منده فرمائيلى دى چه ددې نه على بن عبدالله بن ابراهيم مراد دې (۲)

۲۱= بَاب خَيْرُكُمْ مَنْ تَعَلَّمَ الْقُرْآنَ وَعَلَّمَهُ

((خيركم من تعلم القرآن وعلمه)) کښې دوه روايتونه دى يو په ((واو)) سره او بل په ((او)) سره امام بخارى رحمه الله په ترجمة الباب کښې په ((واو)) سره ذکر کړې دې او د ((أو)) روايت ته ئې د مرجوح کيدو په وجه اشاره کړې ده (۳) مطلب دا دې چه د قرآن کريم په تعليم او تعلم دواړو باندې خير مرتب کيږى صرف په يو باندې نه.

[۴۷۳۹، ۴۷۴۰] حَدَّثَنَا حَجَّاجُ بْنُ مِنْهَالٍ حَدَّثَنَا شُعْبَةُ قَالَ اَخْبَرَنِي عَلْقَمَةُ بْنُ مَرْثَدٍ سَمِعْتُ سَعْدَ بْنَ عُبَيْدَةَ عَنْ اَبِي عَبْدِ الرَّحْمٰنِ السُّلَمِيِّ عَنْ عُثْمَانَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ خَيْرُكُمْ مَنْ تَعَلَّمَ الْقُرْاٰنَ وَعَلَّمَهُ قَالَ وَاَقْرَاَ اَبُو عَبْدِ الرَّحْمٰنِ فِي اِمْرَةِ عُثْمَانَ حَتّٰى كَانَ الْحَجَّاجُ قَالَ وَذَاكَ الَّذِي اَقْعَدَنِي مَقْعَدِي هٰذَا
وَعَلَّمَهُ قَالَ وَاَقْرَاَ اَبُو عَبْدِ الرَّحْمٰنِ فِي اِمْرَةِ عُثْمَانَ حَتّٰى كَانَ الْحَجَّاجُ

سعدبن عبيده فرمائى چه ابى عبدالرحمن سلمى (خلقو ته) دحضرت عثمان رضى الله عنه په دور

---

۱) فتح البارى (۹/۰۹)-
۲) فتح البارى (۹/۰۹ و ۹۱)_
۳) فتح البارى (۹/۹۲)_

حکومت کښې قران خودل شروع کړی وو اوخودل به ئې تردې دحجاج بن یوسف زمانه راغله.
دحضرت عثمان ﷺ د ابتدائی دوراو د حجاج دآخری دور په مینځ کښې درې میاشتې کم ۷۲ کاله فاصله وه اود حضرت عثمان ﷺ د آخری دور او د حجاج د ابتدائی دور په مینځ کښې ۳۸ کاله فاصله وه په تعین سره نشی معلومیدې چه د کوم کال نه تر کوم کاله پورې به ئې خودل کول (۱) خو دومره خبره یقینی ده چه د دیرش څلویښتو کالو نه کم دوی (قرآن پاك) نه دې خودلې

قوله: قَالَ وَذَاكَ الَّذِي أَقْعَدَنِي مَقْعَدِي هَذَا: ابوعبدالرحمن سلمی فرمائی چه د نبی کریم ﷺ دا وینا چه «خیرکم من تعلم القرآن وعلمه» زه داسې کینولې اووم. یعنی د نبی ﷺ بیان کړی فضیلت حاصلولو دپاره ما خپل ژوند د قرآن کریم د تعلیم او تعلم دپاره وقف کړې وو او مسلسل مې دا خدمت کولو.

[۴۷۳۰] حَدَّثَنَا أَبُو نُعَيْمٍ حَدَّثَنَا سُفْيَانُ عَنْ عَلْقَمَةَ بْنِ مَرْثَدٍ عَنْ أَبِي عَبْدِ الرَّحْمَنِ السُّلَمِيِّ عَنْ عُثْمَانَ بْنِ عَفَّانَ قَالَ قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِنَّ أَفْضَلَكُمْ مَنْ تَعَلَّمَ الْقُرْآنَ وَعَلَّمَهُ

ددې نه وړاندې روایت د شعبه دې او دا روایت د سفیان ثوری نه منقول دې د شعبه په روایت کښې د علقمه او ابوعبدالرحمن سلمی په مینځ کښې د سعدبن عبیده واسطه ده او د سفیان په روایت کښې د سعد واسطه نشته.
حفاظ حدیث دسفیان ثوری روایت راجح ګرځولې دې په کوم کښې چه واسطه نشته او د شعبه روایت ئې د «مزید فی متصل الأسانید» د قبیلې څنې شمارلې دې (۲)
امام بخاری ﷫ د دواړو روایت ذکر کړې دې غالباً دې طرف ته ئې اشاره کړې ده چه ذکر شوې دواړه روایتونه محفوظ دی هغه داسې چه علقمه دا حدیث د سعدبن عبیده په واسطه سره هم اوریدلې دې او ددوی دواسطې نه بغیرئې براه راست دابوعبدالرحمن نه هم اوریدلې دې شعبه د واسطې روایت ذکر کړې دې او سفیان د غیرواسطې روایت نقل کړې دی (۳)

[۴۷۳۱] حَدَّثَنَا عَمْرُو بْنُ عَوْنٍ حَدَّثَنَا حَمَّادٌ عَنْ أَبِي حَازِمٍ عَنْ سَهْلِ بْنِ سَعْدٍ قَالَ أَتَتِ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ امْرَأَةٌ فَقَالَتْ إِنَّهَا قَدْ وَهَبَتْ نَفْسَهَا لِلَّهِ وَلِرَسُولِهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ مَا لِي فِي النِّسَاءِ مِنْ حَاجَةٍ فَقَالَ رَجُلٌ زَوِّجْنِيهَا قَالَ أَعْطِهَا ثَوْبًا قَالَ لَا أَجِدُ قَالَ أَعْطِهَا وَلَوْ خَاتَمًا مِنْ حَدِيدٍ فَاعْتَلَّ لَهُ فَقَالَ مَا مَعَكَ مِنَ الْقُرْآنِ قَالَ كَذَا وَكَذَا قَالَ فَقَدْ زَوَّجْتُكَهَا بِمَا مَعَكَ مِنَ الْقُرْآنِ [ر: ۲۱۸۶]

---

۱) فتح الباری (۹۴/۹)_
۲) فتح الباری (۹۲/۹)_
۳) فتح الباری (۹۲/۹)_

په دې روايت باندې به وړاندې انشاء الله په كتاب النكاح كښې بحث راشي چونكه ددې روايت نه دعظمت قرآن اوفضيلت قرآن ثبوت ملاويږي ددې وجې امام بخارى دا دلته ذكر كړو(١)

قوله: فاعتل له: قال الكرمانى(اعتل)أى حزن وتضجرله(له)أى لأجل ذلك(٢) يعنى چه څه هم ورسره نه وو نو په دې وجه هغه پريشانه وو.

٢٢=بَابُ الْقِرَاءَةِ عَنْ ظَهْرِ الْقَلْبِ

[٤٧٤٢] حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ بْنُ سَعِيدٍ حَدَّثَنَا يَعْقُوبُ بْنُ عَبْدِ الرَّحْمَنِ عَنْ أَبِي حَازِمٍ عَنْ سَهْلِ بْنِ سَعْدٍ أَنَّ امْرَأَةً جَاءَتْ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَتْ يَا رَسُولَ اللَّهِ جِئْتُ لِأَهَبَ لَكَ نَفْسِي فَنَظَرَ إِلَيْهَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَصَعَّدَ النَّظَرَ إِلَيْهَا وَصَوَّبَهُ ثُمَّ طَأْطَأَ رَأْسَهُ فَلَمَّا رَأَتْ الْمَرْأَةُ أَنَّهُ لَمْ يَقْضِ فِيهَا شَيْئًا جَلَسَتْ فَقَامَ رَجُلٌ مِنْ أَصْحَابِهِ فَقَالَ يَا رَسُولَ اللَّهِ إِنْ لَمْ يَكُنْ لَكَ بِهَا حَاجَةٌ فَزَوِّجْنِيهَا فَقَالَ هَلْ عِنْدَكَ مِنْ شَيْءٍ فَقَالَ لَا وَاللَّهِ يَا رَسُولَ اللَّهِ قَالَ اذْهَبْ إِلَى أَهْلِكَ فَانْظُرْ هَلْ تَجِدُ شَيْئًا فَذَهَبَ ثُمَّ رَجَعَ فَقَالَ لَا وَاللَّهِ يَا رَسُولَ اللَّهِ مَا وَجَدْتُ شَيْئًا قَالَ انْظُرْ وَلَوْ خَاتَمًا مِنْ حَدِيدٍ فَذَهَبَ ثُمَّ رَجَعَ فَقَالَ لَا وَاللَّهِ يَا رَسُولَ اللَّهِ وَلَا خَاتَمًا مِنْ حَدِيدٍ وَلَكِنْ هَذَا إِزَارِي قَالَ سَهْلٌ مَا لَهُ رِدَاءٌ فَلَهَا نِصْفُهُ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَا تَصْنَعُ بِإِزَارِكَ إِنْ لَبِسْتَهُ لَمْ يَكُنْ عَلَيْهَا مِنْهُ شَيْءٌ وَإِنْ لَبِسَتْهُ لَمْ يَكُنْ عَلَيْكَ شَيْءٌ فَجَلَسَ الرَّجُلُ حَتَّى طَالَ مَجْلِسُهُ ثُمَّ قَامَ فَرَآهُ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مُوَلِّيًا فَأَمَرَ بِهِ فَدُعِيَ فَلَمَّا جَاءَ قَالَ مَاذَا مَعَكَ مِنْ الْقُرْآنِ قَالَ مَعِي سُورَةُ كَذَا وَسُورَةُ كَذَا وَسُورَةُ كَذَا عَدَّهَا قَالَ أَتَقْرَؤُهُنَّ عَنْ ظَهْرِ قَلْبِكَ قَالَ نَعَمْ قَالَ اذْهَبْ فَقَدْ مَلَّكْتُكَهَا بِمَا مَعَكَ مِنْ الْقُرْآنِ [ر:٢١٨٦]

دقرآن پاک تلاوت په كتلوافضل دې اوكه په ياد؟: د امام بخارى رحمه الله ددې ترجمة الباب نه مقصد د قرآن پاك د زبانى وئيلو جوازخودل دى څو عالمانو ددې تصريح كړې د ه چه په قرآن كريم كښې په كتلو په يادو د تلاوت كولو نه افضل دى (٣)

ابوعبيد قاسم بن سلام په ،،فضائل القرآن ،، كښې يو مرفوع روايت نقل كړې دې ((فضل قرءة القرآن نظراًعلى من يقرءوه ظهراًكفضل الفريضة على النافلة))(٤)خو ددې سند كمزورې دې (٥)

---

١) وفى الفتح (٩٦١٩) وجه دخوله أن فضل القرآن ظهر على صاحبه فى العاجل بأن قام له مقام المال الذى يتوصل به إلى بلوغ الغرض وإما نفعه فى الأجل فظاهر لا خفاء به)_

٢) ارشاد السارى (٣٠٤١١) مجمع بجار الأنوار(٦٥٩١٣)_

٣) فتح البارى (٩٧١٩)_

٤) فضائل القرآن لأبى عبيد :باب فضل قراءة الذى لا يقيم القرآن)_

٥) فتح البارى (٩٧١٩)_

هغوى: حضرت ابن مسعود رضی الله عنه نه یو موقوف روایت نقل کړې دې او د هغې سند صحیح دې د هغې الفاظ دی «أديموا النظر في المصحف»(١)
په معنوی لحاظ سره کتل او لوستلو کښې یوه فائده دا هم ده چه غلطی نه کیږی دویمه دا چه ددې په حروفو او نقوشو باندې مسلسل نظر پریوځی.
بعضې حضراتو فرمائیلی دی چه قرآن کریم په یادو وئیل په مصحف کښې کتل او وئیلو نه افضل دې د دوی استدلال د ابن ابی داود په صحیح روایت سره دې کوم چه د ابوامامه نه منقول دې په هغې کښې د ی «اقرأوا القرآن ولا تغرنكم هذه المصاحف المعلقة فإن الله لا يعذب قلباً وعى القرآن»(٢) دغه شان په یادو وئیلو کښې استحضار زیات وی او په تلاوت کښې د ریا ویره کمه وی
خو حقیقت دا دې چه په دې کښې تفصیل دې که یو کس ته په کتلو او وئیلو کښې استحضار او خشوع زیاته محسوسیږی نو د هغه دپاره کتل غوره دی خو په دې شرط چه د ریا ویره نه وی خو که یو کس ته د ریا ویره وی‌نو بیا دهغه دپاره په یادو وئیل زیات غوره دی حاصل دا چه د افضلیت د اشخاصو او احوالو په اختلاف سره مختلف کیږی (٣)

٢٣=بَابُ اسْتِذْكَارِ الْقُرْآنِ وَتَعَاهُدِهِ

دامام بخاری رحمه الله مقصد دا دې چه د قرآن مجید د حفظ نه پس ددې د تلاوت اهتمام کول پکار دی او ددې د حفاظت کوشش او سعی جاری ساتل پکار ده داسې نه چه د حفظ کولو نه پس دې ته شا کړی اودا هیر کړی «تعاهده أي تجديد العهد به بملازمة تلاوته»(٤)

[٤٧٤٣] حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ يُوسُفَ أَخْبَرَنَا مَالِكٌ عَنْ نَافِعٍ عَنِ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ إِنَّمَا مَثَلُ صَاحِبِ الْقُرْآنِ كَمَثَلِ صَاحِبِ الْإِبِلِ الْمُعَقَّلَةِ إِنْ عَاهَدَ عَلَيْهَا أَمْسَكَهَا وَإِنْ أَطْلَقَهَا ذَهَبَتْ

رسول الله صلى الله عليه وسلم فرمائیلی دی چه د قرآن ویونکی مثال د تړلی شوی اوښ پشان د خاوند پشان دې که هغه ددې خیال ساتی نوهغه به ئې راتینګ کړئی شی اوکه هغه پریږدی نو لاړبه شی.

[٤٧٤٤\٤٧٤٥] حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَرْعَرَةَ حَدَّثَنَا شُعْبَةُ عَنْ مَنْصُورٍ عَنْ أَبِي وَائِلٍ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ قَالَ قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِئْسَ مَا لِأَحَدِهِمْ أَنْ يَقُولَ نَسِيتُ آيَةَ كَيْتَ وَكَيْتَ بَلْ نُسِّيَ وَاسْتَذْكِرُوا الْقُرْآنَ فَإِنَّهُ أَشَدُّ تَفَصِّيًا مِنْ صُدُورِ الرِّجَالِ مِنَ النَّعَمِ

رسول الله صلى الله عليه وسلم فرمائیلی دی چه دا خبره بده ده چه په تاسو کښې څوك اووائی چه ما فلانې

---

١) فضائل القرآن لأبي عبيد باب فضل قراءة القرآن نظراً وقراءة الذی لا يقيم القرآن (٤٦)_
٢) فتح الباری (٩\٩٧)_
٣) فتح الباری (٩\٩٧)_
٤) الأبواب والتراجم (٢\٦٢)_

فلانئ ایت هیر کړو بلکه داسې دې وائی چه هغه ایت زما نه هیر کړې شو تاسو خلق قران یاد ساتئ. ځکه چه دا د سړو د سینو نه په وتلو کښې د وحشی ځناور نه زیات په تیخته وتونکې دې

قوله: بِئْسَ مَا لِأَحَدِهِمْ أَنْ يَقُولَ نَسِيتُ آيَةَ كَيْتَ وَكَيْتَ بَلْ نُسِّيَ: ددې جملې په تشریح کښې مختلف اقوال دی:

① ددې یو مطلب دا بیان شوې دې چه دا قول نبی ﷺ د خپل ځان په باره کښې فرمائیلې دې چه کوم کس زما په باره کښې دا اووائی چه ما فلانئ فلانئ آیت هیر کړو نو دده دا وئیل بد دی بلکه هغه دې وائی چه هغه آیت زما نه هیر کړې شو د نسخ یو صورت دا هم وو چه منسوخ آیت به د نبی ﷺ نه هیر کړې شو په قرآن کریم کښې دی «ماننسخ من آية أو ننسها نأت بخير منها» او بل ځائې کښې دی «سنقرئك فلا تنسى إلا ما شاء الله» په دې صورت کښې به دنسیت فاعل نبی کریم ﷺ وی اسماعیلی دا مطلب لیکلې دې

② دویم مطلب دا بیان شوې دې چه «نسيت» د «تركت» په معنی شی او مطلب دا شی چه د یو کس دا وئیل چه ما فلانئ آیت پریخودو ترک کړو لکه څنګه چه د قرآن کریم آیت «نسوا الله فنسيهم» کښې نسیان د ترک په معنی کښې دې ابوعبید قاسم بن سلام او یوې ډلې دا قول اختیار کړې دې(۱)

③ علامه انور شاه کشمیری رحمه الله فرمائیلی دی چه د قرآن کریم هیرول یوه ګناه ده ددې معصیت د کولو نه پس ددې اعلان کول مذموم اوګرځولې شو ځکه چه د ګناه په اعلان کښې یو قسم زړه ورتیا او جسارت دې نو د ادب تقاضا دا ده چه خپل ځان طرفته دې د نسیان نسبت نه کوی دوی فرمائی

«يعني أما إذا ارتكبت معصية، والنسيت القرآن فلا تجهر بها فإنك إن غفلت عنك الإستذكار والإستظهار به فلا يفت عنك الأدب وهو أن لاينسب النسيان إلى نفسه ليدل على تجاسره بل يقول نسي كأنه من سبب سماوي»(۲).

④ څلورم قول دا دې چه داسې اسباب دې اختیار نکړې شی چه د هغې په وجه د نسیان نسبت خپل ځان طرف ته د کولو ضرورت پیښ شی که یو کس داسې اسباب اختیاروی نه تلاوت نه کوی د قرآن نه غفلت کوی نو ددې په نتیجه کښې هغه «نسيت آية كيت وكيت» اووائی نو دا مذموم دې بلکه ده لره پکار دی چه د قرآن پاک تلاوت مسلسل کوی ددې باوجود هم که دده نه هیرېږی خو هغه د الله تعالی د طرف نه تنسه د ه نسیان نه دې حضرت ګنګوهی فرمائی:

«يعني بذلك أنه لاينبغي له التغافل وعليه أن يتعاهد القرآن فإذا ذهب عنه مع تعاهده فهو تنسية من الله»

---

۱) فتح الباری (۱۰۰۱۹)_
۲) فیض الباری (۲۷۰۱٤)_

وليس بنسيان ولا مواخذة فيه ولا نبغى له أن يغفل عنه حتى يلزم النوبة أن يقول نسيته»(١)

[۴۷۴۵] حَدَّثَنَا عُثْمَانُ حَدَّثَنَا جَرِيرٌ عَنْ مَنْصُورٍ مِثْلَهُ تَابَعَهُ بِشْرٌ عَنِ ابْنِ الْمُبَارَكِ عَنْ شُعْبَةَ وَتَابَعَهُ ابْنُ جُرَيْجٍ عَنْ عَبْدَةَ عَنْ شَقِيقٍ سَمِعْتُ عَبْدَ اللَّهِ سَمِعْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ [ر:۴۷۵۲]

قوله: تَابَعَهُ بِشْرٌ عَنِ ابْنِ الْمُبَارَكِ عَنْ شُعْبَةَ: دلته د باب په دویم روایت کښې د امام بخاری رحمه الله شیخ محمد بن عرعره دې امام بخاری رحمه الله فرمائی چه د شعبه په روایت کولو کښې د محمد بن عرعره متابعت عبدالله بن مبارك هم کړې دې بشر بن محمد مروزی دامام بخاری رحمه الله شیخ دې په بدء الوحی کښې امام بخاری ددوی نه روایت نقل کړې دې(۲)

قوله: وَتَابَعَهُ ابْنُ جُرَيْجٍ عَنْ عَبْدَةَ عَنْ شَقِيقٍ سَمِعْتُ عَبْدَ اللَّهِ: د عبده نه عبده بن ابی لبابه مراد دې د شقیق نه شقیق بن سلمه اود عبدالله نه حضرت عبدالله بن مسعود رضی الله عنه مراد دې دا متابعت امام مسلم رحمه الله موصولاً نقل کړې دې (۳)

ددې متابعت په بیانولو کښې د امام بخاری رحمه الله مقصد دادې چه د منصور نه حماد بن زید او عاصم دا روایت موقوفاً نقل کړې دې د بشر او ابن جریر په متابعت کښې دا روایت مرفوع دې دابن جریرپه روایت کښې «سمعت النبی ﷺ» تصریح کړې ده امام بخاری رحمه الله چه دا ذکرکړې دې نو په دې سره ئې د هغه حضراتو تائید کړې دې کوم چه روایت مرفوعاً نقل کوی(٤)

[۴۷۴۶] حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الْعَلَاءِ حَدَّثَنَا أَبُو أُسَامَةَ عَنْ بُرَيْدٍ عَنْ أَبِي بُرْدَةَ عَنْ أَبِي مُوسَى عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ تَعَاهَدُوا الْقُرْآنَ فَوَالَّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ لَهُوَ أَشَدُّ تَفَصِّيًا مِنَ الْإِبِلِ فِي عُقُلِهَا

عُقُلِهَا: عقل(د قاف په ضمه او سکون سره) د عقال جمع ده عقال رسئ ته وائی (٥)

۲۴=بَابُ الْقِرَاءَةِ عَلَى الدَّابَّةِ

[۴۷۴۷] حَدَّثَنَا حَجَّاجُ بْنُ مِنْهَالٍ حَدَّثَنَا شُعْبَةُ قَالَ أَخْبَرَنِي أَبُو إِيَاسٍ قَالَ سَمِعْتُ عَبْدَ اللَّهِ بْنَ مُغَفَّلٍ قَالَ رَأَيْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَوْمَ فَتْحِ مَكَّةَ وَهُوَ يَقْرَأُ عَلَى رَاحِلَتِهِ سُورَةَ الْفَتْحِ [ر:۴۰۳۱]

---

١) لامع الدراری (۲٤٩١٩)_
٢) فتح الباری (١٠١١٩)_
٣) فتح الباری (١٠١١٩)_
٤) فتح الباری (١٠١١٩)_
٥) فتح الباری (١٠٣١٩)_

امام بخاری رحمه الله دا خودل غواړی چه په سورلئ باندې د سورلۍ په حالت کښې د قرآن په تلاوت کښې څه قباحت نشته ابن ابی داود د بعضې سلفو نه ددې کراهت نقل کړې دې امام بخاری د هغوی رد عمل غواړی .(۱)

۲۵=بَاب تَعْلِيمِ الصِّبْيَانِ الْقُرْآنَ

د ماشومانو د تعليم قرآن مسئله: دسعيد بن جبير او ابراهيم نخعي نه دا منقول دی چه وړو ماشومانو ته د قرآن مجيد تعليم نه دی ورکول پکار ،څکه چه هغوی د قرآن مجيد ادب نشی کولې . خو د جمهورو مسلك دا دې چه وړو ماشومانو ته هم د قرآن مجيد تعليم ورکول پکار دی په دې کښې څه حرج او بدوالې نشته

امام بخاری رحمه الله په دې ترجمه کښې د سعيد بن جبير او ابراهيم نخعی قول رد کړې دې او د جمهورو تائيد ئې کړې دې (۲)

پاتې شوه دا خبره چه ماشوم خو يقينی ده چه ادب نشی کولې د دې جواب دا دې چه هغوی ددې مکلف هم نه دی استاذانو ته پکار دی چه هغوی ته ادب اوښائی ماشومانو ته د قرآن کريم د تعليم ورکولو اهتمام د دې وجې کول پکار دی چه لوئې شی نو د سړی مشاغل زيات شی نورې ذمه دارئ ئې په سره شی بيا هغه د قرآن مجيد د تعليم دپاره خپل ځان نشی فارغ کولې لکه څنګه چه ورته ماشومان فارغ وی

[۴۷۴۹،۳۷۴۸] حَدَّثَنِي مُوسَى بْنُ اسْمَاعِيلَ حَدَّثَنَا ابُو عَوَانَةَ عَنْ ابِي بِشْرٍ عَنْ سَعِيدِ بْنِ جُبَيْرٍ قَالَ انَّ الَّذِي تَدْعُونَهُ الْمُفَصَّلَ هُوَ الْمُحْكَمُ قَالَ وَقَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ تُوُفِّيَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَانَا ابْنُ عَشْرِ سِنِينَ وَقَدْ قَرَاتُ الْمُحْكَمَ

حضرت سعيد بن جبيرفرمانيلی دی چه تاسو چاته مفصل وائې هم هغه محکم دی يعنی د مفصل دويم نوم محکم هم دې مفصل خو دې ته څکه وائی چه د دې سورتونه جدا جدا دی او محکم د متشابه ضد نه دې بلکه د منسوخ ضد دې او مطلب دا دې چه دا ټول سورتونه منسوخ نه دی ددې تلاوت او ددې احکام باقی دی سوا د سورة کافرون د آخری آيت نه چه «لكم دينكم ولى دين» څکه چه په دې کښې دوه قولونه دی د بعضې حضراتو په نيز دا آيت د جهاد دحکم نه وړاندې وو د جهاد د مشروعيت نه پس دا منسوخ شوې دې او د بعضو په نيز منسوخ نه دې بلکه په دې کښې زجر مقصود دې لکه څنګه چه په «فمن شاء فليؤمن ومن شاء فليكفر» کښې زجر مقصود دې (۳)

د صحيح قول مطابق مفصل د سورة حجرات نه تر آخر د قرآن پورې سورتونو ته وائی (۱)

قوله: قَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ تُوُفِّيَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَانَا ابْنُ عَشْرِ سِنِينَ: د رسول الله ﷺ د وفات په وخت کښې د حضرت ابن عباس رضی الله عنهما په عمر کښې

---

۱) فتح البارى (۱۰۳/۱۹)-

اختلاف دې او په دې باره کښې شپږ اقوال دی
① لس کاله لکه څنګه چه په روایت باب کښې دی ② دولس کاله ③ دیارلس کاله
④ څوارلس کاله ⑤ پنځلس کاله ⑥ شپاړس کاله (۱)
په روایت باب کښې لس کاله خودلی شوی دی خو په دې باندې د حضرت ابن عباس رضی الله عنهما د یو بل روایت په وجه اشکال کیږی په هغې کښې دوی فرمائیلی دی چه دحجة الوداع په موقع باندې دوی بلوغ ته نزدې وونو بیا د دوی عمر د نبی ﷺ د وفات په وخت کښې لس کاله څنګه کیدې شی ددې وجې بعضې حضراتو روایت باب ته وهم وئیلی دی (۲)
قاضی عیاض فرمائیلی دی چه دا ممکن ده چه «عشر سنین» د حفظ القرآن سره متعلق کړې شی د نبی ﷺ د وفات سره دا متعلق نکړې شی په دې صورت کښې به تقدیری عبارت داسې وی «توفی النبی ﷺ وقد جمعت المحکم وأنا ابن عشر سنین» یعنی دقرآن حفظ د لسو کالو په عمر کښې کړې وو (۳)
مشهوره هم دا ده چه د نبی ﷺ د وفات په وخت کښې د حضرت ابن عباس رضی الله عنهما عمر دیارلس کاله وو.(٤)
[۴۷۴۹] حَدَّثَنَا يَعْقُوبُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ حَدَّثَنَا هُشَيْمٌ أَخْبَرَنَا أَبُو بِشْرٍ عَنْ سَعِيدِ بْنِ جُبَيْرٍ عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا جَمَعْتُ الْمُحْكَمَ فِي عَهْدِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقُلْتُ لَهُ وَمَا الْمُحْكَمُ قَالَ الْمُفَصَّلُ
قوله: فَقُلْتُ لَهُ وَمَا الْمُحْكَمُ قَالَ الْمُفَصَّلُ: دقلت فاعل ابوبشر دې او په «له» کښې ضمیر سعید بن جبیر طرف ته راجع دې یعنی ابو بشردسعیدبن جبیر نه تپوس اوکړچه محکم څه دی نوهغوی اوفرمائیل مفصل چونکه د باب په اولنی روایت کښې سعید بن جبیر طرف ته دا قول صراحتا منسوب دې په دې دویم روایت کښې د ظاهر سیاق نه معلومیږی چه حضرت سعید بن جبیر د حضرت ابن عباس رضی الله عنهما نه تپوس اوکړو چه محکم څه څیز دې نو هغوی په جواب کښې «المفصل» اووئیل خو په حقیقت کښې داسې نه دی :
اودا هم ممکن ده چه په ابو بشر او سعیدبن کښې هر یو د خپل شیخ نه دا سوال کړې دې د ابوبشر شیخ سعید دې او د سعید شیخ حضرت ابن عباس رضی الله عنهما دې (۵)

---
۱) فتح الباری (۹/۱۰٤)_
۲) فتح الباری (۹/۱۰۳ و ۱۰٤)-
۳) فتح الباری (۹/۱۰٤)_
٤) فتح الباری (۹/۱۰٤)_
۵) فتح الباری (۹/۱۰۳)_

٢٦=بَاب نِسْيَانِ الْقُرْآنِ وَهَلْ يَقُولُ نَسِيتُ آيَةَ كَذَا وَكَذَا وَقَوْلِ اللَّهِ تَعَالَى سَنُقْرِئُكَ فَلَا تَنْسَى إِلَّا مَا شَاءَ اللَّهُ [٦]

د نسيان قرآ په مسئله كښې اختلاف دې

امام ابوالقاسم رافعى او امام نووى فرمائى چه د قرآن مجيد نسيان په لويو ګناهونو كښې شامل ده د احنافو او حنابلوّ هم دا مسلك دې (١)

خو علامه سيوطى فرمائيلى دى چه دا به هغه وخت كښې په كبائرو كښې شامل وى چه د تساهل نه كار اخستې شوى وى (٢)

ملا على قارى فرمائى چه د نسيان قرآن مطلب دا دې چه نه ئې په يادو وئيلى شى اونه ئې په كتلو سره وئيلى شى (٣)

امام مالك رحمه الله فرمائى چه قرآن شريف د يادولو نه پس هيرول مكروه دى

امام بخارى رحمه الله په ترجمة الباب كښې اجمال ساتلې دې اوڅه تفصيل ئې نه دې كړې چه د نسيان قرآن څه حكم دې خو دحديث نه ددې مذمت معلوميږى

قوله: وَهَلْ يَقُولُ نَسِيتُ آيَةَ كَذَا وَكَذَا: آيا سړې د نسيان نسبت خپل طرف ته كولې شى چه داسې اووائى چه ما فلانې فلانې آيت هير كړې دې امام بخارى رحمه الله دلته د «هل» لفظ استعمال كړې دې او په روايت كښې تير شوى دى چه «نسيت آية كيت وكيت» نه دى وئيلې پكاربلكه«نسى»وئيل پكار دى ځكه چه په «نسيت» كښې دا مفهوم وى چه قرآن شريف ئې غيراهم اوګنړلو او هير ئې كړو اود قران مجيد عظمت او اهميت دده په زړه كښې نشته نو داسې عنوان چه د هغې نه دا ګمان كيږى هغه صحيح نه دې

خو سوال دا دې چه امام بخارى رحمه الله د «هل» لفظ ولې استعمال كړلو نو ددې وجه په اصل كښې دا ده چه چه د حديث باب نه ددې ګنجائش راوځى چه نبى كريم ﷺ د يو كس نه په جمات كښې واوريدل چه قرآن ئې لوستلونو وې وئيل چه ده فلانې فلانې آيت ماته ياد كړلودې نو په ظاهر دا احتمال په نظر راځى چه سړې «نسيت آية كذا» وئيلى شى

حضرت ګنګوهى فرمائيلى دى چه د امام بخارى رحمه الله ددې باب نه مقصد دا دې چه د

---

١) قال جلال الدين السيوطى فى الإتقان (١٠٥١١) نسانه كبيرة صرح به النووى فى الروضة وغيرها قال القارى فى المرقات (٢١٥) قال ابن حجر أى إن الله سبحانه هو الذى أنساها له بسبب منه تارة بأن ترك تعهدالقرآن وقال القارى فى المرقات (٣١٥) ثم النسان عند علماءنا محمول على حال لم يقدر عليه بالنظر سواء كان حافظاً أم لا وقال الحافظ فى الفتح (١٠٦١٩) ومن طريق ابن سيرين بإسناد صحيح فى الذين ينسى القرآن كانوا يكرهونه ويقولو فيه قولاً شديداً)_

٢) حواله سابقه)_

٣) حواله سابقه)_

نسیان لفظ خپل ځان طرف ته منسوب کړی او استعمال کړی په دې کښې څه کراهت نشته کراهت او ممانعت د قرآن نه په غفلت کولواو اهتمام نه کولو په باره کښې دې (۱)

خلاصه دا ده چه د نبی ﷺ ((نسیت کذا وکذا)) باندې انکار کول دالفاظو سره متعلق نه دې بلکه د قرآن کریم نه د تغافل او دهغه اسبابو سره متعلق دې د کومو په وجه چه د نسیان نسبت خپل ځان ته کولې شی

۴۷۵۱/۴۷۵: حَدَّثَنَا رَبِيعُ بْنُ يَحْيَى حَدَّثَنَا زَائِدَةُ حَدَّثَنَا هِشَامٌ عَنْ عُرْوَةَ عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا قَالَتْ سَمِعَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ رَجُلًا يَقْرَأُ فِي الْمَسْجِدِ فَقَالَ ﷺ لَقَدْ أَذْكَرَنِي كَذَا وَكَذَا آيَةً مِنْ سُورَةِ كَذَا

حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عُبَيْدِ بْنِ مَيْمُونٍ حَدَّثَنَا عِيسَى عَنْ هِشَامٍ وَقَالَ أَسْقَطْتُهُنَّ مِنْ سُورَةِ كَذَا تَابَعَهُ عَلِيُّ بْنُ مُسْهِرٍ وَعَبْدَةُ عَنْ هِشَامٍ.

مطلب دادې چه دباب د ړومبی روایت په متن کښې محمد بن عبید په دې طریقه کښې د لفظ((اسقتهن)) اضافه ده. په شهادات کښې هم په دې طریقه دا روایت تیرشوې دې. په هغه ځائې کښې الفاظ دی چه((فقال رحمه الله لقداذکرنی کذا و کذا ایة اسقطتهن من سورة کذا و کذا(۲)

یعنی حضور ﷺ دهغه سړی تلاوت واوریدو نو وې فرمائیل ،الله ﷻ دې په ده رحم اوکړی ، ده ماته فلانې فلانې آیت رایاد کړو، حالانکه مادا آیت د(نسیان په وجه) ساقط کړې وو.تابعه علی بن مسهرو عبدة عن هشام یعنی دمحمد بن عبید متابعت دوؤ حضراتو کړې دې. یو علی به مسهر او بل عبده بن سلیمان .

دعلی بن مسهرروایت امام بخاری ﷫ ددې نه د مخکښې باب په آخر کښې موصولا نقل کړې دې اور د عبده بن سلیمان متابعت ئې په دعوات کښې موصولا نقل کړې دې. (۳)

[۴۷۵۱] حَدَّثَنَا أَحْمَدُ ابْنُ أَبِي رَجَاءٍ حَدَّثَنَا أَبُو أُسَامَةَ عَنْ هِشَامِ بْنِ عُرْوَةَ عَنْ أَبِيهِ عَنْ عَائِشَةَ قَالَتْ سَمِعَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ رَجُلًا يَقْرَأُ فِي سُورَةٍ بِاللَّيْلِ فَقَالَ يَرْحَمُهُ اللَّهُ لَقَدْ أَذْكَرَنِي كَذَا وَكَذَا آيَةً كُنْتُ أُنْسِيتُهَا مِنْ سُورَةِ كَذَا وَكَذَا [ر: ۲۵۱۲]

(۴۷۵۲) : حَدَّثَنَا أَبُو نُعَيْمٍ حَدَّثَنَا سُفْيَانُ عَنْ مَنْصُورٍ عَنْ أَبِي وَائِلٍ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ قَالَ قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِئْسَ مَا لِأَحَدِهِمْ يَقُولُ نَسِيتُ آيَةَ كَيْتَ وَكَيْتَ بَلْ هُوَ نُسِّيَ [ر: ۴۷۴۴]

---

۱) لامع الدراری (۲۵۰/۱۹)_
۲) فتح الباری : ۱۰۴/۹۰)
۳) فتح الباری :۱۰۵/۹)

۲۷- بَاب مَنْ لَمْ يَرَ بَأْسًا أَنْ يَقُولَ سُورَةُ الْبَقَرَةِ وَسُورَةُ كَذَا وَكَذَا

[۴۷۵۳] حَدَّثَنَا عُمَرُ بْنُ حَفْصٍ حَدَّثَنَا أَبِي حَدَّثَنَا الْأَعْمَشُ قَالَ حَدَّثَنِي إِبْرَاهِيمُ عَنْ عَلْقَمَةَ وَعَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ يَزِيدَ عَنْ أَبِي مَسْعُودٍ الْأَنْصَارِيِّ قَالَ قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الْآيَتَانِ مِنْ آخِرِ سُورَةِ الْبَقَرَةِ مَنْ قَرَأَ بِهِمَا فِي لَيْلَةٍ كَفَتَاهُ [ر: ۳۷۸۶]

[۴۷۵۴] حَدَّثَنَا أَبُو الْيَمَانِ أَخْبَرَنَا شُعَيْبٌ عَنْ الزُّهْرِيِّ قَالَ أَخْبَرَنِي عُرْوَةُ بْنُ الزُّبَيْرِ عَنْ حَدِيثِ الْمِسْوَرِ بْنِ مَخْرَمَةَ وَعَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ عَبْدٍ الْقَارِيِّ أَنَّهُمَا سَمِعَا عُمَرَ بْنَ الْخَطَّابِ يَقُولُ سَمِعْتُ هِشَامَ بْنَ حَكِيمِ بْنِ حِزَامٍ يَقْرَأُ سُورَةَ الْفُرْقَانِ فِي حَيَاةِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَاسْتَمَعْتُ لِقِرَاءَتِهِ فَإِذَا هُوَ يَقْرَؤُهَا عَلَى حُرُوفٍ كَثِيرَةٍ لَمْ يُقْرِئْنِيهَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَكِدْتُ أُسَاوِرُهُ فِي الصَّلَاةِ فَانْتَظَرْتُهُ حَتَّى سَلَّمَ فَلَبَبْتُهُ فَقُلْتُ مَنْ أَقْرَأَكَ هَذِهِ السُّورَةَ الَّتِي سَمِعْتُكَ تَقْرَأُ قَالَ أَقْرَأَنِيهَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقُلْتُ لَهُ كَذَبْتَ فَوَاللَّهِ إِنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَهُوَ أَقْرَأَنِي هَذِهِ السُّورَةَ الَّتِي سَمِعْتُكَ فَانْطَلَقْتُ بِهِ إِلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَقُودُهُ فَقُلْتُ يَا رَسُولَ اللَّهِ إِنِّي سَمِعْتُ هَذَا يَقْرَأُ سُورَةَ الْفُرْقَانِ عَلَى حُرُوفٍ لَمْ تُقْرِئْنِيهَا وَإِنَّكَ أَقْرَأْتَنِي سُورَةَ الْفُرْقَانِ فَقَالَ يَا هِشَامُ اقْرَأْهَا فَقَرَأَهَا الْقِرَاءَةَ الَّتِي سَمِعْتُهُ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ هَكَذَا أُنْزِلَتْ ثُمَّ قَالَ اقْرَأْ يَا عُمَرُ فَقَرَأْتُهَا الَّتِي أَقْرَأَنِيهَا فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ هَكَذَا أُنْزِلَتْ ثُمَّ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِنَّ الْقُرْآنَ أُنْزِلَ عَلَى سَبْعَةِ أَحْرُفٍ فَاقْرَءُوا مَا تَيَسَّرَ مِنْهُ [ر: ۲۲۸۷]

[۴۷۵۵] حَدَّثَنَا بِشْرُ بْنُ آدَمَ أَخْبَرَنَا عَلِيُّ بْنُ مُسْهِرٍ أَخْبَرَنَا هِشَامٌ عَنْ أَبِيهِ عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا قَالَتْ سَمِعَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَارِئًا يَقْرَأُ مِنْ اللَّيْلِ فِي الْمَسْجِدِ فَقَالَ يَرْحَمُهُ اللَّهُ لَقَدْ أَذْكَرَنِي كَذَا وَكَذَا آيَةً أَسْقَطْتُهَا مِنْ سُورَةِ كَذَا وَكَذَا [ر: ۲۵۱۲]

دبعضو اسلافو نه نقل دی چه "سورة البقرة، سورة النسا" نه دی وئيل پكار بلكه ((السورة التی تذکر فيها البقرة، والتی تذکر فيها النساء)) وئيل پكار دی. د دې مستدل د حضرت انس ﷺ يو مرفوع حديث دې چه هغه ابن قانع او طبرانی موصولا نقل کړې دې. ((لا تقولوا سورة البقرة، ولا آل عمران، ولا سورة النساء وكذلك القرآن كله)). (۱)

ليكن جمهور علماء كرام په داشان وئيلو كښې څه حرج نه ګڼړی ، امام بخاری رحمه الله په دې ترجمه کښې د جمهورو تائيد او د مذكوره بعضو حضراتو ترديد كول غواړی . او هغوی فرمائی چه سورة البقره وئيلو كښې څه حرج نشته دې.

امام بخاری رحمه الله په ترجمة الباب كښې د ثبوت دپاره درې روايتونه فرمائيلی دی. په رومبی

۱- فتح الباری: ۱۰۸/۹).

کښې «سورة البقرة» او دويم روايت کښې د «سورة الفرقان» تصريح ده. داشان په دريم روايت کښې «سورة كذا» ده. معلوم شو چه د سورة اضافت دې څيز طرف ته په کولو کښې هيڅ حرج نشته چه دهغې ذکر په دې سورت کښې وارد شو.

تر کومې چه د حضرت انس رضی الله عنه د روايت تعلق دې نو هغه ضعيف ګرزولې شوې دې. ددې په سند کښې يو راوی عيسى بن ميمون عطار ضعيف دې.(۱) ابن الجوزی رحمه الله په کتاب الموضوعات کښې ددې ذکر کړې دې او د امام احمد قول ئې ددې متعلق نقل کړې دې چه دا حديث منکر دې ، لهذا قابل د استدلال نه دې. (۲)

حافظ ابن حجر رحمه الله اوفرمائيل چه د دواړو په شان روايات جمع کولې شی. روايات باب په جواز اود حضرت انس رضی الله عنه روايت په خلاف اولى باندې محمول کړې شی يعنی «سورة البقرة» وغيره وئيل جائز خو دی ليکن خلاف اولی دی. عبدالرازق ، کلبی ، ابومحمد بن حاتم او حکيم ترمذی به احتياطاً دا شان نه وئيل .(۳)

په دې مسئله باندې څه تفصيل د کتاب التفسير په شروع کښې هم تير شوې دې.(۴)

۲۸=بَابُ التَّرْتِيلِ فِي الْقِرَاءَةِ

وَقَوْلِهِ تَعَالَى: ﴿وَرَتِّلِ الْقُرْآنَ تَرْتِيلًا﴾(المزمل:۴)
وَقَوْلِهِ: ﴿وَقُرْآنًا فَرَقْنَاهُ لِتَقْرَأَهُ عَلَى النَّاسِ عَلَى مُكْثٍ﴾(الاسراء:۱۰۶).
وَمَا يُكْرَهُ أَنْ يُهَذَّ كَهَذِّ الشِّعْرِ
فِيهَا ﴿يُفْرَقُ﴾(الدخان:۴). يُفَصَّلُ: قَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ فَرَقْنَاهُ فَصَّلْنَاهُ

دترتيل مطلب دادې چه حرفونه (توری) په واضحه طور ادا کړې شی او په ادا کولو کښې عجلت (تيزی) نه وی چه معنې په فهم کښې آسانتيا وی. (۵) په قرآن پاک کښې الله ﷻ د «وَقُرْآنًا فَرَقْنَهُ لِتَقْرَأَهُ عَلَى النَّاسِ عَلَى مُكْثٍ» حکم رسول کريم ﷺ ته ورکړې دې.

داشان په قرآن پاک کښې سورة مزمل کښې دی چه ((وَرَتِّلِ الْقُرْآنَ تَرْتِيلًا)) يعنی قرآن پاک مونږ بيل بيل کړې دې . (سورتونه او آيتونه جدا جدا اوساتی). چه ستاسو په مخکښې ئې په اطمينان سره اولولی.

---

۱) فتح الباری :۱۰۸/۹).
۲) فتح الباری : ۱۰۸/۹- والموضوعات لابن الجوزی ، ابواب تتعلق باالقران ، باب لا يقال سورة كذا۱/ ۲۵۰، ۲٤۱).
۳) فتح الباری ۱۰۸/۹).
٤) کشف الباری، کتاب التفسير : ۱۰، ۱۱)
۵) فتح الباری : ۱۰۹/۹).

قوله: وَمَا يُكْرَهُ أَنْ يَهُذَّ كَهَذِّ الشِّعْرِ: قرآن کريم د شعر په شان په دې انداز سره تيز وئيل چه د حرفونو ادا کول صحيح نه وی مکروه دی . «هذ(ن) هذا» تيزئ سره وئيل.
په دې ځائې کښې داشبه کيدیشی چه عموماً شعر ترنم او په مزه وئيل کیږی.
جواب دادې چه په مجلس کښې شعر ترنم سره او په مزه وئيلې کیږی ليکن کله چه سړې خپل محفوظ شوی شعرونه دوباره وائی نو بيا هغه په تيزئ سره وائی. قرآن کريم داشان وئيل نه دی پکار.

قوله: فِيهَا يُفْرَقُ: يُفَصَّلُ: دا په سورة دخان کښې دی. «فيها يفرق كل امر حكيم» په دې «ليلة القدر» کښې هريو کار جدا جدا وی. تللې شوې، په دې آيت کريمه کښې «يفرق» «يفصل» يعنی د جدا کيدو په معنی ده ، دا د حضرت ابوعبيده تفسير دې.(۱) په مناسبت سره ئې دا په دې ځائې ذکر کړو.

قوله: قَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ: فَرَقْنَاهُ: فَصَّلْنَاهُ: ابن جرير د حضرت ابن عباس رضی الله عنهما دا تعليق موصولا نقل کړی دې.
قرآن پاك په مزه مزه وئيل افضل دی يا تيزئ سره ؟
په دې کښې اختلاف دې چه قرآن پاك په مزه مزه وئيل افضل دی او يا په تيزئ سره تلاوت کول افضل دی.
حضرت ابن عباس رضی الله عنهما له يو سړې راغلو او وې وئيل چه څه په دريو ورځو کښې قرآن پاك ختموم. حضرت ابن عباس رضی الله عنهما په جواب کښې اوفرمائيل «لان اقرا القرة ارتلها فاتدبرها خير من ان اقرا كما تقول» يعنی د پوره قرآن کريم (بغير د سوچ فکر) نه وئيلو کښې دا څه بهتر ګڼم صرف سورة بقره اووايم په ترتيل او غور و فکر سره اووايم. (۲)
ليکن حقيقت دادې چه په مزه وئيلو او تيز وئيلو دواړو کښې د هر يو دپاره د فضيلت يو اړخ دې. دداسې سړو په حق کښې په مزه وئيل افضل دی چه د قرآن کريم په معنو باندې پوهیږی او چه هغوی ته په مزه مزه وئيلو کښې حلاوت محسوسیږی او په تلاوت کښې زړه نبه لګی. خو څه خلق داسې وی چه هغوی ته په مزه مزه وئيلو کښې خو استحضار وی ، په تيزه وينا کښې هغوی ځائې په ځائې انخلی نو د هغوی دپاره تيز وئيل افضل دی. په دې شرط د مخارجو لحاظ به ساتی او يو حرف د بل حرف په وجه مخفی او پټ نه وی.(۳)

۴۷۵۶: حَدَّثَنَا أَبُو النُّعْمَانِ حَدَّثَنَا مَهْدِيُّ بْنُ مَيْمُونٍ حَدَّثَنَا وَاصِلٌ عَنْ أَبِي وَائِلٍ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ قَالَ غَدَوْنَا عَلَى عَبْدِ اللَّهِ فَقَالَ رَجُلٌ قَرَأْتُ الْمُفَصَّلَ الْبَارِحَةَ فَقَالَ هَذًّا كَهَذِّ الشِّعْرِ إِنَّا

---

۱) فتح الباری : ۱۰۹/۹)
۲) فتح الباری : ۱۱۰/۹).
۳) فتح الباری : ۱۱۰/۹).

قَدْ سَمِعْنَا الْقِرَاءَةَ وَاِنِّي لَاحْفَظُ الْقُرَنَاءَ الَّتِي كَانَ يَقْرَأُ بِهِنَّ النَّبِيُّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ثَمَانِيَ عَشْرَةَ سُورَةً مِنَ الْمُفَصَّلِ وَسُورَتَيْنِ مِنْ آلِ حم (ر:۷۴۲).

په دې روايت باندې يو اشكال خو دادې چه ذكر شوې روايت د اعمش په طريقې سره په «باب تاليف القرآن» كښې تير شوې دې. په هغه خائې كښې «عشرين سورة من اول المفصل آخرهن من الحاميم حم الدخان و عم يتساءلون» ونيلې شوې دى. يعنى هغه خائې كښې د مفصل شل سورتونه اويه دې خائې كښې دمفصل اتلس سورتونه ذكر كړې دى. په هغه خائې كښې سورة دخان پهمفصل كښې شمار كړې شوې دې او په دې خائې كښې نه دې شمار كړې شوې.

ددې جواب دادې چه په هغه خائې كښې «عشرين» تغليبا ونيلې شوى وو، سورة دخان او دې سره متصل چه كوم سورة په مصحف ابن مسعود كښې وو هغه مفصل كښې شامل نه دې ليكن تغليبا دا دواړه هم ورسره شامل كړې شو او ورته عشرين اوونيلې شو. (۱)

دويم اشكال داكيږى چه د «سورتين من آل حم» نه معلوميږى چه دې شلو سورتونو كښې حواميم نه دوه سوتونه داخل دى. حالانكه ټول روايات په دې متفق دى چه په دې شلو سورتونو كښې صرف سورة دخان شامل وو، باقى د حم هيڅ يو سورت شامل نه وو.

حافظ ابن حجر رحمه الله اوفرمائيل چه په دې كښې لفظ د «احدهما» محذوف دې او اصل عبارت دې. «وسورتين احدهما من آل حاميم» (۲)

او داهم ممكن دى چه ددې نه سورة جاثية او دخان مراد وى. او ددې دواړو په شروع كښې «حم» دې. د حضرت ابن مسعود رضي الله عنه مصحف د مصحف عثمانى نه مختلف وو. په دې كښې سورة جاثية مقدم او سورة دخان موخر دې. د مفصل شروع د سورة جاثية نه ده. علامه قسطلانى ليكى چه :

«يحتمل أن يكون تاليف مصحف ابن مسعود على خلاف تاليف مصحف غيره، فيكون اول المفصل عند ابن مسعود اول الجاثية، والدخان متاخرة فى ترتيبه من الجاثية» (۳)

هذا كهذ الشعر: هذا مفعول مطلق دې. أى هذذت هذا كهذا الشعر

۴۷۵۷: حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ بْنُ سَعِيدٍ حَدَّثَنَا جَرِيرٌ عَنْ مُوسَى بْنِ اَبِي عَائِشَةَ عَنْ سَعِيدِ بْنِ جُبَيْرٍ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُمَا فِي قَوْلِهِ لَا تُحَرِّكْ بِهِ لِسَانَكَ لِتَعْجَلَ بِهِ قَالَ كَانَ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ اِذَا نَزَلَ جِبْرِيلُ بِالْوَحْيِ وَكَانَ مِمَّا يُحَرِّكُ بِهِ لِسَانَهُ وَشَفَتَيْهِ فَيَشْتَدُّ عَلَيْهِ وَكَانَ يُعْرَفُ مِنْهُ فَاَنْزَلَ اللّٰهُ الْآيَةَ الَّتِي فِي لَا اُقْسِمُ بِيَوْمِ الْقِيَامَةِ لَا تُحَرِّكْ بِهِ

---

۱) فتح البارى : ۹/ ۱۱۰).
۲) فتح البارى ، كتاب الصلوة باب الجمع بين السورتين فى الركعة : ۲/ ۲۵۹)
۳) ارشاد السارى : ۱۱/ ۳۱۶).

لِسَانَكَ لِتَعْجَلَ بِهِ إِنَّ عَلَيْنَا جَمْعَهُ فَإِنَّ عَلَيْنَا أَنْ نَجْمَعَهُ فِي صَدْرِكَ وَقُرْآنَهُ فَإِذَا قَرَأْنَاهُ فَاتَّبِعْ قُرْآنَهُ فَإِذَا أَنْزَلْنَاهُ فَاسْتَمِعْ ثُمَّ إِنَّ عَلَيْنَا بَيَانَهُ قَالَ إِنَّ عَلَيْنَا أَنْ نُبَيِّنَهُ بِلِسَانِكَ قَالَ وَكَانَ إِذَا أَتَاهُ جِبْرِيلُ أَطْرَقَ فَإِذَا ذَهَبَ قَرَأَهُ كَمَا وَعَدَهُ اللَّهُ (ر:٥).

٢٩- بَاب مَدِّ الْقِرَاءَةِ

٤٧٥٩/٤٧٥٨: حَدَّثَنَا مُسْلِمُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ حَدَّثَنَا جَرِيرُ بْنُ حَازِمٍ الْأَزْدِيُّ حَدَّثَنَا قَتَادَةُ قَالَ سَأَلْتُ أَنَسَ بْنَ مَالِكٍ عَنْ قِرَاءَةِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ كَانَ يَمُدُّ مَدًّا

٤٧٥٩: حَدَّثَنَا عَمْرُو بْنُ عَاصِمٍ حَدَّثَنَا هَمَّامٌ عَنْ قَتَادَةَ قَالَ سُئِلَ أَنَسٌ كَيْفَ كَانَتْ قِرَاءَةُ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ كَانَتْ مَدًّا ثُمَّ قَرَأَ بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ يَمُدُّ بِبِسْمِ اللَّهِ وَيَمُدُّ بِالرَّحْمَنِ وَيَمُدُّ بِالرَّحِيمِ

په دې خائې کښې داوئيل غواړی چه قرآت کښې د مد رعايت ډير ضروری دې. په دې خائې کښې د مد نه مراد مد اصلی دې يعنی هغه حرف چه دهغې نه پس الف ، واو، يا ياء وی. (١)

حضور ﷺ به په ((بسم الله)) کښې مد فرمائيلو او ((الرحمان ، الرحيم)) کښې هم يعنی ((بسم الله)) او د ((الرحمان، الرحيم)) الف اود ((الرحيم)) ياء به ئې واضحه کوله او وئيله.

٣٠- بَاب التَّرْجِيعِ

٤٧٦٠: حَدَّثَنَا آدَمُ بْنُ أَبِي إِيَاسٍ حَدَّثَنَا شُعْبَةُ حَدَّثَنَا أَبُو إِيَاسٍ قَالَ سَمِعْتُ عَبْدَ اللَّهِ بْنَ مُغَفَّلٍ قَالَ رَأَيْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقْرَأُ وَهُوَ عَلَى نَاقَتِهِ أَوْ جَمَلِهِ وَهِيَ تَسِيرُ بِهِ وَهُوَ يَقْرَأُ سُورَةَ الْفَتْحِ أَوْ مِنْ سُورَةِ الْفَتْحِ قِرَاءَةً لَيِّنَةً يَقْرَأُ وَهُوَ يُرَجِّعُ (ر:٤٠٣١).

د مکې د فتحې په وخت کښې حضرت رسول کريم ﷺ سورة فتح لوستله او ترجيع ئې کوله. د ترجيع معنی داده چه د قرآن پاك د تلاوت په وخت کښې په آواز کښې امتداد او تيزوالئ اوروالئ اوموندې شی، چه ددې کيفيت د بخاری شريف په کتاب التوحيد کښې په يو روايت کښې د حضرت معاويه بن قره نه داشان منقول دې ((ءآ ، ءآ، ءآ)) (د همزه مفتوحه نه پس آواز اوږدول) . (٢)

چونکه حضرت نبی کريم ﷺ په اوښ باندې سور وو ددې و جې د حرکت په وجه ددوی ﷺ په آواز کښې تيز والئ او رووالئ وو. بعضو وئيلی دی چه د ترجيع نه تحسين التلاوة مراد ده. (٣) ددې څه تفصيل په کتاب المغازی کښې تير شوې دې . (٤)

---

١) فتح البارى ١١٢/٩).

٢) صحيح البخارى ، كتاب التوحيد ، باب ذكر النبى ﷺ و رواية عن ربه : ١١٢٥/٢).

٣) فتح البارى : ١١٣/٩).

٤) كشف البارى ، كتاب المغازى : ٥١٠)

۳۱_ بَاب حُسْنِ الصَّوْتِ بِالْقِرَاءَةِ لِلْقُرْآنِ

د امام بخاری رحمه الله مقصد دادې چه قرآن مجید په ښکلی آواز سره وئیل پکار دی. د قرآت په وخت کښې د تحصین صوت اهتمام کول مستحب دی. او غالبا امام بخاری رحمه الله د حضرت براء بن عازب رضی الله عنه حدیث طرف ته اشاره کړې ده، چه په دې کښې فرمائیلې شوی دی چه «زینوا القرآن باصواتکم» امام احمد او ابو داود او نسائی او امام ابن ماجه ددې تخریج کړې دې. (۱)

علامه نووی رحمه الله په «التبیان فی اداب حملة القرآن» کښې نقل کړی دی چه په دې خبره باندې اجماع ده چه دقرآن پاك په تلاوت کښې دې دحسن صوت اهتمام اوکړې شی. لیکن د تحسین صوت په رعایت کښې دې په مخارجو باندې دې څه اثر اونه غورزولې شی. داسې تحسین صوت چه په هغې کښې دا ظهار و اخفاء وغیره لحاظ اونه ساتلې شی. علامه نووی رحمه الله دې ته ناجائزه وئیلی دی. (۲)

علامه ابن قیم رحمه الله لیکلی دی چه ډیر قراء د تلاوت کولو په وخت کښې تکلیف کوی. او ددوی قراء ت د غنا شکل اختیاروی. دا ډیر زیات خراب او مکروه دی. البته که تکلیف نه وی اود قرآت د حدودو او احکامو رعایت وی نو بیا په تحسین صوت او تطریب کښې څه حرج نشته دې. (۳)

۴۷۶۱: حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ خَلَفٍ أَبُو بَكْرٍ حَدَّثَنَا أَبُو يَحْيَى الْحِمَّانِيُّ حَدَّثَنَا بُرَيْدُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ أَبِي بُرْدَةَ عَنْ جَدِّهِ أَبِي بُرْدَةَ عَنْ أَبِي مُوسَى رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ لَهُ يَا أَبَا مُوسَى لَقَدْ أُوتِيتَ مِزْمَارًا مِنْ مَزَامِيرِ آلِ دَاوُدَ

دمحمد بن خلف کنیت ابوبکر دې. دوی د بغداد اوسیدونکی دی او قاری دی. دامام بخاری رحمه الله په صغار شیوخ کښې دې. د امام بخاری رحمه الله د وفات نه پس پنځه کاله پورې ژوندی وو. ددوی شیخ ابوحمانی دې. د هغوی نوم عبدالحمید بن عبدالرحمان دې، د کوفې اوسیدونکې دې. په صحیح بخاری کښې ددې دواړو صرف هم دا یو حدیث دې. (۴)

قوله: لَقَدْ أُوتِيتَ مِزْمَارًا مِنْ مَزَامِيرِ آلِ دَاوُدَ: «ال داود» کښې لفظ د «ال» زائد دې، مراد پخپله حضرت داود علیه السلام دې، ځکه چه دهغوی آواز ډیر خوږ وو. دهغوی په اولاد او خپلو کښې هیڅا ته دا صفت نه وو ورکړې شوې. «مزمار» دیو آلې نوم دې لیکن مراد ددې نه خوش آوازی ده. (۵) حضرت ابوموسی رضی الله عنه ډیر خوش آوازه وو.

---

۱) اخرجه ابوداود رقم (۱۴۶۸) فی الصلوة، باب استحباب الترتیل فی القرآن، والنسائی (۱۷۹/۲، ۱۸۰) فی الصلوة، باب تزین القرآن بالصلوة، واحمد (۲۸۳/۴، ۲۹۶، ۳۰۴) و ابن ماجه رقم (۱۳۴۲).
۲) شرح مسلم للنووی: کتاب فضائل القرآن، باب تحسین باالقران: ۱۳۴۲/۱)
۳) راجع للفصیل زاق المعاد، فصل فی هدیه صلی الله علیه وسلم فی قراءه باالقران: ۱/ ۴۸۴-۴۹۳).
۴) فتح الباری: ۹/ ۱۱۴).
۵) فتح الباری: ۱۱۵/۹).

۳۲_ بَاب مَنْ أَحَبَّ أَنْ يَسْمَعَ الْقُرْآنَ مِنْ غَيْرِهِ

۴۷۶۳: حَدَّثَنَا عُمَرُ بْنُ حَفْصِ بْنِ غِيَاثٍ حَدَّثَنَا أَبِي عَنِ الأَعْمَشِ قَالَ حَدَّثَنِي إِبْرَاهِيمُ عَنْ عَبِيدَةَ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ قَالَ لِي النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ اقْرَأْ عَلَيَّ الْقُرْآنَ قُلْتُ أَقْرَأُ عَلَيْكَ وَعَلَيْكَ أُنْزِلَ قَالَ إِنِّي أُحِبُّ أَنْ أَسْمَعَهُ مِنْ غَيْرِي [ر: ۴۳۰۶]

مطلب دادي چه که څوك سړي د بل چا نه قرآن پاك آوريدل غواړي نو په سنتوکښې ددې اصل موجود دي. بعضې وختونو کښې قرآن پاك لوستلو ته د سړی زړه نه کيږی بلکه دنورو نه آوريدو ته ئې زيات زړه کيږی ،ددې باب نه ددې ثبوت مقصود دي.

۳۳_ بَاب قَوْلِ الْمُقْرِئِ لِلْقَارِئِ حَسْبُكَ

۴۷۶۳: حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ يُوسُفَ حَدَّثَنَا سُفْيَانُ عَنِ الأَعْمَشِ عَنْ إِبْرَاهِيمَ عَنْ عَبِيدَةَ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ مَسْعُودٍ قَالَ قَالَ لِي النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ اقْرَأْ عَلَيَّ قُلْتُ يَا رَسُولَ اللَّهِ أَقْرَأُ عَلَيْكَ وَعَلَيْكَ أُنْزِلَ قَالَ نَعَمْ فَقَرَأْتُ سُورَةَ النِّسَاءِ حَتَّى أَتَيْتُ إِلَى هَذِهِ الآيَةِ فَكَيْفَ إِذَا جِئْنَا مِنْ كُلِّ أُمَّةٍ بِشَهِيدٍ وَجِئْنَا بِكَ عَلَى هَؤُلاَءِ شَهِيدًا قَالَ حَسْبُكَ الآنَ فَالْتَفَتُّ إِلَيْهِ فَإِذَا عَيْنَاهُ تَذْرِفَانِ (۴۳۰۶).

امام بخاری رحمه الله دا وئيل غواړی چه بعضې وخت کښې استاد شاګرد ته وائی چه "بس کړه" نو دده دا وينا منع من الخير کښې داخل نه ده ،په سنت کښې ددې اصل موجوق دي چه داسې وئيلې شی.

۳۴_ بَاب فِي كَمْ يُقْرَأُ الْقُرْآنُ

وَقَوْلِ اللَّهِ تَعَالَى: فَاقْرَءُوا مَا تَيَسَّرَ مِنْهُ (المزمل:۲۰)

ختم قرآن دې په څومره موده کښې اوکړې شی: قرآن مجيد په څومره موده کښې ختمول پکار دی. په دې کښې دحضرات علماء کرام اختلاف دي.

① امام احمد بن حنبل او ابوعبيد قاسم بن سلام فرمائي چه ددريو ورځو نه کمه موده کښې قرآن پاك ختمول پکار دی.(۱) ابوعبيده قاسم بن سلام د حضرت معاذ بن جبل متعلق روايت نقل کړې دې چه هغه به د دريو ورځو نه په کمه موده کښې قرآن پاك ختمول مکروه

ګنړل (فضائل القرآن، باب القاری يقرأ القرآن من سبع ليال الی ثلاث :۸۹)

دهغوی استدلال دحضرت عبدالله بن عمرو بن العاص روايت دې چه دا ترمذی او ابو داود نقل کړې دې. «لم يفقه القرآن من قرأ القرآن ان فی أقل من ثلاث»(۲)

---

۱) فتح الباری : ۱۱۹/۹_

۲) الحديث اخرجه الترمذی فی سننه ، فی کتاب القرأت : ۱۹۷/۵، رقم الحديث : ۲۹۴۹ واخرجه ابوداود، باب فی کم يقرأ القرأن : ۵۴/۳ ، رقم الحديث : ۳۹۰، واخرجه ايصال الدارمی ، باب ختم القرأن : ۵۶۲/۲ ، رقم الحديث : ۳۴۸۷)

بعضو ظاهريه ددې روايت په پيش نظر د دريو ورځو نه په كمه موده كښې دقرآن پاك ختمولو ته حرام وئيلى دى.(١)

② ليكن د جمهور علماء كرامو ائې داده چه په دې كښې د شريعت د طرف نه دځه وخت تحديد او تعيين نشته . (٢)

دهغه دقارى قوت او تازګئ باندې ده ، كه يو سړې ددريوورځو نه په كمه موده كښې قران پاك په تازګئ سره ختمولې شى او هغه دحرفونو په ادا كولوكښې دتجويد د اصولو رعايت سره تلاوت جارى ساتلې شى نوپه كښې ځه حرج نشته. (٣)

په اسلافوكښې ډير حضرات داسې تير شوى دى چه هغوى به په شپه ورځ كښې يو (ختم) كولو، دصوفى ابن الكاتب باره كښې مشهوردى چه هغوى به ځلور ختمونه په ورځ كښې او ځلور په شپه كښې يعنى شوارو زكښې به ئې اته ختمونه كول. (۴)

علامه قسطلانى ليكلى دى چه په ٨٦٧ هجرئى كښې په قدس شريف كښې يو سړې ما اوكتلو، دده كنيت ابوطاهر وو او هغه دشيخ شهاب الدين بن رسلان دملګرو نه وو. دده په باره كښې ماته اوونيلې شو چه هغوى په شپه ورځ كښې پنځلس ختمونه كول. (۵)

حضرت عثمان، تميم دارى ، سعيد بن جبير په باره كښې ليكلى دى چه دا حضراتو به په يو ركعت كښې پورا قرآن پاك ختمولو.(۶)

حضرت شيخ الحديث مولانا زكريا رحمه الله به هم په رمضان كښې شپه ورځ كښې ديو ختم كولو معمول وو. (٧)

امام ابوحنيفه رحمه الله نه منقول دى چه كوم سړې په كال كښې دوه ځله قرآن پاك ختموى نو هغه دقرآن پاك حق ادا كولو والا دې ، ځكه چه حضور ﷺ د وفات په كال حضرت جبريل عليه السلام سره دوه ځله قرآن پاك ختم كړې وو. (٨)

اسحاق بن راهويه او امام احمد بن حنبل نه نقل شوى دى چه سړې دې كم از كم په ځلويښتو ورځو كښې يو ځل قرآن پاك ختم كړى يعنى روزانه دې پاؤ كم يو پاره لولى.(٩)

---

١ فتح البارى : ١٢٠/٩)
٢(فتح البارى : ١٢٠/٩)
٣(فتح البارى : ١٢٠/٩)
٤ (شرح الطيبى : ٢٨١/٤ ، وارشاق السارى : ٣٢٥/١١).
٥) ارشادالسارى : ٣٢٥/١١).
۶) ارشادالسارى : ٣٢٥/١١).
٧) اوګورئ آپ بيتى.
٨) الابواب والترجم : ٦٣/٢).
٩) فتح البارى : ٩/ ، وفى كنز الدقائق : ولحافظ القرأن ان يختم كل اربعين يوما" لان المقصود من قرأة القران فهم معانيه والاعتبار بما فيه لا مجرد التلاوة قال الله تعالى : افلا يتدبرون القرأن ام على قلوب اقفالها" وذالک يحصل باالثانى لا باالتوانى فى المعانى . فقد الختم اقله اربعون يوما كل يوما حزب و نصف او ثلثا حزب او اقل (البحر الرائق شرح كنز الدقائق . مسائل شتى : ٤٨٢/٨)

په دې ځائې کښې د باب په آخرې روایت کښې حضور ﷺ حضرت عبدالله بن عمرو بن العاص ته اوفرمائیل «اقرأه في سبع ولا تزد على ذالك» یعنی په اوو ورځو کښې ختموه. ملا علی قاری لیکلی دی چه په اووه ورځو کښې ختم داکثرو صحابه کرامو ﷺ معمول وو .دقرآن پاک اووه احزاب دی. ددې اووۀ احزابو ترتیب حضرت علی ﷺ منسوب دی. یو قول «فمي بشوق» کښې داشان وارد دی چه د فاءنه «فاتحة» میم نه «مائده» یا نه «یونس» باء نه «بنی اسرائیل» شین نه «شعراء» ، واؤ نه «والصافات» او د قاف نه «سورة ق» طرف ته اشاره ده.(۱) داشان قرآن کریم په اووۀ ابوابو کښې دې تقسیم کړې شي او یو باب دې روزانه اولوستلې شي نو په هفته کښې به د قرآن پاک ختم مکمل کړې شي.

امام بخاری ﷫ په ترجمة الباب کښې د «فاقروا ما تیسر منه» آیت نقل کړې دې او دې طرف ته ئې اشاره کوی چه په دې کښې هیڅ تحدید نشته دې ، چه څومره سهولت سره کیدیشی نوسړې دې هغه هومره قرآت کوی.

۴۷۶۴: حَدَّثَنَا عَلِيٌّ حَدَّثَنَا سُفْيَانُ قَالَ لِي ابْنُ شُبْرُمَةَ نَظَرْتُ كَمْ يَكْفِي الرَّجُلَ مِنَ الْقُرْآنِ فَلَمْ أَجِدْ سُورَةً أَقَلَّ مِنْ ثَلَاثِ آيَاتٍ فَقُلْتُ لَا يَنْبَغِي لِأَحَدٍ أَنْ يَقْرَأَ أَقَلَّ مِنْ ثَلَاثِ آيَاتٍ قَالَ عَلِيٌّ حَدَّثَنَا سُفْيَانُ أَخْبَرَنَا مَنْصُورٌ عَنْ إِبْرَاهِيمَ عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ يَزِيدَ أَخْبَرَهُ عَلْقَمَةُ عَنْ أَبِي مَسْعُودٍ وَلَقِيتُهُ وَهُوَ يَطُوفُ بِالْبَيْتِ فَذَكَرَ قَوْلَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنَّهُ مَنْ قَرَأَ بِالْآيَتَيْنِ مِنْ آخِرِ سُورَةِ الْبَقَرَةِ فِي لَيْلَةٍ كَفَتَاهُ (ر:۳۷۸۶).

عبدالله بن شبرمه دکوفې قاضی وو ، فقیه وو ، په تابعینو کښې دهغوی شمار کیږی،امام احمد ،ابو حاتم اونسائی ددې توثیق کړې دی. ابن حبان په کتاب الثقات کښې ددوی ذکر کړې دې، امام بخاری ﷫ ددوی روایات استشهاداًذکر کوی او په کتاب الادب کښې ددوی یو روایت هم ذکر کوی. امام ترمذی نه علاوه باقی اصحاب سته ددوی نه روایات اخستی دی. په کال ۱۴۴ هجرئی کښې دوی وفات شو.(۲)

هغوی فرمائی چه ما غور اوکړو دسړی دپاره (په مونځ ما شپه ورځ کښې) دقرآن پاک چه څومره حصه کافی کیدل پکار دی نو ما اوکتل چهد قرآن پاک هیڅ یو سورة د دریو آیتونونه کم نه دې ، ددې وجې ما اووئیل چه دیو سړی دپاره مناسب نه دی چه هغه (په مونځ کښې) درې آیاتونو نه کم اولولی.

قال علی .... دا ما قبل سند سره متصل دې ، تعلیق نه دې ،داحدیث تیرشوې دې.

۴۷۶۵/۴۷۶۷ : حَدَّثَنَا مُوسَى حَدَّثَنَا أَبُو عَوَانَةَ عَنْ مُغِيرَةَ عَنْ مُجَاهِدٍ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَمْرٍو قَالَ أَنْكَحَنِي أَبِي امْرَأَةً ذَاتَ حَسَبٍ فَكَانَ يَتَعَاهَدُ كَنَّتَهُ فَيَسْأَلُهَا عَنْ بَعْلِهَا فَتَقُولُ نِعْمَ

---

۱) مرقاه شرح مشکوه : ۱۰/۵).

۲) ددې ذکر شوی تفصیل دپاره اوګورئ تهذیب الکمال : ۷۶/۱۵ ، رقم الترجمه : ۳۳۲۸ و عمده القاری: ۵۷/۲۰)

الرَّجُلُ مِنْ رَجُلٍ لَمْ يَطَأْ لَنَا فِرَاشًا وَلَمْ يُفَتِّشْ لَنَا كَنَفًا مُنْذُ أَتَيْنَاهُ فَلَمَّا طَالَ ذٰلِكَ عَلَيْهِ ذَكَرَ لِلنَّبِيِّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ الْقَنِي بِهِ فَلَقِيتُهُ بَعْدُ فَقَالَ كَيْفَ تَصُومُ قَالَ كُلَّ يَوْمٍ قَالَ وَكَيْفَ تَخْتِمُ قَالَ كُلَّ لَيْلَةٍ قَالَ صُمْ فِي كُلِّ شَهْرٍ ثَلَاثَةً وَاقْرَأِ الْقُرْآنَ فِي كُلِّ شَهْرٍ قَالَ قُلْتُ أُطِيقُ أَكْثَرَ مِنْ ذٰلِكَ قَالَ صُمْ ثَلَاثَةَ أَيَّامٍ فِي الْجُمُعَةِ قُلْتُ أُطِيقُ أَكْثَرَ مِنْ ذٰلِكَ قَالَ أَفْطِرْ يَوْمَيْنِ وَصُمْ يَوْمًا قَالَ قُلْتُ أُطِيقُ أَكْثَرَ مِنْ ذٰلِكَ قَالَ صُمْ أَفْضَلَ الصَّوْمِ صَوْمَ دَاوُدَ صِيَامَ يَوْمٍ وَإِفْطَارَ يَوْمٍ وَاقْرَأْ فِي كُلِّ سَبْعِ لَيَالٍ مَرَّةً فَلَيْتَنِي قَبِلْتُ رُخْصَةَ رَسُولِ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَذَاكَ أَنِّي كَبِرْتُ وَضَعُفْتُ فَكَانَ يَقْرَأُ عَلَى بَعْضِ أَهْلِهِ السُّبْعَ مِنَ الْقُرْآنِ بِالنَّهَارِ وَالَّذِي يَقْرَؤُهُ يَعْرِضُهُ مِنَ النَّهَارِ لِيَكُونَ أَخَفَّ عَلَيْهِ بِاللَّيْلِ وَإِذَا أَرَادَ أَنْ يَتَقَوَّى أَفْطَرَ أَيَّامًا وَأَحْصَى وَصَامَ مِثْلَهُنَّ كَرَاهِيَةَ أَنْ يَتْرُكَ شَيْئًا فَارَقَ النَّبِيَّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَلَيْهِ قَالَ أَبُو عَبْدِ اللّٰهِ وَقَالَ بَعْضُهُمْ فِي ثَلَاثٍ وَفِي خَمْسٍ وَأَكْثَرُهُمْ عَلَى سَبْعٍ

مخکښې چه کوم روایت نقل شوې دې ، په هغې کښې دحضور نبی کریم ﷺ ارشاد نقل کړې شوې دې چه حضور ﷺ حضرت عبدالله بن عمرو بن العاص ته اوفرمانیل چه «اقرأه فی کل سبع لیال مرة» امام ابوعبدالله بخاری فرمائی چه بعضو راویانو د «سبع» په ځائې «اقرأه فی کل ثلاث» اوبعضو «اقرأه فی کل خمس» نقل کړې دې.لیکن اکثرو راویانو «سبع» نقل کړې دې.نوهم ددې باب په آخری روایت کښې دی «فاقرأه فی سبع ولاتزد علی ذالك».

۴۷۶۶ : حَدَّثَنَا سَعْدُ بْنُ حَفْصٍ حَدَّثَنَا شَيْبَانُ عَنْ يَحْيَى عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمٰنِ عَنْ أَبِي سَلَمَةَ عَنْ عَبْدِ اللّٰهِ بْنِ عَمْرٍو قَالَ لِي النَّبِيُّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي كَمْ تَقْرَأُ الْقُرْآنَ حَدَّثَنِي إِسْحَاقُ أَخْبَرَنَا عُبَيْدُ اللّٰهِ بْنُ مُوسَى عَنْ شَيْبَانَ عَنْ يَحْيَى عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمٰنِ مَوْلَى بَنِي زُهْرَةَ عَنْ أَبِي سَلَمَةَ قَالَ وَأَحْسِبُنِي قَالَ سَمِعْتُ أَنَا مِنْ أَبِي سَلَمَةَ عَنْ عَبْدِ اللّٰهِ بْنِ عَمْرٍو قَالَ قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ اقْرَإِ الْقُرْآنَ فِي شَهْرٍ قُلْتُ إِنِّي أَجِدُ قُوَّةً حَتَّى قَالَ فَاقْرَأْهُ فِي سَبْعٍ وَلَا تَزِدْ عَلَى ذٰلِكَ [ر:۱۰۷۹]

قوله: عن ابی سلمة قال: وأحسبی قال : سمعت أنا من أبی سلمة: دا د یحیی بن ابی کثیر قول دې،مخکښې سند کښې د یحیی شیخ محمد بن عبد الرحمان دې اومحمد بن عبدالرحمان شیخ ابوسلمه دې نو یحیی د ابوسلمه نه د محمد بن عبدالرحمانه نه نقل کوی ، لیکن دوی ته په دې کښې تامل دې.نوهغوی اوفرمائیل چه ځما خیال دادې چه ما دا حدیث نیغ په نیغه د ابوسلمه نه پخپله آوریدلې دې یعنی د محمد بن عبدالرحمان واسطه نشته .(۱)

۱) عمده القاری : ۲/ ۶۰ ، وفتح الباری : ۹/ ۱۲۰).

۳۵_ بَابُ الْبُكَاءِ عِنْدَ قِرَاءَةِ الْقُرْآنِ

مطلب دادې چه دقرآن کريم دتلاوت په وخت ژړا ثابت ده .امام نووی رحمه الله فرمائيلی دی چه دقرآن پاك دقراءت په وخت کښې ژړل د عارفانو صفت دې او دصالحانو شعار دې.(۱) امام غزالی رحمه الله فرمائی چه دقرآن پاك د تلاوت په وخت کښې ژړل مستحب دی. (۲)

ددې طريقه داده چه د قرآن پاك د بيان شوی وعيد اوتهديد او وعدې اود ترغيب استحضار اوکړنی اوپه خپل غفلت باندې نظر واچولې شي نوداشان به زړه غمگمين شي.ا وکه بيا هم ژړا رانشی نود ژړاکوونکی کيفيت جوړول پکار دی.

امام ابن ماجه دحضرت سعد بن ابی وقاص رضی الله عنه نه روايت کړې دې چه حضور اکرم ﷺ اوفرمائيل «ان هذا القرآن نزل بحزن فاذا قرأتموه فابكوا، فان لم تبكوا فتباكوا». (۳)

۴۲۶۸/۴۷۶۹ : حَدَّثَنَا صَدَقَةُ اَخْبَرَنَا يَحْيَى عَنْ سُفْيَانَ عَنْ سُلَيْمَانَ عَنْ اِبْرَاهِيمَ عَنْ عَبِيدَةَ عَنْ عَبْدِ اللّٰهِ قَالَ يَحْيَى بَعْضُ الْحَدِيثِ عَنْ عَمْرِو بْنِ مُرَّةَ قَالَ لِي النَّبِيُّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ عَنْ يَحْيَى عَنْ سُفْيَانَ عَنِ الْاَعْمَشِ عَنْ اِبْرَاهِيمَ عَنْ عَبِيدَةَ عَنْ عَبْدِ اللّٰهِ قَالَ الْاَعْمَشُ وَبَعْضُ الْحَدِيثِ حَدَّثَنِي عَمْرُو بْنُ مُرَّةَ عَنْ اِبْرَاهِيمَ وَعَنْ اَبِيهِ عَنْ اَبِي الضُّحَى عَنْ عَبْدِ اللّٰهِ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ اقْرَاْ عَلَيَّ قَالَ قُلْتُ اَقْرَاُ عَلَيْكَ وَعَلَيْكَ اُنْزِلَ قَالَ اِنِّي اَشْتَهِي اَنْ اَسْمَعَهُ مِنْ غَيْرِي قَالَ فَقَرَاْتُ النِّسَاءَ حَتَّى اِذَا بَلَغْتُ فَكَيْفَ اِذَا جِئْنَا مِنْ كُلِّ اُمَّةٍ بِشَهِيدٍ وَجِئْنَا بِكَ عَلَى هٰؤُلَاءِ شَهِيدًا قَالَ لِي كُفَّ اَوْ اَمْسِكْ فَرَاَيْتُ عَيْنَيْهِ تَذْرِفَانِ

امام بخاری رحمه الله داحديث د دوو حضراتونه نقل کړې دې، يو د شيخ،دده صدقة بن الفضل مروزی دې او دويم شيخ مسدد دې.د صدقة بن الفضل مروزی دطريقې متن امام په تفسير کښې ذکر کړې دې. په دې ځانې کښې چه کوم متن دحديث دې دا دمسدد د طريقې دې.(۴)

دصدقة بن الفضل په طريق کښې يحيی القطان فرمائی «قال يحيی : بعض الحديث عن عمرو بن مرة» يعنی د حديث بعضې حصه سليمان اعمش د عمرو بن مرو نه نقل کړې ده.دسليمان شيخ ابراهيم نخعی دې . ليکن دا پوره حديث هغوی د ابراهيم نخعی نه نيغ په نيغه نه دې نقل کړې ، بلکه څه حصه ئې نيغ په نيغه دهغوی نه نقل کړې ده او څه ئې دعمرو بن مره په واسطې سره د ابراهيم نخعی نه نقل کړې ده.نو دمسدد په طريق کښې تصريح ده. «قال

---

۱) فتح الباری : ۱۲۱/۹).
۲) فتح الباری : ۱۲۱/۹).
۳) سنن ابن ماجه کتاب اقامة الصلوة والسنة فيها، باب حسن الصوت بالقرآن ، رقم الحديث : ۱۳۳۷)فی الزوائد فی اسناده ابو رافع ، اسمه اسماعيل بن رافع ضعيف متروک).
۴) فتح الباری : ۱۲۱/۹).

الاعمش : وبعض الحديث حدثني عمرو بن مرة ، عن ابراهيم» سليمان اعمش فرمائي چه د حديث څه حصه دعمروبن مره په واسطې سره د ابراهيم نخعي نه نقل کړې ده.
حاصل دادې چه سليمان څه حصه د اعمش نه نيغ په نيغه نقل کوی او څه حصه عمرو بن مره په واسطه. حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائي چه د «فقرأت النساء .....» نه دحديث تر آخره پورې حصه ابراهيم نه منقول ده لکه څنګه چه دباب په په بل حديث کښې صرف هم دا حصه منقول ده. (۱)

قوله: وعن ابيه: عن ابي الضحى عن عبدالله: ددې عطف «عن سليمان» باندې کيږی يعنی سفيان ثوری دا روايت د اعمش نه هم نقل کوی او دخپل پلار (سعيد بن مسروقه ثوری) نه هم نقل کوی ، ليکن دده دپلار طريق منقطع دې ځکه چه ددوی پلار ابو الضحى (مسلم بن صبيح) نه نقل کوی اوابو الضحى حضرت عبدالله بن مسعود نه وو ليدلې، ددې وجې دابوالضحى روايت منقطع دې . (۲)

قوله: فرأيت عينيه تذرفان: دحضور نبی کريم صلی الله علیه وسلم د ژړا وجه ابن بطال دا ليکلې ده چه کله حضور نبی کريم صلی الله علیه وسلم «فکيف اذا جئنا من کل امة بشهيد» والا آيت واوريدو نو د قيامت منظر او ددې ويره ددوی صلی الله علیه وسلم په مخکښې شوه نوددې وجې حضور صلی الله علیه وسلم اوژړل. (۳)
حافظ ابن حجر رحمه الله اوفرمائيل چه حضور صلی الله علیه وسلم په خپل امت باندې د شفقت کولو په وجه اوژړل ، ځکه چه امت محمديه به دخپل عمل په بناء ګواهي ورکوي او کله چه هم دده عمل صحيح نه وی چه ددې په وجې سره به ورته عذاب ورکولې شی. ددې وجې ئې اوژړل.(۴)
علامه زمحشری رحمه الله فرمائي چه دا ژړا د غم او حزن په وجه نه وه بلکه دخوشحالۍ او مسرت په وجه وه ،مسرت ددې خبرې چه الله جل جلاله امت محمديه په ټولو امتونوباندې ګواه جوړ کړو ، د خوشحالۍ د وجې نه هم سړې ژاړی. شاعر وائي :

طفح السرور علی حتی انه ۔۔۔ من فرط ما قد سرني ابکاني (۵)

ترجمه: ماباندې دمسرت داسې دوران راغلو چه د خوشحالۍ دلاسه مې اوژړل.

۴۷٦٩: حَدَّثَنَا قَيْسُ بْنُ حَفْصٍ حَدَّثَنَا عَبْدُ الْوَاحِدِ حَدَّثَنَا الْأَعْمَشُ عَنْ اِبْرَاهِيمَ عَنْ عَبِيدَةَ السَّلْمَانِيِّ عَنْ عَبْدِ اللّٰهِ بْنِ مَسْعُودٍ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قَالَ قَالَ لِي النَّبِيُّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ اقْرَأْ عَلَيَّ قُلْتُ اَقْرَأُ عَلَيْكَ وَعَلَيْكَ اُنْزِلَ قَالَ اِنِّي اُحِبُّ اَنْ اَسْمَعَهُ مِنْ غَيْرِي (ر: ۴۳۰٦).

---

۱) فتح الباری : ۱۲۱/۹).
۲) فتح الباری : ۱۲۱/۹).
۳) فتح الباری : ۱۲۲/۹).
٤) فتح الباری : ۱۲۲/۹).
۵) ارشاد الساری : ۱۱/ ۳٦٦ -۳٦۷).

۳۶_ بَاب إِثْمِ مَنْ رَاءَى بِقِرَاءَةِ الْقُرْآنِ أَوْ تَأَكَّلَ بِهِ أَوْ فَخَرَ بِهِ

په دې خانې كښې دهغه سړي د مذمت (غندنې) بيان كول مقصود دى چه د قرآن په قرآت كښې ښودنه كوى يا دا چه هغه په دې سره دنيا ګټل غواړى او ددنيا مال او متاع حاصلول مقصود وى يا دا چه هغه د فخراو غرور دپاره دقرآن پاك تلاوت كوى. «راءى_مراءاة» دباب مفاعله نه ده ، ښودنه كول ، په يو روايت كښې دى چه راياء ياء سره ده ، ددې هم دا معنى ده. «تاكل» د باب تفعل نه دې ، اكل طلب كول . «فخربه» فخر كول ، بعضو نسخو كښې فجربه دى. (۱)

۴۷۷۰ : حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ كَثِيرٍ أَخْبَرَنَا سُفْيَانُ حَدَّثَنَا الْأَعْمَشُ عَنْ خَيْثَمَةَ عَنْ سُوَيْدِ بْنِ غَفَلَةَ قَالَ عَلِيٌّ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ سَمِعْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ يَأْتِي فِي آخِرِ الزَّمَانِ قَوْمٌ حُدَثَاءُ الْأَسْنَانِ سُفَهَاءُ الْأَحْلَامِ يَقُولُونَ مِنْ خَيْرِ قَوْلِ الْبَرِيَّةِ يَمْرُقُونَ مِنَ الْإِسْلَامِ كَمَا يَمْرُقُ السَّهْمُ مِنَ الرَّمِيَّةِ لَا يُجَاوِزُ إِيمَانُهُمْ حَنَاجِرَهُمْ فَأَيْنَمَا لَقِيتُمُوهُمْ فَاقْتُلُوهُمْ فَإِنَّ قَتْلَهُمْ أَجْرٌ لِمَنْ قَتَلَهُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ (ر: ۳۴۱۵).

په دې كښې قلب دې .اصل عبارت دې «يقولون من قول خير البرية» يعنى هغه دخير البريه قول بيانوى.

د خير البريه نه مراد يا حضور اكرم ﷺ دې چه هغه خلق به درسول كريم ﷺ حديث بيانوى. او يا ددې نه الله ﷻ مراد دې چه هغه خلق به دقرآن پاك تلاوت كوى اوهم دا هغه بل مطلب دې چه دترجمة الباب مناسبت سره دې. (۲)

۴۷۷۱ : حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ يُوسُفَ أَخْبَرَنَا مَالِكٌ عَنْ يَحْيَى بْنِ سَعِيدٍ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ إِبْرَاهِيمَ بْنِ الْحَارِثِ التَّيْمِيِّ عَنْ أَبِي سَلَمَةَ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ أَنَّهُ قَالَ سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ يَخْرُجُ فِيكُمْ قَوْمٌ تَحْقِرُونَ صَلَاتَكُمْ مَعَ صَلَاتِهِمْ وَصِيَامَكُمْ مَعَ صِيَامِهِمْ وَعَمَلَكُمْ مَعَ عَمَلِهِمْ وَيَقْرَءُونَ الْقُرْآنَ لَا يُجَاوِزُ حَنَاجِرَهُمْ يَمْرُقُونَ مِنَ الدِّينِ كَمَا يَمْرُقُ السَّهْمُ مِنَ الرَّمِيَّةِ يَنْظُرُ فِي النَّصْلِ فَلَا يَرَى شَيْئًا وَيَنْظُرُ فِي الْقِدْحِ فَلَا يَرَى شَيْئًا وَيَنْظُرُ فِي الرِّيشِ فَلَا يَرَى شَيْئًا وَيَتَمَارَى فِي الْفُوقِ (ر: ۳۴۴).

حضرت ابوسعيد خدرى رضي الله عنه فرمائى چه ما د حضرت رسول كريم ﷺ نه آوريدلى دى چه په تاسوكښې به يو قوم راوزى چه هغوى مقابله كښې به تاسو خپل مونځ ، روژه او اعمال حقير ګڼرئ ، هغوى به قرآن پاك لولى چه دابه دهغوى د مرئى او حلق نه لاندې نه كوزيږى ، دوى به ددين نه داسې اوزځى لكه څنګه چه غشئ د ښكار نه اوځى چه ښكارى ته نه معلوم

1) ددې پورتنى تفصيل دپاره اوګورئ فتح البارى : ۱۲۳/۹ ، وارشاد السارى : ۱۱).
2) ارشاد السارى : ۳۲۷/۱۱).

وی اونه نی ډنډې پورې څه لګیدلی وی اونه څه محسوس شوی وی اونه په دې څه اثر وی البته سوفار (د غشی خله) باندې څه شك وی.

«نصل: حدید السهم» یعنی پیکان. «قدح» بکسر القاف، غشی: پیکان او دریش په مینځ کښې ډنډا «یتماری» شك کول. «فوق» سوفار، دغشی خله. (١)

مطلب دادې چه څنګه هغه غشی د ښکار نه صفا اوځی و داشان په دې خلقو باندې هم داسلام هیڅ اثر به نه کیږی.

حدیث کښې چه کوم قوم ذکر شوې دې، ددې نه خوارج مراد دی، ددې حدیث متعلق تفصیلی بحث مخکښې په کتاب المحاربین په باب قتال الخوارج کښې راځی.

په دې ذکر شوؤ دوؤ احادیثونه د ترجمة الباب جزء «او فجربه» ثابتیږی. څکه چه په دې د کوم قوم ذکر دې هغوی خو به قرآن پاك لولی لیکن ددې نه باوجود فسق وفجور نه به خالی نه وی (٢)

٤٧٧٢: حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ حَدَّثَنَا يَحْيَى عَنْ شُعْبَةَ عَنْ قَتَادَةَ عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ عَنْ أَبِي مُوسَى عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ الْمُؤْمِنُ الَّذِي يَقْرَأُ الْقُرْآنَ وَيَعْمَلُ بِهِ كَالْأُتْرُجَّةِ طَعْمُهَا طَيِّبٌ وَرِيحُهَا طَيِّبٌ وَالْمُؤْمِنُ الَّذِي لَا يَقْرَأُ الْقُرْآنَ وَيَعْمَلُ بِهِ كَالتَّمْرَةِ طَعْمُهَا طَيِّبٌ وَلَا رِيحَ لَهَا وَمَثَلُ الْمُنَافِقِ الَّذِي يَقْرَأُ الْقُرْآنَ كَالرَّيْحَانَةِ رِيحُهَا طَيِّبٌ وَطَعْمُهَا مُرٌّ وَمَثَلُ الْمُنَافِقِ الَّذِي لَا يَقْرَأُ الْقُرْآنَ كَالْحَنْظَلَةِ طَعْمُهَا مُرٌّ أَوْ خَبِيثٌ وَرِيحُهَا مُرٌّ (٤٧٣٢).

دا روایت په «باب فضل القرآن علی سائر الکلام» کښې تیر شوې دې، هغه ځائې کښې الفاظ وو «ولا ریح لها» او په دې ځائې کښې الفاظ دی «وریحها مر».

علامه بدالدین زرکشی رحمه الله فرمائی چه «لا ریح لها» والا روایت راجح دې. (٣) باندې اشکال کیږی چه په دې کښې څه دتریخ والی بوئی نشته بلکه داخودمطعوماتو صفت دې، په دې ځائې کښې ریح ته څنګه «مر» اووئیل.

ددې جواب دا ورکړې شو چه حلاوت او مرارت اګر چه دمطعوماتود صفاتونه دی لیکن په دې ځائې کښې د استعارې په طور دمرارت اطلاق په ریح باندې اوکړې شو چه دحنظله دپاره د ذائقې په شان ددې بو هم ښه نه وی، نوعلامه قسطلانی رحمه الله فرمائی چه:

«واستشکل من حیث أن المرارة من اوصاف الطعوم، فکیف یوصف بها الریح، وأجیب بأن ریحها لما کان کطعمها، أستعیرله وصف المرارة» (٤)

---

١) ارشاد الساری: (٣٢٩/١١).

٢) فتح الباری (١٢٤/٩).

٣) فتح الباری: باب فضل القران علی سائر الکلام: ١٢/٩).

٤) ارشاد الساری: (٣٢٩/١١).

ترجمة الباب سره مناسبت: ددې حديث مناسبت ترجمة الباب واضحه دى ځكه چه په دې كښې قرآن پاك لوستونكى دمنافق ذكر دې او ظاهر دى چه منافق قران كريم يا خو دښودنې په طور لولى او يا دا د خوراك څكاك ذريعه جوړولو دپاره لولى . حافظ ابن حجر داحاديث او دترجمة الباب په مناسبت كښې ليكى

((فالاحاديث الثلاثة دالة لاركان الترجمة لان منهم من رايابه واليه الاشارة فى حديث ابى موسى، ومنهم من تاكل به، وهو مخرج من حديثه ايضا، ومنهم من فجربه، وهو مخرج من حديث على وابى سعيد))(١)

٣٧_بَاب اقْرَءُوا الْقُرْآنَ مَا ائْتَلَفَتْ عَلَيْهِ قُلُوبُكُمْ

٤٧٧٣/٤٧٧٣: حَدَّثَنَا أَبُو النُّعْمَانِ حَدَّثَنَا حَمَّادٌ عَنْ أَبِي عِمْرَانَ الْجَوْنِيِّ عَنْ جُنْدَبِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ عَنْ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ اقْرَءُوا الْقُرْآنَ مَا ائْتَلَفَتْ قُلُوبُكُمْ فَإِذَا اخْتَلَفْتُمْ فَقُومُوا عَنْهُ(٢)

(٤٧٧٤): حَدَّثَنَا عَمْرُو بْنُ عَلِيٍّ حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ مَهْدِيٍّ حَدَّثَنَا سَلَّامُ بْنُ أَبِي مُطِيعٍ عَنْ أَبِي عِمْرَانَ الْجَوْنِيِّ عَنْ جُنْدَبٍ قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ اقْرَءُوا الْقُرْآنَ مَا ائْتَلَفَتْ عَلَيْهِ قُلُوبُكُمْ فَإِذَا اخْتَلَفْتُمْ فَقُومُوا عَنْهُ

دحديث په باب كښې مختلف مطالب: ددې حديث ډير مطلبونه بيان شوى دى.

① يو معنى ئې دا بيان شوې ده چه تر كومې پورې مو زړه غوارى نو دقرآن پاك تلاوت كوئى او كله چه موزړه تنګ شى نو دتلاوت سلسله موقوف كړئى ، ځكه چه بغير د زړه نه دقرآن پاك تلاوت كوى څه خوښ عمل نه دې.(٣)

② دويم مطلب دادې كه يو ډله په تلاوت كښې مشغوله وى يا دقرآن پاك معنانى او علوموپه غور او فكر كښې مشغول وى نو ده دوى تر هغه وخته پورې خپل تلاوت اومذاكره جارى ساتل پكار دى چه تر كومې چه په خپلوكښې د اختلافات او يو بل سره متشابهات وغيره كښې دنزاع او ترديدسلسله شروع نشى ، كه د اختلاف نوبت راشى نوبيا دې دا موقوف كړې شى. (۴)

---

١) فتح البارى : ١٢٤/٩)

٢ (٤٧٧٣) واخرجه البخارى ايضا متصلا بهذالحديث ، رقم الحديث : ٤٧٧٤ ، وفى كتاب الاعتصام باب كراهية الاختلاف ، رقم الحديث : ٧٣٦٤ ، ٧٣٦٥، ومسلم فى كتاب العلم ، باب النهى عن اتباع متشابه القران ، رقم الحديث : ٢٦٦٧ ، والنسائى فى كتاب فضائل القران ،باب ذكر الا ختلاف ، رقم الحديث : ٨٠٩٩، ٧٠٩٧).

٣) فى البارى : ٢٧٢/٤ ، ارشاد السارى : ٣٣٠/١١).

٤) فتح البارى : ١٢٥/٩).

قاضي عياض فرمائيلي دی چه ممکن دی چه دا حکم دحضور ﷺ د زمانې سره خاص وی ځکه چه د حضور ﷺ په زمانه کښې داشان صورت کښې د څه داسې حکم د نازليدو امکان وو چه هغه داختلاف کوونکو دپاره د غم باعث شی ، چه څنګه دالله ﷻ قول دې چه ﴿لَا تَسْئَلُوْا عَنْ اَشْيَآءَ اِنْ تُبْدَ لَكُمْ تَسُؤْكُمْ﴾(۱)

③ اودا هم ممکن دی چه دا حديث د اختلاف قرآت سره متعلق وی ، قرآن پاك په مختلفو لغاتو کښې دوئيلو جواز وو او په يو لغت باندې دويونکو دبل لغت ويونکو والو سره د اختلاف انديښنه وه ،نو دې نه پس دا اختلاف زيات شو.په دې صورت کښې به د حديث مطلب دا وی چه د قرآن پاك تلاوت خپل قرآءت مطابق تر هغه وخته پورې جاری ساتئ چه تر کومې څه اختلاف راپيښ نه شي. ليکن که څوك ستاسو په قرآءت باندې نه نکير کوی او داختلاف صورت پيدا شی نو تلاوت بس کول پکار دی.

امام بخاری رحمه الله ددې باب په آخر کښې داختلاف قرآءت متعلق دحضرت عبدالله بن مسعود رضي الله عنه روايت ذکر کوی او غالبًا هم دې مطلب طرف ته ئې اشاره کړې ده.(۲)

تَابَعَهُ الْحَارِثُ بْنُ عُبَيْدٍ وَسَعِيْدُ بْنُ زَيْدٍ عَنْ اَبِيْ عِمْرَانَ وَلَمْ يَرْفَعْهُ حَمَّادُ بْنُ سَلَمَةَ وَاَبَانُ

يعنی دسلام بن ابی مطيع متابعت حارث بن عبيد او سعيد بن زيد هم کړې دې ،چه څنګه سلام دا حديث مرفوعًا نقل کړې دې دواړو هم مرفوعًا نقل کړې دې.

دحارث متابعت دارمی او دسعيد متابعت حسن بن سفيان موصولاً نقل کړې دې . (۳)

قوله: ولم يرفعه حماد بن سلمه و ابان: حماد بن سلمه اوابان ابن يزيد عطار دا حديث مرفوعًا نه دې نقل کړې بلکه موقوفًا ئې نقل کړې دې.حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائی چه ماته د حماد روايت چرته هم موصولاً ملاؤ نشو.او د ابان روايت دحباب بن هلال په طريق باندې په صحيح مسلم کښې موصولاً ذکر دې.خو په هغه ځائې کښې موقوف نه دې بلکه مرفوع دې. ممکن دی چه امام بخاری رحمه الله ته څه بلې طريقې سره دهغه روايت موقوف معلوم شوې وی.(۴)

قوله: وَقَالَ غُنْدَرٌ عَنْ شُعْبَةَ عَنْ اَبِيْ عِمْرَانَ سَمِعْتُ جُنْدَبًا قَوْلَهُ: يعنی غندر هم دا روايت موقوفًا نقل کړې دې.«سمعت جندبا قوله» يعنی دا حديث ئې دجندب دقول په طور آوريدلې وی ، حضرت رسول الله ﷺ طرف ته ددې نسبت په دې طريق کښې نشته دې.

دغندر دا تعليق اسماعيلی موصولاً نقل کړې دې. (۵)

---

۱) فتح الباری : ۱۲۵/۹).
۲) فتح الباری : ۱۲۵/۹).
۳) فح الباری : ۱۲۵/۹).
٤) فح الباری : ۱۲۵/۹).
۵) فتح الباری : ۱۲۵/۹).

قوله: وَقَالَ ابْنُ عَوْنٍ عَنْ أَبِي عِمْرَانَ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ الصَّامِتِ عَنْ عُمَرَ قَوْلَهُ وَجُنْدَبٌ أَصَحُّ وَأَكْثَرُ:(٦٩٣٠ ، ٦٩٣١): يعنى عبدالله بن عون هم دا روايت موقوفا نقل كړې دي . ليكن دجندب په خائې حضرت عمر رضي الله عنه سره داموقوفًا نقل كړې دې . ابو عبيده رضي الله عنه دا روايت موصولاً نقل كړې دې.(١)

قوله: وجندب أصح وأكثر: يعنى دجندب روايت د سند لحاظ سره اصح او د طرق لحاظ سره كثير دې.مطلب دادې چه موقوف على جندب دې.

خلاصه دادده چه په تير شوى روايت كښې اختلاف دې چه دا موقوف دې يامرفوع دې. كه مرفوع وى نو بيا دحضرت جندب رضي الله عنه په مسند كښې شمارلې شى اوكه دا موقوف وى نو په دې كښې دوه اقوال دى.يو دا چه دا موقوف على جندب دې او دويم دادې چه دا موقوف على عمر دې.امام بخارى رحمه الله «وجندب أصح وأكثر» وئيلو سره ئې ترجيح وركړې ده. دا خبره چه دا موقوف على جندب دې.

٤٧٧٥ : حَدَّثَنَا سُلَيْمَانُ بْنُ حَرْبٍ حَدَّثَنَا شُعْبَةُ عَنْ عَبْدِ الْمَلِكِ بْنِ مَيْسَرَةَ عَنْ النَّزَّالِ بْنِ سَبْرَةَ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ أَنَّهُ سَمِعَ رَجُلًا يَقْرَأُ آيَةً سَمِعَ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ خِلَافَهَا فَأَخَذْتُ بِيَدِهِ فَانْطَلَقْتُ بِهِ إِلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ كِلَاكُمَا مُحْسِنٌ فَاقْرَآ أَكْبَرُ عِلْمِي قَالَ فَإِنَّ مَنْ كَانَ قَبْلَكُمْ اخْتَلَفُوا فَأَهْلَكُوا(ر:٢٢٧٩).

قوله: انه سمع رجلا يقرأ: حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائى چه ممكن دى چه درجل نه حضرت ابى بن كعب رضي الله عنه مراد وى .

قوله: أكبر علمي قال: داد شعبه قول دې هغه فرمائى چه ځما غالب ګمان دادې چه حضور اكرم صلى الله عليه وسلم دا فرمائيلى دى چه «فان من كان قبلكم اختلفو فاهلكهم» باقى دحديث باره كښې خو هغه ته يقين دې ، ليكن ددې جملې متعلق هغه ته يقين نشته دې ، بلكه غالب ګمان دې.

الحمد لله الذى بنعمته تتم الصالحات

وصلى الله تعالى على خير خلقه محمد وعلى اله واصحابه اجمعين

.....

١) فتح البارى : ١٢٥/٩).

كتاب النكاح

كتاب النكاح: الأحاديث (٤٧٧٦-٤٩٥٢)

په كتاب النكاح كښې امام بخارى رحمه الله يو سل شپږ ويشت (١٢٦) بابونه قائم كړى دى په دې كښې دوه بابونه بلا ترجمه دى د كتاب النكاح د مرفوع احاديثو شماردوه سوه اتلس (٢١٨) دې په دې كښې پنځه څلويښت (٤٥) تعليقات او متابعات دى او باقى يو سل درې اتيا (١٨٣) احاديث موصول دى په دې كښې يو سل دوه شپيته احاديث مكرر دى او شپږ شپيته (٦٦) احاديث داسې دى چه هغه امام په كتاب النكاح كښې په اول كښې ذكر كړى دى په دې كښې د دويشت (٢٢) احاديثو نه سوا باقى ټول احاديث متفق عليه دى يعنى امام مسلم رحمه الله هم هغه ذكر كړى دى د صحابو رضي الله عنهم او سلفو رحمهم الله (٣٦) آثار امام بخارى رحمه الله په كتاب النكاح كښې ذكر كړى دى په كتاب النكاح كښې امام بخارى رحمه الله د شلو بابونو نه پس د رضاعت مسئلې هم ذكر كړى دى په بعضې نسخو كښې د دې دپاره مستقل د كتاب الرضاع عنوان هم شته

۷۰_ کتاب النکاح

۱= باب= الترغیب فی النکاح.

لقوله تعالی ﴿فَانْكِحُوا مَا طَابَ لَكُمْ مِنَ النِّسَاءِ﴾ (النساء: ۳)

په لغت کښې دنکاح معنی ضم هم راځي. او د وطی هم ، وطی دضم ذریعه ده ، دې نه پس د نکاح دلفظ په تزویج باندې اطلاق کوی ځکه تزویج د «ضم بین الرجل والمراة» سبب دې.

په دې کښې اختلاف دې دنکاح لفظ داصل وضع اعتبار سره عقد دپاره دې یا وطی دپاره ، په دې سلسله کښې دعلماء درې قولونه دی.

①دحضرات شوافع قول اصح او د حضرات مالکیه راجح مذهب دادې چه لفظ دنکاح په عقد کښې حقیقت دې او وطی کښې هم مجاز ده. (۱)

②دحضرات حنفیه مسلك دادې چه لفظ دنکاح دوطی په معنی کښې حقیقت دې او په عقد کښې مجاز ، دحضرات شوافع هم دا یو روایت دې . (۲)

③دریم قول دادې لفظ دنکاح وطی او عقد دواړو دپاره علی السواء استعمالیږی. او دواړو کښې بالاشتراك حقیقت دې(۳)

حنابله کښې قاضی ابویعلی هم دا اختیارکړې دې ، شوافع نه هم یو روایت هم د نقل شوې دې او حافظ ابوالقاسم زجاجی هم ددې تائید کړې دې. (۴)

نکاح باب د عبادات نه دې یا مباحات نه ؟ دې نه پس په دې کښې اختلاف دې چه نکاح آیا په باب دعبادات کښې شامل دې یا مباحات کښې ؟ حضرات حنفیه او حنابله په نیز داپه عبادات کښې شامل دی. (۵) او حضرات شوافع دا په مباحات کښې شمیری. (۶)

دمالکیه نه دواړه قولونه منقول دی. یو دا چه نکاح «اقوات »کښې نه ده ، «قوت» هغه څیز ته وئیلې شی چه دهغې نه بغیر ژوند تیرول مشکل وی او نکاح داسې څیز دې چه ددې نه بغیر ژوند مشکل دی ، دویم قول دادې نکاح دتفکهات دقبیل نه ده او دفواکه شان داوی که استعمال شی نو ډیره ښه ، که نه وی نو هیڅ حرج نشته. (۷)

---

۱) او جزالمسالک ۹/ ۶۲۵_ والحاوی الکبیر للماوردی ، کتاب النکاح : ۹/ ۱۱).
۲) فتح الباری : ۹/ ۱۲۸_ اوجزالمسالک الی موطا الامام مالک : ۹/ ۶۲۵).
۳) اوجزالمسالک : ۹/ ۶۲۵، وفتح الباری : ۹/ ۱۲۸).
٤) اوجز المسالک : ۹/ ۶۲۵ وفی اصطلاح الشریعة (عقدیفید ملک المتعة قصدا کذافی در المختار : ۲/ ۲۵۸)
۵) فتح التقدیر : ۳/ ۹۸).
۶) اوجز المسالک : ۹/ ۲۶۶_ وفتح التقدیر : ۳/ ۱۰۱).
۷) فتح التقدیر: ۳/ ۱۰۱ : اوجزالمسالک : ۹/ ۲۶۷_ المغنی لابن قدامة: ۷/ ٤).

تخلی للنوافل افضل دی یا نکاح ؟ بیا په دې کښې اختلاف دې چه نکاح کول سنت دی یا واجب ؟ دجمهور علماء کرام مسلك دادې چه نکاح کول سنت دی ، او داود ظاهری رحمه الله ، علامه ابن حزم رحمه الله او امام احمد بن حنبل رحمه الله یو قول دادې چه نکاح کول واجب دی. (۱)

دا اختلاف دعامو حالاتو په اعتبار سره دې ، کله چه انسان ته په زنا وغیره کښې دمبتلا کیدو ویره نه وی ، که ددې ویره وی نو ((عندالتوقان)) بیا دټولو دپاره نکاح کول واجب دی. (۲) البته حضرات شوافع په دې صورت کښې هم دوجوب قائل نه دی ، بلکه هغوی ورته صرف مستحب وائی. (۳)

چه کوم حضرات دوجوب نکاح قائل دی لکه څنګه چهد داود ظاهری رحمه الله وغیره مذهب دې(۴)

هغوی دقران عظیم الشان آیت مبارك ﴿فَانْكِحُوا مَا طَابَ لَكُمْ مِّنَ النِّسَآءِ﴾ نه استدلال کوی چه ((فَانْكِحُوا)) دامر صیغه ده ، داشان په حدیث کښې ((تزوجوا الولود الودود فانی مکاثر بکم الامم)) (۵) کښې واردشوی دی او په دې کښې هم ((تزوجوا)) دامر صیغه ده.داشان په بخاری شریف کښې یو حدیث رازی ، ددې په آخر کښې دی چه ((فمن رغب عن سنتی فلیس منی)) ، ددې نه هم وجوب ثابتیږی.

لیکن جمهور عالمان فرمائی چه دا دلائل دوجوب دپاره کافی نه دی ، آیت کریمه چه ((فَانْكِحُوا)) دامر صیغه دې لیکن امر هر ځائې کښې دوجوب دپاره نه رازی،د آیت کریمه سیاق وسباق هم په دې باندې دلالت کوی چه نکاح واجب نه ده،داشان ((تزوجوا الولود الودود)) ، کښې دامر صیغه خوده لیکن مخکښې چه په ((مکاثر بکم الامم)) سره کوم علت بیان فرمائیلې دې،دې نه متبادر هم دا کیږی چه وجوب لره بیانول مقصود نه دې.

او((من رغب عن سنتی فلیس منی)) دهغه سړی دپاره بیان فرمائیلې شوی دی چه د حضرت نبی کریم دسنتومبارك نه اعراض اوکړی، بیاهم که یوسړې دسنت نه اعراض نه کوی اوهغه نکاح صرف په دې وجه نه کوی چه ده ته دنکاح کولو ضرورت او حاجت نشته نو دا وعید دهغه دپاره نه دې.

دشام مشهور عالم شیخ عبدالفتاح ابوغده په یوکتاب د ((العلماء العزاب الذین آثروا العلم علی الزواج)) نوم سره تحریر فرمائیلی دی ، په دې کښې هغوی دهغه عالمانو مختصر حالات جمع کړی دی چه هغوی دعلمی مصروفیاتو په وجه د ازواج ضرورت محسوس نه کړو .

---

۱) تفصیل دپاره اوګوری اوجزالمسالک: ۹/۲۶۶: وبدائع الصنائع : ۲/۲۲۸).

۲) اوجزالمسالک: ۹/۲۶۶).

۳) شرح مسلم للنوی : چه/۴۴۸ ، کتاب النکاح ، باب استحباب النکاح).

۴) اوجزالمسالک: ۹/۲۶۶).

۵) مجمع الزوائد: ۴/۲۵۲ ، باب الحث علی النکاح وما جاء فی ذالک ، وفتح الباری: ۹/۱۳۸)

اوپه دې کښې هغوی تقریبا د شپږدیرشو (۳۶) عالمانو ذکر فرمائیلې دې چه په هغوی کښې ابن تیمیه رحمه الله او علامه نووی رحمه الله پشان اساطین علم نومونه شامل دی. ظاهره ده چه ددې اهل علم متعلق خودا نشی وئیلې کیدې چه هغوی یو واجب عمل پریښودو.

پخپله دامام بخاری رحمه الله دصنیع اوطرزنه معلومیږی چه هغه هغوی مطلقا دنکاح دوجوب قائل نه دې ځکه د﴿فَانْكِحُوا﴾ والاآیت هغوی په «باب الترغیب فی النکاح» لاندې ذکرکړې دې. دې خبرې طرفته داشارې کولو دپاره دا په وجوب باندې دال نه دې، صرف دترغیب دپاره دې.

[۴۷۷۶] حَدَّثَنَا سَعِيدُ بْنُ أَبِي مَرْيَمَ أَخْبَرَنَا مُحَمَّدُ بْنُ جَعْفَرٍ أَخْبَرَنَا حُمَيْدُ بْنُ أَبِي حُمَيْدٍ الطَّوِيلُ أَنَّهُ سَمِعَ أَنَسَ بْنَ مَالِكٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ يَقُولُ جَاءَ ثَلَاثَةُ رَهْطٍ إِلَى بُيُوتِ أَزْوَاجِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَسْأَلُونَ عَنْ عِبَادَةِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَلَمَّا أُخْبِرُوا كَأَنَّهُمْ تَقَالُّوهَا فَقَالُوا وَأَيْنَ نَحْنُ مِنَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَدْ غُفِرَ لَهُ مَا تَقَدَّمَ مِنْ ذَنْبِهِ وَمَا تَأَخَّرَ قَالَ أَحَدُهُمْ أَمَّا أَنَا فَإِنِّي أُصَلِّي اللَّيْلَ أَبَدًا وَقَالَ آخَرُ أَنَا أَصُومُ الدَّهْرَ وَلَا أُفْطِرُ وَقَالَ آخَرُ أَنَا أَعْتَزِلُ النِّسَاءَ فَلَا أَتَزَوَّجُ أَبَدًا فَجَاءَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِلَيْهِمْ فَقَالَ أَنْتُمُ الَّذِينَ قُلْتُمْ كَذَا وَكَذَا أَمَا وَاللَّهِ إِنِّي لَأَخْشَاكُمْ لِلَّهِ وَأَتْقَاكُمْ لَهُ لَكِنِّي أَصُومُ وَأُفْطِرُ وَأُصَلِّي وَأَرْقُدُ وَأَتَزَوَّجُ النِّسَاءَ فَمَنْ رَغِبَ عَنْ سُنَّتِي فَلَيْسَ مِنِّي.

درې سړی د حضرت نبی کریم ﷺ کور والو ته راغلل اود حضرت نبی کریم ﷺ دعبادت حال د معلومولو په غرض سره راغلل، هرکله چه کوروالو هغوی ته صورت حال اووئیلو هغوی داعبادت کم اوګڼړلو، خو بیا هغوی اووئیل زمونږ او د حضرت نبی کریم ﷺ په مینځ څه نسبت کیدې شی؟ د حضرت نبی کریم ﷺ خو ټول مخکښی روستی ګناهونه معاف شوی دی. په هغوی کښې یو اوئیل چه څه پوره شپه په په مونځ کښې مشغول اوسم، دویم اووئیل څه به همیشه روژدار یم، او هېڅکله به نه بې روژې کیږم، دریم اووئیل څه دښځو نه جدا یم، واده به نه کوم بالکل، په دې کښې حضرت نبی کریم ﷺ تشریف راوړو، وې فرمائیل تاسو خلقو داسې داسې اووئیل، والله څه په تاسو د الله ﷻ نه ډیر زیات ویریدونکې یم، زه خو روژه نیسم او افطار هم کوم، دشپې مونځ کوم اوآرام هم کوم، ښځو سره واده کوم، نو څوک چه ځما نه اعتراض کوی هغه به ځما نه نه وی.

قوله: جاء رهط......: امام عبدالرزاق د سعید المسیب نه مرسلاً نقل کړی دی چه په دې دریو واړو سړو کښې یو علی رضی الله عنه بن ابوطالب، دویم عبدالله بن عمرو بن العاص او دریم عثمان بن مظعون وو. (۱)

خو په دې د دریو واړو کښې دعثمان بن مطعون رضی الله عنه ذکر مشکوک اومتکلم فیه دی. او وجه ددې داده چه د عثمان بن مظعون رضی الله عنه وفات په دوئمه هجرئی کښې شوې وو. په مدینه منوره کښې دهغوی انتقال دټولو نه مخکښې شوې وو.

---

۱) فتح الباری: ۱۲۹/۹ــ چه ۳۰ وارشادالساری: ۲۳۴۲/۱۱).

«فهواول من مات بالمدینة من دفن بالبقیع....»(۱) او حضرت عبدالله بن عمربن العاص دهغوی دوفات نه پس مدینې منورې ته هجرت کړې دې. (۲) څکه ددې دواړو جمع کیدل په ظاهر پوهه کښې نه راځی.

قوله: والله انی لاخشاکم الله واتقاکم له: مطلب دادې چه دطاغات دکثرت دپاره ددې خبرې ضرورت کیږی چه قوت علمیه وعملیه داعلی درجې وی او څما قوت علمیه وعملیه ستاسو په مقابله کښې زیاته ده. ددې باوجود څما طریقه داده چه څه روژه نیسم او افطار هم کوم ،دشپې تهجد هم کوم او آرام هم کوم او ښځو سره نکاح هم کوم ، نو تاسوته پکار دی چه څما تابعداری اوکړئی. څکه چه کله یو سړې روژه نیسی او کله افطار کوی نو په دې سره په روژه کښې دطبعی مزې کیفیت برقرار پاتې کیږی ،هم دا حال دشپې د عبادت هم دې چه څه حصه آرام اوکړې شی او څه حصه د تهجدو دپاره خاص کړې نو په عبادت کښې نشاط پاتې شی، داشان نکاح سره دشرمګاه حفاظت او د عفت سامان هم پیدا کیږی.

قوله: کانهم تقالوها:«تقالو» د «قلة» نه دې او د باب تفاعل نه د جمع غائب صیغه ده ، اصل کښې «تقالو» په وزن د «تفاعلوا» دې، لام اول لام ثانی کښې ادغام شو ... «تقالوهاای عدوهاقلیلة»(۳) یعنی هغوی دا عبادت کم اوګنړلو.

قوله: من رغب عن سنتی: په دې کښې " سنت " د طریقې په معنی کښې دې ، دفرضو په مقابله کښې اصطلاحی دسنت مراد نه ده ،دسنت نکاح پریښودو دوه صورتونه کیدیشی ① یو صورت دادې چه سړی ته څه عذر وی چه دهغې په وجه هغه نکاح نه کوی. داسې سړې ته ذکر شوی وعید نه دې شامل ، دا وعید دهغه سړی دپاره دې چه دقدرت او استطاعت او ضرورت نه باوجود دې أعراض کوی اووائی ۱ دا یوفضول او لایعنی څیز دې ، دې نه خوښوی ، داسې سړې په دې وعید کښې داخل دې.

فائده : دنکاح په خطبه کښې دې الفاظو سره یومشهور حدیث وئیلې کیږی «النکاح من سنتی فمن رغب عن سنتی فلیس منی» بعینه هم داالفاظ په حدیثو کښې نه ملاویږی، په دې ځائې کښې په بخاری شریف کښې دومره دی چه «فمن رغب عن سنتی فلیس منی».
امام ابن ماجه رحمه الله د حضرت عائشه رضی الله عنها یوحدیث نقل فرمائی چه ددې الفاظ دادی:
«النکاح من سنتی ، فمن لم یعمل بسنتی فلیس منی ، وتزوجوا فانی مکاثربکم الامم ، ومن کان ذا طول

---

۱) الاصابة تمیز الصحابة: ۴۶۴/۲) وفیه "عن عائشه رضی الله عنها قالت قبل النبی ﷺ عثمان بن بن مظعون ،وقالت امراة ترثیة، وهو یبکی وعیناه تذر فان ،ولما توفی ابراهیم بن النبی ﷺ قال: الحق بسلفنا الصالح عثمان بن مظعون ، وقالت امراة ترثیة ، یاعین جودی بدمع غیر ممنون علی رزیة عثمان بن مظعون).
۲) فتح الباری : ۱۳۰/۹).
۳) عمدة القاری : ۶۵/۲۰).

فلينكح ومن لم يجد فعليه بالصيام فان الصوم له وجاء» (۱)
ددې روايت سند کښې عيسى بن ميمون يو ضعيف راوى دې ، حافظ ابن حجر رحمه الله په تلخيص دالحبير کښې دابن ماجه ددې الفاظو سره يوشان الفاظ نقل کړى دى(۲) خو مشهور الفاظ هغه هم نه دى ذکر کړى البته امام ابوالقاسم الرافعى د «النكاح من سنتى فمن رغب عن سنتى فليس منى» الفاظ نقل کړى دى. (۳)

[۴۷۷۷]: حَدَّثَنَا عَلِيٌّ سَمِعَ حَسَّانَ بْنَ اِبْرَاهِيمَ عَنْ يُونُسَ بْنِ يَزِيدَ عَنِ الزُّهْرِيِّ قَالَ اَخْبَرَنِي عُرْوَةُ اَنَّهُ سَاَلَ عَائِشَةَ عَنْ قَوْلِهِ تَعَالَى وَاِنْ خِفْتُمْ اَلَّا تُقْسِطُوا فِي الْيَتَامَى فَانْكِحُوا مَا طَابَ لَكُمْ مِنَ النِّسَاءِ مَثْنَى وَثُلَاثَ وَرُبَاعَ فَاِنْ خِفْتُمْ اَلَّا تَعْدِلُوا فَوَاحِدَةً اَوْ مَا مَلَكَتْ اَيْمَانُكُمْ ذَلِكَ اَدْنَى اَلَّا تَعُولُوا قَالَتْ يَا ابْنَ اُخْتِي الْيَتِيمَةُ تَكُونُ فِي حَجْرِ وَلِيِّهَا فَيَرْغَبُ فِي مَالِهَا وَجَمَالِهَا يُرِيدُ اَنْ يَتَزَوَّجَهَا بِاَدْنَى مِنْ سُنَّةِ صَدَاقِهَا فَنُهُوا اَنْ يَنْكِحُوهُنَّ اِلَّا اَنْ يُقْسِطُوا لَهُنَّ فَيُكْمِلُوا الصَّدَاقَ وَاُمِرُوا بِنِكَاحِ مَنْ سِوَاهُنَّ مِنَ النِّسَاءِ [ر: ۲۳۶۳].

دامام بخارى رحمه الله دشيخ نه په دې ځائې کښې مراد عبدالله مدينى دې ، دا حديث په سورة النساء تير شوې دې.

۲- بَاب قَوْلِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَنْ اسْتَطَاعَ مِنْكُمُ الْبَاءَةَ فَلْيَتَزَوَّجْ لِاَنَّهُ اَغَضُّ لِلْبَصَرِ وَاَحْصَنُ لِلْفَرْجِ وَهَلْ يَتَزَوَّجُ مَنْ لَا اَرَبَ لَهُ فِي النِّكَاحِ

امام بخارى رحمه الله دترجمة الباب نه په دې خبره باندې تنبيه ورکول غواړى کوم سړى ته په نکاح کولو قدرت حاصل وى نو هغه ته نکاح کول پکار دى ځکه په دې کښې دوه فائدې دى.

① يو فائده خودا ده چه نظرئې لاندې وى.

② دونمه فائده داده چه شرمګاه د ګناه نه محفوظ وى. دې نه پس ئې اوفرمائيل چه «وهل يتزوج من لا ارب فى النكاح» آيا هغه سړې دې نکاح اوکړى چه نکاح کولو حاجت نه وى ، حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائى چه امام بخارى رحمه الله غالبًا يو اختلافى مسئلې طرفته اشاره کول غواړى او هغه دا چه يو سړى ته د نکاح کولو شديده تقاضا نه وى نو دهغه دپاره نکاح کول مندوب دې يا نه؟ دجمهورو عالمانو په نيز سنت دى. او دشوافع په نيز مباح ، امام بخارى رحمه الله د «هل يتزوج...» الفاظ راوړى او همدې اختلاف طرفته اشاره کوى.

---

۱) سنن ابن ماجه ، کتاب النکاح ، باب ماجاء فى فضل النکاح : ۵۹۲/۱ ، رقم الحديث : ۱۸۶۴).
۲) حافظ دا الفاظ نقل کړى دى ، ((النكاح سنتى فمن رغب عن سنتى فليس منى (تلخيص الجبير كتاب النكاح رقم الحديث:1435 ج/۳/۱۱۶) رحمه الله
۳) هذ الكتاب ا ليس بموجود لدينا).

[۴۷۷۸] حَدَّثَنَا عُمَرُ بْنُ حَفْصٍ حَدَّثَنَا أَبِي حَدَّثَنَا الأَعْمَشُ قَالَ حَدَّثَنِي إِبْرَاهِيمُ عَنْ عَلْقَمَةَ قَالَ كُنْتُ مَعَ عَبْدِ اللَّهِ فَلَقِيَهُ عُثْمَانُ بِمِنًى فَقَالَ يَا أَبَا عَبْدِ الرَّحْمَنِ إِنَّ لِي إِلَيْكَ حَاجَةً فَخَلَوَا فَقَالَ عُثْمَانُ هَلْ لَكَ يَا أَبَا عَبْدِ الرَّحْمَنِ فِي أَنْ نُزَوِّجَكَ بِكْرًا تُذَكِّرُكَ مَا كُنْتَ تَعْهَدُ فَلَمَّا رَأَى عَبْدُ اللَّهِ أَنْ لَيْسَ لَهُ حَاجَةٌ إِلَى هَذَا أَشَارَ إِلَيَّ فَقَالَ يَا عَلْقَمَةُ فَانْتَهَيْتُ إِلَيْهِ وَهُوَ يَقُولُ أَمَا لَئِنْ قُلْتَ ذَلِكَ لَقَدْ قَالَ لَنَا النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَا مَعْشَرَ الشَّبَابِ مَنِ اسْتَطَاعَ مِنْكُمُ الْبَاءَةَ فَلْيَتَزَوَّجْ وَمَنْ لَمْ يَسْتَطِعْ فَعَلَيْهِ بِالصَّوْمِ فَإِنَّهُ لَهُ وِجَاءٌ [ر:۱۸۰۶].

دې سند اصح الاسانيد وئيلې شوى دى . (۱)

حضرت ابراهيم نخعي رحمه الله ، حضرت علقمه بن قيس نه نقل كوى چه هغوى اوفرمائيل چه عبدالله بن مسعود رضي الله عنه سره اووم نوپه منى كښې حضرت عثمان رضي الله عنه هغوى سره ملاؤ شو. وې وئيل اې ابو عبدالرحمان ! (دا دحضرت عبدالله بن مسعود رضي الله عنه كنيت دې) خما تاسره يو كار دې. نودواړه جدا شول، حضرت عثمان رضي الله عنه اوفرمائيل ابوعبدالرحمان ! كه ستاسو خوښه وى نو مونږ به ستاسو نكاح يوپيغلې جينۍ سره اوكړوچه هغه به ستاد تير شوى دور خواهشات پوره كړى. حضرت عبدالله بن مسعود رضي الله عنه چه اوكتل د حضرت عثمان رضي الله عنه سوا ددې نه (دنكاح دمشورې نه) بل څه كار نشته دې نو ماته ئې اشاره اوكړه او وې فرمائيل اې عقلمه ! نو څه هغه لره ورغلم، په دې حال كښې چه هغوى (دحضرت عثمان رضي الله عنه په جواب كښې) هغوى ته وئيل چه واوره كه تاسو دا فرمائې نومونږته حضرت نبى كريم صلى الله عليه وسلم فرمائيلى دى چه ((يامعشر الشباب)) چه په تاسو كښې څوك دنكاح طاقت لرى نو هغه دې واده اوكړى او چه څوك استطاعت نه لرى نو هغه دې روژې نيسى ځكه روژه شهوت لره ختموى .

((فخلينا)) دا لفظ محل داشكال دې ځكه ددې ماده ((خلو)) دې واوى دې ځكه ((فخلوا)) كيدل پكار دى. دابومحمد اصيلى په نسخه كښې ((فخلوا)) وارد شوى دى. اوابن التين هم دا صحيح فرمائيلې دې. (۲) يعنى هغوى دواړه خالى ځائې ته لاړل .

قوله: هل لك يا اباعبدالرحمان: حضرت عثمان رضي الله عنه حضرت عبدالله بن مسعود رضي الله عنه ته د پيغلې ښځې دنكاح پيشكش اوكړو. د حضرت عثمان رضي الله عنه خيال ووچه دښځې نه بغير وخت تيروى. ښه ده چه ده سره د وخت تيرولو دپاره څوك ښځه وى نوده ته به راحت وى. بعضې حضراتو وئيلى دى چه حضرت عثمان رضي الله عنه په د جمع قران پاك كښې حضرت عبدالله بن مسعود رضي الله عنه نه وو شامل كړې ،نودهغه خيال وو شائد دې خما نه خفه دې. دده د خفگان لرې كولو دپاره حضرت عثمان رضي الله عنه دوى ته دا خبره اوكړه ، بهر حال حضرت عبدالله رضي الله عنه دنكاح دپاره تيار نه وو.

۱) عمدة القارى : ۲۰/۶۷).

۲) فتح البارى :۹/۱۳۳، وارشاد السارى :۱۱/۳۳۷).

قوله: تذکرك ماکنت تعهد: دعهد (س) عهدا ډیرې معنې دی.حفاظت کول ، پرورش کول ، مطلب دادې چه مونږ به ستا نکاح دیو پیغلې ښځې سره اوکړو چه تاسو د پرورش کولو وخت درياد کړی یعنی ځنګه ستاسو په طبیعت کښې به ماضی کښې دقوت نشاط او بدن اولباس باندې مو زیب وزینت آثار ښکاره به وو ، په نوې نکاح سره به هم هغه وخت درياد شی.

قوله: من استطاع منکم الباءة:لفظ د «الباءة» کښې درې لغتونه دی . ① الباءة (همزه اوهاء سره). ② الباة(بغير دهمزه نه)الباء(بغير دهاء نه) (۱) اوددې دوه معنې دی.

① بعضې حضراتو اووئیل چه ددې نه مراد جماع ده او مطلب دادې چه کوم سړې په جماع باندې قادر وی او نان ونفقه اداکولې شی ،هغه ته پکار دی چه هغه نکاح اوکړی. (۲) خو علامه انورشاه کشمیری رحمه الله فرمائیلی دی که «الباءة» نه په دې ځائې کښې مراد جماع واخستلې شی نو دحدیث په آخری حصه کښې بیا صحیح نه ښکاری ځکه چه په دې صورت کښې به دحدیث دوه معنې وی . ① چه کوم سړې په جماع باندې قدرت لری نو هغه دې نکاح اوکړی ② او چه کوم قدرت نه لری نوهغه دې روژې نیسی. حالانکه کله چه جماع باندې قادر وی هغه نو هغه ته د روژې نیولو ضرورت نشته دې .علامه کشمیر رحمه الله لیکی :

«وقیل : المراد به الجماع قلت : وحینئذ لا یلائمه اخر الحدیث لان الحدیث هذا من استطاع منکم الباءة فلیتزوج ومن لم یستطع فعلیه بالصوم فلو اردنا من الباءة الجماع ، کان المعنی : من لم یستطع الجماع فعلیه بالصوم ومعلوم انه اذن لا حاجة له الی الصوم ، لان الحاجة الیه لانکسار الشهوة ومن لا یقدر علی الجماع یستغنی عنه لامحالة» (۳)

خوعلامه نووی رحمه الله دې روميٰ معنی ته اصح وئیلی دی. نو فرمائی چه «اصحها ان المراد معناه اللغوی وهوالجماع فتقدیره من استطاع منکم الجماع لقدرته علی مونه _ وهی مون النکاح _ فلیتزوج ، ومن لم یستطع الجماع لعجزه عن مونه فعلیه بالصوم لیدفع شهوته ویقطع شر منیه کم یقطعه الوجاء» (٤)

یعنی چه کوم سړې په جماع باندې قادر وی که هغه ته په نان نفقه قدرت حاصل وی نوهغه دې نوهغه دې نکاح اوکړی او چه چاته استطاعت حاصل نه وی نوهغه دې روژه اونیسی (۵) حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائی چه دا لفظ په عامه معنی باندې محمول کولې شی که د «الباءة» نه قدرت علی الوطی اوقدرت علی النفقه دواړه مراد واخستلې شی.په دې صورت

---

۱) فتح الباری :۱۳٤/۹).
۲) ارشاد الساری : ۳۳۷/۱۱).
۳) فیض الباری: ۲۷٤/٤).
٤) عمدة القاری : ۲۸/۲۰).
۵) عمدة القاری : ۶۸/۲۰. وفتح الباری :۱۳٤/۹).

کښې مطلب به دا وي چه کوم سړي قادر علی الجماع او قادر علی النفقه دواړه وي نو هغه دې نکاح اوکړي او چه کوم سړي په دې دواړو باندې قادر نه وي هغه دې روژه اونیسي.

قوله: فانه له وجاء: د ((وجاء)) لغوي معنی د ((رض الخصیتین)) ده. (۱) یعني خصیتین ټکول او ضائع کول او مطلب دا دې داشان په روژه نیولو سره به دده شهوت مغلوب وي. او دحرام واقع کیدو اندیښنه به نه وي.

خو دا کیفیت هله پیدا کیږي چه کله یو مودې پورې مسلسل روژې اونیسي ګنې څو ورځو روژو نیولو سره شهوت کاذبه نور هم رابیداریږي ، خصوصا په ځوانانو کښې. چونکه د حرارت غزیزیه غلبه وي ځکه مسلسل روژې نیولو سره شهوت صادقه کښې فتور اوکمې واقع کیږي.

۳_ بَاب مَنْ لَمْ يَسْتَطِعْ الْبَاءَةَ فَلْيَصُمْ

[۴۷۷۹]: حَدَّثَنَا عُمَرُ بْنُ حَفْصِ بْنِ غِيَاثٍ حَدَّثَنَا أَبِي حَدَّثَنَا الْأَعْمَشُ قَالَ حَدَّثَنِي عُمَارَةُ عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ يَزِيدَ قَالَ دَخَلْتُ مَعَ عَلْقَمَةَ وَالْأَسْوَدِ عَلَى عَبْدِ اللَّهِ فَقَالَ عَبْدُ اللَّهِ كُنَّا مَعَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ شَبَابًا لَا نَجِدُ شَيْئًا فَقَالَ لَنَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَا مَعْشَرَ الشَّبَابِ مَنْ اسْتَطَاعَ الْبَاءَةَ فَلْيَتَزَوَّجْ فَإِنَّهُ أَغَضُّ لِلْبَصَرِ وَأَحْصَنُ لِلْفَرْجِ وَمَنْ لَمْ يَسْتَطِعْ فَعَلَيْهِ بِالصَّوْمِ فَإِنَّهُ لَهُ وِجَاءٌ [ر: ۱۸۰۶].

۴_ بَاب كَثْرَةِ النِّسَاءِ

ددې ترجمة الباب نه امام بخاري رحمه الله دوه ملطلبونه کیدیشي. ① یو دا که د نکاح کثرت طرفته ترغیب ورکول مقصود دی ، ځکه چه په حدیث مبارک کښې راځي ((فاني مکاثرکم الامم)). او ظاهره ده چه دنکاح په کثرت سره به اولاد کښې به کثرت وي. ② دوئم مطلب داهم کیدیشي امام بخاري رحمه الله ددې نه یو زائد نکاح په جواز کښې ثابتول غواړي که یو سړي په عدل بین الازواج باندې قادر دې نوهغه دیو نه زیاتې نکاح کولې شي او دده دپاره کثرت نساء جائز دی.

[۴۷۸۰] حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ مُوسَى أَخْبَرَنَا هِشَامُ بْنُ يُوسُفَ أَنَّ ابْنَ جُرَيْجٍ أَخْبَرَهُمْ قَالَ أَخْبَرَنِي عَطَاءٌ قَالَ حَضَرْنَا مَعَ ابْنِ عَبَّاسٍ جِنَازَةَ مَيْمُونَةَ بِسَرِفَ فَقَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ هَذِهِ زَوْجَةُ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَإِذَا رَفَعْتُمْ نَعْشَهَا فَلَا تُزَعْزِعُوهَا وَلَا تُزَلْزِلُوهَا وَارْفُقُوا فَإِنَّهُ كَانَ عِنْدَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ تِسْعٌ كَانَ يَقْسِمُ لِثَمَانٍ وَلَا يَقْسِمُ لِوَاحِدَةٍ.

عطاء بن ابي رباح فرمائي چه مونږ په مقام سرف کښې د ام المومنین حضرت میمونه رضي الله عنها په جنازه کښې حضرت عبدالله بن عباس رضي الله عنهما سره وو ،نوهغوی اوفرمائیل چه دا رسول الله صلی الله علیه وسلم بی بی ده ،هرکله چه تاسو ددې نعش مبارک اوچت کړئ نو دا ډیر مه خوزوئ او نرمئ

۱) فتح الباري : ۱۳۵/۹).

سره ددې جنازه ويسئ ، ځکه چه د حضرت نبی کريم نهه (۹) بيبيانې وې چه په هغوی کښې اتو (۸) دپاره هغوی نمبر مقرر کړې وو ، حضرت ميمونه رضي الله عنها په هغه اتو (۸) کښې شامله وه. اودرسول کريم ﷺ دې سره محبت وو نوددې وجې ددې جنازه په احترام سره اوړئی. چه دکومو دپاره حضرت نبی کريم ﷺ نمبر نه وو مقرر کړې ، په هغوی کښې حضرت سوده رضي الله عنها وه چه هغې خپل نمبر حضرت عائشه رضي الله عنها ته هبه کړې وو. دترجمة الباب مناسبت دحديث سره نه ظاهر دی.

نکته : د حضرت ميمونه رضي الله عنها په باره کښې يو عجيبه خبره ده چه هغې نکاح هم د حضرت نبی کريم سره په مقام سرف کښې شوې وه. اوبيا دې سره بناو زفاف هم په مقام سرف کښې شوې وو. انتقال ئې هم په مقام سرف کښې اوشو ، اوددوی قبرمبارک هم په مقام سرف کښې دې.(۱) دمدينې منورې په لارکښې مکې مکرمې ته نزدې دوی قبر مبارک اوس هم ښکاری.

تنبيه: وَلَا يَقسِمُ لِوَاحِدَةٍ: امام مسلم رحمه الله په روايت کښې دومره زياتوالئ دې چه «قال عطاء: التی لايقسم لها صفية بنت حی بن اخطب» (۲)

امام طحاوی رحمه الله فرمائی چه دا وهم دې ، صحيح دادی چه «واحدة» نه حضرت سوده بنت زمعه مراد ده. هغوی خپل نمبر حضرت عائشه رضي الله عنها ته ورکړې وو. ددې وجې دوی به دهغې دپاره قسم خوړو. (۳)

حافظ ابن حجر رحمه الله هم دحضرت سوده رضي الله عنها دنوم تشريح کړې ده ، دعطاء نه ابن جريج دا نقل کړې دی او دا وهم دې چه په حقيقت کښې دابن جريج نه شوې دې.(۴)

فائده : دوفات په وخت کښې د حضرت نبی کريم ﷺ نهه (۹) بيبيانې وې ، چه هغوی نومونه مبارک دادی:

① حضرت سوده رضي الله عنها ② حضرت عائشه رضي الله عنها ③ حضرت حفصه رضي الله عنها ④ حضرت ام سلمه رضي الله عنها ⑤ حضرت زينب بنت جحش رضي الله عنها ⑥ حضرت ام حبيبه رضي الله عنها ⑦ حضرت جويريه رضي الله عنها ⑧ حضرت صفيه رضي الله عنها ⑨ حضرت ميمونه رضي الله عنها. (۵)

[۴۷۸]: حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ حَدَّثَنَا يَزِيدُ بْنُ زُرَيْعٍ حَدَّثَنَا سَعِيدٌ عَنْ قَتَادَةَ عَنْ أَنَسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ يَطُوفُ عَلَى نِسَائِهِ فِي لَيْلَةٍ وَاحِدَةٍ وَلَهُ تِسْعُ نِسْوَةٍ وَقَالَ لِي خَلِيفَةُ حَدَّثَنَا يَزِيدُ بْنُ زُرَيْعٍ حَدَّثَنَا سَعِيدٌ عَنْ قَتَادَةَ أَنَّ أَنَسًا حَدَّثَهُمْ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ [ر: ٢٦٥]

---

۱) ارشادالساری : ۱۱/ ۳۳۷).
۲) الاصابه فی تميز الصحابه: ۴/ ۴۱۳).
۳) فتح الباری: ۹/ ۱۴۱).
۴) فتح الباری :۹/ ۱۴۱)
۵) فتح الباری : ۹/ ۱۴۱ . عمدة القاری : ۲۰/ ۶۹ . دامذکوره ترتيب دنومونو دهغوی د نکاح په اعتبار سره دې).

داحديث ددې نه زيات په تفصيل سره په كتاب الغسل كښې تير شوې دې . په هغې كښې دى چه دحضرت نبى كريم ﷺ نهه (٩) بيبيانې وې او داسې هم شوى دى حضرت نبى كريم ﷺ دې ټولو كره په شپه كښې لاړل. دڅلورونه زياتو ښځو سره نكاح كول د حضرت نبى كريم ﷺ خصوصيت وو او په دې كښې داسلام ډير مصلحتونه او حكمتونه پټ وو.

دازواجو په تعداد كښې حكمتونه او مصلحتونه: يو حكمت داوو چه احكام اسلام چه څنګه د سړى متعلق دى ، همداشان دښځو متعلق هم دى. دسړى دپاره د كورنى ژوند داحكامو او تعليماتو وضاحت او دهغې اشاعت دپاره تعدد ازواج كيدل ضرورى وو چه ډيرې ښځې دژوند په دې ذكر كښې داحكام او تعليماتو دبيان ذريعه جوړې شى ځكه حضرت نبى كريم ﷺ ته ددې خصوصيت اجازت وركړې شو.

دبيبيانو په تعداد كښې يو حكمت دا هم وو چه حضرت نبى كريم په باره كښې اعداء الاسلام به پروپيګنډه كړې وه چه معاذ الله حضرت نبى كريم ﷺ كاهن اوساحردې، د مختلفو قبائلو مختلفو ښځو نكاح كولو كښې ددې پروپيګنډې توړ هم راغلو چه يو ښځه دخاوند حالت په ښه شان پيژندلې شى. هركله چه مختلفو كورنو دې ښځو د نبى كريم ﷺ د ذاتى ژوند مشاهده اوكړه او حضرت نبى كريم ﷺ ئې د نزدې نه اوكتلو نوهغه پروپيګنډه په شاه شوه چه كوم اعداء الاسلام كړې وه او دا خبره ښكاره مخكښې راغله چه دكهانت اوسحر په دې خائې كښې هيڅ تصور صحيح نه دې.

دې سره تعدد ازواج كښې داسلام نشرواشاعت حكمت هم پټ دې. دمختلفو قبائلو ښځو سره حضرت نبى كريم ﷺ ودونه اوكړل ، دې سره فطرى طور ددې قبائلو رجحان اسلام او حضرت نبى كريم ﷺ طرفته شو. اوداً ودونه داسلام په اشاعت كښې مددګار ثابت شو. داد رشتې خصوصيت وى چه ددې په وجه د انسان ميلان كيږى.

[٤٧٨٢] حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ الْحَكَمِ الْأَنْصَارِيُّ حَدَّثَنَا أَبُو عَوَانَةَ عَنْ رَقَبَةَ عَنْ طَلْحَةَ الْيَامِيِّ عَنْ سَعِيدِ بْنِ جُبَيْرٍ قَالَ قَالَ لِي ابْنُ عَبَّاسٍ هَلْ تَزَوَّجْتَ قُلْتُ لَا قَالَ فَتَزَوَّجْ فَإِنَّ خَيْرَ هَذِهِ الْأُمَّةِ أَكْثَرُهَا نِسَاءً

حضرت سعيد بن جبير رحمه الله نه روايت دې چه ځما نه حضرت ابن عباس رضي الله عنهما تپوس اوكړو تاسو واده كړې دې ؟ما اووئيل نه .نوهغوى اوفرمائيل واده اوكړه ځكه چه ددې امت دټولو نه بهترين سړې هغه دې چه دهغه بيبيانې ډيرې وى.

«خَيْرَ هَذِهِ الْأُمَّةِ» نه يا خو حضرت نبى كريم ﷺ مراد دې او دحديث مطلب دادې چه ددې امت دټولونه بهترين سړې حضرت محمد ﷺ دې. او دهغوى نهه (٩) بيبيانې وې. ځكه تاسو هم واده اوكړئى او يا ددې نه حضرت محمد ﷺ مراد نه دې بلكه عام امتى مراد دې. په دې صورت كښې به دحديث مطلب داوى چه دچا ښځې زياتې وى هغه به بهتر سړې وى. (په دې شرط چه هغه عدل بين الازواج كولو والاوى) ځكه هغه به د حضرت نبى كريم ﷺ په امت دزياتى سبب جوړيږى. (١)

١) فتح البارى : ١٤٢/٩، وارشاد السارى: ٣٤١/١١).

۵_ بَاب مَنْ هَاجرَأوْعَمِلَ خَيْرًالِتَزْوِيجِ امْرَأةٍ فَلَهُ مَانَوَى

[۴۷۸۳]: حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ قَزَعَةَ حَدَّثَنَا مَالِكٌ عَنْ يَحْيَى بْنِ سَعِيدٍ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ ابْرَاهِيمَ بْنِ الْحَارِثِ عَنْ عَلْقَمَةَ بْنِ وَقَّاصٍ عَنْ عُمَرَ بْنِ الْخَطَّابِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الْعَمَلُ بِالنِّيَّةِ وَانَّمَا لِامْرِءٍ مَا نَوَى فَمَنْ كَانَتْ هِجْرَتُهُ الَى اللَّهِ وَرَسُولِهِ فَهِجْرَتُهُ الَى اللَّهِ وَرَسُولِهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَمَنْ كَانَتْ هِجْرَتُهُ الَى دُنْيَا يُصِيبُهَا اوْامْرَأةٍ يَنْكِحُهَا فَهِجْرَتُهُ الَى مَا هَاجَرَ الَيْهِ [ر:۱].

امام بخاری رحمه الله ددې ترجمة الباب نه دا ثابتول غواړی که سړې يو نيکی اوکړی نو په دې کښې ده لرې ددې نيکئ نيت کول هم پکار دی، لکه څوك دنکاح کولو اراده کوی نو په دې کښې هم د سنت اتباع ، تکثيرامت او دخپلې شرمگاه دحرام نه محفوظ کولو نيت کول پکار دی. پاتې شوه خبره چه نکاح از قبيل عبادت دې يا از قبيل مباحات ؟ دا خبره مخکښې تيره شوې ده.

ددې حديث مکمل تفصيل په باب بدء الوحی کښې تير شوې دې.

۶_ بَاب تَزْوِيجِ الْمُعْسِرِ الَّذِى مَعَهُ الْقُرْآنُ وَالْإِسْلَامُ فِيهِ سَهْلُ بْنُ سَعْدٍ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ

دامام بخاری رحمه الله مقصد دادې که څوك سړې غريب وی او ده سره څه مال نه وی ليکن هغه مسلمان دې او هغه ته قران پاك ياد دې که پوره قران پاك هغه ته ياد وی اوکه څه حصه ورته ياده وی ، نوهغه ته نکاح کول پکار دی. دمال څه حقيقت دې؟ په ايمان او قران پاك کښې ډير نعمتونه دی ، ددې نعمتونو په موجودگئ کښې دا حقير نه دی گڼړل پکار او نکاح کول پکار دی.

قوله: فيه سهل عن النبی صلی الله علیه وسلم: يعنی په دې باب کښې دحضرت سهل بن سعد انصارساعدی رضی الله عنه نه حديث نقل شوې دې چه په کتاب فضائل القرآن کښې دې، «باب القراءة عن ظهر القلب» لاندې تير شوې دې. په دې کښې دی چه «ماذا معك من القران قال: معی سورة كذا وكذا: قال: اتقرؤهن عن ظهر قلبك، قال: نعم قال: فقد ملكتكها بما معك من القران» (۱)

[۴۷۸۴]: حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الْمُثَنَّى حَدَّثَنَا يَحْيَى حَدَّثَنَا اسْمَاعِيلُ قَالَ حَدَّثَنِي قَيْسٌ عَنِ ابْنِ مَسْعُودٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ كُنَّا نَغْزُو مَعَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَيْسَ لَنَا نِسَاءٌ فَقُلْنَا يَارَسُولَ اللَّهِ الَا نَسْتَخْصِى فَنَهَانَا عَنْ ذَلِكَ [ر:۴۳۳۹].

---

۱) عمدة القاری: ۲۰/۷۱).

په روايت كښې دى چه «ليس لنا نساء» سوال دادې چه ددې نه د «تزويج معسر» مسئله څنګه ثابته شوه ،ددې جواب دادې چه مخکښې بل روايت راغلې په هغې کښې د «ليس لنا شئ» الفاظ دى، د «ليس لنا نساء» دالفاظونه هم ترجمه ثابتيدې شى ، داسې به وئيلې شى چه د حضرت عبدالله بن مسعود رضي الله عنه مقصد دا وو چه مونږ چونکه د نان نفقه بندوبست نه وو نو ځکه بيبيانې هم نه وې ، دقران پاك او د اسلام د دولت نه خودا خلق بهر حال مالامال وو ،د خصى كيدو اجازت حضرت نبى كريم ﷺ نه دې وركړې حالانكه هغوى ته د ښځو ضرورت وو، ځکه د دلالة النص په طور ددې نه معلوميږى چه حضرت نبى كريم ﷺ دوى ته دقران په بدله کښې دنكاح كولو اجازت وركړې وو ، چنانچه علامه قسطلانى ليكى :

«ومطابقة الحديث للترجمة كما قال ابن المنير انه عليه الصلاة والسلام نهاهم عن الاستخصاء ، ووكلهم الى النكاح ، فلو كان المعسر لاينكح وهو ممنوع من الاستخصاء لكلف شططا ، وكان كل منهم لا بد أن يحفظ شيئا من القران فتعين التزويج بما معهم من القران فحكم الترجمة من حديث سهل بالتنصيص ومن حديث ابن مسعود بالاستدلال» (١)

٧_ بَاب قَوْلِ الرَّجُلِ لِأَخِيهِ انْظُرْ أَيَّ زَوْجَتَيَّ شِئْتَ حَتَّى أَنْزِلَ لَكَ عَنْهَا رَوَاهُ عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ عَوْفٍ [ر: ١٩٤٣].

حضرت شيخ الحديث مولانا زكريا رحمه الله فرمائى چه امام بخارى رحمه الله دا وئيل غواړى كه ديو سړى دوه ښځې وى او اوهغه دخپل يو دوست دپاره قربانى كول غواړى او وائى چه ته څما دواړه ښځې اوګوره اوكومه يوه چه دې خوښه وى نو څه به هغې ته طلاق وركړم اوته هغې سره نكاح اوكړه. امام وئيل غواړى چه دا د «خطبة على الخطبة» په باب کښې داخل نه دى ځکه چه په دې ځائې کښې دخطبې نه زياته نكاح شوې ده. په داسې صورت کښې ددې سړى دنكاح په خاطر دښځو كتل درست دى. (٢)

دې سره سره امام بخارى رحمه الله دښځې به باب کښې داشان دايثار دجواز طرفته اشاره هم كول غواړى ، كه ښځې دوه وى اوكه يو، كه دوه وى نو خبره بالكل ښكاره ده اوكه يو وى نو بيا هم جائز دى لكه دسړى عمر دشپيتو كالونه زيات دې اودده دښځې عمر شل پنځويشت كاله دې ،هغه ګنړى چه څه خوهسې هم نزدې وفات كيدو والايم نو په دې وجه كه دې چاته داشان پيشكش اوكړى نو دا جائز دى.

[٤٧٨٥]: حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ كَثِيرٍ عَنْ سُفْيَانَ عَنْ حُمَيْدٍ الطَّوِيلِ قَالَ سَمِعْتُ أَنَسَ بْنَ مَالِكٍ قَالَ قَدِمَ عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ عَوْفٍ فَآخَى النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بَيْنَهُ وَبَيْنَ سَعْدِ

---

١) ارشادالسارى: ١١/٣٤٤، المتوارى على تراجم البخارى : ٢٨٠.
٢) الابواب والتراجم لصحيح البخارى: ٢/٦٤.

بْنِ الرَّبِيعِ الْأَنْصَارِيِّ وَعِنْدَ الْأَنْصَارِيِّ امْرَأَتَانِ فَعَرَضَ عَلَيْهِ أَنْ يُنَاصِفَهُ أَهْلَهُ وَمَالَهُ فَقَالَ بَارَكَ اللَّهُ لَكَ فِي أَهْلِكَ وَمَالِكَ دُلُّونِي عَلَى السُّوقِ فَأَتَى السُّوقَ فَرَبِحَ شَيْئًا مِنْ أَقِطٍ وَشَيْئًا مِنْ سَمْنٍ فَرَآهُ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بَعْدَ أَيَّامٍ وَعَلَيْهِ وَضَرٌ مِنْ صُفْرَةٍ فَقَالَ مَهْيَمْ يَا عَبْدَ الرَّحْمَنِ فَقَالَ تَزَوَّجْتُ أَنْصَارِيَّةً قَالَ فَمَا سُقْتَ إِلَيْهَا قَالَ وَزْنَ نَوَاةٍ مِنْ ذَهَبٍ قَالَ أَوْلِمْ وَلَوْ بِشَاةٍ [ر: ۱۹۴۴].

حضرت انس بن مالك رضي الله عنه نه روايت دي چه حضرت عبدالرحمان بن عوف رضي الله عنه چه كله مديني منوري ته هجرت اوكړو او راغلل نو حضرت نبی کريم ﷺ دده او د حضرت سعدبن الربيع انصاری په مينځ کښې روروَلی قائمه کړه ،د حضرت سعد رضي الله عنه دوه ښځې وې ، حضرت سعد رضي الله عنه حضرت عبدالرحمان بن عوف رضي الله عنه ته اووئيل چه څما په مال او ښځو کښې نيم‌نيم واخله ، هغوی جواب ورکړو الله ﷻ دې ستا په مال او په کوروالوکښې برکت واچوی، ماته بازار اوښايه . نوبازار ته لاړو او په پنير او غوړو کښې فائده حاصله کړه ، څو ورځې پس حضرت نبی کريم ﷺ دده په کپړو باندې زيړوالئ اوکتلو نووې فرمائيل ائي عبدالرحمان دا څه خبره ده ؟هغوی اوفرمائيل چه ما يو انصاری ښځې سره نکاح کړې ده . حضرت نبی کريم ﷺ اوفرمائيل په څومره مهر سره ؟عرض ئې اوکړو چه تقريبا په څلور تولې سرو زرو، حضرت نبی کريم ﷺ اوفرمائيل چه وليمه هم اوکړه اګر که يو چيلئ وی.

«أَقِط» پنير ته وائي. «وَضَر» نه يو خاص قسم خوشبومراد ده.چه دزيړ رنګ به وه او عام طور به دواده په موقع باندې استعماليده. «مَهْيَمْ» دميم په فتحه ، دهاء په سکون اود يا په فتحه سره) «ای ما حالك وماشانك ؟ فما سقت»: بروزن ، قلت ،ساق ، (ن) سوقا: راښکل ، راښکل او اوړل، «فما سقت اليها» يعنی تا هغه ښځې ته څه ورکړل. «وزن نواة من ذهب : وهو اسم لخمسة دراهم ای مقدار خمسة دراهم وزنا من الذهب». (۱)

داحديث به کتاب البيوع کښې تير شوې دې اوپه هغه ځائې کښې په دې باندې بحث تير شوې دې.

۸=بَابُ مَا يُكْرَهُ مِنَ التَّبَتُّلِ وَالْخِصَاءِ

امام بخاری رحمه الله په دې ځائې کښې دتبتل مکروه صورت بيانول غواړی ، دتبتل معنی راځی د ښځو نه انقطاع اوجدائی اختيارول اودخصاء معنی راځی د خصيتين اوښکل ، حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائی چه امام بخاری رحمه الله په دې سره ددې تبتل دمکروه کيدو طرفته اشاره کړې ده چه دا «تحريم ما احل الله» طرفته ته مفضی وی يعنی چه کوم حلال دحراميدو ذريعه جوړ شی ګنی عام تبتل او عبادت دپاره انقطاع عن الخلق اختياورولو کښې هيڅ باك نشته يعنی تبتل فی حدذاته مکرونه نه دې. (۲)

---

۱) عمدة القاری : ۲۰/۷۲).
۲) فتح الباری :۹/۱۴۶).

خو په دې باندې اشکال کېدیشی چه تبتل نه بعد مخکښې د «خصاء» هم ذکر دې. ددې مطلب به بیا دا وی چه «خصاء» هم مکروه ده چه «تحریم ما احل الله» طرفته مفضي وی گنی فی حد ذاته هغه مکروه نه دې. ددې جواب به ورکولې شی چه امام بخاري رحمه الله لفظ دتبتل نه پس لفظ د «خصاء» اضافه په حقیقت کښې دتبتل مکروه صورت متعین کولو دپاره فرمائیلی دی چه تبتل به مکروه وی ، کله چه په دې کښې «خصاء» والی کیفیت اختیار کړې شی نوکه ددې د اختیارولونوبت رانشی نو بیا تبتل کښې هېڅ مضائقه نشته دې.

[۴۷۸۶]: حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ يُونُسَ حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ سَعْدٍ أَخْبَرَنَا ابْنُ شِهَابٍ سَمِعَ سَعِيدَ بْنَ الْمُسَيَّبِ يَقُولُ سَمِعْتُ سَعْدَ بْنَ أَبِي وَقَّاصٍ يَقُولُ رَدَّ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَلَى عُثْمَانَ بْنِ مَظْعُونٍ التَّبَتُّلَ وَلَوْ أَذِنَ لَهُ لَاخْتَصَيْنَا

حَدَّثَنَا أَبُو الْيَمَانِ أَخْبَرَنَا شُعَيْبٌ عَنِ الزُّهْرِيِّ قَالَ أَخْبَرَنِي سَعِيدُ بْنُ الْمُسَيَّبِ أَنَّهُ سَمِعَ سَعْدَ بْنَ أَبِي وَقَّاصٍ يَقُولُ لَقَدْ رَدَّ ذَلِكَ يَعْنِي النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَلَى عُثْمَانَ بْنِ مَظْعُونٍ وَلَوْ أَجَازَ لَهُ التَّبَتُّلَ لَاخْتَصَيْنَا

قوله: وَلَوْ أَذِنَ لَهُ لَاخْتَصَيْنَا ....: په دې ځائې کښې اشکال کیږی چه دسیاق دکلام تقاضا خوداوه چه وئیلې شوې وې چه «ولواذن له لتبتلنا "اخْتَصَيْنَا"» ولې اووئیلې شو. جواب دادې چه دتبتل اصل مقصد حاصلولو دپاره محض انقطاع عن النساء کافی نه ده ، بښځونه جدائی او انقطاع که اختیارکړې شی خوکله چه محل دشهوت موجود وی نو ظاهره ده چه په شهود کښې بهجوش پیدا اواشتعال پیدا کیږی نوداسې تبتل اختیارولو نه آخر څه فائده به وی ، ددې وجې د «لاختصینا» لفظ استعمال کړې شو. یعنی دتبتل مقصد حاصولو دپاره مونږ خپل ځان لره خصی کوؤ چه محل دشهوت د بیخه ختم شی خوحضرت نبی کریم صلی الله علیه وسلم ددې اجازت نه دې ورکړې.(۱)

[۴۷۸۷] حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ بْنُ سَعِيدٍ حَدَّثَنَا جَرِيرٌ عَنْ إِسْمَاعِيلَ عَنْ قَيْسٍ قَالَ قَالَ عَبْدُ اللَّهِ كُنَّا نَغْزُو مَعَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَلَيْسَ لَنَا شَيْءٌ فَقُلْنَا أَلَا نَسْتَخْصِي فَنَهَانَا عَنْ ذَلِكَ ثُمَّ رَخَّصَ لَنَا أَنْ نَنْكِحَ الْمَرْأَةَ بِالثَّوْبِ ثُمَّ قَرَأَ عَلَيْنَا يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تُحَرِّمُوا طَيِّبَاتِ مَا أَحَلَّ اللَّهُ لَكُمْ وَلَا تَعْتَدُوا إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ الْمُعْتَدِينَ [ر: ۴۳۳۹]

---

۱) قال الطيبي قوله : ولو اذن له لاختصينا كان الظاهر ان يقول ولو اذن له لتبتلنا لكنه عدل عن هذا الظاهر الى قوله لاختصينا لارادة المبالغة الى لبالغنا فى التبتل حتى يفضى بناالامر الاختصاء ولم يردبه حقيقة الاختصاء لانه حرام وقيل بل هو على ظاهره وكان ذالک قبل النهى عن الاختصاء (فتح البارى : ۱۴۷/۹؛ شرح الطيبى:۸۱۲/۶).

[۴۷۸۸] وَقَالَ اصْبَغُ اخْبَرَنِي ابْنُ وَهْبٍ عَنْ يُونُسَ بْنِ يَزِيدَ عَنِ ابْنِ شِهَابٍ عَنْ اَبِي سَلَمَةَ عَنْ اَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قَالَ قُلْتُ يَا رَسُولَ اللّٰهِ اِنِّي رَجُلٌ شَابٌّ وَاَنَا اَخَافُ عَلَى نَفْسِي الْعَنَتَ وَلَا اَجِدُ مَا اَتَزَوَّجُ بِهِ النِّسَاءَ فَسَكَتَ عَنِّي ثُمَّ قُلْتُ مِثْلَ ذٰلِكَ فَسَكَتَ عَنِّي ثُمَّ قُلْتُ مِثْلَ ذٰلِكَ فَسَكَتَ عَنِّي ثُمَّ قُلْتُ مِثْلَ ذٰلِكَ فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَا اَبَا هُرَيْرَةَ جَفَّ الْقَلَمُ بِمَا اَنْتَ لَاقٍ فَاخْتَصِ عَلَى ذٰلِكَ اَوْ ذَرْ (۱)

حضرت ابوهريره ﷛ فرمائى چه ما حضرت نبى كريم ﷺ ته اووئيل څه ځوان يم اوځه ويريږم چه په زنا كښې به اخته شم او مال سره مال هم نشته چه ددې په ذريعه واده اوكړې شم (نوددې وجې تاسو ماته دخپل ځان دخصى كيدو اجازت راكړئى) حضرت نبى كريم ﷺ په دې آوريدو سره خاموش شول ، حضرت ابوهريره ﷛ درې ځل بيا دا سوال اوكړو نو حضرت نبى كريم ﷺ ورته اوفرمائيل «يا اباهريرة جف القلم بما انت لاق فاختص على ذالك اوذر» يعنى ائې ابوهريره ﷺ ! چه څه ستا په تقدير كښې وو او ستامناسب وو قلم دهغې په ليكلو اوچ شو نوپه داسې صورت كښې اوس ستا مرضى ده كه خصى كيږې او كه نه.

قوله: أَخَافُ عَلَى نَفْسِي الْعَنَتَ: «الْعَنَتَ» د تهمت او شدت او زنا په معنى كښې رازى. (۲) ددې نه په دې ځائې كښې مراد زنا ده.

قوله: وَلَا أَجِدُ مَا أَتَزَوَّجُ بِهِ النِّسَاءَ: دحرمله په روايت كښې دى چه دې نه پس دا اضافه ده «فاذن لى ان اختصى». (۳) يعنى تاسوماته دخصى كيدو اجازت راكړئى ، مخكښې كلام هم په دې جمله باندې مرتب دې چه په دې ځائې كښې دبخارى په روايت كښې نشته دې.

قوله: جَفَّ الْقَلَمُ بما انت لاق: يعنى ستاسو دپاره چه كوم مناسب وو چه څه ستا په تقدير كښې وو هغه ئې اوليكل او اوچ شو ، قاعده ده چه كله قلم كښې سياهى وى نو په تحرير كښې تغير او تبديلى كيديشى خو د سياهئ اوچيدو نه پس په دې كښې تبديلى نه شى كيدې. منشا دا وه چه تقدير په ازل كښې ليكلې شوې دې او په دې كښې اوس دتغيرامكان نشته دې. چه څه په تقدير كښې اوليكلې شو هغه به ضرور كيږى.

قوله: فاختص على ذالك اوذر: اختص دا خبره دباب افتعال نه اختصاء نه دامر صيغه ده: خصى كيدل ، دمصابيح په روايت كښې د «فاختصر» لفظ دې، (۴)
او حافظ ابن حجر ﷫ دمصابيح په حواله د «فاختصر» لفظ نقل كړې دې.(۵)

---

۱ (لم يخرجه احد عن من اصحاب الصحاح الستة سوى البخارى-قال العينى الحديث من افراده (عمدة القارى ۲۰/۷۴).
۲) فتح البارى : ۱٤۸/۹).
۳) ارشادالسارى :۳٤٤/۱۱ و فتح البارى :۱٤۸/۹).
٤) اوګورئ التعليق الصحيح على مشكاة المصابيح ،باب الايمان بالقدير: ۸۳/۱).
۵) فتح البارى : ۱٤۸/۹).

د «فاختص» او «فاختصر» يو معنى ده يعنى يا خو دې تقدير باندې ا كتفاء او اعتماد اوكړه اوخپل ځان لره خصى مه جوړوه اويا تقدير پريږده او خپل ځان لره خصى جوړ كړه. «ذر» دا دامرصيغه ده، په معنى دپريښودو، ترك كولو. «فاختص» كښې امر دترغيب دپاره نه دې بلكه تهديد دپاره دې ، لكه څنگه چه په قران پاك كښې آيت ﴿ فَمَنْ شَآءَ فَلْيُؤْمِنْ وَّمَنْ شَآءَ فَلْيَكْفُرْ ﴾ كښې امر دلته دى دپاره دې. (۱) اوددې نه خصى كيدل جوازنه مستنبط كيږى بلكه ددې د نهى مفهوم بالكل خارجيږى چه تقدير نشى بدليدې نوپه خصى كيدو كښې آخر بيا څه فائده ده؟مخكښې د عثمان بن مظعون په روايت كښې تير شوى دى چه حضرت نبى كريم ﷺ هغه دخصى كيدو نه منع كړې وو. «على ذالك» جار مجرور متعلق محذوف دې. «اى اختص حال استعلائك على العلم بأن كل شئ بقضاء الله وقدره»

يو اشكال اودهغې جوابات: په دې باندې اشكال كيديشى چه حضرت نبى كريم ﷺ حضرت ابوهريره رضي الله عنه ته دروژې نيولوحكم ولې اونكړو لكه څنگه چه مخكښې حديث تير شوې دې،

قوله: ومن لم يستطع فعليه بالصوم: ① ددې يو جواب دا وركړې شو چه حضرت ابوهريره رضي الله عنه به اكثر روژې نيولې او كثير الصيام وو ليكن ددې باوجود هغوى رضي الله عنه ته دخپل شهوانى قوت په وجه په فتنه كښې د اخته كيدو انديښنه وه. (۲)

② دويم جواب داوركړې شو چه حضرت ابوهريره رضي الله عنه داسوال ديو غزوه په موقع باندې كړې وو او دجنگ او غزوې په موقع باندې نفلى روژې نيول دضعف وكمزورئى باعث جوړيدې شى ، په دې موقع باندې افطار ته ترجيح وركولې شى ، ځكه د روژې حكم ورنكړې شو. حضرت حافظ ابن حجر رحمه الله ليكلى :

«قلت : ويحتمل أن يكون أبوهريرة سمع يامعشر الشباب من استطاع منكم الباءة فليتزوج " الحديث، لكنه انما سأل عن ذالك فى حال الغزو كما وقع لابن مسعود، وكانوا فى حال الغزو يؤثرون الفطر على الصيام للتقوى على القتال، فأداه اجتهاده الى حسم مادة الشهوة بالاختصاء كما ظهر لعثمان فمنعه ﷺ من ذالك» (۳)

۹_ بَاب نِكَاحِ الْأَبْكَارِ

وَقَالَ ابْنُ اَبِي مُلَيْكَةَ قَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ لِعَائِشَةَ لَمْ يَنْكِحْ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِكْرًا غَيْرَكِ [ر:۳۴۷٦]

دې نه پس د «تزويج الثيبات» ترجمه راځى. مقصد دادې چه پيغلې جينۍ سره هم نكاح كول جائز دى او ثيبه سره هم جائز دى.حضرت ا مام بخارى رحمه الله «نكاح الابكار» په «نكاح الثيبات»

---

۱) ارشادالسارى : ۳۴۸/۱۱_ وفتح البارى : ۱۴۸/۹).
۲) فتح البارى: ۱۴۹/۹).
۳) فتح البارى :۱۴۹/۹).

باندې مقدم کړو نو لکه چه په دې کښې دابکار سره دنکاح کولو ترغيب او فضيلت طرف ته امام اشاره اوفرمائيله.

حضرت عبدالله بن عباس رضي الله عنهما مقام مدح کښې حضرت عائشه رضي الله عنها ته اوفرمائيل «لم ينکح النبى ﷺ بکرا غيرك» يعنى ستاسو نه علاوه حضرت نبى کريم ﷺ هيڅ باکرې سره واده نه وو کړې. دسورت نور په تفسير کښې دا تعليق امام بخارى رحمه الله موصولا نقل کړې دى. (١)

[٤٧٨٩]: حَدَّثَنَا اسْمَاعِيلُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ قَالَ حَدَّثَنِي اخِي عَنْ سُلَيْمَانَ عَنْ هِشَامِ بْنِ عُرْوَةَ عَنْ ابِيهِ عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا قَالَتْ قُلْتُ يَا رَسُولَ اللَّهِ ارَأيْتَ لَوْ نَزَلْتَ وَادِيًا وَفِيهِ شَجَرَةٌ قَدْ اكِلَ مِنْهَا وَوَجَدْتَ شَجَرًا لَمْ يُؤْكَلْ مِنْهَا فِي ايِّهَا كُنْتَ تُرْتِعُ بَعِيرَكَ قَالَ فِي الَّذِي لَمْ يُرْتَعْ مِنْهَا تَعْنِي انَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَمْ يَتَزَوَّجْ بِكْرًا غَيْرَهَا

حضرت عائشه رضي الله عنها فرمائى چه ما اووئيل يارسول الله ﷺ ! تاسو لږ اووائې چه تاسو په يو وادئى کښې راکوز شئى اوپه هغه ځائې کښې څه داسې ونې وى چه هغې نه خوراك کړې شوې وى ، او څه ونې داسې ملاؤ شوې وى چه دهغې نه خوراك نه وى کړې شوې ، نو تاسو به خپل اوښ په دې ونو کښې کوم ځائې کښې څروئى ؟نو حضرت نبى کريم ﷺ اوفرمائيل چه دهغه ونو نه چه دهغې نه خوراك نه دې شوې. دحضرت عائشه رضي الله عنها مطلب ددې سوال نه دا وو چه حضرت نبى کريم ﷺ ددوى نه علاوه هيڅ باکره سره واده نه وو کړې.

حضرت عائشه رضي الله عنها دکنايه په اندازکښې ددې خبرې ذکر اوکړو چه تاسو ماسره کوم واده اوکړو دنورو ازاوجو په واده کښې ددې نظير نشى ملاويدې، دا شدت محبت په وجه حضرت عائشه رضي الله عنها ذکرکړې وو ، حافظ ليکى چه:«ويحتمل أن تكون عائشه كنت بذالك عن المحبة بل من أدق من ذالك»(٢)

[٤٧٩٠]: حَدَّثَنَا عُبَيْدُ بْنُ اسْمَاعِيلَ حَدَّثَنَا ابُو اسَامَةَ عَنْ هِشَامٍ عَنْ ابِيهِ عَنْ عَائِشَةَ قَالَتْ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ارِيتُكِ فِي الْمَنَامِ مَرَّتَيْنِ اذَا رَجُلٌ يَحْمِلُكِ فِي سَرَقَةِ حَرِيرٍ فَيَقُولُ هَذِهِ امْرَاتُكَ فَاكْشِفُهَا فَاذَا هِيَ انْتِ فَاقُولُ انْ يَكُنْ هَذَا مِنْ عِنْدِ اللَّهِ يُمْضِهِ [ر: ٣٦٨٢]

حضرت عائشه رضي الله عنها فرمائى چه حضرت نبى کريم ﷺ ماته اوفرمائيل چه ما ته دوه ځل په خوب کښې کتلې وې چه يوسړى ستا صورت په ريښمى ټکړه کښې راخستې دې او وائې چه دا ستا زوجه ده. ما چه دا پرانيسته نوهغه ستاصورت وو. بيا ما اووئيل که دا خبره دالله ﷻ دجانب نه وى نو دا به جارى کړى.

قوله: إِذَا رَجُلٌ يَحْمِلُكِ: رجل نه مراد فرښته ده، دترمذى په روايت کښې دى چه دا فرښته

---

١) عمده القارى: ٢٠/٧٤).
٢) فتح ألبارى : ٩/١٥٠).

حضرت جبرئیل علیه السلام وو. (۱)

قوله: سَرَقَةِ حَرِيرٍ: د ریښمو کپړا ، د «سرقة» معنی ټکړه ده ، «يمضه» مضارع مجزوم دې ، خکه چه جواب واقع کیږی ، «امضى، امضاء» کول.

په دې خائې کښې اشکال دادې چه دنبیانو خوب خو وحی وی ، بیا دوی ته په دې کښې تردد ولې اوشو چه دوی د «أن يكن» شکی لفظ استعمال کړو؟

① ددې یو جواب داورکړې شو چه دا خوب دوی دنبوت نه مخکښې کتلې وو اودنبوت نه مخکښې خوب وحی نه وی.

② دویم جواب دادې چه دا جمله دوی دشك په طور او تردد په طور نه وه وئیلې بلکه د یقین په طور وئیلې وه که دا دالله ﷻ طرفنه دی ، او یقینا دالله ﷻ دطرفنه دې. نو هغه پاك ذات به دا پوره کوی، (۲) والله اعلم

۱۰_ بَاب تَزْوِيجِ الثَّيِّبَاتِ

وَقَالَتْ امُّ حَبِيبَةَ قَالَ لِي النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَا تَعْرِضْنَ عَلَيَّ بَنَاتِكُنَّ وَلَا اخَوَاتِكُنَّ [ر: ۴۸۱۳].

دابوذر په نسخه کښې «باب تزويج الثيبات» دی ، (۳)

حضرت امام بخاری رحمه الله دترجمة الباب نه د کونډو ښځو سره دجواز نکاح ثابتول غواړی ، دې نه پس متصل حضرت امام بخاری رحمه الله دحضرت ام حبیبه رضی الله عنها قول نقل کړېدې چه حضرت نبی کریم ﷺ هغې ته اوفرمائیل «لا تعرضن علی بناتکن ولا اخواتکن» یعنی خپلې لونړه او خپلې خوئندې ماته مه وړاندې کوه ځکه چه هغوی شرعی طور په ما باندې حرامې دی ، دې قول سره ضمنی طور معلومیږی چه حضور نبی کریم ﷺ لونړو والا ښځې سره نکاح کړې وه او هم په دې مناسبت سره ددې قول لاندې دا باب ذکرفرمائیلې شوې دې.

[۴۷۹۱/۴۷۹۲] : **حَدَّثَنَا ابُو النُّعْمَانِ حَدَّثَنَا هُشَيْمٌ حَدَّثَنَا سَيَّارٌ عَنْ الشَّعْبِيِّ عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ قَالَ قَفَلْنَا مَعَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مِنْ غَزْوَةٍ فَتَعَجَّلْتُ عَلَى بَعِيرٍ لِي قَطُوفٍ فَلَحِقَنِي رَاكِبٌ مِنْ خَلْفِي فَنَخَسَ بَعِيرِي بِعَنَزَةٍ كَانَتْ مَعَهُ فَانْطَلَقَ بَعِيرِي كَاجْوَدِ مَا انْتَ رَاءٍ مِنْ الْابِلِ فَاذَا النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ مَا يُعْجِلُكَ قُلْتُ كُنْتُ حَدِيثَ عَهْدٍ بِعُرْسٍ قَالَ ابِكْرًا امْ ثَيِّبًا قُلْتُ ثَيِّبًا قَالَ فَهَلَّا جَارِيَةً تُلَاعِبُهَا وَتُلَاعِبُكَ قَالَ فَلَمَّا ذَهَبْنَا لِنَدْخُلَ قَالَ امْهِلُوا حَتَّى تَدْخُلُوا لَيْلًا اىْ عِشَاءً لِكَيْ تَمْتَشِطَ الشَّعِثَةُ وَتَسْتَحِدَّ الْمُغِيبَةُ**

---

۱) عمده القاری: ۷۵/۲۰، وسنن ترمذی: ۲۲۶/۲ ، ابواب المناقب من فضل عائشه رضی الله عنها).

۲) مذکوره دواړو جوابونو دپاره اوګورئ عمده القاری: ۷۵/۲۰).

۳) ارشاد الساری: ۳۴۹/۱۱، په دې خائې کښې دتقریر نسخه هم دابوذر دنسخې مطابق ده).

په دې ځائې كښې دامام بخارى رحمه الله شيخ ابو نعمان دې چه د هغوى نوم محمد بن الفضل
سدوسى دې. حضرت جابر رضي الله عنه فرمائى چه يو غزوه نه مونږ واپس راتلو، حضرت نبى كريم
ﷺ مونږ سره وو، ما كوشش كولو چه ځما سست اوبښ تيز لاړشى، نوپه دې ځما نه يوسړى
روستو راروان وو هغوى ماسره يو ځائې شو او ځما اوبښ ئې دروستو نه په نيزه باندې
اووهلو نو ځما اوبښ داسې تيز شو لكه څنګه چه ښه نه ښه اوبښ وى ، ما چه كله روستو
اوكتل نو هغه حضور نبى كريم ﷺ وو ، وې فرمائيل چه اې جابر رضي الله عنه ! ته ولې دومره تيزى
كوې ؟ ما اووئيل چه ځما نوې واده شوې دې . حضور نبى كريم ﷺ اوفرمائيل چه پيغله يې
كوندې سره.ماااووئيل كونډه ده. حضور نبى كريم ﷺ اوفرمائيل چه يو پيغلې كم عمرواله
جينئ سره ولې واده نه كوې چه هغه به تاسره او ته به هغې سره لوبې كوې. حضرت جابر رضي الله عنه
فرمائى چه كله مونږ مدينې ته نزدې شو نو حضور نبى كريم ﷺ اوفرمائيل چه اودريږه او
دشپې يعنى دماسختن په وخت كښې مدينې منورې ته داخل شه چه خرابو وېښتو والا ښځې
خپلو وېښتو كښې ږمنځې اووهې اوهغه ښځې خپل (زيرناف) وېښته صفا كړى ، دكومې
خاوند چه دهغې نه غائب وو.

قوله: أَمْهِلُوا حَتَّى تَدْخُلُوا لَيْلًا أَيْ عِشَاءً: يعنى فى الحال اودريږه او دشپې په وخت
كښې كورته داخل شه، د دې حديث مبارك په ظاهر مخكښې راتلونكى حديث سره تعارض
دې.چه په هغې كښې دى «لايطرق احدكم اهله ليلا» يعنى كور والوته دشپې راتلل نه دې پكار
د دواړو په مينځ كښې دتطبيق صورت دادې چه ممانعت په هغه وخت كښې دې چه كله
سړې ناڅاپه راشى اوكور والو ته دده دراتلو خبر نه وى دمخكښې نه. خوكه كوروالو ته د
سړى دراتګ خبر مخكښې نه وى نوبيا دشپې په راتګ كښې، هيڅ باك نشته دې.(١)

قوله: لِكَيْ تَمْتَشِطَ الشَّعِثَةُ وَتَسْتَحِدَّ الْمُغِيبَةُ: چه ګنده ښځې خپلو وېښتو كښې ګومنځ
اووهى «شعثة» داسې ښځې چه دهغوى وېښته ږمنځ شوې نه وى يعنى خراب وى او
پريشانې وى،«تستحد أى تستعمل الحديد وهى الموسى» يعنى چه هغوى خپل زير ناف وېښته په
استرې بليډ وغيره سره صفا كړې شى ، د «تستحد» معنى ده اوسپنه استعمالول، مراد ترې
د وېښتو صفائى دپاره استعمالولو والا داوسپنې آله ده لكه څنګه چه نن سبا بليډ وغيره
ددې دپاره استعماليږى . «المغيبة» هغه ښځه چه دهغې خاوند غائب وى.
دا حديث په كتاب البيوع اوكتاب الجهاد كښې تير شوې دې.

[٤٧٩٢] : حَدَّثَنَا آدَمُ حَدَّثَنَا شُعْبَةُ حَدَّثَنَا مُحَارِبٌ قَالَ سَمِعْتُ جَابِرَ بْنَ عَبْدِ اللَّهِ رَضِيَ اللَّهُ
عَنْهُمَا يَقُولُ تَزَوَّجْتُ فَقَالَ لِي رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَا تَزَوَّجْتَ فَقُلْتُ تَزَوَّجْتُ ثَيِّبًا
فَقَالَ مَا لَكَ وَلِلْعَذَارَى وَلِعَابِهَا فَذَكَرْتُ ذَلِكَ لِعَمْرِو بْنِ دِينَارٍ فَقَالَ عَمْرٌو سَمِعْتُ جَابِرَ بْنَ
عَبْدِ اللَّهِ يَقُولُ قَالَ لِي رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ هَلَّا جَارِيَةً تُلَاعِبُهَا وَتُلَاعِبُكَ [ر: ٤٣٢]

---

١) فتح البارى: ١٥٢/٩).

قوله: مَا لَكَ وَلِلْعَذَارَى وَلِعَابِهَا: يعنى تاسوته د پيغلو او ددوى د لوبو رغبنت نشته دي ، «لعاب» د لام په كسره سره دباب مفاعله نه مصدر دي «لاعب ...ملاعبه ولعابا» دمستملى په روايت كښې «لعاب» دلام په ضمه سره دي . چه ددې نه ريق الفم مراد دي ، په دې صورت كښې دې خبرې طرفته به اشاره وى كه تاسو باكره سره واده كوئى نو ددوى د شونډو او ژبو نه به مو انتفاع حاصلوله ، علامه قسطلانى ليكى :

«وفى رواية المستملى : ولعابها ، بضم اللام والمراد به الريق وفيه اشارة الى مص لسانها ورشف شفتها وذالك يقع عند الملاعبة والتقبيل» (۱)

قوله: فَذَكَرْتُ ذَلِكَ لِعَمْرٍو: دادشعبه قول دي هغه فرمائى چه ما دا قول «مالك وللعذارى....» عمرو بن دينار په مخكښې ذكر كړو نو عمرو بن دينار اووئيل چه ما دحضرت جابر رضی الله عنه نه دحضرت نبى كريم ﷺ كوم الفاظ آوريدلى دى هغه الفاظ دادى «هلاجارية تلاعبها وتلاعبك».

دشعبه شيخ مذكوره روايت كښې محارب بن دثارسدوسى دي ، د محارب الفاظ پورته حديث كښې ذكر شوى دى «مالك وللعذارى ولعابها» شعبه دا الفاظ دعمرو بن دينار په مخكښې ذكر كړل نوهغوى «هلاجارية تلاعبها وتلاعبك» والا الفاظ بيان كړل اووې وئيل چه ما دا الفاظ آوريدلى دى.

فائده په دې حديث كښې چه دكومې كونډې سره دحضرت جابر رضی الله عنه دنكاح ذكر دي،ابن سعد په طبقات كښې دهغې نوم سهله بنت مسعود بن اوس بن مالك ليكلې دي (۲)

۱۱- بَاب تَزْوِيجِ الصِّغَارِ مِنْ الْكِبَارِ

[۴۷۹۳] : حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ يُوسُفَ حَدَّثَنَا اللَّيْثُ عَنْ يَزِيدَ عَنْ عِرَاكٍ عَنْ عُرْوَةَ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ خَطَبَ عَائِشَةَ إِلَى أَبِي بَكْرٍ فَقَالَ لَهُ أَبُو بَكْرٍ إِنَّمَا أَنَا أَخُوكَ فَقَالَ أَنْتَ أَخِي فِي دِينِ اللَّهِ وَكِتَابِهِ وَهِيَ لِي حَلَالٌ

دامام بخارى مقصد دادې چه دزيات عمر والا سړې د كم عمر والا جينۍ سره واده كولې شى. ابن بطال فرمائى چه دا مسئله اجماعى ده . (۳)

حضور نبى كريم ﷺ حضرت ابوبكر صديق رضی الله عنه له دحضرت عائشه رضی الله عنها سلسله كښې دنكاح پيغام اوليږلو نو حضرت ابوبكر صديق اوفرمائيل څه ستاروريم نو حضور نبى كريم ﷺ اوفرمائيل چه ته خما دينى رور ئې حضرت عائشه رضی الله عنها خما دپاره حلاله ده.

---

۱) ارشادالسارى: ۱۱/۳۵۱).
۲) ارشادالسارى : ۱۱/۳۵۱).
۳) فتح البارى : ۹/۱۵۴).

يعنى اخوت الدينيه مانع عن النكاح نه ده. ځکه چه ټول مسلمانان په خپلوکښې رونړه رونړه دی ﴿إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ إِخْوَةٌ﴾
داحديث په ظاهره مرسل دې ، ځکه چه عروه تابعى دې او هغوى دصحابى نوم نه دې ذکر کړې ، ممکن دی چه هغوى دا حديث دخپلې ترور حضرت عائشه رضي الله عنها نه يا د خپلې مور حضرت اسماء بنت ابى بكر نه آوريدلې وى ځکه چه عام طور هغه داقسمه روايات دحضرت عائشه رضي الله عنها او حضرت اسماء نه بيانوى ،علامه قسطلانى ليکى:
((وهذا الحديث صورته صورة المرسل ويحتمل انه حمله عن خالته عائشة اوعن امه اسماء بنت ابى بكر وقال ابو عمر بن عبدالبر: اذا علم لقاء الراوى لمن اخبر عنه، ولم يكن مدلسا، حمل ذالك على سماعه اخبر عنه ولولم يات بصيغه تدل على ذالك))(۱)

۱۲=بَاب إِلَى مَنْ يَنْكِحُ وَأَيُّ النِّسَاءِ خَيْرٌ وَمَا يُسْتَحَبُّ أَنْ يَتَخَيَّرَ لِنُطَفِهِ مِنْ غَيْرِ إِيجَابٍ

[۴۷۹۴]: حَدَّثَنَا ابُو الْيَمَانِ اخبرنَا شُعَيْبٌ حَدَّثَنَا ابُو الزِّنَادِ عَنْ الْاَعْرَجِ عَنْ اَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ عَنْ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ خَيْرُ نِسَاءٍ رَكِبْنَ الْاِبِلَ صَالِحُ(۲) نِسَاءِ قُرَيْشٍ اَحْنَاهُ عَلَى وَلَدٍ فِي صِغَرِهِ وَاَرْعَاهُ عَلَى زَوْجٍ فِي ذَاتِ يَدِهِ[ر:۳۲۵۱].
امام بخارى رحمه الله په دې ځائې د ترجمة الباب درې احكام ذكركړى دى .

① رومبئ مسئله ده ﴿إِلَى مَنْ يَنْكِحُ﴾ كومې ښځې سره نكاح اوكړې شى

② دويمه مسئله ﴿وَأَيُّ النِّسَاءِ خَيْرٌ﴾ كومې ښځې بهترې دې

③ اودريمه مسئله ده ﴿وَمَا يُسْتَحَبُّ أَنْ يَتَخَيَّرَ لِنُطَفِهِ﴾او كوم مستحب دى چه خپله نطفه او نسل دپاره اختيار كړې يعنى خپل نسل دپاره ښه قسمه ښځې منتخب كولوبيان دې.

((الى ما ينكح))نه مكښې عبارت مخذوف دې((أى اذا اراد أن يتزوج ينتهى أمره الى من ينكح))(۳) يعنى كوم سړې چه دواده اراده لرى نو دهغه انتهائى امر داوى چه هغه كومې ښځې سره نكاح اوكړى ((فى ذات يده أى فى ماله))

((من غير ايجاب))يعنى په ترجمة الباب كښې چه كوم درې احكام ومسائل بيان شوى دى دا

---

۱) ارشاد السارى ۳۵۲/۱۱).
۲) (صالح) من صلاح الدين ، وصلاح المخالفة للزوج وغيره ممن تجوز مخالفته وذكر اللفظ باعتبار لفظ الحبر المقدم خير (احناه) من الحنو وهو الشفقة : والحانية هى التى تقوم على ولدها بعد يتمه ولا تتزوج (ارعاه) احفظه واصونه (فى ذات يده) ماله المضاف اليه ، وذالك بالامانة فيه ، والصيانة له وترك التبذير فى الانفاق فيه).
۳) عمده القارى : ۷۸/۲۰).

داستحباب په درجه کښې دی واجب نه دی.

امام بخاری رحمه الله ددې لاندې دحضرت ابوهریره رضی الله عنه روایت ذکر کړې دې «خیرالنساء رکبن الابل» یعنی دټولو نه ښه ښځې په اوښانو سورلی کونکې دقریشو ښځې دی. ددې نه دترجې دوه جزونه ثابت شو ، هرکله چه دقریشو ښځې د ټولو نه ښه دې نو معلومه شوه چه قریشی ښځو سره نکاح کول پکار دی. اود خیرالنساء اطلاق هم صراحتاً په هغوی باندې اوکړې شو ، دریم حکم وو چه خپل نسل او نطفې دپاره کومه یوه ښځه منتخب کړی. دا حکم په طریق دلزوم ثابتیږی چه دقریشو ښځې د نکاح دپاره خوښې ګڼړلې شی. او هغه خیر ا لنساء دی نو ددې نه په خپله دا خبره په پوهه کښې راځی چه دنسل دپاره اونطفې دپاره هم ددې ښځو انتخاب به بهتراومستحب وی. (۱)

بعضې حضراتووئیلی دی چه امام بخاری رحمه الله «مایستحب أن یتخیر لنطفه» نه دحضرت عائشه رضی الله عنها دې روایت طرفته ارشاره کړې ده چه کوم حاکم او ابن ماجه ذکر کړې دې یعنی «تخیروا لنطفکم وانکحوا الاکفاء» (۲) یعنی خپله نطفې دپاره ښه ښځې منتخب کړئی او په کفوکښې واده اوکړئی. دا روایت هشام بن عروه عن ابیه عن عائشه په سند سره روایت شوی دې.حاکم ددې تصحیح کړې ده (۳) خو علامه ذهبی رحمه الله په دې باندې نقد کړې دې او حافظ ابوالفضل ابن طاهر فرمائی چه هشام نه روایت کولو والا ددې حدیث ټول راویان ضعیف دی، (۴)

قوله: صَالِحُ نِسَاءِ قُرَيْشٍ: دا په اصل کښې «صالحون» دې. نون جمع داضافت په وجه حذف کړې شوې دې. داصیلی په روایت کښې صلح (دصادضمه اولام تشدید سره) دې. (۵) چه دا د صالح جمع ده.

قوله: أَحْنَاهُ عَلَى وَلَدٍ فِي صِغَرِهِ: یعنی کومې چه په خپل بچی باندې دهغه په وړوکوالی کښې ډیرې شفقت کوونکې وی، او دخپل خاوند دمال حفاظت کولو والاوی.

په دې حدیث باندې یو اشکال واردیږی چه په دې ځائې کښې دقریشو ښځو ته خیر النساء اووئیلې شو حالانکه خیرالنساء حضرت مریم علیها السلام ته وئیلې شوی دی ،نوپه ظاهره په دواړوکښې تعارض دې.

① ددې جواب وې دا ورکړې شو چه په دې ځاې کښې ددې ښځو خپل مینځ کښې د فضیلت بیان دې ، چه په اوښ باندې سورلی کوی ،«رکبن الابل» چه عام طور سره د عربو

---

۱) عمده القاری: ۷۸/۲۰).

۲) مستدرک حاکم : ۱۶۳/۲ ، کتاب النکاح ،وسنن ابن ماجه ۱۴۱ ، کتاب النکاح ، باب الاکفاء).

۳) مستدرک حاکم ۱۶۳/۲).

٤) حاشیه مستدرک حاکم : ۱۶۳/۲).

۵) ارشاد الساری: ۳۵۲/۱۱).

ښځې کوی. دعربو په دغه ښځوکښې دقریشو ښځې بهترې دی. حالانکه حضرت مریم علیها السلام هیڅکله هم په اوښ باندې نه وه سوره شوې. په کتاب الانبیاء کښې دحضرت ابوهریره رضي الله عنه قول تیر شوې دې ((ولم ترکب بعیرا قط)) (۱)

② دویم جواب دادې چه دقریشو ښځو ته دخپلې زمانې په اعتبار سره خیر النساء وئیلې شوی دی. مطلقًا ورته خیر النساء نه دی وئیلې شوی ، نودې سره حضرت مریم علیها السلام باندې د قریشی ښځو فضیلت لازم نه رازی (۲) والله اعلم.

۱۳=بَابُ اتِّخَاذِ السَّرَارِيِّ وَمَنْ أَعْتَقَ جَارِيَتَهُ ثُمَّ تَزَوَّجَهَا

[۴۷۹۵]: حَدَّثَنَا مُوسَى بْنُ اسْمَاعِيلَ حَدَّثَنَا عَبْدُ الْوَاحِدِ حَدَّثَنَا صَالِحُ بْنُ صَالِحٍ الْهَمْدَانِيُّ حَدَّثَنَا الشَّعْبِيُّ قَالَ حَدَّثَنِي ابُو بُرْدَةَ عَنْ ابِيهِ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ايُّمَا رَجُلٍ كَانَتْ عِنْدَهُ وَلِيدَةٌ فَعَلَّمَهَا فَاحْسَنَ تَعْلِيمَهَا وَادَّبَهَا فَاحْسَنَ تَادِيبَهَا ثُمَّ اعْتَقَهَا وَتَزَوَّجَهَا فَلَهُ اجْرَانِ وَايُّمَا رَجُلٍ مِنْ اهْلِ الْكِتَابِ امَنَ بِنَبِيِّهِ وَامَنَ بِي فَلَهُ اجْرَانِ وَايُّمَا مَمْلُوكٍ ادَّى حَقَّ مَوَالِيهِ وَحَقَّ رَبِّهِ فَلَهُ اجْرَانِ

((السراری:)) دا د((سرية)) (دسین په ضمه ، را مشدد مکسوره سره)جمع ده.دا لفظ د((تسرر)) نه ماخوذ دې. ددې اصل((سر)) دې. اوسر دجماع په نومونوکښې یو نوم دې (۳)

((سر)) رازاوهغه څیز ته هم وئیلې شی چه هغه پټ کړې شی چونکه وینځې سره نکاح د ښځې نه په پټه کولې شی نو په دې مناسبت سره وینځې ته ((سرية)) وئیلې شی. (۴)

بعضې حضراتو وئیلی دی چه دا دسرور نه ماخوذ دې چه ددې معنی خوشحالی ده ، چونکه داشان وینځه دسړی دپاره دخوشحالئ باعث وی نو ددې وجې دې ته ((سرية)) وئیلې شی.

امام بخاری رحمه الله د ترجمة الباب نه دجماع دپاره خپل ځان سره دوینځو ساتلو دجواز طرفته اشاره کول غواړی.امام ابو داود په ((مراسیل)) کښې دزبیر بن سعد په طریق روایت نقل کړې دې چه حضور نبی کریم صلى الله عليه وسلم فرمائی چه ((علیکم بامهات الاولاد فانهن مبارکات الارحام))(۵)

خو ددې روایت سند کمزورې دې. امام احمد بن حنبل رحمه الله هم په مسند کښې یو روایت ددې مفهوم نقل کړې دې چه د حضرت عبدالله بن عمرو بن العاص نه روایت دې ، دهغې الفاظ دی چه ((انکحوا امهات الاولاد فانی اباهی بکم یوم القیامة)) ددې سند داول حدیث نه قوی دې.(۶)

---

۱) فتح الباری: ۱۵٤/۹).
۲) عمده القاری : ۷۸/۲۰).
۳) ارشادالساری: ۳۵۳/۱۱).
٤) عمده القاری: ۷۹/۲).
۵) ارشادُ الساری : ۳۵۳/۱۱) .
۶) فتح الباری: ۱۵۷/۹).

قوله: ومن اعتق جارية ثم تزوجها: دائې په ترجمة الباب كښې دويمه مسئله ذكر اوفرمائيله ،چه يوسړې وينځه ازاده كړې اوبيا دې سره نكاح اوكړې ، دا جائز بلكه بهتر دى. دراتلونكي باب په رومبى روايت كښې ددې فضيلت راغلې دې. بعضو حضرات صحابه كرام ؓ ته شائد دا حديث معلوم نه وو، ځكه هغوى په شروع كښې دا مكروه اوګڼړل. حضرت عبدالله بن مسعود ؓ ،حضرت عبدالله بن عمر ؓ ، حضرت انس بن مالك ؓ او تابعينو كښې حضرت سعيد بن ا لمسيب او حضرت ابراهيم نخعى ؒ به دې ته مكروه وئيل. (۱)

امام بخارى رحمة ا لله عليه دكراهت ددې نقطې ترديد كول غواړې او دروايت نه ثابتوى چه وينځه آزادول او بيا دې سره نكاح كولو كښې نه صرف دا چه حرج پكښې نشته دې بلكه په دې كښې دوچند ثواب دى.

دحضرت ابوموسى اشعرى ؓ روايت ئې دليل پيش كړې دې چه په كتاب العلم كښې تير شوې دې.

قوله: قَالَ الشَّعْبِيُّ خُذْهَا بِغَيْرِ شَيْءٍ قَدْ كَانَ الرَّجُلُ يَرْحَلُ فِيمَا دُونَهَا إِلَى الْمَدِينَةِ: عامر شعبى چه دصالح بن صالح شيخ دې،دا دهغه قول دې. هغوى دا حديث بيان كړو اوابيا ئې اوفرمائيل چه دا روايت په مفتو كښې واخله،بغير دڅه دنياوى بدلې نه حاصل كړه،حالانكه سړې به ددې نه دكمې درجې والا حديث دپاره دمدينې منورې سفر كولو.

په دې ځائې كښې دظاهر عبارت نه دا غلط فهمى كيږى چه حضرت عامر شعبى داخبره خپل شاګرد صالح بن صالح ته اووئيله. خو حقيقت دې چه دا خبره دوى يو خراسانى سړى ته وئيلې ده ،خراسانى حضرت شعبى ته وئيلې وه كه يوسړې خپله وينځه آزاده كړې او بيا هغې سره واده اوكړې نوزمونږ خلق دا ښه نه ګڼړى،نودده په سوال باندې حضرت شعبى دا روايت واورولو اوهغه ته ئې اووئيل چه داقيمتى روايت بغير دعوض نه واخله . (۲)

قوله: وَقَالَ أَبُو بَكْرٍ عَنْ أَبِي حَصِينٍ عَنْ أَبِي بُرْدَةَ عَنْ أَبِيهِ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَعْتَقَهَا ثُمَّ أَصْدَقَهَا: [ر:۹۷]: دا تعليق دې ،ابوداود طيالسى په خپل مسند كښې دا تعليق موصولا نقل كړې دې(۳) د ابوبكر نوم شعبه بن عياش دې چه مشهور قارى او داحاديثو حفاظو نه دې ،ددوى شيخ ابوحصين دې ، دهغه نوم عثمان بن عاصم دې ، (۴)

پورته چه دموسى بن اسماعيل روايت تير شوې دې ، په هغې كښې د «ثم أعتقها تزوجها» الفاظ دى او ابوبكر په روايت كښې«ثم اعتقها ثم أصدقها» الفاظ دى. يعنى دا آزاده كړه او

---

۱) فتح البارى:۱۵۲/۹).
۲) فتح البارى: ۱۵۸/۹ ، وعمده القارى : ۷۹/۲).
۳) ارشاد السارى : ۳۵٤/۱۱).
٤) عمده القارى: ۸۰/۲۰).

بیا دې ته مهر ورکړه ،په دې روایت کښې دمهر ورکولو تصریح ده. د رومبی روایت نه ظاهرًا دا مفهوم دې چه آزادی او عتق لره مهر گرزولې شوې دې ، خو په دې روایت کښې تصریح شوې ده چه عتق سره سره دې ته مهر هم ورکړې نو دده دپاره دوه اجرونه دی ،عتق مهر جوړیدېشی که نه ؟ په دې سلسله کښې عالمائو او آئمه کرام اختلاف مخکښې رازی.

[۴۷۹۶]: حَدَّثَنَا سَعِيدُ بْنُ تَلِيدٍ قَالَ أَخْبَرَنِي ابْنُ وَهْبٍ قَالَ أَخْبَرَنِي جَرِيرُ بْنُ حَازِمٍ عَنْ أَيُّوبَ عَنْ مُحَمَّدٍ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ح حَدَّثَنَا سُلَيْمَانُ عَنْ حَمَّادِ بْنِ زَيْدٍ عَنْ أَيُّوبَ عَنْ مُحَمَّدٍ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَمْ يَكْذِبْ إِبْرَاهِيمُ إِلَّا ثَلَاثَ كَذَبَاتٍ بَيْنَمَا إِبْرَاهِيمُ مَرَّ بِجَبَّارٍ وَمَعَهُ سَارَةُ فَذَكَرَ الْحَدِيثَ فَأَعْطَاهَا هَاجَرَ قَالَتْ كَفَّ اللَّهُ يَدَ الْكَافِرِ وَأَخْدَمَنِي آجَرَ قَالَ أَبُو هُرَيْرَةَ فَتِلْكَ أُمُّكُمْ يَا بَنِي مَاءِ السَّمَاءِ [ر:٢١٠٤]

امام بخاری رحمه الله ددې حدیث دوه سندونه ذکر فرمائیلی دی . رومبې سند د سداسی دې یعنی په دې کښې دامام بخاری رحمه الله اود حضور نبی کریم په مینځ کښې شپږ واسطې دی او دویم سند دخماسی دې ، امام په دې ځائې کښې چه کوم الفاظ نقل کړی دی ،هغه د دوئم سند دی. (١)

داحدیث په کتاب احادیث الانبیاء کښې تیر شوې دې . اوحضرت ابراهیم علیه السلام ثلاث کذبات بیان په کتاب التفسیر کښې تفصیل سره تیر شوې دې. (٢)

دحدیث مناسبت دترجمة الباب نه ظاهر دی چه دخدمت په طور ساره ته بادشاه حضرت هاجره ورکړې وه ،حضرت ساره دا حضرت ابراهیم علیه السلام ته هبه کړې وه ، اوحضرت ابراهیم علیه السلام داخپل ځان سره اوساتله نو «اتخاذ سریه» ددې نه ثابت شو.

«اجر» په دې کښې هاء همزه سره بدل کړې شو ، مراد حضرت هاجره ده.(٣)

قوله: فَتِلْكَ أُمُّكُمْ يَا بَنِي مَاءِ السَّمَاءِ: داجمله حضرت ابوهریره رضی الله عنه دحضرت هاجره متعلق اهل عرب ته خطاب اوکړو او وې فرمائیل ځکه چه حضرت اسماعیل علیه السلام د حضرت هاجره د بطن نه وو. او عرب د حضرت اسماعیل علیه السلام اولاد دی. یعنی د «انکم تتعاظمون فی أنفسکم وتلك امکم» مطلب دادې چه تاسو خپل ځان ډیر عظیم گنړئی ، حالانکه ستاسو مور یو وینځه وه ، «بنو ماء السماء» ئې په دې وجه اوفرمائیل چه دحضرت اسماعیل علیه السلام نسب ډیر پاك او طاهر وو نو لکه ځنګه چه دآسمان اوبه دهر قسم آلودګئ نه پاکې وی ، داشان ددې اهل عرب نسب هم پاك ، طاهر او دشکوك وشبهات نه صفا دې.

---

١) فتح الباری: ١٥٩/٩).
٢) اوګورئ کشف الباری کتاب التفسیر:٣٧٣).
٣) ارشاد الساری : ٣٥٥/١١).

بعضي حضراتو اوفرمائيل چه «بنو ماء السماء» ئې په دې مناسبت سره اوفرمائيل چه الله ﷻ دحضرت اسماعيل علیه السلام دپاره د آب زمزم اوبه جاري اوفرمائيلې اوهغه دآسمان اوبه دي، (۱)خو دا توجيه مستبعده ده. زمزم ته آسماني اوبه څنګه وئيلې شي.

بعضو ددې يوبله وجه ليکلې ده چه عرب به په اصل کښې داوبو په تلاش کښې وو، چه کوم ځائې کښې به باران کيدو او اوبه په جمع کيدې نو هغه ځائې کښې به ئې پړاؤ کولو ، دې مناسبت سره هغوی ته «بنوماء سماء» اووئيلې شو. (۲)

[۳۸۹۷]: حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ حَدَّثَنَا اسْمَاعِيلُ بْنُ جَعْفَرٍ عَنْ حُمَيْدٍ عَنْ انَسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ اقَامَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بَيْنَ خَيْبَرَ وَالْمَدِينَةِ ثَلَاثًا يُبْنَى عَلَيْهِ بِصَفِيَّةَ بِنْتِ حُيَيٍّ فَدَعَوْتُ الْمُسْلِمِينَ الَى وَلِيمَتِهِ فَمَا كَانَ فِيهَا مِنْ خُبْزٍ وَلَا لَحْمٍ امَرَ بِالْانْطَاعِ فَالْقَى فِيهَا مِنَ التَّمْرِ وَالْاقِطِ وَالسَّمْنِ فَكَانَتْ وَلِيمَتَهُ فَقَالَ الْمُسْلِمُونَ احْدَى امَّهَاتِ الْمُؤْمِنِينَ اوْمِمَّا مَلَكَتْ يَمِينُهُ فَقَالُوا انْ حَجَبَهَا فَهِيَ مِنْ امَّهَاتِ الْمُؤْمِنِينَ وَانْ لَمْ يَحْجُبْهَا فَهِيَ مِمَّا مَلَكَتْ يَمِينُهُ فَلَمَّا ارْتَحَلَ وَطَّى لَهَا خَلْفَهُ وَمَدَّ الْحِجَابَ بَيْنَهَا وَبَيْنَ النَّاسِ [ر: ۳۶۴].

په دې حديث کښې حضرت صفيه رضي الله عنها سره دحضور نبی کريم ﷺ د واده بيان دې . تفصيل په کتاب المغازی کښې تير شوې دې. د ترجمة الباب ددې حديث نه دا ثابتيږی چه صحابه کرام رضي الله عنهم اووئيل چه «ان حجبها فهی من أمهات المومنين وان لم يحجبها فهی مما ملکت يمينه» دحضرات صحابه کرام رضي الله عنهم وينا هم په دې بنياد ده چه «اتخاذ سراری» جائز وو.

۱۴= بَاب مَنْ جَعَلَ عِتْقَ الْأَمَةِ صَدَاقَهَا

[۴۷۹۸] حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ بْنُ سَعِيدٍ حَدَّثَنَا حَمَّادٌ عَنْ ثَابِتٍ وَشُعَيْبِ بْنِ الْحَبْحَابِ عَنْ انَسِ بْنِ مَالِكٍ انَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ اعْتَقَ صَفِيَّةَ وَجَعَلَ عِتْقَهَا صَدَاقَهَا [ر: ۳۶۴]

آيا عتق لره مهر جوړولې شی؟: ① دوينځې آزادی دهغې مهر جوړولې شی که نه ؟په دې کښې اختلاف دې ، حضرت سعيد بن المسيب ، طاؤس ، ابن شهاب زهری ، اسحاق بن راهويه ، امام احمد بن حنبل ، سفيان ثوری اوقاضی ابويوسف رحمهم الله فرمائی چه آزادی اوعتق لره مهر جوړولې شي(۳)دا حضرات دحديث دباب نه استدلال کوی.

② دامام ابوحنيفه رحمه الله ، امام مالك او امام شافعی رحمهم الله په نيز عتق لره مهر جوړول جائز نه دی. (۴) امام ترمذی او علامه ابن حزم د امام شافعی رحمه الله قول جواز نقل کړې دې. (۵) خو

---

۱) الکرمانی: ۶۸/۲۱).

۲) عمده القاری: ۸۰/۲۰).

۳) عمدة القاری : ۱۶/۲۰، وبدايه المجتهد: ۱۶/۲ الباب الثانی فی موجبات صحه النکاح).

٤) عمدة القاری : ۸۱/۲۰).

۵) سنن الترمذی : ۲۱۱/۱ ، باب ماجاء فی الرجل يعتق الامه ثم يتزوجها وفتح الباری : ۱۶۱/۹).

علماء شافعيه دا قول ضعيف ګڼرلي دي. او دهغوی صحیح مسلك ئې عدم جواز نقل کړې دې. (١) داحضرات د حدیث دباب نه مختلف جوابات ورکوی.

① یو جواب دا ورکړې شوې دی چه ((وجعل عتقها صداقها)) دحضرت انس رضی الله عنه خپل قول دې، هغوی خپله رائې او ظن په بناء باندې دا جمله وئیلې ده (٢)

خودا جواب ضعیف دې. ځکه چه دطبرانی په روایت کښې پخپله دحضرت صفیه رضی الله عنها قول دې چه ((اعتقنی النبی صلی الله علیه وسلم وجعل عتقی صداقی)) (٣) دل روایت د حضرت انس رضی الله عنه د حدیث موافق دی.

② امام مزنی رحمه الله د امام شافعی او امام بیهقی او یحیی بن اکثم نه نقل کړی دی چه عتق لره مهر جوړل د حضرت نبی کریم صلی الله علیه وسلم په خصائص کښې داخل دی. (۴) امام طحاوی رحمه الله هم دا د حضرت نبی کریم په خصوصیاتو کښې شمارلې دې. (۵) .نوددوی نه پس دا دهیچا دپاره جائز نه دی.

③ حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائی چه دا اعتاق علی شرط التزویج وو یعنی حضور نبی کریم صلی الله علیه وسلم دې شرط سره حضرت صفیه رضی الله عنها آزاده کړې وه چه حضرت نبی کریم صلی الله علیه وسلم سره به واده کوی او کله چه داشان کیږی نو د وینځې قیمت مهر شمارلې کیږی. حضور نبی کریم صلی الله علیه وسلم د حضرت صفیه قیمت دهغې مهر جوړ کړو. او چونکه قیمت معلوم وو ځکه ددې دمهر په جوړلوو کښې څه باقی نه وو، حافظ ابن حجر دا جواب حدیث ته نزدې ترین جواب ګڼرلې دې ،نو هغه لیکی :

((واجاب الباقون من ظاهر الحدیث باجوبة اقربها الی لفظ الحدیث انه اعتقها بشرط ان یتزوجها فوجبت له علیها قیمتها وکانت معلومة فتزوجها بها)) (۶)

۱۵= بَابُ تَزْوِيجِ الْمُعْسِرِ

لِقَوْلِهِ تَعَالَى ﴿إِنْ يَكُونُوا فُقَرَاءَ يُغْنِهِمُ اللَّهُ مِنْ فَضْلِهِ﴾ (النور:٣٢)

ددې نه مخکښې یو ترجمه د ((باب تزویج المعسر معه القرآن والاسلام)) عنوان لاندې تیره شوې ده ، په دواړو ترجموکښې فرق ظاهر دې. چه ماقبل والا ترجمه خاص ده. ځکه چه په هغې کښې د ((الذی معه القرآن والاسلام)) قید دې او مذکوره ترجمه عام ده .د امام بخاری رحمه الله مقصد دادې که څوك غریب سړی سره نکاح اوکړی جائز دی . په استدلال کښې دسورت نور آیت پیش کوی ، په سورت نور کښې دی چه ﴿وَأَنْكِحُوا الْأَيَامَىٰ مِنْكُمْ وَالصَّالِحِينَ مِنْ عِبَادِكُمْ وَإِمَائِكُمْ﴾

---

١) فتح الباری: ١٦١/٩).
٢) فتح الباری : ١٦٠/٩).
٣) فتح الباری: ١٦٠/٩).
٤) فتح الباری: ١٦١/٩).
٥) شرح معانی الاثار للطحاوی: ١٢/٢)
٦) فتح الباری: ١٦٠/٩).

﴿إِنْ يَكُونُوا فُقَرَآءَ يُغْنِهِمُ اللّٰهُ مِنْ فَضْلِهِ ۗ وَاللّٰهُ وَاسِعٌ عَلِيمٌ﴾
علامه شبير احمد عثمانی رحمه الله ددې آيت لاندې فائده کښې ليکی چه :
"بعضې خلق په نکاح کښې په دې وجه پس پيش کوی چه دنکاح کولو نه پس به دښځې اوبچوبار څنګه اوچتوی ، نودوی پوهه کړې شو چه د داسې مهمو خطراتو په وجه نکاح مه پريږدئی. روزی ستاسو او ستاسو د بچو د الله ﷻ سره ده، څه معلوم چه دهغوی د قسمت په وجه ستا رزق فراخه کړی ، نه مجرد پاتې کيدل نه دغنا موجب دې ، اونه نکاح کول فقرو افلاس لره مستلزم دی. دا خبرې الله ﷻ په مشيت باندې دی.لکه څنګه چه په بل ځائې کښې فرمائی ﴿وَإِنْ خِفْتُمْ عَيْلَةً فَسَوْفَ يُغْنِيكُمُ اللّٰهُ مِنْ فَضْلِهِ إِنْ شَآءَ﴾ اوظاهری اسبابو اعتبار سره هم دا څيزونه معقول دی چه نکاح کولو سره يا دداسې ارادې کولو سره په سړی باندې بوج رازی ، اوهغه دمخکښې نه زيات دګټې وټې کوشش کوی ،بل طرفته چه کله دښځې اولاد اوشی نو بالکل بعضې وختونو کښې خاندان والا هم په کسب معاش کښې دهغه سره مددکوی، بهر حال دروزئ تنګسيا يا وسعت په نکاح يا تجردباندې موقوف نه دی. نو دا خيال دنکاح کولو نه ولې منع کوی" . (۱)

[۴۷۹۹] حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ حَدَّثَنَا عَبْدُ الْعَزِيزِ بْنُ أَبِي حَازِمٍ عَنْ أَبِيهِ عَنْ سَهْلِ بْنِ سَعْدٍ السَّاعِدِيِّ قَالَ جَاءَتْ امْرَأَةٌ إِلَى رَسُولِ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَتْ يَا رَسُولَ اللّٰهِ جِئْتُ أَهَبُ لَكَ نَفْسِي قَالَ فَنَظَرَ إِلَيْهَا رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَصَعَّدَ النَّظَرَ فِيهَا وَصَوَّبَهُ ثُمَّ طَأْطَأَ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ رَأْسَهُ فَلَمَّا رَأَتْ الْمَرْأَةُ أَنَّهُ لَمْ يَقْضِ فِيهَا شَيْئًا جَلَسَتْ فَقَامَ رَجُلٌ مِنْ أَصْحَابِهِ فَقَالَ يَا رَسُولَ اللّٰهِ إِنْ لَمْ يَكُنْ لَكَ بِهَا حَاجَةٌ فَزَوِّجْنِيهَا فَقَالَ وَهَلْ عِنْدَكَ مِنْ شَيْءٍ قَالَ لَا وَاللّٰهِ يَا رَسُولَ اللّٰهِ فَقَالَ اذْهَبْ إِلَى أَهْلِكَ فَانْظُرْ هَلْ تَجِدُ شَيْئًا فَذَهَبَ ثُمَّ رَجَعَ فَقَالَ لَا وَاللّٰهِ مَا وَجَدْتُ شَيْئًا فَقَالَ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ انْظُرْ وَلَوْ خَاتَمًا مِنْ حَدِيدٍ فَذَهَبَ ثُمَّ رَجَعَ فَقَالَ لَا وَاللّٰهِ يَا رَسُولَ اللّٰهِ وَلَا خَاتَمًا مِنْ حَدِيدٍ وَلَكِنْ هَذَا إِزَارِي قَالَ سَهْلٌ مَا لَهُ رِدَاءٌ فَلَهَا نِصْفُهُ فَقَالَ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَا تَصْنَعُ بِإِزَارِكَ إِنْ لَبِسْتَهُ لَمْ يَكُنْ عَلَيْهَا مِنْهُ شَيْءٌ وَإِنْ لَبِسَتْهُ لَمْ يَكُنْ عَلَيْكَ مِنْهُ شَيْءٌ فَجَلَسَ الرَّجُلُ حَتَّى إِذَا طَالَ مَجْلِسُهُ قَامَ فَرَآهُ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مُوَلِّيًا فَأَمَرَ بِهِ فَدُعِيَ فَلَمَّا جَاءَ قَالَ مَاذَا مَعَكَ مِنْ الْقُرْآنِ قَالَ مَعِي سُورَةُ كَذَا وَسُورَةُ كَذَا عَدَّدَهَا فَقَالَ تَقْرَؤُهُنَّ عَنْ ظَهْرِ قَلْبِكَ قَالَ نَعَمْ قَالَ اذْهَبْ فَقَدْ مَلَّكْتُكَهَا بِمَا مَعَكَ مِنْ الْقُرْآنِ [ر:۲۱۸۶]

حضرت سهل بن سعدی ساعدی رضي الله عنه نه روايت دې چه دحضرت رسول کريم ﷺ په خدمت کښې يو ښځه راغله او وې وئيل يارسو الله ﷺ ! ماخپل نفس تاسو لره هبه کړې دې. حضرت رسول کريم ﷺ هغې ته دپورته نه لاندې پورې اوکتل بيا ئې سرښکته کړو ،ښځې چه کله اوکتل چه حضرت رسول کريم ﷺ څه فيصله نه کوی نو کيناستله،په صحابه کرام

---

۱) تفسير عثمانی : ۲۵۲ سورت التوبه).

ﷺ کښې يوسړي پاسيدواو وې ونيل ، يارسول الله ﷺ که تاسو ته ددې ښځې ضرورت نه وي نو ماسره دې واده اوکړئی ، حضرت نبی کریم ﷺ اوفرمائيل چه آيا تاسره څه شته دې ؟ نوهغه اووئيل چه ماسره خو هيڅ نشته دې ، حضرت رسول کريم ﷺ ورته اوفرمائيل چه کورته لاړشه او اوګوره چه څه شته دی که نه ؟هغه کور ته ځی او واپس راځی او فرمائی چه ما خو هيڅ اونه موندل ،حضرت رسول کريم ﷺ ورته اوفرمائيل چه اوګوره که داوسپنې يو ګوتمه هم وی نو هغه راوړه ، هغه لاړو او واپس راغلو اووې ونيل چه يارسول الله ﷺ ماته د اوسپنې يو ګوتمه هم ملاؤ نشوه. او داځما ازار دې دا به نيم ددې شی. حضرت سهل ﷺ اوفرمائيل چه هغه صرف يو ازار وو، رداء ورسره نه وه ، يعنی صرف لنګ وو بل څادر نه وو چه دقميص په ځائې ئې استعمالولې شی. حضرت رسول کريم ﷺاوفرمائيل چه دا ښځه به ستا ازار سره څه اوکړی، که دا ته اغوندې نو دې ته به هيڅ ملاؤ نشي. او که هغه ئې اغوندی نه تاته به هيڅ ملاؤ نشی. (يعنی دا يوسړې استعمالولې شی د دوؤ سړو داستعمال دپاره کافی نه دې)نو هغه سړې کيناستواو ډير ساعت کيناستو نه پس پاسيدو او روان شو . حضرت رسول کريم ﷺ چه هغه واپس په تلو اوليدو نوهغه ته ئی راواپس کيدو حکم اوکړو ، هرکله چه هغه راغلو نوحضرت رسول کريم ﷺ هغه اووئيل چه دقران پاك نه تاسره څه دی؟هغه اووئيل ماسره فلانې فلانې سورت دې . حضرت رسول کريم ﷺ ورته اووئيل چه ته دا سورتونه زبانی ونيلې شې . هغه اووئيل آوجی. حضرت رسول کريم ﷺ ورته اوفرمائيل څه د قران پاك څومره حصه چه تاسره ده دهغې په بدله کښې ما ته ددې ښځې مالك کړې.

قوله: جَاءَتْ امْرَأَةٌ إِلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: ددې ښځې باره کښې حافظ ابن حجر ﷫ لاعلمی ظاهره کړې ده اوليکلی ئې دی ((وهذا المرأة هذه لم أقف على اسمها)) (۱) او ابن قصاع ددې نوم ليکلې دې.چه دامذکوره ښځه خوله بنت حکيم يا ام شريك وه. (۲)

قوله: فَصَعَّدَ النَّظَرَ فِيهَا وَصَوَّبَهُ: يعنی حضرت نبی کريم ﷺ نظر پورته کړو اوبيائې لاندې طرفته نه ،مقصد دادې چه حضرت نبی کريم ﷺ هغه‌ښځې ته دپورته نه لاندې پورې اوکتل. ((صوب)) لاندې کول ، دباب تفعيل نه دې او د ((طأطأ)) معنی هم لاندې کول دی.

قوله: فَقَامَ رَجُلٌ مِنْ أَصْحَابِهِ: دا سړې څوك وو ،دده نوم معلوم نشو، البته دطبرانی يو روايت کښې دی چه ((فقام رجل احسبه من الانصار))(۳) څوك انصاری سړې وو.

قوله: انْظُرْ وَلَوْ خَاتَمًا مِنْ حَدِيدٍ: ددې نه بعضې حضرات استدلال کوی چه داوسپنې

---

۱) فتح الباری : ۹/۲۵۷).
۲) فتح الباری: ۹/۲۵۷).
۳) فتح الباری: ۹/۲۵۹).

په ګوتمه اچولو کښې هیڅ حرج نشته دې ، دامام شافعی رحمه الله هم دا مسلك دې (۱) خو حنفیه او جمهور عالمان داوسپنې ګوتمه مکروه تحریمی ګڼړی. (۲) ددې وجې دابو دواود په یو روایت کښې راغلی دی چه حضرت نبی کریم ﷺ یو سړې اوکتلو چه هغه داوسپنې ګوتمه اغوستې وه نو وې فرمائیل «مالی اری علیك حلیة اهل النار» دې نه پس هغه سړی دپیتلو ګوتمه واچوله، حضرت نبی کریم ﷺ چه اوکتلو نو وې فرمائیل چه «مالی أجد منکم ریح الاصنام» بیا هغه تپوس اوکړو چه کومه یوه ګوتمه استعمال کړم ، حضرت نبی کریم اوفرمائیل چه دچاندئی ګوتمه واچوه (۳)

دحدیث باب د جواب ورکړې شوې دې چه داوسپنې د ګوتمې ذکر نه دا لازم نه دی چه حضرت نبی کریم ﷺ ددې داستعمال اجازت ورکوی ، دحضرت نبی کریم ﷺ دا مقصد وو چه دمعمولی نه معمولی قمیت والا څیز که وی نو هغه راوړه (۴) ددې مزید تفصیل به مخکښې په کتاب اللباس کښې رازی.

قوله: وَلٰكِنْ هٰذَا إِزَارِي قَالَ سَهْلٌ مَالَهُ رِدَاءٌ فَلَهَا نِصْفُهُ: اصل عبارت دې «ولکن هذا ازاری فلها نصفه» یعنی ماسره دا ازار دې ، ددې نیمه به دې ښځې ته ورکړې شی ، «قال سهل ماله رداء» دا په مینځ کښې جمله معترضه ده ، راوی دحدیث حضرت سهل بن سعدساعدی رضی الله عنه فرمائی چه د دې سړی دغربت دا حالت وو چه هغه سره رداء هم نه وه ، صرف ازاربند اوتهبند وو.

قوله: قَالَ اذهب فقد ملكتها بما مَعَكَ مِنَ الْقُرْآنِ: دحدیث باب ددې مذکوره جملې نه استدلال کوی او حضرات شافعیه د تعلیم القران مهر جوړول جائز ګڼړی (۵)

دجمهور اوحنفیه په نیز تعلیم القران مهر جوړول جائز نه دی. (۶)

دجمهورو استدلال دقرآن پاك آیت دې ﴿وَأُحِلَّ لَكُم مَّا وَرَاءَ ذَٰلِكُمْ أَن تَبْتَغُوا بِأَمْوَالِكُم﴾ په دې کښې د ابتغاء بالمال حکم ورکړې شوې دې . چه ددې مطلب دادې چه دمهردپاره د مال متقوم کیدل ضروری دی او چه کوم مال نه وی نوهغه مهر نه شی جوړیدې ، اوتعلیم القران هم مال نه دې ، ځکه ددې مهر جوړول جائز نه دی. ترڅو چه تعلق دې دحدیث باب نو ددې مختلف جوابونه ورکړې شوی دی.

① یو جواب دا ورکړې شو چه تعلیم القران لره مهر جوړول دمتعلقه صحابی رضی الله عنه خصوصیت

---

۱) المجوعه شرح المهذب: ۳۴٤/٤، باب مایکره لبسه ومالایکره).
۲) البحر الرائق : ۱۹۱/۸ ، کتاب الکراهیه فصل فی اللبس ، فتح التقدیر: ٤٥٧/۸، کتاب الکراهیه).
۳) سنن ابی داود: ۵۸۰/۲_ باب ماجاء فی خاتم حدید).
٤) فتح الباری: ۲۶٤/۹).
۵) المجوع شرح المهذب: ٤٨٦/١٥، کتاب الصداق، مساله اذا تزوجها واصدقها تعلیم القران).
۶) المغنی لابن قدامه: ۶۸۳/۶_ کتاب الصداق).

وو. نو دده دا خصوصيت په بعضو رواياتوکښې تصريح دې. «ان رسول الله ﷺ زوج رجلا على سورة من القران ثم قال : لاتكون لاحد بعدك مهرا» دا روايت ابن قدامه په «المغنى» کښې نقل کړې دې، (۱)

② دويم جواب دادې ورکړې شو چه «بما معك من القران» کښې باء عوض لره نه ده بلکه باء سببيت دپاره ده او مطلب دادې چه «ملكتكها لانك من اهل القران» يعنى داهل قران کيدو په وجه په تاباندې مهر معجل واجب نه دې البته مهر موجل دقواعدو مطابق به واجب وى.(۲)

۱۶=بَابُ الْأَكْفَاءِ فِي الدِّينِ

﴿وَقَوْلُهُ: وَهُوَ الَّذِي خَلَقَ مِنَ الْمَاءِ بَشَرًا فَجَعَلَهُ نَسَبًا وَصِهْرًا وَكَانَ رَبُّكَ قَدِيرًا﴾ (الفرقان: ۵۴).(۳)

دحضرت امام بخارى رحمه الله مقصد ددې ترجمې نه دادې چه دنکاح په سلسله کښې په دين کښې دننه مشارکت اومماثلت مطلوب دى.

په دې باندې خو دټولو اتفاق دې چه دين کښې کفاءت ضرورى دې ، د مسلمانې ښځې ديو کافر سړى سره او دمسلمان سړى ديو کافرې ښځې سره نکاح کول جائزنه دى. البته کتابيات ددې حکم نه مستثنى دى.

ددين نه علاوه څه بل څيز هم داسې دې چه په هغې کښې کفاءت مطلوب دې. په دې کښې اختلاف دې ،د امام مالك رحمه الله په نيزصرف دين کښې دننه کفاءت ضرورى دې ،ددې نه علاوه باقى په يو څيز کښې هم کفو کيدل ضرورى نه دى. امام احمد رحمه الله نه هم يو روايت داشان منقول دې.

جمهور علماء فرمائى چه څلور څيزونه داسې دى چه په هغې کښې به د کفاءت اجازت کيدلې شى. ① دين ② نسب ③ حرفت وصنعت ④ حريت(۴)

باقى پاتې شو مال کښې کفاءت ، په دې کښې اختلاف دې ، بعضې حضرات ددې اعتبار کوى او بعضې نه کوى ،مخکښې دا بحث رازى.

امام بخارى رحمه الله چونکه د کفاءت فى النسب قائل نه دې ددې وجې هغوى دقران مجيد چه

---

۱) اوګورئ المغنى لابن قدامه ۶/۶۸۴_ کتاب الصداق).

۲) اوجز المسالک:۹/۲۹۴_ کتاب النکاح باب ماجاء الصداق والاباء).

۳) (الاكفاء) جمع كفء ، وهوالمثل والنظير (من الماء) من النطفة) (فجعله) قسمين (نسبا) ذوى نسب ، أى ذكورا ينسب اليهم ، (وصهرا) ذوات صهر ،أى اناثا يصاهر بهن ، والاتيان بالاية ، يفيد ، أن البشر من منشأ واحد ، فلا تمايز بينهم من حيث الجنس ، وانما ينبغى أن يكون التمايز من حيث الدين ولذالک كانت الكفارة بين الزوجين معتبرة الدين لا بغيره).

۴) دمذکوره تفصيل دپاره اوګورئ الفقه الاسلامى وادلته :۷/۲۴۰_۲۴۱، المبحث الخامس ماتكون فيه الكفاءه).

کوم آيت منتخب کړو «وَهُوَ الَّذِي خَلَقَ مِنَ الْمَاءِ بَشَرًا فَجَعَلَهُ نَسَبًا وَصِهْرًا» د دې نه ثابتول غواړي چه الله مطلقًا دبشرمتعلق دا اوفرمائيل «فَجَعَلَهُ نَسَبًا وَصِهْرًا» چه بعضې خلق داسې وى چه هغوى سره دنسب تعلق وى، هغوى سره دنكاح كول حلال نه دى ، او دبعضو سره دصهر تعلق قائمولې شى. يعنى هغوى سره نكاح كول حلال دى. امام فراء فرمائى چه «النسب من لايحل نكاحه والصهر من يحل نكاحه» (۱) په آيت كريمه كښې بشر لره په دوؤ قسمونو كښې تقسيم كړې شوې دې چه د دې نه معلوميږى چه هر بشر د بل دپاره كفو دې، دين نه پس په څه يل څيز كښې د كفاءت ضرورت نشته.

او واقعه هم داده چه كفاءت فى الانساب باره كښې چه څومره روايتونه هم پيش كولې شى په هغې يو هم داسې نه دې چه نقد او كلام نه خالى وى. (۲) دكفاءت انساب باره كښې دټولو نه قوى دليل دحضرت على ﷺ دې چه په ترمذى كښې دې. «ياعلى، ثلاث لاتوخرها: الصلاة اذا حانت والجنازة اذا حضرت، والايم اذا وجدت لها كفوا» (۳) امام بيهقى فرمائى چه دكفاءت په باب كښې دټولو نه امثل هم دادې (۴)

څوک دچا كفو دې ؟: امام اعظيم رحمه الله فرمائى چه قريش ديو بل دباره كفو دى. دقريشونه علاوه عام عرب ديوبل دپاره كفو دى ،او هيڅ يوعجمى د عربى دپاره كفو نه دې.«لان العجم ضيعوا انسابهم» شوافع نه هم يو روايت كښې دا تفصيل منقول دې.ليكن دهغوى صحيح قول دادې چه بنو هاشم اوبنو المطلب خلقو باندې مقدم دى اوددوى نه علاوه باقى بعضى د بعضو دپاره كفو دى . (۵)

كفاءت حق الله دې يا حق المراة: كفاءت حق الله دې يا حق المراة والاولياء ،دجمهور علماء مسلك دادې چه كفاءت حق الله نه دې دا حق المراة والاولياء دې ، اوچونكه دا دهغوى حق دې ، څكه جمهور علماء او ائمه ثلاثه فرمائى چه كفاءت صحت نكاح دپاره شرط نه دى ، دښځې اواولياء په رضا مندئى سره غير كفو كښې كه نكاح اوشى نودرست دى ، امام احمد بن حنبل رحمه الله هم يو روايت داشان دې او ددوى بل روايت دادې چه كفاءت صحت نكاح دپاره شرط دې . (۶)

---

۱) فتح البارى: ۹/۱۶۴).

۲) وفى الفتح :۹/۱۶۴ ، ولم يثبت فى اعتبار الكفاءة باالنسب حديث).

۳) عمده القارى : ۲۰/۸۷).

۴) السنن الكبرى للبيهقى ، كتاب النكاح ، باب اعتبار الكفاءة : ۷/۱۳۲).

۵) فتح البارى : ۹/۱۶۴).

۶) اوګورئ المغنى لابن قدامه : كتاب النكاح : رقم المسالة: ۵۱۸۹، : ۷/۲۶ مختصر العلماء للطحاوى كتاب النكاح :۲/۲۵۳).

امام بخاری رحمه الله چونکه صرف دین کښې دننه کفاءت اختیاروی. نسب وحریت وغیره کښې د کفاءت اعتبار دهغوی په نیز درست نه ده. ددې وجې هغوی په دې باب کښې خپل مذهب لره دثابتولو دپاره داسې روایتونه پیش کړی دی چه دهغې نه معلومیږی چه خاندانی لحاظ سره د اوچتې درجې ښځه غیر کفو کښې نکاح شوې ده . لکه په رومبی حدیث کښې دی چه د هندبنت الولید بن عتبه بن ربیعه نکاح حضرت سالم سره اوشوه ،چه دې د یو انصاری ښځې آزاد شوې غلام وو او هند بنت الولید قریشیه وه. داشان دباب په دویم روایت کښې دی چه ضباعه بنت الزبیر حضرت مقداد بن الاسودپه نکاح کښې وه ، حضرت مقداد غیر قریشي وو. حالانکه حضرت ضباعه قریشیه وه.

[۴۸۰۰] حَدَّثَنَا اَبُو الْيَمَانِ اَخْبَرَنَا شُعَيْبٌ عَنِ الزُّهْرِيِّ قَالَ اَخْبَرَنِي عُرْوَةُ بْنُ الزُّبَيْرِ عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهَا اَنَّ اَبَا حُذَيْفَةَ بْنَ عُتْبَةَ بْنِ رَبِيعَةَ بْنِ عَبْدِ شَمْسٍ وَكَانَ مِمَّنْ شَهِدَ بَدْرًا مَعَ النَّبِيِّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ تَبَنَّى سَالِمًا وَاَنْكَحَهُ بِنْتَ اَخِيهِ هِنْدَ بِنْتَ الْوَلِيدِ بْنِ عُتْبَةَ بْنِ رَبِيعَةَ وَهُوَ مَوْلًى لِامْرَاَةٍ مِنَ الْاَنْصَارِ كَمَا تَبَنَّى النَّبِيُّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ زَيْدًا وَكَانَ مَنْ تَبَنَّى رَجُلًا فِي الْجَاهِلِيَّةِ دَعَاهُ النَّاسُ اِلَيْهِ وَوَرِثَ مِنْ مِيرَاثِهِ حَتّٰى اَنْزَلَ اللّٰهُ ادْعُوهُمْ لِاٰبَائِهِمْ اِلٰى قَوْلِهِ وَمَوَالِيكُمْ فَرُدُّوا اِلٰى اٰبَائِهِمْ فَمَنْ لَمْ يُعْلَمْ لَهُ اَبٌ كَانَ مَوْلًى وَاَخًا فِي الدِّينِ فَجَاءَتْ سَهْلَةُ بِنْتُ سُهَيْلِ بْنِ عَمْرٍو الْقُرَشِيِّ ثُمَّ الْعَامِرِيِّ وَهِيَ امْرَاَةُ اَبِي حُذَيْفَةَ بْنِ عُتْبَةَ النَّبِيَّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَتْ يَا رَسُولَ اللّٰهِ اِنَّا كُنَّا نَرَى سَالِمًا وَلَدًا وَقَدْ اَنْزَلَ اللّٰهُ فِيهِ مَا قَدْ عَلِمْتَ فَذَكَرَ الْحَدِيثَ [ر:۳۷۷۸].

امام بخاری رحمه الله داحدیث په دوه ځایونوکښې ذکرکړې دې . یوپه دې ځائې کښې او یو په کتاب المغازی «باب شهود الملائکة بدرا» نه پس «باب بلاترجمة» کښې او په هغه ځائې کښې مونږ ددې حدیث تفصیل بیان کړې دې.

[۴۸۰۱] حَدَّثَنَا عُبَيْدُ بْنُ اِسْمَاعِيلَ حَدَّثَنَا اَبُو اُسَامَةَ عَنْ هِشَامٍ عَنْ اَبِيهِ عَنْ عَائِشَةَ قَالَتْ دَخَلَ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَلٰى ضُبَاعَةَ بِنْتِ الزُّبَيْرِ فَقَالَ لَهَا لَعَلَّكِ اَرَدْتِ الْحَجَّ قَالَتْ وَاللّٰهِ لَا اَجِدُنِي اِلَّا وَجِعَةً فَقَالَ لَهَا حُجِّي وَاشْتَرِطِي وَقُولِي اللّٰهُمَّ مَحِلِّي حَيْثُ حَبَسْتَنِي وَكَانَتْ تَحْتَ الْمِقْدَادِ بْنِ الْاَسْوَدِ

حضرت عائشه رضي الله عنها نه روایت دې چه حضرت نبی کریم ﷺ ضباعه بنت الزبیر بنت عبدالمطلب لره راغلواو تپوس ئې ترې اوکړو چه شائد تاسودحج کولو اراده کړې ده؟نوهغې اووئیل چه څه په خپل بدن کښې درد محسوسوم (یعنی بیماره یم ، په بدن کښې مې درد اوتکلیف) حضرت نبی کریم ﷺ ورته اوفرمائیل تاسو حج ته لاړ شئ او شرط اوکړئی او دا اوائې چه اے الله ﷻ ! ځما په احرام کښې دحلالیدو ځائې هغه دې چه په کوم ځائې کښې ته مالره دبیمارئی په وجه منع کړې ، (یعنی په کوم مقام باندې چه ماته کوم غذریا بیماری راپیښه شی نو په هغه ځائې کښې به ماته داحرام نه دوتلو اختیار وی) اوضباعه(قریشیه)

حضرت مقداد بن الاسود (غيرقريشى) په نكاح كښې وه (هم دا جمله ترجمة الباب لره ثابتوى).

امام بخارى رحمه الله عليه دا حديث په دې ځائې كښې په ړومبى ځل ذكر اوفرمائيلو. دكتاب الحج متعلق دا حديث هغوى په هغه ځائې كښې ذكر نه كړو، په دې ځائې كښې هغه دا كفاءت فى النسب غيرمعتبر كيدو او صرف كفاءت فى الدين معتبر كيدو باندې په طور استدلال پيش كړې دې.

قوله: دَخَلَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَلَى ضُبَاعَةَ بِنْتِ الزُّبَيْرِ: ضباعه بن الزبير بن عبدالمطلب دحضور اكرم صلى الله عليه وسلم د تره لور وه.

قوله: وَاللَّهِ لَا أَجِدُنِي إِلَّا وَجِعَةً: ((وجعه)) (د واوفتحه او دجيم كسرې سره) صفت مشبه صيغه ده ((اى ذات الوجع)) يعنى څه خپل ځان بيماره او مرض والا محسوسوم.

قوله: حُجِّي وَاشْتَرِطِي: داحرام په وخت كښې سرې داشان شرط لګولې شى كه نه ؟ددې پوره تفصيل په كتاب الحج كښې ((ابواب المحصر)) لاندې تير شوې دې چه دامام ابوحنيفه رحمة الله عليه ،امام مالك رحمه الله ،اود سفيان ثورى په نيز داسې شرط اعتبار نشته دې،امام شافعى رحمه الله قول هم دا دې. دحنابله ، امام اسحاق او دشافعيه دقول قديم كاكره كښې داشان شرط لګول دحديث باب په وجه جائز دې. او چه په كوم ځائې كښې څه عذر راپيش كيږى په هغه ځائې كښې به محرم بغير ددم نه حلال وى. (١)

حضرات حنيفه دحديث باب جواب دا وركوى دا د ضباعه بنت الزبير خصوصيت وو. (٢)

امام بخارى رحمه الله په دې مذكوره باب كښې كفاءت فى الدين دمعتبركيدو او كفاءت فى النسب غيرمعتبر كيدو استدلال كړې دې ځكه چه په دواړو روايتونوكښې د قريشى ښځو دغير قريشى سړو سره دنكاح كولو ذكر دې.

خو كوم حضرات چه د كفاءت فى النسب اعتبار كوى ، هغوى ددې حديثونو متعلق وائى چه په دې دواړو صورتونوكښې زوجه او ددې اولياء راضى وو. هغوى په خپلې رضا سره خپل حق ساقط كړو. او كه يو ښځه اودهغې اولياء په خپل كفاءت فى النسب اعتبار نه كوى نو جائز دى.

تنبيه : امام بخارى رحمه الله دا حديث د كتاب الحج په ځائې په دې مقام باندې په كتاب النكاح كښې ذكر كړې دې. په دې بناء بعض حضراتو ته ددې روايت په صحيح بخارى كښې د كيدو علم اونشو.حضرت مولانا محمد يوسف بنورى رحمه الله په معارف السنن كښې ليكلى دى چه مولانا ظهر احمد عثمانى رحمه الله ته هم دا حديث په صحيح بخارى كښې نه وو ملاؤ شوې. (٣)

---

١) عمد القارى: ٨٥/٢٠، ومعارف السنن :٥٨٥/٦).

٢ ([عمدة القارى: ١٤٧/١٠، باب الاحصارفى الحج).

٣) علامة بنوى رحمه الله ليكلى: وقدخفى على كثير محله فى الصحيح لاخراجه فى غير محله وفى عندالقوم، فانكروه وادعوه انه ليس متفقا عليه كالشيخ احمد شاكر ، والشيخ العثمانى صاحب اعلاء السنن وغيرهما (معارف السنن:٥٧٤/٦).

خو په دې کښې امام بنوری رحمه الله نه تسامح شوې ده ، ځکه چه علامه ظفر احمد عثمانی رحمه الله اعلاء السنن کښې صراحتًا ليکلی دی «اخرجها البخاری فی کتاب النکاح لا فی الحج»(۱)

[۳۸۰۲] حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ حَدَّثَنَا يَحْيَى عَنْ عُبَيْدِ اللَّهِ قَالَ حَدَّثَنِي سَعِيدُ بْنُ أَبِي سَعِيدٍ عَنْ أَبِيهِ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ تُنْكَحُ الْمَرْأَةُ لِأَرْبَعٍ لِمَالِهَا وَلِحَسَبِهَا وَجَمَالِهَا وَلِدِينِهَا فَاظْفَرْ بِذَاتِ الدِّينِ تَرِبَتْ يَدَاكَ

حضرت ابوهريره رضی الله عنه نه روايت دې چه حضرت نبی کريم اوفرمائيل چه دڅلورو څيزونو په وجه ښځې سره نکاح کول پکار دی. ① مال ② حسب ③ ښائست ④ دينداری. او تاسو ددين والا په ذريعه کاميابی حاصله کړئی. (که په چا کښې دا ټول صفات وی نو سبحان الله! او که ټول نه وی نو بيا دينداری باندې دارومدار کول پکاردی.

قوله: فَاظْفَرْ بِذَاتِ الدِّينِ: امام بخاری رحمه الله هم په دې جمله کښې خپل مذهب ثابت کړې دې چه دحضرت نبی کريم ﷺ دا ارشاد دې خبرې طرفته مشير دی چه اصل څيز هم دين دې. هم ددې اعتبار اهم او ضروری دې. امام ابن ماجه دحضرت عبدالله بن مسعود رضی الله عنه نه داقسمه يوروايت نقل فرمائيلې دې.

«لاتزوجوا النساء لحسنهن فعسى حسنهن أيرديهن .. أى يهلكهن ... ولاتزوجوهن لأموالهن فعسى أموالهن أن تطغيهن ولكن تزوجوهن على الدين ولأمة سوداء ذات دين أفضل» (۲)

قوله: لابد... ملابدة: تيتيدل ، «ورهاء» بيوقوفه ښځه يعنی دبيوقوفې ښځې مال عقل مند سړې لره ددې مخکښې ټيټوی او دې دکم عقلې ښځې لره تابع کوی.

قوله: تَرِبَتْ يَدَاكَ: «تَرِبَتْ» باب سمع نه دې ، په معنی دخيرن ، د جمله دفقرئی نه کنايه ده، او په طور د بددعاء استعماليږی، علامه ابن العربی رحمه الله فرمائی چه په دې مقام باندې دې جملې لره به جزا جوړولې شی اوددې دپاره به شرط محذوف وی «أی ان لم تظفر بذات الدين تربت يداك»(۳)

---

۱) اوګورئ اعلاء السنن: ۴۳۷/۱۰ ، باب الاشتراط فی الحج والعمره).

۲) فتح الباری: ۱۶۸/۹ _ وقال بکير الاسدی:

و اول خبث المرء خبث ترابه ... و اول لوم المرء لوم المناکح

وقال آخر:

واذا کنت تبغی ايما بجهالة ... من الناس فانظر من ابوها وخالها

فانهما منها کما هی منهما ... کقدك تعلان اريد مثالها

ولاتطلب البيت الذی فعاله ... و لابد ذا عقل لورهاء مالها

فان الذی ترجو من المال عندها ... سياتی عليه شومها و عيالها

۳) فتح الباری: ۱۶۸/۹).

حضرت حسن بصری رحمه الله ته یوسړی اووئیل چه خما یولور ده ، خمادې سره ډیر زیات محبت دې. مختلفو خلقو راته دنکاح پیغام رالیږلی دې ، تاسواووائې چه خه ددې واده کوم سړی سره اوکړم؟حضرت حسن بصری رحمه الله اوفرمائیل چه ددې واده داسې سړی سره اوکړه چه دالله ﷻ نه ویریږی او که د هغه ستادلورنه نفرت وی نو په هغې به ظلم نه کوی (۱)

[۴۸۰۳] حَدَّثَنَا اِبْرَاهِيمُ بْنُ حَمْزَةَ حَدَّثَنَا ابْنُ اَبِي حَازِمٍ عَنْ اَبِيهِ عَنْ سَهْلٍ قَالَ مَرَّ رَجُلٌ عَلَى رَسُولِ اللّهِ صَلَّى اللّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ مَا تَقُولُونَ فِي هَذَا قَالُوا حَرِيٌّ اِنْ خَطَبَ اَنْ يُنْكَحَ وَاِنْ شَفَعَ اَنْ يُشَفَّعَ وَاِنْ قَالَ اَنْ يُسْتَمَعَ قَالَ ثُمَّ سَكَتَ فَمَرَّ رَجُلٌ مِنْ فُقَرَاءِ الْمُسْلِمِينَ فَقَالَ مَا تَقُولُونَ فِي هَذَا قَالُوا حَرِيٌّ اِنْ خَطَبَ اَنْ لَا يُنْكَحَ وَاِنْ شَفَعَ اَنْ لَا يُشَفَّعَ وَاِنْ قَالَ اَنْ لَا يُسْتَمَعَ فَقَالَ رَسُولُ اللّهِ صَلَّى اللّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ هَذَا خَيْرٌ مِنْ مِلْءِ الْاَرْضِ مِثْلَ هَذَا [۶۰۸۲] (۲)

په سندکښې د «ابن ابی حازم» نه مراد عبدالعزیز دې ، دابوحازم نوم سلمه بن دینار دې ، عبدالعزیز خپل پلار سلمه بن دینار نه روایت کوی.

حضرت سهیل بن سعد رضي الله عنه نه روایت دې چه دحضور اکرم ﷺ سره یوسړې تیر شو نو حضرت نبی کریم ﷺ دحضرات صحابه کرام رضي الله عنهم نه تپوس اوکړو چه تاسوددې سړې په باره کښې څه وائې ؟نوهغوی اوفرمائیل چه داسړې ددې خبرې مستحق اوسزاوار دې چه که چرته دده دنکاح پیغام اولیږلې شی نو نکاح به ئې اوکړې شي ،که سفارش اوکړی نو دده سفارش به قبول کړې شی ، اوکه خبره اوکړی نو دده خبره آوریدلې شی ، حضرت سهل فرمائی چه حضور نبی کریم ﷺ خاموش شو،په دې کښې یو فقیرمسلمان تیرشو، حضرت نبی کریم ﷺ اوفرمائیل چه تاسو ددې سړی به باره کښې څه وائې؟هغوی عرض اوکړو چه دې ددې مستحق دې که دې دنکاح پیغام اولیږی نو نکاح به ئې اونه شی او که سفارش اوکړی نو هغه به قبول نشی اوکه خبره اوکړی نو دده خبره نه آوریدلې کیږی ، په دې باندې حضرت نبی کریم ﷺ اوفرمائیل چه دا فقیر ددغه رنګ ټولو مالدارو نه بهتر دې .

امام بخاری رحمه الله ددې حدیث نه ترجمة الباب ثابت کړې دې او فرمائی چه اصل اعتبار دین او دینداری ده ،ددې نه علاوه دمال اوحسب هیڅ اعتبار نشته دې څکه چه حضور نبی کریم ﷺ یو دیندارفقیر سړی لره دیو مالدارنه بهتر او افضل خودلې دې.

حضور اکرم ﷺ سره دوه سړی چه تیر شوی وو دا څوك وو؟حافظ ابن حجر رحمه الله وائی چه ماته ددې دواړونومونه معلوم نه دی. (۳) بعضې حضراتو ددې فقیر مسلمان نوم جعیل بن سراقه رضي الله عنه خودلې دې(۴)

---

۱) ارشاد الساری: ۱۱/۳۶۵).
۲) واخرجه البخاری ایضافی کتاب الرقاق باب فضل ا لفقر رقم الحدیث :۶۰۸۲، وابن ماجه فی کتاب الزهد . باب فضل الفقراء رقم الحدیث : ۴۱۲۰).
۳) فتح الباری : ۹/۱۶۹).
٤) فتح الباری:۹/۱۶۹).

علامه قسطلانی رحمه الله لیکی . ((واطلاقه التفضيل على الغنى المذكور لايلزم منه تفضيل كل فقير على كل غني... كما لايخفى.. نعم فيه تفضيله مطلقاً في الدين فيطابق الترجمة)). (١)
په دې باندې به تفصیلی کلام به مخکښې په په کتاب الرقاق کښې د "باب فضل الفقر" لاندې راشی.

١٧= بَابُ الْأَكْفَاءِ فِي الْمَالِ وَتَزْوِيجِ الْمُقِلِّ الْمُثْرِيَةَ

[٤٨٠٤] حَدَّثَنِي يَحْيَى بْنُ بُكَيْرٍ حَدَّثَنَا اللَّيْثُ عَنْ عُقَيْلٍ عَنِ ابْنِ شِهَابٍ قَالَ أَخْبَرَنِي عُرْوَةُ أَنَّهُ سَأَلَ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا وَإِنْ خِفْتُمْ أَلَّا تُقْسِطُوا فِي الْيَتَامَى قَالَتْ يَا ابْنَ أُخْتِي هَذِهِ الْيَتِيمَةُ تَكُونُ فِي حَجْرِ وَلِيِّهَا فَيَرْغَبُ فِي جَمَالِهَا وَمَالِهَا وَيُرِيدُ أَنْ يَنْتَقِصَ صَدَاقَهَا فَنُهُوا عَنْ نِكَاحِهِنَّ إِلَّا أَنْ يُقْسِطُوا فِي إِكْمَالِ الصَّدَاقِ وَأُمِرُوا بِنِكَاحِ مَنْ سِوَاهُنَّ قَالَتْ وَاسْتَفْتَى النَّاسُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بَعْدَ ذَلِكَ فَأَنْزَلَ اللَّهُ وَيَسْتَفْتُونَكَ فِي النِّسَاءِ إِلَى وَتَرْغَبُونَ أَنْ تَنْكِحُوهُنَّ فَأَنْزَلَ اللَّهُ لَهُمْ أَنَّ الْيَتِيمَةَ إِذَا كَانَتْ ذَاتَ جَمَالٍ وَمَالٍ رَغِبُوا فِي نِكَاحِهَا وَنَسَبِهَا وَسُنَّتِهَا فِي إِكْمَالِ الصَّدَاقِ وَإِذَا كَانَتْ مَرْغُوبَةً عَنْهَا فِي قِلَّةِ الْمَالِ وَالْجَمَالِ تَرَكُوهَا وَأَخَذُوا غَيْرَهَا مِنَ النِّسَاءِ قَالَتْ فَكَمَا يَتْرُكُونَهَا حِينَ يَرْغَبُونَ عَنْهَا فَلَيْسَ لَهُمْ أَنْ يَنْكِحُوهَا إِذَا رَغِبُوا فِيهَا إِلَّا أَنْ يُقْسِطُوا لَهَا وَيُعْطُوهَا حَقَّهَا الْأَوْفَى فِي الصَّدَاقِ [ر: ٢٣٦٣].

((المقل)) : فقیر. ((المثرية)) (دمیم په ضمه ، دثاء په سکون ، دراء په کسر او د یاء په فتحه سره). ((هي التي لها ثراء)) : یعنی مالداره ښځه.
دامام بخاری رحمه الله په نیز مال کښې دکفاءت اعتبار نشته دې.
((الاكفاء في المال)) نه پس د ((تزويج المقل المثرية)) اضافه دې طرفته اشاره کولو دپاره ده چه يو فقير اومسكين سړې د مالدارې ښځې سره نكاح كولې شي.
دکفاءت فی المال په سلسله کښې حضرات آئمه کرام کښې اختلاف دې.
حضرات حنفیه اوحنابله دکفاءت فی المال اعتبار کوی. (٢) دابن قاسم مالکی هم دامسلك دې .(٣) اود امام شافعی رحمه الله هم صحیح مسلك همدادې. (٤)
دامام مالك رحمه الله مسلك هم دا دې چه كفاءت في المال غير معتبر دې. (٥)

---

١) ارشاد الساری: (٣٦٦/١١).
٢) الفقهه الاسلامی وادلته: (٢٤٠/٧).
٣) اوګورئ الشرح الصغير على اقرب المسالک الی المذهب الامام مالک للدر دیر ، کتاب النکاح :٤٠٠/٢ ، خو هغوی د ابن قاسم دنوم تصریح نه ده کړې.
٤) فتح الباری : (١٧٠/٩).
٥) اختلاف ا لعلماء :٢٥٢/٢ ، فی الاکفاء فی النکاح والمدونة الکبری ، کتاب ا لنکاح :١٦٣/٢_١٦٤، والحاوی ا لکبیر للماوردی:(١٤١/١١).

دامام احمد بن حنبل رحمه الله یودا قول هم ددې مطابق دې (۱) اودامام شافعی رحمه الله هم دا مسلك دې. (۲)
دکفاءت فی المال مطلب دادې چه سړې په نفقه او مهر دوارو باندې قادر وی. دحنیفه هم دا ظاهر روایت دې (۳) البته امام یوسف رحمه الله فرمائی چه کفاءت فی المال نه دسړی په نفقه باندې قادر کیدل مراد دی. که په مهر باندې قادر وی اوکه نه وی. (۴)
اویودادی چه ((کفاءت فی المال فی الیسار والغنی)) ددې مطلب دادې چه په مالدارئی او غناء کښې مساوات دی، امام ابوحنیفه رحمه الله او امام محمد رحمه الله هم دا اعتبارکړی دې. دا حضرات فرمائی چه که ښځه مالداره وی اوسړې سره ددې په مقابله کښې مال کم وی نو دښځې دپاره داخبره عموماً د شرم سبب ګرځی اوبیا هغه دتفوق او تعلی اظهار کوی (۵) چه دهغې په وجه دزوجین په مینځ کښې ناګواری پیداشی او ازدواجی ژوند کامیاب پاتې نشی.
امام بخاری رحمه الله دکفاءت فی المال اعتبار نه کوی، دهغوی په نیز صرف کفاءت فی الدین معتبر دې. هغوی په دې باب کښې په دې خانې کښې چه کوم روایت ذکر فرمائیلې دې دهغې تشریح په کتاب التفسیر کښې د سورة النساء په تفسیر کښې تیر شوې دې. په هغې کښې دی چه ((الا ان یقسطوا فی اکمال الصداق)) ددې نه امام بخاری رحمه الله ترجمة الباب ثابتوی، چونکه دا عام دی اوهر هغه سړی دپاره دی چه پوره مهر ادا کړی که هغه مقل وی یا مکثر، مال ده سره زیات وی اوکه کم، په دې کښې د ((مکثر)) هیڅ قید نشته دې، ددې نه معلومیږی چه د کفاءت فی المال هیڅ اعتبار نشته دې.

۱۸ـ بَابُ مَا يُتَّقَى مِنْ شُؤْمِ الْمَرْأَةِ وَقَوْلِهِ تَعَالَى
﴿اِنَّ مِنْ اَزْوَاجِكُمْ وَاَوْلَادِكُمْ عَدُوًّا لَّكُمْ﴾ [التغابن: ۱۴]

دامام بخاری رحمه الله مقصد دادې چه په ښځه کښې بعضې صفات دنحوست هم کیدیشی. لکه ژبه ئې خرابه وی، په خبره خبره باندې دشور او جنګ عادت وی، ددې نه بچ کیدل پکار دی. دقرآن پاك آیت ﴿اِنَّ مِنْ اَزْوَاجِكُمْ وَاَوْلَادِكُمْ عَدُوًّا لَّكُمْ﴾ نه مراد دې طرفته اشاره کړې ده چه ستاسو بعضې ښځې ستاسو دښمنانې دی، رشته دارو سره تعلقات خرابوی، جنګ او فساد کوی او په خاندان کښې دتلخئ سبب جوړیږی.

---

۱) المغنی لابن قدامه: ۲۹/۷، شرط الکفاءه، کتاب النکاح).
۲) فتح الباری: ۱۷۰/۹، داشان اوګورئ العزیز شرح الوحید الوجیز للرافعی، کتاب النکاح: ۵۷۶/۷. القول فی الکفاءه فی النکاح والحاوی الکبیر: ۱۴۷/۱۱).
۳) الهدایه: ۲۹۰/۲. کتاب النکاح).
۴) الهدایه: ۲۹۰/۲، کتاب النکاح).
۵) الهدایه: ۲۹۰/۲، کتاب النکاح).

[۴۸۰۵] حَدَّثَنَا اسمَاعِيلُ قَالَ حَدَّثَنِي مَالِكٌ عَنْ ابْنِ شِهَابٍ عَنْ حَمْزَةَ وَسَالِمٍ ابْنَيْ عَبْدِ اللّٰهِ بْنِ عُمَرَ عَنْ عَبْدِ اللّٰهِ بْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُمَا انَّ رَسُولَ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ الشُّؤْمُ فِي الْمَرْاةِ وَالدَّارِ وَالْفَرَسِ

[۴۸۰۶] حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ مِنْهَالٍ حَدَّثَنَا يَزِيدُ بْنُ زُرَيْعٍ حَدَّثَنَا عُمَرُ بْنُ مُحَمَّدٍ الْعَسْقَلَانِيُّ عَنْ ابِيهِ عَنْ ابْنِ عُمَرَ قَالَ ذَكَرُوا الشُّؤْمَ عِنْدَ النَّبِيِّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ انْ كَانَ الشُّؤْمُ فِي شَيْءٍ فَفِي الدَّارِ وَالْمَرْاةِ وَالْفَرَسِ [ر: ۱۹۹۳]

[۴۸۰۷] حَدَّثَنَا عَبْدُ اللّٰهِ بْنُ يُوسُفَ اخْبَرَنَا مَالِكٌ عَنْ ابِي حَازِمٍ عَنْ سَهْلِ بْنِ سَعْدٍ انَّ رَسُولَ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ انْ كَانَ فِي شَيْءٍ فَفِي الْفَرَسِ وَالْمَرْاةِ وَالْمَسْكَنِ [ر: ۲۷۰۳]

[۴۸۰۸] حَدَّثَنَا ادَمُ حَدَّثَنَا شُعْبَةُ عَنْ سُلَيْمَانَ التَّيْمِيِّ قَالَ سَمِعْتُ ابَا عُثْمَانَ النَّهْدِيَّ عَنْ اسَامَةَ بْنِ زَيْدٍ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُمَا عَنْ النَّبِيِّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ مَا تَرَكْتُ بَعْدِي فِتْنَةً اضَرَّ عَلَى الرِّجَالِ مِنَ النِّسَاءِ

حضرت عبدالله بن عمر ﷺ نه روايت دې چه حضرت رسول كريم ﷺ فرمائيلى دى چه نحوست په ښځه كښې اوكور كښې او آس كښې وى. (١)

په دويم روايت كښې دى چه دحضرت نبى كريم ﷺ په مخكښې دنحوست ذكر اوشو نو حضرت نبى كريم ﷺ اوفرمائيل چه كه نحوست دې نو په كور كښې دې او په ښځه كښې دې او په آس كښې دى.

په دې رواياتو كښې اشكال كيږى چه دحضرت نبى كريم ﷺ په يو روايت كښې دى چه ((لاعدوى ولا طيرة)) (٢)

په دې كښې بدشگونئ نه منع فرمائيلې شوې ده ، ښځه ، كوراوآس كښې دننه د شوم داتصور بدفالى او بدشگونى ده. په ظاهره په دواړه قسمه روايتونو كښې تعارض دې.

① امام مالك ﷺ احاديث باب په خپله ظاهرى معنى باندې محمول كړې دې . او فرمائيلى ئې دى چه دا احاديث دعام قانون نه مستثنى دى.(٣)

② بعضې حضرات فرمائى چه دا احاديث د قران پاك دآيت ((مَا أَصَابَ مِن مُّصِيبَةٍ فِي الْأَرْضِ وَلَا فِي أَنفُسِكُمْ إِلَّا فِي كِتَابٍ مِّن قَبْلِ أَن نَّبْرَأَهَا)) سره منسوخ دى.(٤)

---

١) نقل ا لحافظه ابوذر الهروى عن البخارى ان شوم الفرس اذا كان حزونا وشوم المرأة سوء خلقها وشوم الدار سوء جارها وقال غيره . شوم الفرس ان لا يغزى عليها وشوم ا لمرأة لا تلد وشوم الدار ضيقها وقيل شوم المرأة غلامهرها _ (ارشادلسارى:٣٦٨/١١).

٢) صحيح مسلم مع تكملة فتح المهلم . كتاب الطب باب لاعدوى ولا طيرة: ٣٧٠).

٣) تكملة ا لمهلم :٣٨٠/٤ كتاب الطب).

٤) تكملة فتح الملهم : ٣٨٠/٤ ، كتاب الطب).

③ بعضوحضراتو دا جواب كړې دې چه‌دا كلام شرط سره دې . لكه څنګه چه‌په دې خائې كښې د باب په دويم حديث كښې دى«ان كان الشوم»حرف شرط سره دې اومطلب دادې چه شوم ونحوست كه‌په څه څيز كښې كيديشى نو هغه ښځه ، كور او آس كښې كيديشى .(١)
ليكن‌شوم په څه څيز كښې نه وى ددې وجې په دې دريو څيزونوكښې ددې تصور نشى كيدې.
④ بعضې عالمانو فرمائيلى دى چه‌په حقيقت كښې دشوم دوه قسمونه دى. يو شوم په معنى د عدم موافقت او دويم شوم په معنى دنحوست ، حديث باب كښې شوم بمعنى عدم موافقت دې او«لاعدوى ولاطيرة» كښې شوم دنحوست په معنى كښې دى. په دې صورت كښې به د شوم دار مطلب داوى چه‌هغه تنګ وى او په هغه خائې كښې ګوانډيانو ښه نه وى يا په هغه خائې كښې آب وهوا خرابه وى ، داشان د شوم مراة مطلب دادې چه دهغه اولادنه وى . ژبه ئې ګز وى ، دعفت اوپاكدامنئ خيال نه ساتى ، او دشوم فرس مطلب دادې چه‌هغه په جهاد كښې په كار رانشى ،سركشه وى يا ددې قيمت زيات وى. (٢)
امام بخارى رحمه الله دا روايت په دې خائې كښې دحضرت عبدالله بن عمر رضي الله عنه نه نقل كړې دې . امام مسلم رحمه الله دحضرت ابوهريره رضي الله عنه نه نقل كړې دې ،امام طحاوى رحمه الله دحضرت عائشه رضى الله عليه نه نقل كړې دې چه كله هغې د حضرت ابوهريره رضي الله عنه دا روايت واوريدو نو خفه شوه او وې فرمائيل چه‌د احضرت ابوهريره رضي الله عنه ته‌صحيح ياد نه دې پاتې شوې ، حضرت نبى كريم صلى الله عليه وسلم داشان نه دى فرمائيلى چه‌په زمانه دجاهليت كښې په خلقو ښځه ، كور اوآس كښې د بدشګونئ عقيده لرله . حضرت رسول الله صلى الله عليه وسلم ددې عقيدې ترديد فرمائيلې وو. امام طحاوى رحمه الله خپل رجحان دې طرفته ظاهر كړې دې. (٣)

١٩=بَاب الْحُرَّةِ تَحْتَ الْعَبْدِ

[٤٨٠٩] (٤) حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ يُوسُفَ أَخْبَرَنَا مَالِكٌ عَنْ رَبِيعَةَ بْنِ أَبِي عَبْدِ الرَّحْمَنِ عَنْ الْقَاسِمِ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا قَالَتْ كَانَ فِي بَرِيرَةَ ثَلَاثُ سُنَنٍ عَتَقَتْ فَخُيِّرَتْ وَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الْوَلَاءُ لِمَنْ أَعْتَقَ وَدَخَلَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ

---

١) تكملة فتح الملهم: ٣٨١/٤، كتاب الطب).
٢) لامع لدرارى:٢٦٧/٩).
٣) فتح البارى:٦٢/٦، باب الجهاد).
٤) اخرجه مسلم فى العتق : باب : انماالولاء لمن أعتق: رقم: ١٥٠٤. (سنن) طرائق وأحكام شرعية استفادمنها الناس جميعا (فخيرت) خيرها رسول الله صلى الله عليه وسلم فى اليقاء عنه زوجهااوفراقه وفسخ نكاحه (الولاء لمن أعتق) انظر كتاب العتق . (برمة) قدر متخذ من حجر وقيل من غيره (أدم البيت) ما يوتدم به مما يوجد فى البيت عادة(الم ارالبرمة)أى اين الطعام الذى كان يطبخ فيها(هوعليها..)أى هى ملكته بسبب التصدق به عليها ، ونحن نملكه بسبب اهدائها لنامنه وعليه فقد اختلف سبب الملك فاختلف الحكم وجازلنا أكله).

عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَبُرْمَةٌ عَلَى النَّارِ فَقُرِّبَ إِلَيْهِ خُبْزٌ وَأُدْمٌ مِنْ أُدْمِ الْبَيْتِ فَقَالَ أَلَمْ أَرَ الْبُرْمَةَ فَقِيلَ لَحْمٌ تُصُدِّقَ بِهِ عَلَى بَرِيرَةَ وَأَنْتَ لَا تَأْكُلُ الصَّدَقَةَ قَالَ هُوَ عَلَيْهَا صَدَقَةٌ وَلَنَا هَدِيَّةٌ [ر: ۴۹۷۵، ۵۱۱۴]

د امام بخاری رحمه الله مقصد دادي چه د آزادې ښځې غلام سره نکاح جائز ده. دلیل کښې هغوی دحضرت بریره عنهما حدیث پیش کړی دی. چه دهغې خاوند مغیث غلام وو. اوبریره رضی الله عنها وینځه وه ، روستو بیا حضرت بریره ته آزادی ملاؤ شوه او خیار عتق هم ملاؤ شو ، دااختیار ملاویدل ددې خبرې دلیل دی چهآزاده ښځه دغلام په نکاح کښې پاتې کیدیشي.

لیکن ظاهر دی چه دا استدلال په هغه وخت کښې صحیح او مکمل کیدیشي چه کله مخکښې دا ثابت شي چه د حضرت بریره د آزادئ په وخت کښې حضرت مغیث رضی الله عنه غلام وو. او دا قطعی طور باندې ثابتیدلې نشی . خکه چهپه دې سلسله کښې روایات مختلف دی. بعضو روایاتو نه معلومیږی چه دبریره دآزادئ په وخت کښې حضرت مغیث رضی الله عنه آزاد وو. او دبعضې روایاتو نه معلومیږی چه هغه غلام وو. دحضرت عبدالله بن عباس رضی الله عنه او حضرت عائشه رضی الله عنها روایتونه په دې سلسله کښې نقل کیږی . حضرت مغیث رضی الله عنه د بریره د آزادئ په وخت کښې غلام وو.(۱)

البته دحضرت عائشه رضی الله عنها روایت کښې اختلاف دی. بعضو روایتونو نه دبریره د آزادئی په وخت کښې د حضرت مغیث رضی الله عنه غلام کیدل معلومیږی او بعضو نه آزادی. (۲) ګنی د ترجمة الباب دثبوت دپاره به دا روایت نه پیش کولې. دخیارمسئله مخکښې کتاب الطلاق کښې مستقل باب لاندې رازی ، د مذاهب آئمه تفصیل به په هغه ځائې کښې بیانیږی.

دحدیث مفهوم دادې چهدحضرت بریره په واقعه کښې شرعی مسئلې دی. ړومبی مسئله داد چه«الولاء لمن اعتق» یعنی حق ولاء دآزاد کننده حق دی ، دوئمه مسئله داده چهخیار عتق یعنی بریره ته دآزادئی نهاختیار ورکړې شوې وو که غواړې نو مغیث سره اوسیږی یا نه . اودریمه مسئله داده چه«هوعلیهاولناهدیة» چه حضرت رسول کریم صلی الله علیه وسلم کور ته داخل شو . اندئی په اور باندې پرته وه ، حضرت نبی کریم صلی الله علیه وسلم لره روټئ او دکور سالن راوړې شو . حضرت نبی کریم صلی الله علیه وسلم تپوس اوکړو چهددې څه وجه ده چه په دسترخوان باندې داندئی سالن په نظرنه راځی نو جواب ورکړې شو چهپه دې کښې دحضرت بریره ورکړې شوی صدقی غوښه ده. اوحضرت نبی کریم صلی الله علیه وسلم صدقهنه خوری ، نو په دې باندې حضرت نبی کریم صلی الله علیه وسلم اوفرمائیل چههغه دده دپاره صدقه زمونږ دپاره هدیه ده. (نو داشان تبدل ملك نه تبدل عین مسئله هم ددې واقعې نه معلومه شوه).

۲۰=بَابُ لَا يَتَزَوَّجُ أَكْثَرَ مِنْ أَرْبَعٍ لِقَوْلِهِ تَعَالَى :

﴿ مَثْنَى وَثُلَاثَ وَرُبَاعَ ﴾ (النساء: ۲). وَقَالَ عَلِيُّ بْنُ الْحُسَيْنِ عَلَيْهِمَا السَّلَام يَعْنِي مَثْنَى أَوْ ثُلَاثَ أَوْ رُبَاعَ وَقَوْلُهُ جَلَّ ذِكْرُهُ أُولِي أَجْنِحَةٍ مَثْنَى وَثُلَاثَ وَرُبَاعَ يَعْنِي مَثْنَى أَوْ ثُلَاثَ أَوْ رُبَاعَ.

---

۱) فتح الباری: ۵۱/۹ ، کتاب النفقات).
۲) ارشاد الساری: ۳۷۱/۱۱).

[۴۸۱۰] حَدَّثَنَا مُحَمَّدٌ اَخْبَرَنَا عَبْدَةُ عَنْ هِشَامٍ عَنْ اَبِيهِ عَنْ عَائِشَةَ وَاِنْ خِفْتُمْ اَلَّا تُقْسِطُوا فِي الْيَتَامَى قَالَتْ الْيَتِيمَةُ تَكُونُ عِنْدَ الرَّجُلِ وَهُوَ وَلِيُّهَا فَيَتَزَوَّجُهَا عَلَى مَالِهَا وَيُسِيءُ صُحْبَتَهَا وَلَا يَعْدِلُ فِي مَالِهَا فَلْيَتَزَوَّجْ مَا طَابَ لَهُ مِنَ النِّسَاءِ سِوَاهَا مَثْنَى وَثُلَاثَ وَرُبَاعَ [ر: ۲۳۶۲].

د څلورو نه دزياتو ښځو سره دنكاح عدم جواز متعلق تفصيل دسوره نساء په تفسير كښې تير شوې دې. په هغه ځائې كښې ونيلې شوى وو چه اهل ظاهر او بعضې خارجى دڅلورونه دزياتو ښځو د جواز قائل دى. علامه عبدالحئ لكهنوى رحمة الله عليه د شرح وقايه په حاشيه كښې په " عمدة الرعايه " كښې دقاضى شوكانى د طرف نه دڅلورو نه دزياتو ښځو سره دنكاح دجواز قول منسوب كړې دې او ليكلى ئې دى چه «وقد زاد بعض أفاضل اليمن وهو محمد بن على الشوكانى نغمة فى الطنبور ، فأباح نكاح النساء من غير حصر» . (۱) خو حقيقت دادى چه علامه شوكانى طرفته دا نسبت كول درست نه دى. ځكه چه هغوى په «نيل الاوطار» كښې په دې مسئله باندې بحث كړې دې. او صفائى سره ئې ليكلى دى چه دقران پاك په آيت باندې اګر چه دڅلورو نه زياتو ښځو سره دنكاح په جواز باندې استدلال كولې شى ليكن دحضرت رسول كريم ﷺ احاديث او اجماع امت د څلورو نه زياتو ښځو سره دنكاح اجازت ندې وركړې ، ددې وجې دڅلورو نه زياتو ښځو سره نكاح كول جائز نه دى. (۲)

۲۱=بَاب

﴿وَأُمَّهَاتُكُمُ اللَّاتِي أَرْضَعْنَكُمْ (النساء: ۲۳). وَيَحْرُمُ مِنَ الرَّضَاعَةِ مَا يَحْرُمُ مِنَ النَّسَبِ﴾

امام بخارى رحمه الله په دې ځائې كښې درضاعت مسائل بيان فرمائى . په بعضو نسخو كښې په دې ځائې كښې د «كتاب الرضاع» عنوان هم قائم كړې شوې دې . (۳) «رضاعت» د راء په كسره او فتحه د دواړو رنګه لوستلې كيږى (۴)

په لغت كښې د «رضاعت» معنى رازى «مص الصبى اللبن من الثدى» يعنى د سينو نه دبچى پئ رودل او په اصطلاح كښې «رضاعت» وائى «مص الصبى لبن المرأة فى مدة مخصوصة» (۵)

قوله: <u>يحرم من الرضاعة ما يحرم من النسب:</u> يعنى نسب چه په كوم ځائې كښې دحرمت باعث دې نو په هغه ځائې كښې رضاعت هم حرمت هم پيدا كوى. بعض حضرات

---

۱) حاشيه عمده الرعايه : ۱۷/۲: كتاب النكاح).
۲) نيل الاوطار: ۱۷۰/۶ ، باب العدد المباح للحر والعبد ، كتاب النكاح).
۳) ارشاد السارى: ۳۷۴/۱۱).
۴) تعليقات هدايه للشيخ عبدالحى اللكنوى :۳۲۰/۲، كتاب الرضاع ، وارشادالسارى: ۳۷۴/۱۱).
۵) وفى الشريعة عبارة عن مص مخصوص ، وهو ان يكون صبيا رضيعا ، من ثدى مخصوص ، وهو ثدى الادمية .. فى وقت مخصوص (كذافى حاشية الهداية: ۳۲۰/۲).

ددې قاعدې كليې څخه استثنائى صورتونه هم راويستلى دى . حافظ ابن حجر رحمه الله څلور صورتونه مستثنى كړى او هغه ليكي:

«اربع نسوة يحرمن فى النسب مطلقا وفى الرضاع قد لا يحرمن الاولى، أم الاخ فى النسب حرام لأنها اما ام او زوج أب وفى الرضاع قد تكون اجنبية فترضع الأخ فلا تحرم على اخيه الثانية أم الحفيد حرام فى النسب لأنها اما بنت او زوج ابن ، وفى الرضاع قد تكون اجنبية فترضع الحفيد فلا تحرم على جده الثالثة جدة الولد فى النسب حرام لأنها اما أم أو أم زوجة وعى الرضاع قد تكون اجنبية أرضعت الولد فيجوز لوالده أن يتزوجها الرابعة أخت الولد حرام فى النسب لأنها بنت أو ربيبة وفى الرضاع قد تكون أجنبية فترضع الولد فلا تحرم على الولد وهذه القصور الاربع اقتصر عليها جماعة ولم يتشن الجمهور شيئا» (۱)

حافظ ابن حجر رحمه الله دا څلور صورتونه ذكرفرمائيلى دى. علامه ابن نجيم دكنز په شرح كښې يو اتيا (۸۱) صورتونه بيان كړى دى. (۲) حقيقت دادې چه دا استثنائى صورتونه مستثنى منقطع نه قبيل نه دى . وجه دا ده چه حرمت رضاعت په هغه وخت كښې ثابتيږى كله چه درضاعت رشته هم په دې حيثيت سره اومونديې شى. چه په كوم وخت كښې هغه په نسب كښې حرام وى. دحيثيت په بدليدو صورتونو كښې حرمت نه پاتې كيږى ، فقهاء كرام چه استثنائى صورتونه بيان كړى دى ، په هغې كښې دحرمت نه كيدو وجه دا ده چه په هغې كښې حيثيت بدل شوې دې.

دې نه پس دې دا خبره په ذهن كښې وى چه مرضعه طرفته حرمت عام وى. يعنى رضيع باندې مرضعه هم حرام ، ددې خاوند هم ، ددې اصول وفروع هم اوداشان ددې دخاوند اصول وفروع هم ټول حرام دى. او درضيع دطرفنه چه كوم حرمت وى هغه صرف فروع دپاره دى ددې داصول دپاره نه دى. (۳)

[۴۸۱۱] حَدَّثَنَا اسْمَاعِيلُ قَالَ حَدَّثَنِي مَالِكٌ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ اَبِي بَكْرٍ عَنْ عَمْرَةَ بِنْتِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ اَنَّ عَائِشَةَ زَوْجَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ اَخْبَرَتْهَا اَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ عِنْدَهَا وَاَنَّهَا سَمِعَتْ صَوْتَ رَجُلٍ يَسْتَاذِنُ فِي بَيْتِ حَفْصَةَ قَالَتْ فَقُلْتُ يَا رَسُولَ اللَّهِ هَذَا رَجُلٌ يَسْتَاذِنُ فِي بَيْتِكَ فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ اُرَاهُ فُلَانًا لِعَمِّ حَفْصَةَ مِنَ الرَّضَاعَةِ قَالَتْ عَائِشَةُ لَوْ كَانَ فُلَانٌ حَيًّا لِعَمِّهَا مِنَ الرَّضَاعَةِ دَخَلَ عَلَيَّ فَقَالَ نَعَمْ الرَّضَاعَةُ تُحَرِّمُ مَا تُحَرِّمُ الْوِلَادَةُ [ر: ۲۵۰۳].

قوله: لَوْ كَانَ فُلَانٌ حَيًّا لِعَمِّهَا مِنَ الرَّضَاعَةِ دَخَلَ عَلَيَّ: په دې كښې اشكال دادى چه مخكښې په باب لبن الفحل كښې روايت كښې رازى ، په هغې كښې دحضرت

---

۱) فتح البارى : ۹/ ۱۷۶).
۲) اوګورئ البحر الرائق: ۳/ ۲۳۳ ، كتاب الرضاع).
۳) ارشاد السارى: ۱۱/ ۳۷۵).

عائشه رضي الله عنها رضاعى تره حضرت افلح حضرت عائشه رضي الله عنها كره دراتلو اجازت اوغوښتلو ، دحجاب نزول شوې وو ، حضرت عائشه رضي الله عنها انكار اوكړو اوكور ته ئې ورته دراتګ اجازت ورنكړو ، هركله چه حضور نبى كريم صلى الله عليه وسلم تشريف راوړونو حضرت عائشه رضي الله عنها ورته د افلح دراتګ ذكر اوفرمائيلو نو حضرت نبى كريم صلى الله عليه وسلم ورته اوفرمائيل چه هغه ته اجازت وركړه ، نو هغې ورته دراتګ اجازت وركړو. نوددې راتلونكى روايت نه معلوميږى چه دحضرت عائشه رضي الله عنها تره ژوندې وو ، او روايت باب نه معلوميږى چه هغه فوت شوې وو ، په دواړو روايتونو كښې په ظاهره تعارض معلوميږى.

ابوالحسن تابعى نه چه كله ددې تعارض متعلق تپوس اوكړې شو نوهغوى اوفرمائيل چه دراصل دحضرت عائشه رضي الله عنها دوه رضاعى ترونه وو ، يو دحضرت صديق اكبر رضي الله عنه رضاعى رور وو او دهغه انتقال شوې وو ، په دې څائې حديث باب كښې د هغه ذكر دې ، اودويم تره ئې دحضرت عائشه رضي الله عنها درضاعى پلار نسبى رور وو ، چه دهغه نوم افلح وو ، په راتلونكى روايت كښې د هغه ذكر دې. خودواړه بيل بيل واقعات دى. (۱)

دحضرت افلح ر اتګ نه مخكښې حضرت عائشه رضي الله عنها انكار ولې اوكړو؟كه د افلح د راتګ واقعه د حضرت حفصه رضي الله عنها د حديث باب والا واقعې نه مخكښې وى نو انكار معقول دې ، اوكه ددې نه پس وى نو بيا د انكار وجه دا كيديشى چه حضرت عائشه رضي الله عنها پوهيدله چه اجازت ددې د تره دپاره دې چه دحضرت حفصه رضي الله عنها دتره پشان وو او دحضرت حفصه رضي الله عنها تره دهغې دنسبى دپلار رضاعى رور وو. حالانكه حضرت افلح دحضرت عائشه رضي الله عنها درضاعى پلار نسبى رور وو. نو اګر چه حضرت عائشه رضي الله عنها ته دحضرت حفصه رضي الله عنها دواقعې نه دنسبى پلار رضاعى رور حكم معلوم شوې وو خو بيا هم دې ته د رضاعى پلار دنسبى رور حكم اوسه پورې معلوم نه وو ، څكه حضرت نبى كريم صلى الله عليه وسلم دمعلوملو نه پس هغه ته دراتګ اجازت وركړو.

او دا هم ممكن دى چه حضرت عائشه رضي الله عنها دا ګنړى چه اوس هغه حكم باقى پاتې نشو، چه دحضرت حفصه رضي الله عنها قصه كښې درضاعى تره دپاره اجازت وو.

اوداهم ممكن دى چه حضرت حفصه رضي الله عنها دډيرې مودې تيريدو په وجه حضرت حفصه رضي الله عنها والا واقعه ياده نه وى. (۲)

[۴۸۱۲] حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ حَدَّثَنَا يَحْيَى عَنْ شُعْبَةَ عَنْ قَتَادَةَ عَنْ جَابِرِ بْنِ زَيْدٍ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ قَالَ قِيلَ لِلنَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الَا تَتَزَوَّجُ ابْنَةَ حَمْزَةَ قَالَ اِنَّهَا ابْنَةُ اَخِي مِنَ الرَّضَاعَةِ

دجابر بن زيد كنيت ابوالشعشاء دې ، دې بصرى دې ،او دنوم نه زيات په كنيت سره مشهور دې. (۳)

---

۱) فتح البارى: ۹/ ۱۷۴).

۲) مذكوره تفصيل دپاره اوګورئ فتح البارى :۹/ ۱۷۵).

۳) عمده القارى: ۲۰/ ۹۲).

قوله: قِيلَ لِلنَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: دمسلم په روایت کښې تصریح ده چه حضرت نبی کریم ﷺ ته دا خبره کوونکې حضرت علی رضی الله عنه وو. (۱) هغوی حضرت نبی کریم ﷺ ته اووئیل چه تاسو دحضرت حمزه رضی الله عنه لور سره واده ولې نه کوئی ؟حضرت نبی کریم ﷺ اوفرمائیل چه هغه څما د رضاعی رور لورده . یعنی څما رضاعی وریره ده. (ددې وجې هغې سره څما نکاح شرعی لحاظ سره صحیح نه ده).

حضرت علی رضی الله عنه ته غالبًا دامعلوم نه وو چه حضرت حمزه رضی الله عنه دحضرت نبی کریم ﷺ رضاعی رور وو. اودا هم کیدیشی چه هغوی ته معلوم وو خو دحضرت نبی کریم ﷺ دپاره ئې د اخصوصیت پهٔذهن کښې وی. (۲)

دحضرت حمزه رضی الله عنه ددې لور دنوم متعلق مختلف اقوال بیان شوی دی. حافظ ابن حجر رحمه الله اووه اقوال ذکر کړی دی. ① امامه ② عماره ③ سلمی ④ عائشه ⑤ فاطمه ⑥ امة الله ⑦ یعلی. (۳)

قوله: بِشْرُ بْنُ عُمَرَ حَدَّثَنَا شُعْبَةُ سَمِعْتُ قَتَادَةَ سَمِعْتُ جَابِرَ بْنَ زَيْدٍ مِثْلَهُ: [۲۵۰۲:]

داتعلیق دې ، دمخکښې حدیث په سند کښې عتغنه دې، «عن قتادة عن جابر بن زید» قتاده بن زید دعامه چونکه مدلس دی ددې وجې امام بخاری رحمه الله دا تعلیق فرمائیلې دې ،په دې کښې تحدیث تصریح دې ، علامه عینی رحمه الله لیکی:

«وهذا تعليق ، رواه مسلم عن محمد بن يحيى عنه ، وفائدته عند البخاری لبيان سماع قتادة عن جابر بن زيد لانه مدلس» (۴)

[۴۸۱۳] حَدَّثَنَا الْحَكَمُ بْنُ نَافِعٍ أَخْبَرَنَا شُعَيْبٌ عَنِ الزُّهْرِيِّ (۵) قَالَ أَخْبَرَنِي عُرْوَةُ بْنُ الزُّبَيْرِ أَنَّ زَيْنَبَ بِنْتَ أَبِي سَلَمَةَ أَخْبَرَتْهُ أَنَّ أُمَّ حَبِيبَةَ بِنْتَ أَبِي سُفْيَانَ أَخْبَرَتْهَا أَنَّهَا قَالَتْ يَا رَسُولَ اللَّهِ انْكِحْ أُخْتِي بِنْتَ أَبِي سُفْيَانَ فَقَالَ أَوَتُحِبِّينَ ذَلِكِ فَقُلْتُ نَعَمْ لَسْتُ لَكَ بِمُخْلِيَةٍ وَأَحَبُّ مَنْ

---

۱) فتح الباری: ۱۷۶/۹).
۲) ارشادالساری: ۳۷۵/۱۱).
۳) فتح الباری: ۱۷۶/۹).
٤) عمده القاری: ۹۳/۲۰).
۵) واخرجه البخاری ایضا فی باب : (وربائبكم اللاتی فی حجوركم) رقم الحديث : ۴۹۰۰ ، وباب (وان تجمعوابين الاختين الا ما قد سلف) رقم الحديث : ۴۹۰۱ ، وباب عرض الانسان ابنته اواخته على اهل الخير ، رقم الحديث ۴۹۱۶ ، و فی کتاب النفقات ، باب المراضع من المواليات وغيرهن ، رقم الحديث : ۵۳۷۳، واخرجه مسلم فی کتاب الرضاع ، باب تحريم الربيبة واخت المراة رقم الحديث : ۱۴۴۹ ، والنسائی فی کتاب النكاح باب تحريم الربية التی فی حجرة تحريم الجمع بين الام والبنت ، رقم الحديث ۵۴۱۵ و ۵۴۱۶ ، وابن ماجه فی کتاب النكاح باب يحرم من الرضاع مايحرم من النسب ، رقم الحديث : ۱۹۳۹ ، وابوداود فی کتاب ا لنكاح باب ما يحرم من الرضاعة ما يحرم من النسب رقم الحديث : ۲۰۵۶).

شَارَكَنِي فِي خَيْرٍ اُخْتِي فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ اِنَّ ذٰلِكِ لَا يَحِلُّ لِي قُلْتُ فَاِنَّا نُحَدَّثُ اَنَّكَ تُرِيْدُ اَنْ تَنْكِحَ بِنْتَ اَبِي سَلَمَةَ قَالَ بِنْتَ اُمِّ سَلَمَةَ قُلْتُ نَعَمْ فَقَالَ لَوْ اَنَّهَا لَمْ تَكُنْ رَبِيْبَتِي فِي حَجْرِي مَا حَلَّتْ لِي اِنَّهَا لَابْنَةُ اَخِي مِنَ الرَّضَاعَةِ اَرْضَعَتْنِي وَاَبَا سَلَمَةَ ثُوَيْبَةُ فَلَا تَعْرِضْنَ عَلَيَّ بَنَاتِكُنَّ وَلَا اَخَوَاتِكُنَّ قَالَ عُرْوَةُ وَثُوَيْبَةُ مَوْلَاةٌ لِاَبِي لَهَبٍ كَانَ اَبُو لَهَبٍ اَعْتَقَهَا فَاَرْضَعَتِ النَّبِيَّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَلَمَّا مَاتَ اَبُو لَهَبٍ اُرِيَهُ بَعْضُ اَهْلِهِ بِشَرِّ حِيبَةٍ قَالَ لَهُ مَاذَا لَقِيتَ قَالَ اَبُو لَهَبٍ لَمْ اَلْقَ بَعْدَكُمْ غَيْرَ اَنِّي سُقِيتُ فِي هٰذِهِ بِعَتَاقَتِي ثُوَيْبَةَ
[۴۸۱۷ ، ۴۸۱۸ ، ۴۸۳۱ ، ۵۰۵۷].

حضرت ام حبيبه رضي الله عنها نه روايت دې چه هغې حضرت نبى كريم ﷺ ته اووئيل چه يارسول الله ﷺ اتاسو څما خور دختر ابو سفيان سره واده اوكړئى ، حضرت نبى كريم ﷺ اوفرمائيل چه آيا ستا دا خوښه ده ؟(يعنى ته په بن باندې بد نه ګنړې)،ما اووئيل چه اوس هم څه ستاسو يو ښځه نه يم ، ددې وجې څه خپله خور ستاسو دذات دښيګړې دپاره شريکول غواړم ،په دې باندې حضرت نبى كريم ﷺ اوفرمائيل چه هغه مالره جائز نه ده(يعنى د دوو خويندو نكاح يو سره كول جائز نه دى)په دې باندې ما اووئيل چه مونږ آوريدلى دى چه تاسو دام سلمى لور سره نكاح كول غواړئى ، حضرت نبى كريم ﷺ اوفرمائيل چه د ام سلمى لور سره ؟ما اووئيل چه آو جى ،حضرت نبى كريم ﷺ اوفرمائيل كه هغه څما ربيبه نه وې نو بيا به هم څمادپاره حلاله نه وه څكه چه هغه څما رضاعى وريره ده،ماته او ابوسلمه ته يو ثوبيه نومې ښځې پئ راكړى وو.(مطلب دادې چه هغه څما ربيه ده اوربيبه سره نكاح كول صحيح نه دى ، ليكن كه ربيبه هم نه وى نو بيا هم هغه څما دپاره حلاله نه وه ، څكه چه هغه څما رضاعى وريره ده ،نو په دې وجه په دې كښې دوه حرمتونه جمع شوى دى.

①ربيبه كيدل② او رضاعى وريره) نو تاسوماته خپلې خويند او لونړه مه پيش كوئى.

عروه وائى چه ثوبيه دابولهب وينځه وه ، ابولهب هغه آزاده كړې وه ، او بيا هغې حضرت رسول كريم ﷺ ته پئ وركړې وو. هركله چه ابولهب مړ شونو دهغه دكور والو نه هغه په خوب كښې اوليدوچه ډير په خراب حالت كښې دې اوتپوس ئې ترې اوكړوچه څه معامله ده ؟هغه جواب وركړو چه كله ستانه جداشوې يم نو ډيرسخت عذاب كښې يم،البته دثوبيه دآزادولو په وجه لږې شان اوبه راته ملاويږى.

دا حديث امام بخارى رحمه الله په دې ځائې كښې په ړومبى ځل ذكر فرمائيلې دې . ددې نه مخكښې په بخارى كښې نه دې تير شوې.

قوله: انْكِحْ اُخْتِي بِنْتَ اَبِي سُفْيَانَ: دحضرت ابوسفيان ددې لور نوم څه ووچه كومې سره دنكاح كولو دپاره حضرت ام حبيبه رضي الله عنها حضرت نبى كريم ﷺ ته وئيلى وو ، په دې سلسله كښې روايات مختلف دى.د صحيح مسلم او نسائى په روايت كښې ددې نوم " عزه " راغلې دې ، د طبرانى په روايت كښې " حمنه " دې او بعضو روايتونوكښې " درة " دې ليكن مشهور " عزة " دې . (١)

١) فتح البارى: ١٧٨/٩).

قوله: لَسْتُ لَكَ بِمُخْلِيَةٍ: «مخليه» دا اخلاء باب افعال نه دې داسم فاعل مونث صيغه ده يعنى څه ستا يوازې او بنې نه خالى بى بى نه يم ،بنې خو هسې هم ماسره دى نو څما خور به هم په دوى كښې شريكه شى.

قوله: فَإِنَّا نُحَدَّثُ أَنَّكَ تُرِيدُ أَنْ تَنْكِحَ بِنْتَ أَبِي سَلَمَةَ: «نحدث» دا باب تفعيل نه دجمع متكلم مجهول صيغه ده ، يعنى مونږ ته دا خبره خودلې شوې ده ،د ابو سلمه ددې لور نوم دطبرانى په روايت كښې " دره " راغلې دې ، اودابو داود روايت كښې " دره " او" ذره "شك سره وارد شوې دې . (١)

په دې ځائې كښې شك كيږى چه حضرت ام حبيبه ﷺ دحضرت نبى كريم ﷺ نه دا سوال ولې كړې وو حالانكه په قران مجيد كښې «وَرَبَائِبُكُمُ اللَّاتِي فِي حُجُورِكُمْ» وارد شوى دى ، حافظ ابن حجر ددې په جواب كښې ليكى :

وكان ام حبيبه لم تطلع على تحريم ذالك ، اما لان ذالك قبل نزول اية التحريم واما بعد ذالك و ظنت انه من خصائص النبى ﷺ (٢)

قوله: وَثُوَيْبَةُ مَوْلَاةٌ لِأَبِي لَهَبٍ: ثوبيه دحضرت نبى كريم ﷺ رضاعى مور وه ،او دابو لهب وينځه وه، د هغې ځونې مسروح وو . ده سره حضرت نبى كريم ﷺ دهغې پئ رودلى وو ، دا دهغه وخت خبره ده چه كله حضرت نبى كريم ﷺ حليمه سره نه وو ، ثوبيه حضرت حمزه ﷺ او حضرت ابو سلمه ته پئ وركړى وى. چه ددې په وجه دحضرت نبى كريم ﷺ رضاعى رور شو.

دثوبيه داسلام متعلق اختلاف دې ، ابن منده په صحابه كرام ﷺ كښې ددې ذكر كړې دې ، ابو نعيم فرمائيلى دى چه ابن منده نه علاوه چا هم ددې داسلام ذكر نه دې كړې ،(٣)حافظ ابن حجر ﷫ هم په " الاصابة " كښې ددې ذكر په صحابه كرام ﷺ كښې كړې دې. (۴)

حضرت نبى كريم ﷺ به ددې ډير زيات احترام كولو ،او مدينې منورې ته دهجرت كولو نه پس به دې لره مكې معظمې ته هديې ليږلې. ددې وفات په كال ٩ هجرئى كښې د غزوه خيبر نه پس شوى دې . (۵)

قوله: وَكَانَ أَبُو لَهَبٍ أَعْتَقَهَا فَأَرْضَعَتِ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: ددې جملې نه معلوميږى چه ابو لهب مخكښې ثوبيه آزاده كړې وه ، اودې نه پس ئې حضرت نبى كريم ﷺ ته پئ وركړى وو ، ليكن دسيرت په كتابونو كښې ددې خلاف دى ، البته علامه سهيلى

---

١) فتح البارى: ١٧٨/٩).
٢) فتح البارى : ١٧٨/٩).
٣) فتح البارى : ١٨٠/٩ ، وعمده القارى: ٩٣/٢٠).
٤) الاصابه فى تميز ا لصحابه: ٢٥٨/٤).
٥) عمده القارى: ٩٣/٢٠ ، والاصابه : ٢٥٨/٤).

نقل کړي دي چه د دې عتاق رضاع نه مخکښې وو. (۱)

قوله: أُرِيَهُ بَعْضُ أَهْلِهِ بِشَرِّ حِيبَةٍ: «اُرى» دا دمجهول صيغه ده . او متعدى دوه مفعول دى «اى رأى أبالهب بعض أهله فى المنام» په دې ځائې کښې دروئيت نه مراد منام دې «حيبة» (دحاء په کسره او دياء په سکون سره)، حالت ، حاجت ، مسکنت ، ته وئيلې شى. «بات الرجل بحيبة سوء» يعنى سړى په خراب حالت کښې شپه تيره کړه. دبغوى شرح" شرح السنه " کښې دحاء فتحه سره «حيبة» دې. او دمستملى په نسخه کښې «بخيبة» د خا معجمه سره دې : «اى فى حالة خائبة من كل خير» (۲)

دمرګ نه پس ابولهب چا په خوب کښې ليدلې وو؟ علامه سهيلى رحمه الله نقل کړى دى چه حضرت عباس رضي الله عنه دا خوب کتلې وو ،چنانچه علامه سهيلى رحمة الله عليه فرمائى چه :

ان العباس قال : لما مات ابولهب رايته فى منامى بعد حول فى شر حال : فقال مالقيت بعدكم راحة الا ان العذاب يخفف عنى كل يوم اثنين قال وذالك ان النبى ﷺ ولد يوم الاثنين وكانت ثويبة بشرت ابالهب بمولده فاعتقها. (۳)

قوله: لَمْ أَلْقَ بَعْدَكُمْ غَيْرَ أَنِّي: په‌روايت کښې د «لم الق» مفعول به ذکر نه دې کړې شوې ، ابن بطال فرمائيلى دى چه دبخارى په روايت کښې مفعول به نه دې ذکر شوې حالانکه دې نه بغير معنى درست نه ده، د اسماعيل په روايت کښې دى چه «لم الق بعدكم رخاء» او دعبدالرزاق په روايت کښې دى چه «لم الق بعدكم راحة» يعنى ستا نه پس مې هيڅ راحت اونه موندو. (۴) او دقسطلانى په نسخه کښې «لم الق بعدكم خيرا» دى. (۵)

قوله: غَيْرَ أَنِّي سُقِيتُ فِي هَذِهِ بِعَتَاقَتِي ثُوَيْبَةَ: «سقيت» دا دباب ضرب واحد متکلم مجهول صيغه ده ،د «فى هذه» مشار اليه په دې ځائې کښې روايت کښې ذکر نه ده ، د عبدالرزاق په روايت کښې دى چه «وأشار الى النقرة بين الابهام والتى تليها من الاصابع» (۶) د دې روايتونونه معلوم شو چه د «هذه» مشار اليه «نقرة» ده يعنى ابهام او د شهادت د ګوتې په مينځ کښې چه کوم وړوکې شان کنده وى د هغې طرفته اشاره وه ، مطلب دادې چه د دې

---

۱) فتح البارى: ۱۸۰/۹).
۲) اوګورئ تفصيل دپاره عمده القارى: ۹۴/۲۰).
۳) فتح البارى: ۱۸۰/۹).
۴) فتح البارى: ۱۸۰/۹).
۵) ارشادالسارى: ۳۷۶/۱۱).
۶) عمده القارى: ۹۴/۲۰).

دواړوګوتو په مینځ کښې چه کوم معمولی شان ځائې خالی دې په دومره مقدار کښې ماته لږې شان اوبه راکولې شی ، اوددې وجه داده چه ما ثویبه آزاده کړې وه . ابولهب ثویبه د شهادت دګوتې په اشارې سره آزاده کړې وه ، ددې وجې الله ﷻ ورته ددې په بدله کښې ده د ګوتې د دمینځ ځائې په برابر اوبه ورکوی او ورته راحت رسوی.

یو اشکال او دهغې جواب : دحدیث نه معلومیږی چه په آخرت کښې به کافرانو ته هم دهغوی نیك عمل فائده ورکوی ، حالانکه په قران پاك کښې دی چه ﴿وَقَدِمۡنَآ إِلَىٰ مَا عَمِلُواْ مِنۡ عَمَلٖ فَجَعَلۡنَٰهُ هَبَآءٗ مَّنثُورًا﴾ ددې آیت کریمه نه معلومیږی چه کفارو ته دهغوی عمل په آخرت کښې فائده نه ورکوی ، په ظاهره په دواړو کښې تعارض دې.

① ددې جواب یو دا ورکړې شو چه په روایت کښې دی چه د ((غیرانی سقیت)) داحصه حضرت عروه نه مرسلًا نقل شوې ده ، موصولاً نه ده ، لهذا ددې اعتبار نشته دې ، او صحیح خبره هغه ده په کومه باندې دقران پاك آیت دلالت کوی چه کفارو ته به دهغوی نیك اعمال هیڅ فائده نه ورکوی . (۱)

② اوکه دا موصول هم تسلیم کړې شی نوبیا هم دا خوب دې حجت نه دې (۲)

③ او دې لره خصوصیت هم ګروزلې شی ځکه چه ددې واقعې تعلق دحضرت نبی کریم ﷺ سره وو ، چه ددې په وجه ابولهب سره دا خصوصی رعایت اوکړې شو ، علامه قرطبی رحمه الله فرمائی چه : ((هذا التخفيف خاص بهذا وبمن ورد النص فيه)) (۳)

۲۲= بَابُ مَنْ قَالَ لَا رَضَاعَ بَعْدَ حَوْلَيْنِ لِقَوْلِهِ تَعَالَى:

﴿حَوۡلَيۡنِ كَامِلَيۡنِۖ لِمَنۡ أَرَادَ أَن يُتِمَّ ٱلرَّضَاعَةَ﴾ (البقرة: ۲۳۳) وَمَا يُحَرِّمُ مِنْ قَلِيلِ الرَّضَاعِ وَكَثِيرِهِ﴾.

امام بخاری رحمه الله په دې باب کښې دوه مسئلې بیان کړی دی ① رومبۍ مسئله دمودې درضاعت ده ، دجمهورو عالمانو په نیز درضاعت موده دوه کاله ده ، دامام مالك رحمه الله ، امام شافعی رحمه الله ، امام احمد رحمه الله ، امام ابویوسف رحمه الله اوامام محمد رحمه الله مسلك هم دا دې.(۴)

امام ابوحنیفه رحمه الله فرمائی چه درضاعت موده دیرش میاشتې (دوه نیم) کاله ده. (۵)

امام بخاری رحمه الله دجمهورو عالمانو تائید کوی ، دلیل کښې هغوی دقران پاك دا آیت پیش کوی چه ﴿وَٱلۡوَٰلِدَٰتُ يُرۡضِعۡنَ أَوۡلَٰدَهُنَّ حَوۡلَيۡنِ كَامِلَيۡنِ﴾ په آیت مبارك کښې د رضاعت موده دوه کاله خودلې شوې ده.

---

۱) عمده القاری: ۹۵/۲۰ . وفتح الباری: ۱۸۱/۹).
۲) عمدة القاری: ۹۵/۲۰).
۳) فتح الباری: ۱۸۱/۹).
٤) الهدایه : ۳۲۰/۲، کتاب الرضاع).
۵) الهدایة: ۳۲۰/۲ ، کتاب الرضاع).

امام ابوحنيفه رحمه الله استدلال دقران پاك دبل آيت نه دې ، چه په هغې كښې دى چه ﴿وَحَمۡلُهُۥ وَفِصَٰلُهُۥ ثَلَٰثُونَ شَهۡرًاۚ﴾ په دې كښې مدت دحمل اومدت درضاعت دواړو دپاره ديرش مياشتې يعنى دوه‌نيم كاله‌موده ذكر شوې ده.

البته په دې باندې اشكال كيږى چه دحمل موده خو بالاتفاق دوه كاله ده. اود امام ابوحنيفه رحمة الله عليه د استدلال نه معلوميږى چه موده د حمل دوه نيم كاله ده.

صاحب هدايه ددې جواب وركړې دې چه‌په آيت كريمه كښې اګر چه موده دحمل اوموده د رضاعت دواړو دپاره دوه نيمه كاله موده بيان شوې‌ده ، البته‌په موده دحمل كښې دحضرت عائشه رضي الله عنها ديوحديث په وجه شپږ مياشتې كمې كړې شوې دى .«لا يكون الحمل اكثرمن سنتين قدر مايتحول ظل التعزل» (۱) يعنى بچې دوه كاله پس دمور خيټه كښې د چرخې د تار د چكر برابر هم نه پاتې كيږى ددې حديث په وجه موده دحمل كښې شپږ مياشتې كمې اوكړې شو. (۲)

خو په دې باندې اشكال كيږى دحضرات حنفيه په نيزخو داخبار آحاد په وجه‌دقران پاك‌آيت كښې نسخ نشته دې. دحضرت عائشه رضي الله عنها مذكوره حديث خو موقوف دې، ددې وجې نه‌دا به نسخ څنګه وى. هم په دې وجه حضرت مولانا حضرت انور شان كشميرى رحمه الله فرمائى چه «مااجاب به صاحب الهداية ههنا فهو ركيك جدا» (۳) ځكه چه دحضرت عائشه رضي الله عنها نه دآيت منسوخ كيدل لازم رازى چه جائزنه دى.

په دې ځائې كښې شك كول نه دى پكار چه دحضرت عائشه رضي الله عنها اثر ناسخ نه دې بلكه مخصوص دې. ځكه چه‌تخصيص عام وى جبكه آيت كښې دعددذكر دې ، چه خاص قبيل دې. ددې وجې په دې صورت كښې‌اثر ناسخ به وى مخصوص به نه وى.(۴)

علامه نسفى رحمه الله يو خبرخ ښه كړې ده او هغه دا چه آيت كريمه كښې دحمل نه«حمل فى البطن» مراد نه دې بلكه«حمل فى الايدى» مراد دې. د آيت مطلب به په دې صورت كښې دا وى چه په دوه نيم كاله موده كښې بچى لره په غيږ كښې‌اخستې شى ، په لاسونو كښې اوچتولې شى اوده لره دپښو نه خلاصولې شى. (۵)

خو په دې كښې هيڅ شك نشته دې چه دجمهورومذهب راجح او ددوى دلائل قوى دى ،دحنفيه په نيز هم فتوى دصاحبينو په دلائلو باندې ده او درضاعت موده دوه كاله ده ، خو كه يو بچى دوه كاله پس نور د دوه نيمو كالو موده كښې دننه پئ اورودل نو په هغه وخت به حرمت رضاعت احتياطًا تسليمولې شى.

---

۱) اوګورئ سنن دار قطنى :۴۲۲/۳ ، باب المهر و سنن كبرى للبيهقى : ۴۴۳/۷ ، باب ماجاء فى اكثر الحمل).

۲) اوګورئ الهدايه : ۳۲۰/۲ ، كتاب الرضاع).

۳) فيض البارى: ۴) .

۴) فيض البارى : ۴).

۵) تفسير مدارك: ۲۵/۵).

قوله: وما يحرم من قليل الرضاع وكثيره: په دې ځائې کښې ا مام بخاری رحمه الله دويمه مسئله بيان فرمائی‌او هغه دا چه‌حرمت درضاعت په څومره مقدار کښې دپئيو څکلو نه به ثابت وی ،په دې سلسله کښې څلور مذهبونه مشهور دی.

① ړومبې مذهب دادې چه‌رضاعت قليل وی اوکه کثير، نو په دې سره به حرمت د رضاعت ثابت وی. دحضرات حنفيه ، امام مالك رحمه الله ، سفيان ثوری رحمه الله ، امام اوزاعی رحمه الله ، سعيد بن المسيب رحمه الله اود حضرت حسن بصری رحمه الله هم دا مسلك دې. امام احمد رحمه الله مشهور روايت هم ددې مطابق دې (۱)

② دويم مسلك دادې چه‌حرمت رضاعت کم از کم د درې رضعات نه ثابتيږی. ددې نه کم نه، د دوادظاهری رحمه الله ، ابن المندر رحمه الله ، اسحاق بن راهويه رحمه الله هم دا مذهب دې ، او دامام احمد رحمه الله هم يو روايت ددې مطابق دې (۲)

③ دريم مذهب دادې چه د پنځو رضعاتونه به حرمت درضاعت ثابت وی ، ددې نه اقل کښې حرمت درضاعت به ثابت نه وی، دا پنځه راضعات هم متفرق اوقاتوکښې پکار دی. د امام شافعی رحمه الله هم دا مسلك دې،اوامام احمد رحمه الله يو روايت هم ددې مطابق دې،(۳)

④ څلورم مسلك دادې چه‌دلسو رضاعتو نه به کم کښې حرمت درضاعت ثابت نه وی، د حضرت حفصه رضی الله عنها هم دامسلك دې،اودحضرت عائشه رضی الله عنها نه هم داروايت شوې دې،(۴)
حضرت عائشه رضی الله عنها نه لس ، اووه او پنځه رضاعات مختلف روايات منقول دی. (۵)

چه کوم خلق وائی‌چه درې رضاعات به محرم وی نوهغوی دصحيح مسلم روايت ((لاتحرم المصة ولاالمصتان ولاالاملاجة ولاالاملاجتان))(۶) ددې نه استدلال کوی.

چه څوك خمس رضاعات لره محرم ګڼړی ، هغوی دحضرت عائشه رضی الله عنها روايت نه استدلال کوی‌چه په هغې کښې دی چه ((انزل فی القرآن عشر رضعات معلومات فنسخ من ذالك خمس وصار الی خمس رضعات معلومات فتوفی رسول الله صلی الله علیه وسلم والامر علی ذالك)).

دا دترمذی روايت الفاظ دی. او دصحيح مسلم په روايت کښې دی چه ((كان فيما انزل من القرآن عشر رضعات معلومات يحرمن ثم نسخن بخمس معلومات فتوفی رسول الله صلی الله علیه وسلم وهی فی ما يقرأ من القرآن))(۷)

---

۱) عمده القاری: ۲۰/۹۶).
۲) عمدة القاری: ۲۰/۹۶).
۳) فتح التقدير: ۳/۳۰۵).
٤) اوګورئ موطا امام مالک : ۵۳۶ ، باب رضاعه الصغير).
۵) عمده القاری: ۲۰/۹۶)
۶) صحيح مسلم ، کتاب الرضاع: ۲۰/۹۶).
۷) سنن الترمذی،کتاب الرضاع ،باب ماجاء لاتحرم المصة ولاالمصتان : ۳/٤۵۶ . صحيح مسلم ، کتاب الرضاع : ۱/٤۶۸)_٤۶۹).

دجمهورو استدلال دقران پاك آيت ﴿وَاُمَّهٰتُكُمُ الّٰتِيْٓ اَرْضَعْنَكُمْ﴾ نه دې . چه په دې كښې مطلق رضاعت لره سبب د تحريم ګنړلې شوې دې ،د قليل وكثير څه قيد نشته دې . اوكتاب الله باندې خبر واحد نه تقيد وتخصيص ذريعه څه زياتې نشي كولې . (۱)

داشان دحضرت نبى كريم ﷺ ارشاد دې چه ((يحرم من الرضاع مايحرم من النسب)) په دې كښې هم مطلق درضاعت محرم ګنړلې شوې دې ، بلكه يو روايت كښې د ((قليله وكثيره)) تصريح هم وارد شوې ده . (۲) او په دې روايت كښې ټول رجال ثقات دى. په څائې كښې روايت باب كښې ((فانما الرضاعة من المجاعة)) هم مطلق دې او قليل اوكثير په دې برابر دى

تركومې چه تعلق دې دهغه رواياتو چه دهغې نه امام شافعى رحمه الله وغيره استدلال كوى ، جمهور فرمائى چه هغه منسوخ دې ، حضرت ابن عباس رضي الله عنهما ته چا د((لاتحرم الرضعة ولا الرضعتان)) ذكر اوكړو نو هغوى اوفرمائيل چه ((قدكان ذالك فام اليوم فالرضعة الواحدة تحرم)) (۳)

[۴۸۱۴] حَدَّثَنَا اَبُوالْوَلِيْدِ حَدَّثَنَا شُعْبَةُ عَنِ الْاَشْعَثِ عَنْ اَبِيْهِ عَنْ مَسْرُوْقٍ عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهَا اَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ دَخَلَ عَلَيْهَا وَعِنْدَهَا رَجُلٌ فَكَاَنَّهُ تَغَيَّرَ وَجْهُهُ كَاَنَّهُ كَرِهَ ذٰلِكَ فَقَالَتْ اِنَّهُ اَخِيْ فَقَالَ انْظُرْنَ مَنْ اِخْوَانُكُنَّ فَاِنَّمَا الرَّضَاعَةُ مِنَ الْمَجَاعَةِ [ر:۲۵۰۴]

داشعث دپلار نوم سليم بن اسود محاربى دې او دده كنيت ابوالشعثا دې (۴)

قوله: وَعِنْدَهَا رَجُلٌ: حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائى چه ددې سړى نوم خوماته معلوم نشو خو ځما خيال دې چه دادحضرت عائشه رضي الله عنها درضاعى تره ابوالقعيس څوئې وو (۵) دده په كتلو سره دحضرت نبى كريم ﷺ څهره مباركه دناګوارئى په وجه بدله شوې وه ، حضرت عائشه رضي الله عنها فرمائى چه دا ځما رضاعى رور دې. نوحضرت نبى كريم ﷺ اوفرمائيل اوګوره چه ستا رضاعى رونړه كوم كوم دى ځكه چه درضاعت تعلق د اولږې سره دې يعنى دحرمت رضاعت دبچپن نه دڅاشان په پئيو رودلو سره ثابتيږى چه هغه پئ دبچى اولږه ختموى اودده دپاره خوراك جوړ شى.

قوله: مَا اِخْوَانُكُنَّ: په دې كښې "ما" بمعنى "من" ده ، دكشميهنى په روايت كښې ((من اخوانكن)) دى. (۶)

---

۱) اوګورئ احكام القرام للجصاص:۲/۱۲۴_۱۲۶).
۲) اوګورئ جامع المسانيد للخوارزمى ، ۲/۹۷ ، الباب الثالث والعشروت فى النكاح ، وعقود الجواهر المنيفة: ۱/۱۵۹ ، باب الرضاع).
۳) احكام القران للجصاص:۲/۱۲۵ ، مطلب اختلف السلف فى التحريم بقليل الرضاع).
۴) ارشاد السارى:۱۱/۳۸۰).
۵) فتح البارى: ۹/۱۸۳).
۶) فتح البارى: ۹/۱۸۳).

حافظ ابن حجر رحمه الله د «انما الرضاعة من المجاعة» معنی بیانوی او لیکی چه :

ای الرضاعة تثبت بها الحرمة وتحل بها الخلوة هی حیث یکون الرضیع طفلا لسد اللبن جوعته لان معدته ضعیفه یکفیها وینبت بذالك لحمه فیصیر کجزء من المرضعه فیشترك فی الحرمة مع اولادها فکانه قال، لا رضاعة معتبرة الا المغنیة عن المجاعة والمطعمة من المجاعة کقوله تعالی ﴿اطعمهم من جوع﴾ (۱)

۲۳= بَاب لَبَنِ الْفَحْلِ

[۴۸۲۵] حَدَّثَنَا عَبْدُ اللّٰهِ بْنُ يُوسُفَ اَخْبَرَنَا مَالِكٌ عَنْ ابْنِ شِهَابٍ عَنْ عُرْوَةَ بْنِ الزُّبَيْرِ عَنْ عَائِشَةَ اَنَّ اَفْلَحَ اَخَا اَبِي الْقُعَيْسِ جَاءَ يَسْتَاْذِنُ عَلَيْهَا وَهُوَ عَمُّهَا مِنْ الرَّضَاعَةِ بَعْدَ اَنْ نَزَلَ الْحِجَابُ فَاَبَيْتُ اَنْ اٰذَنَ لَهُ فَلَمَّا جَاءَ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ اَخْبَرْتُهُ بِالَّذِي صَنَعْتُ فَاَمَرَنِي اَنْ اٰذَنَ لَهُ [ر: ۲۵۰۱]

فحل مذکر ته وئیلې شي او د لبن نه مراد پئ دی ، چه د یو سړی په وطی سره د ښځې د سینو نه پیدا کیږی. هغه پئ دې فحل دې پئیو طرفته منسوب کیږی.

دا مسئله خو متفق علیه ده چه د رضاعت وجې سره مرضعه رضیع د پاره حرام کیږی ، او رضیع مرضعه د پاره.

خو په دې کښې اختلاف دې چه د مرضعه خاوند به هم رضیع د پاره حرام وی او که نه؟ حضرت سعید بن المسیب رحمه الله، حضرت ربیعه الرئ رحمه الله،حضرت ابراهیم نخعی رحمه الله، حضرت ابراهیم بن علیه رحمه الله،حضرت قاسم بن محمد رحمه الله ، سالم رحمه الله او حضرت دواد ظاهری رحمه الله فرمائی چه د رضیع د پاره به د مرضعه خاوند حرام نه وی. (۲)

خو آئمه اربعه او جمهور علماء کرام فرمائی چه څنګه د رضیع د پاره مرضعه حرامیږی داشان د دې خاوند هم حرامیږی (۳)

امام بخاری رحمه الله د «لبن الفحل» ترجمه کوی او د جمهورو تائید کوی او په دلیل کښې حدیث باب پیش کوی او فرمائی چه د حضرت عائشه رضی الله عنها رضاعی تره چه کله حضرت عائشه رضی الله عنها کره راغلو نو حضرت عائشه رضی الله عنها هغې ته د راتلګ اجازت ورنکړو او د دې اطلاع یې حضرت نبی کریم صلی الله علیه وسلم ته ورکړه. نو حضرت نبی کریم صلی الله علیه وسلم ورته اجازت ورکړو چه د دې نه دا خبره واضحه شوه چه د مرضعه خاوند هم حرام دې ، ځکه چه په دې حدیث کښې د خاوند رور د حرمت د رضاعت په وجه ورته د داخلیدو اجازت ورکړې شوې دې نو د مرضعه خاوند چه رضاعی پلار دې د ده حرمت بطریق اولی ثابتیږی.

---

۱) فتح الباری: ۹/۱۸۴).
۲) عمده القاری: ۲۰/۹۷).
۳) عمدة القاری: ۲۰/۹۷).

٢٤=باب شهادة المرضعة

[٤٨١٦] حدثنا علي بن عبد الله حدثنا اسماعيل بن ابراهيم اخبرنا ايوب عن عبد الله بن ابي مليكة قال حدثني عبيد بن ابي مريم عن عقبة بن الحارث قال وقد سمعته من عقبة لكني لحديث عبيد احفظ قال تزوجت امراة فجاءتنا امراة سوداء فقالت ارضعتكما فاتيت النبي صلى الله عليه وسلم فقلت تزوجت فلانة بنت فلان فجاءتنا امراة سوداء فقالت لي اني قد ارضعتكما وهي كاذبة فاعرض عني فاتيته من قبل وجهه قلت انها كاذبة قال كيف بها وقد زعمت انها قد ارضعتكما دعها عنك واشار اسماعيل باصبعيه السبابة والوسطى يحكي ايوب [ر:٨٨]

په كتاب العلم كښې په دې مسئله باندې تفصيلي بحث تير شوې دې اودا حديث هم په هغه ځائې كښې تير شوې دې. «دعهاعنك أشار اسماعيل باصبعيه السبابة والوسطى يحكى أيوب»

اسماعيل بن ابراهيم په خپلو دوو ګوتو دشهادت په ګوتې او مينځنۍ ګوتې سره اشاره كوى او فرمائى چهٔ ايوب به داشان اشاره كوله اوفرمائيل به ئې. حافظ ابن حجر رحمة ا لله عليه ليكى چه :

«يحكى أيوب» يعني يحكى اشار أيوب ، والقائل على بن عبدالله ، والحاكى اسماعيل بن ابراهيم والمراد حكاية فعل النبى ﷺ حيث اشار بيده وقال بلسانه (دعهاعنك) فحكى ذالك كل راو ممن دونه. (١)

دعبدالله بن ابى مليكه شيخ عبيدبن ابى مريم دى ،صحيح بخارى كښې دده صرف هم دا حديث دې ، حافظ ابن حجر رحمه الله ليكلى دى چه ماته دده حالات معلوم نشو البته ابن حبان په ثقات تابعين كښې دده ذكر كړې دې . (٢)

٢٥=باب ما يحل من النساء وما يحرم وقوله تعالى

((حرمت عليكم امهتكم وبنتكم واخوتكم وعمتكم وخلتكم وبنت الاخ وبنت الاخت)) الى اخرالايتين الى قوله ((ان الله كان غفورا رحيما)) (النساء: ٢٣ ، ٢٤). (٣)

وقال انس والمحصنات من النساء ذوات الازواج الحرائر حرام الا ما ملكت ايمانكم لا يرى باسا ان ينزع الرجل جاريته من عبده وقال ولا تنكحوا المشركات حتى يؤمن (البقرة:٢٢١)

حضرت انس رضي الله عنه فرمائى چه هغه آزادې منكوحه ښځې چه دهغو ى خاوند تراوسه پورې

---

١) فتح البارى: ٩/١٩٠) .

٢) اوګورئ تفصيل دپاره فتح البارى: ٩/١٩٠).

٣) (حرمت عليكم) اى حرم عليكم الزواج منهن وتتمه الايتين ﴿حرمت عليكم أمهتكم وبنتكم واخوتكم وعمتكم وخلتكم وبنت الاخ وبنت الاخت وأمهتكم التى ارضعنكم واخوتكم من الرضاعة وأمهت نسائكم وربائبكم التى فى حجوركم من نسائكم التى دخلتم بهن فان لم تكونوا دخلتم بهن فلا جناح عليكم وحلائل ابنائكم الذين من اصلابكم وان تجمعوا بين الاختين الا ما قد سلف ان الله كان غفورا رحيما﴾

موجود دي هغه حرام دى. ((الا ماملكت ايمانكم لايرى باسا ان ينزع الرجل جاريته من عبده)) داشان كه چاسره وينځه وه او خپل غلام سره هغه ددې وينځې نكاح اوكړه نو دحضرت انس رضي الله عنه نقطه نظر دادې چه په دې صورت كښې مولى ته حق حاصل دې چه هغه دا وينځه غلام ته دنكاح كولونه باوجود واپس واخلى ، اوپخپله ورسره وطى كوى ، چونكه په ((ماملكت ايمانكم)) كښې دا خل ده او قران دې لره حلال ګرځوى ، داشان دحضرت انس رضي الله عنه خيال دادې كه چا واده شوې وينځه واخستله نو دا بيع به دهغه وينځې دپاره پشان دطلاق شى او هغه بيا دې وينځې سره هم بسترى كولې شى.

خو جمهور علماء ته دې جائز نه وائى ، هغوى فرمائى چه دقران پاك آيت ((الا ما ملكت ايمانكم)) نه هغه ښځې مراد دى چه كومې جهاد كښې په قبضه كښې راشى، نوهغه د مسلمانانو دپاره حلالې دى ،اودهغوى د كافرو خاوندانو هيڅ اعتبار نشته دې ، نو علامه شبير احمد عثمانى رحمه الله ددې آيت مبارك لاندې ليكى چه :

دمحرماتو ذكر فرمائى او په آخركښې اوس دهغه ښځو دحرمت بيان فرمائى چه دچا په نكاح كښې وى يعنى ښځه چه دچا په نكاح كښې ده ،دهغې نكاح بل چاسره نشى كيدلې ، ترهغه وخته پورې چه هغه د طلاق يا د خاوند په مرګ دنكاح نه جدا نشى ،اوعدت دطلاق يا عدت د وفات پوره كړى ، تر هغه وخته پورې هېڅوك دې سره نكاح نشى كولې ، ليكن كه څوك ښځه داسې ستاسو په ملكيت كښې راشى چه دهغې خاوند وى نوددې حكم حرمت نه مستثنى ده ، او په تاسوباندې حلاله ده ، اګر چه ددې خاوند ژوندې وى ، اوهغه ورته طلاق هم وركړې نه وى ، اوددې صورت دادې چه كافر سړى او كافره ښځه خپلو په نكاح كښې وى او مسلمان دارالحرب باندې حمله اوكړى اودې ښځې لره قيد كړى او دارالاسلام ته ئې راولى نودا ښځه چه يو مسلمان ته ملاويږى نو هغه لره حلاله ده، اګر چه ددې خاوند ژوندې وى په دارالحرب كښې موجود وى ، او هغه ورته طلاق نه وى وركړې . (فائده) چه كومه ښځه كافره دارالحرب كښې اونيولې شوه ، ددې دحلاليدو دپاره دا ضرورى دى چه يو حيض پرې تير شى او هغه ښځه مشركه بت پرسته نه وى بلكه اهل كتاب نه وى . (١)

قوله: وَقَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ مَا زَادَ عَلَى أَرْبَعٍ فَهُوَ حَرَامٌ كَأُمِّهِ وَابْنَتِهِ وَأُخْتِهِ: حضرت ابن عباس رضي الله عنه دا تعليق فريابى او عبدبن حميد موصولانقل كړې دې (٢)

قوله: وَقَالَ لَنَا أَحْمَدُ بْنُ حَنْبَلٍ حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ سَعِيدٍ عَنْ سُفْيَانَ حَدَّثَنِي حَبِيبٌ عَنْ سَعِيدِ بْنِ جُبَيْرٍ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ حَرُمَ مِنَ النَّسَبِ سَبْعٌ وَمِنَ الصِّهْرِ سَبْعٌ ثُمَّ قَرَأَ حُرِّمَتْ عَلَيْكُمْ أُمَّهَاتُكُمُ الآيَةَ: دكتاب المغازى په آخركښې مونږ وئيلې وو چه د امام احمد بن حنبل رحمه الله نه امام بخارى رحمه الله درې روايتونه نقل كړى دى ، يو په كتاب

---

١) اوګورئ تفسير عثمانى: ١٠٥ ، فائده نمبر ١).
٢) ارشاد السارى: ١١/٣٨٤).

المغازى كښې ، دويم په دې ځائې كښې او دريم مخكښې په كتاب اللباس كښې ، كتاب المغازى والا روايت مرفوع دې او روايت باب موقوف دې (١)

قوله: عن ابن عباس " حرم من النسب سبع ومن الصهر سبع: حضرت ابن عباس رضي الله عنه نه روايت دې چه هغوى اوفرمائيل چه نسب نه اووۀ قسمه ښځې حرام دى او دصهر نه اووۀ قسمه ښځې حرام دى اوبيا د قرآن آيت ((حرمت عليكم امهاتكم)) تلاوت كړو.

دنسب نه اووه قسمه ښځې چه حرام دى ، په آيت كريمه كښې دهغې تفصيل دادې:

① امهات ② بنات ③ اخوات ④ عمات ⑤ خالات ⑥ بنات الاخ ⑦ بنات الاخت .

او دصهر متعلق چه كومې اووه قسمه ښځې حرام دى هغه دادى چه : ① امهات رضاعيه ② اخوات رضاعيه ③ امهات نساء يعنى دښځو ميانديې ④ ربائب يعنى دهغه ښځولونړه چه هغوى سره همبسترى شوې وى يا هغوى سره خلوت صحيحه شوې وى. ⑤ دخامنو ښځې ⑥ او دوه خويندې جمع كول .اووم قسم په دې آيت كښې نه دې بلكه ددې نه مخكښې آيت كريمه كښې دى ⑦ ((ولاتنكحوا مانكح اباؤكم من النساء)) .دطبرانى په روايت كښې تصريح شوې ده چه حضرت ابن عباس رضي الله عنه د آيت باب نه تلاوت كولو نه پس ده اووم قسم بيانولو دپاره ((ولاتنكحوا مانكح اباؤكم)) تلاوت فرمائى او بيا فرمائى چه ((هذا الصهر)) صهر دخخرګنئ رشتې ته وائى ، رضاعى رشتو باندې دصهر اطلاق مجازى طور شوې دې (٢)

قوله: وَجَمَعَ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ جَعْفَرٍ بَيْنَ ابْنَةِ عَلِيٍّ وَامْرَأَةِ عَلِيٍّ وَقَالَ ابْنُ سِيرِينَ لَا بَأْسَ بِهِ وَكَرِهَهُ الْحَسَنُ مَرَّةً ثُمَّ قَالَ لَا بَأْسَ بِهِ: حضرت عبدالله بن جعفر رضي الله عنه دحضرت على رضي الله عنه لور حضرت زينب او دده ښځه ليلى بنت مسعود دواړه جمع كړې وې يعنى دحضرت عبدالله بن جعفر رضي الله عنه په نكاح كښې دحضرت على رضي الله عنه لور زينب وه ، بيا دحضرت على رضي الله عنه د وفات نه پس دهغه ښځې ليلى سره هم حضرت عبدالله بن جعفر واده اوكړو. نوداشان هغوى بى بى اودهغه دسابقه خاوند لور جمع كړل. حضرت محمدبن سيرين فرمائى چه په دې كښې هيڅ حرج نشته دې ، حضرت حسن بصرى رحمه الله په ابتداء كښې دا مكروه ګڼړل ليكن روستوهغه اووئيل چه ((لاباس به)) ،امام بغوى رحمه الله په ((جعديات)) كښې دا اثر موصولاً نقل كړې دې (٣) دحضرت ابن سيرين قول سعيد بن منصور اود حضرت حسن بصرى قول دار قطنى موصولاً نقل كړې دې (٤)

قوله: وَجَمَعَ الْحَسَنُ بْنُ الْحَسَنِ بْنِ عَلِيٍّ بَيْنَ ابْنَتَيْ عَمٍّ فِي لَيْلَةٍ وَكَرِهَهُ جَابِرُ

---

١) اوګورئ كشف البارى، كتاب المغازى : ٦٩٢).

٢) فتح البارى: ١٩٢/٩).

٣) فتح البارى: ١٩٢/٩).

٤) فتح البارى: ١٩٣/٩).

بْنُ زَيْدٍ لِلْقَطِيعَةِ وَلَيْسَ فِيهِ تَحْرِيمٌ لِقَوْلِهِ تَعَالَى وَأُحِلَّ لَكُمْ مَا وَرَاءَ ذَلِكُمْ (النساء:۲۴): حضرت حسن بن الحسن دخپل تره دوه لونړو لره په یو شپه کنبې جمع کړې وې یعنی دواړه دتره لونړوسره چه دده په نکاح کنبې وې په یوشپه‌کنبې جماع کړې وه.

جابر بن زید دې لره مکروه ګنړې او وائی چه‌په دې د قطع رحمۍ شکل موندې شی، امام بخاری رحمه الله فرمائی چه دې دمکروه ونیلو مطلب دانه دی چه‌دې لره حرام اوګنړلې شی ، دا حرام نه دی ځکه‌چه دقران پاك آیت ﴿وَأُحِلَّ لَكُمْ مَّا وَرَآءَ ذَٰلِكُمْ﴾ کنبې داخل دې ، ابن المنذر فرمائی چه ((لا اعلم احدا ابطل هذا النکاح)) (۱)

حضرت حسن مذکوره اثر لره دعبدالرزاق نه موصولاً نقل کړې دې . په دې کنبې دمره اضافه هم ده چه((فی لیلة واحدة بنت محمد بن علی وبنت عمر بن علی)) (۲) او دجابر بن زیداثر لره ابوعبیده موصولاً نقل کړې دې (۳)

قوله: وَقَالَ عِكْرِمَةُ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ إِذَا زَنَى بِأُخْتِ امْرَأَتِهِ لَمْ تَحْرُمْ عَلَيْهِ امْرَأَتُهُ:

دجهمور عالمانو هم دامسلك دې لیکن یو جماعت ددې حکم مخالفت اوکړو او دحرمت فیصله ئې ورکړې ده ، (۴) حضر ت ابن عباس رضی الله عنهما دې اثر لره عبدالرزاق موصولاق نقل کړې دې ، (۵)

قوله: وَيُرْوَى عَنْ يَحْيَى الْكِنْدِيِّ عَنِ الشَّعْبِيِّ وَأَبِي جَعْفَرٍ فِيمَنْ يَلْعَبُ بِالصَّبِيِّ إِنْ أَدْخَلَهُ فِيهِ فَلَا يَتَزَوَّجَنَّ أُمَّهُ وَيَحْيَى هَذَا غَيْرُ مَعْرُوفٍ وَلَمْ يُتَابَعْ عَلَيْهِ: دمستملی په نسخه کنبې د ((ابی جعفر)) په ځائې((ابن جعفر)) دې لیکن هغه غیر معتمددې ،صحیح متن والا نسخه د ((ابی جعفر)) ده ، (۶)

په دې اثر کنبې که یوسړی یو بچی سره بدفعلی اوکړه‌نو دده موربه په ده باندې حرامه شی. سفیان ثوری رحمه الله ، ا مام‌اوزاعی رحمه الله ،او امام‌احمدبن حنبل رحمه الله ددې قائل‌ذی لیکن دجمهور علماء په نیز لواطت سره حرمت مصاهرت نه ثابتیږی ، ددې وجې‌دیو بچی سره‌بد فعلۍ کولو سره به ددې دبچی مور حرمت بدفعلۍ کولووالا دپاره‌نه ثابتیږی او دده مور سره دې نکاح کولې شی (۷)

---

۱) فتح الباری: ۱۹۳/۹).
۲) ارشادالساری: ۳۸۵/۱۱، وفتح الباری: ۱۹۳/۹).
۳) فتح الباری: ۱۹۳/۹).
٤) فتح الباری:۱۹٤/۹).
۵) فتح الباری: ۱۹٤/۹).
۶) عمد القاری: ۱۰۲/۲۰).
۷) ارشادالساری: ۳۸۶/۱۱ ، وعمده القاری: ۱۰۲/۲۰ ، وفتح الباری : ۱۹٤/۹).

قوله: قال ابن الملقن في عجالته وهذه مقالة عجيبة لونزه البخاري عنها كتابه لكان اولى (١) ويحيى هذا غير معروف ولم يتابع عليه: امام بخاري رحمه الله فرمائی چه دا يحيى كندى غير معروف دې ، دده متابعت نه دې كړې شوې ، په ده باندې اشكال دى چه دسفيان ثورى ، ابوعوانه او شريك يحيى بن قيس كندى نه روايت كوى اوكله چه ديوسړى نه دوه روايت كولو والا سړى وى نو ده ته غير معروف او مجهول نه شى وئيلې.

ددې جواب دادې چه په دې ځائې كښې جهالت د عين مراد نه دې ، جهالت وصف مراد دې چه دده حال معلوم نه دې ، په دې باندې اشكال دى چه ابن حبان په كتاب الثقات كښې ديحيى كندى ذكر كړې دې . بيا ده ته مجهول بالوصف ولې وئيلې شى ، ددې جواب دادې چه دابن حبان مسلك دادې چه په كوم راوى باندې جرح نه وى شوې او دده نه روايت كولو والا پورته لاندې راوى مستند اوقابل اعتماد وى نو ابن حبان داسې راوى لره په كتاب الثقات كښې ذكر كړې دې . ليكن دا د مجهول بالوصف منافى نه ده ځكه دې سره. دامام بخاري رحمه الله په فيصله زدنه پريوزى، (٢)

قوله: وَقَالَ عِكْرِمَةُ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ إِذَا زَنَى بِهَا لَا تَحْرُمُ عَلَيْهِ امْرَأَتُهُ وَيُذْكَرُ عَنْ أَبِي نَصْرٍ أَنَّ ابْنَ عَبَّاسٍ حَرَّمَهُ وَأَبُو نَصْرٍ هَذَا لَمْ يُعْرَفْ بِسَمَاعِهِ مِنِ ابْنِ عَبَّاسٍ وَيُرْوَى عَنْ عِمْرَانَ بْنِ حُصَيْنٍ وَجَابِرِ بْنِ زَيْدٍ وَالْحَسَنِ وَبَعْضِ أَهْلِ الْعِرَاقِ تَحْرُمُ عَلَيْهِ وقَالَ عِكْرِمَةُ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ إِذَا زَنَى بِهَا لَا تَحْرُمُ عَلَيْهِ امْرَأَتُهُ: يعنى كه چاخپلې خواښې سره زنا اوكړه نو ښځه پرې نه حراميږى ، دحضرت عكرمه رضي الله عنه مسلك هم دا دى ، دحضرت ابن عباس رضي الله عنه دا تعليق امام بيهقى موصولاً نقل كړې دې (٣) امام شافعى رحمه الله هم ددې قائل دې (۴)

ليكن امام ابوحنيفه رحمه الله ، سفيان ثورى رحمه الله او ا مام احمدبن حنبل رحمه الله فرمائى چه ښځه به پرې حرامه شى. (۵) دمالكيه دوه قوله دى ،ليكن راجح قول هم دحرمت والا دې. (۶)

قوله: ويذكر عن ابي نصران ابن عباس حرمه: دا دحضرت ابن عباس رضي الله عنه نه دونم روايت دې چه خواښې سره زنا كولوسره ښځه به پرې حرامه شى ، خودامام بخاري رحمه الله په نيز تحريم والا روايت ثابت نه دې ، ددې وجې بصيغه مجهول ذكر كړې دې، امام بخاري رحمه الله فرمائى «وابونصر هذا لم يعرف بسماعه عن ابن عباس» يعنى د ابونصر سماع د حضرت ابن

---

١) ارشادالسارى: (۳۸۶/۱۱).

٢) اوګورئ مذكوره تفصيل دپاره عمده القارى: ۱۰۲/۲۰ ، وفتح البارى: ۱۹۴/۹).

٣) فتح البارى: ۱۹۴/۹ ، وعمده القارى: ۱۰۲/۲۰).

٤) الهداية . كتاب النكاح، باب المحرمات: ۲۷۷/۲).

٥) عمده القارى: ۱۰۳/۲۰).

٦) فتح البارى: ۱۹۵/۹).

عباس نه معروف نه ده .د تحريم ذکر شوې دې دا تعليق سفيان ثوري رحمه الله په خپل جامع کښې موصولاً نقل کړې دې ، دده الفاظ دادي «ان رجلا قال : انه اصاب ام امراته فقال له ابن عباس حرمت عليك امراتك وذالك بعد ان ولدت منه سبعة اولاد كلهم بلغ مبلغ الرجال» (۱)
مخکښې امام بخاري رحمه الله فرمائي چه عمران بن حصين رحمه الله ، جابر بن زيد رحمه الله ، حسن بصري رحمه الله او دبعض اهل عراق قول هم دې حرمت دې «بعض اهل العراق» نه بقول مولانا انورشاه کشميري رحمه الله حنفيه مراد دي.(۲) اوحافظ فرمائي چه دده نه شائد سفيان ثوري مراد دی (۳) دعمران بن حصين رحمه الله قول لره عبدالرزاق ، جابر بن زيد رحمه الله اوحسن بصري رحمه الله قول لره ابن ابی شيبه موصولاً نقل کړې دې . (۴)

قوله: وَقَالَ أَبُو هُرَيْرَةَ لَا تَحْرُمُ حَتَّى يُلْزِقَ بِالْأَرْضِ يَعْنِي يُجَامِعَ وَجَوَّزَهُ ابْنُ الْمُسَيَّبِ وَعُرْوَةُ وَالزُّهْرِيُّ وَقَالَ الزُّهْرِيُّ قَالَ عَلِيٌّ لَا تَحْرُمُ وَهَذَا مُرْسَلٌ: دحضرت ابو هريره رضي الله عنه دې قول مقصد دادې چه صرف د خوانبې د لمس په وجې سره دښځې حرمت ثابت نه دې .که خوانبې سره ئې جماع اوکړه نوبيا به هم حرمت ثابت وی. «وقال : ابن التين يلزق بفتح اوله وضبطه غيره بالضم وهو اوجه وبالفتح لازم وبالضم متعد يقال لزق به لزوقا والزقه بغيره وهو كناية عن الجماع» (۵) دحضرات حنفيه په نيز صرف دمس په وجه هم حرمت به ثابت وی ،(۶) او ابن مسيب ،عروه اوزهری رحمه الله فرمائي چه خوانبې سره جماع کولو سره ښځه حراميږی ، لکه څنګه چه مخکښې دحضرت عکرمه رضي الله عنه اوحضرت شافعي رحمه الله مذهب بيان شوې دې.

قوله: وقال الزهري: قال علي : لايحرم وهذا مرسل: دزهری قول لره بيهقي موصولا نقل کړې دې . امام بخاري رحمه الله فرمائي چه دا مرسل دې ، مرسل نه مراد په دې ځائې کښې منقطع دې . مرسل اصطلاحي مراد نه دې. (۷)

۲۶=بَاب

وَرَبَائِبُكُمُ اللَّاتِي فِي حُجُورِكُمْ مِنْ نِسَائِكُمُ اللَّاتِي دَخَلْتُمْ بِهِنَّ (النساء : ۲۳). وَقَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ الدُّخُولُ وَالْمَسِيسُ وَاللِّمَاسُ هُوَ الْجِمَاعُ وَمَنْ قَالَ بَنَاتُ وَلَدِهَا مِنْ بَنَاتِهِ

---

۱) فتح الباري: ۹/۱۹٤).
۲) فيض الباري: ٤/۲۷۸).
۳) فتح الباري: ۹/۱۹۵) .
٤) عمده القاري: ۲۰/۱۰۳).
۵) فتح الباري: ۹/۱۹۵).
۶) الهدايه ،کتاب النکاح ،باب المحرمات:۲/۲۷۷).
۷) عمده القاري: ۲۰/۱۰۳).

فِي التَّحْرِيمِ لِقَوْلِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لِأُمِّ حَبِيبَةَ لَا تَعْرِضْنَ عَلَيَّ بَنَاتِكُنَّ وَلَا أَخَوَاتِكُنَّ وَكَذَلِكَ حَلَائِلُ وَلَدِ الْأَبْنَاءِ هُنَّ حَلَائِلُ الْأَبْنَاءِ

وَهَلْ تُسَمَّى الرَّبِيبَةَ وَإِنْ لَمْ تَكُنْ فِي حَجْرِهِ وَدَفَعَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ رَبِيبَةً لَهُ إِلَى مَنْ يَكْفُلُهَا وَسَمَّى النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ابْنَ ابْنَتِهِ ابْنًا (ر: ٣٥٣٦).

دربيبه دحرمت دپاره په آيت كريمه كښې دوه قيدونه ذكر شوى دى. ① يوخو دا چه هغه ستاپه غيږ كښې وى ② او دويم دا چه دهغې مور ستا مدخول بها وى.

دمدخول بها قيد خو اتفاقى دې او په دې كښې اختلاف نشته البته ددخول تفسير كښې اختلاف دې.

دامام شافعى رحمه الله دوه قولونه دى او اصح قول دادې چه د دخول نه مراد جماع ده حالانكه آئمه ثلاثه فرمائى چه ددې نه خلوت صحيحه مراد دې، (١)

البته رومبې قيد يعنى د ربيبه غيږ او پرورش كښې كيدل په دې كښې اختلاف دې. د جمهورعلماء كرام، ائمه اربعه اودفقهائې مدينه په نيزدا قيد، قيداتفاقى دې، قيد احترازى نه دې بلكه عموماً ربيبه دزوج په پرورش كښې وى ددې وجې دا قيد اولګولې شو(٢)

ليكن داودظاهرى فرمائى چه دا قيد احترازى دې، علامه ابن حزم هم دا ا ختياركړې دې(٣)

ددې تائيد ددې روايت نه كيږى چه كوم امام عبدالرزاق د مالك بن اوس نه نقل كړې دې او په دې كښې اختلاف دې «كانت عندى امراة قدولدت لى، فماتت فوجدت عليها، فلقيت على ابن ابى طالب فقال لى، مالك فاخبرته فقال: الها ابنة . يعنى من غيرك قلت نعم قال . كانت فى حجرك، قلت: لا، هى فى الطائف، قال: فانكحها قلت: فاين قوله تعالى. وربائبكم، قال: انها لم تكن فى حجرك» (٤)

په دې روايت كښې حضرت على رضى الله عنه نه صراحتاً منقول دى چه د «فى حجوركم» قيد احترازى دې اتفاقى نه دې.

حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائى چه زمونږ شيخ علامه ذهبى رحمه الله دا اثر دشيخ الاسلام ابن تيميه په مخكښې پيش كړې دې، نوهغوى په دې باندې توقف كړې دې. (٥) حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائى چه: كه په دې مسئله كښې اجماع نه وې اومخالفت نادر او كم نه وې نو په دې اثر باندې عمل كول اولى وو، ځكه چه تحريم ربيبه په نورو شرطونو سره مشروط دې، اويو شرط د دخول احتراز دپاره دې، نودويم شرط هم د «حجوركم» د احتراز دپاره پكار

---

١) عمده القارى: ١٠٣/٢٠. فتح البارى: ١٩٦/٩_١٩٧).
٢) لامع الدرارى: ٢٧٩/٩).
٣) لامع الدرارى: ٢٨٠/٩).
٤) فتح البارى: ١٩٧/٩).
٥) لامع الدرارى: ٢٨٠/٩).

دي. نو ليكي: ((ولولا الاجماع الحادث في المسالة وندرة المخالف لكان الاخذ به اولى لان التحريم جاء مشروطا بامرين: ان تكون في الحجر، وان يكون الذى يريد التزوج قد دخل بالام فلا تحرم بوجود احد الشرطين)) (١)

قوله: ومن قال بنات ولدها من بناته في التحريم لقول النبى ﷺ لاتعرض على بناتكن: ((من)) موصوله دي. مطلب دادي چه د ښځې نمسۍ په حرمت کښې دده دلوڼو په شان دی، ځکه چه حضور اکرم ﷺ حضرت ام حبيبه رضى الله تعالى ته وئيلى وو ((لاتعرضن على بناتكن ولا اخواتكن)) داشان د نمسى د ښځې حکم هم د لور پشان دې.

قوله: ودفع النبى ﷺ ربيبة له الى من يكفله: ددې جملې نه مخکښې امام بخارى رحمه الله فرمائى چه ((هل تسمى الربيبة وان لم تكن في حجره)) يعنى ربيبه که پرورش اوغيږ کښې نه وى نو په دې باندې د ربيبه اطلاق کيږى که نه؟او سړى دپاره هغه حرام ده يا حلاله؟د ((دفع النبى ﷺ)) نه استدلال کوى، امام بخار رحمه الله فرمائيل غواړى چه د ربيبه غيږ او پرورش کښې کيدل شرط نه دې دا محض قيد اتفاقى دې، ځکه پخپله حضور ﷺ يو ربيبه کفالت کولو والا يو رشته دار ته حواله کړې وه، چه ددې نه معلوميږى چه دربيبه پرورش کيدل څه ضرورى نه دى، ربيبه که په غيږ يا پرورش کښې نه وى نوبيا هم په دې باندې د ربيبه اطلاق کړې شى.

دحضرت نبى کريم ﷺ چه دکومې ربيبه په دې ځائې کښې ذکر کړې دې هغه دحضرت ام سلمه رضي الله عنها لور وه چه هغه حضرت نبى کريم ﷺ نوف اشجعى ته حواله کړې وه. (٢)

[٤٨١٧] حَدَّثَنَا الْحُمَيْدِيُّ حَدَّثَنَا سُفْيَانُ حَدَّثَنَا هِشَامٌ عَنْ أَبِيهِ عَنْ زَيْنَبَ عَنْ امِّ حَبِيبَةَ قَالَتْ قُلْتُ يَا رَسُولَ اللَّهِ هَلْ لَكَ فِي بِنْتِ أَبِي سُفْيَانَ قَالَ فَأَفْعَلُ مَاذَا قُلْتُ تَنْكِحُ قَالَ أَتُحِبِّينَ قُلْتُ لَسْتُ لَكَ بِمُخْلِيَةٍ وَأَحَبُّ مَنْ شَرِكَنِي فِيكَ أُخْتِي قَالَ إِنَّهَا لَا تَحِلُّ لِي قُلْتُ بَلَغَنِي أَنَّكَ تَخْطُبُ قَالَ ابْنَةَ أُمِّ سَلَمَةَ قُلْتُ نَعَمْ قَالَ لَوْ لَمْ تَكُنْ رَبِيبَتِي مَا حَلَّتْ لِي أَرْضَعَتْنِي وَأَبَاهَا ثُوَيْبَةُ فَلَا تَعْرِضْنَ عَلَيَّ بَنَاتِكُنَّ وَلَا أَخَوَاتِكُنَّ وَقَالَ اللَّيْثُ حَدَّثَنَا هِشَامٌ دُرَّةُ بِنْتُ أَبِي سَلَمَةَ [ر: ٤٨١٣]

پورته روايت کښې دحضور اکرم ﷺ دلور بى بى نوم ذکر نه دې، د ليث روايت کښې ددې نوم مذکور دې، ((درة بنت ابى سلمة)) (وقال الليث) تعليق نه دې بلکه سند مذکوره سره موصول دې.

---

١) فتح البارى: ١٩٧/٩).
٢) فتح البارى: ١٩٨/٩).

٢٧=بَاب وَأَنْ تَجْمَعُوا بَيْنَ الْأُخْتَيْنِ إِلَّا مَا قَدْ سَلَفَ [النساء : ٢٣]

[٤٨١٨] حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ يُوسُفَ حَدَّثَنَا اللَّيْثُ عَنْ عُقَيْلٍ عَنِ ابْنِ شِهَابٍ أَنَّ عُرْوَةَ بْنَ الزُّبَيْرِ أَخْبَرَهُ أَنَّ زَيْنَبَ بِنْتَ أَبِي سَلَمَةَ أَخْبَرَتْهُ أَنَّ أُمَّ حَبِيبَةَ قَالَتْ قُلْتُ يَا رَسُولَ اللَّهِ انْكِحْ أُخْتِي بِنْتَ أَبِي سُفْيَانَ قَالَ وَتُحِبِّينَ قُلْتُ نَعَمْ لَسْتُ لَكَ بِمُخْلِيَةٍ وَأَحَبُّ مَنْ شَارَكَنِي فِي خَيْرٍ أُخْتِي فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِنَّ ذَلِكِ لَا يَحِلُّ لِي قُلْتُ يَا رَسُولَ اللَّهِ فَوَاللَّهِ إِنَّا لَنَتَحَدَّثُ أَنَّكَ تُرِيدُ أَنْ تَنْكِحَ دُرَّةَ بِنْتَ أَبِي سَلَمَةَ قَالَ بِنْتَ أُمِّ سَلَمَةَ فَقُلْتُ نَعَمْ قَالَ فَوَاللَّهِ لَوْ لَمْ تَكُنْ فِي حَجْرِي مَا حَلَّتْ لِي إِنَّهَا لَابْنَةُ أَخِي مِنَ الرَّضَاعَةِ أَرْضَعَتْنِي وَأَبَا سَلَمَةَ ثُوَيْبَةُ فَلَا تَعْرِضْنَ عَلَيَّ بَنَاتِكُنَّ وَلَا أَخَوَاتِكُنَّ [ر: ٤٨١٣]

دامام بخارى رحمه الله مقصد دادې چه د دوو خویندو په یو نکاح کښې جمع کیدل جائز نه دی. که حقیقي خویندې وې اوکه علاتی وی یا اخیافی وی یا رضاعی وی ، دامسئله خومتفق علیه ده.

البته ملك یمین کښې دوه خویندې جمع کیدلې شی ، په دې سلسله کښې اختلاف دې ،دجمهور علماء په نیز ملك یمین کښې دوه خویندې جمع کول درست نه دی ،بعض سلف دجواز قائل دی ، امام احمد رحمه الله نه هم دایوروایت دجواز منقول دې . (۱)

دحدیث مطابقت دترجمة الباب سره ظاهرنه دی ، حضرت نبی کریم ﷺ ام المومنين حضرت ام حبیبه رضی الله عنها ته اوفرمائیل «لا تعرضن علی بناتکن ولا اخواتکن»

٢٨=بَاب لَا تُنْكَحُ الْمَرْأَةُ عَلَى عَمَّتِهَا

امام بخاری رحمه الله فرمائی چه که دچا په نکاح کښې ترور وی بیا ددې وریرې سره نکاح کول جائز نه دی او هم دا حکم دترور او ددې خورزې دې ، امام ترمذی رحمه الله ، ابن منذر رحمه الله ، ابن حزم رحمه الله ، علامه نووی رحمه الله اوقرطبی رحمه الله فرمائی چه دا مسئله اجماعی ده ، البته امام نووی رحمه الله د روافضو اوابن منذر او قرطبی د خوارجو استثنی کړې ده. (۲) حنفیه یوقاعده بیان کړې ده چه دداسې دوو ښځو نکاح کښې جمع کول حرام دی چه په هغوی کښې یو سړې فرض کړې شی نو دده بلې سره نکاح کول جائز نه دی لیکن که حرمت یو طرفنه وی او بل طرفنه نه وی نو بیا جمع کیدلو کښې هیڅ حرج نشته . (۳)

[٤٨٢١/٤٨١٩] حَدَّثَنَا عَبْدَانُ أَخْبَرَنَا عَبْدُ اللَّهِ أَخْبَرَنَا عَاصِمٌ عَنِ الشَّعْبِيِّ سَمِعَ جَابِرًا رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ نَهَى رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنْ تُنْكَحَ الْمَرْأَةُ عَلَى عَمَّتِهَا أَوْ خَالَتِهَا وَقَالَ دَاوُدُ وَابْنُ عَوْنٍ عَنِ الشَّعْبِيِّ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ

---

۱) اوګورئ دتفصیل دپاره فتح الباری: ۱۹۹/۹).

۲) اوګورئ دتفصیل دپاره فتح الباری: ۲۰۱/۹).

۳) اوګورئ الهدایه ،کتاب النکاح ، باب المحرمات: ۲۷۷/۲).

[۴۸۲۰] حَدَّثَنَا عَبْدُ اللّٰهِ بْنُ يُوسُفَ اَخْبَرَنَا مَالِكٌ عَنْ اَبِي الزِّنَادِ عَنِ الْاَعْرَجِ عَنْ اَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ اَنَّ رَسُولَ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ لَا يُجْمَعُ بَيْنَ الْمَرْاَةِ وَعَمَّتِهَا وَلَا بَيْنَ الْمَرْاَةِ وَخَالَتِهَا

[۴۸۲۱] حَدَّثَنَا عَبْدَانُ اَخْبَرَنَا عَبْدُ اللّٰهِ قَالَ اَخْبَرَنِي يُونُسُ عَنِ الزُّهْرِيِّ قَالَ حَدَّثَنِي قَبِيصَةُ بْنُ ذُؤَيْبٍ اَنَّهُ سَمِعَ اَبَا هُرَيْرَةَ يَقُولُ نَهَى النَّبِيُّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ اَنْ تُنْكَحَ الْمَرْاَةُ عَلَى عَمَّتِهَا وَالْمَرْاَةُ وَخَالَتُهَا فَنُرَى خَالَةَ اَبِيهَا بِتِلْكَ الْمَنْزِلَةِ لِاَنَّ عُرْوَةَ حَدَّثَنِي عَنْ عَائِشَةَ قَالَتْ حَرِّمُوا مِنَ الرَّضَاعَةِ مَا يَحْرُمُ مِنَ النَّسَبِ(۱)

حضرات جمهور ددې پشان داحادیثو په وجه آیت کریمه ﴿وَاُحِلَّ لَكُمْ مَّا وَرَآءَ ذٰلِكُمْ﴾ عموم کښې دتخصیص قائل دی. جمهور علماء چونکه قران کریم تخصیص په اخبار آحاد جائز منی ،(۲)نو پدې وجه په دوی باندې هیڅ اشکال نه وی.

لیکن حضرات حنیفه باندې اشکال کیږی ځکه چه هغوی داخبار آحاد نه تخصیص دکتاب الله قائل نه دی ، صاحب هدایه دا جواب کړې دې چه دا اخبار آحاد نه دې بلکه دا ټول احادیث مشهور دی ددې وجې دوی نه په قران پاك کښې تخصیص کیدلې شی. (۳)

په دې باندې اشکال کیږی چه کوم شهرت محدثینو لره معتبر دې هغه په دې احادیثو کښې نه موندې کیږی چه کوم په دې ځائې کښې موندې شی. ددې حضرات محدثینو په خپله اصطلاح کښې اعتبار نه دې کړې ځکه دمحدثینو په اصطلاح کښې خبرمشهور هغې ته وئیلې شی چه دهغې راوی هره زمانه کښې دریو نه کم نه وی، کم از کم درې وی ، (۴) او احادیث باب داشان نه دی.

دحنفیه دطرفنه دویم جواب دا ورکړې شوې دې چه په دوی باندې چونکه دامت اجماع منعقد شوې ده ، ددې وجې دا احادیث مستند بالاجماع دی ، چنانچه په آیت کریمه کښې تحصیص داجماع ذریعې سره شوې دې ، دخبر واحد په ذریعه نه دې ، علامه انور شاه کشمیری رحمه الله ددې اشکال جواب فرمائی چه :

---

۱) داخرجه ابوداود فی کتاب النکاح ، باب مایکره ان یجمع بینهن من النساء ، رقم ا لحدیث : ۲۰۲۵ ، والترمذی فی کتاب النکاح ، باب تحریم النکاح ، باب ماجاء لاتنکح المراة علی عمتها ولا علی خالتها ، رقم الحدیث: ۱۱۲۶، والنسائی فی کتاب النکاح ،باب تحریم الجمع بین المراة وعمتها ، رقم ا لحدیث: ۵۴۱۹، وابن ماجه فی کتاب النکاح ،باب لا تنکح المراة علی عمتها ولا علی خالتها رقم الحدیث: ۱۹۲۹ ، واخرجه مالک فی کتاب النکاح ،باب مالا یجمع بینه من النساء ،رقم الحدیث : ۲۰).

۲) فتح الباری: ۲۰۱/۹).

۳) فتح الباری: ۲۰۱/۹ ، وعمده القاری: ۱۰۷/۲۰ ، والهدایه: ۲۷۷/۲ ، کتاب الحج).

٤) ظفرالامانی بشرح مختصرً ا لسید ا لجرجانی: ۶۵ ً وشرح النخبهِ :۱۸ _ ۳۱ ، وتدریب الراوی :۳۶۸_۳۶۹ ، کذا علی هانش علوم ا لحدیث: ۲۶۵).

واورد عليه ابن القيم فى اعلام الموقعين، قال: وهى زيادة على الكتاب من خبر الواحد، وهو ساقط عندى، لان هذا مجمع عليه، فلم يبق خبرا واحدا، وقد مر ان خبر الواحد عند المحدثين ماكان له سند دون المشهور، وعند الاصوليين هو مالم يتلق بالقبول فى عهد السلف فان تلقى فهو مشهور، فهم تسموا الخبر باعتبار التلقى وعليه فما تلقى يصير الخبر عندهم مشهورا، فتجوز به الزيادة على الكتاب على انه متواتر عملا، وان لم يكن متواتر سندا لان السند عبارة عن من عن من وفى تواتر الطبقة يكون احد الطبقة عن الطبقة وثالثا: انه ليس من باب الزيادة بل تنقيح المناط لقوله وان تجمعوا بين الاختين، فافهم، (۱)

قوله: وقال داود ابن عون عن الشعبى عن ابى هريرة: د داود بن ابى هند روايت امام ابو داود، امام ترمذى، او دارمى موصولاً نقل كړې دې. دهغه الفاظ دى «ان رسول الله ﷺ نهى ان تنكح المراة على عمتها او المراة على خالتها او العمة على بنت اخيها او الخالة على البنت اختها، لا الصغرى على الكبرى ولا الكبرى على الصغرى» (۲)

اودعبدالله بن عون روايت لره امام نسائى موصولاً نقل كړې دې، دده الفاظ دى «لاتزوج المراة على عمتها ولا على خالتها» (۳)

قوله: فنرى خالة ابيها بتلك المنزلة: «نرى» بضم النون اى نظن وبفتحها اى نعتقد خالة ابيها بتلك المنزلة، اى من التحريم.

داحضرت زهرى رحمه الله قول دې. هغوى دحضرت ابوهريره رضي الله عنه نه حديث نقل كړې دې چه حضرت نبى كريم ﷺ د ترور په نكاح باندې د وريرې نكاح نه او دترور په نكاح باندې د خورزې نكاح نه منع فرمائيلې ده. حضرت زهرى رحمه الله د ښځې دپلاردترورهم مونږدا حكم ګڼړو، يعنى ښځه او دده دپلار ترور هم په نكاح كښې جمع كولې نشى (داشان دنسب تحريم لاندې سره خاص نه دې، دپورته طرفته به هم ددې اعتبار كولې شى).

قوله: لان عروة حدثنى عن عائشة: حضرت زهرى رحمه الله دحضرت عائشه رضي الله عنها دا حديث دخپل قول «فنرى خالة ابيها بتلك المنزلة» دپاره ددليل په طور پيش كړې دې.

ليكن په دې باندې اشكال كيږى چه حكم ودعوى او دليل دواړو كښې مطابقت نشته دې، دعوى خو داده چه ښځه او ددې دپلار ترور په يو نكاح كښې جمع كولې نشى، اودليل دا وركړې كيږى چه «حرموا من الرضاعة مايحرم من النسب» دليل كښې پيش كړې شوې دې، په دې روايت كښې حرمت درضاعت بيان دې، او په دعوى كښې حرمت نسب او حرمت

---

۱) فيض البارى: ۲۸۱/۴).
۲) فتح البارى، ۲۰۰/۹).
۳) فتح البارى: ۲۰۰/۹).

مصاهرت ذکر دي چه ښځه او ددې دپلار تروړنشی جمع کولې ،صاحب التوضیح فرمائی چه : «استدلال الزهری غیر صحیح لانه استدل علی تحریم من حرمت بالنسب فلا حاجة تشبیها من الرضاع»(۱)

ابن حجر رحمه الله لیکی : «فی اخذ هذا الحکم من هذا الحدیث نظر وکانه اراد الحاق مایحرم بالصهر مایحرم بالنسب کما یحرم بالرضاع مایحرم بالنسب ولما کانت خالة الاب من الرضاع لا یحل نکاحها فکذالك خالة الاب لایجمع بینها وبین بنت ابن اخیها»(۲)

۲۹=بَابُ الشِّغَارِ

[۴۸۲۲] حَدَّثَنَا عَبْدُاللّٰهِ بْنُ یُوسُفَ اَخْبَرَنَا مَالِكٌ عَنْ نَافِعٍ عَنْ ابْنِ عُمَرَ رَضِیَ اللّٰهُ عَنْهُمَا اَنَّ رَسُولَ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَیْهِ وَسَلَّمَ نَهَی عَنْ الشِّغَارِ وَالشِّغَارُ اَنْ یُزَوِّجَ الرَّجُلُ ابْنَتَهُ عَلَی اَنْ یُزَوِّجَهُ الْاٰخَرُ ابْنَتَهُ لَیْسَ بَیْنَهُمَا صَدَاقٌ [ر:۶۵۵۹].

شغار یعنی دادل بدل نکاح تفسیر دادې چه یو سړې بل ته اووائی چه خه تاسره دخپلې خور یا دخپلې لور نکاح کول غواړم ،په دې شرط باندې چه ته دخپلې خور یا لورنکاح ماسره اوکړې ، او احد العقدین دبل عوض شی ،ددې نه علاوه څه نور مهرنه وی. (۳)

داد«شغرالبلد من السلطان» نه ماخوذ دې ،دا په هغه وخت کښې وائی چه کله ښار دسلطان نه خالی شی، چونکه دا نکاح دمهر نه خالی وی ددې وجې دې ته شغار وائی. (۴)

بعضو حضرات وئیلی دی چه دا شغرالکلب نه ماخوذدې ،دا په هغه وخت کښې وئیلې کیږی چه کله سپې متیازو دپاره خپله ښنه اوچته کړی ، په نکاح شغارکښې هم چونکه دجانبینو دطرفنه شرط وی«لاأرفع رجل سنتك حتی لا ترفع رجل بنتی» ددې وجې دې ته نکاح شغار وائی.

دنکاح شغار په ناجائز کیدو باندې دټولو اتفاق دې ، ابن عبدالبر په دې باندې اجماع نقل کړې ده ، (۵) لیکن که داشان نکاح اوکړې شی نو سوال دادې چه هغه نکاح به منعقد وی که او که نه به وی ؟ دجمهورو رائې داده چه منعقد به نه وی؟دحضرات حنفیه په نیز به منعقد وی ، امام احمد بن حنبل رحمه الله هم یو روایت دادې اومهر المثل به لازم وی. (۶)

دنکاح شغار دانعقاد دپاره دا مسئله داصول فقهه دمشهورې قاعدې متفرع ده چه نهی عن

---

۱) عمده القاری: ۱۰۸/۲۰).
۲) فتح الباری: ۲۰۱/۹).
۳) النهایه لابن : ۴۸۲/۲ ، وفتح الباری : ۲۰۳/۹).
۴) ، عمدة القاری: ۱۰۸/۲۰ ، وبدائع الصنائع ، کتاب النکاح: ۲۷۷/۲ ، والهدایه: ۲۹۷/۲ ، کتاب النکاح).
۵) فتح البَاری: ۲۰۳/۹ ، ۲۰۴).
۶) فتح الباری:۲۰۴/۹ ، وعمده القاری:۱۰۸/۲۰).

الافعال الشرعیه حنفیه په نیزد مشروعیت تقاضا کوی ، لهذا نکاح به منعقد وی او مهر مثل به واجب وی ، ددې وجه داده چه احد البضعین چه دنورو مهر مقرر شوې دې دا تسمیه فاسده ده ، ځکه چه بضع مال نه ده ددې وجې مهر نشي جوړیدلې ، داسې صورت کښې ښځه به دمهر مثل مستحقه وی او احدالبضعین لره مهر ګروزل شرط فاسد دی او نکاح شرط فاسد سره باطله کیږی نه بلکه شرط باطل او نکاح صحیح کیږی به .

امام بخاری ﷫ دجمهور تائید کړې دې او «ان رسول الله ﷺ نهی عن الشغار» ئې دلیل پیش کړې دې.

حضرات حنفیه ﷭ دحدیث باب جواب ورکوی چه په دې کښې شغار دجاهلیت نه منع واردشوې ده ، چه په هغې کښې به مهر نه وو ، هغه زمونږ په نیز هم ناجائزدی. مونږ چه د جواز کوم قول اختیار کړې دې هغه مهر مثل سره دې ددې وجې دا شغار دممنوع په زمره کښې نه رازی. (۱) دویم جواب دا ورکړې شوې دې چه دا نهی په کراهت باندې محمول ده په حرمت باندې نه ده . (۲)

فائده : دشغار یو صورت داهم کیږی چه سړې دخپل خوئې نکاح دبل سړی لور سره اوکړی په دې شرط باندې چه هغه بل سړې دې دخپل خوې نکاح دده لور سره اوکړی او احد العقدین د بل عوض وی ، په دې صورت هم مهر مثل به واجب نه وی، البته که احد العقدین ته دبل عوض اونه خودلې شو نو بیا به هغه مذکوره صورت دشغار لاندې نه رازی.

قوله: الشغار ان یزوج الرجل ابنته: دشغار په تفسیر کښې د محدثینو اختلاف دې چه آیا دا حصه د حدیث مرفوع ده یا راوی حدیث امام مالك ﷫ دطرفنه په طور دتشریح مدرج ده . خطیب بغدادی ﷫ فرمائی چه دا حدیث مرفوع نه دې بلکه دا دامام مالك ﷫ قول دې.(۳)

بعضو دا مام مالك ﷫ دشیخ نافع ﷫ قول ګرزولې دې ، او بعضو دا دحضرت ابن عمر ﷠ قول ګرزولې دې ، (۴) علامه قرطبی ﷫ لیکی :

«تفسیر الشغار صحیح لما ذکره أهل اللغة فان کان مرفوعًا فهو المقصود ، وان کان من قول الصحابي فمقبول أیضا لانه أعلم بالمقال، وأقعد بالحال» (۵)

شغار تفسیر کښې د «بنت» ذکر په طورد مثال دې ، هرهغه نکاح چه په هغې کښې احد العقدین لره د بل عوض اوګروزلې شی ، هغه شغار دې ، که هغه دبنت نکاح وی اوکه د اخت یا ددې نه علاوه.

---

۱) عمده القاری: ۱۰۹/۲۰).
۲) عمدة القاری: ۱۰۹/۲۰).
۳) عمدة القاری: ۱۰۸/۲۰ ، وفتح الباری: ۲۰۲/۹).
٤) عمدة القاری: ۱۰۸/۲۰).
۵) عمدة القاری: ۱۰۸/۲۰).

۳۰- بَاب هَلْ لِلْمَرْأَةِ أَنْ تَهَبَ نَفْسَهَا لِأَحَدٍ

[۴۸۲۳] حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ سَلَامٍ حَدَّثَنَا ابْنُ فُضَيْلٍ حَدَّثَنَا هِشَامٌ عَنْ أَبِيهِ قَالَ كَانَتْ خَوْلَةُ بِنْتُ حَكِيمٍ مِنَ اللَّائِي وَهَبْنَ أَنْفُسَهُنَّ لِلنَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَتْ عَائِشَةُ أَمَا تَسْتَحِي الْمَرْأَةُ أَنْ تَهَبَ نَفْسَهَا لِلرَّجُلِ فَلَمَّا نَزَلَتْ تُرْجِئُ مَنْ تَشَاءُ مِنْهُنَّ قُلْتُ يَا رَسُولَ اللَّهِ مَا أَرَى رَبَّكَ إِلَّا يُسَارِعُ فِي هَوَاكَ

رَوَاهُ أَبُو سَعِيدٍ الْمُؤَدِّبُ وَمُحَمَّدُ بْنُ بِشْرٍ وَعَبْدَةُ عَنْ هِشَامٍ عَنْ أَبِيهِ عَنْ عَائِشَةَ يَزِيدُ بَعْضُهُمْ عَلَى بَعْضٍ [ر: ۴۵۱۰]

که یو ښځه دځان ځانله دپاره خپل ځان لره هبه کړي نو دا جائز دي اوکه نه ؟ددې دوه صورتونه کیدیشي ،

① یو صورت دادې چه صرف لفظی هبه ذکر کړی اومهر وغیره ذکر نه کړی ، دجمهورو په نیز دا نکاح باطله ده ،دحنفیه اود امام اوزاعی
په نیزدا جائز دی ، او داسې صورت کښې مهر مثل به واجب وی. (۱)
جمهور دقرآن کریم آیت ﴿خَالِصَةً لَّكَ مِن دُونِ الْمُؤْمِنِينَ﴾ نه استدلال کوی چه بغیر دمهر دذکر نه په لفظ هبه سره نکاح کول دحضرت نبی کریم ﷺ خصوصیت وو.
حضرات حنفیه فرمائی چه په دې سره به دواهبه حضرت نبی کریم ﷺ سره خاص کیدل مراد دی ،مطلق دهبه نکاح دپاره دده خاص کیدل مراد نه دی. (۲)

② دویم صورت دادې چه د عقدنکاح لفظ به دهبه سره منعقد کیږی که نه ، دشوافع په نیز به نه منعقد کیږی او ددوی په نیز صرف په دوؤ لفظونو سره منعقد کیږی ، یو لفظ نکاح او بل تزویج . (۳)
خودحضرات حنفیه او داکثر عالمانو دارائې ده چه عقد نکاح په ټولو الفاظو سره منعقد کیږی ،چه په ملک مو باندې دلالت کوی ، لکه څنګه چه ملك ، صدقه ، هبه وغیره الفاظ دی ،(۴)

قوله: رواه ابوسعید المودب ومحمدبن بشر، وعبدة عن هشام عن ابیه: دابو سعید نوم محمد بن بشر بن مسلم بن ابی الوضاح دی ، ابن مردودیه دده روایت موصولاً نقل کړې دی ، دمحمد بن بشرروایت لره امام احمد رحمه الله موصولاً نقل کړې دې . او دعبدبن سلیمان روایت لره امام مسلم اوامام ابن ماجه موصولاًنقل کړې دې. (۵)

---

۱) فتح الباری: ۲۰۳/۲۰).
۲) فتح الباری: ۲۰٤/۹).
۳) فتح الباری: ۲۰٤/۹).
٤) عمده القاری: ۱۰۹/۲۰).
۵) عمدة القاری: ۱۰۹/۲۰).

۳۱=بَاب نِکَاحِ الْمُحْرِمِ

[۴۸۲۴] حَدَّثَنَا مَالِكُ بْنُ اسْمَاعِيلَ اخْبَرَنَا ابْنُ عُيَيْنَةَ اخْبَرَنَا عَمْرٌو حَدَّثَنَا جَابِرُ بْنُ زَيْدٍ قَالَ انْبَانَا ابْنُ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُمَا تَزَوَّجَ النَّبِيُّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَهُوَ مُحْرِمٌ [ر: ۱۷۴۰].

د آئمه ثلاثه په نيز حالت داحرام کښې نه نکاح جائزده او نه انکاح .دحضرات حنفيه په نيز داحرام په حالت کښې نکاح هم جائز ده او انکاح هم ، البته جماع او دواعی جماع حلاليدو پورې جائزنه دی.

امام بخاری رحمه الله چه کوم حديث پيش کړې دې هغه د حنفيه مستدل دې او دامام بخاری رحمه الله مسلك شائدهم دجواز دې ، ځکه حديث باب نه هغوی په جواز باندې استدلال کړې دې ددې مسئلې تفصيلی بحث په کتاب الحج کښې تير شوې دې.

۳۲=بَاب نَهْيِ رَسُولِ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَنْ نِكَاحِ الْمُتْعَةِ آخِرًا

[۴۸۲۵] حَدَّثَنَا مَالِكُ بْنُ اسْمَاعِيلَ حَدَّثَنَا ابْنُ عُيَيْنَةَ انَّهُ سَمِعَ الزُّهْرِيَّ يَقُولُ اخْبَرَنِي الْحَسَنُ بْنُ مُحَمَّدِ بْنِ عَلِيٍّ وَاخُوهُ عَبْدُ اللّٰهِ بْنُ مُحَمَّدٍ عَنْ ابِيهِمَا انَّ عَلِيًّا رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قَالَ لِابْنِ عَبَّاسٍ انَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نَهَى عَنِ الْمُتْعَةِ وَعَنْ لُحُومِ الْحُمُرِ الْاهْلِيَّةِ زَمَنَ خَيْبَرَ [ر: ۳۹۷۹].

[۴۸۲۶] حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ بَشَّارٍ حَدَّثَنَا غُنْدَرٌ حَدَّثَنَا شُعْبَةُ عَنْ ابِي جَمْرَةَ قَالَ سَمِعْتُ ابْنَ عَبَّاسٍ سُئِلَ عَنْ مُتْعَةِ النِّسَاءِ فَرَخَّصَ فَقَالَ لَهُ مَوْلًى لَهُ انَّمَا ذٰلِكَ فِي الْحَالِ الشَّدِيدِ وَفِي النِّسَاءِ قِلَّةٌ اوْ نَحْوَهُ فَقَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ نَعَمْ

[۴۸۲۷] حَدَّثَنَا عَلِيٌّ حَدَّثَنَا سُفْيَانُ قَالَ عَمْرٌو عَنِ الْحَسَنِ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللّٰهِ وَسَلَمَةَ بْنِ الْاكْوَعِ قَالَا كُنَّا فِي جَيْشٍ فَاتَانَا رَسُولُ رَسُولِ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ انَّهُ قَدْ اذِنَ لَكُمْ انْ تَسْتَمْتِعُوا فَاسْتَمْتِعُوا وَقَالَ ابْنُ ابِي ذِئْبٍ حَدَّثَنِي ايَاسُ بْنُ سَلَمَةَ بْنِ الْاكْوَعِ عَنْ ابِيهِ عَنْ رَسُولِ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ايُّمَا رَجُلٍ وَامْرَاةٍ تَوَافَقَا فَعِشْرَةُ مَا بَيْنَهُمَا ثَلَاثُ لَيَالٍ فَانْ احَبَّا انْ يَتَزَايَدَا اوْ يَتَتَارَكَا تَتَارَكَا فَمَا ادْرِي اشَيْءٌ كَانَ لَنَا خَاصَّةً امْ لِلنَّاسِ عَامَّةً قَالَ ابُو عَبْدِ اللّٰهِ وَبَيَّنَهُ عَلِيٌّ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ انَّهُ مَنْسُوخٌ

دمتعه متعلق تفصيلی بحث په کشف الباری کتاب المغازی کښې (صفحه ۴۳۴) باندې په باب غزوه خيبر کښې تير شوې دې.

قوله: وَقَالَ ابْنُ ابِي ذِئْبٍ....: حضرت نبی کريم ﷺ فرمائيلی دی چه کوم سړې او

ښځه يو بل سره موافق وى نو ددوى په مينځ كښې تر دريو ورځو پورې معاشرت پكار دى، دې نه پس كه هغوى په موده كښې اضافه كول غواړى نو اضافه دې اوكړى، اوكه يو بل لره پرېښودل غواړى نو پردې كيږدى. حضرت سلمه بن الاكوع فرمائى چه اوس ماته معلوم نه دى چه دا حكم زمونږ دپاره خاص وو اوكه عامو خلقو دپاره هم دې.

قوله: فان أحبا أن يبزايدا أويتتاركا تتاركا: په دې جمله كښې د «يتزايدا» جواب محذوف دې، اصل عبارت دادې «فان أحبا أن يتزايدا تزايدا أو يتتاركا تتاركا» يعنى كه دوى دواړه په خپل مينځ كښې اضافه كول غواړى نو اضافه دې.

دابن ابى ذئب دا تعليق لره امام طبرانى موصولاً نقل كړې دې.

قوله: قالوا ابوعبدالله: وقد بينه على عن النبى ﷺ انه منسوخ: ابوعبدالله دامام بخارى رحمه الله كنيت دې، فرمائى چه حضرت على رضى الله عنه دحضرت نبى كريم ﷺ نه نقل كړى دى چه مذكوره حكم منسوخ شوې دې.

٣٣=بَابُ عَرْضِ الْمَرْأَةِ نَفْسَهَا عَلَى الرَّجُلِ الصَّالِحِ

[٤٨٢٨] حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ حَدَّثَنَا مَرْحُومُ بْنُ عَبْدِ الْعَزِيزِ بْنِ مِهْرَانَ قَالَ سَمِعْتُ ثَابِتًا الْبُنَانِيَّ قَالَ كُنْتُ عِنْدَ أَنَسٍ وَعِنْدَهُ ابْنَةٌ لَهُ قَالَ أَنَسٌ جَاءَتِ امْرَأَةٌ إِلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ تَعْرِضُ عَلَيْهِ نَفْسَهَا قَالَتْ يَا رَسُولَ اللَّهِ أَلَكَ بِي حَاجَةٌ فَقَالَتْ بِنْتُ أَنَسٍ مَا أَقَلَّ حَيَاءَهَا وَاسَوْأَتَاهْ وَاسَوْأَتَاهْ قَالَ هِيَ خَيْرٌ مِنْكِ رَغِبَتْ فِي النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَعَرَضَتْ عَلَيْهِ نَفْسَهَا [ر: ٥٧٧٢].

[٤٨٢٩] حَدَّثَنَا سَعِيدُ بْنُ أَبِي مَرْيَمَ حَدَّثَنَا أَبُو غَسَّانَ قَالَ حَدَّثَنِي أَبُو حَازِمٍ(١) عَنْ سَهْلِ بْنِ سَعْدٍ أَنَّ امْرَأَةً عَرَضَتْ نَفْسَهَا عَلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ لَهُ رَجُلٌ يَا رَسُولَ اللَّهِ زَوِّجْنِيهَا فَقَالَ مَا عِنْدَكَ قَالَ مَا عِنْدِي شَيْءٌ قَالَ اذْهَبْ فَالْتَمِسْ وَلَوْ خَاتَمًا مِنْ حَدِيدٍ فَذَهَبَ ثُمَّ رَجَعَ فَقَالَ لَا وَاللَّهِ مَا وَجَدْتُ شَيْئًا وَلَا خَاتَمًا مِنْ حَدِيدٍ وَلَكِنْ هَذَا إِزَارِي وَلَهَا نِصْفُهُ قَالَ سَهْلٌ وَمَا لَهُ رِدَاءٌ فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَمَا تَصْنَعُ بِإِزَارِكَ إِنْ لَبِسْتَهُ لَمْ يَكُنْ عَلَيْهَا مِنْهُ شَيْءٌ وَإِنْ لَبِسَتْهُ لَمْ يَكُنْ عَلَيْكَ مِنْهُ شَيْءٌ فَجَلَسَ الرَّجُلُ حَتَّى إِذَا طَالَ مَجْلِسُهُ قَامَ فَرَآهُ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَدَعَاهُ أَوْ دُعِيَ لَهُ فَقَالَ لَهُ مَاذَا مَعَكَ مِنَ الْقُرْآنِ فَقَالَ مَعِي سُورَةُ كَذَا وَسُورَةُ كَذَا لِسُوَرٍ يُعَدِّدُهَا فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَمْلَكْنَاكَهَا بِمَا مَعَكَ مِنَ الْقُرْآنِ [ر: ٢١٨٦].

---

١) واخرجه البخارى ايضا فى كتاب الادب، باب مالا يستحى من التفقه فى الدين، رقم الحديث: ٦١٢٣، والنسائى فى كتاب النكاح، باب عرض المراة على من ترضى، رقم الحديث: ٥٣٦١، ٥٣٦٢، وابن ماجه فى كتاب النكاح، باب التى وهبت نفسها للنبى ﷺ رقم الحديث: ٢٠٠١).

دامام بخاري رحمه الله مقصد دادې چه يوښځه خپل ځان لره يو نيك سړی ته پيش کړی نو په سنتو کښې ددې اصل موجود دې .
علامه ابن منير مالکی رحمه الله فرمائي چه دا دامام بخاري رحمه الله په لطائفو کښې ده چه هغوی حديث باب کښې دواهبې ددې قصې نه عجيبه مسئله مستنبط کړې چه بيشکه دا واقعه سره خاص وه ، خوددې نه دا راوزی که يو ښځه خپل ځان لره يو نيك سړی ته پيش کړی نو په سنت کښې ددې اصل موجود دې .(۱)

قوله: حدثنا علي بن عبدالله...: ثابت بناني فرمائي چه څه حضرت انس سره اوم ،د حضرت انس لور بی بی هم دوی سره وه ، حضرت انس رضي الله عنه اوفرمائيل چه دحضور ﷺ په خدمت کښې يو ښځه حاضره شوه او خپل نفس ئې حضرت نبی کريم ﷺ ته پيش کړو او وې وئيل يارسول الله ﷺ آيا تاسوته ځما ضرورت شته دې ؟نو دحضرت انس رضي الله عنه لور بی بی اوفرمائيل چه څومره بې حياء ښځه وه، هائې بې شرمی!، نوحضرت انس رضي الله عنه اوفرمائيل چه هغه ښځه ستانه بهتره وه ځکه چه دهغې حضرت نبی کريم ﷺ سره رغبت وو نوددې وجې خوئې حضرت نبی کريم ﷺ ته خپل ځان پيش کړو.

قوله: مرحوم: دامرحوم بن عبدالعزيز بن مهربان دې ، دبصرې اوسيدونکې دې ، ثقه دې ، په کال ۱۸۷ هجرئی کښې ددوی وفات اوشو ، په صحيح بخاری کښې ددوی صرف يو حديث دې ،دا حديث امام بخاري رحمه الله مخکښې په کتاب الادب کښې هم ذکر کړې دې (۲)

قوله: وعنده ابنة انس: دحضرت انس رضي الله عنه دهغه لور بی بی نوم معلوم نشو، حافظ اوعينی ليکلې دی چه شائد ددې نوم امينة وو. (۳)

قوله: واسوأتاه: د«سوأة» معنی بې حيائی او خراب کار هم رازی ، او شرمګاه ته هم «سوأة» وائی ، په دې ځائې کښې ددې رومبئ معنی مراد ده ، ددې په آخر کښې الف ندبه دې او هاء سکته ده يعنی هائې بې شرمی!.
تنبيه : حضرت انس رضي الله عنه په دې حديث کښې بيان شوې واقعې باره کښې حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائي چه دا دحضرت سهل بن سعد بيان شوې واقعې نه مختلف ده ، دا دوه مختلفې واقعې دی. (۴)

۳۴=بَاب عَرْضِ الْإِنْسَانِ ابْنَتَهُ أَوْأُخْتَهُ عَلَى أَهْلِ الْخَيْرِ

[۴۸۳۰] حَدَّثَنَا عَبْدُ الْعَزِيزِ بْنُ عَبْدِ اللهِ حَدَّثَنَا ابْرَاهِيمُ بْنُ سَعْدٍ عَنْ صَالِحِ بْنِ كَيْسَانَ عَنْ ابْنِ شِهَابٍ قَالَ اخْبَرَنِي سَالِمُ بْنُ عَبْدِ اللهِ انَّهُ سَمِعَ عَبْدَ اللهِ بْنَ عُمَرَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا

---
۱) فتح الباری: ۲۱۸/۹).
۲) اوګورئ عمده القاری: ۱۱۳/۲۰).
۳) فتح الباری: ۲۱۸/۹ ، وعمده الباری: ۱۱۳/۲۰).
٤) فتح الباری: ۲۱۸/۹).

يحدث ان عمر بن الخطاب حين تأيمت حفصة بنت عمر من خنيس بن حذافة السهمي وكان من اصحاب رسول الله صلى الله عليه وسلم فتوفي بالمدينة فقال عمر بن الخطاب اتيت عثمان بن عفان فعرضت عليه حفصة فقال سانظر في امري فلبثت ليالي ثم لقيني فقال قد بدا لي ان لا اتزوج يومي هذا قال عمر فلقيت ابا بكر الصديق فقلت ان شئت زوجتك حفصة بنت عمر فصمت ابو بكر فلم يرجع الي شيئا وكنت اوجد عليه مني على عثمان فلبثت ليالي ثم خطبها رسول الله صلى الله عليه وسلم فانكحتها اياه فلقيني ابو بكر فقال لعلك وجدت علي حين عرضت علي حفصة فلم ارجع اليك شيئا قال عمر قلت نعم قال ابو بكر فانه لم يمنعني ان ارجع اليك فيما عرضت علي الا اني كنت علمت ان رسول الله صلى الله عليه وسلم قد ذكرها فلم اكن لافشي سر رسول الله صلى الله عليه وسلم ولو تركها رسول الله صلى الله عليه وسلم قبلتها [ر: ٣٧٨٣].

[٤٨٣١] حدثنا قتيبة حدثنا الليث عن يزيد بن ابي حبيب عن عراك بن مالك ان زينب بنت ابي سلمة اخبرته ان ام حبيبة قالت لرسول الله صلى الله عليه وسلم انا قد تحدثنا انك ناكح درة بنت ابي سلمة فقال رسول الله صلى الله عليه وسلم اعلى ام سلمة لو لم انكح ام سلمة ما حلت لي ان اباها اخي من الرضاعة [ر: ٤٨١٣].

كه يوخوك خپله لور يا خور د چا په مخكښې پيش كړى دنكاح دپاره نو په دې كښې هيڅ باك نشته دې . او دابه دحيا خلاف نه ګڼړلې كيږى.

دباب لاندې چه كوم دوه حديثونه بيان شوى دي ، په هغې باندې كلام تيرشوې دې ، رومبې حديث په كتاب المغازى كښې تير شوې دې ، او دويم حديث په ماقبل «باب وان تجمعوا بين الاختين» لاندې تير شوې دې ، په هغه ځائې كښې الفاظ دا وو «قالت ام حبيبه يا رسول الله ﷺ ، انكح اختى» خپله خورحضرت ام حبيبه رضي الله عنها دنكاح دپاره پيش كړه ،چه ددې نه ترجمة الباب «عرض الانسان اخته» ثابت شو.

٣٥=باب قول الله جل وعز

﴿ وَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ فِيمَا عَرَّضْتُم بِهِ مِنْ خِطْبَةِ النِّسَاءِ أَوْ أَكْنَنتُمْ فِي أَنفُسِكُمْ ۚ عَلِمَ اللَّهُ أَنَّكُمْ سَتَذْكُرُونَهُنَّ وَلَٰكِن لَّا تُوَاعِدُوهُنَّ سِرًّا إِلَّا أَن تَقُولُوا قَوْلًا مَّعْرُوفًا ۚ وَلَا تَعْزِمُوا عُقْدَةَ النِّكَاحِ حَتَّىٰ يَبْلُغَ الْكِتَابُ أَجَلَهُ ۚ وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ يَعْلَمُ مَا فِي أَنفُسِكُمْ فَاحْذَرُوهُ ۚ وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ غَفُورٌ حَلِيمٌ ﴾ (البقرة: ٢٣٥)

اواكننتم اضمرتم وكل شيء صنته واضمرته فهو مكنون

وقال لي طلق حدثنا زائدة عن منصور عن مجاهد عن ابن عباس فيما عرضتم به من خطبة النساء يقول اني اريد التزويج ولوددت انه تيسر لي امراة صالحة وقال القاسم يقول انك

عَلَىٰ كَرِيمَةٌ وَانِّي فِيكِ لَرَاغِبٌ وَاِنَّ اللَّهَ لَسَائِقٌ اِلَيْكِ خَيْرًا اَوْنَحْوَهٰذَا

وَقَالَ عَطَاءٌ يُعَرِّضُ وَلَا يَبُوحُ يَقُولُ اِنَّ لِي حَاجَةً وَاَبْشِرِي وَاَنْتِ بِحَمْدِ اللّٰهِ نَافِقَةٌ وَتَقُولُ هِيَ قَدْ اَسْمَعُ مَا تَقُولُ وَلَا تَعِدُ شَيْئًا وَلَا يُوَاعِدُ وَلِيُّهَا بِغَيْرِ عِلْمِهَا وَاِنْ وَاعَدَتْ رَجُلًا فِي عِدَّتِهَا ثُمَّ نَكَحَهَا بَعْدُ لَمْ يُفَرَّقْ بَيْنَهُمَا

وَقَالَ الْحَسَنُ لَا تُوَاعِدُوهُنَّ سِرًّا الزِّنَا وَيُذْكَرُ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ حَتّٰى يَبْلُغَ الْكِتَابُ اَجَلَهُ تَنْقَضِيَ الْعِدَّةُ (١)

په آيت باب كښې څلور حكمونه بيان شوى دى.

① يوتعريض يعنى داسې كلام چه په هغې كښې دنكاح صراحت خو نه وى ليكن دا معلوم شى چه دنكاح اراده ده .

② دويم حكم داكنال دې ،چه په زړه زړه كښې دا سوچ اوكړى د عدت تيريدونه پس دې ښځې سره به نكاح كومه ، او هېڅوك دخپل خيال نه نكړل.

د آيت كريمه شروع كښې ددې دواړو حكمونو جواز بيان شوېدې چه په داشان كولو كښې هېڅ باك نشته دې.

③ دريم حكم دې ﴿لَا تُوَاعِدُوهُنَّ سِرًّا﴾ يعنى پټ په پټه دوى سره وعده مه كوئى ، د عدت په دوران كښې پټ پټه ښځې سره دنكاح كولووعده جائز نه ده، ددې نه منع كړې شوې ده.

④ څلورم حكم دادې ﴿وَلَا تَعْزِمُوا عُقْدَةَ النِّكَاحِ﴾ يعنى دعدت په موده كښې دعقد نكاح اراده هم ممنوع ده. مخكښې دطلق بن غنام په روايت كښې دتعريض الفاظ نقل كړې شوى دى چه سړې په كومو الفاظو سره دنكاح دپاره بهدتعريض تعبير اختياروى.

قوله: وقال القاسم يقول : انك على كريمة: دا قاسم بن محمد بن ابى بكر صديق رضي الله عنه دې ، دا تعليق امام مالك رحمه الله موصولاً نقل كړې دې . (٢)

قوله: وقال عطاء يعرض ولا يبوح: عطاء بن ابى رباح فرمائى چه صراحت كول درست نه دى ، تعريض به كوى، لكه وائى به چه «ان لى حاجة وانت بحمد الله نافقة» يعنى ماته ضرورت دې او تاسو الحمد لله چليدونكې ئې .دنافقه معنى «رائجة» ده يعنى چليدونكې چه كهوټه نه وى.

دعطاء بن ابى رباح تعليق دې ،امام عبدالرزاق موصولاً نقل كړې دې (٣)

١) (ولاجناح.....) وتتمتها: ﴿وَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ فِيمَا عَرَّضْتُم بِهِ مِنْ خِطْبَةِ النِّسَاءِ اَوْ اَكْنَنتُمْ فِي اَنفُسِكُمْ عَلِمَ اللّٰهُ اَنَّكُمْ سَتَذْكُرُونَهُنَّ وَلٰكِن لَّا تُوَاعِدُوهُنَّ سِرًّا اِلَّا اَن تَقُولُوا قَوْلًا مَّعْرُوفًا وَلَا تَعْزِمُوا عُقْدَةَ النِّكَاحِ حَتّٰى يَبْلُغَ الْكِتَابُ اَجَلَهُ وَاعْلَمُوا اَنَّ اللّٰهَ يَعْلَمُ مَا فِي اَنفُسِكُمْ فَاحْذَرُوهُ وَاعْلَمُوا اَنَّ اللّٰهَ غَفُورٌ حَلِيمٌ﴾ البقرة ٢٣٥ (وقوله معروفا) عرف جوازه فى الشرع وهو التعريض (عقدة النكاح) عقده (فاحذروه).ان يعاقبكم اذا عقدتم العقد قبل انتها العدة).

٢) فتح البارى:٩/٢٢٣).

٣) فتح البارى: ٩/١٢٤).

قوله: وقال الحسن لاتواعدهن سراالزنا: حضرت حسن بصری رحمه الله فرمائی چه آیت کریمه کښې ((سرا)) نه مراد زنا ده . یعنی دی سره دزنا وعده مه کوئی ، علامه عینی رحمه الله فرمائی چه په دې تفسیر کښې تامل دې، ځکه چه دزما وعده نه سراً صحیح ده اونه جهراً صحیح ده ،نولیکی چه ((ولکن فیه تامل لان الزنا لایجوز المواعدة به سرا ولا جهرا)) (۱)
دآیت کریمه سیاق وسباق هم په دې باندې دلالت نه کوی ، واضح مطلب هم هغه دې چه کوم جمهورو اختیار کړې دې چه تاسو سراً هغې سره دنکاح وعده مه کوئی.
حضرت حسن بصری رحمه الله دا تعلیق لره عبدبن حمید موصولاً نقل کړې دې.(۲)
په آخر کښې دحضرت ابن عباس رضی الله عنه تعلیق لره طبری موصولاً نقل کړې دې (۳)

۳۶=بَاب النَّظَرِ إِلَى الْمَرْأَةِ قَبْلَ التَّزْوِيجِ

[۴۸۳۲] حَدَّثَنَا مسدد: حدثنا حماد بن زيد، عَنْ هِشَامٍ عَنْ ابِيهِ عَنْ عَائِشَةَ قَالَتْ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ (رايتك فِي الْمَنَامِ يجى بك الملك من سَرَقَةِ حَرِيرٍ فقال لي هَذِهِ امْرَاتُكَ فَكَشِفْتُ عن وجهك الثوب فاذا هى انت فقلت ان يَكُنْ هَذَا مِنْ عِنْدِ اللَّهِ يُمْضِهِ[ر:۳۶۸۲]

[۴۸۳۳] حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ حَدَّثَنَا عَبْدُ الْعَزِيزِ بْنُ ابِي حَازِمٍ عَنْ ابِيهِ عَنْ سَهْلِ بْنِ سَعْدٍ السَّاعِدِيِّ قَالَ جَاءَتْ امْرَاةٌ الَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَتْ يَا رَسُولَ اللَّهِ جِئْتُ اهَبُ لَكَ نَفْسِي قَالَ فَنَظَرَ الَيْهَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَصَعَّدَ النَّظَرَ فِيهَا وَصَوَّبَهُ ثُمَّ طَاطَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ رَاسَهُ فَلَمَّا رَاتْ الْمَرْاةُ انَّهُ لَمْ يَقْضِ فِيهَا شَيْئًا جَلَسَتْ فَقَامَ رَجُلٌ مِنْ اصْحَابِهِ فَقَالَ يَا رَسُولَ اللَّهِ انْ لَمْ يَكُنْ لَكَ بِهَا حَاجَةٌ فَزَوِّجْنِيهَا فَقَالَ وَهَلْ عِنْدَكَ مِنْ شَيْءٍ قَالَ لَا وَاللَّهِ يَا رَسُولَ اللَّهِ فَقَالَ اذْهَبْ الَى اهْلِكَ فَانْظُرْ هَلْ تَجِدُ شَيْئًا فَذَهَبَ ثُمَّ رَجَعَ فَقَالَ لَا وَاللَّهِ مَا وَجَدْتُ شَيْئًا فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ انْظُرْ وَلَوْ خَاتَمًا مِنْ حَدِيدٍ فَذَهَبَ ثُمَّ رَجَعَ فَقَالَ لَا وَاللَّهِ يَا رَسُولَ اللَّهِ وَلَا خَاتَمًا مِنْ حَدِيدٍ وَلَكِنْ هَذَا ازَارِي قَالَ سَهْلٌ مَا لَهُ رِدَاءٌ فَلَهَا نِصْفُهُ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَا تَصْنَعُ بِازَارِكَ انْ لَبِسْتَهُ لَمْ يَكُنْ عَلَيْهَا مِنْهُ شَيْءٌ وَانْ لَبِسَتْهُ لَمْ يَكُنْ عَلَيْكَ مِنْهُ شَيْءٌ فَجَلَسَ الرَّجُلُ حَتَّى اذَا طَالَ مَجْلِسُهُ قَامَ فَرَآهُ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مُوَلِّيًا فَامَرَ بِهِ فَدُعِيَ فَلَمَّا جَاءَ قَالَ مَاذَا مَعَكَ مِنْ الْقُرْآنِ قَالَ مَعِي سُورَةُ كَذَا وَسُورَةُ كَذَا عَدَّدَهَا فَقَالَ تَقْرَؤُهُنَّ عَنْ ظَهْرِ قَلْبِكَ قَالَ نَعَمْ قَالَ اذْهَبْ فَقَدْ مَلَّكْتُكَهَا بِمَا مَعَكَ مِنْ الْقُرْآنِ [ر:۲۱۸۶]

---

۱) عمده القاری: ۱۱۸/۲۰).
۲) فتح الباری: ۲۲۴/۹، عمده القاری: ۱۱۸/۲۰).
۳) فتح الباری:۲۲۵/۹)

دنكاح نه مخكښې ښځه كتلې شى كه نه ؟ اسماعيل بن عليه او يونس بن عبيد اجازت نه وركوى. (۱)
جمهورعالمان فرمائى چه په كتلو كښې څه حرج نشته دې ، بلكه علامه موفق الدين خو په دې باندې اجماع كړې ده ، شائد چه هغوى ددې دوؤ حضراتو انكار له يا اهميت نه دې وركړې يا ده ته د هغوى دانكار علم نه دې شوې ، په دې وجه په جواز باندې اجماع نقل كوى. (۲)
امام بخارى رحمه الله په دې مسئله كښې دجمهورو سره دې ، په دې مسئله كښې صحيح ترين روايت هغه دې كوم چه امام مسلم رحمه الله په صحيح مسلم كښې نقل كړې دې ،«**قال رجل : انه تزوج مراة من الانصار فقال رسول الله ﷺ أنظرت اليها ، قال: لا ، قال ، فاذهب فانظر اليها فان فى أعين الانصار شيئا**»(۳)
حضرت مغيره بن شعبه رضى الله عنه نه هم اصحاب سنن روايت كړې دې چه هغوى يو ښځې ته پيغام اوليږلو دنكاح دپاره نو حضرت نبى كريم ﷺ دهغه نه تپوس اوكړو چه «**انظر اليها فانه أحرى ان يودم بينكما**». (۴)
چه كوم حضرات اجازت نه وركوى هغوى، دامام ترمذى ددې روايت نه داستدلال كوى چه په هغې كښې دى چه «**ياعلى لاتتبع النظرة النظر، فان لك الاولى، وليست لك الاخرة**» (۵)
خو ددې جواب ظاهر دې چه دا خو دهغه نظر متعلق دى چه دنكاح د ارادې نه بغير وى.(۶)
د مخطوبه څومره حصې له كتلې شى ؟ : دښځې د نكاح نه مخكښې دكتلو اجازت خودې ليكن دې كښې اختلاف دې چه ددې څومره حصه كتلې شى ؟
په دې باندې دجمهوروا تفاق دې چه وجه و كفين كتلې شى . (۷)
امام اوزاعى رحمه الله فرمائى چه دشرمګاه نه علاوه چه كومه حصه كتل غواړى نوكتلې شى.(۸)
د كتلو دپاره داجازت مسئله : علامه بن حزم او دواود ظاهرى فرمائى چه دبدن هره حصه كتلې شى. (۹)

---

۱) عمده القارى: ۱۱۹/۲۰).
۲) المغنى لابن قدامه كتاب النكاح ، احكام النظر الى المراة: ۷۳/۷).
۳) فتح البارى: ۲۲۶/۹).
٤) فتح البارى: ۲۲۶/۹ ، عمده القارى: ۱۱۹/۲۰) .
5) سنن ابى داود ،كتاب النكاح ،باب مويومر به من غض البصر ،۲٤٦/۲ رقم الحديث ۲۱٤۹ ، وسنن الترمذى ، كتاب الادب باب ماجاء فى نظر الفجارة:۱۰۱/۵ ، رقم الحديث :۲۷۷۷).
۶) عمده القارى: ۱۱۹/۲۰).
۷) فتح البارى: ۲۳۷/۹ ، والمغنى لابن قدامه:۷۳/۷).
۸) فتح البارى:۲۲۷/۹).
۹) فتح البارى: ۲۲۷/۹ ، وشرح مسلم للنووى :٤٦/۱ ، عمده القارى: ۱۱۹/۲۰).

دښځې کټلوډپاره به دهغې نه اجازت غوښتلې شي یا به ددې داجازت نه بغیرهم کټلې شي؟
جهمور عالمان فرمائي چه دښځې داجازت نه بغیر کټلې شي ، (۱)
دامام ابو حنیفه رحمه الله مسلك دادې چه نکاح به بعبارة النساء ولی نه بغیر منعقد کیږي په دې شرط چه ښځه آزاده او عاقله اوبالغه وي ، البته ولی کیدل مستحب دی (حضرت امام بخاری رحمه الله)
البته چه کوم روایت هغوی مخکښې پیش کړې دې د هغې نه معلومیږي چه څهره کټلې شي ځکه چه په دې کښې «فكشفت عن وجهك الثوب» الفاظ واردې شوی دی ، او دواهبه چه کوم روایت هغوی ذکر کړې دې دهغې نه معلومیږي چه د پورته نه لاندې پورې کټلې شي.
حضرت عائشه رضي الله عنها په استدلال باندې اشکال کیږي چه حضرت جبریل علیه السلام حضرت نبی کریم ﷺ ته دحضرت عائشه رضي الله عنها تصویر خودلې وو ، لکه څنګه چه دترمذي روایت کښې نه معلومیږي نو دتصویر کټلو سره نفس ښځې باندې دکټلو استدلال څنګه صحیح کیدېشي ، اوکه دا تصویر تسلیم نه کړې شي نو بیا هم دې لره زیات نه زیات شبیه اومثال وئیلې شي ، بیا دویمه خبره داده چه هغه خو په هغه وخت کښې وړه ماشومه وه ، او ظاهر دی چه د «لاعورة للصبية» ددې نه بالغې طرفته کټلو باندې استدلال کولو کښې بهرحال سقم دې ، لهذا دا به وئیلې کیږي چه دا روایت صرف استیناس دپاره نقل شویدې دې ، استدلال دپاره نه دې.(۲)

۳۷= بَابُ مَنْ قَالَ لَا نِكَاحَ إِلَّا بِوَلِيٍّ لِقَوْلِ اللَّهِ تَعَالَى

فَلَا تَعْضُلُوهُنَّ [البقرة: ۲۳۲] فَدَخَلَ فِيهِ الثَّيِّبُ وَكَذَلِكَ الْبِكْرُ وَقَالَ وَلَا تُنْكِحُوا الْمُشْرِكِينَ حَتَّى يُؤْمِنُوا (البقرة: ۲۲۱).
وَقَالَ وَأَنْكِحُوا الْأَيَامَى مِنْكُمْ (النور: ۳۲).
امام بخاری رحمه الله په دې ترجمة الباب کښې هغه مشهوره مسئله بیان کړې ده چه نکاح بغیر دولی نه کیدېشی که نه ؟ یا فقهي اصطلاح کښې عبارت نساء سره نکاح منعقد کیږي یا نه چه ښځه دولی د اجازت نه بغیر خپله اوکړي نو هغه نکاح به منعقد وي اوکه نه؟
دجمهور علماء کرام او آئمه ثلاثه په نیز دولی داجازت. و عبارت نه بغیر نکاح نه منعقد کیږي اونه عبارت نکاح سره نکاح منعقد کیږي ، دانعقاد نکاح دپاره دولی داجازت وتعبیر ضروري دې ، که ښځه صغیره وي اوکه کبیره یا باکره یا ثیبه. (۳) البته امام احمد بن حنبل رحمه الله نه یو روایت کښې صرف داجازت شرط منقول دې ، که ولی ورته اجازت ورکړونو نکاح

---

۱) فتح الباری: ۲۲۷/۹).
(۵) دامام مالك رحمه الله یو روایت دې چه دهغې د کټلو دپاره اجازت شرط دې ، اجازت نه بغیر نشی کټلې . (فتح الباري: ۲۲۷/۹ ، عمده القاري: ۱۱۹/۲۰).
۲) فتح الباري: ۲۲۷/۹ ، عمده القارئ: ۱۱۰/۲۰).
۳) فتح الباري: ۲۳۴/۹، وبدایة المتجهد: ۷/۲ ، والمجموعه المهذب: ۳۰۲/۱۵ ، والمحلی : ۴۵۱/۹).

به منعقد وی ، اګر چه تعبیر دده نه وی ،دابوثور هم دا مسلك دې . (۱)
دامام ابوحنیفه رحمه الله ظاهرالروایة هم دا دې ، ددوی نه بل روایت حسن بن زیاد دا نقل کړې دې اګر که کفو کښې نکاح کوی نو منعقد به وی اوکه غیرکفو وی نو درست به نه وی ، فتوی په دې روایت باندې ده . (۲)
امام ابویوسف رحمه الله نه ددې مسئلې باره کښې درې روایتونه منقول دی ، ړومبی روایت جهمورو مطابق یعنی مطلق عدم جواز ، بیا هغوی دامام ابوحنیفه رحمه الله دویم روایت طرفته رجوع کړې ده یعنی جواز فی الکفووعدم جواز فی غیر الکفو او آخر کښې هغوی دامام صاحب ړومبی روایتچه ظاهرالروایة دې دې طرفته رجوع کړې ده یعنی مطلقًا جواز (۳)
دشمس الائمه سرخی هم داتحقیق دې ، لیکن امام طحاوی او ابوالحسن نقل کړې دی چه دقاضی ابو یوسف قول آخیر همدادېچه نکاح بعبارة النساءبلاولی نه منعقد کیږی چه کوم دجمهورو عالمانو مسلك دې . (۴)
دامام محمد رحمه الله په دې مسئله کښې دوه روایتونه دی.
① ړومبې روایت دادې چه " نکاح بعبارة النساء "دولی په اجازت باندې موقوف ده که هغه کفو کښې وی اوکه غیر کفو کښې .
②او په دویم روایت کښې هم ددوی هغه مسلك نقل کړې شوې دې چه کوم امام ابوحنیفه رحمه الله پهړومبی روایت کښې دې یعنی مطلقًا جواز. (۵)
خلاصه دکلام داده چه بغیر ولی نه نکاح بعبارة النساء منعقد کیږیکه کفو کښې وی اوکه غیر کفو کښې وی، هم دا دامام ابوحنیفه رحمه الله ظاهرالروایة دې، او امام ابویوسف رحمه الله او امام محمد رحمه الله نه هم دې روایت طرفته ته رجوع منقول ده.
چه کوم خلق په نکاح کښې داشتراط ولی قائل دی چه دقرآن پاك آیات او احادیث نه استدلال کوی.

① ددوی مستدل دحضرت ابوموسی اشعری رضی الله عنه حدیث «لا نکاح الا بولی» دې ، دا حدیث چونکهامام بخاری رحمه الله په شرط باندې نه دې ددې وجې هغوی ددې تخریج نه دې کړې او دا ئې د ترجمة الباب په طور ذکر کړو ،دا حدیث امام ترمذی رحمه الله ، ابن حبان رحمه الله او حاکم رحمه الله نقل کړې دې . (۶)

---

۱) اوګورئ المغنی لابن قدامه : ۲۳/۷ ، کتاب ا لنکاح وفتح الباری: ۲۵۳/۹).
۲) تبیین الحقائق: ۱۱۷/۲ ، بابٌ الاولیاء ولاکفاء).
۳) فتح التقدیر ۱۵۷/۳، باب الاولیاء والاکفاء والمبسوط للسرخی:۱۰/۵ ، باب النکاح بغیر ولی).
٤) فتح التقدیر: ۱۵۷/۳ باب الاولیاء والاکفاء).
٥) فتح التقدیر:۱۵۷/۳).
٦) الحدیث اخرجه الترمذی فی سننه :۲۰۸/۱ ، کتاب النکاح ،باب ماجاء لانکاح الا بولی، وابوداود فی سننه :۲۸٤/۱ باب فی الولی ، وابن ماجه فی سننه :۱۳۵، باب لانکاح الا بولی ، والحاکم فی المستدرک :۱۶۹/۲، کتاب النکاح).

اودجمهورو په مذهب باندې صريح دى چه ولى نه بغير نكاح نه كيږى.
حنفيه ددې حديث مختلف جوابات ورکړى دى.
يو جواب داورکړې شوې دې چه په دې حديث کښې رفعًا دوقفًا اضطراب دې، چنانچه امام ترمذى رحمه الله فرمائى چه «وحديث ابى موسى فيه اختلاف» (۱) او ملا على قارى رحمه الله فرمائى چه «فانه ضعيف مضطرب فى اسناده وفى صله وانقطاعه وارساله» (۲)
ليکن دامام ترمذى رحمه الله کلام نه معلوميږى چه هغوى رفع ته ترجيح ورکړې ده،اودا ئې په مختلفو طريقود اسرائيل بن يونس په طريقه باندې راجح ګنړلې دى چه مرفوع دې ،(۳)او هم دا خبره درست معلوميږى . امام موفق فرمائى چه مروزى دامام احمد بن حنبل رحمه الله اويحيى بن معين رحمه الله نه «لانكاح الا بولى» والا حديث متعلق سوال اوکړو نوهغوى اوفرمائيل چه دا صحيح دې. (۴)
نورو حضرات محدثينو هم ددې حديث تصحيح کړې ده ، ددې وجې دې لحاظ سره ددې حديث بالکليه رد نشى کولې.
بعض حضرات دا جواب ورکړې دې چه «لانكاح الا بولى» والا روايت کښې «لا» دنفى کمال دپاره ده او مطلب دادې چه بغير دولى نه نکاح کيږى ليکن کمال هله رازى چه کله ولى هم شريك وى. (۵)
② دجمهورو دويم استدلال دحضرت عائشه رضى الله عنها روايت دې چه په هغې کښې حضرت نبى کريم صلى الله عليه وسلم نه ارشاد نقل کړې شوې دې چه «أيما امرأة نكحت بغير أذن وليها فنكاحها باطل ، باطل، باطل» امام ترمذى ، ابو داود ،ابن جاردو، دارقطنى اوامام احمد ددې حديث تخريج کړې دې اوامام حاکم دې ته صحيح وئيلى دى. (۶)
دحضرات حنفيه د طرفنه ددې حديث متعلق وئيلې شوى دى چه دا حديث ضعيف دې . ځکه چه اسماعيل بن ابراهيم بن عليه د ابن جريج نه قول نقل کړې دې چه ما ددې حديث متعلق دزهرى نه سوال اوکړو نوهغوى ددې حديث نه انکاراوکړو. (۷) هغوى ته اووئيلې شو

---

۱) سنن ترمذى: ۲۰۸/۱ ، باب ماجاء لا نكاح الا بولى.).
۲) مرقاه المفاتيح :۲۰۷/۷ ، باب الولى فى النكاح واستيذان المراه).
۳) سنن ترمذى: ۲۰۹/۱).
٤) المغنى لابن قدامه ، كتاب النكاح فصل لا نكاح الا بولى:۶/۷).
۵) فتح التقدير:۱۶۱/۳).
۶) الحديث ا خرجه الترمذى فى كتاب النكاح ،باب ماجاء لا نكاح الا بولى:۲۰۸/۱ ، واخرجه ابوداود فى كتاب النكاح ،باب الولى:۲۲۹/۲ ، رقم الحديث: ۲۰۸۳ ، واخرجه الدارقطنى فى كتاب النكاح :۲۲۱/۳ ، والحاكم فى المستدرك ، كتاب النكاح : ۱۶۸/۲ ، وهو حديث صحيح ، صححه ابوعوانه وابن خزيمه ، وابن حبان والحاكم وغيرهم (وانظر التعليق على جامع الاصول لعبد القادر الارناووط:٤۵۷/۱۱ ، كتاب النكاح).
۷) سنن ترمذى: ۲۰۹/۲، باب لانكاح الابولى).

چه دا حديث سليمان بن موسى ستاسو نه نقل كوى نو وې فرمائيل چه سليمان بن موسى بيشكه ثقه دې ليكن خما خيال دې چه هغه ته ددې حديث په نقل كولو كښې وهم شوې دې ، خه ددې حديث نه واقف نه يم . (۱)

ابن عدى رحمه الله ، امام طحاوى رحمه الله اوامام احمد رحمه الله دانقل كړى دى ليكن يحيى بن معين رحمه الله ، ابن حبان رحمه الله او حاكم رحمه الله وغيره علماء محققينو دا تعليل رد كړې دې ، هغوى وائى چه په دې حديث باندې دا اعتراض صرف داسماعيل بن ابراهيم بن عليه رحمه الله نقل كوى اود اسماعيل بن ابراهيم رحمه الله سماع د ابن جريج رحمه الله نه درست نه ده ، (۲) امام ترمذى رحمه الله دې حديث ته حسن وئيلى دى ،(۳)

ابوعوانه رحمه الله ، ابن حزيمه رحمه الله ، ابن حبان رحمه الله ، حاكم رحمه الله او ابن خزم ظاهرى رحمه الله ددې تصحيح كړې ده. (۴) ددې وجې دا درست نه معلوميږى چه دې ضعيف اوګڼړلې شى او نظرانداز كړې شى.

بعض حضرات «فنكاحها باطل» مطلب دا وائى چه داسې نكاح فائده منده نه وى ، او «باطل» غير مفيد معنى كښې استعماليږى ، دقران پاك آيت ﴿رَبَّنَا مَا خَلَقْتَ هٰذَا بَاطِلًا﴾ كښې «باطل» هم په دې معنى كښې مستعمل دې يا باطل بمعنى ناپائيدار او فانى دې يعنى داسې نكاح پائيداره نه وى ، دلبيد شعر «الا كل شئ ماخلا الله باطل» باطل ناپائيدار اوزائل په معنى كښې دې. (۵)

اوبعض حضراتو د مذكوره دواړو روايتونوجواب وركړې دې چه په دې صورت كښې محمول دى كله چه ښځه غير كفو كښې نكاح اوكړى او دحسن بن زياد روايت كښې امام ابوحنيفه رحمه الله په نيز هم په دې صورت كښې نكاح باطل ده او دحنفيه په نيز هم دا روايت راجح او مفتى به دې(۶) قاضى خان همدې روايت ته اصح وئيلى دى(۷) شمس الائمه سرخسى فرمائى چه «هذا اقرب الى الاحتياط» (۸) محقق ابن همام فرمائى چه «اختيرت للفتوى» (۹) ددې حديث راويه حضرت عائشه رضي الله عنها پخپله دنكاح بغير د اذن ولى نه دجواز قائله ده، (۱۰) ددې وجې په دې كښې مذكوره تاويل كول ضرورى دى ، بيا داحديث پخپله دامام

---

۱) اوګورئ فتح التقدير:۱۶۱/۳ ، وشرح معانى الاثار للطحاوى:۶/۲ ، والكامل لابن عدى :۲۶/۳ ، ترجمه سليمان بن موسى).

۲) اوګورئ سنن ترمذى: ۲۰۹/۲).

۳) سنن ترمذى: ۲۰۹/۲).

٤) التعليق المغنى على سنن الدار قطنى ، كتاب النكاح :۲۲۱/۳ ، والتعليق على جامع الاصول:۴۵۷/۱۱ ، والمستدرك للحاكم:۱۶۸/۲).

۵) اوګورئ مجمع بحار الانوار:۱۸٤/۱).

۶) لكه څنګه چه ماقبل تيرشو).

۹) فتح التقدير: ۱۵۷/۳).

۱۰) شرح معانى الاثار للطحاوى: ۶/۲ ، وتعليقات لامع الدارى: ۲۹۹/۹).

شافعى رحمه الله هم خلاف دې ځکه چه ددې حديث منطوق خودادې چه بغير ولى د اجازت نه دښځې نکاح باطله ده اوددې مفهوم مخالف راوزى ، که دولى اجازت وى نونکاح کولې شى حالانکه دشوافع په نيز که ولى اجازت هم ورکړى نوبيا هم بعبارة النساء نکاح منعقد نه کيږى ، ترکومې پورې چه د ولى تعبير شامل نه وى. (۱)

دلائل د احنافو: حضرات حنفيه اول دخپل مسلك دثبوت دپاره دقران پاك دهغه آيتونونه استدلال کول چه په هغې کښې دنکاح نسبت ښځې طرفته شوې دې.

يو آيت کريم کښې دى چه «**واذا طلقتم النساء فبلغن اجلهن فلا تعضلوهن ان ينكحن ازواجهن**»، حضرات حنفيه ددې آيت کريمه نه دوه طريقو باندې استدلال کوى،يو دا چه په دې کښې اولياء د عضل نه منع کړې شوى دى ، هغوى ته اووئيلې شو چه هغوى دې ښځې دنکاح کولو نه منع کړى. دويمه خبره داده چه «**ان ينكحن**» کښې دنکاح نسبت ښځو طرفته شويدى، چه ددې نه معلوميږى چه دښځو په عبارت سره هم نکاح منعقد کيديشى، ړومبې استدلال عبارة النص نه او دويم استدلال اشارة ا لنص نه دې . (۲)

دامام بخارى رحمه الله مذهب چونکه په دې مسئله کښې د شوافع او دجمهورومطابق دې ، ددې وجې هغوى ددې آيت کريمه نه په خپل مذهب باندې استدلال کړيدې .ځکه چه په آيت کښې خطاب اولياء ته دې چه ددې نه معلوميږى چه دنکاح کولوحق صرف اولياء ته حاصل دې. په «**فلا تعضلوهن**» کښې نهى په هغه وخت کښې صحيح کيديشى چه کله اولياء ته دنکاح نه په منع کولو کښې قدرت حاصل وى. که نکاح بعبارة ا لنساء لره تسليم کړې شى نو په دې صورت کښې به نهى بې قاعده شى ځکه چه په کوم څيز باندې اولياء ته قدرت حاصل نه دې نو دهغې نه منع کړې شوې ده ، «**منع بلا فائده**» په زمره کښې رازى. (۳)

د دې آيت کښې شان نزول کښې حضرت معقل بن يسار چه کومه واقعه نقل کړې شوې ده دهغې نه بظاهر دامام بخارى رحمه الله د نقطه نظر تائيد کيږى چه په دې کښې ولى دښځې د مرضئ باوجود دې دنکاح اجازت نه ورکوى ،نو الله تعالى فرمائى چه «**فلا تعضلوهن ان ينكحن ازواجهن**».

امام ترمذى رحمه الله فرمائى چه داحديث په دې خبره باندې دلالت کوى چه بغير ولى نه نکاح نشى کيدلې .ځکه چه دحضرت معقل بن يسار خور ثيبه وه ، که هغې ته اختيار وې نو هغې به خپله نکاح په خپله کړې وې ليکن ددې باوجود هغوې اونه کړه ، معلوم شو چه

---

۱) مرقاه المفاتيح :۲۰۷/۶ ، کتاب النکاح باب لانکاح الا بولى).
۲) اوګورئ ا حکام القران للجصاص: ۴۰۰/۱ ، سوره البقره).
۳) ارشادالسارى: ۴۰۷/۱۱ ، وفتح التقدير:۲۳۴/۹ ،المبسوط للسرخى:۱۱/۵ ، باب النکاح بغيرولى).

اختیار ولی ته دي . (۱) ابن جریر طبری، قاضی ابن عربی او حافظ ابن تیمیه رحمهم الله هم ددې روایت نه اشتراط ولی باندې استدلال کړې دې. (۲)

لیکن حقیقت دادې چه مذکوره آیت وروایت نه اشتراط ولی باندې ثبوت مشکل دې ، ځکه حضرت معقل بن یسار خپل خور دنکاح نه منع کولوسره دا نه لازمیږی چه هغوی دشرعی حق په وجه منع کړې وه ، بلکه عامه معاشره کښې ولی ته ددخل اندازئ او دباؤ اختیار وی، حضرت معقل هم ددې اختیارپیش نظر خپل خور منع کړې وه،اوعام طور سره داسې صورتونوکښې باوجود ددې نه ښځې ته حق حاصل وی چه د ولی دمداخلت په وجه هغه په خپل حق باندې عمل اونکړې شی ، آیت کریمه کښې هم ددې معاشرتی دباؤ اچولو اودخل ا ندازئی کولونه منع کړې شویدې ، لهذا ددې نه ولی دپاره داختیارنکاح شرعی ثبوت باندې استدلال کول محل نظر دی.(۳)

داخودښځې خبره ده ،ځوئې ځوان شی ، او هغه ته ډېرو کارونودکولو اختیار وی ، لیکن د خپل پلارویرې دوجې هغه ډېر کارونه نشی کولې ، ددې مطلب دانه دې چه دهغه اختیار هم نشته دې.

بهر حال دمذکوره آیت کریمه نه حضرات حنفیه هم استدلال کوی. او جمهور هم. دحنفیه دویم استدلال دقرآن پاك آیت دې.((فَإِذَا بَلَغْنَ أَجَلَهُنَّ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ فِيمَا فَعَلْنَ فِي أَنْفُسِهِنَّ بِالْمَعْرُوفِ وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرٌ)) په دې کښې وئیلې شوی دی چه ښځې د عدت تیریدو نه پس دنکاح په معامله کښې خودمختاره دی. که یو کار په معروفه طریقې سره کوی نو په دې کښې هیڅ باك نشته دې ((فعلن فی انفسهن)) الفاظ صفا وائی چه نکاح دښځې فعل دې ، اوددې تعبیر سره نکاح منعقد کیږی. (۴)

دحنفیه دریم استدلال دقرآن پاك آیت نه دې . ﴿ فَإِنْ طَلَّقَهَا فَلَا تَحِلُّ لَهُ مِنْ بَعْدُ حَتَّى تَنْكِحَ زَوْجًا غَيْرَهُ﴾ په دې کښې د نکاح نسبت ښځې طرفته شوې دې ،چه دې د اشارة النص طور سره معلومیږی چه عبارة النساء سره نکاح منعقد کیږی.

دحنفیه څلورم استدلال دحضرت ابن عباس رضی الله عنهما مشهور روایت دې چه په هغې کښې دی چه حضرت نبی کریم صلی الله علیه وسلم فرمائیلی دی چه ((الایم احق بنفسها من ولیها والبکر تستاذن فی نفسها واذنها صماتها))(۵)

امام ترمذی رحمه الله فرمائی چه په دې حدیث کښې په حقیقت کښې ولی ته هدایت شوې دې چه

---

۱)) اوګورئ سنن الترمذی ، کتاب التفسیر، سوره ا لبقره: ۱۲۷/۲).
۲) اوګورئ احکام القران لابن العربی: ۲۰۱/۱ ، سوره البقره وجامع ا لبیان فی تفسیر القران للطبری: ۲۹۹/۲_۳۰۰).
۳) اوګورئ ا حکام القران للجصاص: ۴۰۰/۱).
٤) ارشادالساری :۴۰۸/۱۱).
۵) امام مسلم دا حدیث نقل کړې دې کتاب النکاح : ۴۵۵/۱).

هغه دې ثيبه سره مشوره اوكړى او نكاح دې اوكړى ،دا مطلب نه دې چه ښځه دې د ولى داجازت نه بغير نكاح كولې شى. ولى ته د نكاح چه كوم اختيار دې هغه تههدايت وركول مقصود دى چه ((ايم)) دخپل نفس حقدار دې ، ددې وجې دې سره مشوره كول پكار دى.(١)

ليكن ظاهر دى چه درروايت دا مطلب دالفاظ حديث مطابق نه دې ،په دې ځائې كښې دولى ذكر خو په هغه عنوان سره كړې شوې دې چه ددې په مقابله كښې ((ايم)) ته خپل حق زيات دې ،كه هغه غواړى نو ولى نه بغير نكاح كولې شى ، اوس كتاب طرفته راشى:

امام بخارى رحمه الله دويم آيت ذكر اوفرمائيلو ((وَلَا تُنْكِحُوا الْمُشْرِكِيْنَ حَتّٰى يُؤْمِنُوْا)) په دې كښې خطاب سړو ته دې ، چه ددې نه معلوميږى چه نكاح بعبارة النساء درست نه ده، داشان ((وَاَنْكِحُوا الْاَيَامٰى مِنْكُمْ)) كښې هم خطاب اولياء ته دې.(٢)

امام بخارى رحمه الله په دې باب كښې درې آيتونه اودرې آحاديث پيش كړى دى ، ددې متعلق اجمالى طور دا وئيلې شى چه ددې په معامله دنكاح كښې دولى وقوع و ثبوت واستحباب خومعلوميږى بياهم دولى اشتراط ددې نه نه ثابتيږى. (٣)

[٤٨٣٤] قَالَ يَحْيَى بْنُ سُلَيْمَانَ حَدَّثَنَا ابْنُ وَهْبٍ عَنْ يُونُسَ ح وحَدَّثَنَا اَحْمَدُ بْنُ صَالِحٍ حَدَّثَنَا عَنْبَسَةُ حَدَّثَنَا يُونُسُ عَنْ ابْنِ شِهَابٍ قَالَ اَخْبَرَنِى عُرْوَةُ بْنُ الزُّبَيْرِ اَنَّ عَائِشَةَ زَوْجَ النَّبِيِّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ اَخْبَرَتْهُ اَنَّ النِّكَاحَ فِى الْجَاهِلِيَّةِ كَانَ عَلَى اَرْبَعَةِ اَنْحَاءٍ فَنِكَاحٌ مِنْهَا نِكَاحُ النَّاسِ الْيَوْمَ يَخْطُبُ الرَّجُلُ اِلَى الرَّجُلِ وَلِيَّتَهُ اَوْ اِبْنَتَهُ فَيُصْدِقُهَا ثُمَّ يَنْكِحُهَا وَنِكَاحٌ اٰخَرُ كَانَ الرَّجُلُ يَقُوْلُ لِاِمْرَاَتِهِ اِذَا طَهُرَتْ مِنْ طَمْثِهَا اَرْسِلِى اِلَى فُلَانٍ فَاسْتَبْضِعِى مِنْهُ وَيَعْتَزِلُهَا زَوْجُهَا وَلَا يَمَسُّهَا اَبَدًا حَتّٰى يَتَبَيَّنَ حَمْلُهَا مِنْ ذٰلِكَ الرَّجُلِ الَّذِى تَسْتَبْضِعُ مِنْهُ فَاِذَا تَبَيَّنَ حَمْلُهَا اَصَابَهَا زَوْجُهَا اِذَا اَحَبَّ وَاِنَّمَا يَفْعَلُ ذٰلِكَ رَغْبَةً فِى نَجَابَةِ الْوَلَدِ فَكَانَ هٰذَا النِّكَاحُ نِكَاحَ الْاِسْتِبْضَاعِ وَنِكَاحٌ اٰخَرُ يَجْتَمِعُ الرَّهْطُ مَا دُوْنَ الْعَشَرَةِ فَيَدْخُلُوْنَ عَلَى الْمَرْاَةِ كُلُّهُمْ يُصِيْبُهَا فَاِذَا حَمَلَتْ وَوَضَعَتْ وَمَرَّ عَلَيْهَا لَيَالٍ بَعْدَ اَنْ تَضَعَ حَمْلَهَا اَرْسَلَتْ اِلَيْهِمْ فَلَمْ يَسْتَطِعْ رَجُلٌ مِنْهُمْ اَنْ يَمْتَنِعَ حَتّٰى يَجْتَمِعُوْا عِنْدَهَا تَقُوْلُ لَهُمْ قَدْ عَرَفْتُمُ الَّذِى كَانَ مِنْ اَمْرِكُمْ وَقَدْ وَلَدْتُ فَهُوَ ابْنُكَ يَا فُلَانُ تُسَمِّى مَنْ اَحَبَّتْ بِاِسْمِهِ فَيَلْحَقُ بِهِ وَلَدُهَا لَا يَسْتَطِيْعُ اَنْ يَمْتَنِعَ بِهِ الرَّجُلُ وَنِكَاحُ الرَّابِعِ يَجْتَمِعُ النَّاسُ الْكَثِيْرُ فَيَدْخُلُوْنَ عَلَى الْمَرْاَةِ لَا تَمْتَنِعُ مِمَّنْ جَاءَهَا وَهُنَّ الْبَغَايَا كُنَّ يَنْصِبْنَ عَلَى اَبْوَابِهِنَّ رَايَاتٍ تَكُوْنُ عَلَمًا فَمَنْ اَرَادَهُنَّ دَخَلَ

---

١) اوګورئ سنن ترمذى : ٢١٠/١ ، باب ماجاء فى استيمار البكر والثيب ، كتاب النكاح).

٢) وفى عمده القارى: ١٢١/٢٠ ، وجه الاستدلال به ان الله خاطب الاولياء ونها هم عن انكاح المشركين موليّاتهم مسلمات قلت الايه منسوخه بقوله : والمحصنات من الذين اوتوالكتاب من قبلكم ، والخطاب اعم من ان يكون للاولياء اوغيرهم فلا يتم الاستدلال به)).

٣) الابواب والتراجم: ٦٨/٢).

عَلَيۡهِنَّ فَاِذَا حَمَلَتۡ اِحۡدَاهُنَّ وَوَضَعَتۡ حَمۡلَهَا جُمِعُوا لَهَا وَدَعَوۡا لَهُمُ الۡقَافَةَ ثُمَّ اَلۡحَقُوا وَلَدَهَا بِالَّذِی يَرَوۡنَ فَالۡتَاطَ بِهٖ وَدُعِيَ ابۡنَهٗ لَا يَمۡتَنِعُ مِنۡ ذٰلِكَ فَلَمَّا بُعِثَ مُحَمَّدٌ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيۡهِ وَسَلَّمَ بِالۡحَقِّ هَدَمَ نِكَاحَ الۡجَاهِلِيَّةِ كُلَّهٗ اِلَّا نِكَاحَ النَّاسِ الۡيَوۡمَ

حضرت عائشه رضي الله عنها فرمائی چه د جاهلیت په زمانه کښې څلور قسمه نکاح ګانې کیدلې، یو خو دا وه چه کومه نن سبا خلق کوی ، یو سړی به بل سړی ته دده ولیه یا دده دلور پیغام اولیږلو اوهغې ته به ئې مهر ورکړو او هغه به ئې واده کړه (هم ددې جملې مناسب سره امام بخاری رحمه الله داحدیث په دې ځائې کښې ذکر فرمائیلې دې چه رجل به رجل ته د نکاح پیغام لیږلو معلوم شوه چه نکاح بعبارة النساء معتبره نه ده چه کوم دامام بخاری مسلك دې).

دنکاح دویمه طریقه داوه چه سړی به خپلې ښځې ته اووئیل چه کله ته د ایام نه پاکه شې نو فلانی سړی لره ورشه اودهغه نه فائده حاصله کړه، بیا به سړی ددې ښځې نه جدا شو اودې لره به نزدې نه ورتلوتر کومې پورې چه به دهغه سړی نه حمل ظاهر نشو ،هر چه به د سړی نه ښکاره ، هر کله چه به حمل ښکاره شو نو ددې خاوند چه کله زړه اوغوښتل نودې لره به تلو ، دا ټول هر څه به ددې وجې کیدلې شو چه بچې دښه نسل نه شی ، دې نکاح ته نکاح استبضاع وائی.

قوله: اذا طهرت من طمثها: د «طمث» معنی دحیض راتلو ده ، «وكان السر في ذالك ان يسرع علوقها منه فاستبضعي منه ای اطلبی منه المباضعه ، وهو الجماع ، والمباضعة المجامعة مشتقة من البضع وهو الفرج» (۱)

دنکاح دریم قسم دا وو چه دلسو نه کم سړو یو ډله به جمع شوه او یو ښځې سره به ئې صحبت اوکړو ، هرکله چه به ددې ښځې حمل شو اوددې بچې به پیدا شو نو څو ورځې تیریدو نه پس هغې به ټول رابلل او ددې نه به هیڅا انکار نشو کولې ،هرکله چه هغوی دې ښځې سر د جمع شو نو هغې به وئیل چه تاسو ټولو ته خپل حال معلوم دې چه څه وو ، څما بچې پیدا شویدې، ائې فلانیه دا ستا څوئې دې ته چه څه نوم ددې ایښودل غواړې نو هغه دده نوم کیږده ، اوهغه بچې به دهغه شواوهغه ته به انکار کولو مجال نه وو.

څلورم قسم نکاح دا وه چه ډیروسړو به یوښځې سره صحبت اوکړو ، او هغې به خپل طرفته راتلو نه هیڅوك نه منع کول ، په حقیقت کښې دا زناکارې وې ، دوی به دښې په طور په خپلو کورونو باندې بیرغونه نصب کول ، چه چابه غوښتل دې سره به ئې صحبت کولې شو ، هرکله چه به ددې حمل شو اوبچې به ئې پیدا شو نو دې به ټول راوغوښتل او دقیافې دپاره به ئې یو قیافه شناس راوغوښتلو ، نو قیافه شناس به بچې ته هغه سړی ته ورکړو چه کوم سره به ئې مشابهت لرلو نو هغه سره به بچې هغه ملاوولواو بچې به د هغه سړی څوئې وئیلې کیدواو هغه سړی به دده انکارنشو کولې.

---

۱) فتح الباری: ۹/۲۳۱).

بیا هرکله چه دحضرت نبی کریم ﷺ بعثت اوشو نودزمانه جاهلیت داټولې نکاحونه باطل اوګرزولې شو ، صرف د نن سبا نکاحونه په مروجه طریقې سره باقی اوساتلې شوې.

قوله: ودعوا لهم القافة: «القافة» دا د «قائف» جمع ده ، «هو الذی یعرف شبه الوالد بالولد بالآثار الخفیة» (۱) یعنی قائف هغه سړې دې چه د خفیه علاماتو په ذریعه دپلار او ځوې ترمینځه مشابهت اوپیژنی.

قوله: فالتاطته به: په دې کښې فاء تعقیبیه دې. «التاطت» دا دباب افتعال نه واحد مونث غائب دماضی صیغه ده. په اصل کښې «التواطت» بروزن افتعلت وو ، واو ماقبل مفتوح لره په الف سره بدل کړې شو ، «التاطت» شو ، بمعنی لاحق کیدل یعنی دابچې به ئې هغه سړی سره اولګولو. دا «لوط» نه ماخوذې دې . چه ددې معنی ملاویدل او لصوق ده.

[۴۸۳۵] حَدَّثَنَا يَحْيَى حَدَّثَنَا وَكِيعٌ عَنْ هِشَامِ بْنِ عُرْوَةَ عَنْ أَبِيهِ عَنْ عَائِشَةَ وَمَا يُتْلَى عَلَيْكُمْ فِي الْكِتَابِ فِي يَتَامَى النِّسَاءِ اللَّاتِي لَا تُؤْتُونَهُنَّ مَا كُتِبَ لَهُنَّ وَتَرْغَبُونَ أَنْ تَنْكِحُوهُنَّ قَالَتْ هَذَا فِي الْيَتِيمَةِ الَّتِي تَكُونُ عِنْدَ الرَّجُلِ لَعَلَّهَا أَنْ تَكُونَ شَرِيكَتَهُ فِي مَالِهِ وَهُوَ أَوْلَى بِهَا فَيَرْغَبُ عَنْهَا أَنْ يَنْكِحَهَا فَيَعْضُلَهَا لِمَالِهَا وَلَا يُنْكِحَهَا غَيْرَهُ كَرَاهِيَةَ أَنْ يَشْرَكَهُ أَحَدٌ فِي مَالِهَا [ر: ۲۳۶۲].

په دې ځائې کښې ترجمه داشان ثابتیږی چه ولی یتیمه دمال دوجې نه منع کوی ، اوبل سړی سره ددې نکاح نه کوی ، ددې نه امام بخاری رحمه الله دا اخذ کړی دی چه دولی نه بغیر نکاح نشی کیدلې ، که نکاح دولی نه بغیر کیدیشی نو هغه یتیمه به خپله نکاح کوی.

خوددې جواب هم هغه ورکړې شوې دې چه بعض اوقات ولی دخپل طاقت اوهیبت په وجه دښځې دپاره رکاوټ جوړیږی او هغې ته دنکاح کولو نه منع کوی ، په حدیث کښې ددې ذکر دې . ګنی دحدیث راویه حضرت عائشه رضی الله عنها پخپله دخپل رور عبدالرحمان بن ابی بکردلور نکاح دهغه په عدم موجودګئ کښې اوکړه (۲) بیا ددې نه اشتراط ولی باندې استدلال څنګه درست کیدیشی.

[۴۸۳۶] حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مُحَمَّدٍ حَدَّثَنَا هِشَامٌ أَخْبَرَنَا مَعْمَرٌ حَدَّثَنَا الزُّهْرِيُّ قَالَ أَخْبَرَنِي سَالِمٌ أَنَّ ابْنَ عُمَرَ أَخْبَرَهُ أَنَّ عُمَرَ حِينَ تَأَيَّمَتْ حَفْصَةُ بِنْتُ عُمَرَ مِنِ ابْنِ حُذَافَةَ السَّهْمِيِّ وَكَانَ مِنْ أَصْحَابِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مِنْ أَهْلِ بَدْرٍ تُوُفِّيَ بِالْمَدِينَةِ فَقَالَ عُمَرُ لَقِيتُ عُثْمَانَ بْنَ عَفَّانَ فَعَرَضْتُ عَلَيْهِ فَقُلْتُ إِنْ شِئْتَ أَنْكَحْتُكَ حَفْصَةَ فَقَالَ سَأَنْظُرُ فِي أَمْرِي فَلَبِثْتُ لَيَالِيَ ثُمَّ لَقِيَنِي فَقَالَ بَدَا لِي أَنْ لَا أَتَزَوَّجَ يَوْمِي هَذَا قَالَ عُمَرُ فَلَقِيتُ أَبَا

---

۱) فتح البارى: ۹/۲۳۲).
۲) شرح معانی الاثار: ۲/۶).

بكر فقلت ان شئت انكحتك حفصة [ر: ٣٧٨٣].

[٤٨٣٧] حدثنا احمد ابن ابي عمرو قال حدثني ابي قال حدثني ابراهيم عن يونس عن الحسن. فلا تعضلوهن. قال حدثني معقل بن يسار انها نزلت فيه قال زوجت اختا لي من رجل فطلقها حتى اذا انقضت عدتها جاء يخطبها فقلت له زوجتك وفرشتك واكرمتك فطلقتها ثم جئت تخطبها لا والله لا تعود اليك ابدا وكان رجلا لا باس به وكانت المراة تريد ان ترجع اليه فانزل الله هذه الاية فلا تعضلوهن. فقلت الان افعل يا رسول الله قال فزوجها اياه [ر: ٤٢٥٥].

٣٨=باب إذا كان الولي هو الخاطب

وخطب المغيرة بن شعبة امراة هو اولى الناس بها فامر رجلا فزوجه

وقال عبد الرحمن بن عوف لام حكيم بنت قارظ اتجعلين امرك الي قالت نعم فقال قد زوجتك

وقال عطاء ليشهد اني قد نكحتك او ليامر رجلا من عشيرتها

وقال سهل قالت امراة للنبي صلى الله عليه وسلم اهب لك نفسي فقال رجل يا رسول الله ان لم تكن لك بها حاجة فزوجنيها [ر: ٤٨٣٣].

امام بخاری رحمه الله په دې باب کښې دا مسئله ذکرکړې ده، که ولی پخپله پیغام اولیږی د نکاح نوآیا هغه مولیه سره خپله نکاح کولې شی یا دبل سړی په ذریعه به خپله نکاح اوکړی؟

دامام بخاری رحمه الله ، امام مالك رحمه الله ، سفیان ثوری رحمه الله ، امام اوزاعی رحمه الله او امام احمد بن حنبل رحمه الله مسلك هم دادې چه مولیه سره نکاح پخپله کولې شی. (١)

امام شافعی رحمه الله ،داود رحمه الله او امام زفر رحمه الله فرمائی چه یا به خو بادشاه ددې نکاح اوکړی یا به بیا ددې ښځې بل ولی ددې ښځې نکاح کوی. (٢)

امام بخاری رحمه الله چه کومه ترجمه قائم کړې ده دهغې متعلق علامه ابن منیر مالکی رحمه الله فرمائی چه امام په دې ترجمه کښې جواز اوعدم جواز دواړو دلائل فراهم کړی دی ، گویا مسئله دمجتهد نظرته حواله کړې ده ، اوس چه هغه څه غواړی نو فیصله دې اوکړی. (٣)

دحافظ ابن حجر رحمه الله رائې داده چه دامام بخاری رحمه الله رجحان دجواز طرفته دې چه ولی که پخپله غواړی نو مولیه سره خپله نکاح کولې شی ، ترجمة الباب کښې ذکر شوی حضرت عبدالرحمان بن عوف رضي الله عنه اوحضرت عطاء رحمه الله اثر سره جواز معلومیږی. (٤)

---

١) فتح الباری: ٩/٢٣٦).

٢) فتح الباری: ٩/٢٣٦).

٣) فتح الباری: ٩/١٣٥).

٤) فتح الباری: ٩/٢٣٦).

قوله: وخطب المغيرة بن شعبه رضی الله عنه امراة هو اولى الناس بها فامر رجلا فزوجه:
حضرت مغيره بن شعبه‌يو داسې ښځې ته دنكاح پيغام اوليږلوچه‌دهغې دې ډير نزدې ولى وو ،اويو سړې ته ئې حكم‌اوكړو ، هغه دې سره نكاح اوكړه ، دا تعليق‌امام بيهقى موصولاً نقل كړې دى.
دسعيد بن منصور روايت كښې تصريح ده چه حضرت مغيره رضی الله عنه حضرت عثمان بن العاص رضی الله عنه ته د خپل دتره عروه بن مسعود دلور ولى مقرر كړو او عثمان رضی الله عنه ددې واده حضرت مغيره رضی الله عنه سره اوكړو. عثمان بن ابى العاص رضی الله عنه هم ددې جينۍ ولى وو ليكن هغه ولى بعيد وو. (۱)

قوله: وقال عبدالرحمان بن عوف لام حكيم بنت قارظ: حضرت عبدالرحمان ام حكيم بنت قارظ ته اووئيل چه ته ماته خپل اختيار راكوې،هغې اووئيل چه‌آو،حضرت عبدالرحمان اووئيل چه نوماتاسره واده اوكړو. دا ددې خبرې دليل دې چه‌ولى موليه سره نكاح كولې شى ، دا تعليق ابن سعد موصولاً نقل كړې دې . (۲)

قوله: وقال عطاء ليشهد انى قد نكحتك: عطاء بن ابى رباح فرمائى چه‌هغه دې ګواه جوړ كړى په دې خبره باندې‌چه ما تاسره نكاح اوكړه ، يا دې ددې دقبيلې يو سړى ته اووائى چه هغه دې سره نكاح اوكړى ، امام‌عبدالرزاق دا تعليق موصولاً نقل كړې دې.(۳)

قوله: وقال سهل قالت امراة: دحضرت سهل بن سعد رضی الله عنه ددې حديث تشريح تيره شوې ده. په دې ځائې كښې‌امام بخارى رحمه الله دا ذكر كوى او ترجمة الباب ئې داشان ثابت كړې دې‌چه‌كله واهبه خپل ځان حضرت نبى كريم صلی الله علیه وسلم ته پيش كړو نو كه حضرت نبى كريم صلی الله علیه وسلم دا قبوله كړې وې نوظاهر ده چه په دې صورت كښې به حضرت نبى كريم صلی الله علیه وسلم ددې ولى وو ،او حضرت نبى كريم صلی الله علیه وسلم به خاطب هم وو.او خپله نكاح به ئې پخپله كړې وې ، ددې نه معلوم شوچه‌دولى دپاره پخپله خپله نكاح كول جائز دى. (۴)

[۴۸۳۸] حَدَّثَنَا ابْنُ سَلَامٍ اَخْبَرَنَا اَبُو مُعَاوِيَةَ حَدَّثَنَا هِشَامٌ عَنْ اَبِيهِ عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهَا فِي قَوْلِهِ وَيَسْتَفْتُونَكَ فِي النِّسَاءِ قُلِ اللّٰهُ يُفْتِيكُمْ فِيهِنَّ اِلَى آخِرِ الْآيَةِ قَالَتْ هِيَ الْيَتِيمَةُ تَكُونُ فِي حَجْرِ الرَّجُلِ قَدْ شَرِكَتْهُ فِي مَالِهِ فَيَرْغَبُ عَنْهَا اَنْ يَتَزَوَّجَهَا وَيَكْرَهُ اَنْ يُزَوِّجَهَا غَيْرَهُ فَيَدْخُلَ عَلَيْهِ فِي مَالِهِ فَيَحْبِسُهَا فَنَهَاهُمُ اللّٰهُ عَنْ ذٰلِكَ [ر: ۲۳۶۲].
[۴۸۳۹] حَدَّثَنَا اَحْمَدُ بْنُ الْمِقْدَامِ حَدَّثَنَا فُضَيْلُ بْنُ سُلَيْمَانَ حَدَّثَنَا اَبُو حَازِمٍ حَدَّثَنَا سَهْلُ بْنُ سَعْدٍ كُنَّا عِنْدَ النَّبِيِّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ جُلُوسًا فَجَاءَتْهُ امْرَاَةٌ تَعْرِضُ نَفْسَهَا عَلَيْهِ فَخَفَّضَ

---

۱) عمده القارى: (۱۲۴/۲۰).
۲) عمدة القارى: (۱۲۴/۲۰).
۳) عمدة القارى: (۱۲۵/۲۰).
٤) عمدة القارى: (۱۲۵/۲۰).

فِیهَا النَّظَرَ وَرَفَعَهُ فَلَمْ یُرِدْهَا فَقَالَ رَجُلٌ مِنْ أَصْحَابِهِ زَوِّجْنِیهَا یَا رَسُولَ اللَّهِ قَالَ أَعِنْدَكَ مِنْ شَیْءٍ قَالَ مَا عِنْدِی مِنْ شَیْءٍ قَالَ وَلَا خَاتَمٌ مِنْ حَدِیدٍ قَالَ وَلَا خَاتَمٌ مِنْ حَدِیدٍ وَلَكِنْ أَشُقُّ بُرْدَتِی هَذِهِ فَأُعْطِیهَا النِّصْفَ وَآخُذُ النِّصْفَ قَالَ لَا هَلْ مَعَكَ مِنَ الْقُرْآنِ شَیْءٌ قَالَ نَعَمْ قَالَ اذْهَبْ فَقَدْ زَوَّجْتُكَهَا بِمَا مَعَكَ مِنَ الْقُرْآنِ [ر:۲۱۸۶].

قوله: حدثنا ابن سلام: په دې روایت کښې دی چه ولی به یتیمې لره منع کوله او بل چا سره به ئې ددې نکاح نه کوله ، الله ﷻ ددې نه منع اوفرمائیله ، ددې نه داشارة النص په طور مستفاده کولې شی که هغه پخپله ده سره نکاح کول غواړی نو کولې به ئې شوه ، چه ددې نه معلومیږی چه ولی ته دمولیه سره دنکاح کولو پخپله اختیار دی.

۳۹ = بَاب إِنْكَاحِ الرَّجُلِ وَلَدَهُ الصِّغَارَ لِقَوْلِ اللَّهِ تَعَالَى وَاللَّائِي لَمْ يَحِضْنَ (الطلاق:۴) فَجَعَلَ عِدَّتَهَا ثَلَاثَةَ أَشْهُرٍ قَبْلَ الْبُلُوغِ(۱)

((ولد)) دواو ضمه اولام سکون سره) دولد جمع ده ، بعضې نسخو کښې ولد (دواو فتحه سره) ده، ولد اسم جنس دی، مذکر ومونث دواړو دپاره استعمالیږی (۲)

دترجمة الباب نه دامام بخاری رحمه الله مقصد دادې چه سړې د خپل نابالغ اولاد نکاح کولې شی . په دلیل کښې دسورت طلاق آیت پیش کوی ، ﴿واللائی یئسن من المحیض من نسائکم ان ارتبتم فعدتهن ثلثة اشهر واللائی لم یحضن﴾ په دې آیت کریمه کښې ((واللائی لم یحضن)) نه امام بخاری رحمه الله ترجمة الباب ثابت کړې دې چه په دې آیت کریمه کښې هغه نابالغه جینکئ داخلې دی چه هغوی ته د صغر په وجه حیض نه رازی. دهغوی عدت هم درې میاشتې مقرر شوې دې ، چه ددې نه داشارة النص په طور معلومیږی چه ددوی نکاح کیدیشی ، ځکه چه دعدت تصور دنکاح نه پس کیدیشی ، اودجمهور اود امام بخاری رحمه الله په نیز دنکاح مجاز ولی دې . لهذا معلوم شو چه سړې دوړوکی اولاد نکاح کولې شی

[۴۸۴۰] حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ يُوسُفَ حَدَّثَنَا سُفْيَانُ عَنْ هِشَامٍ عَنْ أَبِيهِ عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ تَزَوَّجَهَا وَهِيَ بِنْتُ سِتِّ سِنِينَ وَأُدْخِلَتْ عَلَيْهِ وَهِيَ بِنْتُ تِسْعٍ وَمَكَثَتْ عِنْدَهُ تِسْعًا [ر:۳۶۸۱]

دحضرت عائشه رضی الله عنها شپږو کالو په عمر کښې اورخصتی د نهو کالو په عمر کښې شوې وه، دا په دې خبره باندې صراحتًا دلالت کوی چه د جینئ نکاح قبل البلوغ کولې شی.

---

۱) ((واللائی...)) ومعنى الاية النساء اللائی یبلغن سنن الحیض . ان طلقت احداهن فعدتها ثلاثة اشهر ، والمراد بایراد الایة ، الاحتجاج علی جواز تزویج الرجل ولده الصغیر لانه لما جعل الله تعالی عدة المطلقة قبل البلوغ دل علی جواز تزویجها قبله).

۲) عمده القاری: ۲۰/۱۲۶).

همدا د جمهور علماء كرام مسلك دي . ليكن علامه ابن حزم دابن شبرمه نه نقل كړي دي چه دنابالغه جينۍ نكاح دولى دپاره مطلقا جائز نه ده. كه هغه قابل وطى اوكه نه وى، او امام طحاوى رحمه الله دابن شبرمه نه دويم روايت دا نقل كړې دې چه جينۍ قابل وطى نه وى نو دولى دپاره دهغه نكاح كول جائز نه دى يعنى ولى ته په دې باندې دولايت اجبار حاصل نه دى.

ابن شبرمه دحضرت عائشه رضي الله عنها حديث باب لره د حضرت نبى كريم خصوصيت باندې محمول كوى. (١)

قوله: مكثت عنده تسعا: دا جمله مدرج ده ، دا دحضرت هشام بن عروه قول دې ، لكه څنګه چه دمخكښې باب په روايت كښې ددې تصريح رازى.

٤٠= بَابُ تَزْوِيجِ الْأَبِ ابْنَتَهُ مِنَ الْإِمَامِ

وَقَالَ عُمَرُ خَطَبَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِلَيَّ حَفْصَةَ فَأَنْكَحْتُهُ [ر: ٣٧٨٣].

[٤٨٤١] حَدَّثَنَا مُعَلَّى بْنُ أَسَدٍ حَدَّثَنَا وُهَيْبٌ عَنْ هِشَامِ بْنِ عُرْوَةَ عَنْ أَبِيهِ عَنْ عَائِشَةَ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ تَزَوَّجَهَا وَهِيَ بِنْتُ سِتِّ سِنِينَ وَبَنَى بِهَا وَهِيَ بِنْتُ تِسْعِ سِنِينَ قَالَ هِشَامٌ وَأُنْبِئْتُ أَنَّهَا كَانَتْ عِنْدَهُ تِسْعَ سِنِينَ [ر: ٣٦٨١].

امام بخارى رحمه الله په دې باب كښې دا وئيل غواړى چه ولايت دپلارد ولايت دامام نه مقدم دې يا په نورو لفظونو كښې ولى خاص ولى عام باندې مقدم دې ، ځكه چه حضرت عمر فاروق رضي الله عنه دخپلې لور نكاح حضرت نبى كريم صلى الله عليه وسلم سره كړې وه ، داشان حضرت ابوبكر صديق هم دخپلې لور نكاح حضرت نبى كريم صلى الله عليه وسلم سره كړې وه. ابن بطال فرمائى چه :

«دل حديث الباب على ان الاب اولى فى تزويج ابنته من الامام» (٢)

دا تعليق نه دې بلكه ماقبل سند سره موصول دې ، «انبئت» دباب افعال نه «دانبأ» دماضى مجهول واحد متكلم صيغه ده يعنى ماته خبرراكړې شوې دې، دمخبرنوم نه دې خودلې شوې.

٤١= بَابُ السُّلْطَانُ وَلِيٌّ

لِقَوْلِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ (زَوَّجْنَاكَهَا بِمَا مَعَكَ مِنَ الْقُرْآنِ)

[٤٨٤٢] حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ يُوسُفَ أَخْبَرَنَا مَالِكٌ عَنْ أَبِي حَازِمٍ عَنْ سَهْلِ بْنِ سَعْدٍ قَالَ جَاءَتِ امْرَأَةٌ إِلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَتْ إِنِّي وَهَبْتُ مِنْ نَفْسِي فَقَامَتْ طَوِيلًا فَقَالَ رَجُلٌ زَوِّجْنِيهَا إِنْ لَمْ تَكُنْ لَكَ بِهَا حَاجَةٌ قَالَ هَلْ عِنْدَكَ مِنْ شَيْءٍ تُصْدِقُهَا قَالَ مَا عِنْدِي إِلَّا إِزَارِي فَقَالَ إِنْ أَعْطَيْتَهَا إِيَّاهُ جَلَسْتَ لَا إِزَارَ لَكَ فَالْتَمِسْ شَيْئًا فَقَالَ مَا أَجِدُ

---

١) مذكوره تفصيل دپاره اوګورئ فتح البارى: ٢٣٨/٩).

٢) عمده القارى: ١٢٧/٢٠).

شيئاً فقال التمس ولو خاتما من حديد فلم يجد فقال أمعك من القرآن شيء قال نعم سورة كذا وسورة كذا لسور سماها فقال قد زوجناكها بما معك من القرآن [ر: ۲۱۸٦].

«السلطان ولي من لا ولي له» په اصل كښې دا حديث دې ، امام ابوداود اوامام ترمذى ددې تخريج كړې دې ، ابوعوانه ، ابن خزيمه ، اوابن حبان ددې تصحيح كړې ده ، (۱)چونكه دا دامام بخارى رحمه الله په شرط باندې نه دې ، ددې وجې هغه د ترجمة الباب په طور ذكر كړې دې او دامسئله ئې د حضرت سهل په روايت كښې د واهبه د قصې نه ثابته كړې ده چه په هغې كښې حضرت نبى كريم ﷺ دهغه ښځې نكاح دهغه صحابى سره كړې وه چه كوم دنكاح خواهش كړې وو ، او حضرت نبى كريم ﷺ هغه ته فرمائيلى وو چه «زوجناكها بما معك من القران» معلوم شو چه سلطان ته ولايت حاصل دې.

۴۲=باب لا ينكح الأب وغيره البكر والثيب إلا برضاها

په دې ترجمة الباب كښې څلور صورتونه راوزى. ① تزويج الاب البكر ② تزويج الاب الثيب ③ تزويج غير الاب البكر ④ تزويج غير الاب الثيب .

په دې څلورو واړو صورتونوكښې د ښځې رضا مندى ضرروى ده ، كه صغر وكبر بلوغ و عدم بلوغ هم دې سره شامل كړې شى نو بيا ټول اته صورتونه جوړيږى.

قوله: مسئله ولايت اجبار: امام بخارى رحمه الله په دې باب كښې په حقيقت كښې دولايت اجبار مشهوره مسئله بيان كړې ده، چه په هغې كښې دائمه كرام لاندې مذهبونه دى:

① دحضرت حسن بصرى رحمه الله او امام نخعى رحمه الله په نيز ولى ته مطلقاً ولايت اجبار حاصل دې ، ښځه كه ثيبه وى يا باكره وى ، كبيره وى اوكه صغيره. (۲)

② دابن شبرمه رحمه الله په نيزولى ته مطلقاً ولايت اجبار حاصل نه دې ، (۳)

③ دامام شافعى رحمه الله په نيز په دې سلسله كښې مدار عورت لره دثيبه او باكره كيدوباندې ده ، باكره باندې ولى ته ولايت اجبار حاصل دې ، ثيبه باندې نه دې . (۴)

④ دحضرات حنفيه په نيز مدارصغر اوكبرباندې دې ، صغيره باندې ولايت اجبار ولى ته حاصل دې . كبيره باندې نه دې . (۵)

لهذا باكره ته په صغيره باندې باتفاق ائمه اربعه ولايت اجبار دې او كبيره ثيبه باندې بالاتفاق ولايت اجبار نه دې او كبيره او باكره باندې دشوافع په نيز ولايت اجبار دې ، د حنفيه په نيزنه دې او صغير ثيبه باندې دحنفيه په نيز ولايت اجبار دې دشوافع په نيز نه دې.

---

۱) عمده القارى: ۲۳۹/۹).
۲) عمدةً القارى: ۱۳۰/۲۰ ، وفتح البارى: ۲۳۸/۹).
۳) فتح البارى: ۲۳۸/۹).
٤) بدائع الصنائع: ۲٤۱/۲ . فتح التقدير: ۱٦۱/۳).
۵) بدائع الصنائع: ۲٤۱/۲ ، فتح التقدير: ۱٦۱/۳ ، والهدايه: ۲۸۵/۲).

خلاصه د کلام دا ده چه په دې څلورو صورتونو کښې دوه صورتونه دائمه اربعه په نیز اتفاقي دي او دوه صورتونه اختلافي .

بیا داجبار حق کوم یو ولي ته به حاصل وي ؟ . څمونږ په نیز عصبات به علی الترتیب د اجبار به حقداروي (۱)او مشهور دادی چه پلار نیکه ته اجبار حق حاصل دې ، دا په اصل کښې دامام شافعي رحمه الله مسلك دی.

دامام مالك رحمه الله او امام احمد رحمه الله په نیزداجبار حق صرف پلار ته حاصل دې . (۲)

دامام بخاری رحمه الله په دې مسئله کښې څه رائې ده؟ظاهراً دا معلومیږی چه امام بخاری رحمه الله په دې مسئله کښې دحنفیه هم خیال دې ،یعنی دولایت اجبار مدار په صغر باندې دې .

ځکه چه امام ددې باب نه مخکښې دباب ترجمه قائمه کړې وه «باب انکاح ا لرجل ولده الصغار» په دې کښې لفظ «صغار» عام دې ، باکره ثیبه دواړو دپاره شامل دی. معلومه شوه چه دولایت اجبار علت صغر دې. بکارت و عدم بکارت نه دې ، اوباب هذا کښې امام بخاری رحمه الله دبالغه حکم فرمائی که ښځه باکره وی یا ثیبه ، هرکله چه بالغه شی نو بیا په دې ولایت داجبار نشته دې، ترکومې پورې چه ددې رضامندی شامله نه وی.

[۴۸۴۳] حَدَّثَنَا مُعَاذُ بْنُ فَضَالَةَ حَدَّثَنَا هِشَامٌ عَنْ يَحْيَى عَنْ أَبِي سَلَمَةَ أَنَّ أَبَا هُرَيْرَةَ حَدَّثَهُمْ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ لَا تُنْكَحُ الْأَيِّمُ حَتَّى تُسْتَأْمَرَ وَلَا تُنْكَحُ الْبِكْرُ حَتَّى تُسْتَأْذَنَ قَالُوا يَا رَسُولَ اللَّهِ وَكَيْفَ إِذْنُهَا قَالَ أَنْ تَسْكُتَ [ر: ۶۵۶۷، ۶۵۶۹].

دا حدیث امام بخاری رحمه الله په دې ځائې کښې په ړومبی ځل ذکر اوفرمائیلو. حضرت نبی کریم ﷺ فرمائی چه د ثیبه ښځې نه ترکومې پورې مشوره اونه غوښتلې شی نو ددې نکاح دې اونه کړې شی ، او باکره سره دې ددې داجازت نه بغیر نکاح اونه کړې شی.

«ایم» نواده کړې ښځې ته وئیلې شي. ددې اطلاق ثیبه او باکره دواړو باندې کیږی. لیکن چونکه په حدیث کښې مخکښې دباکره مستقل ذکر رازی نوددې وجې«ایم»نه په دې ځائې کښې «ثیبه»مراد ده. او په «ولا تنکح البکر.....» نه باکره مراد ده.ځکه چه مصنف ددې نه مخکښې دا بیان کړې دې چه دصغار د نکاح ولی ته ا ختیار دې.

«استیمار» مشوره غوښتل ، او «استیذان» اجازت غوښتلو ته وئیلې شی. د «ایم» دپاره «استیمار» او باکره دپاره «استیذان» بیان شوې دې. ددې وجه داده چه په باکره کښې نسبتًا حیا زیاته وی اوددې دنکاح پیغام اولیاء ته پیش کولې شی ، ددې وجې ولی ته اجازت اغستل پکاردی او ثیبه کښې حیا نسبتًا کمه وی ، ددې وجې ولی ته پکار دی چه دې سره مشوره اوکړی. (۳)

---

۱) الهدایه: ۲/۲۸٤ . کتاب النکاح).) الهدایه: ۲/۲۸٤ . کتاب النکاح).

۲) الهدایه: ۲/۲۸٤ . کتاب النکاح).

۳) فتح البَاری: ۹/۲٤۰).

[٤٨٤٤] حَدَّثَنَا عَمْرُو بْنُ الرَّبِيعِ بْنِ طَارِقٍ قَالَ اخْبَرَنَا اللَّيْثُ عَنْ ابْنِ ابِى مُلَيْكَةَ عَنْ ابِى عَمْرٍو مَوْلَى عَائِشَةَ عَنْ عَائِشَةَ انَّهَا قَالَتْ يَا رَسُولَ اللّٰهِ انَّ الْبِكْرَ تَسْتَحِى قَالَ رِضَاهَا صَمْتُهَا [ر: ٦٥٤٧ ، ٦٥٧٠].

قوله: عمرو بن ربیع: دعمرو بن ربیع مصری کنیت ابو حفص دې ، او دې په اصل کښې دکوفې اوسیدونکې دې .دده شیوخ امام مالك رحمه الله، لیث رحمه الله او یحیی بن ایوب رحمه الله دی.او دده روایت کولو والوکښې یحیی بن معین، اسحاق کوسج او ابراهیم بن هانی داخل دې. دا د امام بخاری رحمه الله قدیم شیوخوکښې دی. حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائی چه «ولم أرله عنه فى الجامع الا هذا الحديث» عجلی او دار قطنی دده توثیق کړې دې، په کال ۲۱۹ هجرئی کښې وفات شوې دې ، (۱)

٤٣=بَاب إِذَا زَوَّجَ ابْنَتَهُ وَهِيَ كَارِهَةٌ فَنِكَاحُهُ مَرْدُودٌ

امام بخاری رحمه الله فرمائی که چا په زبردستئ سره دخپلې لور نکاح اوکړه نودا نکاح مردود ده ، که هغه ثیبه بالغه ده نوبالاتفاق درست نه ده اوکه ثیبه بالغه نه ده نو ددې حکم دولایت اجبار په سلسله کښې دبیان شوی تفصیل مطابق وی.

دا ترجمه په ظاهره دمخکښې ترجمة الباب «باب انكاح الرجل ولده الصغار» خلاف ده. ځکه چه ددې نه دصغار متعلق مطلقاً دجواز معلومیږی او په دې ځائې کښې دکراهت په صورت کښې نکاح لره مردود اوګرزولې شوه. جواب دادې چه په دې ځائې کښې بالغه جینئ مراد ده. ځکه چه «وهى كارهة» الفاظ ئې راوړی دی. اودا د بالغه صفت دې ، چنانچه علامه عینی رحمه الله لیکی: «قيل هذه الترجمة مخالفة للترجمة السابقة حيث قال: باب انكاح الرجل ولده الصغار واجيب بان المراد بنته البالغة يدل عليه قوله وهى كارهة لان هذه الصفة للبالغات» (۲)

[٤٨٤٥] حَدَّثَنَا اسْمَاعِيلُ قَالَ حَدَّثَنِى مَالِكٌ عَنْ عَبْدِ الرَّحْمٰنِ بْنِ الْقَاسِمِ عَنْ ابِيهِ عَنْ عَبْدِ الرَّحْمٰنِ وَمُجَمِّعٍ ابْنَىْ يَزِيدَ بْنِ جَارِيَةَ (٣) عَنْ خَنْسَاءَ بِنْتِ خِذَامٍ الْانْصَارِيَّةِ انَّ اَبَاهَا زَوَّجَهَا وَهِىَ ثَيِّبٌ فَكَرِهَتْ ذٰلِكَ فَاتَتْ رَسُولَ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَرَدَّ نِكَاحَهُ حَدَّثَنَا

---

۱) مذکوره تفصیل دپاره اوګورئی: فتح الباری: ۹/۲۴۱).
۲) عمده القاری: ۲۰/۱۲۹).
۳) ٤٨٤٥: واخرجه البخاری ایضا متصلا بهذا الحدیث ، رقم الحدیث : ٤٩٣٢، وفی کتاب الاکراه، باب لایجوز نکاح المکره ، رقم الحدیث: ٦٩٤٥ ، وکتاب الحیل ،باب فی النکاح ، رقم الحدیث : ٦٩٦٩ . واخرجه ابوداود فی کتاب النکاح باب فی الثیب رقم الحدیث ٢١٠١ ، وابن ماجه فی کتاب النکاح باب من زوج ابنته وهی کارهة رقم الحدیث : ١٨٧٣ ، والنسائی فی کتاب النکاح ، باب البکر یزوجها ابوها وهی کارهة رقم الحدیث : ٥٣٨٣).

اسحاق اخبرنا یزید اخبرنا یحیی ان القاسم بن محمد حدثه ان عبد الرحمن بن یزید ومجمع بن یزید حدثاه ان رجلا یدعی خذاما انکح ابنة له نحوه [را ۶۵۴۶، ۶۵۶۸].

سند کښې دقاسم دوه شیخان دی او دواړه رونړه دی، یو عبدالرحمان بن زید بن جاریه او بل مجمع بن یزید بن جاریه ، مجمع (دجیم په فتحه اود میم په کسره سره).

دعبدالرحمان بن یزید په بخاری شریف کښې صرف یو حدیث دې. دده پیدائش د نبی کریم ﷺ په زمانه کښې شوې وو. دې دمدینې منورې قاضی هم پاتې شوې. دده وفات په کال ۹۳ هجرئی کښې شوې وو، دمحدثینو یو ډلې دده توثیق کړې دې. (۱)

دده رور مجمع بن یزید دې.دده هم په بخاری شریف کښې یو حدیث دی. (۲)

په روایت کښې دی چه دخنساء بنت خذام نکاح دده پلار یوسړی سره اوکړه ، دخنساء هغه خوښ نه وو،هغه حضرت نبی کریم ﷺ لره راغله نو حضرت نبی کریم ﷺ ددوی نکاح رد کړه.

ددې سړی نوم څه وو؟ حافظ ابن حجر رحمه الله لیکلی دی چه ماته ددې علم اونشو ، البته واقدی په خپل سند سره دومره بیان کړی دی چه دده تعلق قبیله بنومزینه سره وو. (۳)

حضرت خنساء ثیبه وه.ددې رومبې واده انیس بن قتاده رضی الله عنه سره شوې وو او دې په جنګ احد کښې شهید شوې وو،بیا دده پلار دبنومزینه یو سړی سره ددې واده اوکړو لیکن ددې هغه سړې خوښ نه وو، ددې وجې حضرت نبی کریم ﷺ لره راغله . حضرت نبی کریم ﷺ ددوی نکاح رد کړه .او ددې واده ئې حضرت ابولبابه سره اوکړو، دامام عبدالرزاق په روایت کښې ددې تصریح کړې ده. (۴)

۴۴=باب تزویج الیتیمة

لقوله: ﴿وان خفتم الا تقسطوا فی الیتامی فانکحوا﴾ (النساء:۲) واذا قال للولی: زوجنی فلانة فمکث ساعة اوقال ما معک فقال معی کذا وکذا اولبثا ثم قال زوجتکها فهو جائز فیه سهل عن النبی صلی الله علیه وسلم [ر:۲۱۸۶].

[۴۸۳۶] حدثنا ابو الیمان اخبرنا شعیب عن الزهری وقال اللیث حدثنی عقیل عن ابن شهاب اخبرنی عروة بن الزبیر انه سال عائشة رضی الله عنها قال لها یا امتاه وان خفتم الا تقسطوا فی الیتامی الی قوله ما ملکت ایمانکم قالت عائشة یا ابن اختی هذه الیتیمة تکون فی حجر ولیها فیرغب فی جمالها ومالها ویرید ان ینتقص من صداقها فنهوا عن نکاحهن الا ان یقسطوا لهن فی اکمال الصداق وامروا بنکاح من سواهن من النساء قالت عائشة استفتی الناس رسول الله صلی الله علیه وسلم بعد ذلک فانزل الله

---

۱) فتح الباری: ۹/۲۴۳، ۲۴۴).
۲) فتح الباری: ۹/۱۴۴).
۳) فتح الباری: ۰/۱۴۴).
۴) فتح الباری: ۹/۱۴۴).

وَيَسْتَفْتُونَكَ فِي النِّسَاءِ إِلَى قَوْلِهِ وَتَرْغَبُونَ أَنْ تَنْكِحُوهُنَّ فَأَنْزَلَ اللّٰهُ عَزَّوَجَلَّ لَهُمْ فِي هٰذِهِ الْآيَةِ أَنَّ الْيَتِيمَةَ إِذَا كَانَتْ ذَاتَ مَالٍ وَجَمَالٍ رَغِبُوا فِي نِكَاحِهَا وَنَسَبِهَا وَالصَّدَاقِ وَإِذَا كَانَتْ مَرْغُوبًا عَنْهَا فِي قِلَّةِ الْمَالِ وَالْجَمَالِ تَرَكُوهَا وَأَخَذُوا غَيْرَهَا مِنَ النِّسَاءِ قَالَتْ فَكَمَا يَتْرُكُونَهَا حِينَ يَرْغَبُونَ عَنْهَا فَلَيْسَ لَهُمْ أَنْ يَنْكِحُوهَا إِذَا رَغِبُوا فِيهَا إِلَّا أَنْ يُقْسِطُوا لَهَا وَيُعْطُوهَا حَقَّهَا الْأَوْفَى مِنَ الصَّدَاقِ [ر: ۲۳۶۲].

په دې ترجمه کښې امام بخاری رحمه الله دا وائی چه دیتیمې جینۍ نکاح هم کیدلې شی. اوس پاتې شو دا کله کولې شی ، دبلوغ نه مخکښې یا د بلوغ نه پس؟.

امام مالك رحمه الله او امام شافعی رحمه الله فرمائی چه دبلوغ نه مخکښې دیتیمې جینۍ نکاح جائز نه ده. (۱)

امام احمد رحمه الله اوامام اسحاق رحمه الله فرمائی چه کله هغه دنهو کالو عمر ته اورسی نوددې په رضامندئی سره ددې نکاح کولې شی. اوبیا دبالغ کیدونه پس به دې ته دفسخ کیدو اختیار نه وی. (۲)

حضرات حنفیه فرمائی که هغه صغیره ده نو ته په نیکه دې باندې اجبارحاصل دې ، که څوك بل سرې ددې نکاح اوکړی نو نکاح به صحیح وی او دبالغ کیدو نه پس به ده ته د فسخ کیدو اختیار وی. اوکه هغه بالغه وی نوبیا په دې باندې هیچا ته داجبار حق حاصل نه دې، ځکه دبالغ کیدو نه پس په دې باندې دیتیم کیدو اطلاق هم درست نه دې ، «لایتم بعد البلوغ» (۳)

امام بخاری رحمه الله په دې مسئله کښې دامام احمد رحمه الله دمسلك سره متفق په نظر را زی. مخکښې «واذا قال للولی : زوجنی فلانة» نه امام بخاری رحمه الله دامام احمد رحمه الله مسلك طرفته اشاره کوی که ولی د یتیمې نکاح اوکړه نو صحیح ده.

ایجاب وقبول په مینځ کښې دفصل مسئله: او په دې ضمن کښې یو بله مسئلې طرفته هم اشاره اوشوه چه په کوم وخت کښې ایجاب وقبول کولې شی ، نو زر په هغه وخت کښې ضروری نه دی. (۴)

حضرات مالکیه فرمائی چه زر قبلول پکار دی ، تاخیر نه پس دقبلولو اعتبار به نه وی.

حضرات شوافع فرمائی چه «فصل یسیر» یعنی دایجاب وقبول په مینځ کښې معمولی غونډې وی نومضر نه دی،که چا په مینځ کښې خطبه وغیره اووئیله یا سبحان الله ئې

---

۱) مرقاه المفاتیح ، کتاب النکاح :۲۰۸/۶ .، والمغنی لابن قدامه ، کتاب النکاح ، کون الاجبار فی النکاح لایکون الا للاب :۳۲/۷ ، وتفسیر قرطبی ، سوره النساء: ۱۳/۵).

۲) فتح الباری: ۲٤۰/۹).

۳) مرقاه المفاتیح ، کتاب النکاح : ۲۰۸/۶ ، والابواب والترجم ، ۶۹/۲ ، وتفسیر قرطبی سوره النساء: ۱۳/۵).

٤) الابواب والتراجم : ۶۹/۲).

اووئیل یا ئې درود شریف اووئیلو نو په دې کښې هېڅ باك نشته دې ، ځکه دا دقبلولو دپاره په طور د تمهید ومقدمه دی. (۱)

امام ابوحنیفه رحمه الله او امام احمد بن حنبل رحمه الله فرمائی که په مجلس کښې دننه ئې قبول اوکړو نو ددې قبلولو اعتبار به وی. لیکن که مجلس مختلف شو نوبیا اعتبار نشته دې(۲) دامام بخاری رحمه الله رجحان هم دې طرفته معلومیږی ، اوهغوی دحضرت سهل بن سعد حدیث نه استدلال کړې دې. نو فرمائی چه «فیه سهل عن النبی ﷺ» یعنی په دې باره کښې دحضرت سهل مرفوع حدیث وارد شوې دې ، چه په هغې کښې د واهبه قصه مذکور ده چه هم په یو مجلس کښې ایجاب وقبول سره نکاح منعقد شوې وه حالانکه دایجاب وقبول په مینځ کښې فاصله وه ، نو علامه عینی رحمه الله لیکی:

«والحاصل ان التفریق اذا کان بین الایجاب والقبول فی المجلس لایضر، وان تخلل بینهما کلام، واذا حصل الایجاب فی مجلس والقبول فی أخر، لایجوز العقد قیل : اخذ هذا من حدیث الباب فیه نظر، لان قصته واقعة عین فیطرقها احتمال ان یکون قبل عقیب الایجاب». (۳)

دامام بخاری رحمه الله مقصد دادې که مجلس یو وی نو ایجاب وقبول په مینځ کښې فاصله هم راشي نومضر نه ده ، استدلال کښې دواهبه قصه ئې پیش کړې ده ،لیکن ددې واقعې نه استدلال کښې نظر دې ځکه په دې کښې داتصریح نشته دې چه دایجاب وقبول په مینځ کښې فاصله وه.

حضرت نبی کریم ﷺ چه دنکاح خواهش لرلو والا کوم صحابی رضی الله عنه سره خبرې کړې وې ،په هغې کښې ددې خبرې احتمال دې چه دایجاب نه متصل بعد بغیر دځه فاصلې نه هغه قبول کړې وی نو هله به استدلال مکمل وی ،هرکله چه ثابت شی چه خبرې اترې د دایجاب نه پس وی او ددې خبرو اترونه پس بیا قبول کړې وو، نوبیا به وئیلې شی ،که مجلس یو وی نوبیا دایجاب وقبول په مینځ کښې خبرې مضر نه دی.

۴۵=بَاب إِذَا قَالَ الْخَاطِبُ لِلْوَلِيِّ زَوِّجْنِي فُلَانَةَ فَقَالَ قَدْ زَوَّجْتُكَ بِكَذَا وَكَذَا جَازَ النِّكَاحُ وَإِنْ لَمْ يَقُلْ لِلزَّوْجِ أَرَضِيتَ أَوْ قَبِلْتَ

[۴۸۴۷] حَدَّثَنَا أَبُو النُّعْمَانِ حَدَّثَنَا حَمَّادُ بْنُ زَيْدٍ عَنْ أَبِي حَازِمٍ عَنْ سَهْلِ بْنِ سَعْدٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ أَنَّ امْرَأَةً أَتَتِ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَعَرَضَتْ عَلَيْهِ نَفْسَهَا فَقَالَ مَا لِي الْيَوْمَ فِي النِّسَاءِ مِنْ حَاجَةٍ فَقَالَ رَجُلٌ يَا رَسُولَ اللَّهِ زَوِّجْنِيهَا قَالَ مَا عِنْدَكَ قَالَ مَا

---

۱) ارشادالساری: (۴۲۰/۱۱).
۲) الابواب والتراجم: (۶۹/۲).
۳) عمده القاری: (۱۳۱/۲).

عِنْدِی شَیْءٌ قَالَ اعْطِهَا وَلَوْ خَاتَمًا مِنْ حَدِیدٍ قَالَ مَا عِنْدِی شَیْءٌ قَالَ فَمَا عِنْدَكَ مِنَ الْقُرْآنِ قَالَ كَذَا وَكَذَا قَالَ فَقَدْ مَلَّكْتُكَهَا بِمَا مَعَكَ مِنَ الْقُرْآنِ [ر: ۲۱۸۶].

په دې ځاې کښې امام بخاری رحمه الله دا وئیل غواړی که چا ولی ته اووئیل چه فلانۍ ښځې سره خما نکاح اوکړه او هغه اووئیل چه «زوجتك بكذا وكذا» نو دا نکاح به اوشی او قبلول اوالتماس او درخواست به نکاح قائمقام اوګرزولې شی ، هم دا دحضرات حنفیه ، شوافع او حنابله وغیره مسلك دې. (۱) دې نه پس دا اووئیل چه زه راضی یم یا ما قبوله کړه نو ددې ضرورت نشته دې.

استدلال کښې دواهبه قصه ذکر شوې ده چه په دې کښې حضرت نبی کریم ﷺ صحابی رضی الله عنه په خواست باندې دښځې نکاح ئې اوکړه

اووې فرمائیل چه «زوجتکها بما معك من القرآن» او دې صحابی رضی الله عنه نه دد «قبلت» یا د «رضیت» وغیره الفاظ منقول نه دی. معلوم شو چه التماس او درخواست د قبول قائمقام جوړیدشی.

قوله: مالی الیوم فی النساء من حاجته: په دې باندې اشکال دی چه حضرت نبی کریم ﷺ ته ضرورت نه وو نوبیائې دې طرفته لاندې باندې ولې کتل ، لکه څنګه چه په بل طریق کښې «فصعد النظر فیها وصوبه» الفاظ راغلی دی. حافظ ابن حجر رحمة الله علیه ددې اشکال په جواب کښې لیکی چه :

«من خصائصه وان لم یرد التزویج وتکون فائدة احتمال انها تعجبه فیتزوجها مع استغنائه حینئذ عن زیادة علی من عنده من النساء» (۲)

۳۶= بَاب لَا يَخْطُبُ عَلَى خِطْبَةِ أَخِيهِ حَتَّى يَنْكِحَ أَوْ يَدَعَ

[۴۸۴۸] حَدَّثَنَا مَكِّيُّ بْنُ ابْرَاهِيمَ حَدَّثَنَا ابْنُ جُرَيْجٍ قَالَ سَمِعْتُ نَافِعًا يُحَدِّثُ انَّ ابْنَ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا كَانَ يَقُولُ نَهَى النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ انْ يَبِيعَ بَعْضُكُمْ عَلَى بَيْعِ بَعْضٍ وَلَا يَخْطُبَ الرَّجُلُ عَلَى خِطْبَةِ اخِيهِ حَتَّى يَتْرُكَ الْخَاطِبُ قَبْلَهُ اوْ يَاذَنَ لَهُ الْخَاطِبُ [ر: ۲۰۳۲].

په دې ځاې کښې دوه مسئلې دی. یو دا چه چا یو ځائې ته دنکاح پیغام اولیږلو نو دبل سړی دنکاح دپیغام لیږلو هغه ځائې ته څه حکم دې ؟ په دې سلسله کښې به دمخطوبه حالت ته کتلې شی.

که مخطوبه د خاطب پیغام پخپله قبول کړې وی یائې ولی ته د قبلیدو اجازت ورکړې وونو

---

۱) الهدایه ۲/۲۷۳،وفتح الباری: ۹/۲۶۷).

۲) فتح الباری: ۹/ ۲۴۸).

په دې صورت کښې به بالاتفاق دبل سړی دپاره د نکاح پیغام لیږل حرام دی.
اوکه محظوبه دخاطب پیغام مسترد کړو نوپه دې صورت کښې بالاتفاق دنکاح پیغام لیږل درست دی.
دریم صورت دادې چه مخطوب خاطب طرفته ظاهری میلان ظاهرکړې وی ، په دې صورت کښې اختلاف دې.
دحضرات حنفیه اومالکیه په نیز په دې صورت کښې دنکاح پیغام ورکول جائزدی او دشوافع په نیز هم دا اصح روایت دې ، اوامام احمد رحمه الله نه هم یو روایت ددې مطابق روایت کوی منقول دی.
دامام شافعی رحمه الله نه دویم روایت امام ترمذی رحمه الله د عدم جوازنقل کړې دې، او ا بن قدامه رحمه الله دامام احمد رحمه الله نه هم په دې صورت کښې دعدم جواز قول نقل کړې دې. (۱)
دویمه مسئله داده که یوسړی چرته دنکاح پیغام لیږلې دې او بل سړی په دې کښې مداخلت اوکړو او خپل ځان دپاره ئې دنکاح پیغام اولیږلو او د دویم سړی نکاح اوشوه نودده دانکاح به معتبره وی اوکه نه ؟
جمهور علماء فرمائی چه دده دانکاح به معتبره وی البته دده گناه اوکړه ، دې به گنهگار وی.(۲)
داود ظاهری رحمه الله فرمائی چه دده دانکاح به فسخ کړې کیږی که قبل الدخول وی اوکه بعد الدخول وی.
دمالکیه نه درې اقوال منقول دی، یو دجمهور مطابق دې ، دویم د دواد ظاهری رحمه الله مطابق اودریم قول دادې چه قبل الدخول به فسخ کړې شی او بعد الدخول به نه فسخ کولې شی(۳)
د امام بخاری رحمه الله دترجمة ا لباب نه معلومیږی چه هغه د داود ظاهری رحمه الله د مسلك حمایت کوی .
روایت باب کښې خطبه علی خطبة اخیه نه منع کړې شوې ده. دجمهور علماء په نیز دا تحریمی دی ، ددې وجې هغوی وائی چه داسې کولو والا به گنهگار وی ، علامه خطابی فرمائی چه دا نهی تادیبی ده. لهذا ددوی په نیز خاطب ثانی به گنهگار نه وی. (۴)
[۴۸۴۹] (۵) حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ بُكَيْرٍ حَدَّثَنَا اللَّيْثُ عَنْ جَعْفَرِ بْنِ رَبِيعَةَ عَنِ الْأَعْرَجِ قَالَ

۱) مذکوره تفصیل دپاره اوگورئ المغنی :۶/۶۰۴_۶۰۶ ، شرح نووی مسلم :۱/۴۵۴ ، باب تحریم الخطبه وفتح الباری: ۹/۲۴۹_۲۵۰).
۲) فتح الباری: ۹/۲۵۰).
۳) فتح االباری: ۹/۲۵۰).
٤) فتح الباری: ۹/۲٤۹).
۵) ٤٨٤٩: واخرجه البخاری ایضا فی کتاب الادب ، باب ما ینهی عن التحاسد والتدابر ، رقم الحدیث: ۶۰۶٤ ، وفی کتاب الادب ایضا باب یایهاالذین امنوا اجتنبوا کثیرا من الظن ان بعض الظن اثم ، رقم الحدیث : ۶۰۶۶ ، وفی کتاب الفرایض باب تعلیم الفرایض ، رقم الحدیث: ۶۷۲٤ ، ولم یخرجه احدمن اصحاب الصحاح الستة سوی البخاری).

قَالَ ابو هُرَيْرَةَ يَأْثُرُ (١) عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ اِيَّاكُمْ وَالظَّنَّ فَاِنَّ الظَّنَّ اَكْذَبُ الْحَدِيْثِ وَلَا تَجَسَّسُوا وَلَا تَحَسَّسُوا وَلَا تَبَاغَضُوا وَكُوْنُوا اِخْوَانًا وَلَا يَخْطُبُ الرَّجُلُ عَلٰى خِطْبَةِ اَخِيْهِ حَتّٰى يَنْكِحَ اَوْيَتْرُكَ [ر: ۵۷۱۷، ۵۷۱۹، ۶۳۴۵].

دا حديث امام بخارى رحمه الله په دې مقام با ندې په ړومبى ځل ذكر اوفرمائيلو. او اصحاب صحاح كښې دامام نه علاوه بل چا نه دې ذكر كړې. ددې تشريح مخكښې په كتاب الادب كښې به راشى. دروايت په آخر كښې دى چه «ولايخطب الرجل على خطبة اخيه حتى ينكح اويترك» هم ددې جملې په وجه امام دا حديث په دې ځائې كښې بيان كړې دې ، يعنى هېڅوك سړې دې دخپل رور په نكاح باندې د نكاح پيغام اونه ليږى. تر دې پورې چه خاطب اول نكاح اوكړى (نوپه دې صورت كښې دبل دپاره دپيغام ليږلوهېڅ گنجائش پاتې نشو) يا هغه ئې پخپله پريږدى او لاس ترې اونيسى (نو په دې صورت كښې به ددويمې نكاح پيغام ليږلې شى.

حافظ ابن حجر هم ددې جملې تشريح كوى:

«قوله : حتى ينكح : اى حتى يتزوج الخاطب الاول فيحصل الياس المحض ، وقوله : اويترك : اى الخاطب الاول التزويج فيجوز حينئذ للثانى الخطبة فالغايتان مختلفتان : الاولى ترجع الى الرجاء ونظير الاولى قوله تعالى حتى يلج الجمل فى سم الخياط» (۲)

د «خطبة على خطبة » سلسله كښې امام موفق فرمائى چه په دې كښې دتحريم قول راجح دې. (۳)

علامه ابن جرير طبرى رحمه الله دبعضو علماء كرام نه نقل كړې دى چه د «يخطب الرجل....» نهى منسوخ شوې ده. (۴) او دنسخ دپاره د فاطمه بنت قيس واقعه دليل په طور پيش كوى چه حضرت نبى كريم صلى الله عليه وسلم په خدمت كښې راغلله او وې وئيل چه ماته معاويه بن ابى سفيان او دابو الجهم دواړو پيغام دنكاح وركړې دې نو حضرت نبى كريم صلى الله عليه وسلم اوفرمائيل چه «اما معاوية فصعلوك لا مال له وما ابوالجهم فلا يضع عصاه من منكبه انكحى اسامة» (۵)

ليكن علامه ابن جرير طبرى رحمه الله ددې دعوې ترديد كوى او فرمائى چه مذكوره قصه باندې په نسخ باندې استدلال كول درست نه دى ځكه چه فاطمه بنت قيس حضرت نبى

---

١) ٤٨٤٩: (ياثرى) يروى (اياكم والظن) احذروا سوء الظن بالمسلمين ، ولا تحدثوا عن عدم علم ويقين ، لا سيما فيما يجب فيه القطع (اكذب الحديث) أى يقع الكذب فى الظن اكثر من وقوعه فى ا لكلام (تجسسوا) من التجسس وهو البحث عن العورات والسيئات (تحسسوا) من التحسس وهو طلب معرفة الاخبار والاحوال الغائبة عنه (حتى ينكح) أى فاذا نكح فقد امتعت خطبة الثانى قطعا.

۲) فتح البارى: ۲۵۱/۹).

۳) المغنى لابن قدامه ، كتاب النكاح ، خطبه المراه واحكامها:۱۰۹/۷).

٤) فتح ا لبارى:۹/ ۲۵۰).

۵) [illegible] كتاب النكاح ، باب ماجاء ان لا يخطب الرجل على خطبه اخيه).

کریم ﷺ سره مشوره کولو له راغلی وه او حضرت نبی کریم ﷺ هغې ته مشوره ورکړې وه
، حضرت اسامه ددې حضراتو په خطبه باندې هېڅ مداخلت نه دې کړې (۱)

بیا دا هم دې په ذهن کښې وی چه «لایخطب الرجل علی خطبة اخیه» کښې دمسلمانانو خطبه مراد ده چه دوی ته ددې خبرې اجازت نشته دې چه هغوی دې د نورو مسلمانانو په خطبه کښې دخل اندازی اوکړی.

لیکن که یو ذمی یو ښځې ته دنکاح پیغام اولیږلو نومسلمان هغه ښځې ته دنکاح پیغام لیږلې شی یا نه ؟

امام اوزاعی رحمه الله امام احمد رحمه الله ، ابن المنذر رحمه الله ا و علامه خطابی رحمه الله فرمائی چه د ذمی په خطبه باندې مسلمان خطبه کولې شی، په دې کښې هېڅ حرج نشته دې.(۲).

خو جمهور وائی چه ذمی هم مسلمانانو سره ملحق دې ، چه څنګه دمسلمان په خطبه باندې خطبه کول صحیح نه دی داشان دذمی په خطبه باندې خطبه کول صحیح نه دی،اوپه روایت کښې چه کوم «لایخطب الرجل علی خطبة اخیه» فرمائیلې شوی دی په هغې کښې د«اخی» ذکر عموم اودغلبه په طور دې ، (۳) والله اعلم.

۴۷=باب تفسير ترك الخطبة

[۴۸۵۰] حَدَّثَنَا أَبُو الْيَمَانِ أَخْبَرَنَا شُعَيْبٌ عَنِ الزُّهْرِيِّ قَالَ أَخْبَرَنِي سَالِمُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ أَنَّهُ سَمِعَ عَبْدَ اللَّهِ بْنَ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا يُحَدِّثُ أَنَّ عُمَرَ بْنَ الْخَطَّابِ حِينَ تَأَيَّمَتْ حَفْصَةُ قَالَ عُمَرُ لَقِيتُ أَبَا بَكْرٍ فَقُلْتُ إِنْ شِئْتَ أَنْكَحْتُكَ حَفْصَةَ بِنْتَ عُمَرَ فَلَبِثْتُ لَيَالِيَ ثُمَّ خَطَبَهَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَلَقِيَنِي أَبُو بَكْرٍ فَقَالَ إِنَّهُ لَمْ يَمْنَعْنِي أَنْ أَرْجِعَ إِلَيْكَ فِيمَا عَرَضْتَ إِلاَّ أَنِّي قَدْ عَلِمْتُ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَدْ ذَكَرَهَا فَلَمْ أَكُنْ لأُفْشِيَ سِرَّ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَلَوْ تَرَكَهَا لَقَبِلْتُهَا
تَابَعَهُ يُونُسُ وَمُوسَى بْنُ عُقْبَةَ وَابْنُ أَبِي عَتِيقٍ عَنِ الزُّهْرِيِّ [ر: ۳۷۸۳].

امام بخاری رحمه الله په ترجمة الباب کښې عنوان قائم کړې دې. «خطبه» د ترك کولو تفسیر او ددې لاندې د ام المومنین حضرت حفصه رضی الله عنها واقعه ذکر کړې ده.

① ابن بطال رحمه الله فرمائی په ظاهره دحضرت حفصه رضی الله عنها د دې واقعې څه مناسبت ترجمة الباب معلوم نه دې، ځکه چه په دې واقعه کښې خطبه دترك کولو څه تفسیر نشته دې.

بیا فرمائی چه امام بخاری رحمه الله دا حدیث ددې باب لاندې ذکر کړو او یو لطیف او دقیق استنباط ئې کړې دې، او هغه دا چه دا حضرت ابوبکر صدیق رضی الله عنه ته معلوم وو چه حضرت نبی کریم ﷺ کله دنکاح پیغام راولیږی نو حضرت عمر فاروق رضی الله عنه به دا نه رد کوی. امام

---

۱) فتح البارى: (۲۵۰/۹).
۲) فتح البارى: (۲۵۰/۹).
۳) فتح البارى: ۲۵۰/۹ ، ۲۵۱

بخاری رحمه الله دا واقعه ذکر کړې او فرمائیلي ئې دي چه ((خطبة على خطبة الاخ)) چه ممنوع ده نوددې صرف دا یو صورت نه دې چه سړی د نکاح پیغام اولیږلواو بل سړې دې دنکاح پیغام نه لیږی بلکه په دې کښې هغه صورت هم داخل دې چه کله یوداسې سړی د نکاح اراده اوکړه او خیال ئې ظاهر کړو چه ولی ته کله ددې خیال علم اوشی نوهغه به دخپل مولیه په نکاح کښې ده ته ترجیح ورکوی نو داسې صورت کښې هم ددې لوئې سړی په مقابله کښې خطبه نه دی پیش کول پکار. لکه څنګه چه حضرت ابوبکر صدیق رضی الله عنه ته دحضرت نبی کریم صلی الله علیه وسلم دخیال علم وو. نوهغه خپله خطبه پیش نه کړه، امام بخاری رحمه الله دا واقعه په دې باب کښې ذکر کړه اود خطبې ترک کول دې بل تفسیر ته ئې اشاره کړې ده.(۱)

② ابن منیر مالکی رحمه الله یو بله خبره فرمائیلې ده،هغوی وئیلی دی چه امام بخاری رحمه الله ددې باب لاندې مذکوره واقعه ذکر کوی د ((خطبة على الخطبة)) مطلقًا ممانعت بیان فرمائیلې دې. څکه چه مذکوره واقعه کښې حضرت ابوبکر صدیق رضی الله عنه انکارکړې وو. حالانکه دخاطب او ولی په مینځ کښې تر اوسه پورې خبره پخه شوې نه وه. او پیغام هم نه وولیږلې شوې. اوسه پورې ئې صرف اراده اوخیال کړې وو، ددې باوجود حضرت ابوبکر صدیق رضی الله عنه خطبه ورکولو نه انکار کړې وو، نو چه په کوم صورت کښې پیغام دنکاح لیږلې شوې وی په هغې کښې به طریق اولی خطبه نه دې لیږل پکار.(۲)

حافظ ابن حجر رحمه الله دابن بطال رحمه الله قول اولی او دقیق ګڼړلې دې. چنانچه هغه فرمائی چه ((وما أبداه ابن بطال أدق وأولى))(۳)

حضرت شیخ الحدیث مولانا محمد ذکریا رحمه الله هم دا راجح ګڼړلې دې ، هغوی لیکی چه ((قلت: وحاصل ما ابداه ابن بطال وهو الاوجه عندی ان الامام البخاری اشار الی ان ارادة الرجل الخطبة ایضا داخل فی الخطبة لان ابابکر امتنع عن الخطبة لعلمه ارادته صلی الله علیه وسلم الخطبة مع انه علیه السلام لم یخطب بعد، واذا کانت ارادة الخطبة فی حکم الخطبة فترک الا ارادة ترکها)) (۴)

③ بعضې حضراتو د ترجمة الباب یو دریم مطلب بیان کړې دې اوهغه دا چه دترک خطبه تفسیر نه دامام رحمه الله مراد دادې چه څوک سړې خطبه پیش کړی او دې نه پس هغه خطبه پرینبودل غواړی نو داسې نه پریږدی بلکه ددې د پرینبودو وجه اوعذر دې بیان کړې ، څکه دعذربیانولو نه بغیر ولی به عار محسوسوی.(۵)

لیکن روایت په دې مراد باندې دلالت نه کوی څکه چه حضرت ابوبکر صدیق رضی الله عنه خطبه نه وه ورکړې.

---

۱) فتح الباری: ۹/۲۵۲).
۲) اوګورئ: المتواری علی تراجم ابواب البخاری لابن المنیر : ۲۸۵).
۳) فتح الباری: ۹/۲۵۲).
٤) اوګورئ الابواب والتراجم :۲/۶۰).
۵) اوګورئ الابواب والتراجم: ۲/۷۰).

قوله: تابعه يونس وموسى بن عقبة وابن ابى عتيق عن الزهري: يزيد بن يونس بن زيد متابعت لره دار قطني موصولاً نقل كړې دې. دموسى بن عقبه او دابن ابى عتيق متابعت ذهلي په «زهريات» كښې موصولاً نقل كړې دې. (١)

په «تابعه» كښې ضمير مفعول «شعيب» طرفته ته راجع دې يعنى ددې حضراتو دشعيب متابعت اوكړو.

٤٨=بَابُ الْخُطْبَةِ

په نكاح كښې خطبه وئيلى كيږى ، دداود ظاهرى رحمه الله وغيره په نيزدا واجب ده ليكن جمهور علماء وائى چه په نكاح كښې خطبه سنت يا مستحب ده. (٢)

چه كوم حضرات دوجوب قائل دى هغوى وائى چه حضرت نبى كريم ﷺ د حضرت فاطمه رضي الله عنها په نكاح كښې خطبه وئيلې وه او ددوى افعال محمول على الوجوب دى. (٣)

او چه كوم حضرات دعدم وجوب قائل دى ، دهغوى استدلال دواهبه قصه ده.

چه په دې كښې خطبې نه بغير «زوجناكها بما معك من القرآن» وئيل او حضرت نبى كريم ﷺ نكاح كړې وه.

علامه قسطلانى رحمه الله ليكلى دى چه په نكاح كښې څلور خطبې مستحب دى.

① يو دخاطب خطبه دپيغام نه مخكښې ② دويمه ددې پيغام دقبليدو نه مخكښې ③ دريمه خطبه ايجاب نه مخكښې دولى طرفنه ④ او څلورمه نكاح كوونكى طرفنه دقبول نه مخكښې. (٤)

اصحاب السنن دنكاح خطبه نقل كړې ده چه دهغې الفاظ دى:

«ان الحمدلله نحمده ونستعينه ونستغفره ونعوذبالله من شرور انفسنا ومن سيئات اعمالنا من يهده الله فلا مضل له ومن فلا هادى له واشهد ان لا اله الا الله وحده لاشريك له وان محمدا عبده ورسوله ﷺ وعلى آله وصحبه يا ايها الذين امنوا اتقوا الله حق تقاته ولا تموتن الا وانتم مسلمون ، يا ايها الناس اتقوا ربكم الذى خلقكم الى قوله تعالى رقيبا يا ايها الذين امنوا اتقوا الله وقولو قولا سديدا الى قوله عظيما» (٥)

[٤٨٥١] حَدَّثَنَا قَبِيصَةُ حَدَّثَنَا سُفْيَانُ عَنْ زَيْدِ بْنِ اسْلَمَ قَالَ سَمِعْتُ ابْنَ عُمَرَ يَقُولُ جَاءَ رَجُلَانِ مِنَ الْمَشْرِقِ فَخَطَبَا فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ انَّ مِنَ الْبَيَانِ لَسِحْرًا [ر: ٥٤٣٤]

---

١) فتح البارى: ٢٥٢/٩ ، ارشادالسارى: ٤٢٤/١١).
٢) عمده القارى: ١٣٤/٢٠).
٣) عمدة القارى: ١٣٤/٢٠).
٤) ارشادالسارى: ٤٢٥/١١).
٥) ارشادالسارى: ٤٢٥/١١).

امام بخاری رحمه الله داحدیث په رومبی ځل ذکر اوفرمائیلو. او مخکښي کتاب الطب کښي به هم دا ذکر کوی. په دې کښي دی چه د (مديني منورې) مشرق (يعني نجد) نه دوه سړی راغلل او دواړو خطبه اوونيله نو په دې باندې حضرت نبی کریم ﷺ اوفرمائيل چه «ان من البيان لسحرا» يعنی بعضې بيان دجادو پشان تاثير لری.

په دې دواړو کښي ديو نوم زبرقان بن بدر وو او دبل نوم عمرو بن الاهيم وو. دوی په کال نهمه هجرئی کښي راغلی وو. (۱)

ددې حديث په ترجمة الباب کښي د ذکر کولو څه وجه ده؟ علامه انور شاه کشميری رحمه الله فرمائی چه امام بخاری رحمه الله ته دخطبه نکاح په سلسله کښي چونکه دخپل شرط مطابق څه حديث ملاؤ نشو نو ددې وجې هغوی حديث باب ذکر اوفرمائيلو. څکه چه په دې د اسم جنس خطبه ذکر دې. نو هغه فرمائی چه «الخطبة وهی مستحبة الا ان الحديث فيه ليس على شرطه فاتى بحديث فى الجنس» (۲)

بعض حضرات فرمائی چه دا حديث ئې په دې باب کښي ذکر امام بخاری رحمه الله په نکاح کښي دخطبه مشروعيت او ووجه حکمت طرفته اشاره کړې ده. په حديث کښي دی چه په بعضو بيانونو کښي دجادو پشان اثر وی، انسان ددې نه يودم متاثره کيږی. او چونکه دنکاح په وخت کښي اولياء ته دخپلو بچو د جدائی احساس وی نو خطبه مشروع کړې شوه چه ددې اثر نه متاثره شی او داولياء طبعی تاثر ختم شی. (۳)

قوله: ان من البيان لسحرا: ددې باره کښي دعلماؤ دوه قولونه دی:

① بعضې حضرات وائی چه دحضرت نبی کريم ﷺ مقصود ددوی دخطبې مدح کول وو او دا وئيل وو چه ددوی انداز بيان د جادو پشان اثر لری. (۴)

② او بعضې حضرات فرمائی چه ددې جملې نه غندنه (مذمت) مقصود دې، دا وئيل دی چه دا خو بالکل هغه انداز دې لکه څنګه چه دجادو انداز وی چه باطل لره حق او حق لره باطل کښي ظاهروی. (۵)

۴۹=بَاب ضَرْبِ الدُّفِّ فِي النِّكَاحِ وَالْوَلِيمَةِ

[۴۸۵۲] حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ حَدَّثَنَا بِشْرُ بْنُ الْمُفَضَّلِ حَدَّثَنَا خَالِدُ بْنُ ذَكْوَانَ قَالَ قَالَتْ الرُّبَيِّعُ بِنْتُ مُعَوِّذِ بْنِ عَفْرَاءَ جَاءَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَدَخَلَ حِينَ بُنِيَ عَلَيَّ فَجَلَسَ عَلَى فِرَاشِي كَمَجْلِسِكَ مِنِّي فَجَعَلَتْ جُوَيْرِيَاتٌ لَنَا يَضْرِبْنَ بِالدُّفِّ وَيَنْدُبْنَ مَنْ قُتِلَ مِنْ

---

۱) ارشاد الساری: ۱۱/۴٤٥).
۲) فيض الباری: ٤/۲۹۰).
۳) فتح الباری: ۹/۲۵۳).
٤) فتح الباری: ۹/۲۳۸، کتاب الطب، باب ان من البيان لسحرا).
۵) فتح الباری: ۹/۲۳۸، کتاب الطب).

اَبَائِي يَوْمَ بَدْرٍ إِذْ قَالَتْ إِحْدَاهُنَّ وَفِينَا نَبِيٌّ يَعْلَمُ مَا فِي غَدٍ فَقَالَ دَعِي هَذِهِ وَقُولِي بِالَّذِي كُنْتِ تَقُولِينَ [ر:۳۷۸۰].

دامام بخاری رحمه الله مقصد دادې چه په نکاح او ولیمه کښې په دف غږولو کښې څه باك نشته دې. امام احمدبن حنبل رحمه الله فرمائي چه دنکاح اظهار مستحب دې ، او په دې کښې دف غږول پکار دی چه ښه مشهور معروف شی. (۱)

حضرات فقهاءکرام د دف غږولو اجازت ورکړې دې . په دې شرط چه هغه د حدودو دننه دننه وی او آلات دموسیقی، ستار او هارمونیم وغیره دې سره نه وی. (۲)

په نکاح کښې دشهادت حکم: دامام بخاری رحمه الله ددې ترجمې يو مختلف فيه مسئله طرفته اشاره هم کولې شی ، اودهغه دا چه په نکاح کښې اشتهار او اعلان کافی دې ، د شهادت ضرورت نشته دې یا اعلان واشتهار کافی نه دې شهادت ضروری دې، دا مسئله مختلف فیها ده. (۳)

دامام مالك رحمه الله مشهور مسلك دادې چه په نکاح کښې اعلان کافی دې،دشهادت ضرورت نشته،دامام احمدبن حنبل رحمه الله هم روایت ددې مطابق دې. (۴)

باقی ائمه کرام دشهادت ضرورت ګنړی، (۵) دامام مالك رحمه الله اصل مسلك دادې چه دنکاح په وخت کښې شهادت ضرورت نشته دې،البته زفاف نه قبل دشهادت هم ضرورت ګنړی.(۶)

مخکښې روایت کښې دبچیانو دپاره د دف غږولو ذکر دې ، ددې نه امام بخاری رحمه الله ثابت کړې دی چه د دف غږول دبناء په وخت کښې جائز دی. ددې حدیث تشریح په کتاب المغازی صفحه ۱۵۴ باندې تیره شوې ده.

۵۰=بَاب قَوْلِ اللَّهِ تَعَالَى: وَآتُوا النِّسَاءَ صَدُقَاتِهِنَّ نِحْلَةً (النساء: ۴)

وَكَثْرَةِ الْمَهْرِ وَأَدْنَى مَا يَجُوزُ مِنَ الصَّدَاقِ

وَقَوْلِهِ تَعَالَى: وَآتَيْتُمْ إِحْدَاهُنَّ قِنْطَارًا فَلَا تَأْخُذُوا مِنْهُ شَيْئًا (النساء:۲۰).

وَقَوْلِهِ: جَلَّ ذِكْرُهُ أَوْ تَفْرِضُوا لَهُنَّ فَرِيضَةً (البقرة:۲۳۶).

وَقَالَ سَهْلٌ قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَلَوْ خَاتَمًا مِنْ حَدِيدٍ [ر:۲۱۸۶].

مسئله اقل مهر: په دې باب کښې امام بخاری رحمه الله مسئله د اقل مهر بیانول غواړی.

په دې خبره باندې خود ټولو اتفاق دې چه مهر شرائط نکاح کښې داخل دې البته په دې

---

۱) اوګورئ الانصاف فی معرفه الراجع من الخلاف علی مذهب الامام احمد بن حنبل رحمه الله ، کتاب النکاح: ۳۴۱/۸).

۲) تعلیقات لا مع الدراری: ۳۰۷/۹).

۳) عمده القاری: ۱۳۶/۲۰).

٤) الهدایه: ۲۷٤/۲).

۵) الهدایه: ۲۷٤/۲ ، وفتح التقدیر: ۱٤۰/۳ _ ۱٤۱).

۶) فتح الباری:۹/).

کبنې اختلاف دې چه اقل مهر څومره پکار دې؟.
① ظاهریه او علامه ابن حزم فرمائی چه هر څیز مهر جوړیدیشی ، تر دې د اوربشو یو دانه هم مهر جوړیدیشی. (۱)
② ابن شبرمه رحمة الله علیه فرمائی چه اقل مهر پنځه درهمه دې (۲)
③ دمالکیه‌په نیز اقل مهر ربع دینار دې ، هم دا سرقه کبنې دهغه په نیز دقطع د نصاب دې، دربع ید دینارعوض کبنې سرقه کبنې یو اندام پریکول دی اودلته دیو اندام‌ملکیت نه حاصلیږی: (۳)
④ دامام شافعی رحمه الله او امام احمد بن حنبل رحمه الله په نیز چه کوم څیز په قیمت کبنې ایږدی هغه مهر جوړیدیشی ، دامام بخاری رحمه الله رجحان هم دې طرفته معلومیږی (۴)
⑤ دحضرات حنفیه په نیز اقل مهر لس درهمه‌دې او همدا مقدار دهغوی په نیز سرقه کبنې دقطع ید نصاب دې (۵)

دلائل حنفیه : حنفیه دحضرت جابر بن عبدالله رضی الله عنه د روایت نه استدلال کوی چه حضرت نبی کریم صلی الله علیه وسلم فرمائیلی دی چه «لا تنکحوا النساء الا الاکفاء ولا یزوجهن الا الاولیاء ولا مهر دون عشرة دراهم» دار قطنی اوبیهقی دا روایت نقل کړې دې . (۶)

لیکن ددې په سند کبنې «مبشر بن عبید» یو متروك راوی دې ، امام احمد بن حنبل رحمه الله كذب طرفته دده نسبت کړې دې. (۷). اودده شیخ حجاج بن ارطاس دې ، هغه هم ضعیف او مدلس دې (۸)

دحضرت جابربن عبدالله رضی الله عنه دمذکوره روایت‌یو بل سندهم دې چه په هغې کبنې حجاج بن ارطاة نه دې ، هغه ابویعلی‌په خپل مسند کبنې ، ابن حبان په کتاب الضعفاء کبنې او ابن عدی نقل کړې دې. خو هغه هم د مبشر بن عبید په‌طریق سره منقول دې.(۹)البته محقق ابن همام دا حدیث دابن حاتم په طریق نقل کړې دې چه دهغې سند حسن دې، او هغوی د

---

۱ اوګورئ المحلی لابن حزم: ۴۹۴/۹).
۲) فتح الباری: ۲۶۲/۹).
۳) فتح الباری: ۲۶۲/۹).
٤) فتح الباری: ۲۶۲/۹).
۵) اوګورئ هدایهمع فتح التقدیر ، کتاب النکاح ، باب المهر : ۳۰۵/۳).
۶) اجرجه الدار قطنی ۲۴۵/۳ ، والبیقهی : ۱۳۳/۷).
۷) فتح التقدیر: ۲۸۰/۳ ، ومیزان الاعتدال: ۴۳۳/۳ ، وکتاب الضعفاء الکبیر: ۳۳۵/٤ ، والکامل لابن عدی: ۴۱۷/۶).) اګر چه بعض ځایونوکبنې امام ترمذی رحمه الله دده روایتونوته حسن ونیلی دی تهذیب الکمال :۴۲۵/۵ رقم الترجمه: ۱۱۲۱).
۸) اوګورئ فیض الباری: ۲۹۰/٤) حضرت کشمیری رحمه الله هم دده تحسین کړې دې)
۹) اوګورئ الکامل فی ضعفاء الرجال: ۴۱۸/۶).

حافظ ابن حجر حوالې سره نقل کړې دې چه «انه بهذا الاسناد حسن ولا اقل منه»(۱) دا سناد حسن دی ، دحسن نه کمه درجه ددې نه ده ، ابن امیر الحاج هم دده تحسین کړې دې (۲)
لهذا مذکوره روایت قابل احتجاج اولائق استدلا دې.
ددې تائید حضرت علی ﷛ داثرنه هم دې ، چه هغه دارقطنی په مخلف طرق سره ذکر کړې دې ، «لامهر اقل من عشرة دراهم» (۳)
داشان په قران کریم کښې دی چه ﴿قَدْ عَلِمْنَا مَا فَرَضْنَا عَلَيْهِمْ فِيٓ أَزْوَاجِهِمْ﴾ دفرض معنی مقرر کول دی چه ددې نه معلومیږی چه مهر شرعًا مقرر دې ، لیکنم دا آیت بیان مقدار کښې مجمل دې او دحضرت جابر بن عبدالله ﷛ حدیث واحد حدیث دې چه هغه ددې مقدار تفصیل کړې دې او ددې اجمال دپاره هغه بیان اوګنړلې شو. ددې نه علاوه هیڅ بل حدیث په دې سلسله کښې نه دې روایت شوې
دحضرات حنفیه مسلک باندې یو اشکال: دحضرات حنفیه مسلک باندې یو اعتراض داکیږی چه قران کریم کښې ﴿وَءَاتُوا۟ ٱلنِّسَآءَ صَدُقَٰتِهِنَّ نِحْلَةً﴾ مطلق وارد شوی دی. مطلق لره خو په خپل اطلاق باندې پریخودل پکاردی. اوقلیل اوکثیر هریو لره مهرجوړول پکار دی. مذکوره حدیث خبر واحد دې او خبر واحد مطلق مقید نه شی کولې لکه څنګه چه دحنفیه مسلک دې.
بعضې حضرات ددې جواب کوی چه کتاب الله دمقدار بیان کښې مطلق نه دی بلکه مجمل دی او حدیث نه ددې بیان کیږی او خبر واحد بیان دپاره قابل قبول وی.
لیکن دا جواب ضعیف دې او مذکوره آیت مطلق دې ، داشان ﴿وَأُحِلَّ لَكُم مَّا وَرَآءَ...الخ﴾ هم مطلق دې .اګر چه ددې نه پس ﴿وَأُحِلَّ لَكُم مَّا وَرَآءَ...الخ﴾ کښې ﴿وَأُحِلَّ لَكُم مَّا وَرَآءَ...الخ﴾ لره حضرات حنفیه د ﴿وَأُحِلَّ لَكُم مَّا وَرَآءَ...الخ﴾ په معنی کښې اخلی او استدلال ئې ترې کړې دې چه الله ﷻ مقدار مقرر فرمائیلې دې . لیکن هغه مقدار مجمل دې اومذکوره حدیث جابر کښې ددې مقدار بیان دې. لیکن علامه ابن همام فرمائیلی دی چه په آیت کریمه کښې دمقدار دمعلومیدو نسبت الله ﷻ خپل طرفته کړې دې چه مونږ کوم مقدار مقرر کړې دې هغه معین مقدار مونږ ته معلوم دې. دخلقو دپاره ددې مقدار تعیین نه آیت کریمه خاموش دې.
دآیت کریمه دسیاق وسباق په وجې سره که مهر هم مراد واخستلې شی نو بیا به هم هغه دخلقو دپاره متعین مقدار تعیین لره مستلزم نه دی. زیات نه زیات نفس وجوب ثابتوی. باقی دخلقو په نسبت سره مقدار تعیین نه په دې کښې تفصیلاً دې او نه اجمالاً حدیث جابر بیان هم په هغه وخت کښې جوړیدیشی. هرکله چه خلقو دپاره دمقدار تعیین په دې کښې مجملاً تسلیم کړې شی . لهذا ددې نه دحنفیه مذکوره انداز نه استدلال کول درست نه دی ، چنانچه هغه لیکی چه :

---

۱) فتح التقدیر: ۲۸۱/۳ _ ۲۸۲).
۲) فتح المهلم :۳۸۰/۳. باب الصداق).
۳) او ګ ، ر ، ی : سنن دارقطنی : ۲۴۵/۳ ، وسنن بیهقی: ۲۴۰/۷).

«انما افاد النص معلومية المفروض له سبحانه والاتفاق على انه فى الزوجات والمملوكين ما يكفى كلا من النفقة والكسوة والسكنى فهو مراد من الاية قطعا وكون المهر ايضا مراد بالسياق ... لا يستلزم تقديره بمعين» (۱)

د شافعيه او حنابله دلائل : حضرات شافعيه او حنابله يو خو دقران پاك دآيت نه استدلال كوي او امام بخاري رحمه الله په دې خائې كښې فرمائى چه په دې كښې مطلق دمال ذكر دې ، هيڅ معين مقدار نشته دې .
نور هغه څو احاديثو نه استدلال كوى.

① دترمذى او ابن ماجه حديث دې «انه ﷺ اجاز نكاح امرأة على نعلين» چه حضرت نبى كريم ﷺ په نعلينو باندې نكاح دښځې جائز كړې ده.
ليكن دا حديث ضعيف دې ،اګر چه ترمذى ددې تصحيح كړې ده ، ليكن په دې كښې عاصم بن عبيدالله يو ضعيف راوى دې. (۲)

② ددوى دويم استدلال دحضرت جابر رضی الله عنه حديث دې «من اعطى فى صداق مرأة مل كفيه سويقا او تمرا فقد استحل»(۳) په دې كښې يو موټئ سويق او تمر دنكاح دپاره كافى ګنړلې شوى دى.
ليكن دا حديث هم ضعيف دې ځكه چه ددې سند كښې اسحاق بن جبريل اومسلم بن رومان او دوى دواړه مجهول دى (۴)

③ دشوافع او حنابله دريم استدلال د دار قطنى او طبرانى روايت نه دې «ادو العلائق قيل : وما العلائق ؟ قال ماتراضى عليه الاهلون ، ولو قضيبا من اراك» (۵) يعنى د اراك دونې ښاخ باندې هم كه طرفين راضى وى نونكاح به صحيح شى.
ليكن د دې حديث په سند كښې محمد بن عبدالرحمان يو ضعيف راوى دې ددې وجې قابل احتجاج نه دې . (۶)

④ دشوافع اوحنابله څلورم استدلال دحضرت سهيل رضی الله عنه حديث نه دې اوهغه صحيح حديث دې ،چه په هغې كښې حضرت نبى كريم ﷺ فرمائيلى دى چه «لو خاتما من حديد».

⑤ ددوى پنځم استدلال د حضرت عبدالرحمان بن عوف رضی الله عنه حديث باب نه دې چه كله

---

۱) فتح التقدير: ۳۰۹/۳).
۲) الحديث اخرجه الترمذى ۱۱۱۳ ،وابن ماجه : ۱۸۸۸ ، واحمد : ۳/ ٤٤٥ ، وقال ابن الجوزى فى التحقيق فى اسناده عاصم بن عبيدالله ، قال ابن معين : ضعيف لا يحتج به ، وقال ابن حبان : كان فاحش الخطاء فترک ، قاله الزيلعى فى نصب الرايه :۲۰۰/۳ ، وقال ابن ابى حاتم فى علله : ۱۲۷۶ ، سالت ابى عن هذا الحديث فقال : هو منكر وعاصم منكر الحديث).
۳) فتح التقدير: ۳۰۸/۳).
٤) فتح القدير: ۳۰۸/۳).
5) اوګورئ سنن دارقطنى ۲٤٤/۳ ، وفتح التقدير: ۲۰۷/۳).
۶) فتح التقدير:۳۰۸/۳ ، ونصب الرايه اللزيلعى:۲۰۰/۳).

هغوی حضرت نبی کریم ﷺ ته دخپلې نکاح پیغام ورکړو نو حضرت نبی کریم ﷺ اوفرمائیل چه "په مهر کښې دې څه ورکړل ؟" حضرت عبدالرحمان رضی الله عنه اوفرمائیل چه «وزن نواة من ذهب» او دا حدیث صحیح دې.

دحضرات حنفیه او مالکیه طرفنه ددې حدیثونو مختلف جوابات ورکړې شوی دی:

① مشهور جواب دادې چه ددې نه مراد مهر معجل دې ، ابوالحسن ابن قصار مالکی هم دا جواب کړیدې. (۱)

② بعضو داواقعات په خصوصیت باندې محمول کړی دی . (۲) لیکن د خصوصیت دعوی به په هغه وخت کښې وی چه کله دخصوصیت دلیل هم موجود وی او په دې ځائې کښې داشان څه دلیل نشته دې.

③ علامه انورشاه کشمیری رحمه الله فرمائی چه ابتداء داسلام کښې چونکه مسلمانان غریب وو اوعسر اوتنگی وه نو ددوجې په هغه وخت کښې شریعت بیشکه دمهر په معامله کښې داشان رعایت کړې وو لیکن دې نه پس کله چه الله ﷻ فراخی اومالداری راوستله نوبیا په مهر کښې زیاتوالې اوکړې شو نو فرمائی چه :

«والرای فیه عندی ان المهر وکذا نصاب السرقة کانا قلیلین فی اول الاسلام لعسر حال المسلمین فلما وسع الله تعالی علیهم زید فی المهر ونصاب السرقة ایضا حتی استقر العمل علی عشرة دراهم فیهما فلا نسخ عندی وحینئذ جاز ان یکون نحو خاتم حدید تمام المهر فی زمن» (۳)

امام بخاری رحمه الله دا ترجمة الباب قائم کړی دی اودا خبره ئې بیان کړې ده چه مال قلیل او کثیر دواړه مهر جوړیدې شي نو «واتوا النساء صدقاتهن نحلة» او «تفرضوا لهن فریضة» دادواړه آیتونه مطلق دی ، قلیل اوکثیر دواړو لره شامل دی او آیت کریمه «واتیتم احداهن قنطارا فلا تاخذوا منه شیئا» لره په ترجمة الباب کښې «وکثرة المهر» دپاره په طور دلیل پیش کړې دې ، په دې آیت کریمه حضرت عمر فاروق رضی الله عنه په دور کښې یوې ښځې کثرت مهر باندې استدلال کړې وو ،حضرت عمر فاروق رضی الله عنه فرمائیلی دی چه «لاتغلوا فی مهور النساء» دښځو مهرونه زیات مه کوئی.نویو ښځې اووئیل «لیس ذالک لک یا عمر، ان الله یقول ، واتیتم احداهن قنطارا من ذهب» دحضرت عبدالله بن مسعود رضی الله عنه په قرات کښې داشان دی «قنطارا» نه پس «من ذهب» اضافه کړې شوې ده). نو په دې باندې حضرت عمر فاروق رضی الله عنه اوفرمائیل چه «امراة خاصمت عمر فخصمته». (۴)

---

۱) صاحب فتح التقدیر هم دا حدیث په مهر معجل باندې محمول کړې دې اوګورئ فتح القدیر: ۳۰۶/۳، ۳۰۸).

۲) اوجز المسالک :۲۹۵/۹ ، کتاب النکاح ، باب ماجاء فی الصداق).

۳) فیض الباری: ۲۰۹/٤).

٤) فتح الباری: ۲۵۵/۹).

[۴۸۵۳] حَدَّثَنَا سُلَيْمَانُ بْنُ حَرْبٍ حَدَّثَنَا شُعْبَةُ عَنْ عَبْدِ الْعَزِيزِ بْنِ صُهَيْبٍ عَنْ أَنَسٍ أَنَّ عَبْدَ الرَّحْمٰنِ بْنَ عَوْفٍ تَزَوَّجَ امْرَأَةً عَلَى وَزْنِ نَوَاةٍ فَرَأَى النَّبِيُّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بَشَاشَةَ الْعُرْسِ فَسَأَلَهُ فَقَالَ إِنِّي تَزَوَّجْتُ امْرَأَةً عَلَى وَزْنِ نَوَاةٍ وَعَنْ قَتَادَةَ عَنْ أَنَسٍ أَنَّ عَبْدَ الرَّحْمٰنِ بْنَ عَوْفٍ تَزَوَّجَ امْرَأَةً عَلَى وَزْنِ نَوَاةٍ مِنْ ذَهَبٍ [ر: ۱۹۴۳].

په روايت كښې دى چه حضرت عبدالرحمان بن عوف رضی الله عنه يو ښځې سره په وزن نواة باندې نكاح اوكړه ، دوزن نواة تفسير كښې لوئې اختلاف دې.

امام شافعى رحمه الله فرمائى چه نواة پنځه درهمه دى ، امام بخارى رحمه الله هم په «الادب المفرد» كښې داشان فرمائيلى دى ، علامه خطابى هم ددې مطابق فرمائيلى دى،قاضى عياض دا داكثرو عالمانو قول ګڼړلې دې (۱)

امام احمد رحمه الله فرمائى چه نواة درې درهمه او يو ثلث وى ، بعضې حضرات فرمائى چه نواة درې درهمه او ربع وى ،بعضې وائى درې درهمه اونصف وى.

مالكيه فرمائى چه داهل مدينه په نيز ربع دينار ته وئيلې شى ،(۲) موطا امام محمد كښې دامام محمد رحمه الله ميلان دې طرفته دې چه نواة لس درهمه وى (۳) نوهر سړې دخپل خپل مذهب مطابق ددې تفسير كوى ، ليكن مشهور رومبې قول دې.

او كه پنځه يا درې درهم وربع يا ثلث يا نصف مقدار مراد واخستلې شى نواحناف به په دې صورت كښې په مهر معجل باندې محمول كوى «بشاشة العرس» يعنى د واده خوشحالى.

۵۱=بَابُ التَّزْوِيجِ عَلَى الْقُرْآنِ وَبِغَيْرِ صَدَاقٍ

[۴۸۵۴] حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ عَبْدِ اللّٰهِ حَدَّثَنَا سُفْيَانُ سَمِعْتُ أَبَا حَازِمٍ يَقُولُ سَمِعْتُ سَهْلَ بْنَ سَعْدٍ السَّاعِدِيَّ يَقُولُ إِنِّي لَفِي الْقَوْمِ عِنْدَ رَسُولِ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذْ قَامَتِ امْرَأَةٌ فَقَالَتْ يَا رَسُولَ اللّٰهِ إِنَّهَا قَدْ وَهَبَتْ نَفْسَهَا لَكَ فَرَ فِيهَا رَأْيَكَ فَلَمْ يُجِبْهَا شَيْئًا ثُمَّ قَامَتْ فَقَالَتْ يَا رَسُولَ اللّٰهِ إِنَّهَا قَدْ وَهَبَتْ نَفْسَهَا لَكَ فَرَ فِيهَا رَأْيَكَ فَلَمْ يُجِبْهَا شَيْئًا ثُمَّ قَامَتِ الثَّالِثَةَ فَقَالَتْ إِنَّهَا قَدْ وَهَبَتْ نَفْسَهَا لَكَ فَرَ فِيهَا رَأْيَكَ فَقَامَ رَجُلٌ فَقَالَ يَا رَسُولَ اللّٰهِ أَنْكِحْنِيهَا قَالَ هَلْ عِنْدَكَ مِنْ شَيْءٍ قَالَ لَا قَالَ اذْهَبْ فَاطْلُبْ وَلَوْ خَاتَمًا مِنْ حَدِيدٍ فَذَهَبَ فَطَلَبَ ثُمَّ جَاءَ فَقَالَ مَا وَجَدْتُ شَيْئًا وَلَا خَاتَمًا مِنْ حَدِيدٍ فَقَالَ هَلْ مَعَكَ مِنَ الْقُرْآنِ شَيْءٌ قَالَ مَعِي سُورَةُ كَذَا وَسُورَةُ كَذَا قَالَ اذْهَبْ فَقَدْ أَنْكَحْتُكَهَا بِمَا مَعَكَ مِنَ الْقُرْآنِ [ر: ۲۱۸۶].

امام بخارى رحمه الله په دې باب كښې دوه مسئلې ذكر كړى دى ، يو مسئله داده چه تعليم القرآن لره مهر جوړولې شى كه نه ، ددې مسئلې تفصيل ما قبل كښې تير شوې دې.

---

۱) فتح البارى: ۲۹۲/۹).
۲) فتح البارى: ۲۹۲/۹).
۳) اوګورئ موطا امام محمد ، كتاب النكاح ، باب ادنى مايتزوج الرجل عليه المراه : ۳۴۳).

دمهر دذكر كولو نه بغير دنكاح انعقاد كولو مسئله : دويمه مسئله داده چه‌دمهر د ذ كر كولو نه بغير دنكاح انعقاد كيږی يا نه . په دې باندې دټولو اتفاق دې چه مهر نه بغير نكاح صحيح نه ده. بغير دمهر نه‌نكاح صرف دحضرت نبی كريم ﷺ خصوصيت وو.(۱) البته كه دمهر ذكر نه وی نو په هغه وخت كښې به نكاح اوشی اوكه نه ؟ .

حضرات حنفيه او حنابله وائی چه منعقد به شی ، داكثر شوافع هم دا رائې ده او په دې صورت كښې مهر مثل به لازم وی. (۲)

بعض شوافع‌وائی چه داسې صورت كښې به‌نكاح معتبره نه وی ، صاحب هدايه‌امام مالك رحمه الله طرفته‌دا قول منسوب كړې دې. (۳)

قوله: فرفيها رايك: يعنی تاسو په دې سلسله كښې خپله رائې قائمه كړئی. كه تاسو غواړئی نوځه خپل نفس تاسو دپاره هبه كوم. تاسو ما قبوله كړئی. «فر» په دې كښې فاء تعقيبيه يا عاطفه ده او «ر» باب فتح نه دامر حاضر صيغه ده.«رأى ، رأيا» كتل ، رائې قائمول ،«ر»اصل كښې«أراى» وو آخر نه ياءحرف علت حذف كړې شو ځكه چه‌امر مجزوم كيږی اودهمزه فتحه د راء طرفته دتخفيف په غرض سره منتقل كړې شوه اوهمزه ئې اوغورزول ،هركله چه «راء» مفتوحه شوه نو دهمزه وصل ضرورت باقی پاتې نشو ، ددې وجې همزه وصل ئې حذف كړل ا ودې نه «ر» جوړه شوه ، نو حضرت علامه عينی رحمه الله ليكی چه :

«" فر" الفاء للعطف و" ر" وحدها امر من " رأى يرى" على وزن" ف" لان عين الفعل ولامه محذوفان لان اصله ارأى على وزن " افعل " حذفت لا الفعل للجزم لامر مجزوم ثم نقلت حركة الهمزة الى الراى للتخفيف فاستغنيت عن همزة الوصل فخلاف فبقى" ر" على وزن" ف"»(۴)

۵۲=بَابُ الْمَهْرِ بِالْعُرُوضِ وَخَاتَمٍ مِنْ حَدِيدٍ

[۴۸۵۵] حَدَّثَنَا يَحْيَى حَدَّثَنَا وَكِيعٌ عَنْ سُفْيَانَ عَنْ أَبِي حَازِمٍ عَنْ سَهْلِ بْنِ سَعْدٍ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ لِرَجُلٍ تَزَوَّجْ وَلَوْ بِخَاتَمٍ مِنْ حَدِيدٍ[ر: ۲۱۸۶].

امام بخاری رحمه الله دا ونيل غواړی چه دمهر دپاره دراهم‌او دنانير شرط نه دی ، دسامان د قبيل نه څه څيز چه وی هغه په مهر كښې وركولې شی ، دخاتم حديد ذكر مخكښې په حديث كښې په دې بنياد شوې دې.

---

۱) عمده القاری: ۲۰/۱۳۹).
۲) اوګورئ فتح التقدير: ۳/۳۰۴ ، ۳۱۲):
۳) اوګورئ الهدايه مع فتح التقدير: ۳/۳۰۴).
٤) عمده القاری: ۲۰/۱۳۹).

۵۳= بَابُ الشُّرُوطِ فِي النِّكَاحِ

وَقَالَ عُمَرُ مَقَاطِعُ الْحُقُوقِ عِنْدَ الشُّرُوطِ:
وَقَالَ الْمِسْوَرُ بْنُ مَخْرَمَةَ سَمِعْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ذَكَرَ صِهْرًا لَهُ فَأَثْنَى عَلَيْهِ فِي مُصَاهَرَتِهِ فَأَحْسَنَ قَالَ حَدَّثَنِي فَصَدَقَنِي وَوَعَدَنِي فَوَفَى لِي [ر: ۳۵۲۳].
[4856] حَدَّثَنَا أَبُو الْوَلِيدِ هِشَامُ بْنُ عَبْدِ الْمَلِكِ حَدَّثَنَا لَيْثٌ عَنْ يَزِيدَ بْنِ أَبِي حَبِيبٍ عَنْ أَبِي الْخَيْرِ عَنْ عُقْبَةَ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ أَحَقُّ مَا أَوْفَيْتُمْ مِنَ الشُّرُوطِ أَنْ تُوفُوا بِهِ مَا اسْتَحْلَلْتُمْ بِهِ الْفُرُوجَ [ر: ۲۵۷۲]

امام بخاری رحمه الله په ترجمه «ابواب الشروط» کښې هم د «الشروط فی المهر عند عقدة النکاح» عنوان قائم کړې وو او په دې ځائې کښې په کتاب النکاح کښې هم دا ترجمة الباب لره قائموي.
علامه خطابی رحمه الله د شروط نکاح درې قسمه بیان فرمائیلی دی:
① اول دا چه څه داسې شرط اولګولې شی چه د هغې پوره کول د خاوند د پاره په هر حال کښې لازم او ضروری وی، دا به هغه شرط وی چه د هغې ذکر الله ﷻ فرمائیلې دې یعنی امساك بالمعروف یا تسریح بالاحسان لکه د ښځې د طرفنه د نکاح په وخت کښې شرط اولګولې شی چه خاوند به ښځې لره په معروفه طریقه ساتی، که د دا شان ساتلو نه هغه عاجزه شو نو شرعی طریقې سره به هغه پریږدی.
② دویم قسم د هغه شرطونو دې چه د هغې پوره کول بالاتفاق ناجائز دی. لکه ښځه خاوند سره د نکاح کولو په وخت کښې دا شرط اولګوی چه هغه به مخکښنۍ ښځې ته طلاق ورکوی.
③ دریم قسم د هغه شرطونو دې چه په هغې کښې طرفینو کښې څه فائده وی، لکه ښځه دا شرط اولګوی سرې به دې سره بل واده نه کوی، یا به دا د دې کور نه نه اوباسی.
جهمور علماء دریم قسم شرط غیر معتبر ګڼړی. البته د امام احمد او امام اسحاق په نیز به د دې اعتبار کولې شی. (۱)
د امام بخاری رحمه الله رجحان د امام مالك رحمه الله مسلك طرفته معلومیږی. ځکه هغوی د حضرت عقبه بن عامر حدیث ذکر کړې دې. چه په هغې کښې د حضرت نبی کریم ﷺ ارشاد دې چه د نکاح په سلسله کښې تاسو چه کوم شرط قبول کړې دې هغه پوره کول پکار دی. (۲)
جمهور عالمان دا روایت د رومبی قسم شروط باندې محمول کوی یعنی هغه شرطونه چه په مقتضیات عقد کښې داخل دی. (۳)
قوله: وقال عمر: مقاطع الحقوق عند الشروط: دا تعلیق دې او د دې نه هم د امام

---

۱) مذکوره تفصیل د پاره وګورئی فتح الباری: ۹/۲۷۲).
۲) الابواب والترجم: ۲/۷۱).
۳) الابواب والترجم: ۲/۷۱، شرح نووی لمسلم: ۱/۴۵۵، کتاب النکاح).

احمد رحمه الله نقطه نظر تائید کیږي چه حقوق په هغه ځائې کښې ختمیږي چه په کوم ځائې کښې شروط راشي. که خاوند دیو ښځې شرط قبول کړو نو اوس ددې متعلق دخاوند حق باقې پاتې نشو ، لکه بلې ښځې سره واده مه کوه دا شرط که قبول کړي نو اوس دده دبلې ښځې حق نه شته ، دشرط منلو نه پس به دده حق ختم شي.

دا تعلیق سعید بن منصور موصولاً نقل کړې دې چه عبدالرحمان بن غنم اوفرمائیل چه څه حضرت عمر فاروق رضي الله عنه سره اوم اودومره نزدې اوم چه څما ځنګون دهغې ځنګون سره نزدې وه ، په دې کښې یو سړې ده لره راغلو او وې وئیل چه «یاامیر المومنین تزوجت هذه وشرطت لها دارها وانی أجمع لامری ان أنتقل الی ارض کذا وکذا» یعنی ما هغه ښځې سره واده کړې دې . او شرط مې لګولې دې چه هغه به خپل کور کښې اوسی. لیکن اوس مې اراده ده چه فلانی ځائې ته منتقل شم .نو په دې باندې حضرت عمر فاروق رضي الله عنه اوفرمائیل «لها شرطها» یعنی هغې ته په خپل شرط باندې عمل اختیار دې ، نو دې سړی اووئیل چه «هلك الرجال اذا لاتشاء امراة ان تطلق زوجها الا طلقت» یعنی سړی خو بیا برباد شو نو ددې وجې داشان کله چه ښځه غواړی نو خاوند ته به طلاق ورکړی. نوحضرت عمر فاروق رضي الله عنه اوفرمائیل چه «المومنین علی شروطهم عند مقاطع حقوقهم» او بعضې روایاتو کښې دی چه «ان مقاطع الحقوق عند الشروط» کله چه دوی د شرط په ذریعه پخپله خپل حق ختم کړو نوپه دې کښې اوس هیڅوك دخل نشی ورکولې.(۱)

خو ابن وهب فرمائی چه حضرت عمر فاروق رضي الله عنه نه دا منقول دی چه هغوی شرط لره لغو اوګرزولو او وې فرمائیل چه «المراة مع زوجها»(۲)

امام ابوعبید فرمائی چه دحضرت عمر فاروق رضي الله عنه په روایاتو کښې تضاد دې «المراة مع زوجها» نه معلومیږی چه دشرط اعتبار نشته او «مقاطع الحقوق عند الشروط» نه معلومیږی چه اعتبار دې .لهذا د حضرت عمرفاروق رضي الله عنه آثار به پریښودې شی.(۳)

ابن ابی شیبه دحضرت علی رضي الله عنه اثر نقل کړې دې . «شرط الله قبل شرطها» دالله ﷻ شرط د ښځې شرط نه مخکښې دې اودالله ﷻ د شرط نه مراد «اسکنوهن من حیث سکنتم» دې چه کوم ځائې کښې تاسو اوسئ په هغه ځائې کښې خپلې بیبیانې اوسوئی. (۴)

قوله: وقال المسور بن مخرمة: دا تعلیق امام بخاری رحمه الله په ابواب المناقب کښې په باب ذکر اصهار النبی صلی الله علیه وسلم لاندې موصولاً نقل کړې دې. (۵)

---

۱) مذکوره تفصیل دپاره اوګورئی فتح الباری: ۲۷۱/۹ ، وارشادالساری: ۴۳۲/۱۱ ، وعمده القاری: ۱۴۰/۲۰).
۲) عمده القاری: ۱۴۰/۲۰).
۳) عمدة القاری: ۱۴۰/۲۰ ، فتح الباری: ۱۷۲/۹_۱۷۳).
٤) تعلیقات لامع الدراری : ۳۱۰/۹).
۵) عمده القاری: ۱۴۱/۲۰).

حضرت مثور بن مخرمه رحمه الله فرمائی چه ما دحضرت نبی کریم ﷺ نه دیو خوم (زوم) تذکره واوریده. حضرت نبی کریم ﷺ د زوم په سلسله کښې دهغه تعریف اوکړو او ښه صفات ئې بیان کړل. او وې فرمائیل چه هغه ماسره خبره کړې وه نو رښتیا او وعده ئې پوره کړه.

«صهر»نه په دې ځائې کښې دحضرت نبی کریم ﷺ دټولو نه دمشرې لور دحضرت زینب رضی الله عنها خاوند ابوالعاص بن ربیع مراد دې. دې په غزوه بدر کښې دمسلمانانو خلاف دمشرکانو د طرفنه جنګ دپاره راغلې وواو ګرفتار شو، حضرت نبی کریم ﷺ هغه آزاد کړو او دا شرط ئې اولګولو چه هغه به حضرت زینب رضی الله عنها مدینې ته راولیږی. نو هغه همداسې اوکړل اوحضرت زینب ئې مدینې ته راولیږله. «حدثنی فصدقنی ووعدنی فوفی لی» نه دې واقعې طرفته اشاره ده. بعد کښې ده اسلام قبول کړو او د فتح مکه نه مخکښې هغه هجرت اوکړو او مدینې ته راغلې وو. حضرت زینب رضی الله عنها دوباره هغه لره ورغله ، دحضرت ابوبکر صدیق رضی الله عنه په دور خلافت کښې وفات شو. (۱)

امام بخاری رحمه الله دا تعلیق په دې ځائې کښې اوفرمائیلو او دې طرفته ئې اشاره اوکړه که په نکاح کښې څه شرط قبول کړې شی نو دهغې ایفاءکول پکار دی. شرط قبلول یو رنګ وعده ده. لهذا ددې ایفاءکول پکار دی.

قوله: حدثنا ابوالولید: ابوالخیر دمرثد بن عبدالله یزنی کنیت دې اوعقبه نه عقبه بن عامر جهنی مراد دې ، (۲) هغوی دحضرت نبی کریم ﷺ ارشاد نقل کړې دې چه تاسو ټولو باندې په ټولو شرطونو کښې د نکاح شرطونه پوره کول دی. چه ددې په وجه ستاسو دپاره دهغوی شرمګاهونه حلال دی.

۵۴=بَابُ الشُّرُوطِ الَّتِي لَا تَحِلُّ فِي النِّكَاحِ

وَقَالَ ابْنُ مَسْعُودٍ لَا تَشْتَرِطُ الْمَرْأَةُ طَلَاقَ أُخْتِهَا

[۴۸۵۷] حَدَّثَنَا عُبَيْدُ اللَّهِ بْنُ مُوسَى عَنْ زَكَرِيَّاءَ هُوَ ابْنُ أَبِي زَائِدَةَ عَنْ سَعْدِ بْنِ إِبْرَاهِيمَ عَنْ أَبِي سَلَمَةَ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ لَا يَحِلُّ لِامْرَأَةٍ تَسْأَلُ طَلَاقَ أُخْتِهَا لِتَسْتَفْرِغَ صَحْفَتَهَا فَإِنَّمَا لَهَا مَا قُدِّرَ لَهَا [ر: ۶۲۲۷]

ددې شرطونو دبیانولو نه پس چه کوم مقرر کول جائز دی اوس په دې باب کښې ا مام بخاری رحمه الله هغه شروط بیانوی چه دهغې مقرر کول ناجائز دی ،

لکه ښځه داشرط اولګوی چه ته خپلې مخکښې ښځې ته طلاق ورکړه دا شان شرط لګول باطل دی او نکاح منعقد کیږی.

---

۱) مذکوره تفصیل دپاره اوګورئ عمده القاری: ۲۰/۱۴۱).
۲) ارشادالساری: ۱۱/ ۴۳۲).

۵۵ = بَابُ الصُّفْرَةِ لِلْمُتَزَوِّجِ

وَرَوَاهُ عَبْدُ الرَّحْمٰنِ بْنُ عَوْفٍ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ

[۴۸۵۸] حَدَّثَنَا عَبْدُ اللّٰهِ بْنُ يُوسُفَ أَخْبَرَنَا مَالِكٌ عَنْ حُمَيْدٍ الطَّوِيلِ عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ أَنَّ عَبْدَ الرَّحْمٰنِ بْنَ عَوْفٍ جَاءَ إِلَى رَسُولِ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَبِهِ أَثَرُ صُفْرَةٍ فَسَأَلَهُ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَأَخْبَرَهُ أَنَّهُ تَزَوَّجَ امْرَأَةً مِنَ الْأَنْصَارِ قَالَ كَمْ سُقْتَ إِلَيْهَا قَالَ زِنَةَ نَوَاةٍ مِنْ ذَهَبٍ قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَوْلِمْ وَلَوْ بِشَاةٍ [ر: ۱۹۴۴].

امام بخاری رحمه الله فرمائی که د واده په موقع باندې د زردئی استعمالولو نوبت راشی نو په دې کښې هیڅ باك نشته دې.

روایت کښې دحضرت عبدالرحمان متعلق ذکر دې چه د حضرت نبی کریم ﷺ مجلس ته راغلو نو په هغوی باندې دزردئ اثر وو. روایت او ترجمة الباب دواړوکښې مطلقًا د زردی ذکر دې.

لیکن علماء وائی چه ددې نه مراد دخلوق زردی ده.(۱) دخلوق مرکب خوشبودار وی.او په دې کښې زعفران هم شامل وی ، د زعفران استعمال دسړی دپاره جائز نه دی. په حدیث کښې دی «نهی رسول الله ﷺ ان یتز عفر الرجل»(۲) ددې حدیث په بنیاد باندې حضرات حنفیه اوشافعیه په نیز دسړی دپاره دزعفران استعمال مطلقًا ممنوع دې چه ددې استعمال نه په جسم جائز دې اونه په کپړو باندې او ویښتو باندې لګول جائز دی. (۳)

دحضرات مالکیه په نیز بدن کښې ددې استعمالول ممنوع دی. لیکن کپړو کښې ددې داستعمالول ګنجائش نشته دې. (۴)

په روایت باب کښې که د زردئی نه مراد خلوق دې چه په دې کښې زعفران وی نو مالکیه فرمائی چه دا په کپړه کښې لګیدلی وو نوددوی په نیزدا جائز دی. (۵)

البته دحنفیه او شافعیه په مذهب باندې روایت باب نه په دې صورت کښې به اشکال وی ، هغوی ددې حدیث مختلف جوابونه ورکوی.

① یو جواب دا ورکړې شوې دې چه دا دتحریم نه مخکښې واقعه ده لیکن ددې دپاره د دلیل ضرورت شته دې.(۶)

---

۱) ارشادالساری: ۱۱/۴۳۴).
۲) عمده القاری: ۲۰/۱۴۳).
۳) عمدة القاری: ۲۰/۱۴۳ ، والابواب والترجم:۲/۷۱).
۴) الابواب والترجم: ۲/۷۰ ، وعمده القاری: ۲۰/۱۴۳).
۵) فتح الباری: ۹/۲۹۳ ، باب الولیمه ولوبشاه) .
۶) فتح الباری: ۹/۲۹۴).

② دويم جواب دا وركړې شوې دې چه په دې ځائې كښې حضرت عبدالرحمان دخلوق استعمال نه ووكړې .دده ښځې استعمال كړې وو او ددې نه دحضرت عبدالرحمان رضي الله عنه په كپړوباندې بغير ارادې ددې اثر راغلې وو او دې جواب ته حضرت امام نووى رحمه الله راجح ونيلې دى.

③ دريم جواب دادې چه په هغه وخت كښې هغه سره هيڅ خوشبو نه وه ددې وجې په وخت دضرورت هغوى دې لره مباح اوګڼړل. (۱)

④ څلورم جواب دادې چه دا ډيركم مقدار كښې ووچه قابل عفو دى. (۲)

⑤ بعضو ونيلي دى چه دخلوق ا ستعمال عام خلقودپاره ممنوع دى. ليكن والده والا ددې نه مستثنى دې. بالخصوص كله چه هغه ځوان وى. چنانچه د واده په موقعه باندې ددې استعمالول جائز دى ، ابوعبيده رضي الله عنه هم دا جواب وركړې دې.(۳)

امام بخارى رحمه الله دا زردى خلوق سره مقيد كړې نده. هغوى مطلق زردى ذكر كړې ده. بعض علاقو كښې دستور دې چه دواده په موقعه باندې ښځه لره بتهنه وغيره لګوى چه په هغې كښې زردى شامله وى. اوسرى ئې هم لګوى. امام بخارى رحمه الله ددې دستور رعايت كوى او وائى چه ددې ګنجائش شته دې.

ليكن دامام بخارى رحمه الله دا استدلال به په هغه وخت كښې درست وى چه كله نه دصفرة مطلق زردى مراد وى.

اودا هم ممكن دى چه دامام بخارى رحمه الله د خلمى دپاره خلوق داستعمال اجازت طرفته اشاره كوى. والله اعلم.

باب

[۴۸۵۹] حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ حَدَّثَنَا يَحْيَى عَنْ حُمَيْدٍ عَنْ أَنَسٍ قَالَ أَوْلَمَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِزَيْنَبَ فَأَوْسَعَ الْمُسْلِمِينَ خَيْرًا فَخَرَجَ كَمَا يَصْنَعُ إِذَا تَزَوَّجَ فَأَتَى حُجَرَ أُمَّهَاتِ الْمُؤْمِنِينَ يَدْعُو وَيَدْعُونَ لَهُ ثُمَّ انْصَرَفَ فَرَأَى رَجُلَيْنِ فَرَجَعَ لَا أَدْرِي أَخْبَرْتُهُ أَوْ أُخْبِرَ بِخُرُوجِهِمَا [ر: ۴۵۱۳]

دا باب بلا ترجمه دې ، دنسفى روايت كښې په دې ځائې كښې لفظ «باب» نشته دې (۴) ليكن په دې صورت كښې به اشكال وى چه حديث باب «الصفرة للمتزوج» سره څه مناسبت نشته دې. ددې وجې خبره صحيح داده چه په دې ځائې كښې لفظ «باب» دې ، او دا «كالفصل من الباب السابق» او ددې لاندې ئې دام المومنين حضرت زينب بنت جحش رضي الله عنها د واده واقعه ذكر كړه اوامام بخارى دې خبرې طرفته اشاره كوى چه د واده په موقعه باندې د

---

۱) فتح البارى۹/۲۹٤).

۲) فتح البارى۹/۲۹٤).

۳) فتح البارى۹/۲۹٤).

٤) فتح البارى: ۹/۲۷۲ ، وعمدة القارى: ۲۰/۱٤٤).

زردئى لګولو هيڅ ضرورت نشته دې ، او واجب نه دى څكه چه دحضرت زينبت رضي الله عنها واقعې كښې د زردئى ذكر نشته دې،نو ګويا چه په سابقه باب كښې دزردئى جواب بيان كړو او ددې باب بلا ترجمه لاندې ئې داحديث راوړو اوددې د عدم وجوب طرفته ئې اشاره كړې ده.(١)

٥٦=بَاب كَيْفَ يُدْعَى لِلْمُتَزَوِّجِ

[۴۸۶۰] حَدَّثَنَا سُلَيْمَانُ بْنُ حَرْبٍ حَدَّثَنَا حَمَّادٌ هُوَابْنُ زَيْدٍ عَنْ ثَابِتٍ عَنْ أَنَسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ رَأَى عَلَى عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ عَوْفٍ أَثَرَ صُفْرَةٍ قَالَ مَا هَذَا قَالَ إِنِّي تَزَوَّجْتُ امْرَأَةً عَلَى وَزْنِ نَوَاةٍ مِنْ ذَهَبٍ قَالَ بَارَكَ اللَّهُ لَكَ أَوْلِمْ وَلَوْ بِشَاةٍ [ر:١٩٣٣]

په دې باب كښې واده كولووالا ته په كوموالفاظ او څه رنګ دعا اوكړې شى دهغې بيان دې ،دجاهليت په زمانه كښې واده والو ته به په «بالرفاء والبنين» الفاظوسره دعا وركولې شوه.يعنى «صرت مقرونا بالرفاء والبنين» ستا اوستا د كور والو په مينځ كښې دې تعلقات خوشګوار وى او تاته دې ځامن نصيب شى.

امام بخارى رحمه الله دحضرت انس رضي الله عنه روايت ذكر كوى او فرمائى چه واده كونكى ته دې «بارك الله لك»الفاظوسره دعا اوكړې شى.اوبعضو روايتونو كښې داالفاظ «بارك الله لك وبارك عليك وجمع بينكما فى خير»(٢)

٥٧=بَاب الدُّعَاءِ لِلنِّسَاءِ اللَّاتِي يَهْدِينَ الْعَرُوسَ وَلِلْعَرُوسِ

[۴۸۶۱] حَدَّثَنَا فَرْوَةُ بْنُ أَبِي الْمَغْرَاءِ حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ مُسْهِرٍ عَنْ هِشَامٍ عَنْ أَبِيهِ عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا تَزَوَّجَنِي النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَأَتَتْنِي أُمِّي فَأَدْخَلَتْنِي الدَّارَ فَإِذَا نِسْوَةٌ مِنَ الْأَنْصَارِ فِي الْبَيْتِ فَقُلْنَ عَلَى الْخَيْرِ وَالْبَرَكَةِ وَعَلَى خَيْرِ طَائِرٍ [ر:٣٦٨١]

په دې باب كښې دهغه ښځو دپاره ددعا ذكر دې چه دناوې رهنمائى كوى ، هغې لره خائسته كوى اوهغه خاوند ته پيش كوى‌او د ناوې دپاره ددعاهديه او د هديه وركولو بيان دې.

حديث باب كښې دحضرت عائشه رضي الله عنها د واده ذكر دې. ددې مور ام رومان دې لره دحضرت نبى كريم ﷺ كور ته داخله كړه نو په هغه ځائې كښې موجود انصارى ښځودام رومان او دناوې داستقبال دپاره دا دعائيه كلمات اووئيل «على الخير والبركة وعلى خير طائر» خير اوبركت او ښه نصيب باندې.

په ترجمة الباب او حديث كښې مطابقت بالكل ظاهر دې. ترجمة الباب كښې دى چه د ناوې دپاره دعا كول پكار دى. او دهغه ښځودپاره چه كومې ښځې ناوې ښائسته كوى او جوړوى ئې . چنانچه‌په حديث‌كښې انصارى ښځو دحضرت ام رومان او حضرت عائشه رضي الله عنها

---

١) فتح البارى: ٢٧٦/٩ ، عمده القارى: ١٤٥/٢٠).

٢) مذكوره تفصيل دپاره اوګورئ فتح ا لبارى: ٢٧٢/٩ ، ٢٧٧).

په راتلو دعا اوکړه. ام رومان ناوې جوړه کړې وه او حضرت عائشه رضي الله عنها پخپله ناوې وه. (۱)
حافظ ابن حجر رحمه الله اوبعضو نورو شارحینو په دې خائې دحدیث او ترجمة الباب مطابقت کښې ډیر درانه بحثونه کړی دی ، چه دهغې په وجه دا آسانه خبره ګرانه شوه. (۲)

قوله: يهدين العروس:((يهدين)) دهداية نه كيديشى په معنى د رهنمائى كولواودا دباب افعال نه ((يهدين)) نه هم كيديشى ، په معنى د هديه وركولو او ددې ښائسته كولو او ځلمى ته دپيش كولو(۳)مرادترې هغه ښځې دى چه كومې ناوې لره ښائسته كوى او خاوند ته پيش كوى ، ددې رهنمائى كوى اودې ته هديه وغيره وركوى .
حديث باب ابواب الهجرة نه مخكښې باب تزويج عائشه لاندې تفصيل سره تير شوې دې.

۵۸=بَاب مَنْ أَحَبَّ الْبِنَاءَ قَبْلَ الْغَزْوِ

[۴۸۶۲] حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الْعَلَاءِ حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ الْمُبَارَكِ عَنْ مَعْمَرٍ عَنْ هَمَّامٍ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ غَزَا نَبِيٌّ مِنَ الْأَنْبِيَاءِ فَقَالَ لِقَوْمِهِ لَا يَتْبَعْنِي رَجُلٌ مَلَكَ بُضْعَ امْرَأَةٍ وَهُوَ يُرِيدُ أَنْ يَبْنِيَ بِهَا وَلَمْ يَبْنِ بِهَا [ر:۲۹۵۶].

امام بخارى رحمه الله فرمائى چه كه ديو سړى واده اوشو اوده تر اوسه پورې بناء اونكړه اودجهاد موقع راغله نو كه دې غوارى چه مخكښې بناء اوكړى او بيا جهاد ته لاړ شى نو په سنت كښې ددې اصل موجود دې. حضرت نبى كريم صلى الله عليه وسلم ديو نبى عليه السلام واقعه بيان كړه چه هغوى دجهاد په موقعه باندې خپل قوم ته اوفرمائيل چه ماسره دې هغه سړې نه ځى چه چا واده كړې وى او دبناء اراده ئې وى او تر اوسه ئې بناء نه ده كړې.
په دې صورت كښې كه هغه بنا اوكړى او لاړشى نو دښځې دطرفنه به دده زړه فارغ شى اودې به سكون سره جهاد اوكړې شى ، لهذا داسې موقعه باندې دبنا كولو اجازت شته.
حديث باب الجهاد كښې تير شوې دې . چه دكوم نبى ذكر په هغې كښې دې بعضو وئيلى دى چه دا حضرت داود عليه السلام وو او بعضو وئيلى چه هغه يوشع عليه السلام وو. (۴)
ابن منير فرمائيلى چه ددې نه دعامو خلقو دنظريې ترديد كيږى چه كوم وائى چه مخكښې دې حج اوكړې شى او بيا واده. بهتر دادى چه مخكښې دې واده اوكړې شى چه دعفت سامان راشى او بيا دې حج اوكړې شى. (۵)

---

۱) ارشادالسارى: (۱۱/۴۳۴).
۲) اوګورئ فتح البارى (۲۷۸/۹).
۳) فتح البارى: ۲۷۸/۲. وعمده القارى: (۱۴۶/۲).
۴) فتح البارى: (۲۷۹/۹).
۵) فتح البارى: (۲۷۹/۹).

۵۹=بَاب مَنْ بَنَى بِامْرَأَةٍ وَهِيَ بِنْتُ تِسْعِ سِنِينَ

[۴۸۶۳] حَدَّثَنَا قَبِيصَةُ بْنُ عُقْبَةَ حَدَّثَنَا سُفْيَانُ عَنْ هِشَامِ بْنِ عُرْوَةَ عَنْ عُرْوَةَ تَزَوَّجَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَائِشَةَ وَهِيَ بِنْتُ سِتِّ سِنِينَ وَبَنَى بِهَا وَهِيَ بِنْتُ تِسْعٍ وَمَكَثَتْ عِنْدَهُ تِسْعًا [ر:۳۶۸۱].

امام بخاری رحمه الله فرمائی که‌دنهو کالو جینئ سره واده کړې دې نو بنا کول جائز دی ، خو شرط به داوی چه هغه مطيق للجماع وی.

په عربوکښې کم عمرئ کښې دښځو درخصتئ رواج وو ، دحضرت عائشه رضي الله عنها مورددې خاص طور سره تربیت کړې وو. دابوداود وغیره روایاتوکښې دی چه دې ته به ئې کوچ او کهجورې ورکولې ، چه ښه طاقتوره شی او صحتمنده شی. امام ابوداود په دې باندې ترجمه کړې ده چه «باب فی السمنة» (۱) په دې کښې دې طرفته اشاره کړې ده چه ښځې لره دښه صحتمند کولو اهتمام اوکړی‌او په کم عمرئ کښې ددې رخصتی کول درست دی.

۶۰=بَاب الْبِنَاءِ فِي السَّفَرِ

[۴۸۶۴] حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ سَلَامٍ أَخْبَرَنَا إِسْمَاعِيلُ بْنُ جَعْفَرٍ عَنْ حُمَيْدٍ عَنْ أَنَسٍ قَالَ أَقَامَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بَيْنَ خَيْبَرَ وَالْمَدِينَةِ ثَلَاثًا يُبْنَى عَلَيْهِ بِصَفِيَّةَ بِنْتِ حُيَيٍّ فَدَعَوْتُ الْمُسْلِمِينَ إِلَى وَلِيمَتِهِ فَمَا كَانَ فِيهَا مِنْ خُبْزٍ وَلَا لَحْمٍ أَمَرَ بِالْأَنْطَاعِ فَأَلْقَى فِيهَا مِنَ التَّمْرِ وَالْأَقِطِ وَالسَّمْنِ فَكَانَتْ وَلِيمَتَهُ فَقَالَ الْمُسْلِمُونَ إِحْدَى أُمَّهَاتِ الْمُؤْمِنِينَ أَوْ مِمَّا مَلَكَتْ يَمِينُهُ فَقَالُوا إِنْ حَجَبَهَا فَهِيَ مِنْ أُمَّهَاتِ الْمُؤْمِنِينَ وَإِنْ لَمْ يَحْجُبْهَا فَهِيَ مِمَّا مَلَكَتْ يَمِينُهُ فَلَمَّا ارْتَحَلَ وَطَّى لَهَا خَلْفَهُ وَمَدَّ الْحِجَابَ بَيْنَهَا وَبَيْنَ النَّاسِ [ر:۳۶۴].

امام بخاری رحمه الله دا وئیل غواړی چه دبناء دپاره دحضرکیدل ضروری نه دی ، په سفر کښې هم بناء جائز دی.

حدیث باب کتاب المغازی کښې تفصیل سره تیر شوی دې . (۲)

۶۱=بَاب الْبِنَاءِ بِالنَّهَارِ بِغَيْرِ مَرْكَبٍ وَلَا نِيرَانٍ

[۴۸۶۵] حَدَّثَنِي فَرْوَةُ بْنُ أَبِي الْمَغْرَاءِ حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ مُسْهِرٍ عَنْ هِشَامٍ عَنْ أَبِيهِ عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا قَالَتْ تَزَوَّجَنِي النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَأَتَتْنِي أُمِّي فَأَدْخَلَتْنِي الدَّارَ فَلَمْ يَرُعْنِي إِلَّا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ضُحًى [ر:۳۶۸۱].

امام بخاری رحمه الله فرمائی چه دبناء دپاره شپه ضروری نه ده ، په‌ورځ کښې هم‌جائز دی. لیکن مرکب او نیران یعنی اورلره استعمالول نه دی پکار. نن سبا دواده په موقعه باندې د

۱) فتح الباری: ۲۷۹/۹).

۲) کشف الباری، کتاب المغازی ،باب غزوه خیبر : ۴۳۰، ۴۳۱).

اسونو دسورلئ چه كومه طريقه رائج ده ،امام بخارى رحمه الله دراصل ددې ترديد كوى، داشان د واده په موقع باندې د اور بلولود رسم ترديد كوي چه په حقيقت كښې دمجوسيانو شعار دې.
عبدالله بن قرط ثمالى دحضرت عمر فاروق رضي الله عنه د طرفنه د حمص گورنر وو. هغوى اوكتل چه دچا د جنج مخكښې څوك اوور بلوى ، هغوى ته كورې وركړې ، خلق منتشر شو ، بيا هغوى خطبه اووئيله او وې فرمائيل چه «ان عروسكم أوقدو النيران وتشبهوا بالكفرة والله مطفى نورهم» (۱)

۶۳=بَابُ الْأَنْمَاطِ وَنَحْوِهَا لِلنِّسَاءِ

[۴۸۶۶] حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ بْنُ سَعِيدٍ حَدَّثَنَا سُفْيَانُ حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الْمُنْكَدِرِ عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ هَلْ اتَّخَذْتُمْ أَنْمَاطًا قُلْتُ يَا رَسُولَ اللَّهِ وَأَنَّى لَنَا أَنْمَاطٌ قَالَ إِنَّهَا سَتَكُونُ [ر: ۳۴۳۲].

«انماط» د «نمط» جمع ده. دبسترې دپاسه چه كوم جاليدار څادر وى هغې تهوائى. جالدارې پردې او رومال هم په دې اطلاق كښې راځى.(۲)
امام بخارى رحمه الله دانماط استعمال دجائز كيدو طرفته اشاره كوى. ليكن په دې باندې د صحيح مسلم اشكال دې چه حضرت عائشه رضي الله عنها به په كور كښې جاليدار پرده زړونده كړې وه. نو حضرت نبى كريم صلى الله عليه وسلم په خپل
دست مبارك سره دا شلولې وه (۳)
ددې جواب وركړې شوچه هغه په اصل كښې تصويرونو والا وو. ددې وجې دوى هغه اوشلوله. (۴)
اويا كه دا اوئيلې شى چه حضرت نبى كريم صلى الله عليه وسلم دراصل ددنيا رنګينو نه اعراض اوعدم رغبت داظهار دپاره ئې داسې اوكړل ګنى فى نفسه دا جائز دى.
اويا دا اوئيلې شى چه ددې حديث تعلق عام مواقع سره دې او په دې ځائې دنكاح په موقع باندې ددې د جواز بيان مقصود دې ځكه دكتاب النكاح (بيان) جارى دې.حديث باب علامات النبوة كښې تير شوې دې.

۶۴=بَابُ النِّسْوَةِ اللَّاتِي يَهْدِينَ الْمَرْأَةَ إِلَى زَوْجِهَا وَدُعَائِهِنَّ بِالْبَرَكَةِ

[۴۸۶۷] حَدَّثَنَا الْفَضْلُ بْنُ يَعْقُوبَ حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ سَابِقٍ حَدَّثَنَا إِسْرَائِيلُ عَنْ هِشَامِ بْنِ عُرْوَةَ عَنْ أَبِيهِ عَنْ عَائِشَةَ أَنَّهَا زَفَّتْ امْرَأَةً إِلَى رَجُلٍ مِنَ الْأَنْصَارِ فَقَالَ نَبِيُّ اللَّهِ صَلَّى

---

۱) الابواب والترجم : ۷۲/۲).
۲) فيض البارى: ۲۹۷/۴ ، وعمده القارى: ۱۴۸/۲۰).
۳) فتح البارى: ۲۸۰/۹ ، وصحيحُ مسلم كتاب اللباس والزينه، باب تحريم تصوير صوره... ۲۰۰/۲).
۴) فتح البارى: ۳۱۱/۰ ، باب هل يرجع اذا راى منكرا).

اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَا عَائِشَةُ مَا كَانَ مَعَكُمْ لَهْوٌ فَإِنَّ الأَنْصَارَ يُعْجِبُهُمُ اللَّهْوُ(١)

دامام بخاری رحمه الله مقصد دادې چه ناوې خاوند لره لیږلو دپاره که ښځې ددې ناوې ډول سنګار دپاره جمع شي نو سنت کښې ددې اصل شته دې.

او داهم ممکن دی چه امام بخاری رحمه الله دې استحباب طرفته ته اشاره کول غواړی چونکه د کور ښځې داسې موقع باندې د نورو په کاورنو کښې مصروفې وی، ددې وجې که رشته دار او نزدې رشته دارې ښځې راشی او ناوې لره تیاره کړی نو د کور والو دپاره به آسانی وی. (٢)

دابو ذر رضي الله عنه په روایت کښې دترجمة الباب نه د«ودعائهن بالبرکة» اضافه هم شوې ده.(٣) روایت باب کښې د دعا ذکر نشته دې ، البته دروایت بعض طرق کښې ددعا ذکر ې. که دترجمة الباب نه مذکوره الفاظ ثابت اومنلې شی نو په دې صورت کښې به دامام بخاری رحمه الله مقصد دې طرفته اشاره وی چه په دې کښې ددعا ذکر دې. هغه طریق ابو الشیخ په کتاب النکاح کښې نقل کړې ده. چه دهغې الفاظ دی:

«عن عائشة انها زوجت يتيمة كانت في حجرها رجلا من الانصار ، قالت: وكنت فيمن اهداها الى زوجها فلما رجعنا قال الى رسول الله صلى الله عليه وسلم ما قلتم يا عائشة رضي الله عنها، قالت سلمنا ودعونا الله بالبركة ثم انصرفنا» (٤)

قوله: انها زفت امراة الى رجل من الانصار: حافظ ابن حجر رحمه الله ددې ښځې دنوم متعلق دعدم واقفيت اظهار کړې دې. (٥) البته ابن اثير په «اسد الغابة» کښې ددې ښځې نو «فارغة بنت اسعد بن زرارة» اوددې د خاوند نوم «نبيط بن جابر انصاری» لیکلې دې. (٦)

قوله: ما كان معكم لهو: دشريك روايت کښې دی چه حضرت نبی کریم صلى الله عليه وسلم اوفرمائیل چه ته هغې سره یوجینئ اولیږه ، چه هغه ډول غږوی او شعرونه وائی. حضرت عائشه رضي الله عنها تپوس اوکړو چه څه اشعار وائی. نو حضرت نبی کریم صلى الله عليه وسلم اوفرمائیل چه هغه دا اشعار وائی:

اتيناكم اتيناكم فحيانا وحياكم ... ولولا الذهب الاحمر ما حلت بواديكم

ولولا الحنطة السمراء ما سمنا عذاريكم (٧)

---

١) والحديث لم يخرجه احد من اصحاب الصحاح الستة الا البخاری).
٢) الابواب والتراجم: ٢/ ٧٢).
٣) فتح الباری: ٩/ ٢٨١).
٤) فتح الباری: ٩/ ٢٨١).
٥) فتح الباری: ٩/ ٢٨١).
٦) فتح الباری: ٩/ ٢٨١).
٧) فتح الباری: ٩/ ٢٨١).

٦٤ = بَابُ الْهَدِيَّةِ لِلْعُرُوسِ

[۴۸۶۸] وَقَالَ ابْرَاهِيمُ عَنْ اَبِي عُثْمَانَ وَاسْمُهُ الْجَعْدُ عَنْ اَنَسِ بْنِ مَالِكٍ قَالَ مَرَّ بِنَا فِي مَسْجِدِ بَنِي رِفَاعَةَ فَسَمِعْتُهُ يَقُولُ كَانَ النَّبِيُّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ اِذَا مَرَّ بِجَنَبَاتِ اُمِّ سُلَيْمٍ دَخَلَ عَلَيْهَا فَسَلَّمَ عَلَيْهَا ثُمَّ قَالَ كَانَ النَّبِيُّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَرُوسًا بِزَيْنَبَ فَقَالَتْ لِي اُمُّ سُلَيْمٍ لَوْ اَهْدَيْنَا لِرَسُولِ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ هَدِيَّةً فَقُلْتُ لَهَا افْعَلِي فَعَمَدَتْ اِلَى تَمْرٍ وَسَمْنٍ وَاَقِطٍ فَاتَّخَذَتْ حَيْسَةً فِي بُرْمَةٍ فَاَرْسَلَتْ بِهَا مَعِي اِلَيْهِ فَانْطَلَقْتُ بِهَا اِلَيْهِ فَقَالَ لِي ضَعْهَا ثُمَّ اَمَرَنِي فَقَالَ ادْعُ لِي رِجَالًا سَمَّاهُمْ وَادْعُ لِي مَنْ لَقِيتَ قَالَ فَفَعَلْتُ الَّذِي اَمَرَنِي فَرَجَعْتُ فَاِذَا الْبَيْتُ غَاصٌّ بِاَهْلِهِ فَرَاَيْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَضَعَ يَدَيْهِ عَلَى تِلْكَ الْحَيْسَةِ وَتَكَلَّمَ بِهَا مَا شَاءَ اللّٰهُ ثُمَّ جَعَلَ يَدْعُو عَشَرَةً عَشَرَةً يَاْكُلُونَ مِنْهُ وَيَقُولُ لَهُمْ اذْكُرُوا اسْمَ اللّٰهِ وَلْيَاْكُلْ كُلُّ رَجُلٍ مِمَّا يَلِيهِ قَالَ حَتَّى تَصَدَّعُوا كُلُّهُمْ عَنْهَا فَخَرَجَ مِنْهُمْ مَنْ خَرَجَ وَبَقِيَ نَفَرٌ يَتَحَدَّثُونَ قَالَ وَجَعَلْتُ اَغْتَمُّ ثُمَّ خَرَجَ النَّبِيُّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نَحْوَ الْحُجُرَاتِ وَخَرَجْتُ فِي اِثْرِهِ فَقُلْتُ اِنَّهُمْ قَدْ ذَهَبُوا فَرَجَعَ فَدَخَلَ الْبَيْتَ وَاَرْخَى السِّتْرَ وَاِنِّي لَفِي الْحُجْرَةِ وَهُوَ يَقُولُ يَا اَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَدْخُلُوا بُيُوتَ النَّبِيِّ اِلَّا اَنْ يُؤْذَنَ لَكُمْ اِلَى طَعَامٍ غَيْرَ نَاظِرِينَ اِنَاهُ وَلٰكِنْ اِذَا دُعِيتُمْ فَادْخُلُوا فَاِذَا طَعِمْتُمْ فَانْتَشِرُوا وَلَا مُسْتَاْنِسِينَ لِحَدِيثٍ اِنَّ ذٰلِكُمْ كَانَ يُؤْذِي النَّبِيَّ فَيَسْتَحْيِي مِنْكُمْ وَاللّٰهُ لَا يَسْتَحْيِي مِنَ الْحَقِّ

قَالَ اَبُو عُثْمَانَ قَالَ اَنَسٌ اِنَّهُ خَدَمَ رَسُولَ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَشْرَ سِنِينَ [ر: ۳۵۱۳].

که ناوې یا ځلمی دپاره د تحفې په طور او هدیه څه ځیز ورکړې شي نو سنت کښې ددې اصل موجود دې .

ابراهیم بن طهمان دابو عثمان نه نقل کوی. دابوعثمان نوم جعد دې. هغه وائی چه حضرت انس رضی الله عنه دبصرې په مسجدبنی رفاعه کښې ځمونږ سره تیر شو نوما دهغوی نه دا واوریدل.

قوله: كان النبي صلى الله عليه وسلم اذا مر بجنبات ام سليم دخل عليها: یعنی حضرت نبی کریم صلى الله عليه وسلم چه به کله دام سلیم کور داطراف نه تیریدو نو دوی لره به ورتلل او سلام به ئې کولو.

«جنبسات» د «جنبة» جمع ده په معنی د طرف، نا حیه.

په دې ځائې کښې دحدیث د حصه دابوعثمان نه صرف ابراهیم بن طهمان نقل کوی او مخکښې باقی حدیث کښې دوی سره جعفر بن سلیمان اومعمر بن راشد هم شریك دې ، امام مسلم دا دواړه حدیثونه موصولاً نقل کړی دی.(۱) لیکن دابراهیم بن طهمان حدیث متعلق حافظ ابن حجر رحمه الله لیکلی دی چه هغه ماته موصولاً ملاؤنشو(۲)

۱) فتح الباری: ۲۸۳/۹).
۲) فتح الباری: ۲۸۳/۹).

مخکښې حدیث کښې حضرت انس رضی الله عنه فرمائی چه حضرت نبی کریم صلی الله علیه وسلم دزینب بن جحش واده کښې ځلمې وو. ام سلیم ماته اووئیل که مونږ دحضرت نبی کریم صلی الله علیه وسلم دپاره څه هدیه اولیږلو نو دابه ډیر ښه وی. نوما هغې ته اووئیل چه آو اولیږه. چنانچه هغوی کهجور ، غوړی اوپنیر واخستل او دائې حیس کړل «دایو خاص قسم حلوه وی» تیاره کړه او ماسره ئې هغه حضرت نبی کریم صلی الله علیه وسلم کره اولیږله. حضرت نبی کریم صلی الله علیه وسلم اوفرمائیل چه دا کیږده او دځو کسانو نومونه ئې واخستل او وې فرمائیل دا راوبله او ددوی نه علاوه چه څوک تاته ملاو شی نو هغه راوبله. ما دحضرت نبی کریم صلی الله علیه وسلم په حکم باندې عمل اوکړو او کله چه کور ته واپس راغلم نو کور دخلقو نه ډک وو، ما حضرت نبی کریم صلی الله علیه وسلم ته اوکتل چه حضرت نبی کریم صلی الله علیه وسلم په دې حلوه باندې خپل لاس مبارک کیخودو او څه ئې پرې دم کړل ، اوبیا ئې لس لس کسان رابلل او هغوی ته به ئې وئیل چه دالله تعالی نوم واخلئ او هر سړې دخپلې خپلې مخښې نه خوراک کوی.

حضرت انس رضی الله عنه فرمائی چه هغوی ټول خوراک اوکړواو منتشر شو ، څه خلق دکور نه اوونه وتل اوځه هم هغه ځائې کښې ناست وو خبرې ئې کولې ، چه ددې په وجه ماته ډیره پریشانی اوشوه (چه دې حضراتو له تګ پکاردې) دې نه پس دقران پاک آیت ﴿يَاأَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَدْخُلُوا بُيُوتَ النَّبِيِّ....الخ﴾ نازل شو.

یو تعارض اودهغې حل : په دې روایت باب کښې دی چه حضرت نبی کریم صلی الله علیه وسلم خلقو باندې د کهجورو ، غوړو او پنیرو حیس اوخوړلو. په بل روایت کښې مشهور دی چه حضرت نبی کریم صلی الله علیه وسلم غوښه او روټئ په ولیمه کښې خوروله وه. (۱)

قاضی عیاض اوفرمائیل چه راوی ته وهم شوې دې ، ده یوه قصه په بله قصه کښې ټومبلې ده،، (۲)

لیکن حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائی چه دواړوکښې جمع ممکن ده چه مخکښې حضرت نبی کریم صلی الله علیه وسلم غوښه روټئ سره تواضع کړې وی او هغه خلق چه کوم مخکښې راغلی وو هغوی دخبز او لحم خوړولو نه پس تلی وی ، دې نه پس چه کوم خلق د خوراک نه پس ناست ووا و خبرې ئې کولې دهغوی دپاره حضرت انس رضی الله عنه حیس راوړې وی ،حضرت نبی کریم صلی الله علیه وسلم هغه دنورو خلقورابللو دپاره اولیږلو. اوهغوی حیس خوړلې وی ، لهذا په دواړو روایتونوکښې تعارض نشته دې. (۳)

۶۵= بَاب اسْتِعَارَةِ الثِّيَابِ لِلْعَرُوسِ وَغَيْرِهَا

[۴۸۶۹] حَدَّثَنِي عُبَيْدُ بْنُ إِسْمَاعِيلَ حَدَّثَنَا أَبُو أُسَامَةَ عَنْ هِشَامٍ عَنْ أَبِيهِ عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا أَنَّهَا اسْتَعَارَتْ مِنْ أَسْمَاءَ قِلَادَةً فَهَلَكَتْ فَأَرْسَلَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ

---

۱) فتح الباری: ۲۸۳/۹).

۲) فتح الباری: ۲۸۳/۹).

۳) فتح الباری: ۲۸۳/۹).

وسلم ناسا من اصحابه في طلبها فادركتهم الصلاة فصلوا بغير وضوء فلما اتوا النبي صلى الله عليه وسلم شكوا ذلك اليه فنزلت اية التيمم فقال اسيد بن حضير جزاك الله خيرا فوالله ما نزل بك امر قط الا جعل الله لك منه مخرجا وجعل للمسلمين فيه بركة [ر: ۳۲۷].

امام بخارى رحمه الله په دې ترجمة الباب كښې دا وئيل غواړي كه دواده په موقع باندې د ناوې دپاره دعارية جامې استعمال كړې شي نو جائز دى ، دغير ناوې دپاره هم عاريتا جامې استعمالول جائز دى.

امام بخارى رحمه الله چه كوم روايت په دې باب نقل كړې دې ، په دې كښې د جامود رعاية اخستلو څه ذكر نشته دې بلكه د هارد رعاية ذكر دې ، دامام بخارى رحمه الله منشاء داده چه څنګه هار رعاية اخستلې شى نو دا شان جامې هم عاريتا اخستلې شى.

ابواب الهبه كښې امام بخارى رحمه الله يو روايت ذكر كړې دې ، په دې كښې دجامو د رعايتا اخستلو ذكر صراحتا موجود دې ، حضرت عائشه رضي الله عنها فرمائى چه دحضرت نبى كريم ﷺ په زمانه كښې ځما سره يو قميص وو مدينه منوره كښې چه كله هم به يو ښځې لره ناوې جوړولې شى نو ځما نه به ئې هغه قميص اخستلو دعاريت په طور ، په دې حديث باندې امام بخارى رحمه الله په هغه ځائې كښې ترجمه قائمه كړې ده «الاستعارة للعروس عند البناء» دې ترجمه او حديث لره په دې ځائې كښې پيش نظر ساتل پكار دى. (۱)

۶۶ = باب ما يقول الرجل إذا أتى أهله

[۴۸۷۰] حدثنا سعد بن حفص حدثنا شيبان عن منصور عن سالم بن ابى الجعد عن كريب عن ابن عباس قال قال النبي صلى الله عليه وسلم اما لو ان احدهم يقول حين ياتى اهله باسم الله اللهم جنبني الشيطان وجنب الشيطان ما رزقتنا ثم قدر بينهما فى ذلك او قضى ولد لم يضره شيطان ابدا [ر: ۱۴۱].

كله چه سړې خپلې بى بى ته د صحبت په نيت سره راشى نو دا دعا دې اووائې «بسم الله اللهم جنبنى الشيطان وجنب الشيطان ما رزقتنا»

علماء فرمائى چه دا دعا كشف عورت نه مخكښې وئيل پكار دى. د حضرت عبدالله بن مسعود رضي الله عنه يو روايت نه معلوميږى چه دانزال په وخت كښې وئيل پكار دى. دجمهورو مسلك دې چه د كشف عورت نه مخكښې وئيل پكار دى. او كه مخكښې وئيل ترې هيرشى نوكله ورته ياده شى نو په زړه كښې وئيل پكاردى. (۲)

حضرت نبى كريم ﷺ فرمائى چه سړې كه دا دعا اووائى نو بيا شيطان بچى لره نقصان او

---

۱) اوګورئ فتح البارى: ۲۸۴/۹، والابواب والتراجم: ۷۲/۲).

۲) وحديث ابن مسعود رواه ابن ابى شيبه ولفظه وكان اذا غشى اهله فانزل قال : اللهم لا تجعل للشيطان فيما رزقتنى نصيبا (فتح البارى: ۲۴۲/۱، وايضا راجع عمده القارى: ۲۶۹/۲).

ضرر نشي رسولې، شيطان نه جنس شيطان او ضرر نه خاص قسم ضررر مراد دې. چه ((ام الصبيان)) په نومې بيمارئى په شكل كښې بچو ته لگى.(۱) او ضرر نه عام بدنى ضرر هم مراد كيديشى. (۲)
بعضې حضرات فرمائى چه دبچې دپيدائش په وخت كښې شيطان ده ته لاس لگوى ، ددې دعا بركت سره بچې ددې نه محفوظ شى.
ليكن دا تشريح ضعيفه ده ځكه چه حديث ((مامن مولود الا يمسه الشيطان غير مريم وابنها)) نه معلوميږى چه شيطان هر يو لره لاس اوړى سوا د مريم او دځوئې نه (۳)
بعضوفرمائيلى دى چه دشيطان دضرر رسولو مطلب دادې چه هغه په ده باندې مسلط به نه وى اودين اسلام نه به ده لره برگشته كوى نه. (۴)
او دامطلب هم كيديشى كه دا دعا اووائى نو اولاد به صالح پيداكيږى او هغه به په نيكو كارونو كښې دخپل ژوند صرف كوونكى وى ،او په دې كښې او انبياء كرام كښې فرق به داوى چه انبياء كرام دپاره عصمت وجوب په درجه كښې دى .او په دې ځائې كښې عصمت جواز په درجه كښې وى. (۵)
حضرت مجاهد رحمه الله نه منقول دى چه كله سړې بسم الله نه بغير وطى كوى نو په دې كښې شيطان هم شريكيږى ليكن دا دعا دې اووائى نودډې په بركت سره به دشيطان نه حفاظت كښې به وى ، اوهغه به شركت نه كوى . حافظ ابن حجر رحمه الله داتشريح راجح گنړلې ده. (۶)
ليكن حقيقت دادې چه په دې ټولو كښې هيڅ تضاد نشته دې اوداټول تشريحات مراد اخستې شى.

قوله: ثم قدر بينهما أو قضي ولد: راوى ته شك دې چه ((وقدربينهما)) ئې وئيلى وو يائې ((قضى ولد)) وئيلى وو. معنى د دواړو يو ده.

٦٧= بَاب الْوَلِيمَةُ حَقٌّ

وَقَالَ عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ عَوْفٍ قَالَ لِي النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَوْلِمْ وَلَوْ بِشَاةٍ [ر: ۱۹۴۳].
[۴۸۷۱] حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ بُكَيْرٍ قَالَ حَدَّثَنِي اللَّيْثُ عَنْ عُقَيْلٍ عَنْ ابْنِ شِهَابٍ قَالَ أَخْبَرَنِي أَنَسُ بْنُ مَالِكٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ أَنَّهُ كَانَ ابْنَ عَشْرِ سِنِينَ مَقْدَمَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الْمَدِينَةَ فَكَانَ أُمَّهَاتِي يُوَاظِبْنَنِي عَلَى خِدْمَةِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ

---

۱) النهايه الاثير: ۶۸/۱).
۲) عمده القارى: ۱۵۲/۲۰).
۳) عمدة القارى: ۱۵۲/۲۰).
٤) عمدة القارى: ۱۵۳/۲۰).
۵) فتح البارى: ۲۸۶/۹).
۶) فتح البارى: ۲۸۶/۹).

فَخَدَمْتُهُ عَشْرَ سِنِينَ وَتُوُفِّيَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَأَنَا ابْنُ عِشْرِينَ سَنَةً فَكُنْتُ أَعْلَمَ النَّاسِ بِشَأْنِ الْحِجَابِ حِينَ أُنْزِلَ وَكَانَ أَوَّلَ مَا أُنْزِلَ فِي مُبْتَنَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِزَيْنَبَ بِنْتِ جَحْشٍ أَصْبَحَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِهَا عَرُوسًا فَدَعَا الْقَوْمَ فَأَصَابُوا مِنَ الطَّعَامِ ثُمَّ خَرَجُوا وَبَقِيَ رَهْطٌ مِنْهُمْ عِنْدَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَأَطَالُوا الْمُكْثَ فَقَامَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَخَرَجَ وَخَرَجْتُ مَعَهُ لِكَيْ يَخْرُجُوا فَمَشَى النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَمَشَيْتُ حَتَّى جَاءَ عَتَبَةَ حُجْرَةِ عَائِشَةَ ثُمَّ ظَنَّ أَنَّهُمْ خَرَجُوا فَرَجَعَ وَرَجَعْتُ مَعَهُ حَتَّى إِذَا دَخَلَ عَلَى زَيْنَبَ فَإِذَا هُمْ جُلُوسٌ لَمْ يَقُومُوا فَرَجَعَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَرَجَعْتُ مَعَهُ حَتَّى إِذَا بَلَغَ عَتَبَةَ حُجْرَةِ عَائِشَةَ وَظَنَّ أَنَّهُمْ خَرَجُوا فَرَجَعَ وَرَجَعْتُ مَعَهُ فَإِذَا هُمْ قَدْ خَرَجُوا فَضَرَبَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بَيْنِي وَبَيْنَهُ بِالسِّتْرِ وَأُنْزِلَ الْحِجَابُ [ر: ۳۵۱۳].(۱)

دحق معنى ده ثابت يعني وليمه ثابت ده. باطل نه ده، د واده په موقعه باندې چه كوم خوراك وركولې شي هغې ته وليمه وئيلې شي.

د وليمې د دعوت په حكم كښې اختلاف: دابن حزم ظاهرى ، داود ظاهرى په نيز وليمه واجب ده،امام شافعى او امام مالكنه هم يويوقول هم دادې ، دا حضرات فرمائى چه«اولم ولوبشاة» دامر صيغه ده چه دوجوب دپاره رازى. (۲)

ليكن دجمهور علماء په نيزوليمه مسنون ده ، او هم دا د شوافع او مالكيه مسلك دې. ځكه په حديث كښې ددې تشريح ده «الوليمة حق وسنة» باقى «اولم» كښې امر دجمهور په نيز داستحباب اوندب دپاره ده. (۳)

وليمه په كوم وخت كښې كول پكار دى. او په دې كښې هم مختلف اقوال دى. ① قبل الدخول ② بعد الدخول ③ عقدالنكاح په وخت كښې ④ دبناء اودخول په وخت كښې ⑤ دابتدائې عقد نه واخله تر بعدالدخول پورې په هر وخت كښې ، (۴)

قوله: ان كان ابن عشر سنين مقدم رسول الله ﷺ المدينة: حضرت رسول الله ﷺ چه كله مدينې منورې ته تشريف راوړونو په هغه وخت كښې دحضرت انس رضی اللہ عنہ عمر مبارك لس كاله وو، بعضو رواياتو كښې دى جه په هغه وخت كښې دهغوى عمر مبارك نهه كاله وو.

صحيح خبره داده چه په هغه وخت كښې دهغوى عمر مبارك نهه كالونه څه زيات وو، چاكسر حذف كړې دې او نهه كاله ئې وئيلى دى اوچا كامل كړې دې او لس كاله ئې وئيلى دى.(۵)

---

۱) (امهاتى) أى ا مى وخالاتى اخواتها . (جواظبتى) يدعنى استمر فى خدمته وفى نسخة ، أى يوافقنى (مبتنى) وقت دخوله عليها وابتنانه بها).
۲) فتح البارى: ۲۸۷/۹ . وعمده القارى: ۱۴۴/۲ . باب الصفرة للمتزوج).
۳) عمده القارى: ۱۴۴/۲۰، باب الصفره للمتزوج والابواب والتراجم: ۷۲/۲).
۴) فتح۳ لبارى: ۲۸۷/۹، ۲۸۸) اودا آخرى قول راجح او بهتر دې.
۵) فتح البارى: ۲۸۸/۹).

٦٨= بَابُ الْوَلِيمَةِ وَلَوْ بِشَاةٍ

[٤٨٧٢] حَدَّثَنَا عَلِيٌّ حَدَّثَنَا سُفْيَانُ قَالَ حَدَّثَنِي حُمَيْدٌ أَنَّهُ سَمِعَ أَنَسًا رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ سَأَلَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَبْدَ الرَّحْمَنِ بْنَ عَوْفٍ وَتَزَوَّجَ امْرَأَةً مِنَ الْأَنْصَارِ كَمْ أَصْدَقْتَهَا قَالَ وَزْنَ نَوَاةٍ مِنْ ذَهَبٍ

وَعَنْ حُمَيْدٍ سَمِعْتُ أَنَسًا قَالَ لَمَّا قَدِمُوا الْمَدِينَةَ نَزَلَ الْمُهَاجِرُونَ عَلَى الْأَنْصَارِ فَنَزَلَ عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ عَوْفٍ عَلَى سَعْدِ بْنِ الرَّبِيعِ فَقَالَ أُقَاسِمُكَ مَالِي وَأَنْزِلُ لَكَ عَنْ إِحْدَى امْرَأَتَيَّ قَالَ بَارَكَ اللَّهُ لَكَ فِي أَهْلِكَ وَمَالِكَ فَخَرَجَ إِلَى السُّوقِ فَبَاعَ وَاشْتَرَى فَأَصَابَ شَيْئًا مِنْ أَقِطٍ وَسَمْنٍ فَتَزَوَّجَ فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَوْلِمْ وَلَوْ بِشَاةٍ [ر: ١٩٤٣]

[٤٨٧٣] حَدَّثَنَا سُلَيْمَانُ بْنُ حَرْبٍ حَدَّثَنَا حَمَّادٌ عَنْ ثَابِتٍ عَنْ أَنَسٍ قَالَ مَا أَوْلَمَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَلَى شَيْءٍ مِنْ نِسَائِهِ مَا أَوْلَمَ عَلَى زَيْنَبَ أَوْلَمَ بِشَاةٍ [ر: ٣٥١٣].

[٤٨٧٤] حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ حَدَّثَنَا عَبْدُ الْوَارِثِ عَنْ شُعَيْبٍ عَنْ أَنَسٍ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَعْتَقَ صَفِيَّةَ وَتَزَوَّجَهَا وَجَعَلَ عِتْقَهَا صَدَاقَهَا وَأَوْلَمَ عَلَيْهَا بِحَيْسٍ [ر: ٣٦٤].

[٤٨٧٥] حَدَّثَنَا مَالِكُ بْنُ إِسْمَاعِيلَ حَدَّثَنَا زُهَيْرٌ عَنْ بَيَانٍ قَالَ سَمِعْتُ أَنَسًا يَقُولُ بَنَى النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِامْرَأَةٍ فَأَرْسَلَنِي فَدَعَوْتُ رِجَالًا إِلَى الطَّعَامِ [ر: ٣٥١٣].

امام بخاري رحمه الله فرمائي چه وليمه كول پكار دى اګركه يو چيلۍ ولې نه وى ، دا معسر دپاره دى او ادنى درجه ده ، دكثرت هيڅ حدنشته دې.

مخكښې روايت كښې دى چه «اولم لوبشاة» داكثر علماء كرام په نيزپه دې كښې «لو» تقليل دپاره دې او دعبارت مقصود تقليل اوكم درجه بيانول دى ، اوبعضې حضرات «لو» دتكثير دپاره مراد اخستې شى چه زيات نه زيات يو چيلۍ ذبح كړئى. حضرت ګنګوهى «لو» د تكثير دپاره اخستې دې ليكن راجح او داكثر علماء كرام ړومبې قول دې. (١)

قوله: حدثنا سليمان بن حرب: روايت كښې دى چه حضرت نبى كريم ﷺ داسې وليمه په خپلو بيبيانوكښې دچا هم نه وه كړې لكه څنګه چه دحضرت زينب رضي الله عنها وليمه ئې اوكړه ، په دې كښې حضرت نبى كريم ﷺ چيلۍ په وليمه كښې وركړه.

ددې نه صفا معلوم شو چه دچيلۍ وليمه لويه وليمه به شمارلې كيږى. حضرت نبى كريم په وخت كښې چه كوم ښير په هغه وخت كښې دستياب وو ، هغه حضرت نبى كريم ﷺ په وليمه كښې وركړل. حضرت نبى كريم ﷺ به تكلف نه كولو.

دې نه پس روايت كښې دى چه دحضرت صفيه وليمه كښې صرف كهجورو، غوړو او پنيرو

---

١) عمده القاري: ٢٠/١٥٤).

مختصره ولیمه حضرت نبی کریم ﷺ ورکړه. په هغه وخت کښې هم دا څیزونه دستیاب وو، معلوم شو چه د بیبیانو په ولیمه کښې مساوات لازم نه دي.

۶۹=بَاب مَنْ أَوْلَمَ عَلَى بَعْضِ نِسَائِهِ أَكْثَرَ مِنْ بَعْضٍ

[۴۸۷۶] حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ حَدَّثَنَا حَمَّادُ بْنُ زَيْدٍ عَنْ ثَابِتٍ قَالَ ذُكِرَ تَزْوِيجُ زَيْنَبَ بِنْتِ جَحْشٍ عِنْدَ أَنَسٍ فَقَالَ مَا رَأَيْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَوْلَمَ عَلَى أَحَدٍ مِنْ نِسَائِهِ مَا أَوْلَمَ عَلَيْهَا أَوْلَمَ بِشَاةٍ [ر: ۴۵۱۳].

ددې ترجمې مطلب دادې چه د ټولو ازواجو په ولیمه کښې مساوات او برابري ضروری نه ده.

۷۰=بَاب مَنْ أَوْلَمَ بِأَقَلَّ مِنْ شَاةٍ

[۴۸۷۷] حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ يُوسُفَ حَدَّثَنَا سُفْيَانُ عَنْ مَنْصُورِ بْنِ صَفِيَّةَ عَنْ أُمِّهِ صَفِيَّةَ بِنْتِ شَيْبَةَ قَالَتْ أَوْلَمَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَلَى بَعْضِ نِسَائِهِ بِمُدَّيْنِ مِنْ شَعِيرٍ

حدیث مرسل دې ځکه چه د صفیه بنت شیبه باره کښې دوه قوله دی ، یو قول دادې چه هغه تابعیه ده او دویم قول دادې چه هغه صحابیه ده. دصحابیه منلو په صورت کښې دا حدیث به مراسیل
کښې شمیرلې کیږی ځکه مذکوره واقعه کښې صفیه بنت شیبه پخپله موجود نه وه بلکه هغه په مکه کښې وه ،بیا په دې ځائې کښې په سند کښې صفیه نه پس دحضرت عائشه رضی الله عنها ذکر نشته دې . لیکن دمؤمل بن اسماعیل او یحیی بن الیمان عن سفیان په طریق کښې د حضرت عائشه رضی الله عنها ذکر دې، داشان د حدیث سند د مزید فی متصل الاسانید قبیل نه دې. (۱) دمزید فی متصل الاسانید مطلب دادې چه بعضې راویان سند کښې د یو راوی اضافه کوی او بعضو طریق کښې دهغه اضافه نه وی.(۲)

قوله: اولم النبی ﷺ علی بعض نسائه: «بعض نسائه» نه څوک مراد دی. حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائی چه ما ته صراحتا دنوم تعیین معلوم نه شو لیکن غالب دادی چه ددې نه ام المومنین حضرت ام سلمه رضی الله عنها مراد ده. (۳)

قوله: بمدین من شعیر: حضرت سفیان ثوری رحمه الله نه عبدالرحمان بن مهدی نه علاوه نورو ټولو راویانو «بمدین من شعیر» نقل کړی دی. البته عبدالرحمان بن مهدی «بصاعین من شعیر» نقل کړی دی. عبدالرحمان اګرچه ددې راویانو په مقابله کښې احفظ دې لیکن

---

۱) فتح الباری: ۲۹۷/۹).
۲) قال الشیخ طاهر الجزائری الدمشقی فی توجیه النظر الی وصول الاثر: ۵۹۳/۲..... المزید فی متصل الاسانید و هو کانت المخالفة فیه بزیادة فی الاسناد).
۳) فتح الباری: ۲۹۷/۹).

چونکه دهغوی تعداد زیات دې ، ددې وجې په دې خائې کښې دهغه اعتبار کول بهتر دی.(۱) یو مد د ربع صاع برابروی.

۱۷= بَاب حَقِّ إِجَابَةِ الْوَلِيمَةِ وَالدَّعْوَةِ وَمَنْ أَوْلَمَ سَبْعَةَ أَيَّامٍ وَنَحْوَهُ وَلَمْ يُوَقِّتْ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَوْمًا وَلَا يَوْمَيْنِ:

[۴۸۷۸] حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ يُوسُفَ اخبرنا مَالِكٌ عَنْ نَافِعٍ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا انّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ اذا دُعِيَ احَدُكُمْ الى الْوَلِيمَةِ فَلْيَاتِهَا [ر: ۴۸۸۴].(۲)

[۴۸۷۹] حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ حَدَّثَنَا يَحْيَى عَنْ سُفْيَانَ قَالَ حَدَّثَنِي مَنْصُورٌ عَنْ ابِي وَائِلٍ عَنْ ابِي مُوسَى عَنْ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ فُكُّوا الْعَانِيَ وَاجِيبُوا الدَّاعِيَ وَعُودُوا الْمَرِيضَ [ر: ۲۸۸۱].

دعوت ولیمه قبلول حق دې ، ددې په حکم کښې دائمه اختلاف دې.

① یو قول د وجوب دې یعنی دعوت ولیمه قبولول واجب دی. دحنفیه هم داقول دې ، دامام مالک رحمه الله نه یو قول ددې مطابق دې او شوافع او حنابله نه یو قول هم دا منقول دې. (۳)

② دویم قول دادې چهدولیمې دعوت قبلول سنت دی او هم دا دجمهور علماء کرام مسلک دې ،حنفیه ،مالکیه او شوافع اوحنابله په نیز هم دا قول راجح دې. (۴)

③ بعض شوافع او حنابله فرمائی چه فرض کفایه دی ، (۵)علامه ابن دقیق العید فرمائی چه دا په هغه وخت کښې دی چه کله عامو خلقو ته دعوت ورکړې شوې وی،لیکن کهدعوت خاص وی نو چه دچا تخصیص کړې شوې وی ، دهغه حاضریدل ضروری دی. (۶)

مخکښې د«الدعوة» لفظ دولیمې نه علاوه نورو دعوتونو متعلق خودلو دپارهدې چه ددې متعلق څه حکم دې.

---

۱) فتح الباری: ۲۹۹/۹).

۲) واخرجه البخاری ایضا فی باب اجابة الداعی فی العرس وغیرها رقم الحدیث : ۴۹۷۲ ، ومسلم فی کتاب النکاح،باب الامر باجابة الداعی الی دعوة، رقم الحدیث : ۱۴۲۹ ، وابو داود فی کتاب الاطعمة باب ماجاء فی اجابة الدعوة ، رقم ا لحدیث: ۳۷۳۶، والنسائی فی کتاب الولیمة ،باب اجابة الدعوة ، رقم الحدیث: ۶۶۰۸ ، وابن ماجه فی کتاب النکاح ، باب اجابة الداعی ، رقم الحدیث : ۱۹۱۴ ، واخرجه مالک فی الموطا فی کتاب النکاح ، باب الولیمة ، رقم الحدیث: ۴۹).

۳) فتح الباری: ۳۰۱/۹ ، المجموع شرح المهذب :۵۴۸/۱۵).

۴) فتح الباری: ۳۰۱/۹ ، المجموع شرح المهذب : ۵۴۸/۱۵ ، اوګورئ اعلاء السنن: ۱۰/۱۱ باب استحباب الولیمه).

۵) فتح الباری: ۳۰۱/۹).

۶) فتح الباری: ۳۰۱/۹).

قوله: ومن اولم سبعة ايام ونحوه: ددې نه امام بخاری رحمه الله يو اختلافی مسئلې طرفته اشاره کړې ده او هغه داده چه وليمه تر څو ورځو پورې کولې شی.

جمهور علماء کرام فرمائی چه وليمه په ړومبۍ ورځ کول مسنون دی ، په دوئمه ورځ کول جائز او په دريمه ورځ کول مکروه او په ريا کښې داخل دی. (۱) دهغه دليل دزهير بن عثمان هغه روايت دې چه کوم امام ابوداود رحمه الله او امام نسائی رحمه الله نقل کړې دې چه حضرت نبی کريم صلی الله عليه وسلم فرمائی چه **«الوليمة اول يوم حق ، والثانی معروف ، والثالث سمعة ورياء»** ليکن امام بخاری رحمه الله وائی چه **«لايصلح اسناده ولايصح له صحبة»** نه سند صحيح دې او نه زهير بن عثمان صحابی دې.

ليکن حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائی چه زهير بن عثمان چه کوم حديث نقل کړې دې دهغې په مضمون کښې هغه منفرد نه دې ، دهغه څو متابع هم موجود دی.چنانچه ابن ماجه دحضرت ابوهريره رضی الله عنه نه دا مضمون نقل کړې دې ، ابن عدی رحمه الله اوبيهقی رحمه الله دحضرت انس رضی الله عنه نه اوامام ترمذی رحمه الله دحضرت عبدالله بن مسعود رضی الله عنه نه ددې مفهوم حديث نقل کړې دې. د ترمذی رحمه الله دحديث الفاظ دی **«کان طعام اول يوم حق ، وطعام اليوم الثانی سنة ، وطعام اليوم الثالث سمعة»** حضرت ابن عباس رضی الله عنه نه هم ددې مفهوم يو حديث منقول دې ، (۲) په دې روايتونو کښې اګر چه دهر روايت سند باندې څه نه څه کلام دې ليکن ددې ټولو په جمع کولو سره په دې کښې قوت پيداکيږی ، او معلوميږی چه دحديث اصل شته دې ، ددې وجې ددې اعتبار کول پکار دی. (۳)

حضرات مالکيه فرمائی چه وليمه اووۀ ورځې کولې شی. (۴) امام بخاری رحمه الله هم په ترجمة الباب کښې دمالکيه تائيد فرمائيلې دې، او فرمائی چه **«ومن اولم بسبعة ايام ونحوه ولم يوقت النبی صلی الله عليه وسلم يوما ولا يومين»**.

دمالکيه استدلال دحضرت ابن سيرين رحمه الله د روايت نه دې ، چه هغه ابن ابی شيبة نقل کړې دې چه دده د لور حفصه بنت سيرين په واده باندې اووۀ ورځې وليمه ورکړې شوه ، او امام عبدالرزاق په روايت کښې د اتو ورځو ذکر دې، امام بخاری رحمه الله **«دسبعة ايام»** نه پس **«ونحوه»** نه غالبًا اته ورځو والا روايت طرفته اشاره کړې ده. (۵)

جمهور فرمائی چه مذکوره روايت دخلقو په کثرت باندې محمول دې چه خلق زيات وو نو

---

۱) اوګورئ المغنی لابن قدامه : ۳/۷ ، کتاب الوليمه واعلاء السنن : ۱۳/۱۱ ، باب جواز الوليمه الی ايام).

۲) اوګورئ تفصيل دپاره فتح الباری: ۳۰۲/۹، وارشادالساری: ۴۴۹/۱۱).

۳) فتح الباری: ۳۰۲/۹).

٤) اوګورئی فتح الباری: ۹/، مرقاه المفاتيح: ۲۵۶/۶ ، کتاب االنکاح ، باب الوليمه ،والابواب والتراجم: ۷۳/۲).

۵) فتح الباری: ۳۰۲/۹ ، اوګورئ مصنف ابن ابی شيبه ۳۱۳/۲ ، من کان يقول يطعم فی العرس والختان ، وسنن کبری للبيهقی : ۲۶۱/۷).

دې وجې هغوى اوه ورځو كښې تقسيم كړې شوى وو، هره ورځ مختلف راتلل او وليمه به ئې خوړه او داشان په دې صورت كښې درې ورځونه زيات جواز دې. (١)

[٤٨٨٠] حَدَّثَنَا الْحَسَنُ بْنُ الرَّبِيعِ حَدَّثَنَا أَبُو الْأَحْوَصِ عَنِ الْأَشْعَثِ عَنْ مُعَاوِيَةَ بْنِ سُوَيْدٍ قَالَ الْبَرَاءُ بْنُ عَازِبٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا أَمَرَنَا النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِسَبْعٍ وَنَهَانَا عَنْ سَبْعٍ أَمَرَنَا بِعِيَادَةِ الْمَرِيضِ وَاتِّبَاعِ الْجِنَازَةِ وَتَشْمِيتِ الْعَاطِسِ وَإِبْرَارِ الْقَسَمِ وَنَصْرِ الْمَظْلُومِ وَإِفْشَاءِ السَّلَامِ وَإِجَابَةِ الدَّاعِي وَنَهَانَا عَنْ خَوَاتِيمِ الذَّهَبِ وَعَنْ آنِيَةِ الْفِضَّةِ وَعَنِ الْمَيَاثِرِ وَالْقَسِّيَّةِ وَالْإِسْتَبْرَقِ وَالدِّيبَاجِ تَابَعَهُ أَبُو عَوَانَةَ وَالشَّيْبَانِيُّ عَنْ أَشْعَثَ فِي إِفْشَاءِ السَّلَامِ [ر: ١١٨٢].

حضرت براء بن عازب رضي الله عنه فرمائى چه حضرت رسول كريم ﷺ مونږ ته د اوو څيزونو حكم را كړو اود اوو څيزونو نه ئې مونږ منع كړو، چه د كومو اوو څيزونو چه ئې حكم راكړو هغه دادى. ① دمريض عيادت ② دجنازې سره تلل ③ دانگيشى (انتروشى) والا جواب وركول ④ ابرار المقسم دقسم خوړولو تصديق كول دقسم وركولو والا قسم پوره كول. ⑤ دمظلوم نصرت كول ⑥ دسلام اشاعت ⑦ او د دعوت وركونكى دعوت قبلول.

او چه د كومو اوو څيزونو نه منع كړى يو هغه دادى: ① خواتيم الذهب: دسرو دپاره دسرو زرو دگوتمې استعمال ② دچاندئى لوښى ③ مياثر : ميثره جمع ده ، ريښمى گدئى چه سورنې د آس وغيره په ملاباندې ايږدى. ④ قسى كپړې چه په هغې كښې ريښم گډ شوى وى ⑤ استبرق : دا يو وړوكې قسم ريښم وى. ⑥ ديباج: دا هم دريښمويو قسم دې چه دې ته ابريشم ونيلې شى. داشپږ شو اووم په دې حديث كښې په دې ځائې كښې ذكر نه دې ، مخكښې په كتاب اللباس كښې دا ذكر دې . ⑦ حرير يعنى عام ريښم (٢)

قوله: تابعه ابوعوانة الشيبانى عن اشعث فى افشاء السلام: دا حديث په كتاب الجنائز كښې تير شوې دې يعنى دابوالاحوص سلام بن سليم متابعت ابوعوانه وضاح بن عبدالله يشكرى كړې دې . امام بخارى رحمه الله په كتاب الاشربة كښې دا متابعت موصولا نقل كړې دې. (٣)

او ابواسحاق شيبانى هم د ابوالاحوص متابعت كړې دې چه دا امام بخارى رحمه الله په كتاب الاستئذان كښې موصولاً نقل كړې دې. (۴) البته دهغوى په روايت كښې د «افشاء السلام» الفاظ دى. اود شعبه عن اشعث روايت كښې د «ردالسلام» الفاظ دى. كتاب الجنائز كښې ددې روايت تير شوې دې. روايت باب كښې هم د «افشاء السلام» الفاظ دى.

فائده: وليمې نه علاوه ددعوت په سلسله كښې دجمهور علماء مسلك دې چه دا قبلول

---

١) فتح البارى: ٣٠٣/٩).
٢) ارشاد السارى: ٤٥١/١١)..
٣) عمده القارى : ١٥٩/٢٠).
٤) عمدة القارى : ١٥٩/٢ ، وفتح البارى: ٣٠٣/٩).

مستحب دي ،واجب نه دي ، البته علامه ابن حزم دا واجب ګڼړي.سرخسی شافعی رحمه الله عدم وجوب باندې اجماع نقل کړې دي. (۱)

[۴۸۸۱] حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ بْنُ سَعِيدٍ حَدَّثَنَا عَبْدُ الْعَزِيزِ بْنُ أَبِي حَازِمٍ (۲) عَنْ سَهْلِ بْنِ سَعْدٍ قَالَ دَعَا أَبُو أُسَيْدٍ السَّاعِدِيُّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي عُرْسِهِ وَكَانَتْ امْرَأَتُهُ يَوْمَئِذٍ خَادِمَهُمْ وَهِيَ الْعَرُوسُ قَالَ سَهْلٌ تَدْرُونَ مَا سَقَتْ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنْقَعَتْ لَهُ تَمَرَاتٍ مِنْ اللَّيْلِ فَلَمَّا أَكَلَ سَقَتْهُ إِيَّاهُ

[۴۸۸۷ ، ۴۸۸۸ ، ۵۲۶۹ ، ۵۲۷۵ ، ۶۳۰۷]. (۳)

حضرت سهل بن سعد فرمانی چه ابواسید ساعدی رضی الله عنه حضرت نبی کریم صلی الله علیه وسلم لره په خپل واده کښې راوبللو. دده ښځې دمیلمنو خدمت کولو حالانکه هغه نوې نوې ناوې وه حضرت سهل رضی الله عنه اوفرمائیل چه تاته معلوم دی چه هغې حضرت نبی کریم صلی الله علیه وسلم له دڅکلو دپاره څه ورکړي وو ؟هغې دشپې په اوبو کښې کهجورې خوشتې کړې وې ، نو کله چه حضرت نبی کریم صلی الله علیه وسلم روټئ اوخوړه نو هغې هغه په حضرت نبی کریم صلی الله علیه وسلم باندې اوڅکولې. «أنقعت» د «انقاع» نه دې ، په اوبه کښې خوشتول.

۷۲=بَاب مَنْ تَرَكَ الدَّعْوَةَ فَقَدْ عَصَى اللَّهَ وَرَسُولَهُ

[۴۸۸۲] حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ يُوسُفَ أَخْبَرَنَا مَالِكٌ عَنْ ابْنِ شِهَابٍ عَنْ الْأَعْرَجِ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ أَنَّهُ كَانَ يَقُولُ شَرُّ الطَّعَامِ طَعَامُ الْوَلِيمَةِ يُدْعَى لَهَا الْأَغْنِيَاءُ وَيُتْرَكُ الْفُقَرَاءُ وَمَنْ تَرَكَ الدَّعْوَةَ فَقَدْ عَصَى اللَّهَ وَرَسُولَهُ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ

امام بخاری رحمه الله دا وئیل غواړی چه یو سړی ته دعوت ورکړې شو او هغه دا پرېښودو نو هغه دالله درسول صلی الله علیه وسلم نافرمان دې.

---

۱) فتح الباري: ۹/ ۳۰۷ ، باب اجابه الداعی فی العرس وغیره).

۲) واجرجه البخاری فی عدة مواضع : باب قیام المراة علی الرجال فی العرس وخدمتهم بالنفس رقم الحدیث: ۴۹۷۵ ، ۴۹۷۶ ، وفی کتاب الاشربة باب الانتباذ فی الاوعیة والتور ، رقم الحدیث: ۵۵۹۱ ، وکتاب الاشربة باب تقیع التمر مالم یسکر رقم الحدیث: ۵۵۹۷ ، وفی کتاب الایمان والنذور ،باب اذا حلف ان لا یشرب نبیذا فشرب طلاء او سکرا... رقم الحدیث: ۶۶۸۵ ، اواخرجه ابن ماجه کتاب النکاح عن محمد بن الصباح باب الولیمة رقم الحدیث: ۱۹۱۲)

۳) اخرجه مسلم فی الاشربة :باب اباحة النبیذ الذی لم یشتد ولم یصر مسکرا رقم الحدیث: ۲۰۰۶ ، (امراته) واسمها سلامة بنت وهب رضی الله عنها ، (خادمهم) تقوم بخدمتهم وتقدم لهم الضیافة وکان ذالک قبل ان یفرض الحجاب علی انه لیس فی مجموع طرق الحدیث ما یدل انها جلست معهم ، أو أظهرت لهم الزینة اومواضها وعلیه ، فلا اشکال ولا ممسکا لذوی النفوس الضعیفة والقلوب المریضة فی مثل هذه الحوادث ، اذلذی لا یمتنع دخول المراة مجالس الرجال وخدمتهم ، ذا کانت هناک حاجة وکانت محتجبة بالحجاب افترضه الله عز وجل).

ددې نه معلوم شو چه دعلامه بن حزم رحمه الله په شان دامام بخاری رحمه الله په نیز دعوت قبلول واجب دی. لیکن ددوی په نیزهم وجوب په هغه وخت کښې دې چه کله څه عذر وی.

۷۳=بَاب مَنْ أَجَابَ إِلَى كُرَاعٍ

[۴۸۸۳] حَدَّثَنَا عَبْدَانُ عَنْ أَبِي حَمْزَةَ عَنِ الأَعْمَشِ عَنْ أَبِي حَازِمٍ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ لَوْ دُعِيتُ إِلَى كُرَاعٍ لأَجَبْتُ وَلَوْ أُهْدِيَ إِلَيَّ كُرَاعٌ لَقَبِلْتُ [ر: ۲۴۲۹].

«کراع» د پنډئی هغه حصې ته وائی چه د ګیټې نه پاس وی ، لکه لاس کښې چه مړوند وی.اردو کښې دې ته سری پائې وئیلې شی. (۱)

په حدیث کښې دی که څوك ماته څوك کراع (دسری پائې په شان حقیر څیز دا هغه ځائې عرف وو حالاتکه په مونږ خلقو کښې ددې عکس دې)دعوت هم ر اکړی نو څه به دا قبلوم.

امام غزالی رحمه الله فرمائی چه کراع نه په دې ځائې کښې مراد دچیلۍ پښې مراد نه دی بلکه دمدینې منورې او مکې معظې په مینځ کښې واقع «کراع الغمیم» مراد دې، اومطلب ئې دادې که څوك ماته د«کراع الغمیم» غوندې لرې ځائې ته هم دعوت راکړی نوڅه دبُعدمکان باوجود هغه ځائې ته خم. امام بخاری رحمه الله د «کراع» نه پس د «کراع الغمیم» الفاظ سره حدیث ذکر کړو لیکن ددې زیاتوالی هیڅ اصل نشته دې ، او جمهور په دې کښې «کراع» نه د چیلۍ وغیره پښې مراد اخلی. اومنشاء داده که دعوت دڅه معمولی څیزهم وی نوهغه قبلول پکار دی. (۲)

۷۴=بَاب إِجَابَةِ الدَّاعِي فِي الْعُرْسِ وَغَيْرِهِ

[۴۸۸۴] حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ إِبْرَاهِيمَ حَدَّثَنَا الْحَجَّاجُ بْنُ مُحَمَّدٍ قَالَ قَالَ ابْنُ جُرَيْجٍ أَخْبَرَنِي مُوسَى بْنُ عُقْبَةَ عَنْ نَافِعٍ قَالَ سَمِعْتُ عَبْدَ اللَّهِ بْنَ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا يَقُولُ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ (أَجِيبُوا هَذِهِ الدَّعْوَةَ إِذَا دُعِيتُمْ لَهَا)

قَالَ: وَكَانَ عَبْدُ اللَّهِ يَأْتِي الدَّعْوَةَ فِي الْعُرْسِ وَغَيْرِ الْعُرْسِ وَهُوَ صَائِمٌ [ر:۴۸۷۸].

«فی العرس»نه مراد ولیمه ده. اود«وغیره» نه مراد عام دعوت دې .روایت کښې دی چه حضرت عبدالله بن عمر رضی الله عنه روژې په حالت کښې به تلو ، په دې کښې دا ضروری نه دی چه هغه به خپله روژه هم افطار کوله. فقهاء کرام په دې سلسله کښې تفصیل لیکلی دې. که روژه نفل ده او افطارنه کولو سره داعی ته تکلیف اوخفګان رسی نوداسې صورت کښې هغه ته نفلی روژه افطار کول پکار دی. او دا دعوت به دده په حق کښې به شمیرلې شی. لیکن

---

۱) عمده القاری: ۱۶۱/۲۰).

۲) اوګورئ فتح الباری: ۳۰۶/۹).

که روژه نفل نه ده یا داعی ته په افطار نه کولو سره څه تکلیف یا خفګان نه وی نوداسې صورت کښې بیا افطار کول نه دی پکار بلکه دداعی په حق کښې دعا کولو نه پس واپس تلل پکار دی. (۱)

۷۵=بَابُ ذَهَابِ النِّسَاءِ وَالصِّبْيَانِ إِلَى الْعُرُسِ

[۴۸۸۵] حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّحْمٰنِ بْنُ الْمُبَارَكِ حَدَّثَنَا عَبْدُ الْوَارِثِ حَدَّثَنَا عَبْدُ الْعَزِيزِ بْنُ صُهَيْبٍ عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قَالَ أَبْصَرَ النَّبِيُّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نِسَاءً وَصِبْيَانًا مُقْبِلِينَ مِنْ عُرُسٍ فَقَامَ مُمْتَنًّا فَقَالَ اللّٰهُمَّ أَنْتُمْ مِنْ أَحَبِّ النَّاسِ إِلَيَّ [ر: ۳۵۷۴].

د امام بخاری رحمه الله مقصد دادې چه په واده کښې دشرکت دپاره ښځو اوبچو لره تلل دحدیث نه ثابت دی. اوسنت کښې ددې اصل موجود دې. د واده سلسله کښې اسراف ، فضول خرچي او دنمودونمائش ګنجائش نشته دې ، یقینا داپه شریعت کښې نشته دې.لیکن په دې کښې دومره قدرې تقشف او سادګی اختیارول چه هډو څوك شریك نه کړې شی نودا هم غلو او نامناسب دی.

روایت کښې دسند ر اویان ټول بصری دی. (۲) حضرت انس رضي الله عنه فرمائی چه حضرت نبی اکرم صلی الله علیه وسلم ښځې او ما شومان د واده په راتلو اولیدل نو دوی طرفته نیغ اودریدل او وې فرمائیل چه تاسو خلق ماته دهرچا نه زیات محبوب یئ.

«ممتنا» د «منة» نه ماخوذ دی چه ددې معنی قوت او طاقت ده. (۳) یعنی حضرت نبی کریم صلی الله علیه وسلم ددوی طرفته قوت او طاقت اونشاط سره اودریدل ، او وې فرمائیل «اللهم أنتم من احب الناس الی» په دې کښې د «اللهم» لفظ په طور د تبرك ذکر کړې شوې دې. یا دخپلې رسچانې دپاره په طور دګواهۍ ددې ذکر کړې شوې دې. (۴)

۷۶=بَابُ هَلْ يَرْجِعُ إِذَا رَأَى مُنْكَرًا فِي الدَّعْوَةِ

وَرَأَى أَبُو مَسْعُودٍ صُورَةً فِي الْبَيْتِ فَرَجَعَ وَدَعَا ابْنُ عُمَرَ أَبَا أَيُّوبَ فَرَأَى فِي الْبَيْتِ سِتْرًا عَلَى الْجِدَارِ فَقَالَ ابْنُ عُمَرَ غَلَبَنَا عَلَيْهِ النِّسَاءُ فَقَالَ مَنْ كُنْتُ أَخْشَى عَلَيْهِ فَلَمْ أَكُنْ أَخْشَى عَلَيْكَ وَاللّٰهِ لَا أَطْعَمُ لَكُمْ طَعَامًا فَرَجَعَ

د امام بخاری رحمه الله مقصد دادې چه په دعوت کښې که څوك منکر څیز اووینی نو واپس کیدل پکاردی اوپه دې کښې شرکت نه دې پکار ،په دې باندې هغوی مختلف آثارپیش کوی.

قوله: <u>ورای ابن مسعود صورة في البیت فرجع:</u> دمستملی، اصیلی، قابسی اوعبدوس

---

۱) فتح الباری: ۳۰۸/۹ ، وعمده القاری : ۱۶۲/۲۰).
۲) فتح الباری: ۳۰۹/۹) .
۳) فتح الباری: ۳۰۹/۹).
۴) ارشاد الساری: ۴۵۵/۱۱).

په روایت کښې" ابن مسعود "دې او باقی روایاتو کښې ابو مسعود دې ، حافظ ابن حجر دا دویم روایت صحیح دې. او رومبې ئې تصحیف اوګرزولو او وې فرمائیل چه دا اثر دحضرت عقبه بن عمرو دې. چه دا بیهقی موصولاً روایت کړې دې. (۱)

اودا هم ممکن دی چه حضرت عبدالله بن مسعود رضی الله عنه سره هم داشان واقعه پیښه شوې وی چه هغوی په کور کښې تصویر کتلې وی او واپس تلی وی. (۲)

قوله: ودعا ابن عمر ابا ایوب، فرای فی البیت سترا: حضرت عبدالله بن عمر رضی الله عنه حضرت ابوایوب انصاری رضی الله عنه ته دعوت ورکړو ، هرکله چه هغه ددوی کور ته راغلونو په دیوال باندې ئې یو پرده اولیده. نوحضرت ابن عمر دمعذرت په طور اووئیل چه په دې سلسله کښې مونږ باندې ښځې غالبې شوې او دا پرده ئې زړونده کړه. حضرت ابوایوب انصاری رضی الله عنه اوفرمائیل چه دکومو خلقو باره کښې ماته اندیښنه کیدیشوه (چه هغوی به دداسې منکر ارتکاب کوی) هغه نور خلق دی ، ستاسو باره کښې خوماته اندیښنه نه وه ، (چه تاسو به هم داشان معامله کښې ښځو نه مغلوبه شئ) والله ! ځه به ستاسو خوراك اونه کړم اوواپس لاړل. امام احمد رحمه الله دا اثر موصولاً نقل کړې دی.

علامه ابن بطال رحمه الله فرمائی چه په یودعوت کښې څه منکر کیږی نوشرکت کول نه دی پکار ځکه شرکت کولو سره به دده د طرفنه دهغې منکراتو د رضا مندئی اظهار وی. تفصیل ددې دادې که په هغه ځائې کښې څه دامر منکر حرام ارتکاب کیږی او ددې په بندولو باندې دی قادر وی نو دا ختمول پکار دی. اوداسې صورت کښې هغه ځائې ته تلو کښې هیڅ حرج نشته دې او شرکت کولې شی.

لیکن که ددې دختمولو باندې قادر نه وی نو په دې صورت کښې واپس کیدل اوشرکت نه کول پکار دی.

او که په هغه ځائې کښې څه دحرام ارتکاب نه وی بلکه مکروه تنزیهی څه عمل وی نوداسې صورت کښې شرکت کولې شی ، لیکن دا هم دتقوی او ورع خلاف دی. دتقوی تقاضاهم دا ده چه په دې صورت کښې شرکت اونه کړې شی. (۳)

صاحب هدایه دا مسئله په تفصیل سره بیانوی او لیکی "ددې حاصل دادې چه دتلو نه مخکښې معلوم کړې شی چه په هغه ځائې کښې څه منکرات اوحرامو ارتکاب به وی نو تلل جائز نه دی. که دتلو نه پس معلوم شی چه نوبیا ددې دوه صورتونه دی ، که هغه مقتدی او پیشوا دی نو ده له شرکت کول نه دی پکار ، مګر داچه دده په تلو باندې منکرات ختم شی، نوبیا شریکیدلې شی لیکن که هغه عام سړې وی نودده دپاره دشرکت ګنجائش شته دې.

امام ابوحنیفه رحمه الله فرمائی چه یوځل ماته ابتلاء پیښه شوه نوما صبرنه کار واخستلو صاحب هدایه فرمائی چه دا دامام صاحب منصب او اقتداء ته رسیدو نه مخکښې واقعه ده. (۴)

---

۱) فتح الباری: ۳۱۰/۹).
۲) فتح الباری: ۳۱۰/۹).
۳) مذکوره تفصیل دپاره اوګورئ فتح الباری: ۳۱۱/۹).
۴) اوګورئ الهدایه کتاب الکراهیه : ۴۵۵/۴، وفیض الباری: ۳۰۱/۴).

پخپله دحضرت ابن عمر رضی الله عنهما واقعه هم امام احمد رحمه الله په کتاب الزهد کښې نقل کړې ده چه حضرت ابن عمر رضی الله عنهما یوځل یوصحابی رضی الله عنه کور ته داخل شو نو په هغه ځائې کښې هغوی څه پردې اولیدلې نو دوی اوفرمائیل چه ستا په کور کښې دا کعبه د کله نه راغلې ده. (۱)
امام مسلم رحمه الله دحضرت عائشه رضی الله عنها روایت نقل کوی چه حضرت نبی اکرم ﷺ اوفرمائیل چه((ان الله لم یامرنا ان نکسوا الحجارة والطین)) (۲)
اوس سوال دا پیدا کیږی چه په کورونو کښې د پردو لګولو څه حکم دې.دشوافع دوه قولونه دی اودامام مالك رحمه الله هم دوه روایتونه دی. ① یو دا چه پردې زړوندول حرام دی.
او ② دویم دا چه دا مکروه تنزیهی دی ، دده راجح قول هم دا دې. (۳) حضرات حنفیه فرمائی که ضرور وی نو هیڅ باك نشته دې،اوبغیرضرورت نه دا مکروه دی.(۴)

[۴۸۸۶] حَدَّثَنَا اسْمَاعِيلُ قَالَ حَدَّثَنِي مَالِكٌ عَنْ نَافِعٍ عَنِ الْقَاسِمِ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنْ عَائِشَةَ زَوْجِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ انَّهَا اخْبَرَتْهُ انَّهَا اشْتَرَتْ نُمْرُقَةً فِيهَا تَصَاوِيرُ فَلَمَّا رَآهَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَامَ عَلَى الْبَابِ فَلَمْ يَدْخُلْ فَعَرَفْتُ فِي وَجْهِهِ الْكَرَاهِيَةَ فَقُلْتُ يَا رَسُولَ اللَّهِ اتُوبُ الَى اللَّهِ وَالَى رَسُولِهِ مَاذَا اذْنَبْتُ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَا بَالُ هَذِهِ النُّمْرُقَةِ قَالَتْ فَقُلْتُ اشْتَرَيْتُهَا لَكَ لِتَقْعُدَ عَلَيْهَا وَتَوَسَّدَهَا فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ انَّ اصْحَابَ هَذِهِ الصُّوَرِ يُعَذَّبُونَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَيُقَالُ لَهُمْ احْيُوا مَا خَلَقْتُمْ وَقَالَ انَّ الْبَيْتَ الَّذِي فِيهِ الصُّوَرُ لَا تَدْخُلُهُ الْمَلَائِكَةُ [۱۹۹۹]

په دې روایت باندې تفصیلی کلام به انشاء الله مخکښې کتاب اللباس کښې راشی.
((نمرقة))(دنون او د راء په ضمه او دمیم په سکون سره) وړه تکیه ،وسادة صغیرة.

۷۷=بَاب قِيَامِ الْمَرْأَةِ عَلَى الرِّجَالِ فِي الْعُرْسِ وَخِدْمَتِهِمْ بِالنَّفْسِ

[۴۸۸۷] حَدَّثَنَا سَعِيدُ بْنُ ابِي مَرْيَمَ حَدَّثَنَا ابُو غَسَّانَ قَالَ حَدَّثَنِي ابُو حَازِمٍ عَنْ سَهْلٍ قَالَ لَمَّا عَرَّسَ ابُو اسَيْدٍ السَّاعِدِيُّ دَعَا النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَاصْحَابَهُ فَمَا صَنَعَ لَهُمْ طَعَامًا وَلَا قَرَّبَهُ الَيْهِمْ الَّا امْرَاتُهُ امُّ اسَيْدٍ بَلَّتْ تَمَرَاتٍ فِي تَوْرٍ مِنْ حِجَارَةٍ مِنَ اللَّيْلِ فَلَمَّا فَرَغَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مِنَ الطَّعَامِ امَاثَتْهُ لَهُ فَسَقَتْهُ تُتْحِفُهُ بِذَلِكَ [ر:۴۸۸۱].

دامام بخاری رحمه الله مقصد دادې که د واده په موقعه باندې ناوې د میلمنودخدمت دپاره اودریږی نو په دې کښې هیڅ داعتراض ضرورت نشته دې ، په سنت کښې ددې اصل موجود دې.

---

۱) فتح الباری: ۹/۳۱۰).
۲) فتح الباری: ۹/۳۱۱ وصحیح مسلم :۱/۴۸۲).
۳) دشوافع مسلک دپاره اوګورئ فتح الباری : ۹/۳۱۱).
٤) حنفیه مذهب دپاره اوګورئ: ردالمختار علی در المختار کتاب الحظر والاباحة فصل فی اللبس : ۵/۲۵۰).

قوله: حدثنا سعيد: په دې كښې دابواسيد ساعدى واقعه بيان شوې ده چه تيره شوه ، دده نوم مالك بن ربيعه دې . او دده د ښځې د ام اسيدنوم سلامه بنت وهيب دې. (۱)

قوله: بلت التمرات في تورمن حجارة من الليل: يعنى ام سيد دشپې كهجورې دكانړى په يو پياله كښې خوشتې كړې وې . «تور» لوښې ، پياله.

قوله: اماثته فسقته تتحفه بذالك: يعنى ام اسيد ددې پيالئ دكهجورو نه دحضرت نبى كريم ﷺ دپاره شربت جوړكړواو بيا په طور دتحفې پيش كړو په هغه پياله كښې.

«اماثت»باب افعال نه دواحد مونث صيغه ده. «اماث...اماثة» ديو څيز اوبو كښې خوشتول ، حل كول ، «أى اماثت تودا من الحجارة للنبى ﷺ» يعنى ام اسيد د كانړى داپياله دحضرت نبى اكرم ﷺ دپاره حل كړه. مطلب دادې چه په دې پياله كښې ئې كهجورې يوځائې كړې اوددې نه ئې شربت كړو.

«تتحفه تتحف»دا باب افعال اتحاف نه دواحد مونث صيغه ده. او ضمير منصوب حضرت نبى كريم ﷺ طرف ته راجع دې. «أتحف، اتحافا»تحفه وركول ، تحفه پيش كول.

دنسفى رحمه الله په روايت كښې داشان دى او دمستملى او سرخسى په روايت كښې«تخة بذالك»الفاظ دى «تخة أى هدية» (۲)

۷۸=بَابُ النَّقِيعِ وَالشَّرَابِ الَّذِى لَا يُسْكِرُ فِى الْعُرْسِ

[۴۸۸۸] حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ بُكَيْرٍ حَدَّثَنَا يَعْقُوبُ بْنُ عَبْدِ الرَّحْمٰنِ الْقَارِيُّ عَنْ أَبِي حَازِمٍ قَالَ سَمِعْتُ سَهْلَ بْنَ سَعْدٍ أَنَّ أَبَا أُسَيْدٍ السَّاعِدِيَّ دَعَا النَّبِيَّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لِعُرْسِهِ فَكَانَتْ امْرَأَتُهُ خَادِمَهُمْ يَوْمَئِذٍ وَهِيَ الْعَرُوسُ فَقَالَتْ أَوْ قَالَ أَتَدْرُونَ مَا أَنْقَعَتْ لِرَسُولِ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنْقَعَتْ لَهُ تَمَرَاتٍ مِنْ اللَّيْلِ فِي تَوْرٍ [ر:۴۸۸۱].

دواده په موقعه باندې دشربت وغيره رواج دې ، امام بخارى رحمه الله فرمائى چه په دې كښې هيڅ حرج نشته دې ، كه دكهجور شربت وى يا څه دبل څه شربت وى ،ليكن مسكر نه دې پكار ، نقيع هغه شربت ته وئيلې شى چه د اوچو انګورو يا اوچوكهجورو اوبووغيره كښې خوشتې كړې شى او جوړ كړې شى. (۳)

---

۱) ارشاد السارى: ۴۵۷/۱۱).
۲) فتح البارى: ۳۱۳/۹).
۳) (عمده القارى: ۱۶۵/۲۰).

۷۹=باب المداراة مع النساء وقول النبى صلى الله عليه وسلم انما المرأة كالضلع

[۴۸۸۹] حدثنا عبد العزيز بن عبد الله قال حدثنى مالك عن ابى الزناد عن الاعرج عن ابى هريرة ان رسول الله صلى الله عليه وسلم قال المرأة كالضلع ان اقمتها كسرتها وان استمتعت بها استمتعت بها وفيها عوج [ر: ۳۱۵۳].

مطلب دادي چه ښځو سره د لطف او مهربانۍ معامله کول پکار دی. حضرت نبی کريم ﷺ فرمائی چه ښځه د پښتۍ په شان (کږه) ده ، تاسو دوی سره په نرمۍ انتفاع حاصلولې شئ ، ليکن که تاسو دا نيغول غواړئ نو تاسو به دا ماته کړئ. او ددې نه فائده هم حاصلولې نشئ . ددې وجې د ښځې لږ ډير کوږ والئ برداشت کول پکار دی.

ليکن دا حکم امور معاشرت او امور دنياويه په سلسله کښې دې ، دامور دين په سلسله کښې داسې حکم نه دې چه هغه د دين احکام پامال کړی او په دې باندې دې هيڅ قدغن نه وی ، د دينی امورو په سلسله کښې دې د دې نگرانی اوکړې شی او دې ته زور نه ورکول پکار دی ليکن په دې کښې هم عموما نرمی او شفقت فائده مند دې.

۸۰=باب الوصاة بالنساء

[۴۸۹۰] حدثنا اسحاق بن نصر حدثنا حسين الجعفى عن زائدة عن ميسرة عن ابى حازم عن ابى هريرة عن النبى صلى الله عليه وسلم قال من كان يؤمن بالله واليوم الاخر فلا يؤذى جاره واستوصوا بالنساء خيرا فانهن خلقن من ضلع وان اعوج شئ فى الضلع اعلاه فان ذهبت تقيمه كسرته وان تركته لم يزل اعوج فاستوصوا بالنساء خيرا [ر: ۳۱۵۳].

مطلب دادې چه الله ﷻ او د هغه رسول ﷺ باندې ايمان راوړلو والا دې خپل گاونډی ته تکليف نه ورکوی. او ښځه چونکه د ټول عمر رفيق او گاونډی وی د دې وجې ده ته تکليف نه ورکول دايمان تقاضو کښې داخل دی.

مخکښې فرمائی چه «استوصوا بالنساء خيرا» د ښځو په سلسله کښې حسن سلوك او د ښيگړې وصيت تاسو قبول کړئ. دا د پښتۍ نه پيدا شوې ده.

داودی ﷫ فرمائی چه حضرت حوا عليها السلام د حضرت آدم ﷤ د پښتۍ نه پيدا کړې شوې وه. چونکه ښځې د حضرت حوا عليها السلام په صنف کښې داخلې دی. ددې وجې د دوی متعلق فرمائيلې شوی دی چه هغه د پښتۍ نه پيدا شوې ده. (۱)

قوله: ان اعوج شئ فى الضلع اعلاه: يعنى د ټولو نه زياته کږه پښتۍ پورتنۍ پښتۍ ده. که تاسو دا نيغول غواړئ نو تاسو به دا ماته کړئ ، او که همداسې ئې پريږدئ نو به همداشان کږه وی.

---

۱) عمده القارى: ۲/۱۶۵).

كه يو ښځه زبان درازي اوكړي ياستا دهدايت نه خلاف ځي نو تاسو دتحمل نه كار اخلئ، داشان غالب امكان دې چه تاسو به ددې په اصلاح كښې كامياب شئ. ليكن كه تاسو غواړئي چه هغه په ړومبئ ورځ بالكل نيغه شي نوهغه دابه ماته شي او ددې نه به انتفاع حاصله نشي.

[۴۸۹۱] حَدَّثَنَا أَبُو نُعَيْمٍ حَدَّثَنَا سُفْيَانُ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ دِينَارٍ عَنْ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا قَالَ كُنَّا نَتَّقِي الْكَلَامَ وَالِانْبِسَاطَ إِلَى نِسَائِنَا عَلَى عَهْدِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ هَيْبَةَ أَنْ يَنْزِلَ فِينَا شَيْءٌ فَلَمَّا تُوُفِّيَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ تَكَلَّمْنَا وَانْبَسَطْنَا (۱)

حضرت ابن عمر رضي الله عنهما فرمائي چه دحضرت نبي كريم ﷺ په زمانه كښې مونږ به بې تكلفئ او محبت كولو نه ويريدو چه هسې نه زمونږ په باره كښې څه آيت نازل نه شي. ليكن كله چه حضرت نبي كريم ﷺ وفات شو نو بيا مونږ ښځوسره بې تكلفئ سره خبروكښې شروع شو (ځكه چه شرعي لحاظ سره ددې هېڅ ممانعت نشته).

د روايت باب ترجمة الباب سره تعلق: په دې روايت كښې بظاهر ترجمة الباب سره تعلق په نظر نه رازي. ليكن كه لږغور اوكړو نو ترجمة الباب سره دروايت لږشان تعلق شته دې. ځكه چه حضرت ابن عمر رضي الله عنهما فرمائي چه مونږ ښځو سره د بې تكلفئ او انبساط نه ويريدو، ددې دا مفهوم په خپله باندې رازوي چه مونږ ښځو دظلم زياتي نه ويريدو. چونكه په بل صورت كښې په طريق اولى دقران پاك د آيت دنازليدو امكان وو. (۲)

اصل كښې دا كيږي چه ښځې سره كله انسان زيات بې تكلفه شي نو هغه جرى كيږي او په سرخيژي. او اكثروختونو كښې گستاخئ پورې نوبت راشي چه دا دخاوند دپاره ناقابل برداشت وي. اوداشان دوهلو نوبت راشي. حضرت عبدالله بن عمر رضي الله عنهما فرمائي چه مونږ ددې ويرې نه چه دانبساط په نتيجه كښې دوهلو نوبت راشي اوبيا دقران پاك هېڅ يو آيت ځمونږ په باره كښې نازل شي، مونږ د حضرت نبي كريم په زمانه كښې دښځو سره محتاط رويه اختيارولو. او چونكه حضرت نبي كريم ﷺ نه پس دنزول وحي سلسله پاتې نشوه، ددې وجې مونږ ښځو سره بې تكلفئ او انبساط اختيار كړو، اودويرې دوجې مونږ به ډيرمحتاط اوسيدو دا احتياط ختم كړو.

او علامه عنيي رحمه الله ترجمة الباب سره دحديث مناسب متعلق ليكي چه: ((ويمكن ان توخذ المطابقة من قوله وانبسطنا لا الانبساط اليهن من جملة الوصايا بهن)).

---

۱) واخرجه ابن ماجه في كتاب الجنائز. باب ذكر و فاته ودفنه ﷺ رقم الحديث: (۱۶۳۲).

۲) اوگورئ الابواب والترجم: ۷۳/۲. حضرت گنگوهي رحمه الله فرمائي چه: قوله: كنا نتقي الكلام والانبساط وفلك لاستلزامه شيئا من الضرب والتاديب، فأن الرجل اذا نبسط الى اهله ادى ذالك دل وقلة مبالاة بامر الزوج فيقع العصيان ويوذي ذالك الى ضرب وتاديب .قدكانوا عن ذالك وبذالك يطابق الحديث بالترجمة (وانظر لامع الداري: ۴۱۴/۹).

۸۱=باب قُوا أَنْفُسَكُمْ وَأَهْلِيكُمْ نَارًا (التحريم:٦)

[۴۸۹۲] حَدَّثَنَا أَبُو النُّعْمَانِ حَدَّثَنَا حَمَّادُ بْنُ زَيْدٍ عَنْ أَيُّوبَ عَنْ نَافِعٍ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كُلُّكُمْ رَاعٍ وَكُلُّكُمْ مَسْئُولٌ فَالْإِمَامُ رَاعٍ وَهُوَ مَسْئُولٌ وَالرَّجُلُ رَاعٍ عَلَى أَهْلِهِ وَهُوَ مَسْئُولٌ وَالْمَرْأَةُ رَاعِيَةٌ عَلَى بَيْتِ زَوْجِهَا وَهِيَ مَسْئُولَةٌ وَالْعَبْدُ رَاعٍ عَلَى مَالِ سَيِّدِهِ وَهُوَ مَسْئُولٌ أَلَا فَكُلُّكُمْ رَاعٍ وَكُلُّكُمْ مَسْئُولٌ [ر: ۸۵۳]

دامام بخارى رحمه الله مقصد دادې چه دخپلو كور والو خبر اخلئ او ددوى داصلاح كول د سړى ذمه دارى ده.

ددې نه مخكښې باب كښې حديث نقل فرمائيلې شوې دې چه ښځه پښتئ نه پيدا شوې ده چه هغه كږه وى. په دې كښې كوږوالئ وى. ددې وجې دنياوى معاملات كښې دوى سره دنرمئ او چشم پوشئ رويه اختيارول پكار دى. ددې باب نه پس مذكوره باب قائم كړو او امام بخارى رحمه الله دا باب قائم كړواودې طرفته ئې اشاره اوكړه چه د نرمى اوچشم پوشى په دنياوى كارونو اوپه كورنو معاملات كښې اختيارو پكار دى. ليكن ددين په معامله كښې داشان اجازت نشته دې. بلكه په هغه ځائې كښې ((قوا انفسكم واهليكم نارا)) حكم دې. د اوور نه دبچ كيدو دپاره خپل ځان لره هم په دين باندې مضبوطول اوقائمول پكار دى. او كور والو ته حكم په مضبوطيا سره قائميدل پكار دى. موجب نار حركتونو نه بچ كولو كښې داغماض او چشم پوشئ هيڅ ګنجائش نشته دې. (۱)

ليكن ددې مطلب دانه دې چه داصلاح دپاره دې دسختئ طريقه اختيار كړې شى. چونكه هغه عام طور مفيد كيدو په ځائې دښځو دضد عادت په وجه مضر كيږى او ددې وجې اغماض او چشم پوشى خو ورته نه ده ليكن د پوهولو دپاره حكمت او نرمئ نه كار اخستل پكار دى.

۸۲=باب حُسْنِ الْمُعَاشَرَةِ مَعَ الْأَهْلِ

[۴۸۹۳] حَدَّثَنَا سُلَيْمَانُ بْنُ عَبْدِ الرَّحْمَنِ وَعَلِيُّ بْنُ حُجْرٍ قَالَا أَخْبَرَنَا عِيسَى بْنُ يُونُسَ حَدَّثَنَا هِشَامُ بْنُ عُرْوَةَ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عُرْوَةَ عَنْ عُرْوَةَ عَنْ عَائِشَةَ قَالَتْ جَلَسَ إِحْدَى عَشْرَةَ امْرَأَةً فَتَعَاهَدْنَ وَتَعَاقَدْنَ أَنْ لَا يَكْتُمْنَ مِنْ أَخْبَارِ أَزْوَاجِهِنَّ شَيْئًا قَالَتِ الْأُولَى زَوْجِي لَحْمُ جَمَلٍ غَثٍّ عَلَى رَأْسِ جَبَلٍ لَا سَهْلٍ فَيُرْتَقَى وَلَا سَمِينٍ فَيُنْتَقَلُ قَالَتِ الثَّانِيَةُ زَوْجِي لَا أَبُثُّ خَبَرَهُ إِنِّي أَخَافُ أَنْ لَا أَذَرَهُ إِنْ أَذْكُرْهُ أَذْكُرْ عُجَرَهُ وَبُجَرَهُ قَالَتِ الثَّالِثَةُ زَوْجِي الْعَشَنَّقُ إِنْ أَنْطِقْ أُطَلَّقْ وَإِنْ أَسْكُتْ أُعَلَّقْ قَالَتِ الرَّابِعَةُ زَوْجِي كَلَيْلِ تِهَامَةَ لَا حَرٌّ وَلَا قُرٌّ وَلَا مَخَافَةَ وَلَا سَآمَةَ قَالَتِ الْخَامِسَةُ زَوْجِي إِنْ دَخَلَ فَهِدَ وَإِنْ خَرَجَ أَسِدَ وَلَا يَسْأَلُ عَمَّا عَهِدَ قَالَتِ السَّادِسَةُ زَوْجِي إِنْ أَكَلَ لَفَّ وَإِنْ شَرِبَ اشْتَفَّ وَإِنِ اضْطَجَعَ الْتَفَّ وَلَا يُولِجُ الْكَفَّ

---

۱) الابواب والتراجم : ۲/۷۳).

لِيعلم البثّ قالت السابعة زوجي غياياء اوعياياء طباقاء كُلُّ داءٍ لهُ داءٌ شجّكِ اوفلّكِ اوجمع كُلًّا لكِ قالت الثامنة زوجي المسُّ مسُّ ارنبٍ والرّيحُ ريحُ زرنبٍ قالت التاسعة زوجي رفيعُ العمادِ طويلُ النجادِ عظيمُ الرمادِ قريبُ البيتِ من النادِ قالت العاشرة زوجي مالكٌ وما مالكٌ مالكٌ خيرٌ من ذلكِ له ابلٌ كثيراتُ المباركِ قليلاتُ المسارحِ واذا سمعن صوتَ المزهرِ ايقنّ انهنّ هوالكُ قالت الحادية عشرة زوجي ابوزرعٍ وما ابوزرعٍ اناسَ من حليٍّ اذنيّ وملأ من شحمٍ عضديّ وبجّحني فبجحت الىّ نفسي وجدني في اهلِ غنيمةٍ بشقٍّ فجعلني في اهلِ صهيلٍ واطيطٍ ودائسٍ ومنقٍّ فعنده اقولُ فلا اقبّحُ وارقدُ فاتصبّحُ واشربُ فاتقنّحُ امُّ ابي زرعٍ فما امُّ ابي زرعٍ عكومها رداحٌ وبيتها فساحٌ ابنُ ابي زرعٍ فما ابنُ ابي زرعٍ مضجعهُ كمسلّ شطبةٍ وتشبعهُ ذراعُ الجفرةِ بنتُ ابي زرعٍ فما بنتُ ابي زرعٍ طوعُ ابيها وطوعُ امّها وملءُ كسائها وغيظُ جارتها جاريةُ ابي زرعٍ فما جاريةُ ابي زرعٍ لا تبثُّ حديثنا تبثيثًا ولا تنقثُ ميرتنا تنقيثًا ولا تملأ بيتنا تعشيشًا قالت خرج ابو زرعٍ والاوطابُ تمخضُ فلقي امرأةً معها ولدانِ لها كالفهدينِ يلعبانِ من تحتِ خصرها برمانتينِ فطلّقني ونكحها فنكحتُ بعده رجلًا سريًّا ركبَ شريًّا واخذ خطيًّا واراح عليّ نعمًا ثريًّا واعطاني من كلّ رائحةٍ زوجًا وقال كلي امّ زرعٍ وميري اهلكِ قالت فلو جمعتُ كلَّ شيءٍ اعطانيه ما بلغ اصغرَ آنيةِ ابي زرعٍ قالت عائشة قال رسول الله صلّى الله عليه وسلّم كنتُ لكِ كابي زرعٍ لامّ زرعٍ (۱)

امام بخاری رحمة الله عليه دحسن معاشرت په باب کښې داحديث دام زرع بيان فرمائيلې دې. ابن منير مالکی فرمائی چه امام بخاری رحمة الله عليه په دې حديث باندې دا ترجمة الباب منعقد اوفرمائيلو او تنبيه ئې اوفرمائيله چه حضرت نبی کريم ﷺ دا قصه صرف دقصې په طور ذکر کړې نه وه بلکه فائده شرعيه باندې دمشتمل کيدو په وجې سره دا قصه حضرت نبی اکرم ﷺ ذکر اوفرمائيله او هغه فائده شرعيه هم دا ده چه سړی لره پکار دی چه خپل کور والو سره حسن معاشرت او بهتره طريقه اختيار کړی. (۲)

حافظ ابن حجر رحمة الله عليه دابن منير په قول باندې اعتراض کړې دې چه امام بخاری رحمة الله عليه په دې حديث کښې چه کوم سياق وسباق اختيار فرمائيلې دې ، په هغې کښې تصريح نشته دې چه دا قصه حضرت نبی کريم ﷺ بيان کړه بلکه بخاری کښې دا حديث حضرت عائشه رضي الله عنها باندې موقوف دې. البته آخر جمله «کنت لك کابی زرع لأم زرع» بالاتفاق مرفوع او دحضرت نبی کريم ﷺ قول دې ، بيا دا حديث ابن منير مالکی رحمة

---

۱) واخرجه مسلم فی کتاب فضائل الصحابة ، باب ذکر حديث ام زرع رقم الحديث: ۲۴۴۸ ، واخرجه النسائی فی کتاب عشرة النساء باب شکر المراة لزوجها رقم الحديث: ۹۱۳۸ ، واخرجه الترمذی فی الشمائل ص / ۱۷ باب حديث ام زرع).

۲) اوګورئ المتواری علی تراجم ابواب البخاری : ۲۹۰).

الله علیه بیان کړو یه یو خاص فائده باندې ئې هغه په څو فائدو باندې مشتمل کړې دې. (۱)
دحدیث ام زرع تخریج امام بخاری رحمة الله علیه نه علاوه امام مسلم امام ترمذی رحمة الله علیه او امام نسائی رحمة الله علیه نه هم نقل شوې دې، (۲)
دصحیحین او شمائل ترمذی دسیاق و سباق نه دا معلومیږی چه دا ټوله واقعه دحضرت عائشه رضی الله عنها بیان کړې شوې دې ، او آخر جمله «کنت لك کأبی زرع لأم زرع» دحضرت نبی کریم صلی الله علیه وسلم ارشاد دې . (۳)
لیکن امام نسائی ، زهیر بن بکار او طبرانی پوره حدیث مرفوعا هم ذکر کړې دې. (۴)
حافظ ابن حجر رحمة الله علیه فرمائی چه صحیحین وغیره کښې هم اګر چه دا حدیث موقوفًا مروی دې او لفظًا بیشکه داقصه ټوله موقوف ده لیکن حکماکه دې ته مرفوع اووئیلې شی ځکه ظاهر هم دی چه حضرت عائشه رضی الله عنها دا حدیث دحضرت نبی کریم صلی الله علیه وسلم نه آوریدلې وی او حضرت نبی کریم صلی الله علیه وسلم داوریدو نه پس هغې رضی الله عنها نقل کړې وی ، او که دحضرت نبی کریم صلی الله علیه وسلم نه ئې نه وی آوریدلې بلکه حضرت نبی کریم صلی الله علیه وسلم حضرت عائشه رضی الله عنها نه آوریدلې وی . نوبیاد حضرت نبی کریم صلی الله علیه وسلم نه آوریدل او آوریدلو نه پس ددې تقریر فرمائیل داحدیث دمرفوع کیدو درجه ورکوی. او دې حیثیت سره دې مرفوع وئیلې شی. (۵)
حدیث دام زرع کښې لغات چونکه ډیرزیات دی ددې وجې ډیر علماء کرامو ددې حدیث مستقل شرح لیکلې ده. چنانچه دامام بخاری رحمة الله علیه استاد اسماعیل بن ابی اویس رحمة الله علیه ، ابوسعید نیشاپوری رحمة الله علیه ، ابن قتیبه رحمة الله علیه، زهیر بن بکار رحمة الله علیه ، قاضی عیاض رحمة الله علیه قاضی ابوبکر بن عربی رحمة الله علیه ، ابن فرحون رحمة الله علیه اومولانا فیض الحسن سهارنپوری رحمة الله علیه ددې حدیث مستقل شرح لیکلې ده. (۶)
حدیث دام زرع شان ورد دابیان شوې دې چه حضرت عائشه رضی الله عنها دخپل پلار په هغه مال باندې فخر اوکړو چه کوم د جاهلیت په زمانه کښې هغه سره وو ، نوحضرت نبی کریم دې ته اوفرمائیل چه «اسکتی یاعائشة فانی کنت لك کأبی زرع لام زرع» حضرت عائشه رضی الله عنها تپوس اوکړو چه یارسول الله صلی الله علیه وسلم حدیث دام زرع او ابوزرع څه دی ؟نو حضرت نبی کریم صلی الله علیه وسلم دا قصه بیان کړه. (۷)

---

۱) فتح الباری: ۳۱۸/۹).
۲) الحدیث اخرجه مسلم فی کتاب فضائل الصحابة باب ذکر حدیث ام زرع رقم الحدیث : ۲۴۴۸ ، واخرجه الترمذی فی الشمائل ، باب ماجاء فی کلام رسول الله صلی الله علیه وسلم فی السمر: ۱۷ ، وابن الاثیر فی جامع الاصول: ۵۰۷/۶ ، رقم الحدیث : ۴۷۲۲).
۳) فتح الباری: ۳۱۹/۹).
٤) فتح الباری:۳۱۹/۹).
۵) فتح الباری: ۳۱۹/۹).
۶) الابواب والتراجم: ۷۳/۲، ۷۴).
۷) ارشادالساری: ۴۶۳/۱۱ ، ۴۶۴).

قوله: جَلَسَ إِحْدَى عَشْرَةَ امْرَأَةً فَتَعَاهَدْنَ وَتَعَاقَدْنَ أَنْ لَا يَكْتُمْنَ مِنْ أَخْبَارِ أَزْوَاجِهِنَّ شَيْئًا: يولس ښځې کښيناستې او هغوى خپلو کښې دا وعده اوکړه چه د خپلو خاوندانو د خبرونه به هيڅ نه پټوو.

دزهير بن بكار روايت كښې دى چه دا يولس ښځې ديمن په يو كلى كښې وې او يمنى قبائلو سره ئې تعلق ساتلو ليكن دهيثم روايت كښې دى چه دوى مكه مكرمه كښې وو. (١)

قوله: قَالَتِ الْأُولَى زَوْجِي لَحْمُ جَمَلٍ غَثٍّ عَلَى رَأْسِ جَبَلٍ لَا سَهْلٍ فَيُرْتَقَى وَلَا سَمِينٍ فَيُنْتَقَلُ: رومبۍ ښځې اووئيل چه زما خاوند دكمزورى اوښ غوښه ده چه د غر په څوکه باندې ايښودې شوې وى. اويه دې څوکه باندې نه لار وى او نه په دې باندې ختلې شى اونه هغه غوښه داسې ښه ده چه (چه ددې د خاطره پاس اوختلې شى) دا منتقل كړې شى.

د «غث» معنى كمزورې او لاغر ده . دا د «جمل» صفت هم جوړيدې شى . په دې كښې صورت كښې به دا مجرور به وى يعنى د كمزورى اوښ غوښه . او د «لحم» صفت هم جوړيدې شى يعنى د اوښ كمزورې غوښه .په دې صورت كښې به دا مرفوع وى.(٢)

يو خود اوښ غوښه څه خوښ ځيز نه دې . بيا چه دا كمزورې او لاغر وى نو د كريلې اودنيم ختلې په مصداق او ناخوښ كښې وى . دې ښځې د خپل خاوند مذمت (غندنه) كړې ده چه ډير ناكاره او ناخوښه كس دې چه دده نه چاته مالى او جانى فائده نه رسى .اودې سره سره متكبر او بداخلاقه هم دومره دې چه ده ته رسيدل هم مشكل دى.

دې ښځې د خپل خاوند د دوه بداخلاقو تشبيه دوه ځيزونو سره وركړې ده.

① دده د بخل او لاغر توب تشبيه ئې داوښ كمزورې غوښې سره وركړې ده. ② اودده بداخلاقى او سخت مزاجى ئې مشكل غر سره تشبيه كړې ده. بيا مخكښې نور وضاحت هم كوى او وائى چه لاره هم آسانه نه ده . په دې باندې دختلو مشقت به هم برداشت كړى څوكه هغه خوښه د څه كار وى. (٣)

بعضو روايتونو كښې «لا سمين فينتقى» دى.دانتقى معنى ده قيمه ويستل .يعنى هغه غوښه څه داسې تازه هم نه ده چه ددې نه قيمه ويستلې شى. (۴)

ددې ښځې نوم معلوم نشو (۵)

قوله: قَالَتِ الثَّانِيَةُ زَوْجِي لَا أَبُثُّ خَبَرَهُ إِنِّي أَخَافُ أَنْ لَا أَذَرَهُ إِنْ أَذْكُرْهُ أَذْكُرْ عُجَرَهُ وَبُجَرَهُ: دويمې ښځې اووئيل چه څه د خپل خاوند خبر نه خوروم، ويريږم چه هسې نه دې رانه

---

١) فتح البارى: ٣١٩/٩ . وارشادالسارى: ١١/ ٤٦٤).
٢) ارشاد السارى: ١١/ ٤٦٤).
٣) ارشاد السارى: ١١/ ٤٦٤).
٤) فتح البارى: ٩/ ٣٢٣).
۵) ارشاد السارى: ١١/ ٤٦٤).

جدا نشي ، كه دده ذكر كوم نو دده ټول باطني او ظاهري عيوب به ذكر كوم.

① دا ښځه هم دخپل خاوند مذمت كوي ، وائي چه ځه به دخپل خاوند خبر نه خوروم ځكه چه ماته ددې خبرې انديښنه ده كه ما دده خرابئ بيانول شروع كړل نو ځما طبيعت به دده نه تور شي. اوبيا ماته انديښنه ده چه هسې نه دې پرې نږدم ، په دې صورت كښې «لاأذره» كښې «لا» به زائد وي. (١)

② دويم مطلب دا هم كيديشي چه هسې نه هغه ته پته اولږي چه په ماباندې داشان تبصرې كيږي .او ځما معائب بيانولې شي ، نو بيا هسې نه چه هغه ماته طلاق رانكړي. اوددې په نتيجه كښې هسې نه دې ځما نه جدا نشي ، په دې صورت كښې به «لا» زائد وي. (٢)

مذكوره دواړو صورتونو كښې «لاأذره» كښې ضمر مفعول «زوج» طرفته راجع دې.

③ دريم مطلب دادې چه دده خرابئ دومره دي كه ځه دابيانول شروع كړم نو ماته ويره ده چه دابه پوره نشي ، اوپه مينځ كښې به پاتې شي ، ځكه دده خوهر څه يو خرابى ده نه دا خو زر قصې دى ، په دې كښې به «لاأذره» كښې «لا» زائد نه وي ، او ضمير «لاأذره» كښې خبر طرفته نه راجع ده. اوهم دا مطلب راجح او دسياق و سباق مناسب دې. (٣)

«عجر» د «عجرة» جمع ده ، عجرة هغه غوټې ته وئيلې شي چه رګ په رګ راواوړي (يعنى رګ غوټه شي) او «بجر» د «بجرة» جمع ده ، هغه غوټې ته وئيلې شي چه په خيټه يا دنامه نه لاندې پيداشي. دعجر نه ظاهري عيوب او دبجرنه باطني عيوب مراد دى. (۴)

ددې دويمې ښځې نوم عمره بنت عمرو تميمي ليكلې ده. (۵) بعض حضراتو اعتراض كړې دې چه دې ښځې د معاهدې خلاف ورزى اوكړه او دخپل خاوند دخبرې ګولو نه ئې انكار اوكړو. ليكن صحيح خبره داده چه ددې مختصر
الفاظو كښې ټول هر څه اووئيل چه هغه مجسمه عيوب دې. (۶)

قوله: قَالَتِ الثَّالِثَةُ زَوْجِي الْعَشَنَّقُ إِنْ أَنْطِقْ أُطَلَّقْ وَإِنْ أَسْكُتْ أُعَلَّقْ.

دريمې ښځې اووئيل چه ځما خاوند لوړ ډنګ دې ، كه اووايم نوطلاق به راكړي اوكه خاموش پاتې شم نو هم داسې به معلق شم.

«عشنق» داسې سړي ته وائى چه ډير زيات اوږد وي ، داسې قسمه سړي عام طور بيوقوف وي ، ځكه چه دده ددماغو او زړه په مينځ كښې يو اوږد څټ وي اوددې په وجه فاصله ئې په

---

١) ارشادالسارى: ٣٦٦/١١ ، وعمده القارى: ١٧٠/٢٠).
٢) فتح البارى: ٣٢٣/٩).
٣) عمده القارى: ١٧٠/٢٠).
٤) ارشادالسارى: ۴۶۶/١١ ، وعمده القارى: ١٤١/٢٠).
٥) عمده القارى: ٧٠/٢٠).
٦) اوګورئ خصائل نبوى شرح شمائل ترمذى: ١٤١).

مینځ کښې زیاته وی. داشان اوړد سړې بدشکله هم وی. (۱) مطلب دادې چه څما خاوند بیوقوف هم دې اوبدنما هم ، اوبداخلاقه هم ، اودومره چه څه خبره دخلې نه اوباسم نو دطلاق ملاویدو ویره ده ، اوکه چپ پاتې شم اوهیڅ خبره نه کوم نوهغه‌ته دځه‌خبرې پرواه نه وی ، بس هم داشان په مینځ کښې شکې یم . نه‌په خاوندانو والو کښې شمار یم چه د هغوی په شان څه خبره نه ده اونه‌بغیر د خاوند نه‌یم چه بل ځائې کښې واده اوکړم بهر حال ظاهره په دې سره ترلې شوې ده.

ددې دریمې ښځې نوم حبی بنت کعب یمانی لیکلې شوې دې . (۲) دې هم‌دخپل خاوند بدبیانی اوکړه.

قوله: قَالَتْ الرَّابِعَةُ زَوْجِي كَلَيْلِ تِهَامَةَ لَا حَرٌّ وَلَا قُرٌّ وَلَا مَخَافَةَ وَلَا سَآمَةَ: څلورمې اووئیل چه څما خاوند دتهامه دشپې په شان «معتدل» دې نه زیات ګرم او نه زیات‌یخ ،نه په کښې څه ویره شته اونه سترې والې.

تهامه دحجاز علاقه ده . چه په هغه‌ځائې کښې شپه ډیر ګرمئی کښې هم معتدله وی ، دې دخپل خاوند تعریف اوکړو چه هغه معتدل دې ، دده نه سړې ویرېږی اونه‌ده سره‌تنګیږی.

ددې ښځې نوم‌مهدوبنت ابی هرومه لیکلې دې ، (۳)

قوله: قَالَتْ الْخَامِسَةُ زَوْجِي إِنْ دَخَلَ فَهِدَ وَإِنْ خَرَجَ أَسِدَ وَلَا يَسْأَلُ عَمَّا عَهِدَ: پنځمې ښځې اووئیل چه څما خاوند کله کور ته راشی نو هغه لکه پړانګ په شان وی، او چه بهر اوزی نو شیرمخ ترې جوړ شی اوهغه څیز باره کښې تپوس نه کوی چه کوم ګوری او پوهیږی.

دې پنځمې ښځې دبعضو حضراتو په نیزدخپل خاوند ښه اخلاق بئان کړل او هم دا راجح دی وئیل دا غواړی چه څما خاوند ډیر اخلاقی دې ، کور ته چه راشی نو دده نه پړانګ جوړیږی .پړانګ په اوده کیدوکښې ډیره مشهوره ده ، مطلب دادې چه زر څملی، څمونړ عیوبوکښې ګوتې نه وهی ، څمونړ په خبروکښې داخل اندازی نه کوی،لیکن کله چه بهر لاړشی نو دشیر په شان بهادر وی . بهر خلق دده نه ویریږی ، اوکه کور کښې مونړ کښې دچا نه غلطی اوشی‌اوده ته معلوم هم شی نواعراض کوی.

لیکن دبعضې‌حضراتو په نیزدې ښځې دخپل خاوند خرابی بیان کړې ده . چه کله دې کور ته راشی نو دکور والو نه سره څه غرض نه لری ، بس د چیتا په شان څملی ، بهر ځی‌نو خلق ځناورو سره کوی او څمونړ دکومو ضرورتو چه هغه ته علم اوشی نودهغې په باره کښې هیڅ سوال نه کوی او توجه‌نه ورکوی . (۴)

---

۱) فتح الباری: ۹/۳۲٤).

۲) ارشادالساری: ۱۱/۳۶۶).

۳) ارشادالساری: ۱۱/٤۶۷).

٤) اوګورئ فتح الباری:۹/۳۲۵، ۳۲۶).

ددې ښځې نوم کبشه خودلې شوې دې. (۱)

قوله: قَالَتِ السَّادِسَةُ زَوْجِي إِنْ أَكَلَ لَفَّ وَإِنْ شَرِبَ اشْتَفَّ وَإِنِ اضْطَجَعَ الْتَفَّ وَلَا يُولِجُ الْكَفَّ لِيَعْلَمَ الْبَثَّ: شپږمې ښځې اوونیل چه څما خاوندکله خوراك کوی نوهر څه راانغاړی، کله چه څه څکی نو ټول هر څه راکاږی ، اوکله چه څملی نوپه څادر «کښې خانله» څملی . او هغه تلی له نه داخلوی چه پریشانی او پریشانی اوپیژنی.

«لف» دباب نصر نه دماضی صیغه ده ، په معنی د انغښتل ، «اشتف» باب افتعال نه دماضی صیغه ده . د اشتفاف په معنی کښې ده چه په لوښی کښې څه وی هغه ټول هر څه اوڅکی، «التف» باب افتعال نه دې التفاف په معنی کښې دې ،انغښتل «بث» غم او پریشانی ته وائی.

ددې شپږمې ښځې عبارت لره هم مدح او ذم دواړو باندې محمول کړې شوې دې ، لیکن د ذم احتمال راجح دې.

دمدح په صورت کښې به مطلب داوی چه که خوراك کوی نو هر څه رانغاړی ،نخرې نه کوی . چه څه هم وی نوهغه خوری ، اوکله چه څه څکی نو هر قسمه څیزڅکی ، دده په دسترخوان باندې دخوراك څکاك مختلف قسمه څیزونه موجود وی اودې بخل نه کوی او ددې طبیعت کښې نخرې هم نشته دې ، اوکله چه هغه څملی نو څادر ځان باندې اچوی او څملی ، مونږ پریشانه او تنګوی نه ، داشان دعیوبو پیژندو دپاره دنورو په کارونوکښې هیڅ کار نه لری. خمونږ غلطوپسې نه ګرزی. (۲)

او ذم په صورت کښې به مطلب داوی چه کله خوراك کوی نو پخپله کوی ، دښځې او بچو خیال نه ساتی ، او کله چه څه څکی نو نو هم دده دااندازوی . په خوراك څکاك کښې دهیچا پرواه نه کوی. اوکله چه څملی نو ځانله په څادر کښې څملی او دې محبت او التفات طرفته هیڅ توجه نه کوی ، کثیر الطعام والشراب کیدل او قلیل الجماع کیدل په عربو کښې عیب وو.

علامه قسطلانی لیکی: «وهذا غاية الذم عند العرب فانها تذم بكثرة الطعام والشرب وتتمدح بقلتها وكثرة الجماع لدلالة ذالك على صحة الذكورية والفحولية» ددې ښځې نوم هند وو ، (۳)

قوله: قَالَتِ السَّابِعَةُ زَوْجِي غَيَايَاءُ أَوْ عَيَايَاءُ طَبَاقَاءُ كُلُّ دَاءٍ لَهُ دَاءٌ شَجَّكِ أَوْ فَلَّكِ أَوْ جَمَعَ كُلًّا لَكِ: اوومې ښځې اوونیل چه څما خاوند ګمراه دې یا عاجز دې ، ښځې لره سینې سره لګولو والادې ، هر عیب دده عیب دې ، ستا سر اووهی یا زخمی کړی یا دواړه اوکړی،

---

۱) ارشاد الساری: ۴۶۷/۱۱).

۲) فتح الباری: ۳۲۷/۹ ، وخصائل نبوی : ۱۴۳).

۳) ارشاد الساری: ۴۶۸/۱۱).

((غياياء)) دا د غي نه ماخوذ ده ،او ددې معنی شر کښې انهماك. محرومی اوگمراهی ده ،
په دې ځائې کښې راوی عیسی بن یونس ته شك دې چه ((غیایاء)) ده او وئیل اوکه ((عیایاء))،
عی نه ماخوذ ده ، چه ددې معنی عجز ده ، یعنی هغه عاجزه دې د جماع نه یا عقل نه .(١)

((طباقاء)) ددې معنی احمق هم ده او هغه سړی ته هم دا وئیلې شی چه د جماع په وخت کښې
خپله سینه یا خیته د ښځې سینې یا خیټې سره منطبق کولو والا وی او دا انداز ښځو ته خوښ
نه وی .چونکه دا شان کولو سره د سړی روستو حصه پاس اوچته شی او د جماع په وخت کښې
قوت او زور کښې کمې واقع کیږی ز ښځه دا نه خوښوی. ((لانه لا یصل الی ماتریده)) علامه
جاحظ ددې لفظ په تشریح کښې لیکی.

((الثقيل الصدر عند الجماع، ينطبق صدره على صدر المرأة فيرتفع سفله عنها وقد ذمت امرأة امرئ القيس
فقالت له ثقيل الصدر خفيف العجز سريع الاراقة له داء الافاقة))(٢)

((كل داء له داء)) هره بیماری دده دپاره ده ، یعنی خلقو کښې چه څومره خرابئ وی هغه ټولې
په ده کښې موجودې دی.

((شجك أو فلك)) ((شج)) په معنی د سرماتولو کښې ده ، په سر کښې زخم راتلل او ((فل)) په معنی
د کند کول . په دې ځائې کښې بدن لره زخمی کول مراد دی ، یعنی هغه سر دربانديې مات
کړی یا زخمی کړی یا دواړه اوکړی.
ددې اوومې ښځې نوم حبی بنت علقمه دی، (٣)

قوله: قَالَتِ الثَّامِنَةُ زَوْجِي الْمَسُّ مَسُّ أَرْنَبٍ وَالرِّيحُ رِيحُ زَرْنَبٍ: اتمې ښځې
اووئیل چه خما خاوندلره گوتې وراوړل داسې دی لکه سوې لره گوتې وراوړل ، او دده بوئی
داسې دې لکه د زرنب د ښو خوشبو.
زرنب یو خوشبوداره واښو ته وئیلې شی ،بعضو ددې ترجمه زعفران کړې ده ، (٤)مطلب
دادې چه خما خاوند د سوې په شان نرم دې .
ددې ښځې نوم یاسر بنت اوس بن عبد لیکلې شوې دې ،(٥)او دې هم د خپل خاوند
تعریف کړې دې.

قوله: قَالَتِ التَّاسِعَةُ زَوْجِي رَفِيعُ الْعِمَادِ طَوِيلُ النِّجَادِ عَظِيمُ الرَّمَادِ قَرِيبُ الْبَيْتِ
مِنَ النَّادِ: نهمې ښځې اووئیل چه خما خاوند اوچتو ستونو والا دې ، په اوچتو باندې

---

١) فتح الباري: ٣٢٨/٩) .
٢) فتح الباري: ٣٢٨/٩) .
٣) ارشاد الساري: ٤٢٩/١١).
٤) ارشاد الساري: ٣٦٩/١١ ، وفتح الباري: ٣٢٩/٩).
٥) فتح الباري: ٣٢٩/٩).

اوچت او ډیر مالدار ، دده کور مجلس ته نزدې دې.
اوچتو ستنووالادې "یعنی دده کوراوچتو اوچتو ستونو نه جوړ کړې شویدې ، مالدار خلق بنګلې جوړوی نودهغې چتونه اوچت وی ، ددې جملې نه دې طرفته اشاره ده .

«طویل النجاد» نه دده دقد اوږدوالی طرفته اشاره ده. «عظیم الرماد» نه دده سخاوت طرفته اشاره ده، د میلمنو د پاره خوراك زیات پخوی . نوهله خوایره زیاته پاتې کیږی ، دده کور مجلس ته نزدې دې ، ځکه چه دې یو هوښیار او صاحب الرائې سړې دې ، چه په کوم ځائې کښې دخلقو مجلس کیږی نودده کور هغې ته نزدې جوړ شوې دې ، چه خلقوته آسانی وی اودده نه فائده اخلی ، أوداهم وئیلې شی چه دې ډیر سخی دې نوددې وجې ده خپل کور دارالندوه ته نزدې جوړ کړې دې ، چه راغلو خلقوته میلمستیا اوکړی. (۱)
ددې نهمې ښځې نوم معلوم نه شو. (۲)

قوله: قَالَتِ الْعَاشِرَةُ زَوْجِي مَالِكٌ وَمَا مَالِكٌ مَالِكٌ خَيْرٌ مِنْ ذَٰلِكِ: لسمې ښځې اووئیل چه ځما خاوند مالك دې او د مالك به څه تعریف اوکړم ،مالك ددې نه بهتر دې،
د«ذالك» مشار الیه یاخو دسابقه ښځو ذکر طرفته دې چه هغوی تعریفونه کړی ووچه هغه ښځو د خپلو خاوندانوکوم تعریفونه اوکړل دهغې نه مالك ډیر بهتر دې ، اویا ددې مشار الیه ذهن کښې راتلو والا ذکر تعریف څومره دې چه دمدائح سړی په ذهن کښې راتلې شی ، دهغې نه مالك بالا تر دې. (۳)

قوله: لَهُ إِبِلٌ كَثِيرَاتُ الْمَبَارِكِ قَلِيلَاتُ الْمَسَارِحِ: دده سره اوښان دی چه اکثر اوقات غوجل کښې دننه دی او په صحرا کښې کم وی «مبارك» د«مبرك» جمع ده،د اوښ کینولو ځائې او«مسارح» د«مسرح» جمع ده صحرا. مطلب دادې چه هغه اوښان اکثر په غوجل کښې ولاړ وی دمیلمنو د خاطر مدارت دپاره کله هم ددې اوښانو ضرورت پیښیدیشی چه ذبح ئې کړی. صحراګانو طرفته دا کم لیږلې شی چه هسې نه دذبح کولوضرورت ئې پیښ شی اوهغه موجود نه وی . (۴)

قوله: وَإِذَا سَمِعْنَ صَوْتَ الْمِزْهَرِ أَيْقَنَّ أَنَّهُنَّ هَوَالِكُ: هرکله چه هغه اوښان د ساز او باجې آوازاوری نویقین کوی چه اوس به دوی ذبح کولې شی .

«المزهر» سازغږیدو والا آله ،باجه .مطلب دادې چه دمیلمنود راتلو په موقع باندې دعربو په هغه وخت کښې دارواج وو چه دموسیقئ اهتمام به کولې شو،هرکله چه به اوښ د باجې آواز واوریدونوپوهه به شو چه اوس به دې دمیلمنو دپاره ذبح کولې شی.

---

۱) فتح الباری: ۳۳۰/۹).
۲) ارشادالساری : ۴۲۰/۱۱).
۳) فتح الباری: ۳۳۱/۹).
۴) ارشاد الساری: ۴۷۱/۱۱).

ددې لسمې ښځې نوم کبشه بنت ارقم خودلې شوې ده. (۱)

قوله: قَالَتِ الْحَادِيَةَ عَشْرَةَ زَوْجِي أَبُو زَرْعٍ وَمَا أَبُو زَرْعٍ أَنَاسَ مِنْ حُلِيٍّ أُذُنَيَّ وَمَلَأَ مِنْ شَحْمٍ عَضُدَيَّ: یولسمې ښځې اووئیل چه ځما خاوند ابوزرع دې، اودابوزرع به ځه وائې، هغه کالی (زیورات) نه ځما غوږونه ډك کړی او ځما لاسونه ئې څاربه کړل.

((أناس_اناسة)) معنی ده: حرکت ورکول، متحرك کول. (۲) یعنی ده په کالو سره ځما غوږونه متحرك کړی دی چه ددې کالو په حرکت سره خوزی، داشان بهترینه عذا خوړولو سره ځما لاسونه څاربه شوی دی.

قوله: وَبَجَّحَنِي فَبَجِحَتْ إِلَيَّ نَفْسِي وَجَدَنِي فِي أَهْلِ غُنَيْمَةٍ بِشِقٍّ فَجَعَلَنِي فِي أَهْلِ صَهِيلٍ وَأَطِيطٍ وَدَائِسٍ وَمُنَقٍّ: ده ځما دومره تعظیم ا وکړو چه ماته خپل نفس عظیم ښکاره شو. اوده ځه داسې کورنۍ کښې اوموندم چه هغوی سره په مشکله ځه چیلۍ وې، بیائې ځه داسې خوشحالې کورنۍ ته راوستلم چه هغه د آسونو هنړاری، دکجاوو آوازونو، اوغویانواوزمینداره وه ((بجح)) باب تفعیل نه دې ددې معنی خوشحالولو او تعظیم کولو رازی، یعنی ده ځه دومره خوشحاله کړم ماته په ځان دخوښیدو احساس اوشو. دخپل ځان متعلق دده د تعریفونو په آوریدوآوریدوسره ځه په خپلو نظرونو کښې اوچته شوم. (۳)

((شق)) دشین په کسرې سره په معنی دمشقت، یعنی ځه دیو غریبې کورنۍ جینۍ اووم، ژوند ډیر په مشقت سره تیریدو، صرف څو چیلو باندې مو وخت تیریدو.

بعضو وئیلی دی چه ((شق)) د شین په فتحې سره دیو ځائې نوم دې، یا ددې نه د ((شق الجبل)) غر لمن مراد ده یعنی ځما کور والا دمقام شق یا دامن کوه نه وو، دهغه ځائې نه ده ځه منتقل کړم. (۴)

((صهیل)) د آسونو آواز اوهنړاری ته وئیلې شی، ((اطیط)) دکجاوې آواز ته وائی، مطلب دادې چه دابو زرع په کور کښې آسونه او اوښان وو.

((دائس)) هغه غوئی ته وئیلې شی چه هغه د غنمونو او اوربشو په اوچو ونو باندې بوتلې شی، چه بوس ترې بیل شی، اودانې ترې بیلې شی، چه دې ته په اردو کښې ډائس چلولو والا غوئې وئیلې شی. علامه قسطلانی رحمه الله لیکی چه: ((دائس: یدوس الزرع فی بیدره لیخرج الحب من السنبل)) (۵)

---

۱) ارشاد الساری: ۱۱/۴۷۱).
۲) فتح الباری: ۹/۳۳۲).
۳) فتح الباری: ۹/۳۳۳).
٤) فتح الباری: ۹/۳۳۳).
۵) ارشادالساری: ۱۱/۴۷۲).

«منق» دا دباب تفعیل تنقیة د صیغه اسم فاعل دی . مراد تری غله بادولو والا زمیندار دی ، په غنمو باندې د غویانو گرزولو نه پس زمیندار د هوا په لوری اودریږی اوچج کښې دا دانې او بوس الوزوی ، دانې لاندې پریوزی او بوس په هوا کښې لږ مخکښې پریوزی. دې عمل ته «تنقیة» وئیلې شی.

مطلب دادې چه دابوزرع په کور کښې غوایان هم وو اود کرکروندې دپاره زمینداران هم وو،

قوله: فَعِنْدَهُ أَقُولُ فَلَا أُقَبَّحُ وَأَرْقُدُ فَأَتَصَبَّحُ وَأَشْرَبُ فَأَتَقَنَّحُ: ده سره چه کله خبرې کوم نوخما عیبونه نه لټوی ، چه ځملم نو تر سحره پورې او کله خوراك ځکاك کوم نو ښه په اطمینان سره کوم.

مطلب دادې چه دې ما په هیڅ خبره نه رانیسی ، کله چه ځملم نو تر نمر ختلو پورې ملاسته یم ، هیڅوك مې نه پاسوی ، اوکله چه څه اوڅکم نو ښه په مړه ئې څکم .

«اتقنح» باب تفعیل نه دواحد متکلم صیغه ده اونون سره ده چه ددې معنی ده ښه په مړه خیټه خوراك کول.

بعضې حضرات دې میم سره «اتقمح» نقل کوی، ددې معنی ښه په مړه خیټه څکل ، چنانچه امام بخاری رحمه الله ددې روایت په آخر کښې فرمائی چه «قال بعضهم فأتقمح بالمیم وهذا أصح»

قوله: أُمُّ أَبِي زَرْعٍ فَمَا أُمُّ أَبِي زَرْعٍ عُكُومُهَا رَدَاحٌ وَبَيْتُهَا فَسَاحٌ: دابو زرع مور څما د «خاوند» به څه وائې چه دهغې پخې یا کچه کوټې ډکې وی، دزمیندارو سره دمختلف پخې یا کچه ورې یا لوئې کوټې وی چه په هغې کښې په څه کښې دالونه،په څه کښې وریژې،او غلې وی،اوچرته د مقصد دپاره د وړو مشکونوبرابر کوټې وی ، په دې ځائې کښې کوټئې یا کچه کوټې مراد دی ، او ددې کور فراخه دې.

«عکوم» د «عکم» جمع دې ، کوټه یا کچا کوټه چه په هغې کښې غله وغیره ایښودې شی . (۱) مطلب دادې چه ددې کور دسامانونو نه ډك وو او ددې کور هم ښه فراخه کور وو، هغه یوصاحب حیثیت ښځه وه.

قوله: ابْنُ أَبِي زَرْعٍ فَمَا ابْنُ أَبِي زَرْعٍ مَضْجَعُهُ كَمَسَلِّ شَطْبَةٍ وَيُشْبِعُهُ ذِرَاعُ الْجَفْرَةِ: د ابوزرع ځوئې اود ابوزرع د ځوئې به څه وائې ،دهغه دخوب ځائې دکهجورو دښاخ په شان (باریك) دې ، د چیلۍ یو پتون دې مړوی.

«مضجع» صیغه ظرف ده.دملاستې ځائې ، دخوب ځائې ، بعضو وئیلی دی چه دبدن هغه حصه مراد ده چه ملاستی په وخت کښې فرش سره لګیدلې وی لکه پښتۍ ، (۲)

«مسل: سل(ن)سلا» نه مصدر میمی دې ، چه ددې معنی دتوره دنیام نه بهر راویستلو رازی .

---

۱ . فتح الباری ۳۳۵/۹).

۲) اوګورئ خصائل نبوی للشیخ زکریا: ۱۴۵).

«شطبة» دكهجورې ښاخ ته وئيلې شي. (۱) «مسل شطبة» كښې صفت اضافت موصوف طرفته دې يعنى د څنډلې شوې كهجورې په شان يعنى دكهجورې داسې ښاخ چه دهغې نه زياتې پاڼړې بالكل كټ شوې وى . دكهجورې ښاخ يو خو هسې نرې پرې وى ، د پاڼړود څنډلو نه پس نور هم نرې پرې شى. مطلب دادې چه هغه دومره نرې دې چه دده دخوب ځائې د كهجورې دښاخ په شان باريك معلوميږى .

«يشبعه» باب افعال نه دې ، «جفرة» دچيلئ د څلورو مياشتو بچې ته وائى ، يعنى دچيلئ د بچى يو لاس دده د خوراك دپاره كافى وى ، مطلب دادې چه هغه خوراك كم كوى ، كم خوراك كول په عربو كښې د ځوانانو دپاره يو ښه خصلت شميرلې شى.

قوله: بِنْتُ أَبِي زَرْعٍ فَمَا بِنْتُ أَبِي زَرْعٍ طَوْعُ أَبِيهَا وَطَوْعُ أُمِّهَا وَمِلْءُ كِسَائِهَا وَغَيْظُ جَارَتِهَا: دابو زرع لور ، دابوزرع دلور به څه وائې، دا دخپل مور پلار ډيره زياته فرمانبرداره ده،خپل څادر اغوندى ، او دخپل ګوانډى دپاره باعث دغيظ وغضب

«طوع» مصدر دې ،ددې حمل دمبالغې په طوروئيلې شوې دې ، د «مل ء كساءها» معنى ددچه هغه ښه صحتمنده ده ،خپل څادر اغوندى نو په دې كښې هيڅ خلا نه وى ،څادر ترې ډك شى ،ددې ګوانډيان ددې په شان وشوكت سوزى ،د «جاره» نه بن هم مراد ده.

عربو كښې به ځوان نرې پرې او تيز بدن والا خوخولې شو ،خوجينئ به ښه غټه پټه خوخولې شوه.(۲)

قوله: جَارِيَةُ أَبِي زَرْعٍ فَمَا جَارِيَةُ أَبِي زَرْعٍ لَا تَبُثُّ حَدِيثَنَا تَبْثِيثًا: دابوزرع وينځه ، ددې به لا څه وائې ،څمونږ خبرو لره خوروى نه .

قوله: وَلَا تُنَقِّثُ مِيرَتَنَا تَنْقِيثًا وَلَا تَمْلَأُ بَيْتَنَا تَعْشِيشًا: هغه نه څمونږ دكور په څيزونو كښې كمې كوى او نه څمونږ كور د ګند نه ډكوى.

«نقث» باب تفعيل نه ده، په معنى د منډې وهلو. ابوسعيد فرمائى چه د «تنقيث» معنى ده دخپل كور څيزونه غيرو ته خودل. (۳) «ميرة» زاد ، ذخيره دطعام ، مطلب دادې چه هغه څمونږ په زاد وطعام كښې هيڅ قسمه تصرف اوخيانت نه كوى، «تعشيش» خشاك ته وئيلې شى يعنى هغه په كور كښې ګند نه اچوى ،بلكه كور صفا ساتى لكه آئينه .

قوله: قَالَتْ خَرَجَ أَبُو زَرْعٍ وَالْأَوْطَابُ تُمْخَضُ: ام زرع وائى چه څما خاوند ابوزرع (يو ورځ سحر وختى) په هغه وخت كښې اووتلو چه په كوم وخت كښې د پئيو لوښى راغوښتلې شو.

---

۱) حاشيه خصائل نبوى للشيخ زكريا: ۱٤٥).
۲) فتح البارى: ۹/۳۳٦).
۳) فتح البارى: ۹/۳۳۷).

«الاوطاب» د «وطب» جمع ده ، د پنیو هغه لوښی ته وئیلې شی چه په هغې کښې ماسته «چکه» جوړولې شی . او بیا ددې نه کوچ ویستلې شی. دې ته چاټی وئیلې شی. (۱)

«تمخض» صیغه دمجهول ده ، مطلب دادې چه ابوزرع سحر وختی دکور نه اوزی.

قوله: فَلَقِيَ امْرَأَةً مَعَهَا وَلَدَانِ لَهَا كَالْفَهْدَيْنِ يَلْعَبَانِ مِنْ تَحْتِ خَصْرِهَا بِرُمَّانَتَيْنِ فَطَلَّقَنِي وَنَكَحَهَا: دده ملاقات داسې ښځې سره اوشو چه هغې سره د پړانګ پشان دوه بچی ئې وو چه ددې دملا نه لاندې د دوو دانو دانارو سره ئې لوبې کولې ، نو ده ماته طلاق راکړو او هغې سره ئې نکاح اوکړه.

پړانګ په تیزوالو وهلو کښې ډیره مشهوره ده او ددې د تیزوالو سره تشبیه ورکولې شی یعنی ددې ښځې د پړانګ دبچی په شان دوه بچی وو چه د چیتا د بچو پشان ئې تیزونه وهل، او په لوبو کښې مشغول وو.(۲)

او هغوی دواړو ددې دملا لاندې د دانار دوؤ دانو سره ئې لوبې کولې ، دانار د دانو نه مراد یا خو په حقیقت کښې دانار دانې مراد دی ، دانار دانې ددې دملا لاندې داشان راغلې وې چه چونکه ددې سرین غټ غټ او درانه وو ، نو ددې په زمکه باندې دملاستې په صورت کښې ددې دملا او دزمکې په مینځ کښې فاصله راغلې وه ،هم په دې خلا کښې دوه انار وو او بچو دې سره لوبې کولې ، غټ سرین والا انسان چه کله په زمکه باندې څملی نو د ده ملا په زمکه باندې نه لګی ، دده دملا او زمکې ترمینځه خلا رازی.

او یا دانارنه سینې مراد دی چه هغه بچو هغې سره لوبې کولې ، اودې په اړخ کښې وو.(۳) ددې ښځې نوم معلوم نشو.(۴)

قوله: فَنَكَحْتُ بَعْدَهُ رَجُلًا سَرِيًّا رَكِبَ شَرِيًّا وَأَخَذَ خَطِّيًّا: دې نه پس ما یوشریف سره نکاح اوکړه (چه دهغه نوم معلوم نشو) چه دې به تیزتلونکی اس باندې سوریدو. او په لاس کښې به ئې نیزه نیولې وه یعنی بهادر وو.

د «سری» معنی سردار اوشریف ده ، «شری» سرکش او تیزرفتار آس «خطی» دمقام خط جوړه شوې نیزه ، خط دبحرین دیو علاقې نوم دې.(۵)

قوله: وَأَرَاحَ عَلَيَّ نَعَمًا ثَرِيًّا وَأَعْطَانِي مِنْ كُلِّ رَائِحَةٍ زَوْجًا: او دشپې په وخت کښې ئې ماله ټول څناور راوستل او دهر قسمه څناورو نه یویو قسم جوړه ماته راکړه ، د«أراح

---

۱) الاوطاب : جمع وطب ، وهو سقاء اللبن ومخضها استخراج الزبد من اللبن بتحريكها (وانظر جامع الاصول: ۵۱۶/۶).

۲) ارشادالساری: ۴۶۷/۱۱).

۳) فتح الباری: ۳۴۰/۹).

٤) ارشادالساری: ۱۷۵/۱۱).

۵) فتح الباری: ۳۴۱/۹).

..اراحة» معنى ده دشپې په وخت كښې ځناور راوستل، «نعماء» د «انعام» مفرد دې . ځناورو اواوښ وغيره ته وئيلې شى .«ثريا» ډير. كثير ، بعضو نسخوكښې «نعما» په كسره دنون ده ، د «نعمة» جمع ده . يعنى ماته ئې ډير نعمتونه راكړى دى (۱) د «رائحة» نه دشپې په وخت كښې ر اتلونكى ځناور مراد دى.

قوله: وَقَالَ كُلِي أُمَّ زَرْعٍ وَمِيرِي أَهْلَكِ: وې وئيل ، ام زرع ته هم اوخوره او خپلې سخرګنئ ته ئې هم واستوه.

«ميرى» دامر حاضر مونث صيغه ده. «مار (ض) ميرا» داهل وعيال نان نفقه راوړل.
مطلب دادې چه عموماً خاوند دا نه خوښوى چه دده ښځه دې دده دكور سامان خپل دمور پلار كور ته يوسى. ليكن بل خاوند ئې دومره فراخدل ووچه په خپله هم خوره او خپل مور پلار كره هم اوليږه.

قوله: قَالَتْ فَلَوْ جَمَعْتُ كُلَّ شَيْءٍ أَعْطَانِيهِ مَا بَلَغَ أَصْغَرَ آنِيَةِ أَبِي زَرْعٍ: ام زرع اووئيل چه دې دويم خاوند ماته څه راكړل كه هغه ټول څه راجمع كړم نودا دابو زرع ديو وړوكى لوښى ته هم نه رسى. (دابو زرع خو خبره څه بله وه).
(دا قصه د آورولونه پس) حضرت نبى كريم ﷺ حضرت عائشه رضي الله عنها ته اوفرمائيل چه څه ستا دپاره داسې يم لكه څنګه چه ام زرع دپاره ابو زرع وو. او په دېكښې څه شك دې بلكه حضرت نبى ﷺ خو د حضرت عائشه دپاره ددې هم زيات ثابت شوې دې.

دزبيربن بكار او طبرانى روايت كښې دومره اضافه دا هم ده چه «الا انه طلقها ولا اطلقك» ابو زرع خو ام زرع ته طلاق وركړې وو ليكن څه به طلاق ورنكړم. (۲)

قوله: قَالَ أَبُو عَبْدِ اللَّهِ قَالَ سَعِيدُ بْنُ سَلَمَةَ عَنْ هِشَامٍ وَلَا تُعَشِّشُ بَيْتَنَا تَعْشِيشًا قَالَ أَبُو عَبْدِ اللَّهِ وَقَالَ بَعْضُهُمْ فَأَتَقَمَّحُ بِالْمِيمِ وَهَذَا أَصَحُّ: ابوعبدالله دامام بخارى رحمه الله كنيت دې ، هغوى دسعيد بن سلمه بن حسام مدنى دتعليق ذكر كړې دې.د سعيد بن سلمه د صحيح بخارى په روايت كښې صرف هم دا يو تعليق دې (۳) هغوى مذكوره سند سره دهشام نه دجاريه ابى زرع وصف كښې د «ولاتملا» په ځائې د «تعيشش» الفاظ نقل كړې شوى دى.

«تعيش» باب تفعيل نه د مونث صيغه ده. د «عشش الطائر» معنى د مرغو ژاله جوړول ، د «ولا تعشش بيتنا تعشيشا» معنى ده هغه خمونږ په كور كښې ژاله نه جوړوى ، ددې دوه مطلبونه كيدېشى ، يو دا چه هغه څمونږ په كور كښې داسې خسنړى نه كوى چه دڅمونږ كور

---

۱) فتح البارى: ۴۴۲/۹)
۲) فتح البارى: ۳۴۳/۹ ، وارشادالسارى: ۴۷۷/۱۱).
۳) فتح البارى: ۳۴۳/۹).

د مرغۍ د ژالې په شان معلوم شي ، بلکه کور لره صفا ساتي ، او دويم مطلب داکيدیشي چه هغه خمونږ په کور کښې دځان دپاره ژاله نه جوړوي چه په دې کښې زنا اوکړي اوبچې ترې پيدا شي ، لکه څنګه چه په ژاله کښې بچې وي بلکه هغه يوضعيفه وينځه ده او بدکاره او زناکاره نه ده.

حافظ ابن حجر رحمه الله «ولا تغشش» دغين معجمه سره نقل کړې دې ،چه د «غش» نه ماخوذ دې ، اوددې معنى ده کوټه‌اود خالص ضد دې ، اوپه دې صورت کښې مطلب واضح شو چه هغه خمونږ په کور کښې دکوټې او خيانت نه کار نه اخلي.(۱)

[۴۸۹۴] حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مُحَمَّدٍ حَدَّثَنَا هِشَامٌ أَخْبَرَنَا مَعْمَرٌ عَنِ الزُّهْرِيِّ عَنْ عُرْوَةَ عَنْ عَائِشَةَ قَالَتْ كَانَ الْحَبَشُ يَلْعَبُونَ بِحِرَابِهِمْ فَسَتَرَنِي رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَأَنَا أَنْظُرُ فَمَا زِلْتُ أَنْظُرُ حَتَّى كُنْتُ أَنَا أَنْصَرِفُ فَاقْدُرُوا قَدْرَ الْجَارِيَةِ الْحَدِيثَةِ السِّنِّ تَسْمَعُ اللَّهْوَ[ر: ۴۴۳].

حضرت عائشه رضي الله عنها فرمائي چه حبشيانو خپلو نيزو سره لوبې کولې ، حضرت نبى کريم صلى الله عليه وسلم خه پټه کړم او ما کتل ، ما برابرکتل تر دې پورې چه‌ځه پخپله واپس شوم،او اندازه اولګونى ددې جينۍ کم عمرى ،او دلوبو چه ډيره‌دلوبو شوقى ده.

«حراب:د:حربة» جمع ده ،نيزې ته وائي ،د احديث ماقبل‌ډير ځل تير شوې دې ، په دې خائې دا د «حسن المعاشرت مع الاهل» لاندې راوړې شو ، يوکم عمره جينۍ دلوبو څومره شوقې وى ، ظاهردى چه هغې کافي وخته پورې لوبې کتلې ، دحضرت عائشه رضي الله عنها عمر تقريبا په دې وخت کښې پنځلس کاله وو ، او حضرت نبى کريم صلى الله عليه وسلم په حفاظت کښې ئې لوبې کتلې او ترکومې چه‌پخپله اخوا نه شوه نو حضرت نبى کريم صلى الله عليه وسلم هغه اخوا نه کړه. ښځه اجنبى سړي ته دشهوت نه بغير کتلې شي، (۲)

۷۳-بَاب مَوْعِظَةِ الرَّجُلِ ابْنَتَهُ لِحَالِ زَوْجِهَا

[۴۸۹۵] حَدَّثَنَا أَبُو الْيَمَانِ أَخْبَرَنَا شُعَيْبٌ عَنِ الزُّهْرِيِّ قَالَ أَخْبَرَنِي عُبَيْدُ اللَّهِ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ أَبِي ثَوْرٍ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا قَالَ لَمْ أَزَلْ حَرِيصًا عَلَى أَنْ أَسْأَلَ عُمَرَ بْنَ الْخَطَّابِ عَنِ الْمَرْأَتَيْنِ مِنْ أَزْوَاجِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ اللَّتَيْنِ قَالَ اللَّهُ تَعَالَى إِنْ تَتُوبَا إِلَى اللَّهِ فَقَدْ صَغَتْ قُلُوبُكُمَا حَتَّى حَجَّ وَحَجَجْتُ مَعَهُ وَعَدَلَ وَعَدَلْتُ مَعَهُ بِإِدَاوَةٍ فَتَبَرَّزَ ثُمَّ جَاءَ فَسَكَبْتُ عَلَى يَدَيْهِ مِنْهَا فَتَوَضَّأَ فَقُلْتُ لَهُ يَا أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ مَنِ الْمَرْأَتَانِ مِنْ أَزْوَاجِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ اللَّتَانِ قَالَ اللَّهُ تَعَالَى إِنْ تَتُوبَا إِلَى اللَّهِ فَقَدْ صَغَتْ قُلُوبُكُمَا قَالَ وَاعَجَبًا لَكَ يَا ابْنَ عَبَّاسٍ هُمَا عَائِشَةُ وَحَفْصَةُ ثُمَّ اسْتَقْبَلَ عُمَرُ الْحَدِيثَ يَسُوقُهُ قَالَ كُنْتُ أَنَا وَجَارٌ لِي مِنَ الْأَنْصَارِ فِي بَنِي أُمَيَّةَ بْنِ زَيْدٍ وَهُمْ مِنْ عَوَالِي الْمَدِينَةِ وَكُنَّا نَتَنَاوَبُ

---

۱) فتح البارى: ۳۳۹/۹).

۲) اوګورئ الهدايه . کتاب الکراهه : ۴۶۰/۴).

التزول على النبي صلى الله عليه وسلم فينزل يوما وانزل يوما فاذا نزلت جئته بما حدث
من خبر ذلك اليوم من الوحي او غيره واذا نزل فعل مثل ذلك وكنا معشر قريش نغلب
النساء فلما قدمنا على الانصار اذا قوم تغلبهم نساؤهم فطفق نساؤنا ياخذن من ادب نساء
الانصار فصخبت على امراتي فراجعتني فانكرت ان تراجعني قالت ولم تنكر ان
اراجعك فوالله ان ازواج النبي صلى الله عليه وسلم ليراجعنه وان احداهن لتهجره اليوم حتى
الليل فافزعني ذلك وقلت لها قد خاب من فعل ذلك منهن ثم جمعت على ثيابي فنزلت
فدخلت على حفصة فقلت لها اي حفصة اتغاضب احداكن النبي صلى الله عليه وسلم اليوم
حتى الليل قالت نعم فقلت قد خبت وخسرت افتامنين ان يغضب الله لغضب رسوله صلى
الله عليه وسلم فتهلكي لا تستكثري النبي صلى الله عليه وسلم ولا تراجعيه في شيء ولا
تهجريه وسليني ما بدا لك ولا يغرنك ان كانت جارتك اوضا منك واحب الى النبي صلى
الله عليه وسلم يريد عائشة قال عمر وكنا قد تحدثنا ان غسان تنعل الخيل لغزونا فنزل
صاحبي الانصاري يوم نوبته فرجع الينا عشاء فضرب بابي ضربا شديدا وقال اثم هو ففزعت
فخرجت اليه فقال قد حدث اليوم امر عظيم قلت ما هو اجاء غسان قال لا بل اعظم من
ذلك واهول طلق النبي صلى الله عليه وسلم نساءه وقال عبيد بن حنين سمع ابن
عباس عن عمر فقال اعتزل النبي صلى الله عليه وسلم ازواجه فقلت خابت حفصة وخسرت
قد كنت اظن هذا يوشك ان يكون فجمعت على ثيابي فصليت صلاة الفجر مع النبي
صلى الله عليه وسلم فدخل النبي صلى الله عليه وسلم مشربة له فاعتزل فيها ودخلت على
حفصة فاذا هي تبكي فقلت ما يبكيك الم اكن حذرتك هذا اطلقكن النبي صلى الله
عليه وسلم قالت لا ادري ها هو ذا معتزل في المشربة فخرجت فجئت الى المنبر فاذا حوله رهط
يبكي بعضهم فجلست معهم قليلا ثم غلبني ما اجد فجئت المشربة التي فيها النبي صلى الله
عليه وسلم فقلت لغلام له اسود استاذن لعمر فدخل الغلام فكلم النبي صلى الله عليه وسلم
ثم رجع فقال كلمت النبي صلى الله عليه وسلم وذكرتك له فصمت فانصرفت حتى جلست
مع الرهط الذين عند المنبر ثم غلبني ما اجد فجئت فقلت للغلام استاذن لعمر فدخل ثم رجع
فقال قد ذكرتك له فصمت فرجعت فجلست مع الرهط الذين عند المنبر ثم غلبني ما اجد فجئت
الغلام فقلت استاذن لعمر فدخل ثم رجع الي فقال قد ذكرتك له فصمت فلما وليت منصرفا
قال اذا الغلام يدعوني فقال قد اذن لك النبي صلى الله عليه وسلم فدخلت على رسول
الله صلى الله عليه وسلم فاذا هو مضطجع على رمال حصير ليس بينه وبينه فراش قد اثر
الرمال بجنبه متكئا على وسادة من ادم حشوها ليف فسلمت عليه ثم قلت وانا قائم يا
رسول الله اطلقت نساءك فرفع الي بصره فقال لا فقلت الله اكبر ثم قلت وانا قائم استانس

يَا رَسُولَ اللّٰهِ لَوْ رَأَيْتَنِي وَكُنَّا مَعْشَرَ قُرَيْشٍ نَغْلِبُ النِّسَاءَ فَلَمَّا قَدِمْنَا الْمَدِينَةَ اِذَا قَوْمٌ تَغْلِبُهُمْ نِسَاؤُهُمْ فَتَبَسَّمَ النَّبِيُّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ثُمَّ قُلْتُ يَا رَسُولَ اللّٰهِ لَوْ رَأَيْتَنِي وَدَخَلْتُ عَلَى حَفْصَةَ فَقُلْتُ لَهَا لَا يَغُرَّنَّكِ اِنْ كَانَتْ جَارَتُكِ اَوْضَأَ مِنْكِ وَاَحَبَّ اِلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُرِيدُ عَائِشَةَ فَتَبَسَّمَ النَّبِيُّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ تَبَسُّمَةً اُخْرَى فَجَلَسْتُ حِينَ رَأَيْتُهُ تَبَسَّمَ فَرَفَعْتُ بَصَرِي فِي بَيْتِهِ فَوَاللّٰهِ مَا رَأَيْتُ فِي بَيْتِهِ شَيْئًا يَرُدُّ الْبَصَرَ غَيْرَ اَهَبَةٍ ثَلَاثَةٍ فَقُلْتُ يَا رَسُولَ اللّٰهِ اُدْعُ اللّٰهَ فَلْيُوَسِّعْ عَلَى اُمَّتِكَ فَاِنَّ فَارِسَ وَالرُّومَ قَدْ وُسِّعَ عَلَيْهِمْ وَاُعْطُوا الدُّنْيَا وَهُمْ لَا يَعْبُدُونَ اللّٰهَ فَجَلَسَ النَّبِيُّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَكَانَ مُتَّكِئًا فَقَالَ اَوَفِي هٰذَا اَنْتَ يَا ابْنَ الْخَطَّابِ اِنَّ اُولٰئِكَ قَوْمٌ عُجِّلُوا طَيِّبَاتِهِمْ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا فَقُلْتُ يَا رَسُولَ اللّٰهِ اسْتَغْفِرْ لِي فَاعْتَزَلَ النَّبِيُّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نِسَاءَهُ مِنْ اَجْلِ ذٰلِكَ الْحَدِيثِ حِينَ اَفْشَتْهُ حَفْصَةُ اِلَى عَائِشَةَ تِسْعًا وَعِشْرِينَ لَيْلَةً وَكَانَ قَالَ مَا اَنَا بِدَاخِلٍ عَلَيْهِنَّ شَهْرًا مِنْ شِدَّةِ مَوْجِدَتِهِ عَلَيْهِنَّ حِينَ عَاتَبَهُ اللّٰهُ فَلَمَّا مَضَتْ تِسْعٌ وَعِشْرُونَ لَيْلَةً دَخَلَ عَلَى عَائِشَةَ فَبَدَاَ بِهَا فَقَالَتْ لَهُ عَائِشَةُ يَا رَسُولَ اللّٰهِ اِنَّكَ كُنْتَ قَدْ اَقْسَمْتَ اَنْ لَا تَدْخُلَ عَلَيْنَا شَهْرًا وَاِنَّمَا اَصْبَحْتَ مِنْ تِسْعٍ وَعِشْرِينَ لَيْلَةً اَعُدُّهَا عَدًّا فَقَالَ الشَّهْرُ تِسْعٌ وَعِشْرُونَ لَيْلَةً فَكَانَ ذٰلِكَ الشَّهْرُ تِسْعًا وَعِشْرِينَ لَيْلَةً قَالَتْ عَائِشَةُ ثُمَّ اَنْزَلَ اللّٰهُ تَعَالَى آيَةَ التَّخَيُّرِ فَبَدَاَ بِي اَوَّلَ امْرَاَةٍ مِنْ نِسَائِهِ فَاخْتَرْتُهُ ثُمَّ خَيَّرَ نِسَاءَهُ كُلَّهُنَّ فَقُلْنَ مِثْلَ مَا قَالَتْ عَائِشَةُ

دا حديث په كتاب العلم كښې مختصر تير شوې دې ، كتاب المظالم كښې تفصيلاً تير شوې دې او په كتاب التفسير كښې هم تير شوې دې.

حضرت ابن عباس رضي الله عنه فرمائى چه ماته مسلسل دا خواهش كيدو چه د حضرت عمر فاروق رضي الله عنه نه د حضرت نبى كريم ﷺ د هغه دوؤ ازواجو متعلق تپوس اوكړم چه د هغوى متعلق الله تعالى په قران كريم كښې ﴿إِن تَتُوبَا إِلَى اللَّهِ فَقَدْ صَغَتْ قُلُوبُكُمَا﴾ ارشاد فرمائيلې دې. تر دې پورې چه حضرت عمر فاروق حج اوكړو او ما هم هغوى سره حج ادا كړو ، واپسئ كښې هغوى په لار كښې د قضائې حاجت د پاره يو طرفته شو. ځه هم يو طرفته شوم ، هغوى چه كله د قضائې حاجت نه فارغ شو او راغلل نو ما د لوټې نه هغوى ته په لاسونو اوبه واچولې ، او هغوى اودس اوكړو ، (په دې موقع) باندې ما هغوى ته اووئيل چه ائې امير المومنين په ازواج مطهرات كښې هغه كومې ښځې وې چه د هغوى متعلق الله ﷻ ارشاد فرمائيلې دې چه ﴿إِن تَتُوبَا إِلَى اللَّهِ فَقَدْ صَغَتْ قُلُوبُكُمَا﴾. حضرت عمر فاروق رضي الله عنه اوفرمائيل چه ائې ابن عباس رضي الله عنه تا لره تعجب دې ، (چه تاته دا خبر نه ده معلوم) هغه دواړه حضرت عائشه رضي الله عنها او حضرت حفصه رضي الله عنها وې.

بيا حضرت عمر فاروق رضي الله عنه دا حديث بيان كړو او متوجې شو او وې فرمائيل چه ځه او ځما يو انصارى ګاونډې د بنو اميه بن زيد (محله) كښې اوسيدو ..بنو اميه د مدينې منورې يو طرفته اوسيدل ، مونږ به حضرت نبى كريم ﷺ لره نمبر په نمبر راتلو ، يو ورځ به هغه راتلو او يو ورځ به ځه .كله چه به ځه راتلم نو هغه لره به مې د وحى وغيره خبر راوړو. اوكله چه به

هغه راتلو نوداشان به ئې کول. مونږ (په مکه مکرمه کښې) په ښځو باندې غالب وو، بیا چه کله مونږ مدینې منورې ته راغلو نو اومو کتل چه ښځې په سړو باندې غالبې دی، (دهغوی په کټلو سره) د انصارو ښځو عادت ځمونږ ښځو هم خپلول شروع کړو. یوورځ زه خپلې ښځې ته په غصه شوم نوهغې هم ماته جواب راکړو، ماته ددې راګرزیدل او جواب راکول ښه اونه لګیدل، هغې اووئیل چه په تا باندې دا خبره ولې بدې لګی حالانکه دحضرت نبی کریم ﷺ بیبیانې هم هغوی ته جواب ورکوی. په دوی کښې یو (حضرت حفصه رضی ﷺ) ده، دحضرت نبی کریم ﷺ سره ټوله ورځ تر شپې پورې خبرې نه کوی. دې خبرې څه ډیر پریشانه کړم او ما هغې ته اووئیل چه په دوی کښې چا هم دا سې اوکړل نو هغه محرومه شوه. بیا ما خپلې جامې راوخستې او مدینې منورې ته راغلم او حضرت حفصه ﷺ لره ورغلم. دهغې نه مې تپوس اوکړو چه ائې حفصه ﷺ آیا په تاسو کښې څوک ټوله ورځ حضرت نبی کریم ﷺ لره خفه ساتی. وې وئیل چه آو. نو ما اووئیل چه بیا خوتاسو نا کامه او نامراده شوئی. آیا ته ددې خبرې نه محفوظ ئې چه دحضرت نبی کریم ﷺ د خفګان په وجه الله ﷻ خفه شی او ته هلاکه شې؟ ګوره دحضرت نبی کریم ﷺ نه ډیره غوښتنه مه کوه اومه هغه ته راګرزه جواب ورکړه اومه حضرت نبی کریم ﷺ لره پریږده. ستا چه څه ضرورت وی نو هغه ځما نه غواړه. او دا خبره دې تا په دهوکه کښې وانچوی چه ستا بن (دجاره نه مراد بن ده) چه ستا نه زیاتې حسینې دی او حضرت نبی کریم ﷺ ته ستا نه زیاتې خوښې دی، (رسول الله ﷺ هغوی ته دمحبت په وجه څه نه وائی نو ته هم په غلط فهمئ کښې مه اوسه) ددوی مراد حضرت عائشه ﷺ وه.

حضرت عمر فاروق ﷺ فرمائي چه مونږ خبرې کولې چه غسان نومې بادشاه مونږ سره د جنګ کولو دپاره پخپلو آسونو نعلونه وهی (اوهغوی لره تیاروی) ځما انصاری ملګری د خپل نمبر په ورځ مدینې منورې ته راغلو او دماسختن په وخت کښې مونږ لره راغلو او په زوره زوره ئې دروازه اووهله، وې وئیل دلته په کور کښې هغه شته دې؟ څه راوتلم نو وې وئیل چه نن خو یو لویه حادثه اوشوه، ما اووئیل چه څه اشو، آیا غسان راغلو څه؟ وې ونېل چه نه بلکه ددې نه هم زیاته حادثه اوشوه. حضرت نبی کریم ﷺ خپلو ټولو بیبیانو ته طلاق ورکړې دې، ما اووئیل حفصه ناکام او نامراده شوه. خیال راتلو چه دا واقعه به نزدې کیږی.

نو ما خپلې جامې راواخستې او (مدینې منورې ته راغلم) او حضرت نبی کریم ﷺ پسې مې دسحر مونځ اوکړو بیا (د مونځ نه پس) حضرت نبی کریم ﷺ خپلې بالاخانې ته داخل شو او ګوشه نشین شو. څه حضرت حفصه ﷺ لره راغلم او چه اومې کتل نو هغې ژړل، ما ا ووئیل چه ته ولې ژاړې آیا ما ته نه وې ویرولې، آیا حضرت نبی کریم ﷺ ازواج مطهرات ته طلاق ورکړې دې، هغې اووئیل چه پته نشته دې، حضرت نبی اکرم دلته په کمره کښې ګوشه نشین دې. څه دهغه ځائې نه راووتلم او (مسجدنبوی ﷺ) کښې منبرته راغلم نوددې نه ګیر چاپیره یو ډله ناسته وه او ددې بعضو کسانو ژړل. څه دوی سره لږساعت کښیناستم، بیا په مابادې ځما احساس غالب شو نو څه هغه کمرې طرفته لاړم چه په هغې کښې حضرت نبی کریم ﷺ وو او دحضرت نبی کریم ﷺ تور غلام ته مې اووئیل چه د حضرت عمر فاروق ﷺ دپاره اجازت اوغواړه. غلام دننه لاړو او حضرت نبی کریم ﷺ سره خبره اوکړه،

بیاواپس راغلو او وې وئیل چه ما حضرت نبی کریم ﷺ سره خبره ا وکړه اوستاسو ذکر مې اوکړوخوحضرت نبی کریم ﷺ خاموش پاتې شو. نو څه واپس منبرته راغلم او هغه جماعت سره دوباره کیښناستم لیکن څما احساس بیا په ماباندې غالب شو اوځه راغلم او غلا م ته مې اوئیل د حضرت عمر ﷺ دپاره اجازت اوغواړه. هغه دننه لاړو اوواپس راغلو او وې وئیل چه ما حضرت نبی کریم ﷺ ته ستاسو ذکر اوکړو خو حضرت نبی کریم ﷺ خاموش پاتې شو. بیا واپس راغلم او منبر والوسره کیښناستم لیکن څما احساس بیا په ما غالب شو. نو څه بیا غلام لره ورغلم اوورته مې اوئیل چه دحضرت عمر فاروق ﷺ دپاره اجازت اوغواړه ، هغه دننه لاړو اوواپس راغلو او وې وئیل چه ماحضرت نبی کریم ﷺ ته اوفرمائیل خو هغوی خاموش پاتې شو. هرکله چه څه واپس شوم نو حضرت عمر ﷺ فرمائی چه غلام څه راوبللم اووې وئیل چه حضرت نبی کریم ﷺ تاسو ته اجازت درکړو ،نو څه حضرت نبی کریم ﷺ لره ورغلم نو څه ګورم چه حضرت نبی کریم ﷺ (دکهجورو د پوستکو) جوړ شوی پوزکی باندې ملاست دی ،او ددې پوزکی په مینځ کښې څه بستره نه وه ، د پوزکی پوستکو دحضرت نبی کریم ﷺ په ملامبارکه کښې نښې جوړې کړې وې. دچرمې په تکیه باندې حضرت نبی کریم ﷺ تکیه لګولې وه چه دهغه د کهجورو پوستکو نه ډکه وه.

نوما حضرت نبی کریم ﷺ ته سلام اوکړواو بیا مې ورته په ولاړه ولاړه اووئیل چه یارسول الله ﷺ آیا تاسو خپلو بیبیانو ته طلاق ورکړې دې ؟حضرت نبی کریم ﷺ نظر پورته کړو او وې فرمائیل چه نه. ما اوئیل الله اکبر. بیا ما مانوسه کولو دپاره په ولاړه ولاړه اووئیل چه یارسول الله کاش چه تاسو څما خبرې طرفته التفا ت اوفرمائې. مونږ قریشی خلق به په ښځوباندې غالب وو، کله چه مونږ مدینې منورې ته راغلو نو مونږ اوکتل چه ددې په قوم باندې ددې ځائې ښځې غالب دی. څما په دومره خبره آوریدوسره حضرت نبی کریم ﷺ مسکی شو. بیا ما اووئیل چه څه حضرت حفصه ﷺ لره ورغلم او ما ورته اووئیل چه ته دخپلې بنې (دجاره نه مراد بن ده) حالت باندې دهوکه مه خوره. چونکه هغه ستانه زیاته حسینه او حضرت نبی کریم ﷺ ته زیاته خوښه ده. دحضرت عمر فاروق ﷺ مراد حضرت عائشه ﷺ وه. نوحضرت نبی کریم ﷺ په دې آوریدو بیا مسکی شو. ما چه کله حضرت نبی کریم ﷺ په خندا اولیدل نو کیښناستم . ماددوی په کمره باندې نظر واچولونو د دریو چمړو نه علاوه په کمره کښې څه داسې څیز نه ووچه نظر پرې واپس شوې وې نوما اووئیل چه یارسو الله ﷺ دالله تعالی نه دعا اوکړئی چه ستاسو په امت باندې فراخی راولی. ځکه چه فارس او روم باندې فراخی شویده. او هغوی ته ددنیا دولت ورکړې شوې دې. حالانکه د الله ﷻ عبادت نه کوی. ،حضرت نبی کریم ﷺ تکیه لګولې وه او څما دخبرې په آوریدو کیښناستل او وې فرمائیل چه:

«أَوَفِي هَذَا أَنْتَ يَا ابْنَ الْخَطَّابِ إِنَّ أُولَئِكَ قَوْمٌ عُجِّلُوا طَيِّبَاتِهِمْ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا»

ائې عمر بن الخطاب آیا ته په دې خیال کښې ئې چه بیشکه داسې خلقو کښې چه دوی ته په دنیا کښې ددوی خوښ څیزونه اوښه څیزونه ورکړې شوی دی .

نوما اووئیل چه یارسول الله ﷺ خما دپاره مغفرت اوغواړئی ، (چه ما داشان نامناسبه درخواست اوکړو) نو حضرت نبی کریم ﷺ دخپلو بیبیانو نه ددې خبرې په وجه چه کوم حضرت حفصه رضی الله عنها دحضرت عائشه رضی الله عنها مخکښې ظاهره کړې وه یو کم دیرش (۲۹) ورځې بیل وو. حضرت نبی کریم ﷺ د خپلو بیبیانوسره د خفګان په وجه فرمائیلی وو " چه څه به یو میاشت پورې دوی لره نه ورځم ".

بیا چه کله یوکم دیرش ورځې تیرې شوې نو حضرت نبی کریم ﷺ حضرت عائشه رضی الله عنها لره راغلو اوددوی نه ئې شروع اوکړه نوحضرت عائشه رضی الله عنها اوفرمائیل چه یارسول الله ﷺ تاسو خو قسم خوړلې وو چه تاسوبه یو میاشت پورې مونږ لره نه راځئ ، اوس خولا یوکم دیرشمه ورځ ده څه ئې شمیرم. حضرت نبی کریم ﷺ اوفرمائیل چه میاشت د یوکم دیرشو ورځو هم وی. هغه میاشت دیوکم دیرشووه.

حضرت عائشه رضی الله عنها اوفرمائیل چه بیا الله ﷻ د تخییر آیت نازل اوفرمائیلو او په خپلو بیبیانوکښې ئې دټولو نه مخکښې خما نه شروع اوکړه. نو ما حضرت نبی کریم ﷺ غوره کړو ، نو بیا حضرت نبی کریم ﷺ خپلو ټولو بیبیانو ته اختیار کړو اوټولو هغه اووئیل چه څه حضرت عائشه رضی الله عنها وئیلی وو.

قوله: وَعَدَلَ وَعَدَلْتُ مَعَهُ بِإِدَاوَةٍ فَتَبَرَّزَ: عدل یعنی دوی رضی الله عنه د لارې نه یو طرفته شو. ما هم لوټه واخستله او یو طرفته شوم، دوی د براز دپاره لاړل ((تبرز أی خرج وذهب للبراز. اداوة)) لوټه: د اوبو لوښې (۱)

په ((واعجبا)) کښې دوه اقواله دی، یودا چه واعجبا تنوین سره اسم فعل په معنی د ((أتعجب)) ده لکه ((واها)) اسم فعل دې په معنی څومره ښکلې دې . دویم قول دادې چه بغیر د تنوین نه ،واعجبا» دې اصل کښې دا ((واعجبی)) دې یاء ئې تخفیفًا الف سره بدله کړې ده لکه ((الهفا)) یا ((أسفا)) او یاد ((حسرتا)) الفاظ. (۲)

علامه زمخشری فرمائی چه داسې معلومیږی چه حضرت عمر فاروق رضی الله عنه دا الفاظ د ناخوښئ په طوروئیلې دی. دحضرت ابن عباس رضی الله عنه سوال دوی ته خوښ نه وو، د ابن شهاب زهری هم دا خیال دې ، په صحیح مسلم کښې دی ((قال الزهری: والله ما سأله عنه ولم يكتمه)) (۳) علامه قرطبی رضی الله عنه ددې الفاظو نه دناخوښئ دا مفهوم لرې ګڼړی. (۴) او حقیقت هم دادې چه حضرت عمر فاروق رضی الله عنه دا الفاظ د ناخوښئ داظهار دپاره نه وو وئیلی بلکه د تعجب په طور

---

۱) واصل تبرزمن البراز وهو موضح ا لخالی البارز غن البیوت ثم اطلق علی نفس الفعل (فتح الباری:۳٤۸/۹)

۲) ارشادالساری: ۱۱/ ٤۸۰).

۳) صحیح مسلم : ۱/ وفتح الباری: ۳٤۹/۹).

٤) فتح الباری: ۳٤۹/۹).

نې ونيلی دی چه ته دومره لوني عالم ئې او دا واقعه تاته معلومه نه ده . نو د كتاب التفسير په روايت كښې د حضرت ابن عباس رضي الله عنه قول منقول دې چه هغوی حضرت عمر فاروق رضي الله عنه ته اوونيل «والله ان كنت لأريد أن أسالك عن هذا منذ سنة فما أستطيع هيبة لك» نو حضرت عمر فاروق رضي الله عنه او فرمائيل چه «فلا تفعل ما ظننت أن عندی من علم فاسألنی فان كان لی علم خبرته خبرك به» (١) د دې نه معلوميږی چه د حضرت ابن عباس رضي الله عنه سوال په حضرت عمر فاروق رضي الله عنه باندې خراب نه وولګيدلې.

قوله: كُنْتُ أَنَا وَجَارٌ لِي مِنَ الْأَنْصَارِ: د حضرت عمر فاروق رضي الله عنه د هغه ګوانډی نوم بعضو حضراتو عتبان بن مالك خودلې دې . ليكن حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائی چه د ده نوم اسود بن خولی بن عبدالله دې . (٢)

قوله: مِنْ عَوَالِي الْمَدِينَةِ: «عوالى» د «عالية» جمع ده د دې نه مدينې ته نزدې مشرق طرفته كلی مراد دی. (٣)

قوله: نَتَنَاوَبُ النُّزُولَ: «تناوب» يو ځيز نمبر په نمبر كول . نوبت په نوبت كول.

قوله: فَصَخِبْتُ عَلَى امْرَأَتِي: «صخب (س) صخبا» چغې وهل . په بعضو نسخوكښې «سخبت» سين سره دې . د دواړو يو معنی ده. (۴)

قوله: لا تستكثر النبی صلی الله عليه وسلم ای لا تطلبی منه الكثير: (٥): «غسان» قبيله غسان مراد دې . چه د دې د سردار او بادشاه نو حارث بن ابی ثمر وو. (۶)

«تنعل الخيل» «تنعل» باب افعال نه دې . آسونو ته نعلونه لګول.

«أثم هو» همزه استفهاميه دې . «ثم» ظرف مكان دې . يعنی آيا په كور كښې حضرت عمر فاروق رضي الله عنه شته دې.

«يوشك» افعال مقاربه كښې دې . «جَمَعْتُ عَلَيَّ ثِيَابِي» ما خپلې جامې انغښتې ، جمع مې كړې . په كوركښې سړی سره مختصر لباس وی . څادر وغيره ايږدی. مطلب دادې چه څادر وغيره ما واغوستلو او روان شوم.

«مَشْرُبَةٍ» كمره . بالا خانه «لِغُلَامٍ لَهُ أَسْوَدَ» د دې غلام نوم رباح ليكلې شويدې . (٧)

---

١) اوګورئ صحيح بخاری . كتاب التفسير . سوره التحريم : ١٨۶۶/۴ . رقم الحديث: ۴۶٢٩).
٢) فتح الباری: ٣٥٠/٩).
٣) فتح الباری: ٣٥٠/٣).
۴) فتح الباری: ٣٥١/٩).
٥) ارشادالساری: ۴٨١/١١).
۶) ارشاد الساری: ۴٨١/١١).
٧) فتح الباری: ٩/ ٣٥٨).

قوله: فَإِذَا هُوَ مُضْطَجِعٌ عَلَى رِمَالِ حَصِيرٍ: یعنی په جوړ شوی پوزکی باندې ملاست وو ،هېڅ بستره پرې نه وه ،ددې وجې پوزکی د حضرت نبی کریم ﷺ په ملا مبارکه کښې نښې جوړې کړې وې.

په دې حدیث کښې د «رمال» الفاظ تشریح کوی او علامه ابن اثیر لیکی چه:

«الرمال ما رمل ای نسج یقال رمل الحصیر وأرمله فهو مرمول ومرمل ، قال الزمخشری : ونظیره الحطام والرکام لما حطم ورکم وقال غیره: الرمال جمع رمل بمعنی مرمول کخلق الله بمعنی مخلوقه والمراد انه کان السریر قد نسج وجهه بالسعف ولم یکن علی السریر وطاء سوی الحصیر»(١)

او حافظ ابن حجر لیکی ، «رمال : بکسر الراء وقد تضم .. تقول رملت الحصیر وأرملته اذا نسجته وحصیر مرمول أی منسوج والمراد هنا ان سریره کان مرمولا بما یرمل به الحصیر»(٢)

قوله: وِسَادَةٍ مِنْ أَدَمٍ حَشْوُهَا لِيفٌ: د چمړې تکیه چه په هغې کښې دننه دکهجورو پوستکی وی ؛ «لیف» د کهجورې پوستکی «حشو» نه دتکیه کېړه کښې چه کوم اضافی څیز مالوچ وغیره ډکوی هغه ترې مراد دې.

قوله: فَقُلْتُ اللّٰهُ أَكْبَرُ: دا وئیل یا خوتعجب په طور وو ، دامام بخاری رحمه الله هم دا رائې ده او هغوی ابواب الادب ص٩١٨ باندې یو ترجمه قائم کړې ده،دهغې نه ددې وضاحت کیږی.(٣)

دبعضو شراح خیال دې چه حضرت عمر فاروق رضی الله عنه دا الفاظ په طور دشکریه ادا کړل چه حضرت محمد ﷺ طلاق نه دې ورکړې. دا دالله تعالی لوئې کرم دې .که تاسو طلاق ورکړې وې نو دحضرت عمر فاروق رضی الله عنه لور ته به هم طلاق شوې وې. (۴)

قوله: وَقَالَ عُبَيْدُ بْنُ حُنَيْنٍ سَمِعَ ابْنَ عَبَّاسٍ عَنْ عُمَرَ فَقَالَ اعْتَزَلَ النَّبِيُّ ﷺ أَزْوَاجَهُ: دا ئې په مینځ کښې د عبید بن حنین تعلیق ذکر کړو ، په دې تعلیق کښې د «طلق» په ځائې د (اعتزل» کلمه ده ، کتاب التفسیر کښې دې تعلیق لره امام موصوف موصولاً نقل کړې دې. (۵)

مخکښې حدیث «فقلت خابت حفصه وخسرت .....» دا سند باب سره متعلق دې او موصول دې. د مخکښې حدیث تسلسل دې. په مینځ کښې دعبیدبن حنین جمله معترضه په طور ذکر شوې ده. ددې تعلیق ذکرکولو سره دامام بخاری رحمه الله مقصد دادې چه د«طلق»

---

١) اوګورئ النهایه لابن الاثیر: ٢/٢٦٥).
٢) فتح الباری: ٩/٣٥٨).
٣) اوګورئ صحیح بخاری ، کتاب الادب باب التکبیر والتسبیح عندالتعجب).
٤) ٩/٣٥٩).
٥) اوګورئ صحیح بخاری کتاب التفسیر سوره التحریم: ٤/١٨٦٦ ، رقم الحدیث: ٤٦٢٩).

په لفظ باندې تول روايات متفق نه دى ، په بعضو كښې«طلق»اوبعضو كښې«اعتزل» لفظ دې. كه د«طلق» لفظ لره درست تسليم كړې شي نوپه دې صورت كښې به ددې انصارى باره كښې وئيلې شى چه دې د منافقانو د پروپيګنډې نه متاثر شوې وو. حضرت نبى كريم ﷺ ګوشه نشين شوې وو،اهل نفاق دا بې سره بې پښو خبره مشهوره كړه چه حضرت نبى كريم ﷺ طلاق وركړې ده او خلقودا نقل كړه، (١)

قوله: ثُمَّ قُلْتُ وَأَنَا قَائِمٌ أَسْتَأْنِسُ: يعنى بيا ما اووئيل چه ، په دې حال كښې چه څه ولاړ اوم مانوس كيدم ،«أَسْتَأْنِسُ»دا ماقبل نه حال دې ، علامه قرطبى رحمه الله فرمائى چه دا محل استفهام دې ، اصل كښې«أَأَسْتَأْنِسُ» دې يوهمزه تخفيفًا حذف كړې شوې دې . يعنى آيا څه مانوس كيدې شم اوخبره كولې شم ،ليكن ړومبۍ معنى ظاهر د ه. (٢)

قوله: غَيْرَ أَهَبَةٍ ثَلَاثَةٍ: «أهبة» دهمزه اوباء فتحه سره» دا «اهاب»نه خلاف قياس جمع دې،(٣) څمړې ته وئيلې شى.

قوله: مِن شدة موجدته عليهن :موجدة:غضب ، غصه. ددې حديث به آخر كښې دى چه حضرت نبى كريم ﷺ دهغه خبرې په وجه خفه شو او دبيبيانو نه بيل شوې وو چه كومه خبره حضرت حفصه رضي الله عنها حضرت عائشه رضي الله عنها په مخكښې ظاهر كړې وه ، هغه څه خبره وه؟ ددې متعلق تفصيل د سورة تحريم په تفسير كښې تير شوې دې. (۴) هغه ځائې كښې دې اوكتلې شى.

دحديث مناسبت ترجمة الباب سره واضح دې چه دې كښې حضرت عمرفاروق رضي الله عنه خپلې لور حضرت حفصه رضي الله عنها ته نصيحت كړې وو.

٨٣- بَاب صَوْمِ الْمَرْأَةِ بِإِذْنِ زَوْجِهَا تَطَوُّعًا

[۴٨٩٦] حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ مُقَاتِلٍ أَخْبَرَنَا عَبْدُ اللَّهِ أَخْبَرَنَا مَعْمَرٌ عَنْ هَمَّامِ بْنِ مُنَبِّهٍ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ عَنْ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَا تَصُومُ الْمَرْأَةُ وَبَعْلُهَا شَاهِدٌ إِلَّا بِإِذْنِهِ [ر:۴٨٩٩]

ښځه د خاوند داجازت نه بغير نفلى روژه نيولې شى ،امام بخارى رحمه الله په ترجمة الباب كښې هيڅ حكم نه دې لګولې ،البته ددې لاندې چه كوم حديث ذكر كړې دې ،دهغې نه عدم جواز معلوميږى .

دتطوع قيد ئې په دې وجه اولګولوچه په فرض روژه كښې د خاوند اجازت ضرورى نه وى ، نفلى روژه كښې البته ښځه ددې مكلف ده چه هغه د خاوند نه اجازت واخلى او روژه اونيسى(۵)

١) فتح البارى: ٣۵۵/٩).
٢) فتح البارى: ٣۵٩/٩).
٣) فتح البارى: ٣٦٠/٩).
٤) اوګورئ كشف البارى: كتاب التفسير صفحه: ٦٨٤).
۵) الابواب والتراجم: ٧۴/٢).

دخاوند داجازت نه بغير كه ښځه نفلي روژه اونيسي نو اكثرو دې ته حرام اوبعضو ورته مكروه وئيلي ده. امام نووي رحمه الله دحرمت قول ته او مهلب مكروه تنزيهي قول ته ترجيح وركړې ده. البته دروژه نيولو نه پس روژه معتبره اوصحيح وي. ليكن ښځه به گنهگاره وي او ددې د قبوليت معامله الله تعالى سره ده. (١)

په سند كښې عبدالله نه عبدالله بن مبارك مراد دې ، حديث كښې دى كه دښځې خاوند حاضر وي نو هغه به روژه نه نيسي خو دده نه به اجازت اخلي.

البته كه خاوند په سفر باندې دې يا داشان بيمار دې چه هغه دښځې نه استمتاع نشي حاصلولې نو په داسې صورت كښې هغه روژه نيولې شي، كه هغه دسفرنه راشي اوښځه روژه داره وه نوهغه دده دپاره روژه فاسدولې شي، اوپه دې كښې هيڅ قسمه كراهت نشته دې. (٢)

٨٥=بَاب إِذَا بَاتَتْ الْمَرْأَةُ مُهَاجِرَةً فِرَاشَ زَوْجِهَا

[٤٨٩٧] حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ بَشَّارٍ حَدَّثَنَا ابْنُ أَبِي عَدِيٍّ عَنْ شُعْبَةَ عَنْ سُلَيْمَانَ عَنْ أَبِي حَازِمٍ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ عَنْ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ إِذَا دَعَا الرَّجُلُ امْرَأَتَهُ إِلَى فِرَاشِهِ فَأَبَتْ أَنْ تَجِيءَ لَعَنَتْهَا الْمَلَائِكَةُ حَتَّى تُصْبِحَ

[٤٨٩٨] حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَرْعَرَةَ حَدَّثَنَا شُعْبَةُ عَنْ قَتَادَةَ عَنْ زُرَارَةَ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا بَاتَتْ الْمَرْأَةُ مُهَاجِرَةً فِرَاشَ زَوْجِهَا لَعَنَتْهَا الْمَلَائِكَةُ حَتَّى تَرْجِعَ [ر:٣٠٦٥].

مطلب دادې چه خاوند كله ښځه د جماع دپاره رابلي او هغه بغير د څه عذر نه نه راځي نوملائك په دې باندې ترصبا پورې لعنت وائي ،او خاوند چه د خفگان په حالت كښې شپه تيره كړي.

په دويم روايت كښې دى چه فرښتې په دې باندې لعنت وائي تر دې پورې چه هغه ښځه (خاوند لره دپرېښودلونه) رجوع اوكړي.

٨٦=بَاب لَا تَأْذَنِ الْمَرْأَةُ فِي بَيْتِ زَوْجِهَا لِأَحَدٍ إِلَّا بِإِذْنِهِ

امام بخاري رحمه الله دا وئيل غواړي چه ښځې لره دا جائز نه دى چه دخاوند د اجازت نه بغير دخپل خاوند كور ته څوك راولي ،كه هغه ددې رشته دارولې نه وي.

دحضرات مالكيه په نيز دښځې پلار او رور ددې كور ته داخليدېشي بغير داجازت نه. ددوى دپاره اجازت ضروري نه دې. هغه په دليل كښې د صلة الرحم روايات پيش كوي. وائي چه ددوى په منع كولو سره به قطع رحمي لازم رازى او حالانكه صله رحمي واجب او ضروري ده. (٣)

---

١) فتح الباري: ٣٦٩/٩).
٢) فتح الباري: ٣٦٩/٩).
٣) الابواب والتراجم: ٧٤/٢).

دحضرات حنفيه په دې مسئله كښې درې اقواله دى.

① يو قول د مطلقًا ممانعت دې يعنى هيڅوك هم دخاوند د اجازت نه بغير كور ته راوستل صحيح نه دى.

② دويم قول دادې چه درشته دارانو دخول بغير د اجازت نه ممنوع نه دى ، البته ډير ساعت ناستې او اوږدې خبرې اترې كول ممنوع دى.

③ اودريم قول دادې چه د ښځې مور پلار د دې دخاوند داجازت نه بغير په هفته كښې يوورځ راتلې شى،خاوند ته حق نشته چه دوى منع كړى. داشان كه مور پلار كره ښځه په هفته كښې يو ځل تلل غواړى نوددې دپاره هم اجازت دې ، البته نورو رشته داروكره په كال كښې يو ځل اجازت دې دخاوند د اجازت نه بغير . (١)

[٤٨٩٩] حَدَّثَنَا أَبُو الْيَمَانِ أَخْبَرَنَا شُعَيْبٌ حَدَّثَنَا أَبُو الزِّنَادِ عَنْ الْأَعْرَجِ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ لَا يَحِلُّ لِلْمَرْأَةِ أَنْ تَصُومَ وَزَوْجُهَا شَاهِدٌ إِلَّا بِإِذْنِهِ وَلَا تَأْذَنَ فِي بَيْتِهِ إِلَّا بِإِذْنِهِ وَمَا أَنْفَقَتْ مِنْ نَفَقَةٍ عَنْ غَيْرِ أَمْرِهِ فَإِنَّهُ يُؤَدَّى إِلَيْهِ شَطْرُهُ وَرَوَاهُ أَبُو الزِّنَادِ أَيْضًا عَنْ مُوسَى عَنْ أَبِيهِ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ فِي الصَّوْمِ

قوله: وَمَا أَنْفَقَتْ مِنْ نَفَقَةٍ عَنْ غَيْرِ أَمْرِهِ فَإِنَّهُ يُؤَدَّى إِلَيْهِ شَطْرُهُ: ښځې كه د خاوند د اجازت نه بغير دده دمال او ګټه څه خرچ كړل نو دده نيمه حصه به خاوندته ملاويږى. يعنى د نيمې ثواب به خاوند ته ملاويږى.

مطلب دادې چه خاوند مالك دې ، ، دملك په وجه ده ته به نيمه حصه ثواب ملاويږى ، او كه ښځې په انفاق باندې خرچ كړو نو دانفاق په وجه به نيمه حصه ثواب ښځې ته ملاويږى.

ليكن دا په دې صورت كښې دى چه خاوند ورته ددومره مقدار اجازت نه وو كړې صراحتًا ليكن عرفًا دومره مقدار دخرچ كولو ښځه مجاز وى. يا دادى چه دخرچ كولو په وخت كښې ئې صراحتًا اجازت نه وى وركړې ، ليكن سابق نه ئې دې ته اجازت وركړې وى ، نوداسې صورت كښې كه ښځه دمال دومره حصه دخير په لار كښې خرچ كړى نو ددې ثواب به نيم خاوند ته ملاويږى. خكه چه هغه دده ګټه وه، اوچونكه انفاق ښځې كړې دې نو ددې وجې نيم ثواب به ښځې ته ملاويږى حديث كښې دى چه «عن غيرامره» نه «عن غير امره الصريح» مراد دى يعنى صريح اجازت دانفاق په وخت كښې نه وى ، او «امر صريح» مخكښې اجازت يا عرفى اجازت منافى نه وى.

ليكن كه ښځه دخاوند په مال كښې دده داجازت نه بغير دومره مقدار خرچ كړى چه دې ته دهغې عرفًا اجازت نه وو او نه ورته خاوند د سابق نه اجازت وركړې وو نو داجائز نه دى ، داسې صورت كښې به ښځې ته ثواب نه ملاويږى بلكه ګنهګاره به وى. (٢)

---

١) مذكوره درې واړه اقوال اوګورئ: الهدايهة ،كتاب الطلاق ،باب ا لنفقه : ٤١٨/٢ ، صاحب هدايه آخرى قول لره مفتى به ګنړلې دې).

٢) اوګورئ فتح ا لبارى:٩/ ٣٧٠).

قوله: وَرَوَاهُ أَبُو الزِّنَادِ أَيْضًا عَنْ مُوسَى عَنْ أَبِيهِ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ فِي الصَّوْمِ:
مقصد دادي چه روايت باب چه د «شعيب من ابى الزناد من الاعرج» د طريق نه دى،په درېو احكامو باندې مشتمل دې. ①اذن زوج نه بغير دصوم حكم ②اذن زوج نه بغير د دخول بيت حكم ③او امر صريح نه بغير دانفاق حكم ، امام بخارى ﷫ مذكوره تعليق لره ذكركړو او اشاره ئې اوكړو چه ابو الزناد يو بل سند«من موسى من ابيه» طريق سره هم يو روايت نقل كړى اوپه دېكښې درې احكامونه صرف دصوم والا حكم مذكور دې چه ښځه دخاوند داجازت نه بغير روژه نشى نيولې .
په تعليق كښې موسى نه موسى بن ابى عثمان مراد دې . دده دپلار نوم تبان يا عمران دې، او دده كنيت عثمان دې ، بخارى كښې دده صرف يو تعليق دې ، په بل ځائې كښې دده ذكر نشته دې. (١)
دا تعليق امام احمد اونسائى وغيره موصولاً نقل كړې دې. (٢)

باب

[٤٩٠٠] حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ حَدَّثَنَا اسْمَاعِيلُ اخْبَرَنَا التَّيْمِيُّ عَنْ ابِي عُثْمَانَ عَنْ اسَامَةَ عَنْ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ قُمْتُ عَلَى بَابِ الْجَنَّةِ فَكَانَ عَامَّةَ مَنْ دَخَلَهَا الْمَسَاكِينُ وَاصْحَابُ الْجَدِّ مَحْبُوسُونَ غَيْرَانَّ اصْحَابَ النَّارِ قَدْ امِرَ بِهِمْ الَى النَّارِ وَقُمْتُ عَلَى بَابِ النَّارِ فَاذَا عَامَّةُ مَنْ دَخَلَهَا النِّسَاءُ[ر:٦١٨١].
حضرت نبى كريم ﷺ فرمائى چه زه به دجنت په دروازه باندې ولاړ يم اوعام طوربه جنت كښې داخليدو والا مساكين وى ، اواغنياءاو مالدارپه حساب كتاب كښې ګير وى . ليكن داصحاب ا لنار دپاره به نار ته د بوتلو حكم شوې وى .اوځه به ددوزخ په دروازه ولاړ يم او په دوزخ كښې به عام طور سره ښځې داخليږى.
دترمذى په يو روايت كښې رازى چه فقراء به نصف يوم مخكښې د اغنياء نه جنت ته داخليږى. او دآخرت ورځ زرو كالو ده ، لهذا هغوى به پنځه سوه كاله مخكښې جنت ته داخليږى. (٣)
سفيان بن عينيه نه نقل شوى دى چه په اصل كښې اغنياء به خپلې دروازې پريږدى او غلطئ سره به د فقراء دروازې ته راشى ،دوى به بيا خپلې دروازې ته بوتلې شى . دا فاصله به پنځه سوه كاله وى ،ددې وجې به جنت ته داخليدو كښې به دوى ته پنځه سوه كاله اوليږى. (٤)

---

١) عمده القارى: ١٨٦/٢٠).
٢) عمدةُ القارى: ١٨٦/٢٠).
٣) اوګورئ سنن ترمذى ، وفيض البارى: ٤٠/٤/).
٤) الدرالسارى: ٣٠٣/٤ ، وقوت المغتذى : ٦١/٢).

ليكن دروايت ظاهرى الفاظ سره ددې توجيه تائيد نه كيږى «واصحاب الجد محبوسون» نه خومتبادر دادى چه‌دوى ته به په حساب وكتاب كښې ناوخته شى.
جهنم كښې عام طور د ښځو داخليدو باندې اشكال كيږى چه دجنتيانو په باره كښې رازى چه «لكل واحد منهم زوجتان» جنت كښې به هر سړى ته دوه ښځې ملاويږى. بيا هر كله چه عام طور سره ښځې جهنم ته داخليږى نو جنتيانو ته به‌څنګه دوه دوه ښځې ملاويږى؟.
ددې جواب دادې چه په صفحه يوشپيتم (۶۱) باندې يو روايت تيرشوې دې ، په هغې كښې دى چه «لكل امرى منهم زوجتان من الحور العين» (۱)
او يو جواب داهم كړې شوې دې چه‌په شروع كښې به ښځې په جهنم كښې زياتې وى اوبيا به دهغه‌ځائې سزا مكمل كيدونه پس چه كله دوى جنت ته داخلې شى نو هر يو جنتى ته به دوه دوه ښځې ملاويږى. (۲)
داباب بلاترجمه دې او كالفصل من الباب السابق دې ، بعضو نسخوكښې دباب لفظ مذكور نه دې ، په دې صورت كښې دا ماقبل باب «لا تاذن المراة» لاندې راوړې شوې دې.
دباب او حديث په مينځ كښې مناسبت داشان به وى چه‌په دې حديث كښې اشاره اوكړې شوه چه‌ښځې دمذكوره نهى په وجه‌عموماً مرتكب وى ، دې وجې نه‌اكثر به جهنم كښې وى ، حافظ ابن حجر ليكى چه :
«وسقط للنفسى لفظ " باب " فصار الحديث الذى فيه من جملة الباب الذى قبله ومناسبته له من جهة الاشارة الى ان النساء غالبا يرتكبن النهى المذكور ومن ثم كن اكثر من دخل النار» (۳)

۸۷= بَاب كُفْرَانِ الْعَشِيرِ وَهُوَ الزَّوْجُ وَهُوَ الْخَلِيطُ مِنْ الْمُعَاشَرَةِ فِيهِ عَنْ أَبِي سَعِيدٍ عَنْ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ

[۴۹۰۱] حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ يُوسُفَ أَخْبَرَنَا مَالِكٌ عَنْ زَيْدِ بْنِ أَسْلَمَ عَنْ عَطَاءِ بْنِ يَسَارٍ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَبَّاسٍ أَنَّهُ قَالَ خَسَفَتْ الشَّمْسُ عَلَى عَهْدِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَصَلَّى رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَالنَّاسُ مَعَهُ فَقَامَ قِيَامًا طَوِيلًا نَحْوًا مِنْ سُورَةِ الْبَقَرَةِ ثُمَّ رَكَعَ رُكُوعًا طَوِيلًا ثُمَّ رَفَعَ فَقَامَ قِيَامًا طَوِيلًا وَهُوَ دُونَ الْقِيَامِ الْأَوَّلِ ثُمَّ رَكَعَ رُكُوعًا طَوِيلًا وَهُوَ دُونَ الرُّكُوعِ الْأَوَّلِ ثُمَّ سَجَدَ ثُمَّ قَامَ فَقَامَ قِيَامًا طَوِيلًا وَهُوَ دُونَ الْقِيَامِ الْأَوَّلِ ثُمَّ رَكَعَ رُكُوعًا طَوِيلًا وَهُوَ دُونَ الرُّكُوعِ الْأَوَّلِ ثُمَّ رَفَعَ فَقَامَ قِيَامًا طَوِيلًا وَهُوَ دُونَ الْقِيَامِ الْأَوَّلِ ثُمَّ رَكَعَ رُكُوعًا طَوِيلًا وَهُوَ دُونَ الرُّكُوعِ الْأَوَّلِ ثُمَّ رَفَعَ ثُمَّ سَجَدَ ثُمَّ انْصَرَفَ وَقَدْ تَجَلَّتْ الشَّمْسُ

---

۱) اوګورئ صحيح البخارى: كتاب بدء الخلق ،باب ماجاء فى صفه الجنه وانهار مخلوقه: ۴۶۱/۱).
۲) مرقاه المفاتيح: ۳: ۳۲۰).
۳) فتح البارى: ۳۷۲/۹).

فَقَالَ اِنَّ الشَّمْسَ وَالْقَمَرَ اٰيَتَانِ مِنْ اٰيَاتِ اللّٰهِ لَا يَخْسِفَانِ لِمَوْتِ اَحَدٍ وَلَا لِحَيَاتِهِ فَاِذَا رَاَيْتُمْ ذٰلِكَ فَاذْكُرُوا اللّٰهَ قَالُوا يَا رَسُوْلَ اللّٰهِ رَاَيْنَاكَ تَنَاوَلْتَ شَيْئًا فِي مَقَامِكَ هٰذَا ثُمَّ رَاَيْنَاكَ تَكَعْكَعْتَ فَقَالَ اِنِّي رَاَيْتُ الْجَنَّةَ اَوْ اُرِيْتُ الْجَنَّةَ فَتَنَاوَلْتُ مِنْهَا عُنْقُوْدًا وَلَوْ اَخَذْتُهُ لَاَكَلْتُمْ مِنْهُ مَا بَقِيَتِ الدُّنْيَا وَرَاَيْتُ النَّارَ فَلَمْ اَرَ كَالْيَوْمِ مَنْظَرًا قَطُّ وَرَاَيْتُ اَكْثَرَ اَهْلِهَا النِّسَاءَ قَالُوا لِمَ يَا رَسُوْلَ اللّٰهِ قَالَ بِكُفْرِهِنَّ قِيْلَ يَكْفُرْنَ بِاللّٰهِ قَالَ يَكْفُرْنَ الْعَشِيْرَ وَيَكْفُرْنَ الْاِحْسَانَ لَوْ اَحْسَنْتَ اِلٰى اِحْدَاهُنَّ الدَّهْرَ ثُمَّ رَاَتْ مِنْكَ شَيْئًا قَالَتْ مَا رَاَيْتُ مِنْكَ خَيْرًا قَطُّ [ر:۲۹].

[۴۹۰۲] حَدَّثَنَا عُثْمَانُ بْنُ الْهَيْثَمِ حَدَّثَنَا عَوْفٌ عَنْ اَبِي رَجَاءٍ عَنْ عِمْرَانَ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ اطَّلَعْتُ فِي الْجَنَّةِ فَرَاَيْتُ اَكْثَرَ اَهْلِهَا الْفُقَرَاءَ وَاطَّلَعْتُ فِي النَّارِ فَرَاَيْتُ اَكْثَرَ اَهْلِهَا النِّسَاءَ تَابَعَهُ اَيُّوْبُ وَسَلْمُ بْنُ زَرِيْرٍ [ر:۳۰۶۹].

د «عشیر» دوه معنې دی یو دزوج او بله دملګری ، نو ابوعبیده دقران پاك دآیت «ولبئس المولی ولبئس العشیر» کښې د «عشیر» معنی خلیط بیان کړې ده. (۱)

دامام بخاری رحمه الله مقصد دادې چه دخاوند نافرمانی کول ممنوع دی.

نوامام بخاری رحمه الله چه کوم حدیث بیان فرمائیلې دې ، ددې په آخرکښې دی چه ما جهنم اوکتلوچه په دې کښې ښځې ډیرې وې. حضرات صحابه کرام رضي الله عنهم ددې وجه اوپوښتله. نو حضرت نبی کریم صلی الله علیه وسلم اوفرمائیل چه «بکفرهن» ددوی دکفر په وجه. صحابه کرام تپوس کوی «یکفرن بالله» آیا دوی به د الله ﷻ نه انکار کوی. نو حضرت نبی کریم صلی الله علیه وسلم اوفرمائیل «یکفرن العشیر ، ویکفرن الاحسان» دخاوند نافرمانی کوی ، داحسان ناشکری کوی ، که تاسو دوی سره ټول عمر ښیګړه کوئی اوبیا تاسو څه خبره ددې د طبیعت خلاف اوکړه نو وائی چه ما هېڅله ستاسو دلاسه څه ښیګړه اونه لیده. اوظاهر دی چه دا ناشکری ده د خاوند او دښیګړې او احسان هم او ددوی دناشکری به ذوی لره جهنم ته دتلو سبب وی.

مولانا انورشاه کشمیری رحمه الله فرمائی چه په جهنم کښې د ښځو دکثرت دامشاهده کلیه نه ده بلکه دا یو جزئی مشاهده ده. یعنی چه کوم وخت کښې چه دوی مشاهده اوکړه نو په هغه وخت کښې دښځو کثرت وو ، ددې نه دا لازم نه دی چه په جهنم کښې همیشه به دښځو کثرت وی. نو فیض الباری کښې دی چه :

«وقد مر من ان مشاهدته تلك لیست کلیة بل مشاهد جزئیة تقتصر علی هذه الحال فقط ویؤیده ما عند البخاری فی الصفحة الاتیة : ۳۸۳ ، طبع الهند ، اطلعت فی الجنة فرأیت أکثر اهلها الفقراء و اطلعت فی النار فرأیت أکثر اهلها النساء ففیه اشعار بانها مشاهدة اذ ذاك ، لو أراد الضابطة الکلیة لقال : الرجال بدل الفقراء لیستقیم تقابله بالنساء ولکنه ذکر الفقر من جانب وذکر النساء من جانب فظهر انه لم یرد بیان الضابطة» (۲)

---

۱) فتح الباری: ۳۷۳/۹).

۲) فیض الباری: ۳۰۴/۴).

دباب رومبي حديث ابواب الكسوف کښې تیرشوي دي .او په هغه ځائي کښې په دې باندې بحث شوې دې. (۱)
د دویم حدیث په آخر کښې دی چه :

قوله: تابعه ایوب وسلم بن زریر: یعنی ایوب او سلم بن زریر دعوف چه دابورجاء نه نقل کوي متابعت کوی.
د ایوب متابعت لره امام نسائی او سلم بن زریر روایت لره امام بخاری رحمه الله صفة الجنة کښې موصولاً نقل کړې دې.(۲)

۸۸=باب لِزَوْجِكَ عَلَيْكَ حَقٌّ قَالَهُ أَبُو جُحَيْفَةَ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ [ر:۱۸۶۷].

دابوجحفه رضي الله عنه تعلیق لره امام بخاری رحمه الله په کتاب الصوم کښې موصولاً نقل کړې دې. (۳)
رومبی باب کښې امام بخاری رحمه الله داارشاد فرمائیلي وو چه په ښځه باندې دخاوندحق دې او ددې حق نه ادا کولو په وجه اکثرې ښځې به جهنم کښې وی. په دې باب کښې امام بخاری دا خودل غواړی چه په خاوندباندې د ښځې حق دی.

[۴۹۰۳] حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ مُقَاتِلٍ اخْبَرَنَا عَبْدُ اللَّهِ اخْبَرَنَا الْأَوْزَاعِيُّ قَالَ حَدَّثَنِي يَحْيَى بْنُ أَبِي كَثِيرٍ قَالَ حَدَّثَنِي أَبُو سَلَمَةَ بْنُ عَبْدِ الرَّحْمَنِ قَالَ حَدَّثَنِي عَبْدُ اللَّهِ بْنُ عَمْرِو بْنِ الْعَاصِ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَا عَبْدَ اللَّهِ أَلَمْ أُخْبَرْ أَنَّكَ تَصُومُ النَّهَارَ وَتَقُومُ اللَّيْلَ قُلْتُ بَلَى يَا رَسُولَ اللَّهِ قَالَ فَلَا تَفْعَلْ صُمْ وَأَفْطِرْ وَقُمْ وَنَمْ فَإِنَّ لِجَسَدِكَ عَلَيْكَ حَقًّا وَإِنَّ لِعَيْنِكَ عَلَيْكَ حَقًّا وَإِنَّ لِزَوْجِكَ عَلَيْكَ حَقًّا [ر:۱۰۷۹].

په روایت کښې دی چه «ان لزوجك عليك حقا» ددوی منشا دا وه چه داشان که تاسو مسلسل روژې نیسئ او قیام مو ا ختیار کړو نو کمزوری به شئ ،او تاسو به دخپلو بیبانو حق ادا نه کړئ شئ. صرف نان نفقه دهغې حق نه دې.

د ښځې سره دصحبت نه کولووالا حکم: اوس سوال دا پیدا ګیږی که یو سړې خپلې بی بی سره صحبت نه کوی نو ددې څه حکم دې ؟.
امام مالك رحمه الله فرمائی که یو سړې بلا عذر نه داسې کوی نو ده ته دې تنبیه ورکړې شی ،که هغه بیا هم صحبت نه کوی نو ددواړوپه مینځ کښې دې تفریق اوکړې شی. (۴)
دامام احمد بن حنبل رحمه الله همدا قول نقل کړې شوې دې. (۵)

---

۱) راجع صحيح البخاري: كتاب الكسوف باب الصلوٰه فی کسوف الشمس رقم ا لحديث: ۱۰۴۰، ص: ۲۰۵).
۲) عمده القاری: ۲۰/۱۸۸).
۳) عمدةُ القاری: ۲۰/۱۸۸).
٤) فتح ا لباری: ۹/۳۷۳).
۵) فتح ا لباری: ۹/۳۷۳).

دامام شافعي رحمه الله مشهور قول دادې چه په خاوند باندې صحبت واجب نه دې ، او يو قول دادې چه دنكاح نه پس يو ځل صحبت كول واجب دى (١)
بعضو اسلافو نه منقول دى چه په څلورو شپو كښې يو ځل واجب دى. بعضې وائى چه په يو طهر كښې يو ځل واجب دى. (٢) دحضرات حنفيه مسلك دا دې چه دنكاح نه پس يو وار خو واجب دى او دې نه پس وجوب ديانة دې ، قضاء نه ده ، محقق بن همام فرمائى چه دمدت ايلاء يعنى څلور مياشتو كښې يو وار وطى كول ضرورى دى. ددې نه زيات تاخير درست نه دى.(٣)
او كه ښځه پخپله په وطى دترك وطى او ترك جماع باندې راضى وى نو په دې صورت كښې به هيڅ باقى نه وى.

٨٩=بَابُ الْمَرْأَةُ رَاعِيَةٌ فِي بَيْتِ زَوْجِهَا

[٤٩٠٤] حَدَّثَنَا عَبْدَانُ اَخْبَرَنَا عَبْدُ اللّٰهِ اَخْبَرَنَا مُوسَى بْنُ عُقْبَةَ عَنْ نَافِعٍ عَنِ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُمَا عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ كُلُّكُمْ رَاعٍ وَكُلُّكُمْ مَسْئُولٌ عَنْ رَعِيَّتِهِ وَالْاَمِيرُ رَاعٍ وَالرَّجُلُ رَاعٍ عَلَى اَهْلِ بَيْتِهِ وَالْمَرْاَةُ رَاعِيَةٌ عَلَى بَيْتِ زَوْجِهَا وَوَلَدِهِ فَكُلُّكُمْ رَاعٍ وَكُلُّكُمْ مَسْئُولٌ عَنْ رَعِيَّتِهِ [ر: ٨٥٣].
ښځه په كور كښې نګرانه وى ، داولاد تربيت او دخاوند دكور حفاظت ددې په ذمه لازم دى.

٩٠=بَابُ قَوْلِ اللّٰهِ تَعَالَى الرِّجَالُ قَوَّامُونَ عَلَى النِّسَاءِ بِمَا

فَضَّلَ اللّٰهُ بَعْضَهُمْ عَلَى بَعْضٍ... اِلَى قَوْلِهِ... اِنَّ اللّٰهَ كَانَ عَلِيًّا كَبِيرًا (النساء: ٣٤)

[٤٩٠٥] حَدَّثَنَا خَالِدُ بْنُ مَخْلَدٍ حَدَّثَنَا سُلَيْمَانُ قَالَ حَدَّثَنِي حُمَيْدٌ عَنْ اَنَسٍ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قَالَ اٰلَى رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مِنْ نِسَائِهِ شَهْرًا وَقَعَدَ فِي مَشْرُبَةٍ لَهُ فَنَزَلَ لِتِسْعٍ وَعِشْرِينَ فَقِيلَ يَا رَسُولَ اللّٰهِ اِنَّكَ اٰلَيْتَ عَلَى شَهْرٍ قَالَ اِنَّ الشَّهْرَ تِسْعٌ وَعِشْرُونَ [ر: ٣٧١].
امام بخارى رحمه الله په دې باب كښې دايلاء والا روايت نقل كړې دې ، امام اسماعيسى رحمه الله په دې باندې اشكال كړې دې چه دا روايت دآيت مترجم بها «الرجا قوامون» سره مرتبط نه دې. د دواړو په مينځ كښې مناسبت نشته دې. (٤)
حافظ ابن حجر رحمه الله جواب كړې دې چه امام بخارى رحمه الله دآيت كريمه ابتدائى حصه صرف دترجمې جزء نه دې جوړ كړې بلكه هغوى فرمائيلى دى چه «الى قوله، ان الله كان عليما

---

١) فتح البارى: ٣٧٣/٩).
٢) فتح البارى: ٣٧٣/٩).
٣) د حنفيه مسلک اودابن همام قول دپاره اوګورئ: فتح التقدير ، كتاب النكاح ، باب القسم : ٣٠٢/٣).
٤) فتح البارى: ٣٧٤/٩ ، وفى اللامع: ٣٢٧/٩ ، دلاله الروايه عليه من حيث ان الزوج كان له الايلاء والامتاع عن قربانها ، ولا يمكن ذالک للمراه ان قصدت).

حکیما»پوره آیت دامام بخاری رحمه الله پیش نظردې،اوپوره آیت کښې«فعظوهن واهجروهن فی المضاجع»الفاظ هم موجود دی. او ایلاء کښې ازواج مطهرات نه هجر موندې شوې دې. حضرت نبی کریم ﷺ ددې نه بیلتون اختیار کړې وو، ددې وجې روایت او آیت په مینځ کښې مطابقت اومناسبت موندې شی. (۱)

۹۱=بَاب هِجْرَةِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نِسَاءَهُ فِي غَيْرِ بُيُوتِهِنَّ وَيُذْكَرُ عَنْ مُعَاوِيَةَ بْنِ حَيْدَةَ رَفْعُهُ غَيْرَ أَنْ لَا تُهْجَرَ إِلَّا فِي الْبَيْتِ وَالْأَوَّلُ أَصَحُّ

امام بخاری رحمه الله فرمائی چه رسول الله ﷺ دخپلو بیبیانو نه بیل وو،ددوی کورونو کښې ئې اعتزال اونکړو ، بلکه بالا خانې ته لاړل او په هغه ځائې کښې ئې قیام اوکړو.

مهلب وائی چه امام بخاری رحمه الله ددې ترجمې نه دې خبرې طرفته اشاره کول غواړی چه یو هجر فی البیوت وی او یو هجر فی غیر البیوت وی ، نو هجر فی البیوت ډیر سخت وی ، د ښځې دپاره دا خبره ناقابل برداشت وی چه خاوند ددې په کور کښې موجود وی اوبیا هغه ددې نه اعراض کوی ،ددې وجې حضرت نبی کریم ﷺ دا سخته طریقه داختیار په ځائې په بالاخانه کښې قیام اوکړو.د امام بخاری رحمه الله مقصد دادې چه ښځې سره که د هجر صورت پیښ شی نو په دې کښې دې نرمی کول پکار دی او هغه صورت اختیارول پکار دی چه نسبتاً سخت نه وی . (۲)

ابن منیر مالکی رحمه الله فرمائ چه مهلب د امام بخاری رحمه الله کوم مقصد بیان کړې دې دا بعید دې بلکه امام بخاری رحمه الله د هجر ددواړه صورتونو دجواز بیانول غواړی چه هجر فی البیوت هم جائز دې او هجر فی غیر البیوت هم جائز دې. (۳)

قوله: وېذکر عن معاویه بن حیدة رفعه،«غیر ان لا تهجر الا فی البیت»والاول اصح: ددې نه دحضرت معاویه بن حیده قشیری رضی الله عنه روایت طرفته اشاره ده.چه هغه امام احمد رحمه الله او امام ابوداود رحمه الله نقل کړی دی چه حضرت نبی کریم ﷺ فرمائیلی دی چه ازواج نه دې په کور کښې هجرت اوکړې شی. (۴)

امام بخاری رحمه الله «والا ول اصح» اووئیل د حضرت معاویه بن حیده روایت دضعف اومرجوح کیدو طرفته اشاره کوی چه هجرت صرف په کور کښې منحصر نه دې ، هجرفی البیت اوفی غیر البیت دواړه درست دې لکه څنګه چه دحضرت انس رضی الله عنه په روایت کښې دی چه ددې نه مخکښې باب کښې تیرشو . امام دې روایت ته اصح وئیلی دی.

«رفعه» یعنی معاویه بن حیده نه دا حدیث مرفوعاً منقول دې.

---

۱) فتح الباری: ۹/۳۷٤).
۲) الابواب والترجم : ۲/۷٤).
۳) فتح الباری: ۹/۳۷۶) .
٤) فتح الباری: ۳۷۵/۹ وارشاد الساری: ۱۱/٤۹۲).

[۴۹۰۶] حَدَّثَنَا أَبُو عَاصِمٍ عَنْ ابْنِ جُرَيْجٍ ح وَحَدَّثَنِي مُحَمَّدُ بْنُ مُقَاتِلٍ أَخْبَرَنَا عَبْدُ اللَّهِ أَخْبَرَنَا ابْنُ جُرَيْجٍ قَالَ أَخْبَرَنِي يَحْيَى بْنُ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ صَيْفِيٍّ أَنَّ عِكْرِمَةَ بْنَ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ الْحَارِثِ أَخْبَرَهُ أَنَّ أُمَّ سَلَمَةَ أَخْبَرَتْهُ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ حَلَفَ لَا يَدْخُلُ عَلَى بَعْضِ أَهْلِهِ شَهْرًا فَلَمَّا مَضَى تِسْعَةٌ وَعِشْرُونَ يَوْمًا غَدَا عَلَيْهِنَّ أَوْ رَاحَ فَقِيلَ لَهُ يَا نَبِيَّ اللَّهِ حَلَفْتَ أَنْ لَا تَدْخُلَ عَلَيْهِنَّ شَهْرًا قَالَ إِنَّ الشَّهْرَ يَكُونُ تِسْعَةً وَعِشْرِينَ يَوْمًا [ر: ۱۸۱۱]

[۴۹۰۷] حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ حَدَّثَنَا مَرْوَانُ بْنُ مُعَاوِيَةَ حَدَّثَنَا أَبُو يَعْفُورٍ قَالَ تَذَاكَرْنَا عِنْدَ أَبِي الضُّحَى فَقَالَ حَدَّثَنَا ابْنُ عَبَّاسٍ قَالَ أَصْبَحْنَا يَوْمًا وَنِسَاءُ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَبْكِينَ عِنْدَ كُلِّ امْرَأَةٍ مِنْهُنَّ أَهْلُهَا فَخَرَجْتُ إِلَى الْمَسْجِدِ فَإِذَا هُوَ مَلْآنُ مِنَ النَّاسِ فَجَاءَ عُمَرُ بْنُ الْخَطَّابِ فَصَعِدَ إِلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَهُوَ فِي غُرْفَةٍ لَهُ فَسَلَّمَ فَلَمْ يُجِبْهُ أَحَدٌ ثُمَّ سَلَّمَ فَلَمْ يُجِبْهُ أَحَدٌ ثُمَّ سَلَّمَ فَلَمْ يُجِبْهُ أَحَدٌ فَنَادَاهُ فَدَخَلَ عَلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ أَطَلَّقْتَ نِسَاءَكَ فَقَالَ لَا وَلَكِنْ آلَيْتُ مِنْهُنَّ شَهْرًا فَمَكَثَ تِسْعًا وَعِشْرِينَ ثُمَّ دَخَلَ عَلَى نِسَائِهِ

دابو يعفور نوم عبدالرحمان بن عبيد دي. دي دكوفې اوسيدونكې دې ، ثقه دې . صحيح بخارى كښې دده صرف دا يو حديث دې. (۱)

حضرت ابن عباس رضي الله عنه فرمائى چه يو ورځ مونږ دسحر په وخت كښې اوكتل چه دحضرت نبى كريم ﷺ ازواج تول ژاړى او په دوى كښې هر يو سره خپل خپل يو يو رشته دار موجود وو . څه مسجد نبوى رضي الله عنه ته لاړم او اومې كتل نو مسجد نبوى ﷺ دخلقونه ډك دې. حضرت عمر فاروق رضي الله عنه راغلو اوحضرت نبى كريم ﷺ لره ورغلو. حضرت نبى كريم ﷺ بالا خانه كښې ناست وو. حضرت عمر فاروق رضي الله عنه هغه خائې ته لاړو او سلام ئې اوكړو چا جواب ورنكړو ، بيا ئې سلام اوكړو .چا جواب ورنكړو ، بيا ئې سلام اوكړو ، چاجواب ورنكړو ، بيا حضرت بلال رضي الله عنه حضرت عمر فاروق رضي الله عنه رابللو ، دوى رضي الله عنه د حضرت نبى كريم ﷺ نه تپوس اوكړو چه تاسو خپلو بيبيانو ته طلاق وركړې دې ؟ حضرت نبى كريم ﷺ اوفرمائيل چه نه ليكن ما يو مياشت پورې ددوى نه ايلاء اختيار كړې ده.

قوله: فَنَادَاهُ: په دې كښې دفاعل ذكر نشته دې. دابو نعيم اونسائى په روايت كښې د حضرت بلال نوم دې . دابونعيم په روايت كښې دى چه «فناداه بلال فدخل» (۲)

دا روايت ددې نه مخكښې تفصيلى تير شوې دې. په هغې كښې وو چه غلام اسود رباح حضرت عمرفاروق رضي الله عنه راوبللو او د ابونعيم اونسائى په روايت كښې دحضرت بلال نوم دې. (۳)

---

۱) عمده القارى : ۲۰/۱۹۱).
۲) فتح ألبارى: ۹/۳۷۷).
۳) فتح البارى: ۹/۳۷۷).

لیکن په دواړو کښې تطبیق کیدیشی چه حضرت بلال رضی الله عنه دحضرت نبی کریم ﷺ سره دننه په کمره کښې وو او رباح بهر دروازې سره وو. حضرت بلال رضی الله عنه اجازت په ملاویدوسره آوازوکړو اورباح حضرت عمر فاروق رضی الله عنه له واپس راوبللو
ځکه چه هغه بهر دروازې سره وو .داشان دواړو کښې هیڅ تعارض نشته دې. (۱)
په دې روایت کښې دی چه حضرت عمر فاروق رضی الله عنه سلام اوکړو او هیچا ورته جواب ورنکړو یعنی خاموش وو اوددې نه مخکښې تفصیل تیر شوې دې چه حضرت عمر فاروق رضی الله عنه غلام ته داجازت دپاره اخستلو دپاره وئیلی وواو غلام هر ځل اوئیل چه ما ستا ذکر اوکړولیکن حضرت نبی کریم ﷺ هیڅ جواب رانکړو.
ددې تعارض حل دادې چه په دې ځائې کښې روایت باب کښې اختصار دې. اواصل صورت حال هغه وو چه کوم مخکښې تفصیلی بیان کړې شو. په دې ځائې کښې داختصار غرض سره دحضرت عمر فاروق رضی الله عنه اجازت اخستل «سلم علیه فلم یجبه احد» سره تعبیر کړې شو.
په دې روایت کښې دا خبره هم معلومه شوه چه دایلاء دا واقعه دفتح مکه نه پس ده ځکه چه حضرت ابن عباس رضی الله عنه په دې وخت کښې حاضر وو. لکه څنګه چه روایت باب کښې دی او حضرت ابن عباس رضی الله عنه فتح مکه نه پس هجرت اوکړواو مدینې منورې ته ئې تشریف راوړو. (۲)
داشان دایلاء دا واقعه دحجاب نزول نه پس ده. ځکه چه دنزول حجاب حکم دحضرت زینب رضی الله عنها د نکاح په وخت کښې راغلې دې . اودحضرت زینب رضی الله عنها نکاح دخلیفه ابن خیاط او ابوعبیده په نیز په دریمه هجرئی کښې او دحافظ شرف الدین دمیاطی په نیز په څلورمه هجرئی کښې او دواقدی او طبری اوحافظ ابن حجر په نیز پنځه هجرئی کښې شوې ده ، په دې کښې چه دکوم کال هم د واقعه وی تاهم دایلاء دا واقعه ددې نه پس ده. (۳)
دمسلم په بعضو روایاتو کښې دی چه قصه د تخییر نزول حجاب نه مخکښې راپیښه شوې وه. دا دیوراوی وهم دې . ځکه چه د تخییردا واقعه دایلاء سره راپیښه شوې وه او واقعه دایلاء نزول حجاب نه پس په نهه هجرئی کښې ده. (۴)

۹۲= بَاب مَا يُكْرَهُ مِنْ ضَرْبِ النِّسَاءِ

وَقَوْلِ اللّٰهِ وَاضْرِبُوهُنَّ (النساء: ۳۴) اَیْ ضَرْبًا غَيْرَ مُبَرِّحٍ

[۴۹۰۸] حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ يُوسُفَ حَدَّثَنَا سُفْيَانُ عَنْ هِشَامٍ عَنْ أَبِيهِ عَنْ عَبْدِ اللّٰهِ بْنِ زَمْعَةَ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ لَا يَجْلِدُ أَحَدُكُمُ امْرَأَتَهُ جَلْدَ الْعَبْدِ ثُمَّ يُجَامِعُهَا فِي آخِرِ الْيَوْمِ [ر: ۳۱۹۷].

---

۱) فتح الباری: ۹/۳۷۷).
۲) فتح الباری: ۹/۳۵۶).
۳) احکام القران للمفتی محمد شفیع : ۳/۳۰۷).
٤) مذکوره تفصیل دپاره اوګورئ فتح الباری: ۹/۳۵۶ ، ۳۵۷).

امام بخاری رحمه الله ددې ترجمة الباب په ذریعه تطبیق ورکول غواړی ، دقران پاك آیت ﴿فَعِظُوهُنَّ وَاهْجُرُوهُنَّ فِي الْمَضَاجِعِ وَاضْرِبُوهُنَّ﴾، ددې آیت کریمه نه دښځو دوهلو اجازت معلومیږی او روایت باب کښې دی چه څنګه چه غلام وهې داشان ښځې مه وهئ ،بیا دې نه پس تاسوته دې سره به د صحبت کولو ضرورت پیښیږی نوانبساط اوانشراح به څنګه وی.ددې روایت نه دضرب ممانعت معلومیږی.

امام بخاری رحمه الله اوفرمائیل چه یو دی ضرب شدید او بل دې ضرب خفیف،آیت کریمه کښې دضرب خفیف اجازت دې او روایت کښې د ضرب شدید ممانعت دې ، نودقران پاك آیت کښې«واضربوهن» نه پس امام اضافه اوفرمائیله چه«أی ضربا غیر مبرح» یعنی داسې نې وهئ چه تکلیف نه ورکوی. (۱)«جلد(ض)جلدا» : وهل ، په کوړا وهل.

۹۳=بَاب لَا تُطِيعُ الْمَرْأَةُ زَوْجَهَا فِي مَعْصِيَةٍ

[۴۹۰۹] حَدَّثَنَا خَلَّادُ بْنُ يَحْيَى حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ نَافِعٍ عَنْ الْحَسَنِ هُوَ ابْنُ مُسْلِمٍ عَنْ صَفِيَّةَ عَنْ عَائِشَةَ أَنَّ امْرَأَةً مِنْ الْأَنْصَارِ زَوَّجَتْ ابْنَتَهَا فَتَمَعَّطَ شَعَرُ رَأْسِهَا فَجَاءَتْ إِلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَذَكَرَتْ ذَلِكَ لَهُ فَقَالَتْ إِنَّ زَوْجَهَا أَمَرَنِي أَنْ أَصِلَ فِي شَعَرِهَا فَقَالَ لَا إِنَّهُ قَدْ لُعِنَ الْمُوصِلَاتُ[ر:۵۵۹۰].(۲)

ښځې ته د خاوند د اطاعت او فرمانبردارئی حکم دې ، لیکن که خاوند دمعصیت او دالله ﷻ دنافرمانئ حکم ورکوی نو بیا دده اطاعت جائزنه دې ، «لا طاعة لمخلوق فی معصیة الخالق».

حدیث باب کښې دی چه دحضرت نبی کریم ﷺ په خدمت کښې یوانصاری ښځه حاضره شوه چه دې دخپلې لور واده کړې وو. ددې د سر ویښته د چیچك دبیمارئی په وجه ختلی وو ، دې حضرت نبی کریم ﷺ ته ددې ذکر اوکړو اودې نه پس نې اووئیل چه خه ددې په سر کښې نور ویښته اولږوم ،حضرت نبی کریم ﷺ اوفرمائیل چه نه ، په ویښته لګولو باندې لعنت دې.

ویښته لګولو کښې دنورو ویښتو ملاویدو حکم: دامام ابو حنیفه رحمه الله ،او دامام شافعی رحمه الله اودامام احمد رحمه الله په نیزوصل بشعر الادمی خو نا جائز دی لیکن د انسان دویښتو نه علاوه دتور رنګ تاروغیره سره که وصل اوکړې شی نو جائز دی. (۳)

امام مالك رحمه الله مطلقًا دعدم جواز قائل دې ، نه وصل بشعر الادمی دده په نیز جائز دې او نه وصل بشئ ، آخر دده په نیز جائز دی . (۴)

---

۱) الابواب والتراجم: ۷٤/۲).

۲) واخرجه البخاری ایضا فی کتاب اللباس ، باب الوصل فی الشعر رقم الحدیث: ۵۹۳٤ ، واخرجه مسلم فی کتاب اللباس والزینة باب تحریم فعل الواصلة والموصولة رقم الحدیث : ۲۱۲۳ ، واخرجه النسائی فی کتاب الزینة ،باب الموتصلة رقم الحدیث: ۹۳۷۶).

۳) تعلیقات لامع الداری: ۳۳۰/۹).

٤) تعلیقات لامع الداری: ۳۳۰/۹).

علامه نووى رحمه الله همدا قول اختيار كړى دى. قاضى عياض دا قول اكثر علماء ته منسوب كړى دى. (۱) امام بخارى رحمه الله په كتاب اللباس كښې مخكښې په دې باندې مستقل باب قائم كړى دى،(۲)

«تمعط الشعر» دبيمارئ په وجه ويښته غورزيدل.

۹۴=باب وَإِنِ امْرَأَةٌ خَافَتْ مِنْ بَعْلِهَا نُشُوزًا أَوْ إِعْرَاضًا (النساء ۱۲۸)

[۴۹۰۰] حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ سَلَامٍ أَخْبَرَنَا أَبُو مُعَاوِيَةَ عَنْ هِشَامٍ عَنْ أَبِيهِ عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا وَإِنِ امْرَأَةٌ خَافَتْ مِنْ بَعْلِهَا نُشُوزًا أَوْ إِعْرَاضًا قَالَتْ هِيَ الْمَرْأَةُ تَكُونُ عِنْدَ الرَّجُلِ لَا يَسْتَكْثِرُ مِنْهَا فَيُرِيدُ طَلَاقَهَا وَيَتَزَوَّجُ غَيْرَهَا تَقُولُ لَهُ أَمْسِكْنِي وَلَا تُطَلِّقْنِي ثُمَّ تَزَوَّجْ غَيْرِي فَأَنْتَ فِي حِلٍّ مِنَ النَّفَقَةِ عَلَيَّ وَالْقِسْمَةِ لِي فَذَلِكَ قَوْلُهُ تَعَالَى فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِمَا أَنْ يَصَّالَحَا بَيْنَهُمَا صُلْحًا وَالصُّلْحُ خَيْرٌ [ر:۲۳۱۸].

حضرت عائشه رضي الله عنها فرمائى چه آيت كريمه ﴿وَإِنِ امْرَأَةٌ خَافَتْ مِنْ بَعْلِهَا نُشُوزًا﴾ نه هغه ښځ مراد ده چه يو سړى سره وى او هغه سړې دا خپل ځان سره اوسول نه غواړى. بلكه دې ته طلاق وركول غواړى او بلې ښځې سره دنكاح اراده لرى. نو دا ښځه دې خپل خاوندته اووائى چه ته لږ صبر اوكړه او ماته طلاق مه راكوه، اگر كه ته غيرسره نكاح كوې، ځما نان نفقه او نمبر دواړونه ته خلاص ئې، د قرآن پاك آيت ﴿فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِمَا أَنْ يُصْلِحَا بَيْنَهُمَا صُلْحًا وَالصُّلْحُ خَيْرٌ﴾ نه هم دا مراد دى. (يعنى مذكوره صورت كښې كه ښځه خاوند د جدائى او فراق په ځائې صلح اوكړى او يو ځائې اوسيدل غواړى نو ددوى دپاره بهتر دى).

دا باب اوحديث كتاب التفسير كښې هم تير شوې دې.

قوله: لايستكثر منها: «استكثر من الشيء» ډير كول، ډيرو رغبت كول، يعنى هغه سړې دې ښځې سره صحبت رغبت نه كوى، يا ددې ښه خيال نه ساتى.

داسې ښځه چه خپل نمبر معاف كړى ا بيا رجوع كول غواړى نو د ائمه ثلاثه په نيزهغه رجوع كولې شى. (۳)

دامام مالك رحمه الله يو قول دې چه دائمه ثلاثه مطابق دې او دويم قول ئې دادې چه دې ته درجوع حق نه دې حاصل. حضرت حسن بصرى اوابراهيم نخعى نه هم دعدم رجوع قول منقول دې.

---

۱) تعليقات لامع الدارى: ۹/ ۳۳۰).
۲) اوګورئ صحيح بخارى ،كتاب اللباس ، باب الموصله : ۲/ ۸۷۹).
۳) اوګورئ فتح البارى: ۹/ ۳۸۰، وفتح التقدير: ۳/ ۴۱۶، وعمده القارى: ۲۰/ ۱۹۴).

۹۵= باب العزل

[۴۹۱۱] حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ سَعِيدٍ عَنْ ابْنِ جُرَيْجٍ عَنْ عَطَاءٍ عَنْ جَابِرٍ قَالَ كُنَّا نَعْزِلُ عَلَى عَهْدِ النَّبِيِّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ

حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ عَبْدِ اللّٰهِ حَدَّثَنَا سُفْيَانُ قَالَ عَمْرٌو أَخْبَرَنِي عَطَاءٌ سَمِعَ جَابِرًا رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قَالَ كُنَّا نَعْزِلُ وَالْقُرْآنُ يَنْزِلُ

وَعَنْ عَمْرٍو عَنْ عَطَاءٍ عَنْ جَابِرٍ قَالَ كُنَّا نَعْزِلُ عَلَى عَهْدِ النَّبِيِّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَالْقُرْآنُ يَنْزِلُ

[۴۹۱۲] حَدَّثَنَا عَبْدُ اللّٰهِ بْنُ مُحَمَّدِ بْنِ أَسْمَاءَ حَدَّثَنَا جُوَيْرِيَةُ عَنْ مَالِكِ بْنِ أَنَسٍ عَنْ الزُّهْرِيِّ عَنْ ابْنِ مُحَيْرِيزٍ عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ قَالَ أَصَبْنَا سَبْيًا فَكُنَّا نَعْزِلُ فَسَأَلْنَا رَسُولَ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ أَوَإِنَّكُمْ لَتَفْعَلُونَ قَالَهَا ثَلَاثًا مَا مِنْ نَسَمَةٍ كَائِنَةٍ إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ إِلَّا هِيَ كَائِنَةٌ [ر: ۲۱۱۶].

دعزل مطلب دادې چه دجماع په وخت کښې سرې انزال فرج نه بهر اوکړی. دعزل په حکم کښې اختلاف دې . علامه ابن حزم رحمه الله فرمائی چه عزل حرام دې . (۱) هغه د حضرت جذامه بنت وهب اسدی روایت نه استدلال کوی چه کوم امام مسلم نقل کړې دې چه حضرت نبی کریم ﷺ دعزل متعلق فرمائی چه :

«ذالك الواد الخفی» (۲) د واد معنی ژوندې ښخول دی.

لیکن جمهور علماء داحادیث باب په بناء باندې عزل لره جائز ګرزولې دې. او دحضرت جذامه په روایت کښې دی چه بعض حضراتورته منسوخ وئیلې دې.اوبعضو دې ته کراهت تنزیهی باندې محمول کړې دې چه عزل جائز دې لیکن مکروه تنزیهی دې (۳)

دعزل په سلسله کښې لږ تفصیل دادې چه حره یعنی د آزدې ښځې داجازت نه بغیر عزل جائزنه دې.د ائمه ثلاثه هم دا مذهب دې. اود امام شافعی رحمه الله یو قول ددې مطابق دې او دویم قول دادې چه داجازت نه بغیرهم عزل جائز دې.

د وینځې داجازت نه بغیر آقا عزل کولې شی . اوکه وینځه دچا په نکاح کښې وی نو په دې صورت کښې دجمهور علماء په نیز اجازت ضروری دې. امام ابوحنیفه رحمه الله ،امام احمد رحمه الله او دمالکیه په نیز دآقا نه اجازت دې واخستې شی.اودده اجازت به کافی وی. صاحبین فرمائی چه دوینځې نه به اجازت اخلی.

---

۱) فتح ا لباری: ۳۸۵/۹).

۲) اوګورئ صحیح مسلم : ۴۶۶/۱ ، کتاب النکاح).

۳) فتح الباری: ۳۸۵/۹ ، ۳۸۶ ، وشرح الطیبی ، کتاب النکاح باب المباشره : ۲۸۲/۶).

د امام شافعي رحمه الله مذهب دادې چه د واده شوې ښځې دپاره عزل دپاره اجازت ضروري نه دې د امام احمد رحمه الله يو روايت ددې مطابق دې. (۱)

---

۱) دمذکوره مذاهب او تفصيل دپاره اوګورئ ، فتح الباري: ۹/۳۸۴_۳۸۵ ، دحنفيه مذهب دپاره اوګورئ فتح التقدير: ۳/۳۷۹.

ښځې سره دمقاربت په وخت کښې آخرى لمحاتوکښې سړې چه خپله منى بهر خارج کړى نو دې ته عزل ونيلې شي.

موجوده دور کښې دعزل مختلف صورتونه رائج دى او احکام هم ددې مختلف دى په دې خانې ددې صورتونو او ددې احکامو يو مختصر شان تعارف به دفائدې نه خالى نه وى. دعزل مقصد دادې چه دسړى منى دښځې رحم ته اونه رسي او حمل اونشي . ددې مقصد دحصول دپاره چه کومه طريقه اختياروله شي هغه به په عزل کښې شميرلې شي. دعزل يا موانع حمل اسباب په دوه رنګه دى. ① مستقل او دائمي مانع حمل ② عارضي اووختي مانع حمل.

دمستقل او دائمي مانع حمل مطلب دادې چه څه داسې تدبير اختيارول چه دې سره دتوالد وتناسل سلسله هميشه دپاره منقطع کړې شي،عصرحاضرکښې عموما ددې لاندېنئ دوه طريقې مروجې دى.

(الف) نس بندى: بچى راوړو والا نسونه د دواړو طرفونو نه پريکول او تړل.

(ب)ګروه بندى: په دې طريقه کښې نسونه دپريکولو نه بغير داشان تړلې شي ، چه دماده منويه اخراج ممکن نه وى ، ګروه بندى اګرچه يو عارضي مانع حمل تدبير ګڼړلې شي ليکن عملاً دا مستقل اودائمي وى.

(ج) تقطيع و تخريج : ددې طر يقه داده چه دښځې بيضه داننى يعنى رحم پريکړى او خيتې نه بهر کړې شي چا ددې نه حمل اونشي ، دا درې واړه طريقې عمل جراحى سره رو بعمل راوړلې شي.

دسړى دپاره څه داسې تدبير چه هغې سره مستقل طور قوت توالد وتناسل او ددې صلاحيت او استعداد بالکل د بيخ نه ختم کړې شي په يو حال کښې هم دا جائز نه دى ، ددې وجې مذکوره درې واړه طريقې شرعي لحاظ سره جائز نه دى.

دښځې دپاره هم عام حالات کښې داشان تدبير اختيارول جائز نه دى چه هغې سره دبچى پيداکيدو صلاحيت ختم شي. البته سخت وخت کښې ددې ګنجائش شته دې. چه ددې صورت دادې چه ديوښځې متعلق ماهر ډاکټر دتحقيق نه پس قطعي او يقيني طور سره دا اووائي که سلسله توالد وتناسل ختم نه کړې شوه او حمل اوشو نو ددې دولادت هيڅ صورت نشته دې . اودښځې دپاره دمرګ نه سوا هيڅ خلاصي نشته دې ، داسې حالات کښې مستقل مانع حمل تدبير اختياروليې شي خکه چه دادشريعت مسلمه اصول دى چه((الضرورات تبيح المحظورات)) .

عارض مانع حمل تدبيرونه:يعنى هغه تدبيرونه چه د هغې په استعمال سره د يوې مودې پورې حمل نه قراريږى خود توالد او تناسل استعداد او صلاحيت برقرار وى ددې مروجه صورتونه لاندې دى

(الف) عزل : دا هغه زړه اوساده طريقه ده چه ابتدائې اسلام نه ننه پورې رائج ده ، هغه دا چه دانزال په وخت کښې سړې خپله منى بهر خارج کړى.

(ب) دښځې درحم خله بندولې شي چه دسړى منى رحم ته اونه رسي. موجوده دور کښې ددې يو صورت لوپ کاريږي دې ، دا د انګريزئ د T شکل کښې د تانبې يو تار وى. چه دا ډاکټر د ښځې په رحم کښې دننه داشان فټ کړى چه سړى منى د ښځې رحم ته دننه نه پريږدى. دې طريقه کښې عام طور دښځې په ماهوارئ کښې بې قاعدګى پيداشي.

(ج) دغلاف آله استعمال (يعنى کنډوم) دايو پسته اونرمه باريکه غباره وى ، د هوا نه بغير دا غباره مباشرت نه مخکښې سړى ئې خپل عضوتناسل ته واغوندوى لکه څنګه چه پښې ته موزه اچولې شي او لاس ته دستانه اچولې شي ، په دې صورت کښې عضو تناسل مکمل طور بندشي (په

قوله: كنا نعزل على عهد النبى والقرآن ينزل: ددې مطلب دادې كه عزل حرام وى نو قران پاك كښې به ددې حرمت نازل شوې وو. ليكن حرمت نه دې نازل شوې نو

دې پرده غوندې راشى) او مباشرت په وخت كښې دسړى منى د اندام مخصوصه په ځائې دې كنډم ته راشى ، دى وجې د حمل د ختميد ننانوې فى صد انديښنه ختمه شى.

(د) مانع حمل ګولئ يا د مانع حمل انجكشن استعمال ، ددې استعمال سره حمل نه كيږى ليكن دا طريقه دصحت دپاره مضره ده ، دجديد تحقيق مطابق ددې وجې سره په وينه كښې خطرناكه حده پورې دچربى كمې راولى.

(س) داوبو پچكارئ سره رحم وينځل ، دجماع نه پس داوبو پچكارئى سره رحم وينځلې شى ، چه ماده منويه كه رحم ته رسيدلې وى نو چه هغه راوزى.

عارضى موانع حمل دجواز صورتونه :

دې لاندو صورتونوكښې بلاكراهت مانع حمل تدابير اختيارولې شى.

① ددوؤ بچو په مينځ كښې مناسبه وقفې دپاره ، چه هر بچى ته دمور طرفنه توجه او پرورش ملاؤ شى لكه ړومبې بچې په ايام رضاعت كښې دې اواستقرار حمل اوشو،نودمور پئ به مضرصحت شى،چه دې سره ددې بدن كښې ضعف او كمزورى پيدا كيديشى ، ددې نه علاوه دبچو په مينځ كښې مناسبه وقفه نه ساتلوسره به د مور پرورش به تقسيم شى چه دې سره دبچى صحت متاثره كيديشى.

② دبچى باره كښې دا خطره دظن غالب په درجه كښې وى چه هغه په خطرناك موروثى بيمارئى كښې مبتلا كيديشى. (جديد فقهى مباحث : ۳۱۸/۱).

③ كه ښځه دومره كمزورې وى دحمل زوربه برداشت نكړې شى نو دحمل دتكليف يا اولاد درد وغيره به برداشت نه كړې شى يا دولادت نه پس دا ډيره كمزورې كيديشى اوددې انديښنه وى نو په دې صورت كښې هم دمنع حمل اجازت دې . (ضبط ولادت:۱۹).

④ بعضو فقهائې كرام تصريح كړې ده كه ښځه بداخلاقه ، سخت مزاجه او خاوند ورته دطلاق وركولو اراده لرى او انديښنه وى چه داولاد پيداكيدو نه پس بداخلاقئ كښې به اضافه وى. نوداسې صورت كښې هم منع حمل يعنى عزل درست دې ، شاميه كښې دى چه ((اوكانت الزوجة سيئة الخلق ويريد فراقها يخاف ان تحبل ، شاميه :۴۱۲/۲).

⑤ د فقهې په كتابونوكښې دا خبره په وضات سره موجود ده چه د فسادزمان په وجه او بداخلاقئ په وجه داولادپيدا كيدو ويره وى نو داسې صورت كښې هم عزل جائز دې.

((وفى الفتاوى ان خاف من ا لولد السوء فى الحرة يسعه العزل لغير رضاها لفساد الزمان..... وبه جزم القهستانى حيث قال هذا اذالم يخف على الولد السوء لفساد الزمان والافتجور بلااذنها (شاميه : ۴۱۲/۲).

دعارضى مانع حمل عدم جواز صورتونه :① دمعاشى تنګئ په وجه عزل كول ، چه بچى كم اوشى او ددوى مستقبل بهتر وى،دا عذر شرعى نه دې ځكه چه دمعاش اعتبار سره دمستقبل بهترى دالله تعالى په ذمه ده،ددې وجې دا دعزل په اعذار كښې نه شى شميرلې(ضبط ولادت : ۲۰).

② دموجوده دور فيشن وروكې خاندان دپاره هم دا تدبير جائز نه دې ، د وړوكى خاندان تصور داسلام دمزاج اوماحول هم اهنګ نه دې.

③ دعارضى منع حمل هغه تدبيرونه جائز نه دى چه هميشه دپاره دمايوسئ سبب جوړ شى.

④ محض اولاد سره اعراض مقصود وى يعنى صرف همدا نيت وى چه اولاد دې اونه شى.

⑤ ددې محرك داسې غرض وى چه داسلامى اصولو خلاف وى لكه د جينئ پيدا كيدو دويرې عزل كول (ضبط ولادت : ۲۰).

معلومه شوه چه عزل جائز دې ليكن څنګه چه وئيلې شوى دى چه دضرورت لاندې جائزدې.

٩٦- بَابُ الْقُرْعَةِ بَيْنَ النِّسَاءِ إِذَا أَرَادَ سَفَرًا

امام بخارى رحمه الله دا وئيل غواړى چه كله سړې سفر باندې ځى نو هغه كيف ما اتفق خپله هره يو بى بى خان سره بوتلې شى يا ددې قرعه اندازى كول پكاردى.

علامه موفق رحمه الله فرمائى چه قرعه اندازئى نه بغير سفر كول داكثر اهل علم په نيز ناجائز دې. دشوافع په نيز هم دنزاع په صورت كښې قرعه نه بغير سفر كول جائز نه دى. (١)

امام مالك رحمه الله فرمائى چه هغه ته اختيار دې چه څوك بوځى ، ددې وجې په سفر كښې خاص طور باندې مناسبت بې حد ضرورى وى نو ددې وجې دسفر دحالاتو پيش نظر چه كومه يوه ښځه زياده مناسبه وى نو هغه دې بوځى. په دې كښې دقرعه اندازئى ضرورت نشته دې. (٢)

دحضرات حنفيه په نيز قرعه اندازى حجت ملزمه نه ده ، صرف تطييب قلب دپاره دا اختيارولې شى او ددوى په نيز قرعه اندازى صرف دمستحب په درجه كښې ده. (٣)

[٤٩١٣] حَدَّثَنَا أَبُونُعَيْمٍ حَدَّثَنَا عَبْدُ الْوَاحِدِ بْنُ أَيْمَنَ قَالَ حَدَّثَنِي ابْنُ أَبِي مُلَيْكَةَ عَنْ الْقَاسِمِ عَنْ عَائِشَةَ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ إِذَا خَرَجَ أَقْرَعَ بَيْنَ نِسَائِهِ فَطَارَتْ الْقُرْعَةُ لِعَائِشَةَ وَحَفْصَةَ وَكَانَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا كَانَ بِاللَّيْلِ سَارَ مَعَ عَائِشَةَ يَتَحَدَّثُ فَقَالَتْ حَفْصَةُ أَلَا تَرْكَبِينَ اللَّيْلَةَ بَعِيرِي وَأَرْكَبُ بَعِيرَكِ تَنْظُرِينَ وَأَنْظُرُ فَقَالَتْ بَلَى فَرَكِبَتْ فَجَاءَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِلَى جَمَلِ عَائِشَةَ وَعَلَيْهِ حَفْصَةُ فَسَلَّمَ عَلَيْهَا ثُمَّ سَارَ حَتَّى نَزَلُوا وَافْتَقَدَتْهُ عَائِشَةُ فَلَمَّا نَزَلُوا جَعَلَتْ رِجْلَيْهَا بَيْنَ الْإِذْخِرِ وَتَقُولُ يَا رَبِّ سَلِّطْ عَلَيَّ عَقْرَبًا أَوْ حَيَّةً تَلْدَغُنِي وَلَا أَسْتَطِيعُ أَنْ أَقُولَ لَهُ شَيْئًا

روايت كښې دى چه حضرت حفصه رضي الله عنها حضرت عائشه رضي الله عنها ته اووئيل چه نن شپه ته څما په اوښ سوره شه او څه به ستا په اوښ سوره شم. اوبيا اوګوره چه (څما اوښ څنګه تيز ځى) او څه ګورم چه (ستا اوښ څنګه ځى يا ته هغه طر فته اوګورې چه كوم طرفته څه ګورم او څه هغه طرفته اوګورم چه كوم طرفته ته ګورې).

حضرت حفصه رضي الله عنها دپوخ عمر ښځه وه اوحضرت عائشه رضي الله عنها كم عمره وه. حضرت حفصه رضي الله عنها حضرت عائشه رضي الله عنها داشان اوغلوله. ددې منشاء داوه چه دحضرت نبى كريم صلى الله عليه وسلم عادت دادې چه دشپې حضرت عائشه رضي الله عنها سره سفر كوى. داسعادت دې ماته ولې حاصل نه وى، حضرت نبى كريم صلى الله عليه وسلم به دحضرت عائشه رضي الله عنها اوښ اوګورى اورابه شى اوپه دې كښې به څه موجوده يم نوماسره به خبرې اترې اوكړى.

---

١) اوګورئ المغنى لابن قدامه : ٢٣٨/٧ ، كتاب النكاح مساله : ٥٧٣١ ، وارشاد السارى: ١١/٥٠١).

٢) اوګورئ الابواب والترلجم: ٧٥/٢).

٣) فتح التقدير: ٤١٥/٣).

نوحضرت عائشه رضی الله عنها دحفصه رضی الله عنها په دهوکه کښې ر اغله او اوښ ئې بدل کړو ، حضرت نبی کریم ﷺ حضرت عائشه رضی الله عنها لره ورغلو نو وې کتل چه په هغه ځائې کښې دحضرت دعائشه رضی الله عنها په ځائې حضرت حفصه رضی الله عنها وه. حضرت نبی کریم ﷺ هغې ته سلام اوکړو اوتیرشو،بل طرفته چه حضرت عائشه رضی الله عنها نبی کریم علیه السلام خپل ځان سره اونه موندو نو هغې ته ډیر افسوس اوشو.

هرکله چه لښکر پړاو اوکړو نو حضرت عائشه رضی الله عنها دا ذخر په وخوکښې پښې دننه کړې اوکیښناسته او وې وئیل چه ائې الله ﷻ ماباندې ځه مار لړم مقرر کړه چه ما اوچیچی،ځه حضرت نبی کریم ﷺ ته وئیلې هم نشم. ځکه چه غلطی ځما خپله ده ، غرض دا چه حضرت عائشه رضی الله عنها شرمنده هم وه او پریشانه هم. ((طارت القرعة لعائشة أی حصلت))

۹۷=بَابُ الْمَرْأَةِ تَهَبُ يَوْمَهَا مِنْ زَوْجِهَا لِضَرَّتِهَا وَكَيْفَ يَقْسِمُ ذٰلِكَ

[۴۹۱۴] حَدَّثَنَا مَالِكُ بْنُ إِسْمَاعِيلَ حَدَّثَنَا زُهَيْرٌ عَنْ هِشَامٍ عَنْ أَبِيهِ عَنْ عَائِشَةَ أَنَّ سَوْدَةَ بِنْتَ زَمْعَةَ وَهَبَتْ يَوْمَهَا لِعَائِشَةَ وَكَانَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقْسِمُ لِعَائِشَةَ بِيَوْمِهَا وَيَوْمِ سَوْدَةَ

دا خبره ماقبل تیره شوې ده چه یو ښځه خپل نمبر خپلې یو بنې ته هبه کولې شی ((وکیف یقسم ذالك)) سرې به داځنګه تقسیموی. یعنی که یو ښځه خپل نمبرخپلې یو بنې ته ورکړی نو سړې به دا ځنګه تقسیموی. امام بخاری رحمه الله دې قسمت لره بیان نه کړو بلکه دائې علی سبیل الاستفهام ذکر کړې دې.

ددې تقسیم طریقه کار دادې چه مو هوبه په دې نمبر کښې به په منزله د واهبه وی. دواهبه دپاره چه کومه ورځ وی هغه به د موهوبه په حصه کښې راځی. لکه دموهوبه خپله ورځ په دونمه ورځ ده اودا ابه نمبر په څلورم ورځ دې نو موهوبه ته به اوس دوه ورځې ملاویږی. یو دونمه چه ددې خپله ده او یو څلورمه ورځ چه دا ورځ ده. په دې کښې خاوند دپاره داشان کول صحیح نه دی چه موهو به ته دوه ورځې پرله پسې ورکړی یعنی دوئمه او دریمه ځکه چه په دې صورت کښې به نورو بنوته حرج وی. اوکه موهوبه دنمبر ورځ د واهبه د ورځې سره متصل ده نو بیا موهوبه ته به دوه ورځې متصل ملاویږی. (۱)

دنمبر قسم مسنون طریقه په دې سلسله کښې دحضرت نبی اکرم ﷺ طریقه دا وه چه حضرت نبی کریم ﷺ به دهرې یو دپاره یو ورځ اویو شپه مقرر کوله.

ددې وجې بعض داهل علم دا خیال دې چه د نمبر په سلسله کښې یو شپه او ورځې نه زیاته موده یو ته نسه دی ورکول پکار. امام مالك رحمه الله ، ابوثور رحمه الله او شوافع کښې ابواسحاق مروزی هم دا رائې ده . (۲)

---

۱) عمده القاری: ۲۰/۱۹۸).

۲) عمدة القاری: ۲۰/۱۹۸، ۱۹۹).

دامام شافعی رحمه الله په نیزیوم ولیلة حساب مستحب اوبهتر دې ، بیاهم د دووْ دووْ او دریو دریو شپو حساب لګولو سره هم دنمبر ایښودو ګنجائش دجواز موجود دې. ددې نه زیات مکروه دې. (۱)

علامه جوینی رحمه الله فرمائی چه د نمبر دا موده دمدت ایلاء یعنی څلورومیاشتونه زیات ته دې پکار. ددې نه کم جائزدې. لکه دیویو میاشت میاشتې حساب هم لګولې شی، (۲)

حضرات حنفیه فرمائی چه په دې کښې تحدید او تعیین نه دې بلکه د زوج او ازواج په خپلو کښې رضامندئی باندې موقوف دی. (۳)

۹۸=بَاب الْعَدْلِ بَيْنَ النِّسَاءِ

وَلَنْ تَسْتَطِيعُوا أَنْ تَعْدِلُوا بَيْنَ النِّسَاءِ إِلَى قَوْلِهِ وَاسِعًا حَكِيمًا (النساء: ۱۲۹-۱۳۰).

دامام بخاری رحمه الله مقصد دادې چه د ښځو په مینځ کښې عدل او مساوات په دې څیزونو کښې واجب دې چه کوم اختیاری دی لکه نان نفقه ، سکنی وغیره غیراختیاری څیزونو کښې دمساوات سرې مکلف نه دې ، که یو ښځې سره د سړی فطری طور محبت زیات دې او دوئمې سر کم دې نو دا قابل مواخذه نه دې.

حضرت نبی کریم ﷺ به عدل بین الازواج فرمائیل حالانکه په حضرت نبی کریم ﷺ باندې عدل واجب نه وو. لیکن ددې باوجود به حضرت نبی کریم ﷺ فرمائیل چه «اللهم هذا قسمی فیما أملك فلا تلمنی فیما تملك ولا أملك»، امام ترمذی رحمه الله ددې تفسیر محبت او مودت کړې دې. (۴)

۹۹=باب: اذا تزوج البكر على الثيب

[۴۹۱۵] حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ حَدَّثَنَا بِشْرٌ حَدَّثَنَا خَالِدٌ عَنْ أَبِي قِلَابَةَ عَنْ أَنَسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ وَلَوْ شِئْتُ أَنْ أَقُولَ قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَلَكِنْ قَالَ السُّنَّةُ إِذَا تَزَوَّجَ الْبِكْرَ أَقَامَ عِنْدَهَا سَبْعًا وَإِذَا تَزَوَّجَ الثَّيِّبَ أَقَامَ عِنْدَهَا ثَلَاثًا [ر: ۴۹۱۶]

ثیبه ښځه مخکښې نه سړی سره موجوده وی اوسړې یوپېغلې ښځې سره واده اوکړی نو دده سره د اوسیدو ترتیب څه وی. امام بخاری رحمة الله علیه ددې ترجمې لاندې دحضرت انس رضی الله عنه حدیث نقل کوی اوهغه ترتیب بیانوی چه کوم کښې مسنون دادی چه دې باکره سره به سړې اووه ورځې وی. او ددې اووْ ورځو نه پس به نمبر بیا شروع کیږی ، دا اووْ ورځې به په نمبر کښې نه شمیرلې کیږی.

---

۱) عمده القاری: ۲۰/۱۹۹).

۲) عمدة القاری: ۲۰/۱۹۹).

۳) اوګورئ الهدایه ، کتاب النکاح باب القسم : ۲/۳۱۹).

۴) اخراجه ابوداودؒ رقم الحدیث : ۲۱۳۴ ، والترمذی ، رقم الحدیث ، ۱۱۴۰ ، والدارمی : رقم الحدیث : ۲۱۲۷ ، وابن ماجه : ۱۹۷۱ ، رقم الحدیث: ۴۲۰۵ ، والحاکم : ۲/۱۸۷ ، اوګورئ عمده القاری: ۲۰/۱۹۹).

امام بخاری رحمة الله علیه ددې باب لاندې چه کوم حدیث ذکر فرمائیلې دې په هغې کښې د «علی الثیب» الفاظ نه دی بلکه صرف دا دی چه باکره سره د واده کولو نه پس دې سره اووه ورځې پاتې کیدل سنت دی. لیکن هم په دې حدیث کښې په بل طریق کښې چونکه د «علی الثیب» الفاظ دی ددې وجې ترجمه کښې هم د «علی الثیب» الفاظ امام بخاری رحمه الله استعمال کړل. نو په دې راتلونکی حدیث کښې د حضرت انس رضي الله عنه دا الفاظ دی.

امام بخاری رحمه الله په ترجمة الباب کښې «اذا تزوج البکر» شرط ذکر فرمائیلې دې ، مخکښې حدیث باندې اکتفا کولو سره جزاء نه ذکر کوی.

۱۰۰=بَاب إِذَا تَزَوَّجَ الثَّيِّبَ عَلَى الْبِكْرِ

[۴۹۱۶] حَدَّثَنَا يُوسُفُ بْنُ رَاشِدٍ حَدَّثَنَا أَبُو أُسَامَةَ عَنْ سُفْيَانَ حَدَّثَنَا أَيُّوبُ وَخَالِدٌ عَنْ أَبِي قِلَابَةَ عَنْ أَنَسٍ قَالَ مِنْ السُّنَّةِ إِذَا تَزَوَّجَ الرَّجُلُ الْبِكْرَ عَلَى الثَّيِّبِ أَقَامَ عِنْدَهَا سَبْعًا وَقَسَمَ وَإِذَا تَزَوَّجَ الثَّيِّبَ عَلَى الْبِكْرِ أَقَامَ عِنْدَهَا ثَلَاثًا ثُمَّ قَسَمَ
قَالَ أَبُو قِلَابَةَ وَلَوْ شِئْتُ لَقُلْتُ إِنَّ أَنَسًا رَفَعَهُ إِلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَقَالَ عَبْدُ الرَّزَّاقِ أَخْبَرَنَا سُفْيَانُ عَنْ أَيُّوبَ وَخَالِدٍ قَالَ خَالِدٌ وَلَوْ شِئْتُ قُلْتُ رَفَعَهُ إِلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ [ر:۴۹۱۵]

ددې باب لاندې هم دحضرت انس رضي الله عنه حدیث ذکر فرمائیلې شوې دې چه د باکره موجودګئ کښې ثیبه سره واده اوکړې شی نو درې ورځو پورې دې سره اوسیدې شی او بیا به نمبر شروع کیږی.

په دې مسئله کښې حضرات حنیفه اود ائمه ثلاثه اختلاف دې ، دائمه ثلاثه په نیز د مذکوره حدیث مطابق دنکاح جدید نه پس د باکره دپاره اووه ورځې او ثیبه دپاره د درې ورځو زائد وی او بیا به نمبر شروع شی. (۱) او ثیبه ، باکره ، قدیمه اود جدیده هیڅ فرق نشته دې.(۲) حضرات حنفیه ددې نصوص نه استدلال کوی چه په دې کښې دمساوات مطلق ذکر راغلې دې. لکه د قرآن پاك آیت دې چه ﴿فَإِنْ خِفْتُمْ أَلَّا تَعْدِلُوا فَوَاحِدَةً﴾ په دې کښې دقدیم ، جدید وغیره هیڅ قید نشته دې. (۳)

داشان طحاوی وغیره دحضرت ام سلمه روایت نقل کړې دې چه حضرت نبی کریم ﷺ کله دې سره نکاح اوکړه او حضرت نبی کریم ﷺ دې سره درې ورځې قیام اوکړو ، بیا کله چه حضرت نبی کریم نورو ازواج مطهرات له ورغلو نو حضرت ام سلمه رضي الله عنها د حضرت نبی کریم

---

۱) عمده القاری: ۲۰/۲۰۱).
۲) عمدة القاری: ۲۰/۲۰۱ ، والهدایه مع الفتح القدیر: ۳/۴۱۰ ، باب القسم).
۳) فتح القدیر: ۳/۴۱۰).

ﷺ كرته مباركه اونيوله نو حضرت نبى كريم ﷺ اوفرمائيل چه «ليس لك على اهلك هوان ان شئت سبعت عندك وسبعت عندهن وان شئت ثلثت ثم درت قالت ثلث» (۱)

امام محمد رحمة الله عليه ددې حديث مطلب دا بيان كړې دې ام سلمه ﷺ دا اوګڼله كه حضرت نبى كريم ﷺ اووه ورځې ماسره وى اواو بيا اووه اووه ورځې نوروسره وى نو ځما نمبر خو به ډيرې ورځې پس راځى. ددې وجې هغې وته اوونيل چه تاسو درې ورځې پاتې شئ. ددې نه معلوم شوه كه دې اووه ورځې وركړې شوې نو ټولو ازواج مطهرات ته به اووه اووه ورځې وركولې شى ، اوكه دې ته درې ورځې وركړې شوې نو بيا به ټولو ته درې درې ورځې وركولې شى. معلومه شوه خصوصيت هيڅ نشته دې. (۲)

جمهور علماء كرام فرمائى چه ددې مطلب دا نه دې بلكه ددې مطلب دادې كه ستا سره اووه ورځې تيرې كړم نو بيا به نوروازواج مطهرات سره اووه اووه ورځې تيرې كړم . او كه ستا سره درې ورځې تيرې كړم نو چونكه ته نوې ئې نو بيا نورو بيبيانو سره درې درې ورځې نه تيروم .يو يو ورځ به پاتې كيږم او بيا به تا له راشم. په دويم ځل به ستا دومر حق وى لكه څومره چه دنورو وى. اوحضرت ام سلمه ﷺ چه كوم روايت په مسلم كښې نقل شوې دې ، ددې نه دجمهور علماء كرام دخيال تائيد كيږى.(۳)

ثيبه سره د نكاح جديد كولو نه پس د ائمه ثلاثه په نيزد نمبر نه علاوه دې ته به درې ورځې ملاويږى. ليكن كه د دريو ورځ نه زيات شواو اووه ورځې شو نو دا اووه ورځې به په نمبر كښې محسوب وى. (۴)

حاصل دادې چه دانصوص مطلقه دحنفيه تائيد كوى،او نور دنصوص آئمه ثلاثه تائيد كوى.

قوله: وقال عبدالرزاق ،اخبرنا يوسف عن ايوب وخالد قال خالد:لو شئت لقلت رفعه الى النبى ﷺ: راوئ حديث خالد فرمائى كه ځه غواړم نو دا وئيلې شم چه حضرت انس ﷺ دې حديث ته مرفوعاً وئيلې دې ، «لوشئت لقلت .....» ددې قول قائل په اختلاف كښې دى.امام بخارى ﷺ د اتعليق ذكر كوى او دې اختلاف طرفته اشاره كوى ، د پورته باب حديث موصول كښې ددې قول قائل ابوقلابه دې ،په هغه ځائې كښې دى چه «قال ابوقلابة لوشئت .....» اوعبدالرزاق په روايت كښې دى چه ددې قول قائل دابو قلابه شر شاګرد دې .

---

۱) شرح معانى الاثار للطحاوى، كتاب النكاح، باب مقدار ما يقيم الرجل، عند الثيب اوالبكر اذا تزوجها: ۱۹/۲).

۲) راجع ا لموطا للامام محمد: كتاب النكاح باب الرجل تكون عنده نسوه كيف يقسم بينهن ص: ۲۴۲) .

۳) اوګورئ ،صحيح مسلم ، كتاب النكاح ، باب قدر ما تستحقه البكرُ والثيب: ۴۷۲/۱ . وشرح مسلم للنووى : ۴۷۲/۲ . وشرح معانى الاثار للطحاوى : ۱۹/۲ ، وشرح الزرقانى على موطا امام مالک كتاب النكاح : ۱۳۵/۳).

۴) شرح مسلم للنووى : ۴۷۲/۲ . وشرح معانى الاثار: ۱۹/۲).

۱۰۱= بَاب مَنْ طَافَ عَلَى نِسَائِهِ فِي غُسْلٍ وَاحِدٍ

[۴۹۱۷] حَدَّثَنَا عَبْدُ الأَعْلَى بْنُ حَمَّادٍ حَدَّثَنَا يَزِيدُ بْنُ زُرَيْعٍ حَدَّثَنَا سَعِيدٌ عَنْ قَتَادَةَ أَنَّ أَنَسَ بْنَ مَالِكٍ حَدَّثَهُمْ أَنَّ نَبِيَّ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ يَطُوفُ عَلَى نِسَائِهِ فِي اللَّيْلَةِ الْوَاحِدَةِ وَلَهُ يَوْمَئِذٍ تِسْعُ نِسْوَةٍ

امام بخاری رحمة الله علیه ددې ترجمې مقصد دادې چه هر جماع دپاره مستقل غسل کول واجب نه دی بلکه غسل نه بغیر خپلو مختلفو بیبیانو سره جماع کولې شی.

داحدیث په کتاب الغسل کښې ((باب اذا جامع ثم دعا)) لاندې تیر شوې دې او په هغه ځائې کښې په دې باندې تفصیل بحث تیر شوې دې.

۱۰۲= بَاب دُخُولِ الرَّجُلِ عَلَى نِسَائِهِ فِي الْيَوْمِ

[۴۹۱۸] حَدَّثَنَا فَرْوَةُ حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ مُسْهِرٍ عَنْ هِشَامٍ عَنْ أَبِيهِ عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا انْصَرَفَ مِنْ الْعَصْرِ دَخَلَ عَلَى نِسَائِهِ فَيَدْنُو مِنْ إِحْدَاهُنَّ فَدَخَلَ عَلَى حَفْصَةَ فَاحْتَبَسَ أَكْثَرَ مِمَّا كَانَ يَحْتَبِسُ

[۴۹۶۷ ، ۵۱۱۵ ، ۵۲۷۷ ، ۵۲۹۱ ، ۵۳۵۸ ، ۶۵۷۱ ، وانظر: ۴۶۲۸].

دامام بخاری رحمه الله مقصد دادې چه ((عدل بين الازواج)) کښې اصل اعتبار دشپې دې چه په دشپې به دچا نمبر وی ، په دې کښې به بلې ښځې سره پاتې کیدل جائز نه دی. لیکن که د ورځې یو بی بی ته دکار یا دځه ضرورت دپاره ورشی نو دا دعدل منافی نه دی.

په حدیث باب کښې دی چه حضرت نبی کریم صلی الله علیه وسلم به د عصر دمونځ نه پس خپلو بیبیانو لره ورتلو او هریو سره به څه وخت تیرولو ، یو ورځ حضرت حفصه رضی الله عنها لره ورغلل او په هغه ځائې کښې لږ شان دمعمول نه وزیات پاتې شو . معلوم شوه چه د ورځې مختلفو بیبیانو لره تللې شی.

ددې حدیث نه بعضو حضراتو استدلال کړې دې چه دشرب عسل واقعه حضرت حفصه رضی الله عنها سره شوې وه . بعضو دحضرت سوده رضی الله عنها نوم خودلې دې لیکن ما قبل تیر شوی دی چه صحیح قول دادې چه هغه واقعه دحضرت زینب رضی الله عنها سره پیښه شوې وه. (۱)

۱۰۳= بَاب إِذَا اسْتَأْذَنَ الرَّجُلُ نِسَاءَهُ فِي أَنْ يُمَرَّضَ فِي بَيْتِ بَعْضِهِنَّ فَأَذِنَّ لَهُ

((يمرض : صيغة المجهول من التمريض وهو القيام على المريض وتعاهد حاله _ فاذن له بتشديد النون لانه جمع مونث غائب من الماضي)) (۲)

---

۱) اوګورئ کشف الباری، کتاب التفسير تفسير سوره التحريم: ۶۸۵).

۲) عمده القاری: ۲۰/۲۰۲).

مطلب دادې چه سړې بیمار وي او هغه دخپلو بیبیانونه اجازت واخلي چه هغه به خپل وخت په خپلې مرضۍ سره یو سره تیروی او ددوی د طرفنه اجازت ملاو شی نو دې سره منتقل کیدیشی ، دنمبر او عدل دا منافی نه دی.

نو حضرت نبی کریم د مرض وفات په ورځوکښې حضرت عائشه رضی الله عنها سره وو او باقی ازواج مطهرات حضرت نبی کریم ﷺ ته اجازت ورکړې وو.

[۴۹۱۹] حَدَّثَنَا اسْمَاعِيلُ قَالَ حَدَّثَنِي سُلَيْمَانُ بْنُ بِلَالٍ قَالَ هِشَامُ بْنُ عُرْوَةَ اخْبَرَنِي ابِي عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا انَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ يَسْأَلُ فِي مَرَضِهِ الَّذِي مَاتَ فِيهِ ايْنَ انَا غَدًا ايْنَ انَا غَدًا يُرِيدُ يَوْمَ عَائِشَةَ فَاذِنَ لَهُ ازْوَاجُهُ يَكُونُ حَيْثُ شَاءَ فَكَانَ فِي بَيْتِ عَائِشَةَ حَتَّى مَاتَ عِنْدَهَا قَالَتْ عَائِشَةُ فَمَاتَ فِي الْيَوْمِ الَّذِي كَانَ يَدُورُ عَلَيَّ فِيهِ فِي بَيْتِي فَقَبَضَهُ اللَّهُ وَانَّ رَاسَهُ لَبَيْنَ نَحْرِي وَسَحْرِي وَخَالَطَ رِيقُهُ رِيقِي [ر:۸۵۰].

حضور نبی اکرم ﷺ باندې عدل بین الازواج واجب وو که نه ؟

په حضرت نبی کریم ﷺ باندې عدل بین الازواج واجب ووکنه نه؟ حضرات حنفیه دعدم وجوب قائل دی، هم داد مالکیه راجح قول دې ، لکه څنګه چه علامه زرقانی لیکلی دی چه امام غزالی رحمه الله همدا قول صحیح ګنړلې دې ،س او علامه بلقینی رحمه الله او علامه سیوطی رحمه الله فرمائی چه ((وهو المختار للادلة الصريحة)) (۱)

لیکن د اکثرو شوافع او حنابله په نیز عدل بین الازواج واجب وو .(۲) هغه دحدیث باب نه استدلال کوی ، حنفیه دا په استحباب باندې محمول کوی چه په حضرت نبی کریم ﷺ باندې واجب نه وو. لیکن دخپل طرفنه به ئې دعدل اهتمام کولو.

۱۰۴ = بَابُ حُبِّ الرَّجُلِ بَعْضَ نِسَائِهِ أَفْضَلَ مِنْ بَعْضٍ

[۴۹۲۰] حَدَّثَنَا عَبْدُ الْعَزِيزِ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ حَدَّثَنَا سُلَيْمَانُ عَنْ يَحْيَى عَنْ عُبَيْدِ بْنِ حُنَيْنٍ سَمِعَ ابْنَ عَبَّاسٍ عَنْ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمْ دَخَلَ عَلَى حَفْصَةَ فَقَالَ يَا بُنَيَّةِ لَا يَغُرَّنَّكِ هَذِهِ الَّتِي اعْجَبَهَا حُسْنُهَا حُبُّ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ايَّاهَا يُرِيدُ عَائِشَةَ فَقَصَصْتُ عَلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَتَبَسَّمَ [ر:۸۹]

ددې باب نه دامام بخاری رحمه الله مقصد دا وئیل دی چه دعدل تعلق محبت او تعلق قلبی سره نه دې ځکه چه هغه یو غیر اختیاری څیز دې، حضرت نبی کریم ﷺ حضرت عائشه رضی الله عنها سره ډیر محبت وو . حضرت عمر فاروق رضی الله عنه پخپله ددې اقرار کوی.

---

۱) دحنفیه مذهب دپاره اوګورئ حاشیه ترمذی للشیخ احمد علی السهارنفوی : ۲۱۷/۱ ، باب ماجاء فی التسویه بین الضرائر، دمالکیه مذهب دپاره اوګورئ شرح الزرقانی علی موطا الامام مالک کتاب النکاح : ۱۳۵/۳)

۲) عمدة القاری: ۲۰۳/۲۰).

١٠٥- باب المتشبع بما لم ينل وما ينهى من افتخار الضرة

«متشبع» باب تفعل نه د اسم فاعل صيغه ده د «تشبع» معنى ده ډير كول، ډير ظاهرول «التشبع بما لم ينل» معنى ده چه كوم ا نسان ته حاصله نه وى دا د خپل ځان دپاره حاصل شوې ظاهرول چه نورو ته معلوم شى چه دا څيزده ته حاصل دې ،حديث كښې مخكښې دداسې سړى حكم رازى.

قوله: وما ينهى من افتخار الضرة: يو بنې ته دبلې بنې په مقابله كښې داسې د دروغو افتخارممنوع دې چه دبنې د سوزولو دپاره هره ورځ بيانوى چه خاوند نن څما دپاره داسې جامې راوړى دى.داسې كالې ئې راوړې دې ، ليكن په حقيقت كښې هيڅ نه وى ، خو كه يو ښځې سره دخاوند واقعى محبت وى زيات اوهغه ددې محبت ذكر اوكړى نو په دې كښې هيڅ باك نشته دې،بعضونسخوكښې دى چه «اضجار الضرة» دې «اضجار الضرة أى الحاق الغم والقلق اياها» (١) مطلب دادې چه بنې لره په غم او قلق كښې اخته كول منع دى.

[٤٩٢١] حَدَّثَنَا سُلَيْمَانُ بْنُ حَرْبٍ حَدَّثَنَا حَمَّادُ بْنُ زَيْدٍ عَنْ هِشَامٍ عَنْ فَاطِمَةَ عَنْ أَسْمَاءَ عَنْ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ح حَدَّثَنِي مُحَمَّدُ بْنُ الْمُثَنَّى حَدَّثَنَا يَحْيَى عَنْ هِشَامٍ حَدَّثَتْنِي فَاطِمَةُ عَنْ أَسْمَاءَ أَنَّ امْرَأَةً قَالَتْ يَا رَسُولَ اللَّهِ إِنَّ لِي ضَرَّةً فَهَلْ عَلَيَّ جُنَاحٌ إِنْ تَشَبَّعْتُ مِنْ زَوْجِي غَيْرَ الَّذِي يُعْطِينِي فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الْمُتَشَبِّعُ بِمَا لَمْ يُعْطَ كَلَابِسِ ثَوْبَيْ زُورٍ

يو ښځې دحضرت نبى كريم ﷺ نه تپوس اوكړو چه يارسول الله ﷺ څما يو بن ده كه څه «دهغې د سوزلو دپاره دهغې په مخكښې» دخپل خاوند د طرفنه چه څومره هغه سوزل كوى ماسره ددې نه زيات دهغې سره اوكړم نو آيا څه به گناهنگاره يم ؟حضرت نبى كريم ﷺ اوفرمائيل چه نه وركړې شوې څيزظاهرولو دالا داسې دې لكه څنگه چه څوك د دروغو دوه جامې واغوندى.

علامه خطابى رحمه الله فرمائى چه د «ثوب» لفظ په دې كښې په طور د محاورې اوپه طور دمثال استعمال شوې دې.او مطلب دادې چه داسې سړې صاحب زوراوصاحب كذب يعنى دروغژن وى. لكه څنگه چه دچا په صفائى بيانولو كښې وئيلې شى «وهو ظاهر الثوب» مراد ددې نه ثوب نه دې بلكه نفس رجل وى. (٢)

ابو سعيدضرير اوفرمائيل چه د دروغو گواهئ وركولو والا دوه ښكلې جامې واغوندى او گواهى وركوى چه ددې ظاهرى حالت اوكتلې شى او په دوى باندې د دروغو گمان نه وى.

١) عمده القارى: ٢٠/٢٠٣، ٢٠٤).
٢) فتح البارى: ٩/٣٩٧).

علامه خطابی رحمه الله دنعیم بن حماد نه په دې سلسله کښې یو حکایت هم نقل کړې دې چه یو قبیله کښې دظاهری هیئت په اعتبار سره یو باوقاره سړې اوسیدو ، هرکله چه به د دروغو ګواهی ورکول شروع شو نو دوی به دوه جامې اغوستلې او ګواهی به ورکوله ، اودده د ظاهری کیفیت او لباس به وجه به دده ګواهی قبلولې شوه. خلقو به وئیل «امضاها بثوبیه» یعنی دده دجامو په ذریعه دده ګواهی قبوله کړې شوه. نوداشان دې دوؤ کپړو طرفته دزور نسبت شروع شو ، وئیلې کیږی چه «کلابس ثوبی زور» حاصل دادې چه دا په مذکوره پس منظر کښې یو محاوره جوړه شوې ده.(۱)

په حدیث کښې «ثوبی زور» په تنبیه راوړلو کښې دا حکمت هم دې چه په دې کښې په خپل نفس باندې دروغ دی چه کوم څیز ملاؤ نشو دهغې اظهار دې. او په نوروباندې هم دروغ دی چه کوم څیز ده ته ورکړې شوې نه دې هغې نسبت ته طرفته کولې شی . داشان د دروغو ګواهی ورکونکې په خپل خان باندې ظلم کوی ، او مشهود علیه باندې هم ظلم کوی. (۲)

په حدیث کښې حضرت نبی کریم ﷺ نه سوال کولو والا دکومې ښځې ذکر دې، حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائی چه ددې او ددې د خاوند متعلق ماته معلوم نشو چه دده نوم څه وو او دوی څوک وو. (۳)

۱۰۶=بَاب الْغَيْرَةِ

د غیرت او تغیر ماده یو ده . غیرت په تغیر باندې دلالت کوی ، اصطلاح کښې غیرت هغه طبعی خفګان ته وئیلې شی چه د څه داسې څیز په وجه انسان ته نه لاحق شی چه په هغې کښې انسان شرکت کول نه خوښوی. (۴)

وَقَالَ وَرَّادٌ عَنْ الْمُغِيرَةِ قَالَ سَعْدُ بْنُ عُبَادَةَ لَوْ رَأَيْتُ رَجُلًا مَعَ امْرَأَتِي لَضَرَبْتُهُ بِالسَّيْفِ غَيْرَ مُصْفَحٍ فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَتَعْجَبُونَ مِنْ غَيْرَةِ سَعْدٍ لَأَنَا أَغْيَرُ مِنْهُ وَاللَّهُ أَغْيَرُ مِنِّي [ر:۳۷۳]

حضرت سعد بن عباده رضی الله عنه فرمائی که ما څوک خپلې ښځې سره اولیدو نو څه دهغه په توره اوژنم.

«مصفح» دا د «صفح» نه دې، دتورې پلن والی ته وئیلې شی . دباب افعال نه صیغه د اسم فاعل هم کیدیشی او اسم مفعول هم. دا سم فاعل په صورت کښې د «ضربت» ضمیر د فاعل نه حال به وی یعنی څه به ده لره وهم . په دې حال کښې چه د تلوار په لنډوالی سره به نه وی

---

۱) فتح الباری:۳۹۷/۹).

۲) فتح الباری: ۳۶۷/۹ . وعمده القاری: ۲۰۴/۲۰).

۳) فتح الباری: ۳۹۷/۹).

٤) قال صاحب المشارق: مغنی الغیره تغیر ا لقلب وهیجان الغضب بسبب المشارکه فی الاختصار من ا حد الزوجین بالاخر وتحریمه وذبه عنه (عمده القاری: ۲۰۵/۲۰).

(بلکه د توري په مخ سره به دې ختم کړم) او داسم مفعول په صورت کښې دا ((السيف)) نه به حال وی یعنی په دې حال سره چه دې به پلن والی او چوړائی سر نشی وهلې ، بلکه په تیره مخ به وهلې شی ،(۱)

حضرت نبی کریم ﷺ دده دخبرې په آوریدو سره اوفرمائیل چه تاسو به دسعد رضي الله عنه په خبره تعجب کښې شوی یئ ، څه دده نه زیات غیرت مند یم او الله ﷻ څما نه زیات غیرت مند دې. دا تعلیق امام بخاری رحمه الله مخکښې په کتاب الحدود کښې موصولاً نقل کړې دې.(۲)

په دې ځائې کښې حدیث مکمل نه دې ، په مسند احمد کښې مکمل سیاق و سباق سره دې چه دهغې الفاظ دی:

((لمانزلت هذه الاية : والذين يرمون المحصنات ، الاية قال سعد بن عبادة ، اهكذا انزلت . فلو وجد لكاع متفخذها رجل لم يكن لى ان احركه ولا اهيجه حتى اتى باربعة شهداء فوالله لا اتى باربعة شهداء حتى يقضى حاجته فقال رسول الله ﷺ يامعشر الانصار الا تسمعون مايقول سيدكم ؟ قالوا يا رسول الله ﷺ لاتلمه فانه رجل غيور والله ما تزوج امرة قط الا عذراء ولا طلق امراة فاجترء رجل منها رجل منها ان يتزوجها من شدة غيرته فقال سعد ، والله انى لاعلم يارسوالله انها لحق وانها من عند الله ولكنى عجبت))(۳)

[۴۹۲۲] حَدَّثَنَا عُمَرُ بْنُ حَفْصٍ حَدَّثَنَا أَبِي حَدَّثَنَا الْأَعْمَشُ عَنْ شَقِيقٍ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ عَنْ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ مَا مِنْ أَحَدٍ أَغْيَرُ مِنْ اللَّهِ مِنْ أَجْلِ ذَلِكَ حَرَّمَ الْفَوَاحِشَ وَمَا أَحَدٌ أَحَبَّ إِلَيْهِ الْمَدْحُ مِنْ اللَّهِ[ر:۴۳۵۸].

حضرت نبی علیه السلام فرمائیلی دی چه دالله تعالی نه زیات څوك غیرت مندنشته دې ، هم په دې وجه الله ﷻ دبې حیائی کارونه حرام کړل ، اوالله ﷻ نه هیچا ته هم خیله مدحه زیاته خوښه نه دده.

دغیرت په نسبت په دې حدیث کښې الله ﷻ طرفته کړې شوې دې د متقدمین په مسلك کښې داشان الفاظو کښې تفویض وتسلیم هم بهتر دې ، متاخرین فرمائی چه دداشان الفاظو نسبت الله ﷻ ته دغایت او نتیجې اعتبار سره دې ، دمبداء اعتبار سره نه دې ، دغیرت نتیجه او غایت دادې چه دې څیز لره باقی نشی پریښودې چه په کوم باندې غیرت رازی ، الله ﷻ ته په فواحشو باندې غیرت رازی ، ددې وجې الله ﷻ دې لره حرام ګرزولی دی.(۴)

---

۱) فتح الباری: ۴۰۱/۹).

۲) اوګورئ صحیح بخاری ، کتاب ا لحدود: ۲/ ، قوله : اتعجبون من غيرة سعد " الهمزة فيه للاستفهام يجوز ان يكون على سبيل الاستحضار ويجوز ان يكون على سبيل الانكار يعنى لاتعجبوا من غير سعد وانا اغيرمنه من سعد (عمدة القاری: ۲۰۵/۲۰)

۳) فتح الباری: ۴۰۱/۹، ۴۰۲).

۴) را جع عمده القاری: ۲۰۵/۲۰).

[۴۹۲۳] حَدَّثَنَا عَبْدُ اللّٰهِ بْنُ مَسْلَمَةَ عَنْ مَالِكٍ عَنْ هِشَامٍ عَنْ اَبِيهِ عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهَا اَنَّ رَسُولَ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ يَا اُمَّةَ مُحَمَّدٍ مَا اَحَدٌ اَغْيَرَ مِنَ اللّٰهِ اَنْ يَرَى عَبْدَهُ اَوْ اَمَتَهُ تَزْنِي يَا اُمَّةَ مُحَمَّدٍ لَوْ تَعْلَمُونَ مَا اَعْلَمُ لَضَحِكْتُمْ قَلِيلًا وَلَبَكَيْتُمْ كَثِيرًا [ر: ۱۰۴۷].

په دې حديث كښې دهغه خطبې يوحصه نقل كړې شوې ده چه كومه حضرت نبى كريم ﷺ ارشاد فرمائيلې وه او په كتاب الكسوف كښې تيره شوې ده .په هغه ځائې كښې په دې باندې بحث تيرشوې دې. (۱)

[۴۹۲۴] حَدَّثَنَا مُوسَى بْنُ اِسْمَاعِيلَ حَدَّثَنَا هَمَّامٌ عَنْ يَحْيَى عَنْ اَبِي سَلَمَةَ اَنَّ عُرْوَةَ بْنَ الزُّبَيْرِ حَدَّثَهُ عَنْ اُمِّهِ اَسْمَاءَ اَنَّهَا سَمِعَتْ رَسُولَ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ لَا شَيْءَ اَغْيَرُ مِنَ اللّٰهِ وَعَنْ يَحْيَى اَنَّ اَبَا سَلَمَةَ حَدَّثَهُ اَنَّ اَبَا هُرَيْرَةَ حَدَّثَهُ اَنَّهُ سَمِعَ النَّبِيَّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ (۲)

[۴۹۲۵] حَدَّثَنَا اَبُو نُعَيْمٍ حَدَّثَنَا شَيْبَانُ عَنْ يَحْيَى عَنْ اَبِي سَلَمَةَ اَنَّهُ سَمِعَ اَبَا هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ اَنَّهُ قَالَ اِنَّ اللّٰهَ يَغَارُ وَغَيْرَةُ اللّٰهِ اَنْ يَاْتِيَ الْمُؤْمِنُ مَا حَرَّمَ اللّٰهُ (۳) «عن يحيى ان ابا سلمة» دا ماقبل سند باندې معطوف دې او موصول دې .

امام بخارى رحمه الله دوه سندونه بيان كړى دى. ① موسى بن اسماعيل عن همام عن يحيى عن ابى سلمة عن ابى هريرة عن النبى ﷺ. ② ابو نعيم عن شيبان عن يحيى عن ابى سلمة عن ابى هريرة عن النبى ﷺ.

يحيى باندې دواړه سندونه يوځائې كيږى . په دې ځائې كښې چه كوم الفاظ دحديث منقول دى «ان الله يغار وغيرة الله ان ياتى المومن ماحرم الله» حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائى چه په ظاهر د دواړو سندونو الفاظ يو دى اودا الفاظ د دواړو سندونو دى.(۴)

[۴۹۲۶] حَدَّثَنَا مَحْمُودٌ حَدَّثَنَا اَبُو اُسَامَةَ حَدَّثَنَا هِشَامٌ قَالَ اَخْبَرَنِي اَبِي عَنْ اَسْمَاءَ بِنْتِ اَبِي بَكْرٍ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُمَا قَالَتْ تَزَوَّجَنِي الزُّبَيْرُ وَمَا لَهُ فِي الْاَرْضِ مِنْ مَالٍ وَلَا مَمْلُوكٍ وَلَا شَيْءٍ غَيْرَ نَاضِحٍ وَغَيْرَ فَرَسِهِ فَكُنْتُ اَعْلِفُ فَرَسَهُ وَاَسْتَقِي الْمَاءَ وَاَخْرِزُ غَرْبَهُ وَاَعْجِنُ وَلَمْ اَكُنْ اُحْسِنُ اَخْبِزُ وَكَانَ يَخْبِزُ جَارَاتٌ لِي مِنَ الْاَنْصَارِ وَكُنَّ نِسْوَةَ صِدْقٍ وَكُنْتُ اَنْقُلُ النَّوَى مِنْ اَرْضِ الزُّبَيْرِ الَّتِي اَقْطَعَهُ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَلَى رَاْسِي وَهِيَ مِنِّي عَلَى ثُلُثَيْ فَرْسَخٍ

---

۱) اوګورئ صحيح البخارى: كتاب الكسوف ، باب الصدقه فى الكسوف رقم الحديث: ۱۰٤۱).

۲) اخرجه مسلم فى التوبه ،باب غيره الله تعالى وتحريم الفواحش رقم : ۲۷۶۱ ، ۲۷۶۲ ، (ان ياتى المومن) اى نهية ان ياتى المومن المحرمات).

۳) (۴۹۲۵) الحديث اخرجه النسائى غيراں :كر (ں لا يانى) مكان (ان ياتى) باب غيرة النساء ووجدهن اخرجه البخارى ايضا فى كتاب الادب باب مايجوز من الهجران لمن عصى ، رقم الحديث : ۶۰۷۸ ، واخرجه مسلم فى فضائل الصحابة باب فى فضل عائشة رضى الله عنها رقم الحديث: ۲۴۳۹).

٤) فتح البارى: ۴۰۲/۹).

فَجِئْتُ يَوْمًا وَالنَّوَى عَلَى رَأْسِي فَلَقِيتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَمَعَهُ نَفَرٌ مِنَ الأَنْصَارِ فَدَعَانِي ثُمَّ قَالَ اخْ اخْ لِيَحْمِلَنِي خَلْفَهُ فَاسْتَحْيَيْتُ اَنْ اَسِيرَ مَعَ الرِّجَالِ وَذَكَرْتُ الزُّبَيْرَ وَغَيْرَتَهُ وَكَانَ اَغْيَرَ النَّاسِ فَعَرَفَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ اَنِّي قَدْ اسْتَحْيَيْتُ فَمَضَى فَجِئْتُ الزُّبَيْرَ فَقُلْتُ لَقِيَنِي رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَعَلَى رَأْسِي النَّوَى وَمَعَهُ نَفَرٌ مِنْ اَصْحَابِهِ فَاَنَاخَ لِاَرْكَبَ فَاسْتَحْيَيْتُ مِنْهُ وَعَرَفْتُ غَيْرَتَكَ فَقَالَ وَاللَّهِ لَحَمْلُكِ النَّوَى كَانَ اَشَدَّ عَلَيَّ مِنْ رُكُوبِكِ مَعَهُ قَالَتْ حَتَّى اَرْسَلَ اِلَيَّ اَبُو بَكْرٍ بَعْدَ ذَلِكَ بِخَادِمٍ تَكْفِينِي سِيَاسَةَ الْفَرَسِ فَكَاَنَّمَا اَعْتَقَنِي [ر: ۲۹۸۲].

حضرت اسماء بنت ابى بكر صديق رضي الله عنهما فرمائى چه كله ماسره زبير واده اوكړو نو نه هغه سره مال وواو نه زمكه او نه وينځه غلام وو. سوا د اوبو راښكلو اوښاناوآس نه هيڅ نه وو. دده آس نه به ما څرول ،اوبه به مې راوړې ،ددې ډول به مې صحيح كولواواوړه به مې اغږل ، البته ماته په ښه طريقه روټۍ پخول نه راتلل. څما روټۍ به انصارو گوانډيانو پخولې ، هغوى ډيرې پاكې ښځې وې، حضرت نبى كريم ﷺ چه كومه زمكه زبير ته وركړې وه نو ما به دهغې نه د كهجورو گيتى راوړل .هغه ځائې دوه ميله لرې وو. يو ورځ ما په سرباندې گټې اينبودې وو او واپس راتلم چه ماته حضرت نبى كريم ﷺ ملاؤ شو. حضرت نبى كريم ﷺ سره څو اهم صحابه كرام هم وو. حضرت نبى كريم ﷺ ماته آوازاوكړو. بيا ئې خه په اوښ باندې خپل شاته كښيناستلو دپاره اوښ ته اخ ا خ اووئيل .خو ماته سړوسره په تګ كښې شرم را تلو. ماته دزبير غيرت هم ياد شو او هغه ډير غيرت مند وو. حضرت نبى كريم ﷺ پوهه شو او څه شرميږم نو حضرت نبى كريم ﷺ روان شول ، ما زبير ته اووئيل چه ماته په لار كښې حضرت نبى كريم ﷺ ملاؤشوې وو ، څما په سر باندې گيدې وواو هغوى سره څو صحابه كرام هم وو. حضرت نبى كريم ﷺ ماته په اوښ د كيښناستو دپاره اوفرمائيل خوماته شرم راغلواو ماته ستاغيرت هم معلوم دې. زبير اوئيل چه حضرت نبى كريم ﷺ سره دسوريدو نه ماته ستا گيډې اوچتول دټولو نه زيات سخت دى. (څكه چه حضرت نبى كريم ﷺ سره كيښناستل څه دشرم باعث نه وو ، ليكن داشان گيډى اوچتول دزمكې نه راوړل ماله دعار او طعنې نه زيات دى).

دې نه پس حضرت ابوبكر صديق رضي الله عنه يوخادم اوليږلو ماته چه هغه د آسونو پرورش كولو ، اوهغه ماله كافى شوچه گنى هغه څه ددې بوج نه آزاده كړم.

«ناضح»هغه اوښ چه كوم باندې اوبه راوړلې شى«اعلف»ازضرب،څرول ، څريدل«استقى» داد افنفعال نه دمتكلم صيغه ده «استقى من ا لنهر»نهر وغيره نه اوبه راوړل «اخرزغربه»ما به دده ډول صحيح كولو«خرز(ض)خرزا» گنډل«غرب» ډول «اعجن (ض ن) عجنا» اوړه اغږل. «نسوة صدق» رينبتونې ښځې«صدق» طرفته اسم اضافت كولې شى،په قرآن پاك كښې دى چه«ان لهم قدم صدق عند ربهم (النوى» زړې«اقطعه اقطاعا» زمكه وركول . «على راس النوى» نه

حال دې «اى كنت انقل النوى حال كونها على راسى من ارض الزبير» «اغرغر» دهمزه كسره او دخاء سكون سره) دا كلمه داوښ كينولو دپاره وئيلې شي. «سياسة الفرس» دآس نګرانى.
حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائى چه ظاهر هم دادى چه دا واقعه نزول حجاب نه مخكښې ده ، تر دې وخته پورې دپردې حكم نه وو نازل شوې ،(۱)

[۴۹۲۷] حَدَّثَنَا عَلِيٌّ حَدَّثَنَا ابْنُ عُلَيَّةَ عَنْ حُمَيْدٍ عَنْ أَنَسٍ قَالَ كَانَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عِنْدَ بَعْضِ نِسَائِهِ فَأَرْسَلَتْ إِحْدَى أُمَّهَاتِ الْمُؤْمِنِينَ بِصَحْفَةٍ فِيهَا طَعَامٌ فَضَرَبَتْ الَّتِي النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي بَيْتِهَا يَدَ الْخَادِمِ فَسَقَطَتْ الصَّحْفَةُ فَانْفَلَقَتْ فَجَمَعَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِلَقَ الصَّحْفَةِ ثُمَّ جَعَلَ يَجْمَعُ فِيهَا الطَّعَامَ الَّذِي كَانَ فِي الصَّحْفَةِ وَيَقُولُ غَارَتْ أُمُّكُمْ ثُمَّ حَبَسَ الْخَادِمَ حَتَّى أُتِيَ بِصَحْفَةٍ مِنْ عِنْدِ الَّتِي هُوَ فِي بَيْتِهَا فَدَفَعَ الصَّحْفَةَ الصَّحِيحَةَ إِلَى الَّتِي كُسِرَتْ صَحْفَتُهَا وَأَمْسَكَ الْمَكْسُورَةَ فِي بَيْتِ الَّتِي كَسَرَتْ [ر:۲۳۴۹]

دا حديث په كتاب المظالم كښې تير شوې دې ،حضرت نبى كريم ﷺ خپلې يو بى بى سره وو ،دوئمې بى بى دهغې كورته پليټ اوليږلو د خوراك ،حضرت نبى كريم ﷺ چه كومې سره وو ، هغې ته دغيرت په وجه غصه راغله ، او دخادم دلاسه ئې پليټ مات كړو ، حضرت نبى كريم ﷺ دپليټ ماتې ټكړې جمع كړې او وې فرمائيل چه ستا مور په غصه شوه ، بيا چه چا پليټ مات كړې وو دهغې دكور نه روغ پليټ وركړو او واپس ئې كړو خادم ، اومات شوې پليټ ئې دهغې په كور كښې كيخودو.
حافظ ابن حجر رحمه الله ليكلى دى چه حضرت نبى كريم ﷺ كومې ښځې په كور كښې وو ، هغه حضرت عائشه رضي الله عنها وه ،او روټۍ ليږونكې حضرت زينب بنت جحش رضي الله عنها وه. (۲)

«غارت امكم» كښې خطاب غلام او چه كوم حاضر ووهغوى ته وو ، او «امكم» نه هغه زوجه مراده چه كومې پليټ مات كړې وو. (۳)

[۴۹۲۸] حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ أَبِي بَكْرٍ الْمُقَدَّمِيُّ حَدَّثَنَا مُعْتَمِرٌ عَنْ عُبَيْدِ اللَّهِ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ الْمُنْكَدِرِ عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا عَنْ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ دَخَلْتُ الْجَنَّةَ أَوْ أَتَيْتُ الْجَنَّةَ فَأَبْصَرْتُ قَصْرًا فَقُلْتُ لِمَنْ هَذَا قَالُوا لِعُمَرَ بْنِ الْخَطَّابِ فَأَرَدْتُ أَنْ أَدْخُلَهُ فَلَمْ يَمْنَعْنِي إِلَّا عِلْمِي بِغَيْرَتِكَ قَالَ عُمَرُ بْنُ الْخَطَّابِ يَا رَسُولَ اللَّهِ بِأَبِي أَنْتَ وَأُمِّي يَا نَبِيَّ اللَّهِ أَوَعَلَيْكَ أَغَارُ [ر:۳۴۸۶].

[۴۹۲۹] حَدَّثَنَا عَبْدَانُ أَخْبَرَنَا عَبْدُ اللَّهِ عَنْ يُونُسَ عَنْ الزُّهْرِيِّ قَالَ أَخْبَرَنِي ابْنُ الْمُسَيَّبِ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ بَيْنَمَا نَحْنُ عِنْدَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ جُلُوسٌ فَقَالَ رَسُولُ

---

۱) فتح البارى: ۴۰۵/۹).
۲) فتح البارى: ۴۰۵/۹) .
۳) فتح البارى: ۴۰۶/۹).

اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بَيْنَمَا أَنَا نَائِمٌ رَأَيْتُنِي فِي الْجَنَّةِ فَإِذَا امْرَأَةٌ تَتَوَضَّأُ إِلَى جَانِبِ قَصْرٍ فَقُلْتُ لِمَنْ هٰذَا قَالُوا هٰذَا لِعُمَرَ فَذَكَرْتُ غَيْرَتَكَ فَوَلَّيْتُ مُدْبِرًا فَبَكَى عُمَرُ وَهُوَ فِي الْمَجْلِسِ ثُمَّ قَالَ أَوَعَلَيْكَ يَا رَسُولَ اللّٰهِ أَغَارُ [ر: ۳۰۷۰].

دا حديث په كتاب المناقب كښې دحضرت عمر فاروق رضي الله عنه په مناقبو كښې تير شويدې.

«فاذا امراة تتوضا» باندې بعضو حضراتو وئيلى دى چه د جنت ښځې به پاكې وى ، هغوى ته به داودس كولو ضرورت نه وى ، ددې وجې دا تصحيف دې اصل كښې «وضاء» يا «شوهاء» لفظ دې ، چه ددې معنى ښكلې ده يعنى هغه ځائې كښې په ښكلې ښځې وى. ليكن حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائى چه د «تتوضاء» لفظ تصحيف نه دې بلكه صحيح دې ، باقى جنت كښې ددې ښځو اودس كول د نظافت دپاره نه دى وو بلكه په طور دعادت وو. (۱)

داودى ددې حديث نه استدلال كړې دې چه جنت كښې به حورې مونځ ادا كوى ، او اودس به كوى ، (۲)

حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائيلى دى چه جنت كښې دعبادت مكلف نه كيدونه دالازميږى نه چه هغه ځائې كښې به اختيار او شوق سره عبادت نه كيږى. (۳)

۱۰۷ = بَاب غَيْرَةِ النِّسَاءِ وَوَجْدِهِنَّ

«وجد» غصې ته وئيلې شى ، علامه انور شاه كشميرى رحمة الله عليه فرمائى چه :

«وجدهن: وله اربعة مصادر، وجدانا، ووجدا، وموجدا، ووجودا وباعتبار مصادر الاربعة تختلف معانى والمناسب لترجمة المصنف وموجدتهن بدل وجدهن فان الوجد ترجمة» زره را ډ كيدل ، «وليس بمناسب ههنا». (۴)

امام بخارى رحمه الله دا وئيل غواړى چه په ښځو كښې د غيرت ماده زياته وى او هغوى زر غصه كيږى ، لهذا ددوى دا قسم څه كيفيت مخكښې راشى نو دې هغوى لره معذوره اوګنړلې شى.

امام بخارى رحمه الله ترجمه كښې څه تفصيل پيش نه كړو ځكه چه په دې سلسله كښې څه قاعده كليه نشته دې. احوال او اشخاص اعتبار سره په دې كښې اختلاف وى.

ښځې ته كه په سړى باندې غيرت او غصه رازى او ددې څه تهوس وجه او ثبوت وى لكه هغه ددې په زنا او ددې په حقوق زوجيت كښې كوتاهى كوى نو دا شان غيرت شرعى طور جائز دې ، ليكن كه څه دليل او ثبوت نه وى نو صرف دظن او وهم په بنياد باندې ښځه دغيرت

---

۱) فتح البارى: ۹/۴۰۶).
۲) فتح البارى: ۹/۴۰۶).
۳) فتح البارى: ۹/۴۰۶).
٤) فيض البارى: ٤/۳۰۷).

اظهار کوی نو شرعی طور دا ښه نه دی ،البته که ښځې طرفته په دې کښې دحدنه تجاوز نه وی نو سړی ته پکار دی چه دا معذوره اوګنړی. او صبر و تحمل نه کار اخلی.(۱)

[۴۹۳۰] حَدَّثَنَا عُبَيْدُ بْنُ اسْمَاعِيلَ حَدَّثَنَا ابُو اسَامَةَ عَنْ هِشَامٍ عَنْ ابِيهِ عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا قَالَتْ قَالَ لِي رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ انِّي لَاعْلَمُ اذَا كُنْتِ عَنِّي رَاضِيَةً وَاذَا كُنْتِ عَلَيَّ غَضْبَى قَالَتْ فَقُلْتُ مِنْ ايْنَ تَعْرِفُ ذٰلِكَ فَقَالَ امَّا اذَا كُنْتِ عَنِّي رَاضِيَةً فَانَّكِ تَقُولِينَ لَا وَرَبِّ مُحَمَّدٍ وَاذَا كُنْتِ عَلَيَّ غَضْبَى قُلْتِ لَا وَرَبِّ ابْرَاهِيمَ قَالَتْ قُلْتُ اجَلْ وَاللَّهِ يَا رَسُولَ اللَّهِ مَا اهْجُرُ الَّا اسْمَكَ [ر:۵۷۲۸].

حضرت عائشه ﷺ فرمائی چه حضرت نبی کریم ﷺ ماته اوفرمائیل چه کله ته ځما نه خوشحاله یې یا خفه ئې نو ماته پته لږی. حضرت عائشه ﷺ فرمائی چه ما تپوس اوکړو چه هغه څنګه؟ نو حضرت نبی کریم ﷺ اوفرمائیل چه کله ته ځما نه خوشحاله ئې نو ته په هغه وخت کښې دقسم په وخت «لا ورب محمد» وائې او کله ته خفه ئې نو «لاورب ابراهیم» وائې. حضرت عائشه ﷺ فرمائی چه ما اوئیل چه دا صحیح دی، لیکن په الله تعالی قسم یارسو الله ﷺ چه څه صرف ستاسو. نوم پریږدم (لیکن ستاسو ذات سره چه کوم ځما دزړه تعلق دې هغه بهر حال برقرار وی).

داحدیث په دې ځائې کښې امام بخاری ﷫ په رومبی ځل ذکر کړې دې ، او دحدیث مناسبت ترجمة الباب نه ظاهر دې.

حضرت عائشه ﷺ دخفګان په وخت کښې په ټولو نبیانو کښې دحضرت ابراهیم ﷤ نوم اخلی او «لا ورب ابراهیم» وئیل ځکه چه دحضرت ابراهیم ﷤ په ټولو نبیانوکښې حضرت نبی کریم ﷺ سره زیات نزدې تعلق وو. داد حضرت عائشه ﷺ پوهه او ذهانت نتیجه وه چه دخفګان په وخت کښې چه کله حضرت نبی کریم ﷺ دنوم نه عدول اختیاروی نو دداسې نبی ﷤ نوم به ئې ا خستلو چه حضرت نبی کریم ﷺ ته زیات نزدې وو. (۲)

ددې حدیث متعلق نور بحثونه به انشاء الله تعالی په کتاب التوحید کښې رازی. «اعان الله تعالی علی الوصول الی ذالك بحوله وقوته».

[۴۹۳۱] حَدَّثَنِي احْمَدُ ابْنُ ابِي رَجَاءٍ حَدَّثَنَا النَّضْرُ عَنْ هِشَامٍ قَالَ اخْبَرَنِي ابِي عَنْ عَائِشَةَ انَّهَا قَالَتْ مَا غِرْتُ عَلَى امْرَاةٍ لِرَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَمَا غِرْتُ عَلَى خَدِيجَةَ لِكَثْرَةِ ذِكْرِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ايَّاهَا وَثَنَائِهِ عَلَيْهَا وَقَدْ اوحِيَ الَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ انْ يُبَشِّرَهَا بِبَيْتٍ لَهَا فِي الْجَنَّةِ مِنْ قَصَبٍ [ر:۳۶۰۵].

حضرت عائشه ﷺ فرمائی چه ماته به خومره غیرت د حضرت خدیجه ﷺ په سلسله کښې

۱) فتح الباری: ۹/۲۰۷).
۲) فتح الباری: ۹/۴۰۹).

راتلو دومره به درسول الله ﷺ په بله بي بي باندې نه راتلو ، ځکه چه حضرت نبي کريم ﷺ به دهغې اکثر ذکر کولو ، اودهغې به ئې ډير تعريف کولو ، حضرت نبي کريم ﷺ طرفته وحي شوې وه چه حضرت نبي کريم ﷺ دې هغې ته په جنت کښې دموتي دمحل زيرې ورکړي. «قصب» بانړس ته هم وائي اومرواريد تازه هم ،«زبرجد» تازه ته هم وائي ،چه قيمتي جواهر ورته وئيلې شي . مطلب دادې چه دقيمتي جواهراتو موتيانو نه ددوی دپاره جنت کښې يومحل تيار شوې دې ، (۱) داحديث ابواب المناقب کښې «باب تزوج النبي خديجة ﷺ» کښې تير شوې دې ، او هم په هغه ځاۓ کښې په دې باندې بحث شوې دې.

۱۰۸=بَابُ ذَبِّ الرَّجُلِ عَنِ ابْنَتِهِ فِي الْغَيْرَةِ وَالْإِنْصَافِ

ددې ترجمې مقصد دادې چه که دچا لور دبل چا په نکاح کښې ده او دده لور سره څه داسې واقعه راپيښه شي چه دده دغيرت سبب جوړ شي نو پلار دخپلې لور دطرفنه دفاع کولې شي ، داشان دفاع په عصبيت جاهليت کښې داخله نه ده.

[۴۹۳۲] حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ حَدَّثَنَا اللَّيْثُ عَنِ ابْنِ أَبِي مُلَيْكَةَ عَنِ الْمِسْوَرِ بْنِ مَخْرَمَةَ قَالَ سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ وَهُوَ عَلَى الْمِنْبَرِ إِنَّ بَنِي هِشَامِ بْنِ الْمُغِيرَةِ اسْتَأْذَنُوا فِي أَنْ يُنْكِحُوا ابْنَتَهُمْ عَلِيَّ بْنَ أَبِي طَالِبٍ فَلَا آذَنُ ثُمَّ لَا آذَنُ ثُمَّ لَا آذَنُ إِلَّا أَنْ يُرِيدَ ابْنُ أَبِي طَالِبٍ أَنْ يُطَلِّقَ ابْنَتِي وَيَنْكِحَ ابْنَتَهُمْ فَإِنَّمَا هِيَ بَضْعَةٌ مِنِّي يُرِيبُنِي مَا أَرَابَهَا وَيُؤْذِينِي مَا آذَاهَا هَكَذَا قَالَ [ر:۸۸۴].

علامه ذهبي رحمه الله فرمائي چه داهغه حديث دې چه ددې تخريج آئمه خمسه ،بخاری ، مسلم، ابوداود ، ترمذي اونسائي هم ديو استاد قتيبه نه کړې دې. دا حديث په ابواب المناقب کښې تير شوې دې. (۲)

په روايت کښې دی چه حضرت نبي کريم ﷺ په منبر باندې خطبه کښې اوفرمائيل چه بنو هاشم بن مغيره(چه دابوجهل دخاندان خلق وو) ځما نه اجازت غوښتلې دې چه هغه دخپلې لور(دعکرمه خور) نکاح علي بن ابي طالب سره اوکړي ليکن څه به هغوی ته هيڅ کله هم اجازت ورنکړم، که علي بن ابي طالب ځما لور ته طلاق ورکړي اوهغې سره نکاح کول غواړي نو اودې کړي.

حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائي چه دا د حضرت نبي کريم ﷺ په خصائص کښې شمارلې شي چه دحضرت نبي کريم ﷺ لور سره بل څوك په نکاح کښې جمع کول جائز نه دی.

اوداهم کيديشي چه دا دحضرت نبي کريم ﷺ په خصائص کښې شمير نه کړې شي ، بلکه اووئيلې شي چه دا دحضرت نبي عليه السلام د حضرت فاطمه رضي الله عنها د خاطره او زړه دپاره وئيلی وو. اودا دحضرت فاطمه رضي الله عنها په خصوصيت باندې هم محمول کولې شو چه هغې بله بنځه په

---

۱) عمدة القاری: ۲۰/۲۱۱).

۲) صحيح البخاری: ابواب المناقب ، باب ذکر اصهارالنبي ﷺ رقم الحديث: ۳۷۲۹).

نکاح کښې جمع کول جائز نه وو. (۱) والله اعلم.

قوله: یریبني ماارابها: دا باب افعال نه دي، «ارابني» هغه وخت کښې وائی چه کله یو سړی نه ته بدی او تکلیف محسوس کړي، علامه ابن اثیر النهایة فرمائی چه:

«یریبني ما یریبها ای یسوؤني ما یسوؤها ویزعجني ما یزعجها یقال رابني هذا الامر وارابني اذا رایت منه ماتکره» (۲)

۱۰۹ = باب یَقِلُّ الرِّجَالُ وَیَکْثُرُ النِّسَاءُ

وَقَالَ ابُو مُوسَى عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَتَرَى الرَّجُلَ الْوَاحِدَ يَتْبَعُهُ ارْبَعُونَ امْرَاةً يَلُذْنَ بِهِ مِنْ قِلَّةِ الرِّجَالِ وَكَثْرَةِ النِّسَاءِ [ر: ۱۳۴۸]

[۴۹۳۳] حَدَّثَنَا حَفْصُ بْنُ عُمَرَ الْحَوْضِيُّ حَدَّثَنَا هِشَامٌ عَنْ قَتَادَةَ عَنْ انَسٍ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قَالَ لَاحَدِّثَنَّكُمْ حَدِيثًا سَمِعْتُهُ مِنْ رَسُولِ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَا يُحَدِّثُكُمْ بِهِ احَدٌ غَيْرِي سَمِعْتُ رَسُولَ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ انَّ مِنْ اشْرَاطِ السَّاعَةِ انْ يُرْفَعَ الْعِلْمُ وَيَكْثُرَ الْجَهْلُ وَيَكْثُرَ الزِّنَا وَيَكْثُرَ شُرْبُ الْخَمْرِ وَيَقِلَّ الرِّجَالُ وَيَكْثُرَ النِّسَاءُ حَتَّى يَكُونَ لِخَمْسِينَ امْرَاةً الْقَيِّمُ الْوَاحِدُ [ر: ۸۰]

مطلب دادي چه دقیامت په علاماتو کښې یو داهم دي چه دسړو قلت به شی او د ښځو کثرت، حضرت ابو موسی اشعری رضی الله عنه دحضرت نبی علیه السلام نه نقل کوی چه تاسو به یو سړی پسې څلویښت ښځې اوګورئی چه دده په پناه کښې به وی.

دحضرت ابوموسی اشعری رضی الله عنه داتعلیق امام بخاری رحمه الله په کتاب الزکاة کښې موصولاً نقل کړې دې. (۳)

مخکښې دحضرت انس رضی الله عنه په روایت کښې دپنځوسو ښځو ذکر دې، لیکن په دواړو کښې هیڅ تضاد نشته دې ځکه چه عدد اقل د اکثر نفی نه کوی، همداشان هم کیدیشی چه عدد خاص مراد نه وی بلکه کثرت مراد وی. (۴)

د حضرت انس رضی الله عنه دا روایت په کتاب العلم کښې تیر شوې دې او په هغه ځائې کښې په دې باندې بحث شوې دې. (۵)

---

۱) مذکوره تفصیل دپاره اوګورئ فتح الباری: ۴۱۱/۹).
۲) النهایه لابن الاثیر: ۲۸۷/۲، باب الراء مع الیاء).
۳) اوګورئ صحیح بخاری، کتاب الزکاة باب الصدقات قبل الرد رقم الحدیث: ۱۴۱۴، ص: ۲۸۰).
٤) فتح الباری: ۴۱۳/۹).
۵) اوګورئ صحیح البخاری: کتاب العلم، باب رفع العلم وظهور الجهل: ۱۸/۱).

۱۱۰- بَاب لَا يَخْلُوَنَّ رَجُلٌ بِامْرَأَةٍ إِلَّا ذُو مَحْرَمٍ وَالدُّخُولُ عَلَى الْمُغِيبَةِ

دحضرت امام بخاری رحمه الله مقصددادې چه ښځې سره دمحرم نه علاوه بل چاسره خلوت اختيارولو اجازت نشته دې ، داشان که څوك ښځه مغيبه ده يعنى ددې خاونددې نه غائب دې چرته بهر تلې دې نو دې سره هم سوا دمحرم نه دبل چا د راتللو اجازت نشته دې.

«دخول» لره مجرور هم لوستلې شى.په دې صورت كښې ددې عطف (امراة» باندې به وى يعنى «لا يخلون رجل بالدخول على المغيبة» او دې لره مرفوع هم وئيلې شى ، په دې صورت كښې دا مبتداء مخذوف دپاره به خبر جوړ شى. «اى وكذا الدخول على الغيبة» (۱)

«مغيبة» باب افعال نه صيغه داسم فاعل مونث صيغه ده. هغه ښځې ته وئيلې شى چه دهغې خاوند هغې سره نه وى ، چرته به تلې وى.

[۴۹۳۴] حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ بْنُ سَعِيدٍ حَدَّثَنَا لَيْثٌ عَنْ يَزِيدَ بْنِ أَبِي حَبِيبٍ عَنْ أَبِي الْخَيْرِ عَنْ عُقْبَةَ بْنِ عَامِرٍ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ إِيَّاكُمْ وَالدُّخُولَ عَلَى النِّسَاءِ فَقَالَ رَجُلٌ مِنَ الْأَنْصَارِ يَا رَسُولَ اللَّهِ أَفَرَأَيْتَ الْحَمْوَ قَالَ الْحَمْوُ الْمَوْتُ

حضرت رسول كريم ﷺ فرمائيلى دى چه ښځو لره دراتلو نه پرهيز كوئى ، يو انصارى سړى تپوس اوكړو يارسول الله ﷺ د ليور متعلق څه حكم دې؟ حضرت نبى كريم ﷺ اوفرمائيل چه ليور خومرګ دې.

حافظ ابن حجر رحمه الله ليكلى دى چه ددې تپوس كوونكى انصارى نوم معلوم نشو (۲)

«الحمو» دخاوند دطرفنه په رشته دارو باندې ددې لفظ اطلاق كيږى لكه ليور، دليور خوئې ،دليور تره وغيره، علامه قسطلانى ليكى چه :

«الحمو الموت: اى لقاؤه مثل لقاء الموت اذا لخلوة به تودى الى هلاك الدين ان وقعت المعصية او النفس ان وجب الرجم او هلاك المراة بفراق زوجها اذا حملته الغيرة على المراة على طلاقها» (۳)

او امام نووى رحمه الله په شرح مسلم كښې ليكى چه :

«الحمو المراد به هنا اقارب الزوج غير اباته وابنائه لانهم محارم للزوجة ، ويجوز لهم الخلوة به ولا يوصفون بالموت وانما المراد الاخ وابن الاخ ونحوهما ممن يحل لها تزويجه لو لم تكن متزوجة وقد جرت العادة بالتساهل فيه فيخلوا الاخ بامراة اخيه فشبهة بالموت وهو اولى بالمنع من الاجنبى لشربه اكثر من الاجنبى والفتنة به امكن من الوصول الى المراة والخلوبها من غير نكير عليه بخلاف الاجنبى» (۴)

---

۱) عمده القارى: ۲۱۳/۲۰).

۲) فتح الباري: ۴۱۴/۹).

۳) ارشاد السارى: ۵۱۹/۱۱).

۴) شرح مسلم لنوى ، كتاب السلام ،باب الخلوه بالاجنبه : ۲۱۶/۲).

[۴۹۳۵] حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ عَبْدِ اللّٰهِ حَدَّثَنَا سُفْيَانُ حَدَّثَنَا عَمْرٌو عَنْ اَبِي مَعْبَدٍ عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ لَا يَخْلُوَنَّ رَجُلٌ بِامْرَاَةٍ اِلَّا مَعَ ذِي مَحْرَمٍ فَقَامَ رَجُلٌ فَقَالَ يَارَسُولَ اللّٰهِ امْرَاَتِي خَرَجَتْ حَاجَّةً وَاكْتُتِبْتُ فِي غَزْوَةِ كَذَا وَكَذَا قَالَ ارْجِعْ فَحُجَّ مَعَ امْرَاَتِكَ [ر: ۱۷۶۳]

داحديث په كتاب الحج كښې تير شوې دې او په هغه ځائې كښې په دې باندې بحث شوې دې .(۱)

۱۱۱=بَاب مَا يَجُوزُ أَنْ يَخْلُوَ الرَّجُلُ بِالْمَرْأَةِ عِنْدَ النَّاسِ

[۴۹۳۶] حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ بَشَّارٍ حَدَّثَنَا غُنْدَرٌ حَدَّثَنَا شُعْبَةُ عَنْ هِشَامٍ قَالَ سَمِعْتُ اَنَسَ بْنَ مَالِكٍ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قَالَ جَاءَتْ امْرَاَةٌ مِنَ الْاَنْصَارِ اِلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَخَلَا بِهَا فَقَالَ وَاللّٰهِ اِنَّكُنَّ لَاَحَبُّ النَّاسِ اِلَيَّ [ر: ۳۵۷۵].

د امام بخارى رحمه الله مقصد دادې چه دخلقو په موجودګئ كښې كه يو ښځې سره په خلوت كښې څه خبره اوكړې شى نوپه دې كښې څه باك نشته دې ، لكه هغه څه د مسئلې تپوس كوى ، او دعامو خلقوپه مخكښې نه شى وئيلې شرميږى نويو طرفته دې شى اودې سره دې خبره اوكړى. روايت باب فضائل انصار كښې تير شوې دې ، (۲)

۱۱۲=بَاب مَا يُنْهَى مِنْ دُخُولِ الْمُتَشَبِّهِينَ بِالنِّسَاءِ عَلَى الْمَرْأَةِ

[۴۹۳۷] حَدَّثَنَا عُثْمَانُ بْنُ اَبِي شَيْبَةَ حَدَّثَنَا عَبْدَةُ عَنْ هِشَامِ بْنِ عُرْوَةَ عَنْ اَبِيهِ عَنْ زَيْنَبَ بِنْتِ اُمِّ سَلَمَةَ عَنْ اُمِّ سَلَمَةَ اَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ عِنْدَهَا وَفِي الْبَيْتِ مُخَنَّثٌ فَقَالَ الْمُخَنَّثُ لِاَخِي اُمِّ سَلَمَةَ عَبْدِ اللّٰهِ بْنِ اَبِي اُمَيَّةَ اِنْ فَتَحَ اللّٰهُ لَكُمُ الطَّائِفَ غَدًا اَدُلُّكَ عَلَى بِنْتِ غَيْلَانَ فَاِنَّهَا تُقْبِلُ بِاَرْبَعٍ وَتُدْبِرُ بِثَمَانٍ فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَا يَدْخُلَنَّ هٰذَا عَلَيْكُنَّ [ر: ۳۰۶۹]

داسې سړې چه د هغه حركات او چال دښځو پشان وى نو يو اجنبى ښځې ته دده تګ جائز نه دې، ممنوع دې .

«مخنث» (دنون په فتحه او كسره سره» هغه سړى ته وائى چه په كلام او حركات او سكنات كښې دښځو سره مشابهت لرى . كه دچا خلقت داسې دې چه نوبيا قابل ملامت نه دې ، ليكن كه په تكلف سره داسې مشابهت اختيار كړى نودرست نه دې ، قابل مذمت دې ،(۳)
دحديث باب تشريح په كتاب المغازى كښې تيره شوې ده.(۴)

---

۱) اوګورئ صحيح البخارى، كتاب الحج ، باب حج نساء).
۲) صحيح البخارى ، ابواب المناقب ، باب قول النبى ﷺ للانصار انتم احب الناس الى رقم ا لحديث : ۳۷۸۶ ص ، ۷۷۵).
۳) فتح البارى: ۴۱۸/۹).
۴) اوګورئ كشف البارى كتاب المغازى ، باب غزوه الطائف : ۵۴۶).

۱۱۳= بَاب نَظَرِ الْمَرْأَةِ إِلَى الْحَبَشِ وَنَحْوِهِمْ مِنْ غَيْرِ رِيبَةٍ

[۴۹۳۸] حَدَّثَنَا اسْحَاقُ بْنُ ابْرَاهِيمَ الْحَنْظَلِيُّ عَنْ عِيسَى عَنْ الْاَوْزَاعِيِّ عَنْ الزُّهْرِيِّ عَنْ عُرْوَةَ عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهَا قَالَتْ رَايْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَسْتُرُنِي بِرِدَائِهِ وَاَنَا اَنْظُرُ اِلَى الْحَبَشَةِ يَلْعَبُونَ فِي الْمَسْجِدِ حَتّٰى اَكُونَ اَنَا الَّتِي اَسْاَمُ فَاقْدُرُوا قَدْرَ الْجَارِيَةِ الْحَدِيثَةِ السِّنِّ الْحَرِيصَةِ عَلَى اللَّهْوِ [ر: ۴۴۳]

د امام بخاری رحمة الله علیه مقصد دادې چه بغیر دشهوت نه که ښځه سړو ته ګوری نو داجائز دی. چه په کوم ځائې کښې دفتنې اندیښنه نه وی. هم دا آئمه ثلاثه مذهب دې اود امام شافعی رحمه الله یو قول ددې مطابق هم دې، ددوی دوئم قول د عدم جواز دې. امام نووی رحمه الله دې دوئم قول ته ترجیح ورکوی. (۱)

ددوی استدلال دحضرت ام سلمه رضی الله عنها روایت نه دې چه هغه فرمائی چه:

((كنت انا وميمونة جالستين عند رسو الله صلی الله علیه وسلم فاستاذن عليه ابن ام مكتوم رضی الله عنه فقال احتجبا منه فقلنا يارسول الله صلی الله علیه وسلم اليس اعمى لايبصرنا ولايعرفنا فقال افعمياوان انتما الستما تبصرانه)) (۲)

جمهور علماء روایت باب نه استدلال کوی، امام نووی رحمه الله روایت باب متعلق فرمائی چه دا د نزول حجاب نه مخکښې واقعه ده. یا دهغه وخت چه کله حضرت عائشه رضی الله عنها نابالغ وه.

لیکن داامام نووی رحمه الله پورتنۍ دواړه خبرې صحیح نه دی. ځکه دروایت باب بعض طرق کښې دی چه مذکوره واقعه، وفد حبشه دراتلونه پس ده. او دوفدحبشه آمد په اوومه (۷) هجرئی کښې شوې وه. په هغه وخت کښې دحضرت عائشه رضی الله عنها عمر مبارک ۱۶ کاله وو. نوداشان د حجاب حکم هم نازل شوې وو (۳)

دحضرت ام سلمه رضی الله عنها د ذکر شوی روایت جواب جمهور دا ورکوی چه مذکوره حکم په تقوی باندې محمول دې، د فتوی بیان نه دې، یا دا حکم دحضرت عبدالله ابن مکتوم سره خاص دې. ځکه چه هغه نابیناوو، او دنابینا دبدن نه بعضې داسې حصې د ښکاره کیدو امکان وی چه دښځې هغې ته کتل په هرحال کښې ناجائز وی. نوحافظ ابن حجر رحمه الله لیکی:

((والجمع بين الحديثين ان يكون في قصة الحديث الذي ذكره نبهان شئ يمنع النساء من رؤيته لكون ابن ام مكتوم كان اعمى فلعله كان منه شئ ينكشف ولا يشعربه ويقوى الجواز استمرار العمل على جواز خروج النساء الى المساجد والاسواق والاسفار منتقبات لئلايراهن الرجال ولم يومر الرجال قط بالانتقاب لئلايراهم النساء فدل على تغاير الحكم بين الطائفتين)) (۴)

---

۱) اوګورئ الابواب والتراجم: ۷۶/۲، وفتح الباری: ۴۲۱/۹، وارشاد الساری: ۵۲۳/۱۱).

۲) الابواب والتراجم: ۷۶/۲).

۳) فتح الباری: ۴۲۱/۹).

۴) فتح الباری: ۴۲۱/۹).

بهر حال حضرت امام بخاری رحمه الله دا باب قائم کړې او ددې لاندې ئې دحضرت عائشه رضي الله عنها حدیث نقل کړو او دا وئیل غواړي چه ښځه اجنبی سړي ته کتلې شي .نو شیخ الحدیث حضرت مولانا زکریا رحمة الله علیه لیکي چه:

«والجملة ان الغرض من الترجمة بیان جواز نظر المراة الی الرجل الاجنبی وهو کذلك عند الائمة الثلاثة کما یظهر من النقول المتقدمة ویخالف مذهب الشافعیة علی قول»(۱)

البته دا جواز په هغه وخت کښې دې چه کله دفتنې اندیښنه نه وی.نو ترجمة الباب کښې د «من غیر ریبة» نه دې طرفته اشاره ده.

۱۱۴=باب خُرُوجِ النِّسَاءِ لِحَوَائِجِهِنَّ

[۴۹۳۹] حَدَّثَنَا فَرْوَةُ بْنُ اَبِی الْمَغْرَاءِ حَدَّثَنَا عَلِیُّ بْنُ مُسْهِرٍ عَنْ هِشَامٍ عَنْ اَبِیهِ عَنْ عَائِشَةَ قَالَتْ خَرَجَتْ سَوْدَةُ بِنْتُ زَمْعَةَ لَیْلًا فَرَآهَا عُمَرُ فَعَرَفَهَا فَقَالَ اِنَّكِ وَاللّٰهِ یَا سَوْدَةُ مَا تَخْفَیْنَ عَلَیْنَا فَرَجَعَتْ اِلَی النَّبِیِّ صَلَّی اللّٰهُ عَلَیْهِ وَسَلَّمَ فَذَکَرَتْ ذٰلِكَ لَهُ وَهُوَ فِی حُجْرَتِی یَتَعَشّٰی وَاِنَّ فِی یَدِهِ لَعَرْقًا فَاُنْزِلَ اللّٰهُ عَلَیْهِ فَرُفِعَ عَنْهُ وَهُوَ یَقُولُ قَدْ اَذِنَ اللّٰهُ لَکُنَّ اَنْ تَخْرُجْنَ لِحَوَائِجِکُنَّ

دامام بخاری رحمه الله مقصد دادې چه دنزول حجاب نه پس هم ښځې به په پرده کښې دکور نه بهر دخپلو ضرورتونو دپاره تلې.

روایت کښې دی چه حضرت سوده بنت زمعه (دپردې دحکم نه پس) دشپې په وخت کښې بهر اووتله نو حضرت عمر فاروق رضي الله عنه هغه اوپیژندله (په کتاب التفسیر کښې روایت دې چه «وکانت امراة جسیمة لا تخفی علی من یعرفها» او کتاب الوضوء په روایت کښې دی چه «وکانت امراة طویلة» الفاظ دی. اوهغې ته ئې اووئیل چه ائې سوده ته زمونږ نه نشې پټیدلې ، نو هغه حضرت نبی اکرم صلی الله علیه وسلم له راغله او ددې خبرې ذکر ئې اوکړو . حضرت عائشه رضي الله عنها فرمائی چه حضرت رسول اکرم صلی الله علیه وسلم په هغه وخت کښې خما په حجره کښې وو او د شپې روټئ ئې خوړله.او ددوی په لاس کښې هډوکې وو . حضرت نبی کریم صلی الله علیه وسلم باندې وحی راغله، هرکله چه دنزول وحی کیفیت ددوی نه ختم شو نو حضرت رسول کریم صلی الله علیه وسلم اوفرمائیل چه «قد اذن الله لکن ان تخرجن لحوائجکن» دخپلو ضرورتو دپاره دوتلو الله تعالی تاسو ته اجازت درکړې دې.

«عرقا» (دعین په فتحه اودراء په سکون سره) غوښې والا هډوکي . «فرفع عنه،، ماکان فیه من الشدة بسبب نزول الوحی»(۲)

داحدیث په کتاب التفسیر کښې تیر شوې دې او په کتاب الوضوء کښې هم تیر شوې دې.(۳)

---

۱) الابواب والترجم:۲/۷۶).

۲) ارشاد الساری: ۱۱/۵۲٤).

۳) صحیح البخاری . کتاب الوضوء باب خروج النساء الی البراز رقم الحدیث : ۱٤۶ . وکتاب التفسیر، باب قوله (لا تدخلوا بیوت النبی .... رقم الحدیث: ٤۷۹۵).

۱۱۵=باب استئذان المرأة زوجها في الخروج إلى المسجد وغيره

[۴۹۴۰] حدثنا علي بن عبد الله حدثنا سفيان حدثنا الزهري عن سالم عن أبيه عن النبي صلى الله عليه وسلم إذا استأذنت امرأة أحدكم إلى المسجد فلا يمنعها [ر: ۸۲۷]

امام بخاری رحمه الله مسئله خو دا خودل غواړی که ښځه دکور نه بهر تلل غواړی نو هغه د خاوند اجازت اخستلو نه پس تللې شي .لیکن ددې مسئلې دپاره دوی سره څه روایت نشته دې. نو ددې وجې هغوی د خروج الی المسجد والا حدیث نه استدلال اوکړو. ګنی د خروج الی المسجد مسئله پخپله په ابواب الصلوة کښې تیره شوې ده.(۱) اوس هغه په دې ځائې کښې ذکر کوی او دغیر مسجد دپاره دزوج اجازت سره دخروج جواز خودل غواړی چه کله خروج الی المسجد دپاره ښځې نه دخاوند داجازت دضرورت وی نو غیر مسجد طرفته خروج دپاره په طریقه اولی به دا اجازت اخلی.

۱۱۶=باب ما يحل من الدخول والنظر إلى النساء في الرضاع

[۴۹۴۱] حدثنا عبد الله بن يوسف أخبرنا مالك عن هشام بن عروة عن أبيه عن عائشة رضي الله عنها أنها قالت جاء عمي من الرضاعة فاستأذن علي فأبيت أن آذن له حتى أسأل رسول الله صلى الله عليه وسلم فجاء رسول الله صلى الله عليه وسلم فسألته عن ذلك فقال إنه عمك فأذني له قالت فقلت يا رسول الله إنما أرضعتني المرأة ولم يرضعني الرجل قالت فقال رسول الله صلى الله عليه وسلم إنه عمك فليلج عليك قالت عائشة وذلك بعد أن ضرب علينا الحجاب قالت عائشة يحرم من الرضاعة ما يحرم من الولادة [ر: ۲۵۰۱].

ددې باب نه دامام بخاری رحمه الله مقصد دادې چه درضاعت رشته قائمیدو نه پس دسری دپاره دپردې حکم باقی پاتې نشی اوچه کومو ښځو سره درضاعت رشته قائم ده هغوې له سړې تلې شی.

۱۱۷=باب لا تباشر المرأة المرأة فتنعتها لزوجها

[۴۹۴۲] حدثنا محمد بن يوسف حدثنا سفيان عن منصور عن أبي وائل عن عبد الله بن مسعود رضي الله عنه قال قال النبي صلى الله عليه وسلم لا تباشر المرأة المرأة فتنعتها لزوجها كأنه ينظر إليها

[۴۹۴۳] حدثنا عمر بن حفص بن غياث حدثنا أبي حدثنا الأعمش قال حدثني شقيق قال سمعت عبد الله قال قال النبي صلى الله عليه وسلم لا تباشر المرأة المرأة فتنعتها لزوجها كأنه ينظر إليها

---

۱) اوګورئ صحیح البخاری کتاب الصلاة خروج النساء الى المساجد بالليل والغلس رقم الحديث : ۸۲۴.

مطلب دادې چه د يو ښځې دپاره دا جائز نه دی چه هغه يو ښځې سره په يو څادر کښې څملی او بيا دهغې دبدن کوائف دخپل خاوندپه مخکښې بيان کړی . ظاهر دی چه په دې کښې دافتنې انديښنه ده. ممکن دی چه دخاوند طبيعت دخپلې ښځې په ځائې هغه ښځې طرفته مائل کوی ، چه دهغې په وجه هغه خپلې ښځې ته طلاق ورکړی يا هغه ښځې سره په ګناه کښې اخته شی نوددې وجې دا جائز نه دی چه هغه دبلې ښځې اوصاف خپل خاوند ته بيان کړی.

۱۱۸=بَاب قَوْلِ الرَّجُلِ لَأَطُوفَنَّ اللَّيْلَةَ عَلَى نِسَائِي

په دې ترجمه کښې دامام بخاری رحمه الله مقصد دادی که يو سړی چاته دا اووائی چه نن شپه به څه خپلې ښځې لره ورځم نوداجائزدی ، او په مخکښې باب کښې چه دکوم نعت اووصف ممانعت دی دا په هغې کښې داخل نه دی ، حضرت شيخ الحديث مولانا زکريا رحمه الله ليکی:

«والظاهر عندی فی غرض الترجمة ان المصنف اشار بذالك الی ان القول المذكور واظهار ذالك الامر لايدخل فی النعت المنهی عند المذكور فيما سبق فتامل»(۱)

[۴۹۴۴] حَدَّثَنِي مَحْمُودٌ حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّزَّاقِ أَخْبَرَنَا مَعْمَرٌ عَنِ ابْنِ طَاوُسٍ عَنْ أَبِيهِ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ قَالَ سُلَيْمَانُ بْنُ دَاوُدَ عَلَيْهِمَا السَّلَام لَأَطُوفَنَّ اللَّيْلَةَ بِمِائَةِ امْرَأَةٍ تَلِدُ كُلُّ امْرَأَةٍ غُلَامًا يُقَاتِلُ فِي سَبِيلِ اللَّهِ فَقَالَ لَهُ الْمَلَكُ قُلْ إِنْ شَاءَ اللَّهُ فَلَمْ يَقُلْ وَنَسِيَ فَأَطَافَ بِهِنَّ وَلَمْ تَلِدْ مِنْهُنَّ إِلَّا امْرَأَةٌ نِصْفَ إِنْسَانٍ قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَوْ قَالَ إِنْ شَاءَ اللَّهُ لَمْ يَحْنَثْ وَكَانَ أَرْجَى لِحَاجَتِهِ [ر:۳۲۲۲]،

دا روايت په کتاب الانبياء کښې تير شوې دې. ددې په آخر کښې دی چه «لوقال ان شاء الله لم يحنث وکان ارجی لحاجته» يعنی که حضرت سليمان عليه السلام ان شاء الله وئيلې وې نو دده قسم به نه ماتيدو او دحاجت پوره کيدو اميد به زيات وو.

۱۱۹=بَاب لَا يَطْرُقْ أَهْلَهُ لَيْلًا إِذَا أَطَالَ الْغَيْبَةَ مَخَافَةَ أَنْ يُخَوِّنَهُمْ أَوْ يَلْتَمِسَ عَثَرَاتِهِمْ

[۴۹۴۵] حَدَّثَنَا آدَمُ حَدَّثَنَا شُعْبَةُ حَدَّثَنَا مُحَارِبُ بْنُ دِثَارٍ قَالَ سَمِعْتُ جَابِرَ بْنَ عَبْدِ اللَّهِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا قَالَ كَانَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَكْرَهُ أَنْ يَأْتِيَ الرَّجُلُ أَهْلَهُ طُرُوقًا

[۴۹۴۶] حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ مُقَاتِلٍ أَخْبَرَنَا عَبْدُ اللَّهِ أَخْبَرَنَا عَاصِمُ بْنُ سُلَيْمَانَ عَنِ الشَّعْبِيِّ أَنَّهُ سَمِعَ جَابِرَ بْنَ عَبْدِ اللَّهِ يَقُولُ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا أَطَالَ أَحَدُكُمُ الْغَيْبَةَ فَلَا يَطْرُقْ أَهْلَهُ لَيْلًا [۱۷۰۷]

---

۱) الابواب والتراجم:۲/۷۶).

د امام بخاری رحمة الله علیه مقصد دادې چه که طویل سفر وی او د کور نه سړې کافی لرې وی نو ده له پکار دی چه اچانك کور ته نه راځی. داسې نه چه یوناګوار شکل اووینی او بیا دټول عمر دپاره ئې ژوند تریخ وی.

د «أطال الغیبة» قید په دې وجه دې که ورځ دوؤ دپاره تلې وی نو په داسې صورت کښې اچانك کور ته راتللو کښې هیڅ حرج نشته دې ، ځکه چه په داسې صورت کښې کور والو ته معلوم وی چه سفر د دوؤ ورځودې.

امام بخاری رحمه الله مخکښې په ترجمة الباب کښې قید لګولې دې «مخافة ان یخونهم اویلتمس عثراتهم» دباب په روایت کښې دا قید نشته دې ، بیا ترجمه څنګه ثابت شوه؟ .

ددې جواب دادې چه دا ترجمه دترجمه شارحه نه ده یعنی ونیل دادی چه په حدیث کښې ممانعت په دې وجه دې چه کوم امام بخاری رحمه الله په ترجمه الباب کښې ظاهر کړې دې. یعنی په حدیث کښې دوارد حکم علت امام په ترجمه کښې بیان فرمائیلې دې . دا ترجمه په علت الحکم فی الحدیث په بیان کښې او تشریح باندې مشتمل ده.

هم داشان د بخاری په روایت کښې اګرچه قید نشته لیکن دصحیح مسلم په روایت کښې دا اضافه ده چه «نهی رسول الله ﷺ ان یطرق الرجل اهله لیلا یتخونهم اویطلب عثراتهم» (۱) په دې روایت کښې دمذکوره اضافې وجې سره امام په ترجمة الباب کښې «مخافة ان یخونهم اویلتمس عثراتهم» الفاظ زیات کړی دی. «یخونهم» باب تفعیل نه دې . «خون ، تخوینا» څوك خیانت طرفته منسوب کول ، په دې کښې ضمیر فاعل ، رجل اوضمیر مفعول اهل طرفته راجح دې . مطلب دادې چه سړې دې دشپې په وخت کښې خپل کور والو ته نه راځی ددې اندیښنې په وجه چه هسې نه هغه دا خیانت طرفته منسوب کړی یا ددې غلطیٔ تلاش نه کړی ، یعنی ممکن دی چه کور والا په ښه حالت کښې نه وی او دشپې اچانك راتلونکې اوګوری او دې له خائن اوګڼړی، په دې وجه دشپې په وخت کښې کور ته اچانك راتلل نه دی پکار، علامه قسطلانی رحمه الله لیکی :

«والعلة فی ذالك انه ربما یجد اهله علی غیراهبة من التنظیف والتزین المطلوب من المرأة فیکون ذالك سببا للنفرة بینهما اویجدها علی غیرحالة مرضیة والستر مطلوب بالشرع» (۲)

ابن التین فرمائی چه «یخونهن» او «عشراتهن» نون سره پکار دی ځکه چه مرجع جمع مونث دې ، لیکن روایت کښې «یخونهم» میم سره دې ، ددې تاویل دا کیدیشی چه اهل نه صرف ښځه مراد نه ده بلکه اولادهم په دې کښې شامل دې ، ددې وجې تغلیباً دجمع مذکر ضمیر استعمال کړې شو. (۳)

---

۱) اوګورئ صحیح مسلم کتاب الاماره باب کراهه الطروق وهو الدخول لیلا: رقم الحدیث: ۱۹۲۸).
۲) ارشاد الساری: ۱۱/۵۲۹).
۳) فتح الباری: ۹/۴۲۵ ، وارشادالساری: ۱۱/۵۲۹).

۱۲۰- باب طلب الولد

[۴۹۴۷] حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ عَنْ هُشَيْمٍ عَنْ سَيَّارٍ عَنِ الشَّعْبِيِّ عَنْ جَابِرٍ قَالَ كُنْتُ مَعَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي غَزْوَةٍ فَلَمَّا قَفَلْنَا تَعَجَّلْتُ عَلَى بَعِيرٍ قَطُوفٍ فَلَحِقَنِي رَاكِبٌ مِنْ خَلْفِي فَالْتَفَتُّ فَإِذَا أَنَا بِرَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ مَا يُعْجِلُكَ قُلْتُ إِنِّي حَدِيثُ عَهْدٍ بِعُرْسٍ قَالَ فَبِكْرًا تَزَوَّجْتَ أَمْ ثَيِّبًا قُلْتُ بَلْ ثَيِّبًا قَالَ فَهَلَّا جَارِيَةً تُلَاعِبُهَا وَتُلَاعِبُكَ قَالَ فَلَمَّا قَدِمْنَا ذَهَبْنَا لِنَدْخُلَ فَقَالَ أَمْهِلُوا حَتَّى تَدْخُلُوا لَيْلًا أَيْ عِشَاءً لِكَيْ تَمْتَشِطَ الشَّعِثَةُ وَتَسْتَحِدَّ الْمُغِيبَةُ قَالَ وَحَدَّثَنِي الثِّقَةُ أَنَّهُ قَالَ فِي هَذَا الْحَدِيثِ الْكَيْسَ الْكَيْسَ يَا جَابِرُ يَعْنِي الْوَلَدَ

[۴۹۴۸] حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الْوَلِيدِ حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ جَعْفَرٍ حَدَّثَنَا شُعْبَةُ عَنْ سَيَّارٍ عَنِ الشَّعْبِيِّ عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ إِذَا دَخَلْتَ لَيْلًا فَلَا تَدْخُلْ عَلَى أَهْلِكَ حَتَّى تَسْتَحِدَّ الْمُغِيبَةُ وَتَمْتَشِطَ الشَّعِثَةُ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَعَلَيْكَ بِالْكَيْسِ الْكَيْسِ تَابَعَهُ عُبَيْدُ اللَّهِ عَنْ وَهْبٍ عَنْ جَابِرٍ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي الْكَيْسِ [ر: ۴۴۳]

ددې ترجمې نه د امام بخارى رحمة الله عليه مقصد دادى چه نكاح كولو سره دسړى مقصد محض لذت حاصلول او خواهش پوره كول نه وى ، بلكه طلب ولد ددې پيش نظر دې.

په حديث كښې دى چه حضرت نبى كريم ﷺ حضرت جابر رضي الله عنه ته «الكيس الكيس» اوفرمائيل ، إمام بخارى رحمه الله ددې تفسير په ولد سره اوكړو. اواشاره ئې دې طرفته اوكړه چه دوطى مقصد طلب ولد وى، ابن حبان د «الكيس» تفسير په جماع سره كړې دې. (۱)

د «الكيس» اصل معنى عقل او دانشمندى ده ، ددې وجې بعضو حضراتو په حديث كښې واقع ددې لفظ تشريح داسې كړې ده چه كوره ته دسفر نه كور ته روان ئې ، هسې نه چه غلبه شهوت كښې تاته څه خيال نه وى او ستا ښځه دحيض په حالت كښې وى اوبيا هم ته جماع اوكړې ، داسې نه دى كول پكار ،عقل او دانشمندى اختيارول پكاردى. (۲)

قوله: قَالَ وَحَدَّثَنِي الثِّقَةُ أَنَّهُ قَالَ فِي هَذَا الْحَدِيثِ الْكَيْسَ الْكَيْسَ: قائل هشيم دې چه د امام بخارى رحمه الله داستاذ مسدد شيخ دې ، هغوى اوفرمائيل چه يو ثقه راوى په دې حديث كښې د «الكيس الكيس يا جابر» الفاظو اضافه كړې ده. حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائيلى دى چه دا ثقه راوى دې غالبًا دا شعبه دې ، ځكه چه امام بخارى رحمه الله ددې نه پس

---

۱) فتح البارى: ۴۲۸/۹).
۲) مجمع بحار الانوار: ۴۵۳/۴).

د شعبه روایت نقل کړې دې ،او په هغې کښې دا الفاظ دی. (۱)

قوله: تابعه عبيدالله عن وهب عن جابر عن النبي ﷺ في الكيس: يعنی عبيدالله بن عمرو دشعبی متابعت لفظ الکیس کښې کړې دې ، هغوی هم عن وهب عن جابر په طریق مذکوره حدیث کښې دا الفاظ نقل کړی دی.

عبيدالله بن عمرو مذکوره تعلیق په کتاب البیوع کښې امام بخاری رحمه الله موصولاً نقل کړې دې. (۲)

۱۲۱=بَاب تَسْتَحِدُّ الْمُغِيبَةُ وَتَمْتَشِطُ الشَّعِثَةُ

[۴۹۴۹] حَدَّثَنِي يَعْقُوبُ بْنُ اِبْرَاهِيمَ حَدَّثَنَا هُشَيْمٌ اَخْبَرَنَا سَيَّارٌ عَنْ الشَّعْبِيِّ عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ قَالَ كُنَّا مَعَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي غَزْوَةٍ فَلَمَّا قَفَلْنَا كُنَّا قَرِيبًا مِنْ الْمَدِينَةِ تَعَجَّلْتُ عَلَى بَعِيرٍ لِي قَطُوفٍ فَلَحِقَنِي رَاكِبٌ مِنْ خَلْفِي فَنَخَسَ بَعِيرِي بِعَنَزَةٍ كَانَتْ مَعَهُ فَسَارَ بَعِيرِي كَاَحْسَنِ مَا اَنْتَ رَاءٍ مِنْ الْاِبِلِ فَالْتَفَتُّ فَاِذَا اَنَا بِرَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقُلْتُ يَا رَسُولَ اللَّهِ اِنِّي حَدِيثُ عَهْدٍ بِعُرْسٍ قَالَ اَتَزَوَّجْتَ قُلْتُ نَعَمْ قَالَ اَبِكْرًا اَمْ ثَيِّبًا قَالَ قُلْتُ بَلْ ثَيِّبًا قَالَ فَهَلَّا بِكْرًا تُلَاعِبُهَا وَتُلَاعِبُكَ قَالَ فَلَمَّا قَدِمْنَا ذَهَبْنَا لِنَدْخُلَ فَقَالَ اَمْهِلُوا حَتَّى تَدْخُلُوا لَيْلًا اَيْ عِشَاءً لِكَيْ تَمْتَشِطَ الشَّعِثَةُ وَتَسْتَحِدَّ الْمُغِيبَةُ

د امام بخاری رحمه الله مقصد ددې ترجمة الباب نه دادې چه دکومې ښځې خاوند په سفر تلې وی اودکور نه غائب وی ، هرکله چه دهغه دراتلو وخت نزدې شی نو ښځې ته پکار دی چه خپل بدن پاك کړی او ږمنځ وغیره اوکړی ،زیرناف ویښته واخلی.

په دې ځائې کښې داستحداد لفظ استعمال کړې شوې دی،چه ددې معنی استره استعمالول ده .لیکن نن سبا ډیر نور څیزونه رائج دی، ښځې هغه هم استعمالولې شی.

۱۲۲=بَاب وَلَا يُبْدِينَ زِينَتَهُنَّ اِلَّا لِبُعُولَتِهِنَّ اِلَى قَوْلِهِ لَمْ يَظْهَرُوا عَلَى عَوْرَاتِ النِّسَاءِ (النور:۳۱)،

[۴۹۵۰] حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ بْنُ سَعِيدٍ حَدَّثَنَا سُفْيَانُ عَنْ اَبِي حَازِمٍ قَالَ اخْتَلَفَ النَّاسُ بِاَيِّ شَيْءٍ دُووِيَ جُرْحُ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَوْمَ اُحُدٍ فَسَاَلُوا سَهْلَ بْنَ سَعْدٍ السَّاعِدِيَّ وَكَانَ مِنْ آخِرِ مَنْ بَقِيَ مِنْ اَصْحَابِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِالْمَدِينَةِ فَقَالَ وَمَا بَقِيَ مِنْ النَّاسِ اَحَدٌ اَعْلَمُ بِهِ مِنِّي كَانَتْ فَاطِمَةُ عَلَيْهَا السَّلَام تَغْسِلُ الدَّمَ عَنْ وَجْهِهِ وَعَلِيٌّ يَاْتِي بِالْمَاءِ عَلَى تُرْسِهِ فَاُخِذَ حَصِيرٌ فَحُرِّقَ فَحُشِيَ بِهِ جُرْحُهُ [ر: ۲۴۰].

---

۱) فتح الباری: ۹/۴۲۷).

۲) صحیح البخاری کتاب البیوع باب شراء الدواب والحمیر رقم الحدیث ۲۰۹۷ . ص . ۴۱۴).

دامام بخاري رحمه الله مقصد دادي چه ښځه خپل مواقع زينت خپل خاوند ، خپل پلار او خپل خوني وغيره په مخکښې ظاهرولې شي.

دروايت نه ظاهر دى چه حضرت فاطمه رضي الله عنها خپل لاسونه او مخ دحضرت نبى عليه السلام په مخکښې ظاهر کړل چه ددې نه معلوم شو چه مواضع زينت ښځه دخپل پلار په مخکښې ظاهرولې شي.

قوله: وكان من اخر من بقي من اصحاب النبي ﷺ بالمدينة: مدينه منوره کښې حضرت سهل بن سعد ساعدى رضي الله عنه دټولونه آخرى صحابى وو. لېکن داحديث دراوى کيدو په اعتبار سره آخرى صحابى دې. ګنې حضرت سهل دژوند د آخرى ايام کښې محمود بن الربيع رضي الله عنه او محمود بن لبيد رضي الله عنه مدينه منوره کښې وو. اودا دواړه صحابيان ووز ليکن دحضرت نبى کريم ﷺ نه ددوى سماع ثابته نه ده.(۱)

«ترس» ډهال ته وئيلې شي يعنى حضرت على رضي الله عنه په ډهال کښې اوبه راوړې اواچولې ئې ، ديو پوزکى ټکړه ئې واخستله اووې سيزله ، او دحضرت نبى کريم ﷺ زخم ددې نه ډک شو.

«حشى» بروزن «دعى» دا باب نصر نه دماضى مجهول صيغه ده. «حشا ن حشوا ... الوسادة بالقطن» تکيه ډکول مالوچ «فحشى به جرحه» يعنى ددې پوزکى په ذريعه دحضرت نبى کريم ﷺ زخم ډک شو.

فائده : امام بخاري رحمه الله په ترجمة الباب کښې چه کوم آيت کريمه ذکر فرمائيلې دې ، علامه شبير احمد عثمانى دهغې په تفسير کښې ليکى:

" سنګار په عرف کښې خارجى او کسب کښې آرائش ته وئيلې شي . لکه لباس يا کالى وغيره سره چه حاصل شى ، داحقر په نيزد " زينت " ترجمه د " سنګار " په ځائې " زيبائش " کړې شوې وې نو زيات جامع او مناسب به وې ، دزيبائش لفظ هر قسم خلقى او کسب کښې زينت ته شامل دې . که هغه دجسم پيدائشى ساخت سره متعلق وى يا پوشاك وغيره خارجى تيس تپاس سره ، خلاصه او مطلب دادې چه دښځې دپاره د هيڅ قسمه خلقى يا کسبى زيبائش اظهار بجزد محرم چه دهغې ذکر مخکښې رازى د هيچا په مخکښې جائز نه ده ، خو چه د څومره زيبائش ظهور ضرورى دې او ددې ظهور بسبب عدم قدرت يا ضرورت نه شى منع کيدې ، ددې دمجبورئى په وجه يا بضرورت دهغې پرده نه کولو کښې هيڅ باك نشته دې (بشرطيکه دفتنې ويره نه وى) دحديث او آثار نه ثابتيږى مخ او تلى په «الاما ظهر منها» کښې داخل دى. ځکه چه ډير دينى او دنياوى ضرورتونه ددې په کهلاؤ ساتلو کښې مجبور وى. که ددې دپټولو مطلقاً حکم اوکړې شى نو دښځو دپاره به په کاروبار کښې سخته پريشانى او مشکل پيداشى ، مخکښې فقهاء کرامو «قدمين» هم په دې اندامونو باندې قياس کړى دى. اوکله چه اعضا مستثنى شو نو ددې متعلقات لکه ګوتمه ، چهلا ، يا نکريزې يا کاجل وغيره هم په دې استثنا کښې داخليدل به منلې کيږى.

۱) فتح البارى: ۴۲۹/۹).

لیکن دادې واضح وی چه په «الا ما ظهر منها» کښې صرف ښځو له په ضرورت کښې دې اندامونو د کهلاؤ ساتلو اجازت دې ،نامحرم سړی ته اجازت نشته دې چه هغوی دې سترګې جنګوی اوددوی داندامونو نظاره دې کوی ، شائد ددې وجې ددې اجازت نه مخکښې دغض بصر حکم مومناتو ته اووئیلو.معلوم شو چه یو طرف دچا د اندامونو ښکاره کولو اجازت دې له مستلزم نه دې چه بل ته دې کتل هم جائز وی. آخر سړی چه دکومو دپاره د پردې حکم نشته دی، په دې پورتنی آیت کښې دې ښځو ته دکتلو نه منع کړې شوی دی ، او داشان داکتل پکار دی چه په دې آیتونوکښې محض د ستر مسئله بیان شوې ده ، یعنی ددې نه قطع نظر کولو سره چه په خپل کور کښې دننه‌وی یا بهر ، ښځه دچا په مخکښې دبدن کومه حصه دچا په مخکښې ښکاره کول جائزدی،باقی مسئله دحجاب یعنی شریعت دې له په کومو حالاتو کښې دکور نه بهر وتل او دسیروسیاحت اجازت ورکړې دې په دې ځائې کښې مذکور نه دی. اومونږ چه دفتنې نه کیدو کوم شرط زیات کړې دې نوهغه دنورو دلائلو او قواعدشرعیه نه ماخوذدی چه په آدنی مراجعت نصوص اوتپوس کولوسره معلومیدیشی،(۱)

۱۲۳=بَاب وَالَّذِينَ لَمْ يَبْلُغُوا الْحُلُمَ مِنْكُمْ

[۴۹۵۱] حَدَّثَنَا اَحْمَدُ بْنُ مُحَمَّدٍ اَخْبَرَنَا عَبْدُ اللّٰهِ اَخْبَرَنَا سُفْيَانُ عَنْ عَبْدِ الرَّحْمٰنِ بْنِ عَابِسٍ سَمِعْتُ ابْنَ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُمَا سَاَلَهُ رَجُلٌ شَهِدْتَ مَعَ رَسُولِ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الْعِيدَ اَضْحًى اَوْ فِطْرًا قَالَ نَعَمْ وَلَوْلَا مَكَانِي مِنْهُ مَا شَهِدْتُهُ يَعْنِي مِنْ صِغَرِهِ قَالَ خَرَجَ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَصَلَّى ثُمَّ خَطَبَ وَلَمْ يَذْكُرْ اَذَانًا وَلَا اِقَامَةً ثُمَّ اَتَى النِّسَاءَ فَوَعَظَهُنَّ وَذَكَّرَهُنَّ وَاَمَرَهُنَّ بِالصَّدَقَةِ فَرَاَيْتُهُنَّ يَهْوِينَ اِلَى اٰذَانِهِنَّ وَحُلُوقِهِنَّ يَدْفَعْنَ اِلَى بِلَالٍ ثُمَّ ارْتَفَعَ هُوَ وَبِلَالٌ اِلَى بَيْتِهِ [ر:۹۸].

دامام بخاری رحمه الله مقصد ددې ترجمة الباب نه دادې چه نابالغه بچی چه تراوسه پورې جنسی مسائلو نه ناواقف وی ، هغوی ښځو له راتلې شی ، حضرت عبدالله بن عباس رضي الله عنهما هم داسې بچې وو ، ددې وجې هغه به هم راتلو.

۱۲۴=بَاب طَعْنِ قول الرجل لصاحبه هل اعرستم الليلة الرَّجُلِ ابْنَتَهُ فِي الْخَاصِرَةِ عِنْدَ الْعِتَابِ

[۴۹۵۲] حَدَّثَنَا عَبْدُ اللّٰهِ بْنُ يُوسُفَ اَخْبَرَنَا مَالِكٌ عَنْ عَبْدِ الرَّحْمٰنِ بْنِ الْقَاسِمِ عَنْ اَبِيهِ عَنْ عَائِشَةَ قَالَتْ عَاتَبَنِي اَبُو بَكْرٍ وَجَعَلَ يَطْعُنُنِي بِيَدِهِ فِي خَاصِرَتِي فَلَا يَمْنَعُنِي مِنَ التَّحَرُّكِ اِلَّا مَكَانُ رَسُولِ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَرَاْسُهُ عَلَى فَخِذِي [ر:۳۲۷].

امام بخاری رحمه الله دوه مسئلې بیان کړې دی ، یو دا چه آیا سړې بل سړی ته داوئیلې شی چه تا دشپې خپلې بی بی سره هم بسترې کړې ده . او دوئمه مسئله داده چه دعتاب په موقع

---

۱) تفسیر عثمانی ، تفسیرسوره النور: ۲۷۱ ، ۲۷۲).

باندې پلار خپله لوره اوهلې شي ، ترکومې چه د دوئمې مسئلې تعلق دې هغه خو د حضرت عائشه رضی الله عنها او حضرت ابوبکر صدیق رضی الله عنه دقصې نه صفا صفا معلومیږی لیکن رومبۍ مسئله دحدیث باب نه ثابته نه ده.

① علامه کرمانی رحمه الله فرمائی چه په ترجمة الباب کښې مذکوره رومبۍ مسئله دصحیح بخاری په اکثرو نسخو کښې نشته دې ، (۱) نو د فتح الباری په نسخه کښې صرف «باب طعن الرجل ابنته فی الخاصرة عند العتاب» الفاظ دی. حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائی چه په ترجمة الباب کښې د رومبۍ مسئلې اضافه ابن بطال په خپله شرح کښې کړې ده. (۲) که مذکوره مسئله واقعی ترجمة الباب کښې وی بیا داشکال هیڅ خبره نشته دې .البته که دت مسئله وی نو بیا ترجمة الباب او حدیث په مینځ کښې ربط سلسله کښې مختلف توجیهات بیان کړې شوی دی.

② نو ابن منیر مالکی رحمه الله فرمائی چه د پلار د پاره دا ممنوع دی چه هغه دخپلې لور په خاصره باندې لاس کیږدی. لیکن په حالت دعتاب کښې ددې اجازت دې. لکه څنګه چه حدیث باب کښې دحضرت صدیق اکبر رضی الله عنه حالت عتاب کښې داسې اوکړل ، که د محبت خبرې کیږی نو په داسې مخصوص حالت کښې تپوس کولې شی نو هغه لیکی :

«والجامع بینهما ان کلا الامرین مستثنی فی بعض الحالات فامساك الرجل بخاصرة لمثل وابنته ممنوع الا مثل هذه الحاجة وسؤال الرجل صاحبه عما فعله فی کسر بیته ممنوع وقدور دالنهی الا فی هذه الحالة المقتضیة للبسط» (۳)

③ مولانا رشیداحمد ګنګوهی رحمه الله فرمائی چه ترجمة الباب کښې مذکوره مسئله امام بخاری رحمه الله دحدیث نه قیاس په ذریعه ثابت کړی . په حدیث کښې دی چه حضرت ابوبکر صدیق رضی الله عنه حضرت نبی کریم صلی الله علیه وسلم لره راغلو نو حضرت نبی کریم صلی الله علیه وسلم په دې حالت کښې هغه دراتلونه منع کړو نو ددې نه داعراس متعلق دسوال جواز بطریق اولی معلومیږی څکه چه دسوال درجه خو بهر حال دې حالت کښې کم دې نو حضرت فرمائی چه :

«اراد اثبات ذالك قیاسا علی ماذکر فی الحدیث ان اباب‍کر دخل علیهما والنبی صلی الله علیه وسلم واضع راسه علی فخذها فلما لم یمنعه ذالك علم جواز سواله عن الاعراس بالطریق الاولی لانه ادون من ذالك وایسر» (۴)

---

۱) اوګورئ شرح البخاری للکرمانی: ۱۹/۱۷۶).
۲) فتح الباری: ۹/۴۳۱).
۳) المتواری علی تراجم ابواب البخاری لابن منیر : ۲۹۱ ، ومغنی الکسر الجانب والناحیة).
٤) لامع الداری : ۹/۳۳۸، ۳۳۹ ، وفی تقریر المکی وراسه علی فخذی فیه الترجمه لانه لما جاز ان یری احد هذه الحاله بین المراوزوجته جاز ان یقول له هل اعرستم اللیله (وانظر تعلیقات لامع الداری: ۹/۳۳۸).

④حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائی چه امام بخاری رحمه الله په ترجمة الباب کښې مذکوره مسئله ذکر کوی او مخکښې بیاض پریږدی چه په هغه ځائې کښې ددې مسئلې داثبات متعلق څه حدیث لکه ابوطلحه اوام سلیم قصه مشهوره ده چه دده دبچی انتقال شوې وو ، ام سلیم حضرت ابوطلحه رضی الله عنه ته اونه وئیل ، دواړو شپه تیره کړه،بیا سحر ئې هغه ته اووئیل. حضرت ابوطلحه رضی الله عنه حضرت نبی اکرم ﷺ ته دامسئله بیان کړه نو حضرت نبی کریم ﷺ اوفرمائیل چه ((هل اعرستم اللیلة)) نو هغوی اووئیل چه نعم.

دا قصه امام مخکښې په کتاب العقیقه کښې ذکر کړې ده . نو امام بخاری رحمه الله دمذکوره مسئله دثبوت دپاره داشان څه حدیث ذکر غوښتل لیکن هغه بیاض باقی شو او هغه ته دحدیث ذکر کولو موقع ملاؤ نشو ، نو حضرت حافظ ابن حجر رحمه الله لیکی:

((والذی یظهرلی ان المصنف اخلی بیاضا لیکتب فیه الحدیث الذی اشار الیه وهو هل اعرستم اوشیئا مما یدل علیه وقد وقع ذالك فی قصه ابی طلحة وام سلیم عند موت ولدیهما وکتمتها ذالك عنه حتی تعشی وبات معها فاخبر بذالك ابوطحلة النبی ﷺ فقال اعرستم اللیلة قال نعم ، وسیاتی بهذا اللفظ فی اوائل کتاب العقیقة))(۱)

⑤حضرت شیخ الحدیث مولانا زکریا رحمه الله فرمائی چه امام بخاری رحمه الله دتشحیذ اذهان دپاره حدیث نه دې ذکر کړې چه قاری پخپله غور او تدبر اوکړی ددې وجې ئې مناسب حدیث راوښکلو. نو هغه لیکی چه :

((والاوجه عند هذا العبد النصف وهو الراجح عندی فی امثال هذه المواضع ان الامام البخاری رحمه الله کثیرا مایخلی الابواب عن الروایات تشحیذ لاذهان اشارة الی انه یثبت بحدیث وارد فی صحیحه فینبغی ان یجهد فی التتبع والتدبر بسهر اللیالی)) (۲)

---

۱) فتح الباری: ۴۳۱/۹).
۲) الابواب والترجم:۷۷/۲).

کتاب الطلاق

کتاب الطلاق :الأحاديث (۴۹۵۳-۵۰۳۵)

د صحیح بخاری کتاب الطلاق په دری پنځوس بابونو باندې مشتمل دی مونږ چه کومه نسخه د متن په طوراختیار کړې ده په دې کښې (۵۱) بابونه دی په اصل کښې په بعضې نسخو کښې چرته لفظ د ،،باب،، شته اوپه بعضې کښې نشته مثلاً دا مونږ چه کومه نسخه اختیار کړې ده په دې کښې اولنې باب د «إذا طلقت الحائض»نه شروع کیږی اوحافظ اوعینی په نسخو کښې اولنې باب د قرآن کریم په آیت«یا ایها النبی إذا طلقتم..»باندې قائم شوی دې حال دا چه زمونږ په نسخې کښې په دې باندې باب نشته په کتاب الطلاق کښې امام بخاری یو سل اتلس احادیث ذکر کړی دی په دې کښې (۲۶) احادیث تعلیقاً یا متابعتاً مذکور دی دوه نوی احادیث مکرر دی او شپږ ویشت (۲۶) احادیث په کتاب الطلاق کښې په اول ځل راغلی دی په دې کښې یوولس داحادیثو نه سوا د باقی احادیثو تخریج امام مسلم هم کړې دې په کتاب الطلاق کښې د صحابو رضی الله عنهم او سلفو نه نوی (۹۰) آثار امام بخاری ذکر کړی دی

په کتاب الطلاق کښې امام بخاری د لعان، ظهاراوعدت مسائل هم بیان کړی دی دعدت مسائل امام د ۳۵ بابونونه پس ذکر کړی دی په بعضې نسخو کښې هلته د مستقل ،،کتاب العدة،، عنوان هم شته ـ

بِسۡمِ اللّٰهِ الرَّحۡمٰنِ الرَّحِیۡمِ

۶۸=کتاب الطلاق

بَاب قَوْلُ اللّٰهِ تَعَالٰى: يٰۤاَيُّهَا النَّبِيُّ اِذَا طَلَّقْتُمُ النِّسَآءَ فَطَلِّقُوْهُنَّ لِعِدَّتِهِنَّ وَاَحْصُوا الْعِدَّةَ [الطلاق: ۱] أَحْصَيْنَاهُ [يٰس : ۱۲]

حَفِظْنَاهُ وَعَدَدْنَاهُ وَطَلَاقُ السُّنَّةِ اَنْ يُطَلِّقَهَا طَاهِرًا مِنْ غَيْرِ جِمَاعٍ وَيُشْهِدَ شَاهِدَيْنِ

د طلاق معنی لغة رفع القید ده او اصطلاح شرع کښې دنکاح دقید رفع الید ته طلاق وئیلې شی. (۱)

مخکښې امام بخاری رحمه الله آیت ذکر کړې دې ﴿يٰۤاَيُّهَا النَّبِيُّ اِذَا طَلَّقْتُمُ النِّسَآءَ﴾ ((طَلَّقْتُمْ)) دجمعې صیغه یا خو تعظیماً استعمال کړې شوې ده یا امت هم په دې کښې شامل دې، تقدیر عبارت دې.((یاایها النبی وامته اذ طلقتم.....))اودا هم احتمال دې چه((قل)) محذوف اومنلې شی تقدیر به عبارت به وی،((یاایها النبی قل لامتك اذا طلقتم))(۲)

((لعدتهن))کښې لام وخت دپاره دې اودعدت نه عدت الرجال مراد دې،دعدت دوه قسمونه دی . ① یو عدت الرجال او ② دویم عدت النساء . عدت الرجال ته عدت الطلاق هم وئیلې شی . مراد ددې نه هغه زمانه ده چه په هغې کښې سړی ته دطلاق ورکولو دپاره مامور کړې شوې وی.او هغه د طهر زمانه ده. دعدت النساء نه هغه زمانه مراد ده چه په هغې کښې ښځه عدت تیروی.هغه موقت الحیض دې،(۳)

د((واحصوا العدة)) مفهوم متعین کولو دپاره((احصیناه))چه قران پاك کښې په بل ځائې کښې راغلی دی تفسیر دې،دا تفسیر دابو عبیده دې. (۴)

دې نه پس مصنف د طلاق دسنت تعریف کړې دې چه سړې په داسې طهر کښې دې طلاق ورکړی چه په هغې کښې هغه جماع نه وی کړې اوبیا ددې عدت تیر کړی.دحضرات ائمه ثلاثه مسلك هم دادې. (۵)

او حضرات حنفیه په دې ځائې کښې د طلاق سنت دوه صورتونه دی . یو صورت خو دا دې چه داسې طهر کښې دې طلاق ورکړې شی چه په هغې کښې ئې جماع نه وی کړې،اودې نه پس دعدت تیرولو نه پس ښځه دې پرېښودې شی او هیڅ طلاق دې ورنکړې شی.

او دویم صورت دادې چه سړې دې په یو طهر کښې یو طلاق ورکړی، بیا په دویم طهر کښې

---

۱) فتح ا لباری: ۴۳۳/۹، عمده القاری: ۲۲۵/۲۰).

۲) فتح الباری: ۴۳۴/۹،عمده ألقاری: ۲۲۵/۲۰).

۳) فیض الباری: ۳۰۹/۴).

٤) فتح البار: ۴۳٤/۹).

۵) المغنی لابن قدامه کتاب الطلاق : ۲۷۸/۷).

دونم طلاق ورکړې شي. او په دريم طهر کښې دې دريم طلاق ورکړې شي.
ړومبی صورت ته احناف طلاق احسن وائي او دويم صورت ته طلاق حسن وائي او ددوی په نيز طلاق احسن او طلاق حسن دواړه طلاق سنتو کښې شامل دی. سفيان ثوری رحمه الله نه هم دا نقل دی. (۱)

مګر دجهمورو په نيز طلاق سنت صرف ړومبې صورت دې، امام بخاری رحمه الله د جمهورو تائيد کړې دې.

[۴۹۵۳] حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ قَالَ حَدَّثَنِي مَالِكٌ عَنْ نَافِعٍ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا أَنَّهُ طَلَّقَ امْرَأَتَهُ وَهِيَ حَائِضٌ عَلَى عَهْدِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَسَأَلَ عُمَرُ بْنُ الْخَطَّابِ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَنْ ذَلِكَ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مُرْهُ فَلْيُرَاجِعْهَا ثُمَّ لِيُمْسِكْهَا حَتَّى تَطْهُرَ ثُمَّ تَحِيضَ ثُمَّ تَطْهُرَ ثُمَّ إِنْ شَاءَ أَمْسَكَ بَعْدُ وَإِنْ شَاءَ طَلَّقَ قَبْلَ أَنْ يَمَسَّ فَتِلْكَ الْعِدَّةُ الَّتِي أَمَرَ اللَّهُ أَنْ تُطَلَّقَ لَهَا النِّسَاءُ [ر: ۴۶۲۵].

حضرت عبدالله بن عمر رضی الله عنه فرمائی چه هغوی خپلې ښځې ته دحضرت نبی کريم صلی الله عليه وسلم په زمانه کښې د حيض په حالت کښې طلاق ورکړو. حضرت عمرفاروق رضی الله عنه ددې متعلق د حضرت نبی اکرم صلی الله عليه وسلم نه تپوس اوکړونو حضرت نبی کريم صلی الله عليه وسلم اوفرمائيل چه ده ته درجوع کولو حکم . بيا دې دا روغان سره اوساتی، تر دې پورې چه پاکه شی، بيا ورته حيض راشی، بيا پاکه شی ،بيا که هغه غواړی نو دې نه پس دې خپل ځان سره اوساتی او که غواړی نو دصحبت کولونه مخکښې دې طلاق ورکړی. هم دا هغه عدت دې چه دهغې دپاره ښځوته طلاق ورکولو حکم الله تعالیٰ ورکړې دې.

قوله: طلق امراته وهي حائض: ددې ښځې نوم علامه نووی رحمه الله په تهذيب کښې آمنه بنت غفار ليکلې دې، بعضو امنه بنت عمار اود مسند احمدپه روايت کښې نوار راغلې دې. حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائی چه په دې روايتونوکښې تطبيق کيديشی چه آمنه ئې نوم اونوار ئې لقب وی. (۲)

قوله: مره فليراجعها: که چا دحيض په حالت کښې خپلې بی بی ته طلاق ورکړو نو د طلاق نه درجوع متعلق دائمه اختلاف دې . د امام مالک رحمه الله او امام داود ظاهری رحمه الله په نيز رجوع کول واجب دی. امام احمد رحمه الله نه هم دا روايت دې او دحنفيه په نيز هم دا مختار دی. (۳) ځکه چه حديث باب کښې ((فليراجعها)) د امر صيغه ده. چه په وجوب باندې دلالت کوی، لهذا رجوع کول واجب دی. ((عملا بحقيقة الامر ورفعا للمعصية بقدر الممكن))

---

۱) اوګورئ مختصر اختلاف العلماء للطحاوی : ۳۷۵/۲ . طلاق السنه رقم المسئله: ۸۷۹،والهدايه کتاب الطلاق : ۳۵٤/۲).
۲) فتح الباری: ۴۳۵/۹،وتلخيص الحبير: ۲۰۶/۲).
۳) اوګورئ المغنی لابن قدامه : ۱۰۰/۷، البحر الرائق: ۲۴۲/۳ . ورد المختار: ۲۲۳/۳).

دامام شافعی رحمه الله په نیزرجوع کول مستحب دی اودحنابله مختار مسلك هم دادې. (۱)

قوله: ثُمَّ لِيُمْسِكْهَا حَتَّى تَطْهُرَ ثُمَّ تَحِيضَ ثُمَّ تَطْهُرَ: مطلب دادې چه په کوم حیض ئې طلاق ورکړې وو، دې سره دې متصل طهر کښې طلاق نه ورکوی بلکه دې نه پس حیض چه کله راشی او بیابل طهر راشی نو هم په دې دویم طهر کښې طلاق ورکولې شی.

چه په کوم حیض ئې طلاق ورکړې دې دې سره متصل طهر کښې طلاق دشافعیه او حنفیه د دواړو داصح قول مطابق جائز نه دې بلکه دراتلونکی طهر انتظار دې اوشی او دا انتظار واجب دې.

دامام احمد رحمه الله او امام مالك په نیز دا جائز دی. البته که طهر ثانی پورې طلاق موخر کړې شی نو مستحب دی، دامام ابوحنیفه رحمه الله یوروایت هم ددې مطابق دې.

حافظ ابن تیمیه رحمه الله «المحرر» کښې قول اول اختیار کړې دې، طهر اول کښې طلاق ورکولو ته هغه بدعت وئیلی دی. (۲)

امام بخاری رحمة الله علیه په دې مسئله کښې څه تفصیل نه دې بیان فرمائیلې. حدیث باب دحنفیه او شوافع مستدل دې.

باب إِذَا طُلِّقَتِ الْحَائِضُ يُعْتَدُّ بِذَلِكَ الطَّلَاقِ

یعنی که ښځې ته په حیض کښې طلاق ورکړې شو نو ددې طلاق اعتبار به کولې شی، امام بخاری رحمه الله واضحه فیصله کړې ده چه دجمهور او ائمه اربعه مسلك دادې چه په حیض کښې طلاق ورکول حرام دی، لیکن طلاق به واقع کیږی. (۳)

حافظ ابن تیمیه رحمه الله، علامه ابن قیم رحمه الله، علامه ابن حزم رحمه الله، ابراهیم بن اسماعیل بن علیه رحمه الله اودبعضو روافضو مذهب دادې چه په حیض کښې دطلاق اعتبار نشته دې، طلاق به واقع کیږی نه. (۴)

داحضرات دابو داود رحمه الله ددې روایت نه استدلال کوی چه کوم هغوی د «ابوالزبیر عن ابن عمر» په طریق نقل کړې دې. «طلق عبدالله بن عمر امراته وهی حائض علی عهد رسول الله ﷺ فسأل عمر رسول الله ﷺ فقال ان عبدالله بن عمر طلق امراته وهی حائض قال عبدالله فردها علی ولم یرها شیئا» (۵)

ددې حدیث په آخر کښې دی چه «ولم یرها شیئا» ددې نه استدلال کوی او داحضرات فرمائی چه په حیض کښې طلاق معتبر نه دې.

---

۱) المغنی لابن قدامه: ۱۰۰/۷. وتکمله فتح الملهم : ۱۳۵/۱).

۲) اوګورئ فتح الباری: ۴۳۸/۹، والبحر الرائق : ۲۴۲/۳ . والمغنی: ۱۰۱/۷).

۳) اوګورئ بدائع الصنائع، فصل واما حکم طلاق البدعه : ۹۶/۳، المجموعه شرح المهذب العلاق فی الحیض یحتسب: ۷۸/۱۶).

٤) فیض الباری: ٤/، والمحلی لابن حزم لا یحل ان یطلق امراته فی حیتها : ۶۱/۱۰، وزاد المعاد، حکم رسول الله ﷺ فی تحریم طلاق الحائض : ۲۲۱/۵).

۵) سنن أبی داود تفریع ابواب الطلاق باب فی طلاق السنه : ۲۵۲/۲، رقم: ۵۸۱۲).

جمهور ددې استدلال مختلف جوابونه ورکوی.

① رومبی جواب دادې چه د ((ولم یرها شیئا)) اضافه د ابوالزبیر تفرد دې، امام ابوداود رحمه الله فرمائی که د ابوالزبیر نه علاوه دا الفاظ بل چا نه روایت شوی نه دی. (۱)
ابن عبدالبر دا الفاظ منکر ګنړلی دی. (۲)

② اوکه دا الفاظ درست او صحیح اومنلې شی نو حافظ ابن عبدالبر فرمائی چه ددې مطلب به دا وی چه ((لم یرها شیئا مستقیما لکونها لم تقع علی السنة)) یعنی د حیض په ورځو کښې حضرت نبی کریم صلی الله علیه وسلم د طلاق ورکولو اقدام لره صحیح اونه ګنړلو. علامه خطابی رحمه الله او امام شافعی رحمه الله هم ددې الفاظو دمنلو په صورت کښې دا شان مطلب بیان کړې دې. (۳)

③ حضرت مولانا خلیل احمد سهارنپوری رحمه الله فرمائی چه د ((لم یرها)) ضمیر د ((رجعة)) طرفته هم واپس کیدیشی ((ای لم یرالرجعة شیئا ممنوعا)) یعنی طلاق نه رجوع کول حضرت نبی کریم صلی الله علیه وسلم ممنوع اونه ګنړل. (۴)

دجمهورو استدلال په دې ځائې کښې دآخری روایت نه دې، په هغې کښې حضرت عبدالله بن حضرت عمر فاروق رضی الله عنه فرمائی چه ((حسبت علی بتطلیة)) په دې کښې تصریح ده چه هغوی ذحیض په زمانه کښې چه کوم طلاق ورکړې وو هغه معتبر اوګنړلې شو.

[۴۹۵۴] حَدَّثَنَا سُلَيْمَانُ بْنُ حَرْبٍ حَدَّثَنَا شُعْبَةُ عَنْ أَنَسِ بْنِ سِيرِينَ قَالَ سَمِعْتُ ابْنَ عُمَرَ قَالَ طَلَّقَ ابْنُ عُمَرَ امْرَأَتَهُ وَهِيَ حَائِضٌ فَذَكَرَ عُمَرُ لِلنَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ لِيُرَاجِعْهَا قُلْتُ تُحْتَسَبُ قَالَ فَمَهْ
وَعَنْ قَتَادَةَ عَنْ يُونُسَ بْنِ جُبَيْرٍ عَنِ ابْنِ عُمَرَ قَالَ مُرْهُ فَلْيُرَاجِعْهَا قُلْتُ تُحْتَسَبُ قَالَ أَرَأَيْتَ إِنْ عَجَزَ وَاسْتَحْمَقَ حَدَّثَنَا أَبُو مَعْمَرٍ حَدَّثَنَا عَبْدُ الْوَارِثِ حَدَّثَنَا أَيُّوبُ عَنْ سَعِيدِ بْنِ جُبَيْرٍ عَنِ ابْنِ عُمَرَ قَالَ حُسِبَتْ عَلَيَّ بِتَطْلِيقَةٍ [ر: ۴۶۲۵].

د ((فمه)) باره کښې دوه احتماله دی.

① یو دا چه ما استفهامیه دې او ((ه)) وقف دپاره ده. ((ای فما یکون ان لم تحتسب)) یعنی هغه به طلاق ولې شمار نه وی؟ . (۵)

② اودویم احتمال دادې چه ((هاء)) اصلیه وی او ((مه)) لره کلمه زجر اومنلې شی، ((ای کف عن

---

۱) سنن ابو داود تفریع ابواب الطلاق : ۶۵۲/۲، رقم : ۵۸۱۲).
۲) فتح الباری: ۴۴۳/۹).
۳) فتح الباری: ۴۴۳/۹).
۴) بذل المجهود: ۶۱/۳).
۵) فتح ا لباری: ۴۴۱/۹، وقال ابن عبدالبر : قول ابن عمر : فمه، معناه فای شئ یکون اذالم یعتدبها انکار القول السائل ایعتدبها فکانه قال وهل من ذالک بد).

هذا الکلام فانه لابد من وقوع الطلاق بذالك»(۱)

قوله: وَعَنْ قَتَادَةَ عَنْ يُونُسَ بْنِ جُبَيْرٍ: ددې عطف سند اول کښې «عن انس بن سيرين» باندې دې اودا موصول دې (۲)

قوله: أَرَأَيْتَ إِنْ عَجَزَ وَاسْتَحْمَقَ: په دې جمله کښې درې مطلبونه بيان شوی دی.

① يو دا که هغه (ابن عمر رضي الله عنه په صحيح طريقه باندې د طلاق ورکولو نه) عاجز شو او هغه (دحيض په حالت کښې طلاق ورکړو) دحماقت ارتکاب ئې اوکړو نو آيا طلاق به واقع نه وی اوآيا ددې اعتبار به کولې نه شی؟ ظاهر دې چه کولې به شی.

② او دويم مطلب دادې که هغه ښځې طرفته د رجوع کولو نه عاجزه شوې وې او حضرت نبی کريم ﷺ د حکم تعميل ئې نه وې کړې نو دحماقت ارتکاب به ئې کړې وې نو آيا طلاق به وی نه واقع شوې، طلاق خو به واقع شوې وې. (۳)

مذکوره دواړو صورتونو کښې «إِنْ عَجَزَ وَاسْتَحْمَقَ» شرط دې اوجزاء محذوف ده، «الايقع الطلاق»

③ علامه کرمانی رحمه الله فرمائی چه دا هم احتمال دې که «ان» لره نافيه اومنلې شی، «ای لم يعجزابن عمرولا استحمق لانه ليس بطفل ولا مجنون» يعنی ابن عمر رضي الله عنه نه يو عاجزه سړې دې او نه هغه په حماقت کښې داسې اوکړل ځکه چه هغه څه بچې يا مجنون خونه دې. (۴)

۲=بَابُ مَنْ طَلَّقَ وَهَلْ يُوَاجِهُ الرَّجُلُ امْرَأَتَهُ بِالطَّلَاقِ

مذکوره ترجمة الباب په دوه جزونو باندې مشتمل دې، رومبې جز «من طلق» دا جز ابن بطال حذف کړې دې ځکه چه دهغه په نيز ددې هيڅ معنی نشته دې. (۵)

امام ابن حجر رحمه الله فرمائی چه ددې نه دامام بخاری رحمه الله مقصد دطلاق شرعی جواز خودل دی. امام ابوداود رحمه الله يو بل حديث روايت کړې دې «أبغض الحلال الى الله الطلاق» ليکن دا روايت هغه صورت باندې محمول دې چه کله طلاق بغير دڅه سبب نه ورکړې شی. (۶)

علامه عينی رحمه الله فرمائی چه «من طلق» کلام غير مفيد دې. خو که تقديری عبارت ويستې شی نو په دې صورت کښې به دا کلام مفيد کيدې شی. او تقديری عبارت داشان ويستې شی چه «هذا باب فی بيان حکم من طلق امراته هل يباح له ذالك» يعنی آيا طلاق ورکول

---

۱) فتح الباری: ۴۴۱/۹).
۲) فتح الباری: ۴۴۰/۹).
۳) مذکوره دواړو مطلبونو دپاره اوګورئ فتح الباری: ۴۴۱/۹).
۴) شرح الکرمانی: ۱۷۹/۱۹).
۵) فتح الباری: ۴۴۶/۹، وعمده القاری: ۲۲۹/۲۰).
۶) فتح الباری: ۴۴۶/۹).

مباح دی ؟امام بخاری رحمه الله جواب نه دي ذکرکړي،جواب محذوف دي،«نعم»یعنی آو جی طلاق ورکول جائز دی.(۱)

د ترجمة الباب دوئم جز دی«هل یواجه الرجل امراته باطلاق»یعنی آیا ښځي ته باالمشافه طلاق ورکولې شی؟ په دې ځائې کښې هم جواب ذکر نه دې فرمائیلې«اعتمادا علی ما یفهم من حدیث الباب»او په دې ځائې کښې هم هغه جواب دې یعنی«نعم».

امام بخاری رحمه الله دې جزسره لفظ د«هل»راوړی او دې طرفته اشاره کوی چه باالمشافه طلاق ورکول خلاف اولی دی، خوکه ضرورتوی نو بله خبره ده.(۲)

[۴۹۵۵] حَدَّثَنَا الْحُمَيْدِيُّ حَدَّثَنَا الْوَلِيدُ حَدَّثَنَا الْأَوْزَاعِيُّ قَالَ سَأَلْتُ الزُّهْرِيَّ أَيُّ أَزْوَاجِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ اسْتَعَاذَتْ مِنْهُ قَالَ أَخْبَرَنِي عُرْوَةُ عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا أَنَّ ابْنَةَ الْجَوْنِ لَمَّا أُدْخِلَتْ عَلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَدَنَا مِنْهَا قَالَتْ أَعُوذُ بِاللَّهِ مِنْكَ فَقَالَ لَهَا لَقَدْ عُذْتِ بِعَظِيمٍ الْحَقِي بِأَهْلِكِ قَالَ أَبُو عَبْد اللَّهِ رَوَاهُ حَجَّاجُ بْنُ أَبِي مَنِيعٍ عَنْ جَدِّهِ عَنْ الزُّهْرِيِّ أَنَّ عُرْوَةَ أَخْبَرَهُ أَنَّ عَائِشَةَ قَالَتْ

په دې حدیث کښې چه کومه واقعه بیان شوې ده دهغې تفصیل راتلونکو دوؤحدیثونوکښې رازی. دحدیث په آخر کښې دی چه«لَقَدْ عُذْتِ بِعَظِيمٍ الْحَقِي بِأَهْلِكِ»«الحقی باهلك»طلاق به کنایه ده، حضرت نبی ﷺ دا جمله باالمشافه هغه ته اوونیله،معلوم شو چه سړې ښځي ته باالمشافه طلاق ورکولې شی.

قوله: قَالَ أَبُو عَبْدِ اللَّهِ رَوَاهُ حَجَّاجُ بْنُ أَبِي مَنِيعٍ عَنْ جَدِّهِ عَنْ الزُّهْرِيِّ: دابو منیع نوم عبیدالله بن ابی زیاد دې،اودې دحجاج نیکه دې،دحجاج دوالد نوم یوسف دې، حجاج او دده د نیکه ابومنیع امام بخاری رحمه الله صحیح کښې صرف تعلیقاً روایت ذکر کړې دې،موصولاً دده نه هیڅ روایت نه دې اخستې. (۳)

دا تعلیق ذهیلی په زهریات کښې موصولاً نقل کړې دې،(۴)

[۴۹۵۶] حَدَّثَنَا أَبُو نُعَيْمٍ حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ غَسِيلٍ عَنْ حَمْزَةَ بْنِ أَبِي أُسَيْدٍ عَنْ أَبِي أُسَيْدٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ خَرَجْنَا مَعَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ حَتَّى انْطَلَقْنَا إِلَى حَائِطٍ يُقَالُ لَهُ الشَّوْطُ حَتَّى انْتَهَيْنَا إِلَى حَائِطَيْنِ فَجَلَسْنَا بَيْنَهُمَا فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ اجْلِسُوا هَا هُنَا وَدَخَلَ وَقَدْ أُتِيَ بِالْجَوْنِيَّةِ فَأُنْزِلَتْ فِي بَيْتٍ فِي نَخْلٍ فِي بَيْتِ أُمَيْمَةَ بِنْتِ

---

۱) عمده القاری: ۲۲۹/۲).
۲) فتح الباری: ۴۴۶/۹).
۳) فتح الباری: ۴۴۷/۹، وعمده القاری: ۲۳۰/۲۰).
۴) فتح الباری: ۴۴۷/۹).

النُّعْمَانِ بْنِ شَرَاحِيلَ وَمَعَهَا دَايَتُهَا حَاضِنَةٌ لَهَا فَلَمَّا دَخَلَ عَلَيْهَا النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ هَبِي نَفْسَكِ لِي قَالَتْ وَهَلْ تَهَبُ الْمَلِكَةُ نَفْسَهَا لِلسُّوقَةِ قَالَ فَأَهْوَى بِيَدِهِ يَضَعُ يَدَهُ عَلَيْهَا لِتَسْكُنَ فَقَالَتْ أَعُوذُ بِاللَّهِ مِنْكَ فَقَالَ قَدْ عُذْتِ بِمَعَاذٍ ثُمَّ خَرَجَ عَلَيْنَا فَقَالَ يَا أَبَا أُسَيْدٍ اكْسُهَا رَازِقِيَّتَيْنِ وَأَلْحِقْهَا بِأَهْلِهَا

[۴۹۵۷] وَقَالَ الْحُسَيْنُ بْنُ الْوَلِيدِ النَّيْسَابُورِيُّ عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ عَنْ عَبَّاسِ بْنِ سَهْلٍ عَنْ أَبِيهِ وَأَبِي أُسَيْدٍ قَالَا تَزَوَّجَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أُمَيْمَةَ بِنْتَ شَرَاحِيلَ فَلَمَّا أُدْخِلَتْ عَلَيْهِ بَسَطَ يَدَهُ إِلَيْهَا فَكَأَنَّهَا كَرِهَتْ ذَلِكَ فَأَمَرَ أَبَا أُسَيْدٍ أَنْ يُجَهِّزَهَا وَيَكْسُوَهَا ثَوْبَيْنِ رَازِقِيَّيْنِ

حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مُحَمَّدٍ حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ أَبِي الْوَزِيرِ حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّحْمَنِ عَنْ حَمْزَةَ عَنْ أَبِيهِ وَعَنْ عَبَّاسِ بْنِ سَهْلِ بْنِ سَعْدٍ عَنْ أَبِيهِ بِهَذَا [ر: ۵۳۱۴].

مذکوره دواړو احادیثو کښې امام بخاری رحمه الله دابنة الجون واقعه لیکلې ده، په صحیح بخاری کښې داشان دوه واقعات دی.

دابنته الجون واقعه: ① یوواقعه خو په دې ځائې کښې حدیث باب کښې ده. حضرت ابواسید رضی الله عنه فرمائی چه مونږ حضرت نبی کریم صلی الله علیه وسلم سره یو نخلستان طرفته اووتلو، چه هغې ته شوط وائی. هرکله چه مونږ ددې دواړو دیوالونو طرفته ورغلو نوحضرت نبی کریم صلی الله علیه وسلم اوفرمائیل چه په دې ځائې کښې کینئ. حضرت نبی کریم صلی الله علیه وسلم دننه تشریف یوړو. هغه ځائې ته جونیه (چه دهغې نوم امیمه وو) راوستې شوې وه، امیمه په نخلستان کښې یو کور کښې راکوزه کړې شوې وه. حضرت نبی کریم صلی الله علیه وسلم دې ته نزدې شو نو وې فرمائیل چه ((**هبی نفسك**)) خپل ځان هبه کړه. هغې اووئیل ((**هل تهب الملكة نفسها للسوقة**)) آیا شهزادګۍ خپل ځان رعایا ((عام سړي)) ته خپل نفس هبه کولې شي؟ حضرت نبی کریم صلی الله علیه وسلم اوفرمائیل چه خپل لاس په دې باندې دایښودو دپاره وړاندې کړو چه هغې ته تسکین ورکړی. هغې اووئیل چه ((**اعوذ بالله منك**)) (ځه ستا نه دالله جل جلاله پناه غواړم). حضرت نبی کریم علیه السلام اوفرمائیل چه ((**قد عذت بمعاذ**)) (تا دداسې ذات پناه اوغوښتله چه دهغه پناه غوښتلې شي) بیا حضرت نبی کریم علیه السلام مونږ لره تشریف راوړو، او وې فرمائیل چه ائې ابو اسیده دې ته دوه رازقی جامې ورکړه، دا دده کور والو ته اورسوه.

دابن سعد رحمه الله په روایت کښې په دې کښې دومره قدرې اضافه ده چه په دې کښې ابو اسید رضی الله عنه فرمائی چه نعمان بن الجون کندی حضرت نبی کریم علیه السلام لره داسلام قبلولو دپاره راغلو. او حضرت نبی کریم علیه السلام ته ئې اووئیل چه آیا ځه دې (خپلې لور سره) سره ستا واده اونکړم چه دعربو ډیره ښکلې ښځه ده؟. حضرت نبی کریم علیه السلام اومنل او واده ئې اوکړو. دښځې راوستلو دپاره حضرت ابواسید رضی الله عنه اولیږلې شو، ابواسید هغه راوستله او دبنوساعده په مذکوره باغ کښې ئې پریښوده. اوراغلو حضرت نبی کریم علیه السلام ته ئې اطلاع ورکړه نو حضرت نبی کریم صلی الله علیه وسلم هغه ځائې ته لاړو اودا واقعه پیښه شوه. (۱)

(۱) [illegible] ۹/۴۴۸، وطبقات ابن سعد، ذکر من تزوج رسول الله صلی الله علیه وسلم من النساء فلم یجمعهن: ۸/۱۴۳، ۱۴۴)

د صحیح بخاری احادیث باب نه څو خبرې راوزي

① یو داچه‌دمذکوره ښځې نوم‌امیمه بنت نعمان بن شراحیل وو

②دوئم دا چه حضرت نبی کریم ﷺدې سره واده اونکاح کړې وه

③ دریم داچه‌مذکوره ښځه په دې نکاح باندې راضی نه وه.

④ حضرت نبی کریم ﷺته ددې دخفګان علم نه وو.

⑤ پنځم دا چه کله حضرت نبی کریم ﷺهغې لره ورغلو نو هغې دخفګان اظهار اوکړو او حضرت نبی کریم ﷺته ددې خفګان علم اوشو نو دوه رازقی جامې ئې ورکړې دمتعه په طور اوهغې ته ئې طلاق ورکړو او رخصت ئې کړه.

اوس داخبره‌پاتې کيږی چه هغه ولې راضی نه وه.په روایت باب کښې ددې ذکر نشته دی. دومره خبره خو متعین ده چه هغې ته دحضرت نبی کریم ﷺد رتبې او مقام او عظمت علم نه وو.((وهل تهب الملكة نفسها للسوقة))الفاظ نه ظاهر دی چه‌دحضرت نبی کریم ﷺد مقام نبوت او شان عظمت نه ناواقفه وه. اوس داشان یو بله واقعه اوګورئې.

②دویمه واقعه امام بخاری رحمة ا لله علیه مخکښې په کتاب الاشربة کښې باب الشرب فی الاقداح کښې ذکرکړې ده. حضرت سهل بن سعد ﷺ فرمائی چه د حضرت‌رسول کریم ﷺپه مخکښې دعربو دیوښځې ذکر اوشونو حضرت‌رسول کریم ﷺ ابواسید ﷺ ته حکم اوفرمائیل چه دې لره پیغام اولیږی. ابواسید دې لره پیغام اولیږلو،نوهغه راغله اودبنو ساعده په کورکښې ایساره شوه.حضرت‌رسول کریم ﷺ راوتلو او هغې لره ئې تشریف یوړو نو وې‌کتل چه هغه ښځې‌خپل سر ټیټ کړې وو،هرکله‌چه هغې سره حضرت‌رسول کریم ﷺ خبرې اوکړې نوهغې اوونیل چه((اعوذ باالله منك))نو حضرت‌رسول کریم ﷺ اوفرمائیل چه ماتاته‌پناه درکړه (اودائې رخصت کړه).

دې نه نه بعد ددې ښځې نه تپوس اوکړو چه تاته پته ده دا څوك‌وو؟هغې اوونیل چه نه . خلقو ورته اوونیل چه دا خو‌حضرت نبی‌کریم ﷺ وو چه تا لره ئې دنکاح پیغام درلیږلې وو،نوبیا هغه ښځې اوونیل چه څه بدبخته یم.

دابن سعد ﷺپه روایت کښې دی چه دجونیه نوم اسماء بنت النعما بن ابی الجون وو. هرکله چه راوستلې شوه نو ددې د ډول سنګار دپاره‌حضرت عائشه ﷺ او حضرت حفصه ﷺلاړې. دا ډيره حسینه وه‌نو ددې‌وجې دوی ډيرې ویریدې که حضرت رسول کریم ﷺدې سره واده اوکړو نودې طرفته به ئې پوره توجوشی. نوددې وجې دا ئې اولمسوله چه کله حضرت رسول کریم ﷺتالره راشی نو ته اووایه چه((اعوذباالله منك))ځکه چه حضرت رسول کریم ﷺته دا جمله ډيره خوښه ده. نوکله چه حضرت رسول کریم ﷺتشریف راوړو دې لره‌نو دې مذکوره جمله اوونیله‌چه ددې په وجه حضرت رسول کریم ﷺدې ته طلاق ورکړو.

حضرت رسول کریم ﷺ ته چه کله ددې نه پس معلوم شو‌حقیقت حال چه بعض ازواج مطهرات دا په دې جمله وئیلو باندې آماده کړې وه نوحضرت رسول کریم ﷺ اوفرمائیل چه

((انهن صواحب يوسف وكيدهن عظيم))(١)
دا دربيع الاول نهمې (٩) هجرئ واقعه ده.(٢)

آيامذكوره دواړه واقعات يو دى يا بيلې بيلې؟ مذكوره دواړو واقعاتو ته بعضې حضرات يو واقعه وائى،ليكن څو څيزونه په دې كښې مشترك كيدو نه باوجود څه خبرې په دې كښې مختلفې دى.

لكه دا چه په ړومبئ واقعه كښې چه حضرت رسول كريم ﷺ اميمه سره واده كړې وه نوددې وجې امام بخارى رحمه الله ددې واقعې لاندې ذكر كوى،ظاهر دى چه طلاق په هغه وخت كښې وركولې شى چه كله ړومبئ نكاح اوشوه،((الحقى باهلك))لره په طلاق باندې په هغه وخت كښې محمول كولې شى چه كله مخكښې دنكاح ثبوت اومنلې شى، كه نكاح نه وې شوې نوبيادا((الحقى باهلك))الفاظ طلاق كښې نشى شميرلې،اوترجمة الباب((وهل يواجه الرجل باالطلاق))نه نه ثابتيږى. علامه ابن عبدالبر دې ښځې سره د حضرت رسول كريم ﷺ په نكاح باندې اجماع نقل كړې ده.(٣)

خو په دوئمه واقعه كښې د واده ذكر نشته دې،بلكه تصريح ده چه حضرت رسول كريم ﷺ صرف پيغام وركړې وو،داشان ړومبئ واقعې نه معلوميږى چه هغه ښځه راضى نه وه. خو دبلې واقعې نه معلوميږى چه هغه راضى وه.ليكن هغې د((اعوذبك منك))جمله په دهوكه كښې وئيلې وه.اوحقيقت حال معلوميدو نه پس دې ته افسوس اوشو.

---

١) فتح البارى: ٤٤٩/٩،وطبقات ابن سعد: ١٤٤/٨، ١٤٥). په دې ځائې كښې چاته دا شبه كيديشى چه هغه په دې جمله وئيلو باندې ولې آماده شوه،اويه داشان لمسولو كښې هغه ولې راغله،حالانكه هغې ته ددې جملې معنى معلوم وه چه دجمله مخاطب به نه دپناه غوښتلو دپاره ده،اومخاطب ددې نه د خوشحاليدو په ځائې خفه شى، ددې جواب دا وركولې شى چه په حقيقت كښې عهدجاهليت كښې دعربو قبائل كښې داخبره مشهوره وه چه كومه ښځه د صحبت دپاره تياره نه وى اودې سره په زبردستئ سره جماع اوكړې شى نودده بچې به شريف او قوى وى. صحبت دپاره دښځې پخپله راضى كيدو دپاره اوددې دخواهش په نتيجه كښې دښځې دسړى دپاره زر منل ښه خبره نه گڼړلې كيده،په دې سلسله كښې دښځې بې رغبتى ښه خيال كولې شو. په ((اعوذبالله منک))كښې اظهار د بې رغبتئ دې،ممكن دى چه داجمله دې دنورو ښځو په وينا هم ددې تاثر لاندې وئيلې وى،مشهور حماسى شاعر ابوكبير هذلى د تابط شرا تعريف هم په دې حواله كړې دې وائى:

ممن حملن به وهن عواقد　　حبک النطاق فشب غير مهبل
حملت به فى ليلة مزودة　　كرها و عقد نطاقها لم يحلل

① يعنى هغه چه ددې خلقو نه ده چه هغې سره ښځې په دې حال كښې حامله كيږى چه هغوى دتهه بند رسو لره لگوى (يعنى دصحبت دپاره تيارې نه وى) نو هغه ډير په موج كښې ځوان شو.
② دده مور ده سره حامله شوه ديو ويرې او پريشانئ او زبردستئ او مجبورئ په شپه كښې،په دې حال كښې چه ددې كمر بند غوټه نه وه پرانيستې شوې).

٢) طبقات ابن سعد: ١٤٥/٨).

٣) اوگورئ الاستيعاث لابن عبدالبر (على هامش الاصابه) : ٢٢٨/٤).

ددې وجې په ظاهره دواړه بيل بيل واقعات دي.

په دې خانې کښې حديث باب کښې ددې ښځې نوم اميمه راغلې دې، بعضو روايتونو کښې اسماء دې، بعض حضرات فرمائی چه اميمه لقب او اسماء نوم دې. (١)

ليکن قوی خبره دامعلوميږی چه په دويمه واقعه کښې چه د کومې ښځې ذکر دې ددې نوم اسماء دې، رومبئ واقعه د حضرت ابواسيد رضی الله عنه نه مروی ده او دويمه واقعه د حضرت سهل رضی الله عنه نه نو حافظ ابن حجر رحمه الله ليکی چه:

«القصة التی فی حديث ابی اسيد فيها اشياء مغايرة لهذه القصة فيقوی التعدد، ويقوی ان التی فی حديث ابی اسيد اسمها اميمة والتی فی حديث سهل اسمها اسماء والله اعلم، واميمة کان قد عقد عليها ثم فارقها وهذه لم يعقد عليها بل جاء ليخطبها فقط» (٢)

آيا داشان ډير واقعات راغلی دی يا دا يو واقعه ده؟: اوس دا خبره پاتې کيږی چه د حضرت رسول کريم ﷺ دنکاح په سلسله کښې داشان متعدد واقعات راپيښ شو يا هم دا يو واقعه راغلې ده؟

حقيقت دادی چه ددې متعلق رواياتو کښې ډې زيات اختلاف مونديږی شی، ددې اندازه تاسو ددې نه اولګوئی چه د رواياتو سلسله کښې د ښځو نومونه تقريباً لس (١٠) ملاويږی.

① اميمه بنت النعمان بن شراحيل ② اسماء بنت النعمان بن الحارث بن شراحيل ③ فاطمه بنت الضحاک بن سفيان ④ عمره بنت يزيد بن عبيد ⑤ عمره بنت ا لجون ⑥ عمره بنت معاويه کنديه ⑦ سنا بنت سفيان بن عوف کلابيه ⑧ عاليه بنت ظبيان بن عمرو ⑨ امامة (١٠) مليکة (٣)

بيا د فراق اوجدا کيدو متعلق هم د مختلف اسباب ذکر ملاويږی.

① د بخاری په روايت کښې دی چه ددې «اعوذ بالله منك» وئيلی وو.

② بعض رواياتو کښې دی چه کله حضرت رسول کريم ﷺ داخل شو اودا ئې راوبلله نو ددې اوئيل «تعال ا نت» نو ددې وجه حضرت رسول کريم ﷺ دې ته طلاق ورکړو.

③ بعضو روايتونو کښې دی چه په هغې برص مرض وو، ددې وجې دوی ورته طلاق ورکړو. (۴)

علامه ابن اثير اسد الغابة کښې ليکی چه:

«واما اللواتی تزوجهن ولم يدخل بهن او خطبهن ولم يتم له العقد او استعاذت منه ففارقها فقد اختلف فيهن وفی اسباب فراقهن اختلافا کثيرا» (۵)

---

١) فتح الباری: ۴۴۸/۹).
٢) فتح الباری: ۴۴۹/۹).
٣) اوګورئ طبقات ابن سعد، ذکر من تزوج رسول الله ﷺ من النساء فلم يجمعن: ۱۴۱/۸، وفتح الباری: ۴۴۹/۹، واسد الغابه فی معرفه الصحابه ذکر زوجاته ﷺ: ۱۴۳/۱).
٤) فتح الباری: ۴۴۷/۹).
٥) اسد الغابه فی معرفه الصحابه: ۱۴۳/۱، ذکر زوجاته ﷺ).

او علامه ابن عبد البر رحمه الله فرمائی چه :

((الاختلاف فیها (ای فی الکندیة) وفی صواحباتها اللواتی یجتمع بهن عظیم)). د(۱)

د مذکوره ښځې انجام: بیا چه کومې ښځې حضرت نبی کریم ﷺ سره پناه اخستې وه، ددې دانجام متعلق هم روایتونوکښې اختلاف دې.

① بعضو روایتونوکښې دی چه هغه ښځه دې نه پس پښیمانه وه. تر دې پورې چه هغه ددې غم دلاسه مړه شوه.(۲)

② بعضو روایتونوکښې دی چه حضرت نبی کریم ﷺ نه پناه غوښتلو والا اسماء بنت النعمان نومې ښځې دابواسید نه تپوس اوکړو چه اوس څه څه اوکړم ؟ابو اسید اووئیل چه په خپل کور کښې په پرده کښې اوسه او هېڅوك دې تاسره د نکاح کولو امید نه ساتی. نو هغه همد اشان وه، تر دې پورې چه د حضرت عثمان رضی الله عنه په زمانه کښې انتقال شوه.(۳)

③ او یو روایت کښې دی چه اسماء بنت النعمان ددې نه پس مهاجر امیه مخزومی سره واده اوکړو. حضرت عمر رضی الله عنه ته چه کله ددې علم اوشو نودې ته ئې دسزا ورکولو حکم اوکړو لیکن دې اووئیل چه((والله ماضرب علی حجاب ولا سمیت بام المومنین))یعنی په خدائې زه دحضرت نبی کریم ﷺ په حرم کښې نه یم راغلې اونه ماته دام المومنین لقب ملاؤ شوې دې)نو حضرت عمر فاورق رضی الله عنه اراده ترك کړه.

مهاجر ابن امیه نه پس قیس بن مکشوح دې سره واده اوکړو.(۴)

حضرت نبی اکرم علیه السلام نه جدائی اختیارولو والا یو ښځې باره کښې دی چه هغې به دې نه پس څپیاکې تولولې لیکن دابن سعد په روایت کښې دی چه هغه ښځه وه چه هغې د تخییر دآیت نازلیدو نه پس حضرت نبی اکرم علیه السلام داختیارولو په ځائې جدائی اختیار کړې وه. دې نه پس هغه په خپله فیصله باندې شرمنده وه. اوددې حالت داشو چه څپیاکې به ئې تولولې او خرڅولې به ئې او خپل ځان ته به ئې بدبخته وئیل.(۵) اوس د روایت الفاظ اوګورئی.

قوله: حدثنا ابو نعیم وقد اتی بالجونیة: دا واقعه دربیع الاول نهمې(۹) هجرئی ده لکه څنګه چه تیر شو.((حائط)) دکهجورو باغ ته وئیلې شی.(۶)

قوله: فانزلت فی بیت نخل امیمة بنت النعمان: امیمه مرفوع ده، دا خو یا ((الجونیة)) نه بدل دې اویا عطف بیان دې، دویم((فی بیت)) تنوین سره دې، ((امیمة)) طرفته مضاف

---

۱) اسدالغابة فی معرفة الصحابة : ۱۵/۷ . (واسماء بنت النعما، رقم الحدیث ۶۷۱۶).
۲) فتح الباری: ۴۵۰/۹).
۳) اوګورئ الاصابه فی تمیز الصحابه (القسم الاول اسماء بنت النعمان) : ۲۳۴/۴).
٤) الاصابه فی تمیز الصحابه: ٤٤١/٤. و طبقات ابن سعد: ۱۴۷/۸).
۵) طبقات ابن سعد، ذکر تخییر نساء : ۱۹۱/۸، وانظر ایضا: ۱۹۲/۸).
۶) الحائط هوالبستان من النخیل اذا کان علیه جدار (عمدة القاری: ۲۳۱/۲۰).

نه دي، ((فی بیت)) لره مکرر ذکر کړې شو. مقصد دا بیانول دی چه هغه کور په نخلستان کښې وو، ددې وجې د ((فی بیت)) نه پس ((فی نخل)) اضافه اوکړې شوه. لیکن د ((فی نخل)) اضافې سره دا وهم کیدیشو چه دا بدل الغلط دې اومراد ترې په نخلستان کښې کوزول دی، چه په هغه خائې کښې کور نه وو، ددې وهم لرې کولو دپاره دوباره ((فی بیت)) ئې ذکر کړو چه په نخلستان کښې کور وو. په دې کور کښې کوزه شوې وه . نو حضرت گنگوهی رحمه الله لیکی چه:

((قوله: فی بیت فی لفظ نخل فی بیت لما کان المقصود ذکر نزولها فی بیت واقع فی نخل ولم یکن لفظ فی بیت کافیا لذالك زاد لفظ فی نخل، فتوهم ان یکون بدلا غلطا عنه او یکون المعنی انزلها فی نخل الا ان ذکر البیت تشبیها او مجازا اعاد لفظ البیت ثانیا لدفع هذه الاحتمالات)) (۱)

قوله: ومعها دایتها حاضنة لها: یعنی دې سره ددې پرورش کولووالا دائی هم وه. حافظ ابن حجر رحمه الله لیکلی دی چه ددې دائی نوم ماته معلوم نشو. (۲)

قوله: وهل تهب الملکة نفسها للسوقة: ((سوقة)) بازاری ته نشی وئیلې بلکه ((سوقة)) هغه سړی ته وائی چه کوم عامی وی او د بادشاه دخاندان سره ددې تعلق نه وی، مفرد جمع دواړو دپاره راتلې شی. بازاری سړی ته عربئ کښې ((سوقی)) وئیلې کیږی. (۳)

یو اشکال او دهغې جواب: بعضې خلقو په دې باندې اشکال کړې دې چه ددې مکالمې نه معلومیږی چه نکاح ئې نه وه شوې، بیا حضرت نبی اکرم علیه السلام دې لره ورغلل او دې طرفته ئې لاس اوږد کړو، دنکاح نه مخکښې خو دا صحیح نه معلومیږی.

ددې جواب دادې چه حضرت نبی اکرم علیه السلام ته دا اختیار حاصل دې چه هغه ښځې سره د هغې داجازت نه بغیرنکاح اوکړی. یو ښځې ته د حضرت نبی اکرم علیه السلام دنکاح پیغام لیږل دا راوستل او په دې کښې رغبت اختیارول دنکاح دپاره کافی دی. د ((هبی لی نفسك)) الفاظ خو صرف تطییب دخاطر دپاره وئیلی وو. حافظ ابن حجر رحمه الله لیکلی:

((والجواب انه صلی الله علیه وسلم کان له ان یزوج من نفسه بغیر اذن المراة وبغیر اذن ولیها فکان مجرد ارساله الیها واحضارها ورغبته فیها کافیا فی ذالك ویکون قوله: هبی لی نفسك تطییبا لخاطرها واستمالة لقلبها)) (۴)

حضرت شیخ الحدیث مولانا محمد زکریا رحمه الله فرمائی چه څما په نیز دا راجح جواب دې چه نکاح ددې واقعې نه مخکښې شوې وه، روایت کښې د ((تزوج)) لفظ صراحتًا موجود دې، په هغه وخت کښې د ((هبی لی نفسك)) جمله دوی دتقریب او تالیف دپاره فرمائیلې وه،

---

۱) لامع الداری: ۴۳۱/۹ . کتاب الطلاق).
۲) فتح الباری: ۴۴۸/۹).
۳) عمده القاری: ۲۳۱/۲۰، وفتح الباری: ۴۴۸/۹).
۴) فتح الباری: ۴۵۰/۹).

گنى نفس نكاح خو ددې نه مخكښې شوې وه.(١)

قوله: قد عذت بمعاذ: ((معاذ))دميم په فتحې سره ظرف مكان دې،((اسم مكان العوذ)) علامه عينى رحمه الله فرمائى چه مصدر ميمى هم كيديشى. دظرف مكان په صورت كښې مصدر په معنى داسم فاعل وى،ترجمه به دارنگ وى چهد پناه وركونكى ذات پناه.(٢)

((اكسيها رازقيين)): ((رازقيين))صفت دې((اى ثوبين رازقيين))دا تثنيه ده .((رازقى))د سين كتان اوږده كپړه وه .(٣)

قوله: الحقها باهلها:په دې روايت كښې خطاب حضرت ابواسيد ته دې،او په رومبى روايت كښې خطاب نيغ په نيغهدې ښځې ته وو،ممكن دى چهرومبئ ښځې ته((الحقى باهلك)) اوونيل دې نه پس ئې دحضرت ابو اسيد ته داجمله اوونيله .

((الحقى باهلك))كنايات طلاق نه دې،كه څوك دا لفظ خپلې ښځې ته اووائى او دطلاق نيت ئې وى نو طلاق به واقع شى،ددې تفصيل به مخكښې راشى.

قوله: وقال الحسين بن الوليد النيسابورى.....: داتعليق دې،ابونعيم دې لره مستخرج كښې موصولا نقل كړې دې.(٤) ددې نه مخكښې دا روايت امام بخارى رحمه الله دابونعيم رحمه الله نهنقل كړې دې،حسين او ابونعيم دواړه د عبدالرحمان بن الغيسل نه روايت نقل كوى، ليكن د عبدالرحمان شيخ ددواړو روايتونو كښې مختلف دې ،د ابو نعيم په روايت كښې دى چه دعبدالرحمان شيخ حمزه دې او د حسين روايت كښې دى چه دده شيخ عباس بن سهل دې.

دې نه پس امام بخارى رحمه الله دريم طريق عبدالله بن محمد نه نقل كړې دې،په دې كښې دعبدالرحمان دشيوخو ذكر دې،دحمزه هم او د عباس بن سهل هم،معلوم شو عبدالرحمان سره داحديث دحمزه او عباس دواړو واسطو سره راغلو.

قوله: ابراهيم بن ابى الوزير: ابراهيم بن ابى الوزير حجازى دې،د ابو الوزير نوم عمر بن مطرف دې .دابراهيم زمانه كښې ا مام بخارى رحمه الله وو، ليكن دهغه سره دامام ملاقات اونشو، ددې وجې دهغه نه ئې بالواسطه روايت نقل نه كړو. په كال ٢١٠ هجرئى ته نزدې دده وفات اوشو. بخارى كښې دده صرف دا يوحديث روايت شوې دې.(٥)

[٤٩٥٨] حَدَّثَنَا حَجَّاجُ بْنُ مِنْهَالٍ حَدَّثَنَا هَمَّامُ بْنُ يَحْيَى عَنْ قَتَادَةَ عَنْ اَبِي غَلَّابٍ يُونُسَ بْنِ جُبَيْرٍ قَالَ قُلْتُ لِابْنِ عُمَرَ رَجُلٌ طَلَّقَ امْرَاَتَهُ وَهِيَ حَائِضٌ فَقَالَ تَعْرِفُ ابْنَ

١) اوګورئ تعليقات لامع الدارى: ٣٤٣/٩).
٢) عمده القارى: ٢٣٢/٢٠).
٣) عمدةُ القارى: ٢٣٢/٢٠).
٤) فتح ألبارى: ٤٥١/٩).
٥) مذكوره تفصيل دپاره اوګورئ فتح البارى: ٤٥١/٩).

عُمَرَ اَنَّ ابْنَ عُمَرَ طَلَّقَ امْرَاتَهُ وَهِيَ حَائِضٌ فَاَتَى عُمَرُ النَّبِيَّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَذَكَرَ ذٰلِكَ لَهُ فَاَمَرَهُ اَنْ يُرَاجِعَهَا فَاِذَا طَهُرَتْ فَاَرَادَ اَنْ يُطَلِّقَهَا فَلْيُطَلِّقْهَا قُلْتُ فَهَلْ عَدَّ ذٰلِكَ طَلَاقًا قَالَ اَرَاَيْتَ اِنْ عَجَزَ وَاسْتَحْمَقَ [ر: ۴۶۲۵].

ددې حديث مناسبت دترجمة الباب د ړومبي جز «من طلق» نه خو بالكل ظاهرده او دويم جز «وه يواجه الرجل» سره هم ددې مناسبت ابن منير بيان كړې دې، اوهغه دا چه حضرت عبدالله بن عمر رضي الله عنهما خپلې ښځې ته دنافرمانۍ په وجه طلاق وركړې وو. اودسې صورت كښې سړې عام طور بالمشابه او ښځې ته براه راست طلاق وركوى. ددې وجې د حديث مناسبت دترجمة الباب دواړو جزءونوسره دې.(۱)

حافظ ابن حجر رحمة الله عليه فرمائى چه دا ونيل حضرت ابن عمر رضي الله عنهما دنافرمانۍ په وجه خپلې ښځې ته طلاق وركړې ووغير مستند دې بلكه دمسند امام احمد په يوروايت كښې دى چه : «كان تحتى امراة احبها وكان عمر يكرهها فقال طلقها فاتيت النبى صلى الله عليه وسلم فقال اطع اباك»(۲)

حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائى چه په دې روايت كښې چه دكومې ښځې ذكر دې شائد هم دې ښځې ته حضرت ابن عمر رضي الله عنهما طلاق وركړې وى په حالت دحيض كښې، او ظاهر دى چه دا طلاق دنافرمانۍ په وجه نه وو وركړې شوې بلكه دخپل پلار دحكم داطاعت كښې وركړې وو، ګنى بذات خود خوهغه دا خوښوله.(۳)

۳=بَاب مَنْ أَجَازَ طَلَاقَ الثَّلَاثِ لِقَوْلِ اللّٰهِ تَعَالَى الطَّلَاقُ مَرَّتَانِ فَإِمْسَاكٌ بِمَعْرُوفٍ أَوْ تَسْرِيحٌ بِإِحْسَانٍ [البقرة: ۲۲۹]

وَقَالَ ابْنُ الزُّبَيْرِ فِي مَرِيضٍ طَلَّقَ لَا اَرَى اَنْ تَرِثَ مَبْتُوتَتُهُ
وَقَالَ الشَّعْبِيُّ تَرِثُهُ وَقَالَ ابْنُ شُبْرُمَةَ تَزَوَّجُ اِذَا انْقَضَتِ الْعِدَّةُ قَالَ نَعَمْ قَالَ اَرَاَيْتَ اِنْ مَاتَ الزَّوْجُ الْاٰخَرُ فَرَجَعَ عَنْ ذٰلِكَ

په دې ځاې كښې دوه مسئلې دى او ترجمة الباب نه دې دواړو طرفته اشاره كيدېشى.

درې طلاقه يو ځائې وركول جائزدى كه نه ؟: ړومبۍ مسئله ده چه درې طلاقه يو ځائې وركول جائز دى كه نه ؟ د امام ابوحنيفه رحمه الله او امام مالك رحمه الله په نيز جائز نه دى. اوامام احمد رحمه الله نه هم يو روايت ددې مطابق دې.(۴)

د امام شافعي رحمه الله په نيز درې طلاقه يوځائې وركول حرام نه دى، جائزدى ،دامام احمد رحمه الله دويم روايت همدادې .(۵)

---

۱) فتح البارى: ۴۵۱/۹).
۲) فتح البارى: ۴۵۲/۹).
۳) فتح البارى: ۲۵۲/۹).
٤) المغنى لابن قدامه: ۱۰۲/۷، وتكمله فتح الملهم: ۱۵۲/۱، كتاب الطلاق).
۵) وتكمله فتح الملهم: ۱۵۲/۱).

دامام شافعي رحمه الله استدلال دحضرت عويمر عجلاني رضي الله عنه د قصې نه دې چه لعان نه فارغيدو نه پس هغوی خپلې ښځې ته درې طلاقه ورکړل او حضرت نبی کريم ﷺ په باندې نکير اونه فرمائيلو چه ددې نه جواز معلوميږي.(۱)

دحنفيه د طرفنه ددې استدلال جواب ورکړې شوې دې چه دامام شافعي رحمه الله په نيز لعان کنبې دښځې دلعان نه مخکښې دخاوند دلعان سره د دواړو په مينځ کښې فرقت واقع کيږي، دلعان نه پس که خاوند طلاق ورکړي نو طلاق به نه واقع کيږي، ځکه چه هغه د مخکښې نه بائنه شوې وه، ددې وجې دده دمذهب مطابق مذکوره واقعه کښې دحضرت عويمر طلاق واقع نشو، بيا به ددې نه استدلال کول څنګه صحيح وي.(۲)

داخو دامام شافعي رحمه الله دهغوی دمذهب مطابق د استدلال الزامي جواب دې.

دحنفيه دمذهب مطابق ددې جواب دادې چه ممکن دی چه دا واقعه د دريو طلاقو په يو وخت دورکولو دممانعت نه مخکښې وی ددې وجې حضرت رسول کريم عليه السلام نکير اونه فرمائيلو.(۳)

اودا هم وجه کيديشي چه د طلاق نه بغير چونکه فرقت د لعان په جهت واقع کيدو، ددې وجې حضرت نبی کريم عليه السلام نکير اونه فرمائيلو.

حضرات حنفيه اومالکيه په خپل مذهب باندې دمحمود بن لبيد روايت نه استدلال کوی چه امام نسائی رحمة الله عليه نقل کړې دې چه يو سړی خپلې ښځې ته درې طلاقه ورکړل په يو ځائې، حضرت نبی کريم عليه السلام ته چه کله معلوم شونو حضرت نبی کريم عليه السلام دغصې نه اودريدل او وې فرمائيل چه «ايلعب بکتاب الله وانا بين اظهرکم»(۴)

حافظ ابن حجر رحمه الله ددې روايت رجال لره ثقات او ابن کثير دې لره جيد ګنړلي دي.(۵)

آيا درې طلاقه به يو شميرلې شی يا درې؟: دوئمه مسئله داده چه که يو سړې خپلې ښځې ته درې طلاقه ورکړی په يو مجلس کښې يا په يو کلمه کښې په يو ساه ورکړی نو دا به يو شميرلې کيږی يا درې، په دې کښې اختلاف دې.

① دجمهور، سلف، آئمه اربعه اود اکثر علماء کرام قول دادې چه درې به شميرلې شي، او درې طلاقه به واقع شی، چه ددې په وجه به حرمت مغلظه واقع شي، تر کومې پورې چه دا ښځه بل چاسره نکاح اونکړی او هغه سره هم بستری اونکړی، تر هغه وخته پورې د رومبی خاوند دپاره حلاله نه ده.(۶)

② دويم مسلک د ادې چه يو به هم واقع نه وی، دشيعه جعفری هم دامسلک دې.(۷)

---

۱ (تکمله فتح الملهم: ۱۵۲/۱).

۲) احکام القران للجصاص: ۴۵۴/۱).

۳) احکام القران للجصاص: ۴۵۴/۱).

٤) سنن النسائی. کتاب الطلاق، باب الثلاث المجموعه وما فيها من التغليظ: ۹۹/۲).

۵) فتح الباری: ۴۵۳/۹، وتکمله فتح الملهم: ۱۵۲/۱).

٦) المغنی لابن قدامه: ۱۰٤/۷).

۷) شرح الاسلام للحلّی الشيعی: ۵۷/۲ (کذا فی فی التکمله: ۱۵۳/۱).

امام نووی رحمه الله دحجاج بن ارطاة، محمد بن اسحاق او د ابن مقاتل هم دا مسلك نقل کړې دې .(١)

دریم مسلك دبعضو ظاهریه او علامه ابن تیمیه او علامه ابن قیم دې، دا حضرات فرمائی چه په دې صورت کښې به یو طلاق رجعی واقع کیږی. (٢) نن سبا غیر مقلدین هم دا قول اختیاروی.

دظاهریه رومبې استدلال: دا حضرات صحیح مسلم کښې دحضرت ابن عباس روایت نه استدلال کوی، په هغې کښې دی چه :

«كان الطلاق على عهد رسول الله ﷺ وابي بكر رضي الله عنه وسنتين من خلافة عمر، طلاق ثلاث واحدة فقال عمر بن الخطاب ان الناس قد استعجلوا في امر قد كانت لهم فيه اناة فلو امضيناه عليهم فامضاه عليهم» (٣)

ددې حدیث نه دا خبره صراحتاً ظاهریږی چه درې طلاقه د حضرت نبی کریم ﷺ او حضرت ابوبکر صدیق رضي الله عنه او حضرت عمر فاروق رضي الله عنه د خلافت په رومبئ زمانه کښې یوشمیرلې کیدو، بیا حضرت عمر فاروق رضي الله عنه دې لره درې اوګرزول.

د جمهورو دطرفنه ددې خبرې جوابات: د جمهور عالمانو طرفنه ددې روایت متعددو طریقو سره جوابونه ورکړې شو.

① یو جواب دا ورکړې شوې دې چه دثلث واحد ګرزول د غیر مدخول بها دپاره وو، اسحاق بن راهویه اوزکریا ساجی شافعی دا جواب ورکړې دې. (۴)

خوداجواب په هغه وخت کښې صحیح کیدیشی چه کله څوك «انت طالق، انت طالق، انت طالق» درې ځل اووائی او طلاق ورکړی، په دې صورت کښې به رومبی ځل (انت طالق» سره بائنه شی او باقی چونکه محل پاتې نشو نو ددې وجې یو طلاق به واقع شی. لیکن که چا «انت طالق ثلاثا» اووئیل او طلاق ئې ورکړو نو په دې صورت کښې د «ثلاثا» عدد دماقبل نه نشی جدا کولې او درې طلاقه به واقع شی، نو په رومبی صورت کښې دغیرمدخول بها په حق کښې ثلث لره واحد ګرزولې شی لیکن په دویم صورت کښې به درې واقع کیږی. (۵)

② دویم جواب دا ورکړې شو چه اصل مسئله داده چه که څوك درې ځل د طلاق الفاظ اووائی او دده مقصد دتاکید وی، تاسیس نه وی، و دیانته داسې صورت کښې به درې طلاقه واقع نه وو، بلکه صرف یو به وی.

دحضرت نبی کریم ﷺ په دور کښې، عهدصدیقی، اوابتدائی عهد فاروقی کښې به خلقو «انت طالق» درې ځل وئیل. لیکن ددې منشاء اومقصود به جدید نه وی بلکه هغوی به

---

١) شرح مسلم للنوی. ٤٧٨/١، باب طلاق الثلاث).
٢) زاد المعاد: ٢٤٨/٥ . وتکمله فتح الملهم : ١٥٣/١).
٣) صحیح مسلم ،کتاب الطلاق، باب طلاق الثلاث: ٤٧٧/١).
٤) فتح الباری: ٤٥٥/٩).
٥) فتح الباری: ٤٥٥/٩).

صرف دتاكيد په غرض سره دوباره او دريم باره ((انتِ طالق)) د هر اول، اودخلقو په ديانت باندې
چونکه په هغه وخت کښې اعتماد وو نو ددې وجې د تاکيد او تاسيس په سلسله کښې دهغوى
دقول اعتبار به کولې شو. که يو سړى به درې ځل د طلاق الفاظ ونيلو نه پس بيانول چه ځما
نيت دتاكيد وو، دتاسيس نه وو، نو دا قول به قضاء قبلولې شو.
ليکن بعد کښې چه کله دخلقو کثرت شو او د ديانت معيار دمخکښې خلقو پشان پاتې نشو
نو حضرت عمر فاروق رضي الله عنه اعلان اوفرمائيلو که چا درې طلاقه ورکړل نو دتاکيد قول به
معتبر نه وى بلکه ظاهرى الفاظو باندې به فيصله کولې شى او دا به درې طلاقه منلې کيږى.
داجواب دابن سريج نه نقل کړې شوې دې، ابو العباس قرطبى رحمه الله او علامه نووى رحمه الله دې
جواب لره اصح الاجوبة گرزولې دې.(۱)

③ دريم جواب د ((واحدة)) تاويل باندې مشتمل دې چه ((كان الثلاث واحدة)) معنى داده چه په هغه
وخت کښې به دحضرت نبى کريم صلى الله عليه وسلم په زمانه درې يو وو. ليکن کله چه دحضرت عمر
فاروق رضي الله عنه زمانه کښې راغله نو خلقو درې طلاقونه ورکول، نو حضرت عمر فاروق رضي الله عنه د دريو
طلاقونو واقع كيدو اعلان اوكړو.
ددې جواب مطابق عهد نبوى صلى الله عليه وسلم او عهد فاروقى رضي الله عنه کښې طلقات ثلاث حکم کښې څه
تبديلى رانغله. صرف دخلقو په عادتونو کښې دتبديلۍ بيان روايت دې، نو ابوزرعه فرمائى چه:

((معنى هذا الحديث عندى ان ما تطلقون انتم ثلاثا كانوا يطلقون واحدة قال النووى، وعلى هذا فيكون الخبر وقع
من اختلاف عادة الناس خاصة لا عن تغير الحكم فى الواحدة)) (۲)
دې جواب لره ابن العربى راجح گرزولې دې .(۳)
دظاهريه دويم قول: دعلامه بن تيميه او علامه ابن قيم دويم استدلال حديث رکانه نه دې چه
کوم حضرت ابن عباس رضي الله عنه نه مروى دې. په دې کښې دى چه :

((طلق ركانة بن عبد يزيد امراته ثلاثا فى مجلس واحد، فحزن عليها حزنا شديدا فساله رسول الله صلى الله عليه وسلم كيف
طلقتها ؟ قال طلقتها ثلاثا قال : فقال فى مجلس واحد ؟ قال نعم، قال : فانما تلك واحدة فارجعها ان شئت
قال : فراجعها)).
امام احمد او ابويعلى دا حديث نقل کړې دې اومحمد بن اسحاق په طريق سره دا ئې
صحيح گرزولې دې.(۴)
د رکانه دحديث جواب: ددې جواب دادې چه د حضرت رکانه د طلاق واقعه کښې په رواياتو

---

۱) مذكوره تفصيل دپاره اوگورئ فتح البارى: ۴۵۶/۹، اوگورئ شرح مسلم لنووى : ۴۷۸/۱، وتفسير قرطبى: ۱۳۰/۳، تفسير سورة البقرة، المسالة الخامسة).
۲) فتح البارى: ۴۵۶/۹).
۳) فتح ا لبارى: ۴۵۶/۹).
۴) فتح البارى: ۴۵۴/۹، ۳۵۳).

كښې اختلاف دې.مذكوره روايت كښې خو د «طلقها ثلاثا» الفاظ دى،ليكن سنن ابى داود كښې «طلقها البتة» الفاظ دى.(١) امام ابوداود د «البتة» والا حديث راجح گرزولې دې، ددې وجې چه دا روايت دحضرت ركانه دكور والو نه مروى دې،او دكور په معامله كښې كور والو ته زيات علم وى.(٢) ددې وجې دا خبره صحيح معلوميږى چه حضرت ركانه خپلې بى بى ته درې طلاقه نه وو وركړى بلكه «انت طالق البتة» سره ئې طلاق وركړې وو.او چونكه «البتة» اطلاق دريو باندې هم كيږى،كه څوك ددې لفظ نه د دريو نيت اوكړى او ددې وجې بعضوراويانو روايت بالمعنى كړې دې او دائې «طلقها ثلاث» سره تعبير كړې دې.

خلاصه داشوه چه حضرت ركانه «انت طالق البتة» سره طلاق وركړې وو او هغه ددې نه ديوطلاق نيت كړې وو، حضرت رسول كريم ﷺ دده تصديق اوفرمائيل او دوباره ئې دده دنكاح حكم اوكړو.په حديث كښې دى چه درجوع نه دوباره نكاح كول مراد دى.نو مسئله هم داده كه يوسړى «انت طالق البتة» الفاظوسره طلاق وركړو نو يو طلاق بائن به واقع كيږى او درجوع په صورت كښې به دوباه نكاح كوى.(٣)

او فرض كړه كه تسليم كړې شى چه حضرت ركانه درې طلاقه وركړى وو نو هم دې واقعې سره دجمهورو خلاف استدلال درست نه دې بلكه دابوداود ،ترمذى ،ابن ماجه،اودارمى په روايتونوكښې تصريح ده چه حضرت ركانه دحضرت رسول كريم ﷺ په مخكښې قسم اوكړو او وې وئيل چه «والله ماأردت الا واحدة» (٤) چه څما نيت ديووو اودا خبره مخكښې تيره شوې ده چه حضرت رسول كريم ﷺ په زمانه كښې د دريو طلاقو وركولو په صورت كښې كه يو سړى به ددې نه ديو مراد اخستلو دعوى كوله نو دهغه دا خبره به قضاءً قبلولې شوه.

كه درې طلاقه يوشميرلې كيدې نو حضرت رسول كريم ﷺ به دحضرت ركانه نه حلف نه اخستلو،دعلامه ابن تيميه مذهب هم دا دې چه درې طلاقه مطلقًا يو شميرلې كيږى،اگركه طلاق وركونكې ددې نه ددريوطلاقونونيت اوكړى (٥)

حاصل دكلام دادې چه د حضرت ركانه د واقعې نه زيات نه زيات داخبره معلوميږى چه حضرت رسول كريم ﷺ دنيت په تاكيد كښې د هغه تصديق كړې وو،نو ددې واقعې نه په دې خبر باندې استدلال كول درست نه دى چه طلقات ثلاث يو شميرلې كيږى اگر چه بنيت تاسيس وى.

بيا دعلامه ابن تيميه وغيره مستدل مذكوره دواړو روايتونو يومشترك جواب داهم دې چه

---

١) سنن ابى داود،كتاب الطلاق ،باب فى البتة: ٢٦٣/٢،رقم الحديث : ٢٢٠٦).

٢) سنن ابوداود : ٢٦٣/٢، ٢٦٤).

٣) تكملة فتح الملهم : ١٥٩/١).

٤) اوگورئ سنن ابى داود،كتاب الطلاق،باب فى البتة: ٢٦٣/٢،اوگورئ تكملة: ١٦٠/١).

٥) تكملة الملهم: ١٦٠/١).

دا دواړه روايات دحضرت ابن عباس رضي الله عنهما نه منقول دی او حضرت ابن عباس رضي الله عنهما خپله فتوی د طلقات ثلاث دوقوع ده. هركله چه دهغه فتوى او بيان شوى روايت كښې تعارض راغلو نو ترجيح به فتوې ته وركولې شى ځكه چه هغه دجمهورو مطابق ده، نو ابن المنذر رحمه الله ليكى چه:

((لايظن بابن عباس رضي الله عنهما انه يحفظ عن النبى صلى الله عليه وسلم شيئا ويفتى بخلافه فيتعين المصير الى الترجيح، والاخذ بقول الاكثر اولى من الاخذ بقول الواحد اذا خالفهم))(١)

دحضرت ابن عباس رضي الله عنهما دا فتوى دمجاهد په طريق امام ابوداود رحمه الله په صحيح سند سره نقل كړې ده، مجاهد فرمائى چه:

((كنت عند ابن عباس، فجاءه رجل فقال انه طلق امراته ثلاثا، فسكت حتى ظننت ان سيردها اليه فقال ينطلق احدكم فيركب الحموقة ثم يقول يا ابن عباس يا ابن عباس ان الله قال ومن يتق الله يجعل له مخرجا، وانكم لم تتق الله فلا اجدلك مخرجا عصيت ربك وبانت منك امراتك))(٢)

د جمهورو دلائل: ① امام بخارى رحمه الله په باب كښې چه كوم درې احاديث ذكر فرمائيلى دى دا درې واړه دجمهورو دليل دى، نو په ړومبې روايت كښې دى چه ((فطلقها ثلاثا قبل ان يامره رسول الله صلى الله عليه وسلم)) دوئم روايت كښې دى چه امراة رفاعه وائى ((ان رفاعة طلقنى فبت طلاقى)) او د كتاب الادب روايت كښې دى چه ((طلقنى اخر ثلاث تطليقات)) او دريم حديث كښې هم د دريو طلاقو ذكر دې.

② حضرت حسن بن على رضي الله عنهما خپلې بى بى ته طلاق وركړو، بيا دوى ته افسوس اوشو او وې فرمائيل چه:

((لولانى سمعت جدى اوحدثنى ابى انه سمع جدى يقول ايما رجل طلق امراته ثلاثا عند الاقراء اوثلاثا مبهمة لم تحل له حتى تنكح زوجا غيره، لراجعتها))(٣)

③ په سنن دارقطنى كښې دحضرت عباده بن صامت رضي الله عنه نه روايت دې چه يوسړى خپلې بى بى ته زر طلاقونه وركړل، دده خوئې دحضرت نبى كريم صلى الله عليه وسلم په خدمت كښې حاضر شو اووې وئيل چه خمونږ پلار خمونږ مور ته زر طلاقونه وركړل، نو په دې باندې حضرت نبى كريم صلى الله عليه وسلم اوفرمائيل چه:

((ان اباكم لم يتق الله تعالى فيجعل له من امره مخرجا بانت بثلاث على غير السنة وتسعمائة وسبعة وتسعون اثم فى عنقه))(٤)

بيا كه دا تسليم كړې شى چه په عهد نبوى صلى الله عليه وسلم او عهد صديقى رضي الله عنه كښې درې طلاقه بنيت تاكيد يو شميرلې شو او قضاءً به په دې كښې د طلاق وركولو والا دقول اعتبار كولې شو،

---

١) فتح البارى: ٩/٤٥٥).

٢) فتح البارى: ٩/ ٤٥٣).

٣) السنن الكبرى للبيهقى، كتاب الخلع والطلاق باب /ماجاء فى مضاء الطلاق والثلاث: ٧/٣٣٦).

٤) اوګورئ سنن دارقطنى، كتاب الطلاق : ٤/ ٢٠،وقال الدار قطنى : رواته مجهولون وضعفا الاشيخينا ابن عبدالباقى)

خو دحضرت فاروق اعظم رضی الله عنه په زمانه کښې مطلقا د درې طلاقو په وقوع باندې ا جماع مقررشوه، هغوی دا فیصله اوکړه چه درې طلاقه به واقع کیږی اګر که په نیت دتاکید سره وی. او ټولو صحابه کرامو رضی الله عنهم دا تسلیم کړه. هیچا مخالفت اونکړو نو امام طحاوی رحمه الله، حافظ ابن عبدالبر رحمه الله، ابن العربی رحمه الله، حافظ ابن حجر رحمه الله اوعلامه ابن الهمام رحمه الله د طلاق ثلاث باندې اجماع نقل کړې ده.(۱)

هم دا وجه ده دعربو سلفی علماء کرامو چه عموماً علامه ابن تیمیه او علامه ابن القیم اقوالو ته ترجیح ورکوی، په دې مسئله کښې دوی سره اختلاف کړې دې، اوددوی دقول د اختیارولو په ځائې هغوی اتفاق سره دجمهور امت مطابق درې طلاقه په وقوع باندې فتوی ورکړې ده .(۲)

«الطلاق مرتان فامساك بمعروف او تسريح باحسان»

امام بخاری رحمه الله دترجمة الباب دثبوت دپاره مذکوره آیت پیش کړې دې، په دې آیت کریمه کښې ترجمة الباب باندې دوه طریقو سره استدلال کیدیشی.

① د «الطلاق مرتان» دوه معنې دی، «مرة بعد مرة» نو کله چه دوه طلاقه جمع کول جائز دی نو درې طلاقه هم جمع کول جائز کیدل پکار دی.(۳)

② لیکن په دې باندې اشکال کوی او علامه کرمانی رحمه الله فرمائی چه دا قیاس مع الفارق دې، ځکه چه دوه طلاقونه جمع کولو سره حرمت مغلظه نه ثابتیږی، او د دریو طلاقو جمع کولو سره حرمت مغلظه واقع کیږی . ددې وجې په یوبل باندې قیاس نه شی کولې.(۴)

دترجمة الباب دثبوت دپاره دویم استدلال داسې کیدیشی چه «او تسريح باحسان» کښې د «تسريح» معنی دپرېښودو. ده.دا عام ده، درې طلاقه ورکولو سره هم شامل دی. چه دې سره د طلقات ثلاث دوقوع جواز معلومیږی. ددې د تائید ابن ابی حاتم روایت نه کیږی چه حضرت نبی کریم صلی الله علیه وسلم په خدمت کښې یو سړې حاضر شو اوتپوس ئې اوکړو چه په «الطلاق مرتان» کښې الله جل جلاله د دوؤ طلاق ذکر کړې دې د دریم طلاق ذکر چرته دې ؟حضرت نبی کریم صلی الله علیه وسلم فرمائې چه «اوتسريح باحسان» دا دریم طلاق دې.(۵) ددې تفسیر مطابق ترجمة الباب ثبوت باندې آیت کریمه نه استدلال بالکل واضح دې.

خود «اوتسريح باحسان» یوتفسیرد سدی رحمه الله نه منقول دې. دهغې مطابق تسریح یعنی د

---

۱) اوګورئ شرح معانی الاثار، باب الرجل، یطلق امراته اثلاثا معا : ۲۹/۲، وشرح موطاللزرقانی : ۱۶۷/۳، وفتح الباری: ۴۵۷/۹، وعمدة الاثاث: ۳۷).

۲) اوګورئ احسن الفتاوی: ۱۲۵/٤).

۳) عمدة القاری: ۲۳٤/۲۰).

٤) فتح الباری: ۴۵۷/۹).

۵) عمدة القاری: ۲۳٤/۲۰، وفتح الباری: ۴۵۸/۹، ۴۵۷).

پریښودو مطلب دادې چه ښځې ته دوه طلاقه ورکولو نه پس د عدت دتیریدو دپاره پریښودې شی او رجوع دې اونکړې شی، دعدت دتیریدو نه پس ښځه به آزاده وی. د آیت کریمه معنی ده چه طلاق دوه ځله دې. دوه ځله طلاق ورکولو نه پس دوه صورتونه دی چه یاخودې رجوع اوکړی او دخپلې ښځې نکاح دې ایساره کړی. یا دې بیا رجوع نه کوی، عدت دې پوره کیدو ته پریږدی. دعدت دپوره کیدو نه پس ښځه به آزاده وی. بیا دې نه پس په آیت کریمه کښې دخلع بیان دې، دې نه پس «فان طلقها» سره د دریم طلاق ذکر دې.(۱)

ددې تفسیر مطابق آیت کریمه نه په ترجمة الباب باندې استدلال درست نه دې.

قوله: وقال ابن الزبیر فی مریض طلق: لااری ان ترث مبتوتة: امام بخاری رحمه الله دحضرت عبدالله بن زبیر دا اثر نقل کړې دی، چه ددې تعلق د امراة الفار سره دې. که چا خپلې ښځې ته په مرض الموت کښې طلاق ورکړو نو په دې صورت کښې به هغې ته فار ونیلې شی. دده ښځې ته به وراثت ملاویږی یا نه، په د ې کښې اختلاف دې.

د«امراة الفار حکم»: حضرات حنفیه فرمائی چه خاوند د ښځې په زمانه دعدت کښې مړ شوې دې نو بیاخو به وراثت ملاویږی لیکن که دعدت تیریدونه پس مړشوې دې نو بیا به وراثت نه ملاویږی.

امام شافعی رحمه الله فرمائی چه د امراة الفار به وراثت نه وی. دخاوند انتقال که عدت کښې دننه شوې وی یا دعدت تیریدو نه پس وی.

امام احمد بن حنبل رحمه الله فرمائی چه ترکومې پورې د بل سړی سره نکاح نه وی کړې تر هغه وخته پورې به وارثه وی اوکه نکاح ئې اوکړه نو بیا به وارثه نه وی. ددوی په نیز دوراثت ملاویدو اونه ملاویدو مدار په بله نکاح سره دې، عدت باندې نه دې.

امام مالك رحمه الله فرمائی چه امراة الفار به مطلقاً وارثه وی، که هغه لس نکاحونه هم اوکړی او دادې پرله پسې ولې نه وی.(۲)

حضرت عبدالله بن زبیر رضی الله عنه فرمائی چه وارثه به نه وی، دهغوی د تعلیق امام عبدالرزاق موصولاً نقل کړې دې.(۳)

قوله: وقال الشعبی: ترثه: امام شعبی رحمه الله فرمائی چه امراة الفار به وارثه وی، ددوی داتعلیق سعید بن منصور موصولاً نقل کړې دې.(۴)

قوله: وقال ابن شبرمة: تزوج اذاانقضت العدة قال نعم: «تزوج» داقعل مضارع دې، په اصل کښې تتزویج دې، یو تاء ئې تخفیفاحذف کړې شوې ده ،. حرف داستفهام په دې ځائې کښې محذوف دې.(۵) قاضی ابن شبرمه حضرت شعبی رحمه الله ته اووئیل چه آیا دا

---

۱) فتح الباری: ۴۵۸/۹).
۲) مذاهب مذکوره تفصیل دپاره اوګورئ: الابواب والتراجم: ۱)
۳) فتح الباری: ۴۵۸/۹).
٤) فتح الباری: ۴۵۸/۹).
۵) عمدة القاری: ۲۳٤/۲).

ښځه د عدت تيريدو نه پس واده كولې شي ؟شعبي رحمه الله اوفرمائيل چه((نعم))په دې باندې قاضي ابن شبرمه په شعبي رحمه الله باندې اعتراض اوكړو او وې وئيل چه((ان مات الزوج الاخر)) يعنی دا اووايه كه بل خاوند ئې فوت شی نو په دې ځائې كښې دا تعليق مختصر دې . په بل روايت كښې دی چه((فان مات هذا اومات الاول اترث زوجين))(۱) يعنی كه دا دويم خاوند ئې هم مړ شو او ړومبې خاوند ئې هم مړ شونو آيا دا ښځه په دې صورتونوكښې د دواړو خاوندانو وارثه به وی؟ تاسو وائې چه هغه به دعدت نه پس هم وارثه وی نو اوس خو هغه د دويم خاوند هم وارثه شوه او اول هم . نو يو ښځه به د دوؤ خاوندانو وارثه وی.په دې باندې شعبی دخپل قول نه رجوع اوكړه اووې وئيل چه دعدت تيريدو نه پس به هغه وارثه نه وی.او هم دا دحنفيه مسلك دې چه دعدت تيريدو نه پس كه زوج اول مړشو نو د وراثت استحقاق به نه وی او كه دعدت تيريدو نه مخكښې مړشو نو چونكه دعقد تعلق شته دې اوس هم لهذا دې لره به وارثه ګنړلې شی.

[۴۹۵۹] حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ يُوسُفَ اَخْبَرَنَا مَالِكٌ عَنْ ابْنِ شِهَابٍ اَنَّ سَهْلَ بْنَ سَعْدٍ السَّاعِدِيَّ اَخْبَرَهُ اَنَّ عُوَيْمِرًا الْعَجْلَانِيَّ جَاءَ اِلَى عَاصِمِ بْنِ عَدِيٍّ الْاَنْصَارِيِّ فَقَالَ لَهُ يَا عَاصِمُ اَرَاَيْتَ رَجُلًا وَجَدَ مَعَ امْرَاَتِهِ رَجُلًا اَيَقْتُلُهُ فَتَقْتُلُونَهُ اَمْ كَيْفَ يَفْعَلُ سَلْ لِي يَا عَاصِمُ عَنْ ذَلِكَ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَسَاَلَ عَاصِمٌ عَنْ ذَلِكَ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَكَرِهَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الْمَسَائِلَ وَعَابَهَا حَتَّى كَبُرَ عَلَى عَاصِمٍ مَا سَمِعَ مِنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَلَمَّا رَجَعَ عَاصِمٌ اِلَى اَهْلِهِ جَاءَ عُوَيْمِرٌ فَقَالَ يَا عَاصِمُ مَاذَا قَالَ لَكَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ عَاصِمٌ لَمْ تَاْتِنِي بِخَيْرٍ قَدْ كَرِهَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الْمَسْاَلَةَ الَّتِي سَاَلْتُهُ عَنْهَا قَالَ عُوَيْمِرٌ وَاللَّهِ لَا اَنْتَهِي حَتَّى اَسْاَلَهُ عَنْهَا فَاَقْبَلَ عُوَيْمِرٌ حَتَّى اَتَى رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَسْطَ النَّاسِ فَقَالَ يَا رَسُولَ اللَّهِ اَرَاَيْتَ رَجُلًا وَجَدَ مَعَ امْرَاَتِهِ رَجُلًا اَيَقْتُلُهُ فَتَقْتُلُونَهُ اَمْ كَيْفَ يَفْعَلُ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَدْ اَنْزَلَ اللَّهُ فِيكَ وَفِي صَاحِبَتِكَ فَاذْهَبْ فَاْتِ بِهَا قَالَ سَهْلٌ فَتَلَاعَنَا وَاَنَا مَعَ النَّاسِ عِنْدَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَلَمَّا فَرَغَا قَالَ عُوَيْمِرٌ كَذَبْتُ عَلَيْهَا يَا رَسُولَ اللَّهِ اِنْ اَمْسَكْتُهَا فَطَلَّقَهَا ثَلَاثًا قَبْلَ اَنْ يَاْمُرَهُ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ

قَالَ ابْنُ شِهَابٍ فَكَانَتْ تِلْكَ سُنَّةَ الْمُتَلَاعِنَيْنِ [ر: ۴۱۳].

دا د لعان متعلق دحضرت عويمر عجلانی رضی الله عنه روايت دې،په دې باندې مخكښې باب اللعان كښې بحث رازی.

امام بخاری رحمه الله په دې ځائې كښې دا په دې وجه ذكر كړې دې چه دحضرت عويمر رضی الله عنه

---

۱) فتح الباری: ۴۵۸/۹).

خپلې بي بي ته دريو طلاقو ورکولو ذکر دې، د روايت په آخر کښې دی چه «فطلقها ثلاثا قبل ان يامره رسول الله ﷺ» د دې جملې نه امام بخاري رحمه الله په «جمع بين الطلقات الثلاث» باندې استدلال کړې دې.

يو اشکال او دهغې جواب : په دې ځائې کښې دا اشکال کيديشي چه د امام شافعي رحمه الله په مسلك باندې لعان نه فرقت واقع کيږی او د طلاق مقصود حاصليږی ،نو بيا د دوی د مذهب مطابق حضرت عويمر رضي الله عنه طلاق خو بې محل دې.

د دې جواب دادې چه امام بخاري د امام شافعي رحمه الله په مسلك باندې د خپل استدلال بنياد اينبودی نه دی. د امام مقصد دادې چه حضرت عويمر رضي الله عنه د حضرت نبی کريم ﷺ په مخکښې درې طلاقه ورکړل، او حضرت نبی کريم ﷺ هيڅ نکير اونه فرمائيلو نو معلوم شو چه په يو وخت کښې درې طلاقه ورکول جائز دی.(۱)

[۴۹۶۰] حَدَّثَنَا سَعِيدُ بْنُ عُفَيْرٍ قَالَ حَدَّثَنِي اللَّيْثُ قَالَ حَدَّثَنِي عُقَيْلٌ عَنْ ابْنِ شِهَابٍ قَالَ أَخْبَرَنِي عُرْوَةُ بْنُ الزُّبَيْرِ أَنَّ عَائِشَةَ أَخْبَرَتْهُ أَنَّ امْرَأَةَ رِفَاعَةَ الْقُرَظِيِّ جَاءَتْ إِلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَتْ يَا رَسُولَ اللَّهِ إِنَّ رِفَاعَةَ طَلَّقَنِي فَبَتَّ طَلَاقِي وَإِنِّي نَكَحْتُ بَعْدَهُ عَبْدَ الرَّحْمَنِ بْنَ الزُّبَيْرِ الْقُرَظِيَّ وَإِنَّمَا مَعَهُ مِثْلُ الْهُدْبَةِ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَعَلَّكِ تُرِيدِينَ أَنْ تَرْجِعِي إِلَى رِفَاعَةَ لَا حَتَّى يَذُوقَ عُسَيْلَتَكِ وَتَذُوقِي عُسَيْلَتَهُ

امام بخاري رحمه الله دا حديث په دې ځائې کښې ذکر کړې دې ځکه چه په دې کښې دی چه «ان رفاعة طلقني فبت طلاقي» کښې يو احتمال خو دادې چه هغه «انت طالق البتة» الفاظ سره طلاق ورکړې وو.

دويم احتمال دادې چه ده درې طلاق په يو ځائې ورکړې وو ځکه چه دريو طلاقو سره عصمت نکاح قطع کيږی.

د دې دويم احتمال صورت کښې ترجمة الباب ثابتيږی.

دريم احتمال دادې چه ده درې طلاقه بيل بيل متفرق طور سره ورکړل. د دې دريم احتمال تائيد يوبلې طريقې سره کيږی چه کوم ا مام مخکښې په کتاب الادب کښې ذکر کړې دې، په دې کښې دی چه «طلقني اخر ثلاث تطليقات»(۲) نو په دې صورت به دا وئيلې شی چه د امام بخاري مقصد ترجمة الباب نه دوه ځيزونه ثابتول دی.

يو خو دا وئيل غواړی که درې طلاقه يو ځائې ورکړې شی نو د دې اعتبار به کولې شی، د رومبی حديث نه دا ثابت شو او دويم نه دا ثابتول غواړی چه درې طلاقه ورکول کښې څه کراهت نشته دې لکه څنګه چه امراة رفاعه قصه کښې دی.

---

۱) فتح الباري: ۴۵۹/۹).
۲) فتح الباري: ۴۵۹/۹).

[۴۹۶۱] حَدَّثَنِی مُحَمَّدُبْنُ بَشَّارٍحَدَّثَنَایَحْیٰی عَنْ عُبَیْدِاللّٰهِ قَالَ حَدَّثَنِی الْقَاسِمُ بْنُ مُحَمَّدٍ عَنْ عَائِشَةَ اَنَّ رَجُلًا طَلَّقَ امْرَاَتَهُ ثَلَاثًا فَتَزَوَّجَتْ فَطَلَّقَ فَسُئِلَ النَّبِیُّ صَلَّی اللّٰهُ عَلَیْهِ وَسَلَّمَ اَتَحِلُّ لِلْاَوَّلِ قَالَ لَاحَتّٰی یَذُوقَ عُسَیْلَتَهَا کَمَا ذَاقَ الْاَوَّلُ

ددې حديث مناسبت دترجمة الباب سره بالكل واضح دى.

۴=بَابُ مَنْ خَیَّرَنِسَاءَهُ

وَقَوْلِ اللّٰهِ تَعَالٰی قُلْ لِاَزْوَاجِكَ اِنْ كُنْتُنَّ تُرِدْنَ الْحَیَاةَ الدُّنْیَا وَزِیْنَتَهَا فَتَعَالَیْنَ اُمَتِّعْكُنَّ وَاُسَرِّحْكُنَّ سَرَاحًا جَمِیْلًا [ر: الاحزاب۲۸].

[۴۹۶۲] حَدَّثَنَا عُمَرُبْنُ حَفْصٍ حَدَّثَنَا اَبِی حَدَّثَنَا الْاَعْمَشُ حَدَّثَنَا مُسْلِمٌ عَنْ مَسْرُوقٍ عَنْ عَائِشَةَ رَضِیَ اللّٰهُ عَنْهَا قَالَتْ خَیَّرَنَا رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّی اللّٰهُ عَلَیْهِ وَسَلَّمَ فَاخْتَرْنَا اللّٰهَ وَرَسُولَهُ فَلَمْ یَعُدَّ ذٰلِكَ عَلَیْنَا شَیْئًا

[۴۹۶۳] حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ حَدَّثَنَا یَحْیٰی عَنْ اِسْمَاعِیلَ حَدَّثَنَا عَامِرٌ عَنْ مَسْرُوقٍ قَالَ سَاَلْتُ عَائِشَةَ عَنِ الْخِیَرَةِ فَقَالَتْ خَیَّرَنَا النَّبِیُّ صَلَّی اللّٰهُ عَلَیْهِ وَسَلَّمَ اَفَكَانَ طَلَاقًا قَالَ مَسْرُوقٌ لَا اُبَالِی اَخَیَّرْتُهَا وَاحِدَةً اَوْمِائَةً بَعْدَ اَنْ تَخْتَارَنِی

که یو سړی خپلې ښځې ته اختیار ورکړواو وې وئیل چه«اختاری نفسك»نو په دې صورت کښې به دوه احتماله وی یا خو به هغه ښځه خپل خاوند اختیاروی او یا به خپل نفس اختیاروی.

که هغه خپل خاوند اختیاروی نو آئمه اربعه او جمهور علماء کرام فرمائی چه په دې صورت کښې به طلاق نه وی واقع .(۱)

البته حضرت علی رضی الله عنه نه منقول دی چه په دې صورت کښې به یو طلاق رجعی واقع شی اود حضرت زید بن ثابت په نیز به په دې صورت کښې یو طلاق بائن واقع وی.(۲)

امام بخاری رحمه الله دا ترجمه قائم کړه او ددې نقطه نظر تردیدئې اوکړو اودا وئیل غواړی چه ښځه خاوند لره اختیار ورکړی نو طلاق به واقع نه وی ځکه چه حضرت نبی کریم صلی الله علیه وسلم خپل ازواج اختیار کړی وو،او ددې اختیار نه پس کله چه ازواج حضرت نبی کریم صلی الله علیه وسلم لره اختیار کړو نو طلاق واقع نه شو،نو دباب په رومبی حدیث کښې حضرت عائشه رضی الله عنها فرمائی چه حضرت رسول الله صلی الله علیه وسلم چه کله مونږ ته اختیار راکړو او مونږ الله او دهغه رسول صلی الله علیه وسلم اختیار کړو نو دا په طلاق اونه شمیرلې شو.

اود باب په دوئم حدیث کښې فرمائی چه مونږ حضرت نبی کریم صلی الله علیه وسلم لره اختیار کړې وو نو آیا زمونږ حضرت نبی کریم صلی الله علیه وسلم لره اختیارول طلاق وو ؟ استفهام انکاری دې، یعنی جوړ

---

۱) فتح الباری: ۹/ ۴۶۰).

۲) فتح الباری :۹/ ۴۶۰ وعمدة القاری: ۲۰/ ۲۳۸).

نشو، معلوم شو چه تخيي زوج لره طلاق کنړل درست نه دی.

دويم احتمال دادی چه هغه خپل ځان اختيار کړی، خاوند لره اختيار نه کړی په دې صورت کښې د امام مالك رحمه الله په نيز درې طلاقه واقع کيږی. (۱)

دحنفيه په نزد يو طلاق به واقع کيږی. (۲)

دامام شافعی او امام احمد په نيز به يو طلاق رجعی واقع وی. (۳)

قوله: قال مسروق لاابالي اخيرتها واحدة و مائة بعد ان تختارني: دباب د دويم روايت راوی مسروق فرمائی چه ښځه ما اختيار کړی نو دې نه پس ځما هيڅ پرواه نشته دې ما يو ځل اختيار ورکړې وو يا سل ځل.

دا تعليق نه دې بلکه ماقبل سند سره موصول دی. (۴)

۵=بَاب إِذَا قَالَ فَارَقْتُكِ أَوْ سَرَّحْتُكِ أَوْ الْخَلِيَّةُ أَوْ الْبَرِيَّةُ أَوْ مَا عُنِيَ بِهِ الطَّلَاقُ فَهُوَ عَلَى نِيَّتِهِ

وَقَوْلُ اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ وَسَرِّحُوهُنَّ سَرَاحًا جَمِيلًا [الاحزاب: ۴۹] وَقَالَ وَأُسَرِّحْكُنَّ سَرَاحًا جَمِيلًا [الاحزاب: ۲۸] وَقَالَ فَإِمْسَاكٌ بِمَعْرُوفٍ أَوْ تَسْرِيحٌ بِإِحْسَانٍ [البقرة: ۲۲۹] وَقَالَ أَوْ فَارِقُوهُنَّ بِمَعْرُوفٍ [الطلاق: ۲] وَقَالَتْ عَائِشَةُ قَدْ عَلِمَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنَّ أَبَوَيَّ لَمْ يَكُونَا يَأْمُرَانِي بِفِرَاقِهِ [ر ۴۵۰۷].

امام بخاری رحمه الله د طلاق صريح مسئلې بيانولو نه پس اوس د طلاق کنائی بيان کوی.

د طلاق صريح الفاظ: د طلاق صريح متعلق د حضرات آئمه اختلاف دې چه شريعت کښې ددې دپاره کوم الفاظ مخصوص دی.

دحضرات دليل حنفيه نقطه نظريه ده چه هم يو لفظ د طلاق صريح د پاره مخصوص دې او هغه دې لفظ د «طلاق» (۵) هم دا دامام شافعی رحمه الله قول قديم دې (۶) قاضی عبدالوهاب مالکی هم دا لفظ اختيار کړې دې (۷) اوعلامه احمد مالکی رحمه الله په خپل مختصر کښې هم دا د مالکيه مسلك نقل کړې دې (۸) حنابله کښې ابوعبدالله ابن حامد هم دا اختيار کړې دې (۹)

---

۱) تکملة الملهم: ۱/۱۷۳).
۲) تکملة فتح المهلهم: ۱/۱۷۳).
۳) المغنی لابن قدامة: ۷/۱٤۲، وتکملة فتح الملهم: ۱/۱۷۳).
٤) عمدة القاری: ۲۰/۲۳۸).
۵) عمدة القاری: ۲۰/۲۳۸).
۶) فتح الباری: ۹/٤۶۲، عمدة القاری: ۲۰/۲۳۸).
۷) فتح الباری: ۹/٤۶۲، عمدة القاری: ۲۰/۲۳۸).
۸) هذا الکتاب ليس موجود لدينا).
۹) المغنی لابن قدامة، کتاب الطلاق: ۱۰/۱٤. المغنی لابن قدامة کتاب الطلاق، باب تصريح الطلاق وغيره: ۷/۲۹٤).

اوعلامه موفق حنبلی رحمة الله علیه دې لره راجح ګرځولی دی .(۱)
د امام شافعی رحمه الله قول جدید دادې چه طلاق صریح دپاره درې الفاظ خاص دی .
① طلاق ② فراق ③ سراح (۲)
لیکن امام بخاری رحمه الله د فراق او سراح الفاظ په طلاق کښې نه شمیری اوددې وجه داده چه دا دواړه الفاظ چه څنګه دطلاق معنی کښې استعمالیږی داشان غیرطلاق دپاره هم استعمالیږی.

ترجمة الباب کښې امام بخاری رحمه الله فرمائی که یوسړې خپلې ښځې ته «فارقتك» یا «سرحتك» اووائی یا«انت الخلیة» یا«انت البریة»اووائی یا څه بل لفظ اووائی چه هغې نه مراد طلاق اخستې شی نو په دې کښې به د هغه دنیت اعتبار وی،که نیت ئې واقع دطلاق وی نو طلاق به واقع شی او که د طلاق واقع کیدو نیت ئې نه وو نو طلاق به نه واقع کیږی.
دکنایات طلاق په سلسله کښې هم دا مسلك دحضرات حنفیه،شافعیه،او حنابله دې،نو حافظ ابن حجر رحمه الله په دې سلسله کښې ضابطه لیکلې ده چه :

«وضابط ذالك ان كل كلام افهم الفرقة ولو مع دقته يقع به الطلاق مع القصد فاما اذا لم يفهم الفرقة من اللفظ فلا يقع الطلاق ولو قصد اليه كما لو قال :كلى،او اشربى او نحو ذالك»(۳)
دحضرات مالکیه په نیز د کنایه دوه قسمونه دی. ① کنایات ظاهره ② کنایات خفیه .
کنایات ظاهره دهغوی په نیز بغیر دنیت نه طلاق واقع کیږی .لکه«انت بتة،حبلك على غاربك»
البته کنایات خفیه کښې بغیر دنیت نه طلاق نه واقع کیږی لکه«انت حرة، اذهبى، اصرفى»(٤)
په دې ځائې کښې ددې خبرې لحاظ ساتل پکار دی چه دالفاظ دکنایات نه دطلاق وقوع دپاره د نیت ضرورت وی . لیکن دلالت الحال هم که ددې خبرې دپاره قرینه جوړیږی چه په دې ځائې کښې د طلاق واقع کیدل مقصود وو نو په دې وخت کښې به هم طلاق واقع شی .
لکه څنګه چه د غضب او غصې په حالت کښې یا مذاکره طلاق یا ښځې د طلاق مطالبه اوکړه نوداسې صورت کښې که دکنایه لفظ استعمال کړې شی نودې سره به طلاق واقع شی.(۵)
کنایه سره به کوم یو طلاق واقع کیږی؟ بیا په دې الفاظو سره به کوم یو طلاق واقع کیږی، طلاق بائن یا طلاق رجعی؟صاحب هدایه لیکی چه دکنایه دوه قسمونه دی،درې الفاظ خو داسې دی چه دې سره به صرف یو طلاق رجعی واقع کیږی او هغه دادی چه«اعتدى،استبرئ رحمك،انت واحدة»دویم قسم ددې نه علاوه باقی الفاظ دکنایات دی،دې سره به یو طلاق بائن

---

۱) المغنى لابن قدامة كتاب الطلاق: ۲۹٤/۷).
۲) فتح البارى: ۹/۶۲٤،اوجز المسالک : ۱۰/۱٤،کتاب الطلاق، باب ماجاء فى الخلية).
۳) فتح البارى: ۹/۶٤٤).
٤) اوجز المسالک كتاب الطلاق باب ماجاء فى الخلية والبرية: ۱۰/۱۶،۱۵).
۵) اوجز المسالک كتاب الطلاق : ۷/۲۹۸،والهداية (مع فتح التقدير) كتاب الطلاق: ۳/۳۹۷).

واقع کيږي، که چا دې سره ددريو نيت اوکړو نو درې به واقع شي او که د دوو نيت ئې اوکړو نو يو به واقع شي:(۱)

قوله: وقالت عائشه: قد علم النبي «ان ابوي لم يكونا يامراني بفراقه: داحديث دتخيير حصه ده،چه په كتاب النكاح كښې باب موعظة الرجل لاندې تيره شوې ده. په دې كښې فراق نه طلاق مراد دې،ددې وجې امام بخاري رحمه الله په دې ځائې كښې ذكركړې دې (۲)فراق كنايات كښې دې.

٦=بَاب مَنْ قَالَ لِامْرَأَتِهِ أَنْتِ عَلَيَّ حَرَامٌ

وَقَالَ الْحَسَنُ نِيَّتُهُ وَقَالَ اهْلُ الْعِلْمِ اذَا طَلَّقَ ثَلَاثًا فَقَدْ حَرُمَتْ عَلَيْهِ فَسَمَّوْهُ حَرَامًا بِالطَّلَاقِ وَالْفِرَاقِ وَلَيْسَ هَذَا كَالَّذِي يُحَرِّمُ الطَّعَامَ لِأَنَّهُ لَا يُقَالُ لِطَعَامِ الْحِلِّ حَرَامٌ وَيُقَالُ لِلْمُطَلَّقَةِ حَرَامٌ وَقَالَ فِي الطَّلَاقِ ثَلَاثًا لَا تَحِلُّ لَهُ حَتَّى تَنْكِحَ زَوْجًا غَيْرَهُ

وَقَالَ اللَّيْثُ حَدَّثَنِي نَافِعٌ قَالَ كَانَ ابْنُ عُمَرَ اذَا سُئِلَ عَمَّنْ طَلَّقَ ثَلَاثًا قَالَ لَوْ طَلَّقْتَ مَرَّةً اَوْ مَرَّتَيْنِ فَاِنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ اَمَرَنِي بِهٰذَا فَاِنْ طَلَّقْتَهَا ثَلَاثًا حَرُمَتْ حَتَّى تَنْكِحَ زَوْجًا غَيْرَكَ

که يوسړې خپلې ښځې ته اووائي چه«انت على حرام»نو ددې څه حکم دې ؟ددې حکم متعلق سلفوکښې اختلاف دې ډير لوئې،او علامه قرطبي رحمه الله فرمائي چه په دې کښې اتلس قولونه دي.(۳)

دحضرات حنفيه په نيز مسئله داده که هغه ددې جملې نه دايلاء اظهار کړې وي،يو طلاق بائن يا د درې طلاقونو نيت ئې اوکړو نو دده نيت به معتبر وي،او چه دکوم څيز ده نيت کړې دې هغه به واقع کيږي البته که ده د دوؤ طلاق د وقوع نيت اوکړو نودوه طلاقه به واقع نه وي،يو طلاق به واقع کيږي او که ده د څه څيز هم نيت اونکړو نوداسې صورت کښې دمتقدمينو حنفيه په نيز ايلاء به وي او دمتاخيرينو په نيز به يوطلاق بائن واقع وي،فتوى دمتاخرينو په قول باندې ده.(۴)

دامام شافعي رحمه الله په نيزکه ويونکی ددې نه د طلاق نيت وی نوطلاق به واقع کيږي،ګنې بيا يمين دې اوکفاره ديمين به دې ورکوي.(۵)

امام مالک رحمه الله که هغه غير مدخول بهادې نوبيا خاوند چه کوم نيت کوي نو ددې مطابق فيصله به کيږي.(۶)

---

۱) والهداية (مع فتح التقدير) كتاب الطلاق: ۳۹۸/۳).
۲) فتح االباري: ۴۶۴/۹).
۳) فتح الباري: ۴۶۵/۹).
٤) رد المختار،باب الايلاء : ۴۳۴/۳،وتكملة فتح الملهم : ۱۶۲/۱).
۵) شرح مسلم للنووي: ۴۷۸/۲،وفتح الباري: ۴۶۵/۹).
۶) اوجزالمسالک ،كتاب الطلاق،باب ماجاء فى الخلية: ۲۲/۱۰،وشرح الزرقاني: ۱۶۹/۳).

امام احمد بن حنبل رحمه الله فرمائی که ویونکی څه نیت اونکړو نو ظهار به وی اوکه دطلاق نیت ئې اوکړو نو دده مشهور قول دادې چه په دې صورت کښې به هم ظهار وی او یو قول دادې چه طلاق به واقع نه وی.(۱)

دربیعه، شعبی، اصبغ مالکی په نیز داسې صورت کښې به هیڅ واقع نه وی. (۲)

قوله: وقال الحسن: نیته: امام بخاری رحمه الله دخپل طرفنه فیصله نه ده کړې بلکه د حضرت حسن بصری رحمه الله اثر ئې نقل کړې دې چه «انت علی حرام» ته ویونکی دنیت اعتبار به وی، امام بخاری رحمه الله ددوی اثر نقل کوی او غالبًا دې طرفته ئې اشاره کړې ده چه ددوی په نیز هم دامختاردی اوهم دا دحنفیه او شافعیه مسلک دې لکه څنګه چه مخکښې تیر شو.

عبدالرزاق دا تعلیق موصولاً نقل کړې دې.(۳)

قوله: وقال اهل علم: اذا طلق ثلاثا فقد حرمت علیه فسموه حراما بالطلاق والفراق: امام بخاری رحمه الله دا دبعض اهل علم قول نقل کړې دې چه "په حقیقت کښې ددې حضراتو دلیل ذکر فرمائی چه هغوی وائی چه «انت علی حرام» نه درې طلاقه واقع کیږی لکه امام مالک رحمه الله هغه فرمائی چه کله سړې درې طلاقه ورکړی نو ښځه پرې حرامه شی. او خلق دې ته حرام بالطلاق او حرام بالفراق وائی، اوس که یو سړی درې طلاقه ورنکړل لیکن د دریو طلاقو چه کوم اثراونتیجه وی دا په خپله ژبه ادا کړی «انت علی حرام» اووائی نو ددې تقاضا داده چه درې طلاق واقع کیږی.

قوله: ولیس هذا کالذی یحرم الطعام لانه لایقال للطعام الحل: حرام ویقال للمطلقة: حرام: یعنی تحریم مراة او تحریم طعام کښې فرق دې، تحریم مراة نو موثر دې او تحریم طعام موثر نه دې، ددې وجې درې طلاقه واقع کیدو نه پس مطلقه خاوند دپاره حرام ګڼرلې شوی دی خو طعام لره حرام نه دی ګڼرلې شوی. که یو سړې اووائی چه «هذا الطعام علی حرام» نو ددې هیڅ اعتبار نشته دې او هغه طعام دده دپاره نه حرامیږی.

داد امام شافعی رحمه الله او امام مالک رحمه الله مسلک دې چه «هذا الطعام علی حرام» اعتبار به نه وی اودا کلام به لغو ګڼرلې شی.(۴) ددې مطابق امام بخاری رحمه الله فرمائی چه تحریم طعام موثر نه دې، امام ابو حنیفه رحمه الله او امام احمد بن حنبل رحمه الله فرمائی چه داسې صورت کښې دا الفاظ به دیمین ګڼرلې شی او کفاره یمین په ده باندې واجب ده.(۵)

---

۱) اوجز المسالک: ۲۳/۱۰).
۲) فتح الباری: ۴۶۵/۹).
۳) عمدة القاری: ۲۳۹/۲۰).
٤) الابواب والتراجم : ۷۸/۲).
۵) الابواب والتراجم : ۷۸/۲).

قوله: وقال فی الطلاق ثلاثا لا تحل له حتی تنکح زوجا غیره: درې طلاقو متعلق الله ﷻ فرمائی چه«لا تحل له حتی تنکح زوجا غیره»، د عدم حل مطلب دادې چه حرام کیدل خو معلوم شو درې طلاقو سره حرمت غلیظه واقع کیږي. لهذا که چا«انت علی حرام» اووئیل چه کوم ددې دربو طلاقو اثر او نتیجه ده نو درې طلاقه واقع کیدل پکار دی او هم دامسلك دامام مالك رحمه الله دې، هرکله چه ښځه مدخول بهاوی لکه څنګه چه تیرشو.

حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائی چه امام بخاری رحمه الله دتحریم طعام اوتحریم مراة کښې فرق بیان کړې دې، په حقیقت کښې ئې ددې حضراتو تردید کړې دې چه«انت علی حرام» ته لغوه ګڼړی او وائی چه ددې نه طلاق نه واقع کیږی لکه څنګه چه اصبغ مالکی وائی.

قوله: وقال اللیث عن نافع: حضرت ابن عمر فاروق رضی الله عنه نه کله د دریو طلاقو متعلق تپوس اوشونوهغه فرمائی چه دوی یو یا دوه طلاقونه ورکړل نو حضرت نبی کریم ﷺ ماته ددې نه درجوع حکم ورکړې وو. لیکن که درې طلاقونه ئې ورکړل نو ښځه به حرامه وی تر دې پورې چه دده نه سوا بل چاسره نکاح اوکړی.

قوله: لو طلقت مرة او مرتین فان النبی ﷺ امرنی بهذا: په دې کښې«امرنی بهذا» نه طلاق ورکول مراد نه دی بلکه دطلاق نه رجوع ورکولو حکم مراد دی.(۱) نودا حدیث په کتاب الطلاق په شروع کښې تفصیل سره تیرشوې دې چه حضرت نبی کریم ﷺ حضرت ابن عمر رضی الله عنه ته درجوع کولو حکم ورکړې وو.

دا تعلیق امام بخاری رحمه الله ذکر فرمائیلې دې څکه چه په دې کښې دطلاق نه پس دحرمت ذکر دې ،معلوم شو چه که څوك«انت علی حرام» وائی نو درې طلاقه واقع کیږی څکه چه حرمت هم ددې اثر اونتیجه ده.

[۴۹۶۴] حَدَّثَنَا مُحَمَّدٌ حَدَّثَنَا اَبُو مُعَاوِيَةَ حَدَّثَنَا هِشَامُ بْنُ عُرْوَةَ عَنْ اَبِيهِ عَنْ عَائِشَةَ قَالَتْ طَلَّقَ رَجُلٌ امْرَاَتَهُ فَتَزَوَّجَتْ زَوْجًا غَيْرَهُ فَطَلَّقَهَا وَكَانَتْ مَعَهُ مِثْلُ الْهُدْبَةِ فَلَمْ تَصِلْ مِنْهُ اِلَى شَيْءٍ تُرِيدُهُ فَلَمْ يَلْبَثْ اَنْ طَلَّقَهَا فَاَتَتْ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَتْ يَا رَسُولَ اللَّهِ اِنَّ زَوْجِي طَلَّقَنِي وَاِنِّي تَزَوَّجْتُ زَوْجًا غَيْرَهُ فَدَخَلَ بِي وَلَمْ يَكُنْ مَعَهُ اِلَّا مِثْلُ الْهُدْبَةِ فَلَمْ يَقْرَبْنِي اِلَّا هَنَةً وَاحِدَةً لَمْ يَصِلْ مِنِّي اِلَى شَيْءٍ فَاَحِلُّ لِزَوْجِي الْاَوَّلِ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَا تَحِلِّينَ لِزَوْجِكِ الْاَوَّلِ حَتَّى يَذُوقَ الْآخَرُ عُسَيْلَتَكِ وَتَذُوقِي عُسَيْلَتَهُ [ر:۲۳۹۶].

په دې روایت کښې امراة درفاعه قصه بیان شوې ده، ددې پوره تفصیل مخکښې باب«اذا طلقها ثلاثا بعد العدة» کښې رازی«هنة واحدة یعنی«مرة واحدة»

«امراة رفاعه» ته درې طلاق ورکړې شوی وو، او دې اول خاوند طرفته دورتګ دپاره دې

---

۱) فتح الباری: ۹/۴۶۷)

حضرت نبی کریم ﷺ نه تپوس اوکړو ((افاحل لزوجی الاول)) نو حضر نبی کریم ﷺ اوفرمائیل چه ((لا تحلین لزوجك الاول حتی یذیق الاخر عسیلتك)) نو حلاله شرعیه نه بغیر دوی ورته درې طلاقو باندې عدم اطلاق اوفرمائیل، عدم حل حرمت لره مستلزم دې، درې طلاقه ورکولو سره حرمت ثابتیږی.

نو که چا ((انت علی حرام)) اووئیل نو ددې نه درې طلاقه واقع کیدل پکار دی ځکه چه حرمت د درېو طلاقو نتیجه او اثر دې، اوده ددې اثر د پاره وضع شوی لفظ لره استعمال کړل او طلاق ئې ورکړو. نو ابن بطال رحمه الله فرمائی چه :

((والی هذه الحجة اشار البخاری بایراد حدیث رفاعة لانه طلق امراته ثلاثا فلم تحل له مراجعتها الا بعد زوج فکذالك من حرم علی نفسه امراته فهو کم طلقها)) (۱)

دامام بخاری رحمه الله رائې: شارح بخاری ابن بطال رحمه الله فرمائی چه د امام بخاری رحمه الله رائې داده چه تحریم په منزله د طلقات ثلاث دې. او د مدخول بها متعلق امام مالك هم دا مسلك دې او ماقبل کښې تشریح هم ددې مطابق کړې شوې ده.

لیکن حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائی چه دامام بخاری رحمه الله رائ داده چه داسې صورت کښې د قائل د نیت به اعتبار وی، هغه ((انت علی حرام)) نه چه د کوم څیز نیت کوی هغه به واقع کیږی، او هم دا مسلك د حنفیه مسلك دې ځکه چه امام د ټولو نه مخکښې د حضرت حسن بصری رحمه الله اثر ((نیته)) نقل کړې دې او د امام بخاری رحمه الله عادت دادې چه اختلافی مسائلو کښې د هغه صحابی یا تابعی اثر د ټولو نه مخکښې نقل کړی او دغه د امام مذهب مختار دې، نو حافظ لیکی چه :

((والذی یظهر من مذهب البخاری ان الحرام ینصرف الی نیة القائل ولذالك صدر الباب بقول الحسن بصری، هذه عادته فی موضع الاختلاف مهما صدر به من النقل عن صحابی اوتابعی فهو اختیاره)) (۲)

حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائی چه تحریم طلقات ثلاث نه علاوه هم موندې شی، لکه غیر مدخول بها کښې یو طلاق سره حرمت ثابتیږی . طلاق بائن کښې هم عقد جدید بغیر حرمت ثابتیږی، طلاق رجعی کښې هم عدت تیریدو نه پس حرمت ثابتیږی ،معلوم شو چه تحریم طلقات ثلاث کښې منحصر نه دې، داشان تحریم عام دې، او طلقات ثلاث خاص، نو عام نه د خاص وجود باندې څنګه استدلال کولې شی، ځکه چه عام خاص لره مستلزم نه دې، (۳)

لیکن د امام بخاری رحمه الله چه کومه رائې حافظ ابن حجر رحمه الله بیان کړې دې په دې باندې اشکال داکیږی چه په دې صورت کښې امام حدیث رفاعه ددې ترجمة الباب لاندې د ذکر کولو څه ضرورت راپیښ شو او د دواړوپه مینځ کښې مناسبت دې، ابن بطال دامام

---

۱) فتح الباری: ۹/۴۶۷).
۲) فتح الباری: ۹/۴۷۷).
۳) فتح الباری: ۹/۴۶۸).

بخاری رحمه الله مسلك بیان کړې دې،د ذې مطابق د دواړو په مینځ کښې څه مناسبت او حدیث نه داستدلال تفصیل ماقبل کښې بیان کړې شوې دې . لیکن دحافظ بیان شوې رائې په صورت کښې مناسبت ظاهر نه دې،نوحضرت شیخ الحدیث مولانا زکریا لیکی:

((وکان رایي اولا فی ذالك ماذهب الیه الحافظ من ان میل البخاری الی قول الحسن کما هو الظاهر من صنیعه لکن النظر الدقیق یشعر الی انه مال الی قول مالك للروایات المرفوعة الواردة فی الباب ولم یقتصر البخاری علی قول الحسن فقط بل ذکر فی الترجمة اقوالا اخر ایضا))(۱)

۷=بَاب لِمَ تُحَرِّمُ مَا أَحَلَّ اللّٰهُ لَكَ [ر: التحریم۱].

[۴۹۶۵] حَدَّثَنِی الْحَسَنُ بْنُ صَبَّاحٍ سَمِعَ الرَّبِیعَ بْنَ نَافِعٍ حَدَّثَنَا مُعَاوِیَةُ عَنْ یَحْیَى بْنِ اَبِی کَثِیرٍ عَنْ یَعْلَى بْنِ حَکِیمٍ عَنْ سَعِیدِ بْنِ جُبَیْرٍ اَنَّهُ اَخْبَرَهُ اَنَّهُ سَمِعَ ابْنَ عَبَّاسٍ یَقُولُ اِذَا حَرَّمَ امْرَاَتَهُ لَیْسَ بِشَیْءٍ وَقَالَ لَقَدْ کَانَ لَکُمْ فِی رَسُولِ اللّٰهِ اُسْوَةٌ حَسَنَةٌ [ر: ۴۶۲۷].

قوله: ربیع بن نافع: د ربیع بن نافع کنیت ابو توبه دې،دې په خپل کنیت سره مشهور دې.د حلب اوسیدونکې دې،امام بخاری رحمه الله دهغوی په زمانه کښې وو، لیکن دملاقات متعلق ابن حجر رحمه الله فرمائی چه ماته معلوم نشو چه ملاقات ئې شوې دې که نه ؟ . امام بخاری رحمه الله باب حدیث حسن بن صباح په واسطه سره ددوی نه نقل کوی اومزارعت کښې د هغوی دا تعلیق ذکرکړې دې،صحیح بخاری کښې دهغوی صرف دا دوه روایتونه دی یو تعلیقا او یوموصولا.(۲)

امام ابوداود دده بکثرت روایتونه اخستی دی،امام ترمذی نه علاوه باقی اصحاب الصحاح دهغوی نه روایتونه نقل کړی دی. ددوی باره کښې وئیلې شو چه دوی دابدالونه وو، په کال ۲۴۱ هجرئی کښې دوی وفات شو.(۳)

قوله: ابن عباس یقول:اذا حرم امراته لیس بشیٔ: حضرت ابن عباس رضی الله عنه به فرمائیل که یو سړې خپلې بی بی ته اوائی چه((انت علی حرام)) نو هیڅ به نه وی او فرمائی چه ((لقد کان لکم فی رسول الله اسوة حسنة)) ددې نه ماریه قبطیه طرفته ته اشاره دې،چه داامام نسائی دحضرت انس رضی الله عنه نه په صحیح سندسره نقل کړې دې چه حضرت نبی کریم صلی الله علیه وسلم حضرت ماریه قبطیه لره په خپل ځان باندې حرامه کړې وه نو په دې باندې دا آیت نازل شو چه((یاایها النبی لم تحرم ما احل الله......))(۴) ددې نه استدلال کوی او حضرت ابن عباس رضی الله عنه به

---

۱) تعلیقات لامع الداری: ۹/۳۵۱).
۲) فتح الباری: ۹/۴۶۹).
۳) اوګورئ تهذیب المکال: ۹/۱۰۶،اوسیراعلام النبلاء: ۱۰/۶۵۳،وتذکرة الحفاظ : ۲/۴۷۲).
٤) ارشادالساری: ۱۲/۲۵).

فرمائيل چه تحريم مراة به موثر نه وى چه ځنګه حضرت نبى كريم ﷺ تحريم ماريه لره قران پاك غير موثر ګنړلې دې.

د ((ليس بشيء)) معنى داده چه كيديشى چه څه هم واقع نشى . نه طلاق نه يمين بلكه دا كلام لغو دې، او داهم احتمال دې چه ددې نه مراد طلاق دې يعنى تحريم امراه نه طلاق نه كيږى، دا دويم احتمال ته حضرت حافظ اقرب وئيلى دى، ځكه چه په كتاب التفسير كښې د حضرت ابن عباس رضي الله عنهما دا تعليق تيرشوې دې، په دې كښې دى چه ((فى الحرام يكفر)) داشان اسماعيلى ددوى نه نقل كړى دى چه ((اذا حرم الرجل امراته فانما هى يمين يكفرها)) نو ((ليس بشيء)) كښې د طلاق نفى دې، د يمين نه ده.(١)

حضرت كشميرى رحمه الله فرمائى چه دا د حضرت ابن عباس رضي الله عنهما تفرد دې .(٢)

[٤٩٦٦] حَدَّثَنِي الْحَسَنُ بْنُ مُحَمَّدِ بْنِ صَبَّاحٍ حَدَّثَنَا حَجَّاجٌ عَنِ ابْنِ جُرَيْجٍ قَالَ زَعَمَ عَطَاءٌ أَنَّهُ سَمِعَ عُبَيْدَ بْنَ عُمَيْرٍ يَقُولُ سَمِعْتُ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ يَمْكُثُ عِنْدَ زَيْنَبَ بِنْتِ جَحْشٍ وَيَشْرَبُ عِنْدَهَا عَسَلًا فَتَوَاصَيْتُ أَنَا وَحَفْصَةُ أَنَّ أَيَّتَنَا دَخَلَ عَلَيْهَا النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَلْتَقُلْ إِنِّي أَجِدُ مِنْكَ رِيحَ مَغَافِيرَ أَكَلْتَ مَغَافِيرَ فَدَخَلَ عَلَى إِحْدَاهُمَا فَقَالَتْ لَهُ ذَلِكَ فَقَالَ لَا بَلْ شَرِبْتُ عَسَلًا عِنْدَ زَيْنَبَ بِنْتِ جَحْشٍ وَلَنْ أَعُودَ لَهُ فَنَزَلَتْ يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ لِمَ تُحَرِّمُ مَا أَحَلَّ اللَّهُ لَكَ إِلَى إِنْ تَتُوبَا إِلَى اللَّهِ لِعَائِشَةَ وَحَفْصَةَ وَإِذْ أَسَرَّ النَّبِيُّ إِلَى بَعْضِ أَزْوَاجِهِ لِقَوْلِهِ بَلْ شَرِبْتُ عَسَلًا [ر: ٤٦٢٨].

قوله: فتواصيت انا وحفصة: حضرت عائشه رضي الله عنها فرمائى چه ما او حضرت حفصه رضي الله عنها يو بل ته وصيت اوكړو چه حضرت نبى كريم مونږ كښې چالره هم تشريف راوړى نو حضرت نبى كريم ﷺ ته دې اووئيلې شى چه ((انى لاجد منك ريح مغافير اكلت مغافير؟))

نو حضرت نبى كريم ﷺ په دوى كښې يو كره تشريف يوړو (په روايت كښې تصريح نشته دې ليكن غالب دادى چه مراد ترې حضرت حفصه رضي الله عنها ده) .(٣) نو هغوى هغه جمله اووئيله نو حضرت نبى كريم ﷺ اوفرمائيل چه ((لابل شربت عسلا عند زينب بنت جحش ولن اعودله)) او د سورة تحريم په تشريح كښې دومره اضافه ده چه ((وقد حلفت لا تخبرى بذالك احدا)) يعنى ما قسم خوړلې دې، اوس به څه دوباره شهد نه استعمالوم. نو په دې باندې (ياايها النبى لم تحرم ما نه تر ان تتوبا الى الله........) پورې آيت نازل شو.

---

١) فتح البارى: ٩/ ٤٧٠).
٢) فيض البارى: ٤/ ٣١٤).
٣) فتح البارى: ٩/ ٤٧٢)

«ان تتوبا الى الله»«لعائشة وحفصة» يعنى دتوبه دا قول دحضرت عائشه رضي الله عنها او حضرت حفصه رضي الله عنها دپاره وو، څکه مذکوره ذې دواړو جوړه کړې وه.

قوله: واذ اسر النبى الى بعض ازواجه حديثا لقوله شربت عسلا: يعنى د سورۃ تحريم دا مذکوره آيت هم دحضرت نبى كريم ﷺ دقول «شربت عسلا ...ولن اعود له ...» په وجه نازل شو، په آيت كښې چه دكومې سرګوشئ ذكر دې دهغې نه دحضرت نبى كريم ﷺ دا قول مراد دې.

[۴۹۶۷] حَدَّثَنَا فَرْوَةُ بْنُ أَبِي الْمَغْرَاءِ حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ مُسْهِرٍ عَنْ هِشَامِ بْنِ عُرْوَةَ عَنْ أَبِيهِ عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا قَالَتْ كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُحِبُّ الْعَسَلَ وَالْحَلْوَاءَ وَكَانَ إِذَا انْصَرَفَ مِنَ الْعَصْرِ دَخَلَ عَلَى نِسَائِهِ فَيَدْنُو مِنْ إِحْدَاهُنَّ فَدَخَلَ عَلَى حَفْصَةَ بِنْتِ عُمَرَ فَاحْتَبَسَ أَكْثَرَ مَا كَانَ يَحْتَبِسُ فَغِرْتُ فَسَأَلْتُ عَنْ ذَلِكَ فَقِيلَ لِي أَهْدَتْ لَهَا امْرَأَةٌ مِنْ قَوْمِهَا عُكَّةً مِنْ عَسَلٍ فَسَقَتِ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مِنْهُ شَرْبَةً فَقُلْتُ أَمَا وَاللَّهِ لَنَحْتَالَنَّ لَهُ فَقُلْتُ لِسَوْدَةَ بِنْتِ زَمْعَةَ إِنَّهُ سَيَدْنُو مِنْكِ فَإِذَا دَنَا مِنْكِ فَقُولِي أَكَلْتَ مَغَافِيرَ فَإِنَّهُ سَيَقُولُ لَكِ لَا فَقُولِي لَهُ مَا هَذِهِ الرِّيحُ الَّتِي أَجِدُ مِنْكَ فَإِنَّهُ سَيَقُولُ لَكِ سَقَتْنِي حَفْصَةُ شَرْبَةَ عَسَلٍ فَقُولِي لَهُ جَرَسَتْ نَحْلُهُ الْعُرْفُطَ وَسَأَقُولُ ذَلِكِ وَقُولِي أَنْتِ يَا صَفِيَّةُ ذَاكِ قَالَتْ تَقُولُ سَوْدَةُ فَوَاللَّهِ مَا هُوَ إِلَّا أَنْ قَامَ عَلَى الْبَابِ فَأَرَدْتُ أَنْ أُبَادِيَهُ بِمَا أَمَرْتِنِي بِهِ فَرَقًا مِنْكِ فَلَمَّا دَنَا مِنْهَا قَالَتْ لَهُ سَوْدَةُ يَا رَسُولَ اللَّهِ أَكَلْتَ مَغَافِيرَ قَالَ لَا قَالَتْ فَمَا هَذِهِ الرِّيحُ الَّتِي أَجِدُ مِنْكَ قَالَ سَقَتْنِي حَفْصَةُ شَرْبَةَ عَسَلٍ فَقَالَتْ جَرَسَتْ نَحْلُهُ الْعُرْفُطَ فَلَمَّا دَارَ إِلَيَّ قُلْتُ لَهُ نَحْوَ ذَلِكَ فَلَمَّا دَارَ إِلَى صَفِيَّةَ قَالَتْ لَهُ مِثْلَ ذَلِكَ فَلَمَّا دَارَ إِلَى حَفْصَةَ قَالَتْ يَا رَسُولَ اللَّهِ أَلَا أَسْقِيكَ مِنْهُ قَالَ لَا حَاجَةَ لِي فِيهِ قَالَتْ تَقُولُ سَوْدَةُ وَاللَّهِ لَقَدْ حَرَمْنَاهُ قُلْتُ لَهَا اسْكُتِي [ر: ۴۹۱۸].

قوله: عُكَّةً مِنْ عَسَلٍ: «عُكَّة» د څرمنې جوړ شوې يو ګول لوښې به وو چه په هغې كښې به صرف شهد او غوړى اېښودلې شو.

«مَغَافِير»: دا د «مغفور» «بضم الميم» جمع ده. دا ګوند وى چه په دې كښې خوږوالئ وى، چه دا د «رمث» «بكسر الراء وسكون الميم» نومې ونې كښې وى. دې ونې لره اوښان خوروى، وائى چه «اغفر الرمث» كله چه په دې كښې دا ماده ظاهره شى. «مغفور» كښې ميم امام دفراء په نيز زائد او دجمهورو په نيز اصل دې. (۱)

قوله: جَرَسَتْ نَحْلُهُ الْعُرْفُطَ: يعنى دې دشهدو مچئ به د عرفط رس چوپلې وى «جرست النحل العسل اذا الحسته» د شهدو د مچئ شهد څټل، چوپل، «عرفط» د هغه ونې نوم دې چه ددې

---

۱) مذكوره تفصيل دپاره اوګورئ فتح البارى: ۹/۴۷۲).

گوند ته مغافیر وائی.(۱)

ابن قتیبه فرمائی چه دا یو نبات دې چه ددې ذائقه ترخه او بوټی ئې خراب وی.ددې پاڼړې نزدې نزدې وی.په دې کښې ازغی وی.اوددې میوه سپینه وی. (۲)

قوله: تَقُولُ سَوْدَةُ فَوَاللَّهِ مَا هُوَ إِلَّا أَنْ قَامَ عَلَى الْبَابِ فَأَرَدْتُ أَنْ أُبَادِيَهُ بِمَا أَمَرْتِنِي بِهِ فَرَقًا مِنْكِ: حضرت سوده رضی الله عنها حضرت عائشه رضی الله عنها ته اووئیل چه په خدائې حضرت نبی کریم ﷺ دروازې ته تشریف راوړې وو چه ماستا دویرې په وجه حضرت نبی کریم ﷺ سره دخبرو ابتدا کول غوښتل چه دکومې تاماته حکم راکړې وو.

«اباده»دا باب مفاعله مباداة نه دې«فرقا منك خوفا منك، فرق»ویرې ته وئیلې شی.

قوله: تَقُولُ سَوْدَةُ وَاللَّهِ لَقَدْ حَرَمْنَاهُ: حضرت سود رضی الله عنها اوفرمائیل چه مونږ حضرت نبی کریم ﷺ دشهدو خوړلو نه منع کړو.حضرت عائشه رضی الله عنها اوفرمائیل چه خاموش شه.

«هسې نه چه راز ښکاره شی».«حرمناه ای منعناه».

تعارض روایات او ددې حل: په دې باب کښې دړومبی روایت نه معلومیږی چه حضرت نبی کریم ﷺ به حضرت زینب رضی الله عنها سره شهد استعمالول. او په آخری روایت کښې دی چه حضرت نبی کریم ﷺ حضرت حفصه رضی الله عنها سره استعمال کړی وو.

بعض حضرات تعدد واقعات باندې محمول کړې دې لیکن محققین علماء ړومبی روایت ته ترجیح ورکوی چه حضرت نبی کریم ﷺ حضرت زینب رضی الله عنها سره شهد استعمال کړی وو،ددې تفصیل دکشف الباری په کتاب التفسیر کښې دسورت تحریم په تفسیر کښې تیرشوې دې.(۳)

د ترجمة الباب مقصد: حضرت شیخ الحدیث مولانا زکریا رحمه الله فرمائی چه څما په نیز دترجمة الباب مقصد د آیتونو تفسیر دې چه ددې آیتونو دپاره په احادیث باب کښې ذکر شوؤ قصو کښې شوې دې،ددې ورود امام بخاری رحمه الله ددې باب لاندې دواړه واقعات ذکر کړل،دتحریم مراد مسئله دبیانولو مقصد نه دی څکه چه هغه مخکښې باب کښې بیان شوې ده .(۴)

ترجمة الباب په ظاهره د اصبغ مالکی مذهب تائید کوی،ددوی په نیز تحریم مطلقًا لغو دې که تحریم مراد وی یا تحریم طعام وشراب وی،نو باب کښې ذکر شوی دحضرت ابن عباس رضی الله عنهما روایت دتحریم مراة لغو کیدو اوباقی دوه روایتونو نه تحریم شراب(عسل)په لغو کیدو باندې دلالت کوی.

---

۱) فتح الباری: ۴۷۵/۹).

۲) فتح الباری : ۴۷۵/۹)

۳) اوګورئ کشف الباری: کتاب التفسیر: ۶۸۵).

۴) الابواب والتراجم: ۷۸/۲).

۸ = بَاب لَاطَلَاقَ قَبْلَ النِّکَاحِ

وَقَوْلُ اللّٰهِ تَعَالَی یَا اَیُّهَا الَّذِیْنَ اٰمَنُوا اِذَا نَکَحْتُمُ الْمُؤْمِنَاتِ ثُمَّ طَلَّقْتُمُوْهُنَّ مِنْ قَبْلِ اَنْ تَمَسُّوْهُنَّ فَمَا لَکُمْ عَلَیْهِنَّ مِنْ عِدَّةٍ تَعْتَدُّوْنَهَا فَمَتِّعُوْهُنَّ وَسَرِّحُوْهُنَّ سَرَاحًا جَمِیْلًا [ر: الاحزاب: ۴۹] وَقَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ جَعَلَ اللّٰهُ الطَّلَاقَ بَعْدَ النِّکَاحِ

وَیُرْوَی فِی ذٰلِکَ عَنْ عَلِیٍّ وَسَعِیْدِ بْنِ الْمُسَیَّبِ وَعُرْوَةَ بْنِ الزُّبَیْرِ وَاَبِی بَکْرِ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمٰنِ وَعُبَیْدِ اللّٰهِ بْنِ عَبْدِ اللّٰهِ بْنِ عُتْبَةَ وَاَبَانَ بْنِ عُثْمَانَ وَعَلِیِّ بْنِ حُسَیْنٍ وَشُرَیْحٍ وَسَعِیْدِ بْنِ جُبَیْرٍ وَالْقَاسِمِ وَسَالِمٍ وَطَاوُسٍ وَالْحَسَنِ وَعِکْرِمَةَ وَعَطَاءٍ وَعَامِرِ بْنِ سَعْدٍ وَجَابِرِ بْنِ زَیْدٍ وَنَافِعِ بْنِ جُبَیْرٍ وَمُحَمَّدِ بْنِ کَعْبٍ وَسُلَیْمَانَ بْنِ یَسَارٍ وَمُجَاهِدٍ وَالْقَاسِمِ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمٰنِ وَعَمْرِو بْنِ هَرِمٍ وَالشَّعْبِیِّ اَنَّهَا لَا تَطْلُقُ

علامه کرمانی رحمه الله فرمائی چه د امام بخاری رحمه الله مقصد دحضرات حنفیه دمذهب تردید کول دی ځکه چه ددوی مذهب قبل النکاح صحت طلاق دې.(۱)

علامه عینی رحمه الله فرمائی چه قبل النکاح وقوع طلاق دحضرات حنفیه مسلك نه دې بلکه دا خو دچا مسلك هم نه دې، کرمانی او ددوی هم خیالو باندې تعجب دې چه هغه دخپل طرفنه یو مذهب جوړوی او حنفیه طرفته دامنسوب کوی او په دې باندې رد کول شروع کوی.(۲)

په دې باندې دټولو اتفاق دې که څوك سړې اجنبیه ته اووائی «انت طالق» نو طلاق به واقع نه وی یعنی لا طلاق قبل النکاح باندې دټولو اتفاق دې(۳)

قبل النکاح دتعلیق مسئله : اختلاف په دې کښې دې که طلاق لره ملك یا سبب ملك سره معلق کړې شی نو دا تعلیق به صحیح وی یا نه . لکه یو سړې اووائی چه «اذا زوجت فلانة فهی طالق» نو نکاح کولو نه پس به طلاق واقع وی یا نه، په دې کښې اختلاف دې.

دحضرات حنفیه په نیز دا تعلیق صحیح دې او دنکاح نه پس به طلاق واقع شی.

دحضرات شافعیه په نیز دا تعلیق لغوه دې او ازواج نه پس به طلاق واقع نه وی.

امام احمد بن حنبل رحمه الله نه ددې مسئلې باره کښې دوه روایتونه دی یو دا چه دحنفیه مطابق، دویم دشافعیه مطابق.

امام مالك رحمه الله نه درې روایتونه دی، یو کښې توقف دې، دویم روایت دشوافع مطابق دې، لیکن هغه مرجوح دې او دریم روایت دادې که داسې صورت کښې ښځه تعیین اوکړی اوده تعلیق کړې وی لکه دا اووائی چه «ان تزوجت هذه المراة فهی طالق» نو طلاق به واقع شی لیکن که تعیین اونه کړزو، مطلقا او عام الفاظ ئې اووئیل لکه وې وئیل چه «کل امراة اتزوجها

---

۱) شرح الکرمانی: ۱۹/۱۹۱، ۱۹۲).
۲) عمدة القاری: ۲۰/۲۴۵).
۳) عمدة القاری: ۲۰/۲۴۵).

فهي طالق» نوداسې صورت کښې به طلا ق واقع نه وي، او هم دا دمالکيه راجح روايت او مذهب او مختار دی (۱) دعموم په صورت کښې تعليق درست نه دې څکه چه دا د حلال څيز (نکاح) مطلقاً دحرام کولو مترادف دې او ددې اختيار هيچاته نشته دې (۲)
حضرات شافعيه دحضرت ابن عباس رضی الله عنه د اثر نه استدلال کوی، چه کوم په دې ځائې کښې امام بخاری رحمه الله نقل کړې دې، دوی فرمائی چه «جعل الله الطلاق بعد النكاح».
ليکن دحنفيه خلاف ددې اثر نه استدلال کول درست نه دی څکه چه ددې حنفيه هم قائل نه دی، ددې وجې چه اختلاف، تعليق طلاق قبل النكاح کښې دې، طلاق قبل النكاح کښې نه دې، نو علامه عينی رحمه الله ليکی چه :

«هذا لا خلاف فيه ان الله جعل الطلاق بعد النكاح، والحنيفة قائلون به، فلا يجوز للشافعية ان يحتجوا به عليهم فى مسالة التعليق، فان تعليق الطلاق غير الطلاق لانه ليس بطلاق فى الحال فلا لصحته قيام المحل» (۳)

نو عبدالرزاق په خپل تصنيف کښې دحضرت زهر رحمه الله اثر نقل کړې دې که چا «كل امرأة اتزوجها فهى طالق» اووئيل نو دده بڼ دا وينا معتبره وى، په دې باندې معمر دوی ته اووئيل چه «اوليس قد جاء لا طلاق قبل النكاح ولا عتق قبل الملك» نوحضرت زهری رحمه الله فرمائی چه «انما ذالك ان يقول الرجل امرأة فلان طالق» (۴) يعنی لا طلاق قبل النكاح نه مراد تجيز دې تعليق نه دې .
وجه ددې داده چه دتعليق په صورت کښې که طلاق واقع شی نو نکاح کښې دراتلونه پس به واقع وی، نوهغه د لا طلاق قبل النكاح مصداق نه دې.

قوله: قول الله تعالى : يأيها الذين امنوا اذا نكحتم المومنات ثم طلقتموهن :

امام بخاری رحمه الله ددې آيت کريمه نه لاطلاق قبل النكاح باندې استدلال کړې دې، څکه چه په دې کښې دی چه «اذا نكحتم المومنات ثم طلقتموهن» په رومبې د نکاح اوبيا د طلاق ذکر دې، معلوم شو چه د نکاح نه مخکښې طلاق نه واقع کيږی.
ابن التين اوابن منير فرمائيلی چه د امام دطلاق عدم وقوع قبل النكاح باندې مذکوره آيت نه استدلال کول درست نه دی څکه چه په آيت کښې بغير د څه حصرنه دطلاق بعدالنكاح دقوع يو صورت ذکر کړې شويدې، دنکاح نه مخکښې دطلاق وقوع او د عدم وقوع نه په دې کښې ذکر دې اونه دسياق کلام نه په دې باندې دلالت کيږی. (۵)
دې نه پس امام بخاری رحمه الله د څلريشتو (۲۴) حضراتو نومونه ذکر کوی او فرمائی چه د

---

۱) دمذاهب اربعه تفصيل دپاره اوګورئ الابواب والترجم: ۷۸/۲، او اوګورئ فتح البارى: ۴۸۳/۹، ۴۸۲).
۲) فتح البارى: ۴۸۴/۹).
۳) عمدة القارى: ۲۴۶/۲۰).
٤) اوګورئ مصنف عبدالرزاق ۴۲۱/۶ . رقم : ۱۱۴۷۵، وعمدة القارى: ۲۴۶/۲).
۵) عمدة القارى: ۲۴۶/۲۰ . وفتح البارى: ۴۷۷/۹).

نكاح نه قبل ا لطلاق دعدم وقوع قول ددوى نه مروى دي، په دوى كښې حضرت على رضي الله عنه او عمروبن هرم نه سواتول تابعين دي، عمروبن هرم تبع تابعينو كښې دي.(۱)

۹-بَاب إِذَا قَالَ لِامْرَأَتِهِ وَهُوَ مُكْرَهٌ هَذِهِ أُخْتِي فَلَا شَيْءَ عَلَيْهِ
قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ ابْرَاهِيمُ لِسَارَةَ هَذِهِ اخْتِي وَذَلِكَ فِي ذَاتِ اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ [ر: ۲۱۰۴].

كه چا خپلې ښځې ته((يااختى))ائې خورې) اوونيل نو دجمهورو په نيز په دې تحريم، طلاق يا ظهار نه واقع كيږى، شيخ ابن الهمام اوعلامه ابن عابدين شامى دحضرات حنفيه دامسلك نقل كړې دې، البته داشان ونيل چه عام حالات كښې مكروه ضرور دې،(۲)
علامه عينى رحمه الله علامه خطابى په حوالې سره دامام ابويوسف رحمه الله مسلك دانقل كړې دې كه چا په دې جملې سره څه نيت اونكړو نو تحريم به واقع وى او دې به كفاره وركوى . د امام محمد رحمه الله په نيزبه دا ظهار وى.(۳)
دامام بخارى رحمه الله مقصد په دې حضراتوباندې رد كيديشى چه كوم دا مكروه ګڼړلى يا ددې نه دتحريم او دظهاردوقوع قائل دى، نو هغوى فرمائى چه((فلاشئ عليه)).
ددې په كراهت باندې دابوداود دروايت نه استدلال كوى چه كوم هغوى د ابوتميه هجيمى نه نقل كړې دې چه يو سړى خپلې ښځې ته اووئيل چه((يااخية))
نو حضرت نبى كريم صلى الله عليه وسلم اوفرمائيل چه((اختك هى))هغه ستا خور ده چه كومې ته ته اخية وائې. او دا اطلاق ئې خوښه نه كړه((فكره ذالك ونهى عنه))(۴)
امام ابوداود رحمه الله په دې حديث باندې ترجمه قائمه كړې ده .((باب فى الرجل يقول لامراته يااختى))ددې ترجې تحت هغوى مذكوره روايت نه علاوه حضرت ابراهيم عليه السلام او دحضرت ساره واقعه هم ذكر كړې ده. امام ابوداود رحمه الله مذكوره دواړه روايتونه ددې باب تحت ذكر كړى دى او دې طرفته ئې اشاره كړې ده چه كه سړې مجبور وى او مكره وى نو ښځې ته په اخت وئيلوكښې هيڅ باك نشته دې، ليكن بغير دضرورت نه وئيل دابو تميمه روايت سره مكروه دې.
امام بخارى رحمه الله هم غالبًا دې تفصيل طرفته اشاره كوى اودا وئيل غواړى چه ښځې ته خور وئيل په هر حال مكروه دى، په هغه صورت كښې مكروه دى چه كله بلاضرورت نه اووئيلې شى، ددې وجې حضرت امام بخارى رحمه الله په ترجمه كښې د((وهو مكره)) قيدزيات كړې دې،

---

۱) عمدة القارى: ۲۰/۲٤۷).
۲) فتح القدير. كتاب الطلاق،باب الظهار: ٤/۹۱).
۳) عمدة القارى: ۲۰/۲٤۷).
٤) اوګورئ سنن ابى داود، كتاب الطلاق،باب ماجا فى الرجل يقول لامراته))يا اختى : ۲/۲٦٤ . رقم : ۲۲۱).

دحضرت ابراهيم عليه السلام او دحضرت ساره بى بى واقعه تيره شوې ده،هغوى هم دمجبورئى په وجه خپلې بى بى ته خور ونيلى وو.(۱)

۱۰= بَاب الطَّلَاقِ فِي الْإِغْلَاقِ وَالْكُرْهِ وَالسَّكْرَانِ وَالْمَجْنُونِ وَأَمْرِهِمَا وَالْغَلَطِ وَالنِّسْيَانِ فِي الطَّلَاقِ وَالشِّرْكِ وَغَيْرِهِ

لِقَوْلِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الْأَعْمَالُ بِالنِّيَّةِ وَلِكُلِّ امْرِءٍ مَا نَوَى [ر:۱]
وَتَلَا الشَّعْبِيُّ لَا تُؤَاخِذْنَا إِنْ نَسِينَا أَوْ أَخْطَأْنَا [ر:۲۸۶]
وَمَا لَا يَجُوزُ مِنْ إِقْرَارِ الْمُوَسْوِسِ
وَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لِلَّذِي أَقَرَّ عَلَى نَفْسِهِ أَبِكَ جُنُونٌ [ر:۴۹۶۹]
وَقَالَ عَلِيٌّ بَقَرَ حَمْزَةُ خَوَاصِرَ شَارِفَيَّ فَطَفِقَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَلُومُ حَمْزَةَ فَإِذَا حَمْزَةُ قَدْ ثَمِلَ مُحْمَرَّةٌ عَيْنَاهُ ثُمَّ قَالَ حَمْزَةُ هَلْ أَنْتُمْ إِلَّا عَبِيدٌ لِأَبِي فَعَرَفَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنَّهُ قَدْ ثَمِلَ فَخَرَجَ وَخَرَجْنَا مَعَهُ [ر:۳۷۸۱]
وَقَالَ عُثْمَانُ: لَيْسَ لِمَجْنُونٍ وَلَا لِسَكْرَانَ طَلَاقٌ
وَقَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ: طَلَاقُ السَّكْرَانِ وَالْمُسْتَكْرَهِ لَيْسَ بِجَائِزٍ
وَقَالَ عُقْبَةُ بْنُ عَامِرٍ: لَا يَجُوزُ طَلَاقُ الْمُوَسْوِسِ
وَقَالَ عَطَاءٌ: إِذَا بَدَا بِالطَّلَاقِ فَلَهُ شَرْطُهُ
وَقَالَ نَافِعٌ: طَلَّقَ رَجُلٌ امْرَأَتَهُ الْبَتَّةَ إِنْ خَرَجَتْ فَقَالَ ابْنُ عُمَرَ إِنْ خَرَجَتْ فَقَدْ بُتَّتْ مِنْهُ وَإِنْ لَمْ تَخْرُجْ فَلَيْسَ بِشَيْءٍ
وَقَالَ الزُّهْرِيُّ فِيمَنْ قَالَ إِنْ لَمْ أَفْعَلْ كَذَا وَكَذَا فَامْرَأَتِي طَالِقٌ ثَلَاثًا يُسْأَلُ عَمَّا قَالَ وَعَقَدَ عَلَيْهِ قَلْبُهُ حِينَ حَلَفَ بِتِلْكَ الْيَمِينِ فَإِنْ سَمَّى أَجَلًا أَرَادَهُ وَعَقَدَ عَلَيْهِ قَلْبُهُ حِينَ حَلَفَ جُعِلَ ذَلِكَ فِي دِينِهِ وَأَمَانَتِهِ
وَقَالَ إِبْرَاهِيمُ: إِنْ قَالَ لَا حَاجَةَ لِي فِيكِ نِيَّتُهُ وَطَلَاقُ كُلِّ قَوْمٍ بِلِسَانِهِمْ
وَقَالَ قَتَادَةُ: إِذَا قَالَ إِذَا حَمَلْتِ فَأَنْتِ طَالِقٌ ثَلَاثًا يَغْشَاهَا عِنْدَ كُلِّ طُهْرٍ مَرَّةً فَإِنِ اسْتَبَانَ حَمْلُهَا فَقَدْ بَانَتْ مِنْهُ وَقَالَ الْحَسَنُ: إِذَا قَالَ الْحَقِي بِأَهْلِكِ نِيَّتُهُ
وَقَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ: الطَّلَاقُ عَنْ وَطَرٍ وَالْعَتَاقُ مَا أُرِيدَ بِهِ وَجْهُ اللَّهِ
وَقَالَ الزُّهْرِيُّ: إِنْ قَالَ مَا أَنْتِ بِامْرَأَتِي نِيَّتُهُ وَإِنْ نَوَى طَلَاقًا فَهُوَ مَا نَوَى
وَقَالَ عَلِيٌّ: أَلَمْ تَعْلَمْ أَنَّ الْقَلَمَ رُفِعَ عَنْ ثَلَاثَةٍ عَنِ الْمَجْنُونِ حَتَّى يُفِيقَ وَعَنِ الصَّبِيِّ حَتَّى يُدْرِكَ وَعَنِ النَّائِمِ حَتَّى يَسْتَيْقِظَ:

---

۱) كشف البارى: كتاب التفسير،تفسير سورة بنى اسرائيل : ۳۷۳).

وَقَالَ عَلِيٌّ: وَكُلُّ الطَّلَاقِ جَائِزٌ إِلَّا طَلَاقَ الْمَعْتُوهِ

داغلاق معنی: امام ابن ماجه رحمه الله او امام ابو داود رحمة الله علیه دحضرت ابوهریره رضی الله عنه روایت نقل کوی چه«لا طلاق فی الاغلاق»دا د امام ابن ماجه رحمه الله دروایت الفاظ دی،د امام ابو داود رحمة الله علیه دروایت الفاظ دی چه«لاطلاق فی الغلاق»(۱) دغلاق نه اغلاق مراد دې،داغلاق تفسیر کښې مختلف اقوال دی.

① بعضو وئیلی دی چه ددې نه جنون مراد دې.(۲)

② ابو عبیده هروی نقل کړی دی چه ددې نه یو ځائې درې طلاقه ورکول مراد دي،ځکه چه درې طلاقه ورکړی نو دې په خپل ځان باندې طلاق بند کړی،او نور دطلاق گنجائش ده سره پاتې نشی.(۳)

③ ابوعبید داغلاق تفسیر په اکراه سره کړې دې،او هم دا ددې مشهور تفسیر دې،(۴)

امام ابن ماجه رحمه الله په دې باندې«طلاق ا لمکره»عنوان سره ترجمه قائمه کړې ده چه ددې نه معلومیږی چه ددوی په نیز هم ددې معنیٰ اکراه ده.

④ امام احمد رحمه الله او امام ابوداود رحمة الله علیه ددې تفسیر غصې او غضب سره کړې ده.(۵)

عبدالمغافر فارسی په«مجمع الغرائب»کښې ددې تفسیر باندې اشکال کړی دی چه ددې د تفسیر په صورت کښې به مطلب داوی چه په حالت دغضب کښې به طلاق واقع نه وی،حالانکه طلاق حالت غضب کښې ورکولې شی.(۶)

اقسام دغضب: لیکن ددې جواب دادې چه داغلاق نه مطلقًا غضب مراد نه دې بلکه دغضب هغه قسم مراد دې چه په هغې کښې دانسان عقل لاړشی. اوهغه ته د خپلې خبرې بالکل شعور نه وی. نو علامه ابن قیم رحمه الله په زادالمعاد کښې دغصې درې قسمونه بیان کړی دی.

① رومبې قسم دداسې غصې دې چه دسړی عقل بالکل زائله کړی او دده بالکل دخپلې خبرې اډو شعور نه وی،داسې صورت کښې بالاتفاق طلاق نه واقع کیږی.

② دویم قسم دغصې ابتدائی صورت دې چه په دې کښې سړې بالکل په شعور کښې وی او چه څه هغه وائی په هغې پوهیږی. په داسې صورت کښې بالاتفاق طلاق واقع کیږی.

③ دریم قسم دادې چه په غصه کښې استحکام اوشدت راشی لیکن عقل بالکل زائل نه وی

---

۱) الحدیث اخرجه ابن ماجه فی کتاب الطلاق باب طلاق المکروه والناسی رقم : ۲۰۴۶.وابوداود،کتاب الطلاق باب فی الطلاق علی غیظ: ر قم : ۲۱۹۳.واحمد : ۲۷۶/۶.والحاکم : ۱۹۸/۲، والبیهقی : ۳۵۷/۷).

۲) فتح الباری: ۴۸۷/۹).

۳) زاد المعاد فی هدی خیرالعباد ذکر احکام رسول الله ﷺ فی الطلاق: ۲۱۵/۶).

۴) فتح الباری: ۴۸۶/۹).

۵) زاد المعاد: ۲۱۴/۶، ۲۱۵).

۶) [illegible] زاد المعاد: ۲۱۵).

نو بیاهم دغصې په وجه هغه دخپل نیت مطابق کار نشی کولې، او په دې دوران کښې زیاتې که اوشی او هغه دنیت مطابق نه وی نو ددې وجې په دې باندې دې نه پس ددې پښیمانی وی او افسوس کوی، دا دریم قسم محل نظر دې، دعلامه ابن قیم په نیز په دې صورت کښې به طلاق واقع نه کیدل راجح دی.(۱)

اوعلامه شامی رحمه الله فرمائی چه په دې صورت کښې طلاق به واقع وی.(۲)

شیخ الاسلام علامه ابن تیمیه رحمه الله فرمائی چه صحیح دادی چه لفظ اغلاق مفهوم کښې اکراه، غضب، جنون او هر هغه امر شامل دې چه هغې په وجه سړې هوش وحواس او عقل سلامت پاتې نشی.(۳)

طلاق مجنون ومکروه: دمجنون طلاق خو بالاتفاق نه واقع کیږی البته دمکره طلاق باره کښې اختلاف دې، حضرات حنفیه، امام شعبی، قتاده، ابراهیم نخعی اوسعید بن جبیر فرمائی چه دمکروه طلاق واقع کیږی (۴) ددې وجې داکراه په وجه صرف رضا فوت کیږی، اختیار نه فوت کیږی نو کله چه اختیار باقی وی نو طلاق واقع کیږی . (۵)

دا حضرات دفرج بن فضاله عن عمرو بن شرحبیل معافری دیو اثر نه هم استدلال کوی چه یو ښځې خپل خاوند په طلاق مجبور کړو او دده نه ئې طلاق حاصل کړو، دامقدمه حضرت عمر فاروق رضی الله عنه ته پیش شوه نو حضرت عمر فاروق رضی الله عنه هغه طلاق ته صحیح اوئیل .(۶)

حضرت ابن عمر رضی الله عنهما او حضرت عمر بن عبدالعزیز نه هم داشان آثار منقول دی.(۷)

آئمه ثلاثه فرمائی چه مکره طلاق به واقع نه وی ځکه چه داکراه په وجه اختیار نه پاتې کیږی او دشرعی تصرفاتو دارومدار په اختیار باندې دې.(۸)

دارنګ دا حضرات فرمائی چه په حالت داکراه کښې دکلمه کفر وئیلو هم اجازت ورکړې شوې دې. «الا من اکره وقلبه مطمئن بالایمان» داکراه په حالت کښې کلمه دکفر ویونکی باندې احکام دکفر نه جاری کیږی نو طلاق خو کلمه کفر نه ډیر کمې درجې څیز دې، په دې باندې هم طلاق نه دی جاری کیدل پکار(۹)

ترجمة الباب کښې «الاغلاق» نه پس د «والکره» لفظ دې «کره» دکاف په ضمه او دراء په سکون سره» په معنی د الاکراه ده. «اغلاق» نه که غضب مراد واخستلې شی نو په دې

---

۱) اوګورئ زاد المعاد: ۲۱۵/۶).
۲) رد ا لمختار علی رد المختار، کتاب الطلاق، مطلب فی طلاق المدهوش: ۴۹۳/۲).
۳) زاد المعاد: ۲۱۵/۶).
٤) عمدة القاری: ۲۵۰/۲۰).
۵) اوګورئ هدیة، کتاب الطلاق : ۳۵۸/۲) .
۶) زاد المعاد: ۲۰۸/۶).
۷) عمدة القاری: ۲۵۰/۲۰).
۸) اوګورئ الهدایة، کتاب الطلاق: ۳۵۸/۲، لیکن په دې کښې ئې د امام شافعی رحمه الله مذهب نقل کړې دې .
۹) فتح الباری: ۴۸۷/۹).

صورت کښې عطف مغایرت دپاره به وی او معنی به وی«باب الغضب والاکراه» لیکن که د «الاغلاق» تفسیر اکراه سره اوکړې شی نو په دې صورت کښې به دا عطف تفسیری وی.

اودا هم احتمال دې چه دا لفظ«مکره»وی. په دې صورت کښې به تقدیر وی«باب حکم الطلاق فی الاغلاق وحکم المکروه والسکران»(۱)

طلاق سکران: دطلاق سکران باره کښې دعلماء کرامو دوه اقوال دی:

① د امام ابو حنیفه رحمه الله او امام مالك رحمة الله علیه په نیز د سکران طلاق به واقع وی او د امام شافعی رحمه الله هم اصح قول دادې،دامام احمد رحمه الله روایت هم ددې مطابق دې.(۲)

② دامام احمد مشهور قول او امام شافعی رحمه الله یو روایت داهم دې چه د سکران طلاق به واقع نه وی،(۳)په حنفیانو کښې امام کرخی رحمه الله اوامام طحاوی رحمه الله دا اختیار کړې دې(۴) په شوافع کښې امام بغوی رحمه الله هم دا رائې ده،(۵)

د حضرت امام بخاری رحمه الله رجحان هم دې طرفته دې.

وجه ددې داده چه هغه دمستئ او مدهوشئ په حالت کښې وی،هغه ته پته نه لږی چه دهغه دخلې نه څه راوزی،او ددې به څه اثرات وی،د قصد اوارادې اعتبار عقل سره دې او دده عقل زائل شوې دې،(۶)

امام طحاوی رحمه الله فرمائی چه د معتوه طلاق بالاتفاق نه واقع کیږی،سکران هم دسکر او نشې په وجه سره معتوه وی،ددې وجې ددې طلاق به واقع نه وی. (۷)

قائلین وقوع طلاق فرمائی چه دده د عقل زائله کیدو چه کوم سبب دې هغه معصیت دې،ددې وجې حکماً دده عقل به باقی ګڼړلې شی چه ددې تنبیه وی،د زجر او تنبیه تقاضاه داده چه دده طلاق واقع وی،(۸)

«والغلط والنسیان فی الطلاق والشرك وغیره»

ددې عطف«الطلاق فی الاغلاق»باندې دې،او لفظ،باب دپاره مضاف الیه کیدو په وجه سره مجرور دې یعنی«باب الطلاق فی الاغلاق......وباب الغلط والنسیان».

په غلطئ کښې یا په هیره د طلاق ورکولو حکم: په غلطئ یا هیره کښې دطلاق ورکولو حکم

---

۱) فتح الباری: ۴۸۸/۹،وعمدة القاری: ۲۵۰،۲۵۱/۲۰).

۲) مذکوره تفصیل دپاره اوګورئ فتح الباری: ۴۸۹/۹).

۳) فتح الباری: ۴۸۹/۹).

۴) الهدایة: ۳۵۸/۲،کتاب الطلاق،باب طلاق السنة).

۵) راجع لمزید التفصیل المغنی لابن قدامة کتاب الطلاق،مسألة،طلاق سکران: ۲۸۹/۷).

۶) الهدایة: کتاب الطلاق: ۳۵۸/۲).

۷) فتح الباری: ۱۸۹/۹).

۸) الهدایة: ۳۵۹/۲).

کښې هم اختلاف دې.
دجمهورو عالمانو په نیزبه طلاق واقع نه وی، دحنفیه په نیز به واقع وی، (۱)
دحنفیه دلیل دا لاندې مشهورحدیث دې چه کوم امام ابوداود رحمة الله علیه نقل کړې دې،
«ثلاث جدهن جد وهزلهن جد: النکاح والطلاق والرجعة» (۲) نو کله چه دهزل اعتبار اوکړې شی نود خطاء، غلط او نسیان به هم اعتبار کولې شی.
جمهور حضرات د حضرت ابن عباس رضی الله عنهما د حدیث نه استدلال کوی، چه په هغې کښې دی چه «ان الله تجاوز عن امتی الخطاء والنسیان وما استکرهوا علیه» (۳)
«الشرك وغیره» ددې عطف «الطلاق» باندې دې، یعنی «الغلط والنسیان فی الشرك» مطلب دا دې چه چاپه غلطئ یاپه هیره سره دشرك کلمه اووئیله نوبالاتفاق به ددې اعتبارنه وی ځکه چه حضرت نبی کریم صلی الله علیه وسلم فرمائی چه «الاعمال بالنیة» اوغلطئ او هیره کښې د ویونکی نیت به نه وی.
حضرت امام بخاری رحمه الله ددې مسئلې نه غالبًا طلاق باندې استدلال کړې دې چه کله غلطئ او هیره کښې د شرکیه کلمې اعتبار بالاتفاق نه کیږی نو دطلاق به هم اعتبار نه دی کول پکار، لیکن دحنفیه د طلاق اعتبار د ابوداود دحدیث «جدهن جد وهزلهن جد» په وجه کړې دې.
ابن بطال رحمه الله فرمائی چه د«الشرك» لفظ په دې ځائې کښې صحیح نه دې بلکه صحیح لفظ«الشك» دې، په دې صورت کښې به ددې عطف «النسیان» باندې وی یعنی «باب الغلط والنسیان والشك» (۴)
«وغیره»: حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائی چه «غیره» ضمیر دمجرور «الشرك» طرفته راجع دې «ای غیر الشرك مما هو دونه» (۵)
علامه عینی رحمه الله فرمائی چه ضمیر «المذکور» طرفته راجع دې «ای وغیر المذکور منه الاشیاء المذکور نحو الخطاء وسبق اللسان والهزل» (۶)
قوله: لقول النبی صلی الله علیه وسلم الاعمال بالنیة: دې کښې دلیل طرفته اشاره ده چه مذکوره

---

۱) عمدة القاری: ۲۰/۲۵۱).
۲) اخرجه امام ابو داود رحمة الله علیه فی الطلاق، باب فی الطلاق علی الهزل رقم: ۲۱۹۴، والترمذی فی الطلاق، باب ماجاء فی الجدوالهزل رقم: ۱۱۸۴، وصححه الحاکم: ۲/۱۹۸،۱۹۷، واقرة الذهبی وله شواهد یتقوی بها فی تلخیص الحبیر: ۳/۲۰۹).
۳) فتح الباری: ۹/۴۸۸).
۴) فتح الباری: ۹/۴۸۸، وعمدة القاری: ۲۰/۲۵۱).
۵) فتح الباری: ۹/۴۸۸).
۶) عمدة القاری: ۲۰/۲۵۱).

مسائلو کښې دنیت اعتبار وی ،ځکه چه حکم دراصل عاقل مختار اوعامد ذاکر طرفته متوجه کیږی اومکره مختار نه دې،دسکران په حالت کښې په سکر کښې عقل پاتې نشی،د غلط اوناسی هم قصد اواراده نه وی.

قوله: وتلا الشعبي :ربنا لا تواخذنا ان نسينا اواخطانا: حضرت عامر بن شراحیل شعبی نه چه کله دناسی او مخطی دطلاق په باره کښې تپوس اوکړې شو نوهغوی دقران پاك دامذکوره آیت مبارك تلاوت اوفرمائیلو او ددې نه ئې استدلال اوکړو چه دناسی او مخطی مواخذه نه دی کیدل پکار.

قوله: وَمَا لَا يَجُوزُ طَلَاقُ الْمُوَسْوِسِ: موسوس هغه سړی ته وئیلې کیږی چه هغه ته په کثرت سره وسوسه رازی. که چاته دطلاق وسوسه راغله نو دجمهورو په نیزپه وسوسه طلاق سره طلاق نه واقع کیږی ځکه دطلاق دپاره تلفظ یا کتابت ضروری دې اووسوسه کښې نه تلفظ وی او نه کتابت.

د حضرت امام بخاری رحمه الله مقصد ددې په پیش کولو سره دادې چه دموسوس طلاق ددې وجې نه واقع کیږی چه دده نیت نه وی لهذادسکران ،مکره ناسی هم طلاق واقع کیدل نه دی پکار. ځکه ددوی هم نیت نه وی،حالانکه هلته الفاظ د طلاق موندې شوی دی او دلته الفاظ نشته دی.

ابن سیرین اوابن شهاب زهری فرمائی چه موسوس که دطلاق عزم اوکړو نو په دې صورت کښې به طلاق واقع شی،امام مالك رحمه الله نه هم یو روایت ددې مطابق منقول دې،قاضی ابوبکر بن عربی دې لره قوی ګنړلې دې،(۱) لیکن دجمهورو مسلك دا نه دی.

قوله: وَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لِلَّذِي أَقَرَّ عَلَى نَفْسِهِ أَبِكَ جُنُونٌ: دادمخکښې حدیث دباب حصه ده چه حضرت نبی کریم ﷺ په مسجد کښې وو،یو سړې راغلو او وې وئیل چه ما زنا کړې ده،حضرت نبی کریم ﷺ ورته څه التفات اونکړو،تر دې پورې چه څلور ځل حضرت نبی کریم ﷺ دهغوی قول رد کړو،دې نه پس حضرت نبی کریم ﷺ هغه راوبللو او وې فرمائیل چه«ابك جنون»آیا ته پاګل ئې،هغه اووئیل چه نه،حضرت نبی کریم ﷺ دا سوال دهغه سړی نه ددې وجې اوکړو چه دهغه مجنون کیدل ثابت شوې وې نو دهغه نه به حد ساقط شوې وې. ددې نه معلوم شو چه دمجنون اقرارا و ا عتراف معتبر نه دې،ددې وجې دده طلاق به هم واقع نه وی،(۲)

قوله: وَقَالَ عَلِيٌّ بَقَرَ حَمْزَةُ خَوَاصِرَ شَارِفَيَّ......: دا دهغه طویل حدیث حصه ده چه کوم په کتاب المغازی کښې تیر شوې دې،(۳) حضرت حمزه رضی الله عنه چه څه اوکړل او څه ئې اووئیل نوچونکه هغه په نشه کښې وو، ددې وجې حضرت نبی کریم ﷺ مواخذه اونه

---

۱) فتح الباری: ۴۹۲/۹).
۲) فتح ا لباری: ۴۶۳/۹).
۳) اوګورئ کشف الباری، کتاب ا لمغازی، باب شهودالملائکة بدر: ۱۵۶. ۱۵۷).

فرمائيل،چه ددې نه معلوم شو په حالت دسکر کښې مواخذه معاف ده،لهذا دسکران طلاق نه دی واقع کيدل پکار.

قوله: وَقَالَ عُثْمَانُ : لَيْسَ لِمَجْنُونٍ وَلَا لِسَكْرَانَ طَلَاقٌ: حضرت عثمان رضي الله عنه فرمائی چه دمجنون او سکران طلاق به نه واقع کيږی،
داتعليق ابن ابی شيبه په صحيح سند سره موصولاً نقل کړې دې،(۱)

قوله: وَقَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ : طَلَاقُ السَّكْرَانِ وَالْمُسْتَكْرَهِ لَيْسَ بِجَائِزٍ: يعنی سکران او مستکره (مغلوب مقهور اومجبور) طلاق به واقع نه وی،دې تعليق لره هم په صحيح سند سره ابن ابی شيبه موصولاً نقل کړې دې،(۲)

قوله: وَقَالَ عُقْبَةُ بْنُ عَامِرٍ: لَا يَجُوزُ طَلَاقُ الْمُوَسْوِسِ: دا تعليق چا موصولاً نقل کړې دې دا معلوم نشو.

قوله: وَقَالَ عَطَاءٌ: إِذَا بَدَا بِالطَّلَاقِ فَلَهُ شَرْطُهُ: که يوسړی مشروط طلاق ورکړو او په دې کښې ئې طلاق مخکښې ذکرکړواوشرط ئې بعدکښې ذکرکړو لکه‌داسې ئې اووئيل چه«انت طالق ان دخلت الدار»عطاء فرمائی چه‌په دې صورت کښې به شرط معتبر وی اودا طلاق به مشروط وی په شرط واقع کيدو به طلاق واقع شی.

دجمهورو عالمانو هم دامسلک دې‌چه‌شرط که مخکښې ذکرکړې شی او که روستوذکرکړې شی نو دشرط به بهر حال اعتبار وی،اوطلاق به نه وی واقع،دشرط موندې کيدونه پس به طلاق واقع وی،(۳)

قاضی‌شريح فرمائی چه دتقديم شرط په صورت کښې خو به طلاق مشروط وی ليکن د تاخير شرط په صورت کښې به طلاق واقع شی ،مشروط‌به نه وی،(۴)

ابراهيم نخعی رحمه الله ته چه کله دقاضی شريح دا خبره معلومه شوه نو هغوی‌ددې ترديد اوکړو او وې فرمائيل چه‌د شرط په تقديم او تاخير دواړو صورتونوکښې به طلاق مشروط وی،امام طحاوی رحمه الله د ابراهيم نخعی دا رائې نقل کړې ده.

حافظ ابن حجر رحمه الله ته په دې خائې کښې وهم شوې دې،هغوی‌دقاضی شريح مسلک لره ابراهيم نخعی طرفته‌ته منسوب کړې دې.

حضرت امام بخاری رحمه الله چه د حضرت عطاء کوم اثر نقل کړې دې هغه دې خبرې طرفته اشاره کولو دپاره دې چه‌په لفظ کښې اصل اعتبار دنيت دې،سړې يو مشروطه خبره کوی دده مقصد اودده نيت‌دا وی چه شرط سره به دا کلام موثر وی او بغير‌دشرط نه به‌دا موثر نه وی، نوشريعت ددې اعتبار اوکړواو د تحقق شرط نه بغير دده کلام معتبربه نه وی،«انت

۱) عمدة القاری: ۲۵۲/۲۰).
۲) عمدة القاری: ۲۵۲/۲۰).
۳) عمدة القاری : ۲۵۳/۲۰،فتح الباری: ۴۶۰/۹).
٤) فتح الباری: ۳۲۵/۵).

طالق ان دخلت الدار»که چا داسې اووئيل نو طلاق به په هغه وخت کښې واقع شي چه کله دخول دار اوشي ځکه چه دويونکی نيت هم دادې نومعلوم شوچه نيت معتبر دې، لهذا دسکران اومکره وغيره طلاق نه دی واقع کيدل پکار، ځکه چه دده نيت نه وی،(١)
ترجمة الباب سره ددې اثر دامناسبت حضرت ګنګوهی رحمه الله بيان کړې دې،(٢)
دحضرت عطاء داتعليق لره عبدالرزاق موصولاً نقل کړې دې(٣)

قوله: وَقَالَ نَافِعٌ: طَلَّقَ رَجُلٌ امْرَأَتَهُ الْبَتَّةَ إِنْ خَرَجَتْ فَقَالَ ابْنُ عُمَرَ إِنْ خَرَجَتْ فَقَدْ بُتَّتْ مِنْهُ وَإِنْ لَمْ تَخْرُجْ فَلَيْسَ بِشَيْءٍ: «بتتت»د باء په ضمه اودتاء په تشديد سره د مجهول صيغه ده.
د حضرت ابن عمر رضي الله عنهما غلام اوشاګرد حضرت نافع رحمه الله سوال اوکړو که چا خپلې ښځې ته طلاق بائن ورکړو خروج دار سره نوددې څه حکم دې، حضرت ابن عمر رضي الله عنهما اوفرمائيل که هغه اووتله نو بائنه به شی، ددې وجې دخاوند نيت دادې چه طلاق به تحقق شرط نه پس متحقق وی، معلوم شو چه دنيت اعتبار به وی،(۴)لهذا ماقبل کښې بيان شوی اغلاق، مکروه، سکران، مجنون، غالط اوناسی کيدو په وجه طلاق واقع کيدل نه دی پکار.
دا تعليق چا موصولاً نقل کړې، دامعلوم نشو، (۵)

قوله: وَقَالَ الزُّهْرِيُّ فِيمَنْ قَالَ إِنْ لَمْ أَفْعَلْ كَذَا وَكَذَا فَامْرَأَتِي طَالِقٌ ثَلَاثًا يُسْأَلُ عَمَّا قَالَ وَعَقَدَ عَلَيْهِ قَلْبُهُ حِينَ حَلَفَ بِتِلْكَ الْيَمِينِ فَإِنْ سَمَّى أَجَلًا أَرَادَهُ وَعَقَدَ عَلَيْهِ قَلْبُهُ حِينَ حَلَفَ جُعِلَ ذَلِكَ فِي دِينِهِ وَأَمَانَتِهِ: حضرت زهری رحمه الله فرمائی که يو سړی اووئيل که ما داسې داسې اونکړل نوځما ښځې ته درې طلاقه . يعنی دڅه کاراو دمودې صراحت ئې اونکړونو دده نه به ددې قول او دده دنيت باره کښې تپوس کولې شی، که دده څه موده مقرر کړه(چه ځما مراد دومره موده وه که په دومره موده کښې مې دا کار اونکړونو ځما ښځې ته طلاق)نو دده دا قول به ديانته معتبر ګڼړلې شی.
دا تعليق هم ذکر کولو سره دحضرت امام بخاری رحمه الله مقصد دادې چه دنيت اعتبار به وی،(۶)
لهذا ماقبل کښې چه داغلاق اواکراه کوم مسائل ذکر شوی دی چونکه په هغې کښې به نيت نه وو ددې وجې طلاق نه دی واقع کيدل پکار.
دا تعليق عبدالرزاق موصولاً نقل کړې دې،(٧)

---

١) لامع لدراری : ٣٥٦/٩).
٢) تعليقات لا مع الدراری: ٣٥٦/٩).
٣(تغليق التعليق علی صحيح البخاری: ٤٥٥/٤).
٤) لامع الدراری: ٣٥٦/٩):
٥) نو حافظ ابن حجر رحمه الله په تغليق التعليق (٤٥٦/٤) کښې دامام دقول نه پس خالی ځائې پرېښودې دې.
٦) لامع الدراری: ٣٥٧،٣٥٨/٩).
٧) تغليق التعليق: ٤ /٤٥٦).

قوله: وَقَالَ إِبْرَاهِيمُ: إِنْ قَالَ لَاحَاجَةَ لِي فِيكِ نِيَّتُهُ: كه يو سړي خپلې ښځې ته اووائي چه " ماته ستا ضرورت نشته "نو دده دنيت مطابق به فيصله كيږي كه نيت ئې دطلاقدې نوطلاق به واقع شي ګني نه،معلوم شو چهاعتبار نيت لره دې.

داتعليق ابن ابى شيبه موصولاً نقل كړې دې،(۱)

قوله: وَطَلَاقُ كُلِّ قَوْمٍ بِلِسَانِهِمْ: دهرقوم طلاق به دهغوى دژبې اعتبار سره فيصله كولې شى،دا يو اجماعى فيصله ده. چه ددې په ژبه كښې چه كوم لفظ طلاق دپاره استعماليږي، هغې سره به طلاق واقع شى،ددې نه هم دنيت اعتبار معلوميږيځكه چهدهر زبان خلق دخپلې محاورې مطابق دطلاق دپاره چه كوم لفظ استعمالوىظاهره ده چهددوى نيت به دطلاق واقع كيدو وى.

ابن ابى شيبهداتعليق موصولاً نقل كړې دې،(۲)

قوله: وَقَالَ قَتَادَةُ: إِذَا قَالَ إِذَا حَمَلْتِ فَأَنْتِ طَالِقٌ ثَلَاثًا يَغْشَاهَا عِنْدَ كُلِّ طُهْرٍ مَرَّةً فَإِنِ اسْتَبَانَ حَمْلُهَا فَقَدْ بَانَتْ مِنْهُ: حضرت قتاده رضي الله عنه فرمائى چه كله چا خپلې ښځې ته اووئيل كه ته حامله شوې نو تاته درې طلاقه،نو په هر طهر كښې يو ځل دې سره وطى كولې شى(ځكه چهطهردحيض نه پس رازى،دحيض نه معلوم شوچه حامله نه ده ليكن يو ځل دوطى كولو نه پس چونكه دحامله كيدو امكان دې نوددې وجې په دې طهر كښې دوباره وطى به نه كوى)كه حمل ظاهر شو نوښځه به بائنه شى ځكه چهقائل هم دا نيت كړې وو.

دا تعليق ابن ابى شيبه موصولاً نقل كړې دې .(۳)

قوله: وَقَالَ الْحَسَنُ: إِذَا قَالَ الْحَقِي بِأَهْلِكِ نِيَّتُهُ: حضرت بصرى رحمه الله فرمائى كه چا خپلې ښځې ته اووئيل چه«الحقى باهلك» نو دده دنيت اعتبار به كولې شى كه ده دطلاق نيت كړې وونو طلاق به واقع شى،هم دا دجمهور علماء كرامو اوآئمه اربعه مسلك دې، ظاهريه وائى چهددې سره به هيڅ نه وى كه دطلاق نيت وى كه نه وى .

داتعليق عبدالرزاق موصولاً نقل كړې دې .(۴)

قوله: وَقَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ: الطَّلَاقُ عَنْ وَطَرٍ وَالْعَتَاقُ مَا أُرِيدَ بِهِ وَجْهُ اللَّهِ:

حضرت ابن عباس رضي الله عنهما فرمائى چه طلاق د ضرورت تحت وى اوعتاق نه داالله ﷻ رضا مقصود وى،دا هم ددې خبرې دليل دې چه دسكران،مكره،خاطى،اودناسى طلاق واقع كيدل نه دى پكار،ځكه چه په دې كښې دضرورت څه اړخ نشته دې،ددې وجې بغير نيت نه

---

۱) تغليق التعليق : ۴/۴۵۶).

۲) تغليق التعليق : ۴/۴۵۶).

۳) تغليق التعليق: ۴/۴۵۶).

۴ ر تغليق التعليق: ۴/۴۵۷).

كه دده طلاق واقع شي نو لازم به وي چه بغير د ضرورت او حاجت نه واقع شو حالانكه طلاق د ضرورت تحت واقع كيږي .(۱)

داتعليق موصولاً نقل كولووالا معلوم نشو.(۲)

قوله: وَقَالَ الزُّهْرِيُّ: إِنْ قَالَ مَا أَنْتِ بِامْرَأَتِي نِيَّتُهُ وَإِنْ نَوَى طَلَاقًا فَهُوَ مَا نَوَى: حضرت زهري رحمه الله فرمائي كه چا خپلې ښځې ته اووئيل چه" ته څما ښځه نه ئې"نو دده د نيت اعتبار به كولې شي، كه دده دطلاق نيت اوكړو نو طلاق به واقع شي اوكه نيت د طلاق نه وو نو نه به وي، بلكه مطلب دادې چه تا بى بى جوړيدو نه پس څما فرمانبرداري اونكړه، ددې جملې نه په فرمانبردارئى باندې ښځه آماده كول مقصود دى نو طلاق به واقع نه وي.

دا تعليق ابن ابى شيبه موصولاً نقل كړې دې، (۳)

قوله: وَقَالَ عَلِيٌّ: أَلَمْ تَعْلَمْ أَنَّ الْقَلَمَ رُفِعَ عَنْ ثَلَاثَةٍ: حضرت على رضي الله عنه فرمائي چه تاته پته نشته چه دريو نه قلم اوچت شوې دې،

مجنون نه دده دصحيح كيدو پورې، دبچي نه دده دبالغ كيدو پورې، اونائم نه دده د ويښيدو پورې، دې تعليق سره دمجنون طلاق نه واقع كيدو باندې استدلال مقصود دې .

دا تعليق موقوفاً او مرفوعاً په دوه رنګه منقول دې، ليكن موقوفاً راجح دې، بغوى دا موصولاً نقل كړې دې، (۴)

د بچي د طلاق حكم: هم دا دجمهور علماء كرامو مسلك دې چه دمجنون اونائم طلاق به واقع نه وي البته دصبى دطلاق باره كښې اختلاف دې، دشافعيه په نيز دصبى طلاق به واقع كيږي.

ليكن د حضرت امام مالك رحمه الله يو روايت دادې كه هغه قريب البلوغ او مراهق وي نو دده طلاق به واقع وي.

حضرت امام احمد بن حنبل رحمه الله فرمائي كه هغه دروژې نيولو طاقت لري نو دداسې صبى طلاق به واقع شي . (۵)

دحنفيه په نيز به دبچي طلاق واقع نه وي، (۶)

قوله: وَقَالَ عَلِيٌّ: وَكُلُّ الطَّلَاقِ جَائِزٌ إِلَّا طَلَاقَ الْمَعْتُوهِ: حضرت على رضي الله عنه فرمائي چه هر طلاق واقع كيږي، ليكن دمعتوه طلاق نه واقع كيږي، دمعتوه نه داسې سړې

---

۱) لامع الدرارى: ۹/۴۵۸).
۲) تغليق التعليق : ۴/۲۵۷).
۳) تغليق التعليق: ۴/۴۵۷).
۴) فتح البارى: ۹/۴۹۱).
۵) مذكوره تفصيل دپاره اوګورئ فتح البارى: ۹/۴۹۱).
۶) هدايه ج/۲،ص/۳۳).

مراد دي چه دهغه په عقل کښې خلل او فتور وی چه کوم ناقص العقل وی ،مجنون هم په دې کښې داخل دي او صبي هم، (۱)

داتعلیق بغوی موصولاً نقل کړې دې (۲)

[۴۹۶۸] حَدَّثَنَا مُسْلِمُ بْنُ اِبْرَاهِيمَ حَدَّثَنَا هِشَامٌ حَدَّثَنَا قَتَادَةُ عَنْ زُرَارَةَ بْنِ اَوْفَى عَنْ اَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ اِنَّ اللَّهَ تَجَاوَزَ عَنْ اُمَّتِي مَا حَدَّثَتْ بِهِ اَنْفُسَهَا مَا لَمْ تَعْمَلْ اَوْ تَتَكَلَّمْ

قَالَ قَتَادَةُ: اِذَا طَلَّقَ فِي نَفْسِهِ فَلَيْسَ بِشَيْءٍ [ر:۲۳۹۱].

[۴۹۶۹] حَدَّثَنَا اَصْبَغُ اَخْبَرَنَا ابْنُ وَهْبٍ عَنْ يُونُسَ عَنِ ابْنِ شِهَابٍ قَالَ اَخْبَرَنِي اَبُو سَلَمَةَ بْنُ عَبْدِ الرَّحْمٰنِ عَنْ جَابِرٍ اَنَّ رَجُلًا مِنْ اَسْلَمَ اَتَى النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَهُوَ فِي الْمَسْجِدِ فَقَالَ اِنَّهُ قَدْ زَنَى فَاَعْرَضَ عَنْهُ فَتَنَحَّى لِشِقِّهِ الَّذِي اَعْرَضَ فَشَهِدَ عَلَى نَفْسِهِ اَرْبَعَ شَهَادَاتٍ فَدَعَاهُ فَقَالَ هَلْ بِكَ جُنُونٌ هَلْ اَحْصَنْتَ قَالَ نَعَمْ فَاَمَرَ بِهِ اَنْ يُرْجَمَ بِالْمُصَلَّى فَلَمَّا اَذْلَقَتْهُ الْحِجَارَةُ جَمَزَ حَتَّى اُدْرِكَ بِالْحَرَّةِ فَقُتِلَ [ر:۶۴۳۴،۶۴۳۹،وانظر:۴۹۷۰].

[۴۹۷۰] حَدَّثَنَا اَبُو الْيَمَانِ اَخْبَرَنَا شُعَيْبٌ عَنِ الزُّهْرِيِّ قَالَ اَخْبَرَنِي اَبُو سَلَمَةَ بْنُ عَبْدِ الرَّحْمٰنِ وَسَعِيدُ بْنُ الْمُسَيَّبِ اَنَّ اَبَا هُرَيْرَةَ قَالَ اَتَى رَجُلٌ مِنْ اَسْلَمَ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَهُوَ فِي الْمَسْجِدِ فَنَادَاهُ فَقَالَ يَا رَسُولَ اللَّهِ اِنَّ الْاٰخِرَ قَدْ زَنَى يَعْنِي نَفْسَهُ فَاَعْرَضَ عَنْهُ فَتَنَحَّى لِشِقِّ وَجْهِهِ الَّذِي اَعْرَضَ قِبَلَهُ فَقَالَ يَا رَسُولَ اللَّهِ اِنَّ الْاٰخِرَ قَدْ زَنَى فَاَعْرَضَ عَنْهُ فَتَنَحَّى لِشِقِّ وَجْهِهِ الَّذِي اَعْرَضَ قِبَلَهُ فَقَالَ لَهُ ذٰلِكَ فَاَعْرَضَ عَنْهُ فَتَنَحَّى لَهُ الرَّابِعَةَ فَلَمَّا شَهِدَ عَلَى نَفْسِهِ اَرْبَعَ شَهَادَاتٍ دَعَاهُ فَقَالَ هَلْ بِكَ جُنُونٌ قَالَ لَا فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ اذْهَبُوا بِهِ فَارْجُمُوهُ وَكَانَ قَدْ اُحْصِنَ وَعَنِ الزُّهْرِيِّ قَالَ اَخْبَرَنِي مَنْ سَمِعَ جَابِرَ بْنَ عَبْدِ اللَّهِ الْاَنْصَارِيَّ قَالَ كُنْتُ فِيمَنْ رَجَمَهُ فَرَجَمْنَاهُ بِالْمُصَلَّى بِالْمَدِينَةِ فَلَمَّا اَذْلَقَتْهُ الْحِجَارَةُ جَمَزَ حَتَّى اَدْرَكْنَاهُ بِالْحَرَّةِ فَرَجَمْنَاهُ حَتَّى مَاتَ [ر:۶۴۳۰،۶۴۳۹،۶۴۳۷،وانظر:۴۹۶۹].

دباب دړومبی حدیث نه دطلاق موسوس عدم وقوع باندې حضرت امام بخاری رحمه الله استدلال کړې دې خکه چه په دې کښې دی چه «ان الله تجاوز عن امتی ماحدثت به انفسها» وسوسه باندې مواخذه نشته دې لهذا که د طلاق وسوسه کوم یو سړې ته رازی نو طلاق نه واقع کیږی. (۳)

دې نه روستو حدیث کښې هم دا واقعه بیان شوې ده چه کومه پورته د عقبه بن عامر رضی الله عنه په

---

۱) .فتح الباری: ۴۹۲/۹).

۲) تغلیق ا لتعلیق: ۴۵۷/۴).

۳) عمدة القاری: ۲۵۵/۲۰).

تعلیق کښې تیره شوه چه یوسړې دحضرت نبی کریم ﷺ په خدمت کښې حاضر شو اودزنا اقرار ئې اوکړو، نو حضرت نبی کریم ﷺ ورته اوفرمائیل چه((ابك مجنون))آیا ته مجنون ئې څه ؟. نو هغه اوونیل چه نه، که دهغه مجنون کیدل ثابت شوې وې نوپه هغه به حد نه جاری کیدو(۱) معلوم شو چه دمجنون اعتراف معتبر نه دې لهذا دده طلاق هم واقع نه دې.

باب الْخُلْعِ وَكَيْفَ الطَّلَاقُ فِيهِ

وَقَوْلِ اللَّهِ تَعَالَى: وَلَا يَحِلُّ لَكُمْ أَنْ تَأْخُذُوا مِمَّا آتَيْتُمُوهُنَّ شَيْئًا إِلَّا أَنْ يَخَافَا أَلَّا يُقِيمَا حُدُودَ اللَّهِ إِلَى قَوْلِهِ الظَّالِمُونَ [البقرة:۲۲۹].

وَأَجَازَ عُمَرُ الْخُلْعَ دُونَ السُّلْطَانِ وَأَجَازَ عُثْمَانُ الْخُلْعَ دُونَ عِقَاصِ رَأْسِهَا

وَقَالَ طَاوُسٌ إِلَّا أَنْ يَخَافَا أَلَّا يُقِيمَا حُدُودَ اللَّهِ فِيمَا افْتَرَضَ لِكُلِّ وَاحِدٍ مِنْهُمَا عَلَى صَاحِبِهِ فِي الْعِشْرَةِ وَالصُّحْبَةِ وَلَمْ يَقُلْ قَوْلَ السُّفَهَاءِ لَا يَحِلُّ حَتَّى تَقُولَ لَا أَغْتَسِلُ لَكَ مِنْ جَنَابَةٍ

دا د خلع باب دې، ((خُلْع)) د((خَلْعٌ)) نه ماخوذ دې چه ددې معنی نزع او کوزول دی، ښځه خاوند چونکه دیویل لباس وی لکه څنګه چه په قران پاك کښې دی چه((هن لباسکم وانتم لباس لهن))او د خلع په ذریعه دا لباس لره کوزولې شی، ددې وجې دې ته خلع وائی، (۲)

علامه عینی رحمه الله دخپل شیخ په حوالې سره دخلع اصطلاحی تعریف کړې دې((هو فراق الرجل امراته علی عوض یحصل له))بعضو دا تعریف کړې دې چه((هو مفارقة الرجل امراته علی مال))بعضو فرمائیلی دی چه((هو ازالة الزوجیة یعطیه من المال))(۳)

مطلب دادې چه خاوند لره دکوم څیز په عوض کښې پریږدی او دخپل زوجیت نه هغه خارج کړی، دې اصطلاح ته په شرع کښې خلع وئیلې شی.

دتولونه مخکښې خلع چا کړې وه ؟: ابو بکر بن درید لیکلی دی چه په دنیا کښې دتولو نه مخکښې خلع عامر بن طرب دخپلې لورکړې وه، ده دخپلې لورنکاح خپل وراره سره اوکړه لیکن د نکاح نه پس په دواړو کښې جوړښت رانغلو، جینئ د هلك نه نفرت کولو، چه د دې شکایت خاوند دجینئ پلار ته اوکړو، پلار ئې اوونیل چه زه به په تاباندې دوه خبرې جمع کوم، ستامال دې هم لاړشی اوستا ښځه دې هم لاړه شی، نوتا چه دې لره څه ورکړل دهغې په بدله کښې به زه تالره ددې نه خلع اوکړم. (۴) په اسلام کښې دتولونه مخکښې حضرت ثابت بن قیس بن شماس رضی الله عنه د هغه دښځې جمیله خلع راغلې ده، راتلونکی روایت باب کښې ددې تفصیل رازی.

---

۱) فتح الباری: ۴۹۳/۴).
۲) ارشادالساری: ۴۰/۱۲).
۳) عمدة القاری: ۲۶۰/۲۰).
۴) فتح الباری: ۴۹۴/۹).

قوله: کیف الطلاق فیه: خلع کښې دننه طلاق څنګه واقع کیږي، په دې کښې اختلاف دې د آئمه کرامو.

① حضرت امام ابوحنیفه رحمه الله حضرت امام مالك رحمه الله او دجمهورو علماء کرامو په نیز خلع سره یو طلاق واقع کیږي او دوباره دنوې نکاح په صورت کښې هغه به دده دپاره حلاله شي، د حضرت امام شافعي رحمه الله اصح قول اود حضرت امام احمد بن حنبل رحمه الله یو روایت هم ددې مطابق دې،(۱)

② دظاهریه په نیز خلع د طلاق رجعي په حکم کښې ده، دنوې نکاح نه بغیر خاوند ښځې سره رجوع کولې شي،(۲)

③ دحضرت امام احمد بن حنبل رحمه الله اود امام اسحاق او ابوثور په نیز خلع فسخ نکاح ده.(۳)

④ حضرت امام شافعي رحمه الله نه یو روایت دا هم نقل شوې دې چه خاوند په خلع سره د طلاق اراده اونکړه نو فرقت اوجدائي به نه واقع کیږي. په کتاب الام کښې حضرت امام شافعي رحمه الله ددې تصریح کړې ده، علامه تقي الدین سبکي رحمه الله دې لره قوي ګڼړلې دی او محمدبن نصرمروزي فرمائي چه همدا د حضرت امام شافعي رحمه الله آخري قول دې،(۴)

حضرت امام بخاري رحمه الله په ترجمة الباب کښې «وکیف الطلاق فیه» وائي او غالبًا همدې اختلاف طرفته اشاره ده.(۵)

قوله: وَقَوْلِ اللَّهِ تَعَالَى: وَلَا يَحِلُّ لَكُمْ أَنْ تَأْخُذُوا مِمَّا آتَيْتُمُوهُنَّ شَيْئًا: ددې عطف «الخلع» باندې دې او «باب» دپاره مضاف الیه دې، دا دسورة بقره د آیت هغه حصه ده چه په کومې کښې د خلع بیان دې، ارشاد دې چه " اوستاسو دپاره حلال نه دی چه (دښځې دپرېښودو په وخت کښې هغوی نه) څه هم واخلئ، (که هغه اخستې شوې وی) هم دهغه نه دې ولې نه وی، چه کوم تاسو (په مهر کښې) دوی ته ورکړې وو مګر (یو صورت البته حلال دې هغه) دا (چه (څوک) ښځه خاوند داسې وی چه دواړو ته خطره وی چه هغوی به (دزوجیت متعلق) دالله ﷻ مقرر شوی ضابطو لره قائم نه کړې شي.

نوداسې صورت کښې مخکښې فرمائي چه «فلا جناح علیهما فیما افتدت به» یعني په دواړو باندې هیڅ ګناه به نه وی، دهغه مال په اخستو کښې چه کوم ښځه ورکړی او خپل ځان خلاص کړي.

ددې آیت کریمه په بناء باندې دخلع مشروعیت او جواز باندې اتفاق دی البته مشهور تابعي بکر بن عبدالله دې لره جائز ګڼړی نه چه د ښځې دجدائي په عوض کښې خاوند څه مال

---

۱) فتح الباري: ۴۹۵/۹، مختصر اختلاف العلماء للطحاوي: ۴۶۵/۲).

۲) اوګورئ المحلی لابن حزم الظاهري، احکام الخلع، رقم المسئلة: ۱۹۷۸،۱۰/۲۴۹).

۳) المغني لابن قدامة کتاب الخلع، رقم المسالة: ۵۷۵۵،۷/۲۴۹).

۴) فتح الباري: ۴۹۵/۹).

۵) فیض الباري: ۴/۳۱۸).

حاصل كړي، هغه دقران پاك دسورة نساء آيت مبارك«فلا تاخذوا منه شيئا»نه استدلال كوي، اوفرمائي چه سورة بقره آيت منسوخ شوې دې ليكن ددوى داقول شاذ دې، دسورة نساء يوبل آيت مبارك كښې دى چه«فان طبن لكم عن شيئا منه نفسا فكلوه هنيئا مريئا»چه ددې نه معلوم شو كه ښځه په رضامندئى سره څه وركول غواړى نو ددې اخستل جائز دى او په خلع كښې ښځه په رضامندئى سره وركوى، (١)

قوله: وَأَجَازَ عُمَرُ الْخُلْعَ دُونَ السُّلْطَانِ: حضرت عمرفاروق رضي الله عنه خلع دسلطان نه بغير جائز اوګڼړله، دجمهورو هم دا مسلك دې چه په خلع كښې د بادشاه اوقاضى شرط نشته دې، ددوى نه بغير خلع صحيح كيديشى.

حضرت حسن بصرى رحمه الله و ابن سيرين رحمه الله او ابوعبيده رحمه الله فرمائي چه دبادشاه او سلطان نه بغير خلع جائز نه ده .(٢)دا تعليق ابن ابى شيبه رحمه الله موصولاً نقل كړې دې، (٣)

قوله: وَأَجَازَ عُثْمَانُ الْخُلْعَ دُونَ عِقَاصِ رَأْسِهَا: «عقاص»د«عقيصة»جمع ده، د ويښتو كمسئ يا هغه تار ته وئيلې شى چه په هغې سره دويښتو كمسئ تړلې شى، (۴) حضرت عثمان رضي الله عنه دويښتو د كمسئ نه علاوه په خلع كښې نور ټول سامان اخستل جائز ګڼړى.

په دې كښې اختلاف دې چه خاوند ورت څومره مال وركړې دې دهغې نه زيات دښځې نه په خلع كښې اخستې شي يانه ؟.

دحضرت امام مالك رحمه الله او حضرت امام شافعى رحمه الله په نيزخاوند دخپل وركړې شوى مال نه زيات طلب كولې شى .(٥)

حضرت امام احمد بن حنبل رحمه الله او امام اسحاق رحمه الله فرمائي چه دزيات اخستلو اجازت نشته دې، (۶)

دحنفيانودوه قوله دى، يو د جواز اوبل د كراهت په دواړو كښې تطبيق څه داسې كيديشى كه نشوز اونافرمانه ښځې دطرفنه وى نو زيات مال اخستلې شى اوكه اضرار اوايذاء د سړى د طرفنه وى اوددې په بناء باندې دخلع نوبت راغلو نوپه دې صورت كښې زيات مال مكروه دى، (٧)

حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائي چه حضرت عثمان رضي الله عنه دې تعليق لره مونږ په امالى ابن قاسم كښې موصولاً نقل كړې دې، (٨)

---

١) (٤٩٥/٩).
٢) فتح البارى: ٤٩٧/٩، اوګورئ مختصر اختلاف العلماء للطحاوى: ٤٦٥/٢، ٤۶۶).
٣) عمدة القارى: ٢٦١/٢٠).
٤) عمدة القارى: ٢٦١/٢٠).
٥) عمدة القارى: ٢٦٢/٢٠ . اوجز المسالك :١٠٤/١٠،ماجاء فى الخلع).
۶) عمدة القارى: ٢٦٢/٢٠).
٧) اوګورئ فتح التقدير: ١٩٤/٤،باب الخلع واوجز ا المسالك :١٠٥/١٠).
٨) فتح البارى: ٤٩۶/٩).

قوله: وَقَالَ طَاوُسٌ إِلاَّ أَنْ يَخَافَا أَلاَّ يُقِيمَا حُدُودَ اللَّهِ فِيمَا افْتَرَضَ لِكُلِّ وَاحِدٍ مِنْهُمَا عَلَى صَاحِبِهِ فِي الْعِشْرَةِ: حضرت طاوس رحمه الله فرمائى چه د قران پاك آيت كښې «حدود الله» نه هغه حدود مراد دى چه كوم دښځې خاوند ترمينځه‌وى، په معاشرت او مصاحبت كښې الله تعالى دووى كښې هر يو دپاره په بل باندې مقرر كړې دې.

قوله: وَلَمْ يَقُلْ قَوْلَ السُّفَهَاءِ لاَ يَحِلُّ حَتَّى تَقُولَ لاَ أَغْتَسِلُ لَكَ مِنْ جَنَابَةٍ: دا دعبدالله بن طاوس مقوله ده، هغه فرمائى چه طاوس داحمقو داقول نه دې اختيار كړې چه خلع تر هغه وخته پوره حلال نه ده تركومې پورې چه دا اونه وائى چه څه به تاسره وطى نه كوم، په دې ځائې كښې په بخارى كښې اختصار دې، عبدالرزاق دا تعليق موصولاً نقل كړې دې، (١) ددې نه واضح كيږى چه د ابن طاوس مقوله ده.

په دې كښې په حضرت حسن بصرى رحمه الله او امام شعبى رحمه الله باندې تعريض كړې دې، ددوى دوارو مذهب دادې چه تركومې پورې ښځه دنافرمانئى او جماع نه انكار اونكړى تر هغه وخته پورې خلع كول درست نه دى، «لايحل حتى يقول....» يعنى خلع حلال نه ده تر دې پورې چه ښځه اووائى چه «لا اغتسل لك من جنابة» دا دجماع نه كنايه ده يعنى ښځه اووائى چه څه ستا د صحبت كولو دپاره تياره نه يم، نوبيا خلع حلاليږى (٢) ابن طاوس دا ردكړې دې او فرمائى چه داد طاوس مذهب نه دې، دجماع دانكار كولو نه باجود كه د دوارو په مينځ كښې معاشرت او استوګنې حوالې سره ديو بل حقوق ادا كول او مزاجونو كښې مناسبت بالكل پاتې نشوه نو داسې صورت كښې هم خلع كولې شى

[٤٩٧١] حَدَّثَنَا أَزْهَرُ بْنُ جَمِيلٍ حَدَّثَنَا عَبْدُ الْوَهَّابِ الثَّقَفِيُّ حَدَّثَنَا خَالِدٌ عَنْ عِكْرِمَةَ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ أَنَّ امْرَأَةَ ثَابِتِ بْنِ قَيْسٍ أَتَتِ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَتْ يَا رَسُولَ اللَّهِ ثَابِتُ بْنُ قَيْسٍ مَا أَعْتِبُ عَلَيْهِ فِي خُلُقٍ وَلاَ دِينٍ وَلَكِنِّي أَكْرَهُ الْكُفْرَ فِي الإِسْلاَمِ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَتَرُدِّينَ عَلَيْهِ حَدِيقَتَهُ قَالَتْ نَعَمْ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ اقْبَلِ الْحَدِيقَةَ وَطَلِّقْهَا تَطْلِيقَةً قَالَ أَبُو عَبْد اللَّهِ لاَ يُتَابَعُ فِيهِ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ

حضرت ابن عباس رضى الله عنهما فرمائى چه دثابت بن قيس بى بى دحضرت نبى عليه السلام په خدمت كښې حاضره شوه اوعرض ئې اوكړو چه يارسول الله صلى الله عليه وسلم چه څه د ثابت بن قيس د څه‌خراب عادت يا ديندارئ او ديانتدارئى دكمئ په وجه خفه نه يم ليكن څه په حالت داسلام كښې ناشكرئى نه كول غواړم، حضرت نبى عليه السلام اوفرمائيل چه آيا ته هغه باغ واپس كولو دپاره تياره ئې؟ هغې اووئيل چه آو، حضرت نبى عليه السلام ثابت بن قيس ته اوفرمائيل چه ددې نه باغ واخله او دې ته طلاق وركړه.

---

١) فتح البارى: ٤٩٧/٩).

٢) فتح البارى: ٤٩٧/٩).

قوله: امراة ثابت بن قيس: حضرت ثابت بن قيس بن شماس ﷺ خطيب الانصار اومشهور صحابى دي،الله ﷻ هغه ته اوچت اوستر مقام وركړې وو،ددوى بى بى دوى سره خلع كړې وه ځكه چه حضرت ثابت شكل وصورت لحاظ سره بالكل حسين نه وو. ددې ښځې نوم دباب آخرى روايت كښې«جميله»راغلې دې،دا جميله بنت عبدالله بن ابى بن سلول يعنى د راس المنافقين لور ده.

د دار قطنى په روايت كښې ددې نوم زينب راغلې دې،كيدېشى چه ديو ښځې دوه نومونه وى يا يونوم او بل لقب وى،(١)

په دې ځائې كښې د حضرت امام بخارى رحمه الله په بل روايت كښې دى چه«ان اخت عبدالله بن ابى»په دې كښې دعبدالله نه راس المنافقين مراد نه دې بلكه دده خوئې عبدالله مراد دې چه كوم مخلص صحابى وو،په دې ځائې كښې ئې نسبت نيكه طرفته اوشو،اصل عبارت دادې چه«ان اخت عبدالله بن عبدالله بن ابى»حاصل دادې چه جميله«د راس المنافقين عبدالله بن ابى خور نه ده بلكه دده لور او دعبدالله بن عبدالله بن ابى خور ده،او د بخارى په روايت كښې دعبدالله بن ابى نه راس المنافقين مراد نه دې بلكه دده خوئې مراد دې چه كوم مخلص صحابى وو،ليكن په دې ځائې كښې ددوى نسبت ددوى نيكه طرفته اوشو،(٢)

ابن الاثير رحمه الله او امام نووى رحمه الله فرمائى چه دا دراس المنافقين خوروه،لور نه وه،لكه څنګه چه د بخارى په روايت كښې دى(٣)ليكن د حافظ ابن حجر رحمه الله رجحان دې طرفته دې چه كوم پورته ذكر كړو.

بعضو دې لره په تعدد واقعاتو باندې محمول كړې دې او وائى چه د راس المنافقين خور او لور دواړه د ثابت بن قيس په عقد كښې وې،خو په دې باندې څه كلك دليل نشته دې،اصل عدم تعدد دې . (۴)

بعضو روايتونو كښې ددې ښځې نوم حبيبه بنت بنت سهل راغلې دې،حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائيلى دى چه ظاهر دادى چه جميله بنت عبدالله اوحبيبه بنت سهل د دواړو بيل بيل واقعات دى،اودواړوسره دخلع واقعه راپيښه شوې وه،باقى دجميله په نوم او نسب كښې چه كوم اختلاف دې هغه په تعدد واقعات باندې محمول كول خلاف سياق دى نوهغه ليكى چه:

«قلت والذى يظهر انهما قصتان وقعتا لامراتين لشهرة الخبر وصحة الطريقين واختلاف السياقين بخلاف ماوقع من الاختلاف فى تسمية جميلة ونسبها فان سياق قصتها متقارب فامكن رد الاختلاف فيه الى الوفاق»(٥)

---

١) فتح البارى: ٤٩٨/٩).
٢) فتح البارى: ٤٩٨/٩).
٣) فتح البارى: ٤٩٨/٩).
٤) فتح البارى: ٤٩٨/٩).
٥) فتح البارى: ٤٩٩/٩).

قوله: ولكن اكره الكفر في الاسلام: ددې جملې نه څلور مطلبونه حاصليدې شي.

① دكفر نه مراد ناشكري اوكفران عشير دې اومطلب دادې چه دا خو څما سره بنه اخلاق اوحسن سلوك سره ژوند كوى او څه دوى طرفته مائل نه يم،اعراض او نفرت كوم،نو دا ناشكرى دمسلمانيدو نه پس ماته خوښه نه ده،لهذا څه ده سره اوسيدل نه غواړم چه ددې ناشكرنى ارتكاب اونشى.

② دويم مطلب داكيديشى كه دې ما پرې نږدى نو دنفرت دشدت په وجه به نكاح فسخ كولو دپاره ماته په كفر او ارتداد كښې داخته كيدو خطره ده او داسلام راوړو نه پس كفر اختيارول ماته خوښ نه دى ددې وجې دې دې ما پريږدى.

③ علامه طيبى رحمه الله فرمائى چه دكفر نه مراد نافرمانى او دنفرت اظهار دې چه داسلامى احكامو خلاف دې،داسلام د تقاضو خلاف رويه باندې دكفر اطلاق اوكړو او مطلب دادې چه داسلام راوړو نه پس دده تعليمات خلاف عمل كول ماته خوښ نه دى او چونكه څما ده سره مناسبت او محبت نشته دې ددې وجې د اسلامى حكم برخلاف نافرمانى اودنفرت كولو ارتكاب ماته انديښنه ده،لهذا ما دده نه بيله كړه.

④ اودا هم احتمال دې چه په دې ځائې كښې مضاف محذوف اومنلې شى «اى اكره لوازم الكفر» يعنى اسلام كښې دكفرلوازم «نافرمانئ ،نفرت اوجنګ» ماته خوښ نه دى،ددې وجې مادده نه جدا كړئى،(١)

قوله: اقبل الحديقة وطلقها تطليقة: حضرت امام احمد بن حنبل رحمه الله ددې جملې نه استدلال كوى اوفرمائى چه خلع طلاق نه دې بلكه فسخ دنكاح ده،ددې وجې،كه خلع طلاق وې نو حضرت نبى كريم ﷺ به «طلقها تطليقة» نه فرمائيل.

ليكن ددې جملې نه دخلع فسخ نكاح باندې استدلال كول درست نه دى څكه چه ددې نه زيات داثابت دى چه دا طلاق على المال دې،او مطلب دادې چه ته باغ قبول كړه او طلاق وركړه نودا دطلاق على المال صورت جوړ شو.

محل اختلاف دادې كه چا خلع اوكړه اود طلاق لفظ ئې استعمال نكړونو طلاق به واقع شى كه نه اومذكوره جملې نه ددې متعلق څه استدلال نشى كولې،(٢)

قوله: قال ابوعبدالله لا يتابع فيه عن ابن عباس: حضرت امام بخارى رحمه الله فرمائى چه په دې حديث كښې ددوى دشيخ ازهر بن جميل دحضرت ابن عباس رضي الله عنهما باره كښې متابعت نه دې كړې شوې،يعنى نورو حضراتو په سند كښې دحضرت ابن عباس رضي الله عنهما ذكر نه دې كړې،بلكه عكرمه نه ئې دا مرسلاً نقل كړې دې،نو دباب په دويم روايت كښې چه په هغې كښې د حضرت امام بخارى رحمه الله شيخ اسحاق واسطى دې عكرمه نه مرسلاً منقول

---

١) مذكوره تفصيل دپاره اوګورئ فتح البارى: ٥٠٠/٩،وعمدة القارى: ٢٦٣/٢٠).
٢) فتح البارى: ٥٠١/٩،و اوجز المسالك،كتاب الطلاق،باب الخلع : ١٠٠/١٠).

دي،حاصل دادي چه په دي حديث کښې دخالد حذا چه کوم طريق دې هغه صرف ازهر بن جميل نه موصولاً منقول دې باقي حضراتو ددوی طريق سره داحديث مرسلاً نقل کوی البته دويم طريق د«ايوب عن عکرمة» دې هغه امام په دې خائې کښې په څلورم نمبر باندې موصولاً نقل کړې دې.

[۴۹۷۲] حَدَّثَنَا اِسْحَاقُ الْوَاسِطِيُّ حَدَّثَنَا خَالِدٌ عَنْ خَالِدٍ الْحَذَّاءِ عَنْ عِكْرِمَةَ اَنَّ اُخْتَ عَبْدِ اللّٰهِ بْنِ اُبَيٍّ بِهٰذَا وَقَالَ تَرُدِّيْنَ حَدِيقَتَهُ قَالَتْ نَعَمْ فَرَدَّتْهَا وَاَمَرَهُ يُطَلِّقُهَا وَقَالَ اِبْرَاهِيمُ بْنُ طَهْمَانَ عَنْ خَالِدٍ عَنْ عِكْرِمَةَ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَطَلِّقْهَا وَعَنْ اَيُّوبَ بْنِ اَبِي تَمِيمَةَ عَنْ عِكْرِمَةَ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ اَنَّهُ قَالَ جَاءَتِ امْرَاَةُ ثَابِتِ بْنِ قَيْسٍ اِلَى رَسُولِ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَتْ يَا رَسُولَ اللّٰهِ اِنِّي لَا اَعْتِبُ عَلَى ثَابِتٍ فِي دِينٍ وَلَا خُلُقٍ وَلٰكِنِّي لَا اُطِيقُهُ فَقَالَ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَتَرُدِّيْنَ عَلَيْهِ حَدِيقَتَهُ قَالَتْ نَعَمْ

[۴۹۷۳] حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ اللّٰهِ بْنِ الْمُبَارَكِ الْمُخَرِّمِيُّ حَدَّثَنَا قُرَادٌ اَبُو نُوحٍ حَدَّثَنَا جَرِيرُ بْنُ حَازِمٍ عَنْ اَيُّوبَ عَنْ عِكْرِمَةَ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُمَا قَالَ جَاءَتِ امْرَاَةُ ثَابِتِ بْنِ قَيْسِ بْنِ شَمَّاسٍ اِلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَتْ يَا رَسُولَ اللّٰهِ مَا اَنْقِمُ عَلَى ثَابِتٍ فِي دِينٍ وَلَا خُلُقٍ اِلَّا اَنِّي اَخَافُ الْكُفْرَ فَقَالَ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَتَرُدِّيْنَ عَلَيْهِ حَدِيقَتَهُ فَقَالَتْ نَعَمْ فَرَدَّتْ عَلَيْهِ وَاَمَرَهُ فَفَارَقَهَا

حَدَّثَنَا سُلَيْمَانُ حَدَّثَنَا حَمَّادٌ عَنْ اَيُّوبَ عَنْ عِكْرِمَةَ اَنَّ جَمِيلَةَ فَذَكَرَ الْحَدِيثَ

قوله: وقال ابراهيم بن طهما عن خالد عن عكرمة عن النبي ﷺ: دابراهيم بن طهمان دوه شيوخ دی،يو خالد حذا او دويم ايوب بن ابی تميمه،خالد حذا نه خودا حديث مرسلاً نقل کوی،البته ايوب نه هغه دا موصولاً نقل کوی،حضرت امام بخاری رحمه الله په دې خائې کښې دواړه ذکر کړل.

قوله: حدثنا قراد: قراد د حضرت امام بخاری رحمه الله شيخ الشيخ دې،دا ددوی لقب دې.ددوی نوم عبدالرحمان بن غزوان دې اوابونوح ئې کنيت دې،داثقه دې اوجليل القدر محدثينوکښې دې ،البته ليث بن سعد نه هغوی يو روايت نقل کوی،په دې روايت باندې محدثينو کلام کړې دې،صحيح بخاری کښې ددوی صرف دايوروايت دې،د حضرت امام بخاری رحمه الله نه علاوه داامام ابو داود رحمه الله امام ترمذی رحمه الله او امام نسائی رحمه الله هم ددوی نه روايتونه کړی دی.ددوی وفات په کال ۲۰۷ هجرئی کښې اوشو.(۱)

---

۱) فتح الباری: ۵۰۱/۹،وعمدة القاری: ۲۶۴/۲۰،وتهذيب الکمال: ۳۳۸/۱۷،رقم الحديث: ۳۹۲۷).

۱۲- بَابُ الشِّقَاقِ وَهَلْ يُشِيرُ بِالْخُلْعِ عِنْدَ الضَّرُورَةِ

وَقَوْلِهِ تَعَالَى: ﴿وَإِنْ خِفْتُمْ شِقَاقَ بَيْنِهِمَا فَابْعَثُوا حَكَمًا مِنْ أَهْلِهِ وَحَكَمًا مِنْ أَهْلِهَا إِلَى قَوْلِهِ خَبِيرًا﴾ (النساء: ۳۵).

[۴۹۷۳] حَدَّثَنَا أَبُو الْوَلِيدِ حَدَّثَنَا اللَّيْثُ عَنْ ابْنِ أَبِي مُلَيْكَةَ عَنْ الْمِسْوَرِ بْنِ مَخْرَمَةَ الزُّهْرِيِّ قَالَ سَمِعْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ إِنَّ بَنِي الْمُغِيرَةِ اسْتَأْذَنُوا فِي أَنْ يَنْكِحَ عَلِيٌّ ابْنَتَهُمْ فَلَا آذَنُ [ر: ۸۸۴].

داباب شقاق يعنى اختلاف بين الزوجين په بيان كښې دې ،مخکښې فرمائى چه«وهل يشير بالخلع عند الضرورة» او آيا دضرورت په وخت كښې حاكم او ولى دخلع مشوره وركولې شى، بعضې نسخوكښې«....عند الضرر»دې يعنى په خپل مينځ كښې معاشرت كښې د زوجينو په مينځ كښې ضرر لاحق كيږى نو داسې صورت كښې د خلع مشوره وركولې شى.

د «يشير» فاعل حاكم يا ولى محذوف دې،مخکښې په ترجمة الباب كښې دسورت نساء آيت نقل كړى الله ﷻ حكامو ته خطاب كوى او فرمائى كه " ستاسودزوجينو په مينځ كښې (داسې)اختلافات انديښنه وى(چه تاسو به هغه په خپل مينځ كښې صحيح نه كړئى شئ) نو يو حكم(منصف) سړى د خاندان نه او يو حكم د ښځې دخاندان اوليږئى كه هغوى دواړه اصلاح غواړى نو الله ﷻ به د زوجينو په مينځ كښې اتفاق اوفرمائى.

دزوجينو په رشته دارو كښې حكم اومصنف جوړولو فائده دا ده چه اقاربو ته به ددوى حالات هم معلوم وى،او ددوى نه به دخيرخواهئى اميد هم وى،كه داقاربو نه څوك نه ملاويږى نو بيا دې په څه بل مناسب او ددې كار دپاره لائق سړې اوټاكى،كه هغه دواړو حكم او منصف اصلاح بين الزوجين كښې اصلاح اوغواړى نو الله ﷻ به ددوى دحسن نيت اوحسن سعى په وجه دزوجينو په مينځ كښې موافقت راولى.

دا دواړه منصفان كه په څه خبره باندې متفق شونو هغه خبره به نافذ العمل وى،ليكن كه دواړو دښځې خاوند په جدائى باندې اتفاق اوكړونو د حضرت امام مالك رحمه الله په نيزجدائى به واقع شى،ائمه ثلاثه فرمائى چه جدائى به واقع نشى،ځكه چه دطلاق اختيار خاوند لره دې،دده د رضامندئى او اجازت نه بغيرجدائى به نه وى،(۱)

دترجمة الباب سره دحديث مناسبت: د باب لاندې حضرت امام بخارى رحمه الله چه كوم حديث نقل كړې دې،هغه په كتاب النكاح كښې چه حضرت نبى كريم ﷺ خطبه اوفرمائيله او وې فرمائيل چه بنى مغيره دخپلې لور د حضرت على رضي الله عنه سره د نكاح كولو ځما نه اجازت اخستې وو ،ليكن ما هغوئ ته ورنكړو.

علامه كرمانى رحمه الله فرمائى چه داحديث په دې باب كښې د ذكر كولووجه داده چه حضرت فاطمه رضي الله عنها د حضرت على رضي الله عنه په دې نكاح باندې راضى نه وه،كه حضرت على رضي الله عنه نكاح

---

۱) فتح البارى: ۹/ ۵۰۴، ۵۰۵.

کیږي وي نو د دواړو په مینځ کښې به دشقاق او اختلاف اندیښنه وه،حضرت نبی کریم ﷺ حضرت علی رضي الله عنه د نکاح کولو نه منع کړو اود دواړو په مینځ کښې ئې متوقع اختلاف ختم کړو،نو علامه کرمانی رحمه الله لیکی چه :

((توجه مطابقة الترجمة من کون فاطمة ماکانت ترضی بذالك فکان الشقاق بینهما وبین علی متوقعا فاراد ﷺ دفع وقوعه بمنع علی من ذالك بطریق الایماء والاشارة))(۱)

حافظ ابن حجر رحمه الله دحدیث او ترجمة الباب مناسبت تعریف اوکړو او وې فرمائیل چه ((وهی مناسبة جیدة))(۲)

۱۳= بَابٌ لَایَکُونُ بَیْعُ الْأَمَةِ طَلَاقًا

[۴۹۷۵] حَدَّثَنَا اسمَاعِیلُ بْنُ عَبْدِ اللّٰهِ قَالَ حَدَّثَنِی مَالِكٌ عَنْ رَبِیعَةَ بْنِ ابِی عَبْدِ الرَّحْمٰنِ عَنِ الْقَاسِمِ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنْ عَائِشَةَ رَضِیَ اللّٰهُ عَنْهَا زَوْجِ النَّبِیِّ صَلَّی اللّٰهُ عَلَیْهِ وَسَلَّمَ قَالَتْ کَانَ فِی بَرِیرَةَ ثَلَاثُ سُنَنٍ احْدَی السُّنَنِ انَّهَا اعْتِقَتْ فَخُیِّرَتْ فِی زَوْجِهَا وَقَالَ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّی اللّٰهُ عَلَیْهِ وَسَلَّمَ الْوَلَاءُ لِمَنْ اعْتَقَ وَدَخَلَ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّی اللّٰهُ عَلَیْهِ وَسَلَّمَ وَالْبُرْمَةُ تَفُورُ بِلَحْمٍ فَقُرِّبَ الَیْهِ خُبْزٌ وَادُمٌ مِنْ ادُمِ الْبَیْتِ فَقَالَ الَمْ ارَ الْبُرْمَةَ فِیهَا لَحْمٌ قَالُوا بَلَی وَلٰکِنْ ذٰلِكَ لَحْمٌ تُصُدِّقَ بِهِ عَلَی بَرِیرَةَ وَانْتَ لَا تَاکُلُ الصَّدَقَةَ قَالَ عَلَیْهَا صَدَقَةٌ وَلَنَا هَدِیَّةٌ [ر:۴۸۰۹].

واده شوې وینځه که مالك خرڅه کړی نو دده دا بیع به طلاق شمیرلي کیږی که نه،په دې کښې اختلاف دې،دجمهور علماء مسلك دادې چه خرڅولو سره به طلاق واقع نه وی،حضرت عبدالله بن مسعود رضي الله عنه او حضرت ابی بن کعب رضي الله عنه نه روایت دې چه بیع سره به طلاق واقع وی،حضرت امام بخاری رحمه الله د جمهورو تائید کړې دې ،روایت باب دجمهورو دلیل دې،په دې کښې د حضرت بریره رضي الله عنها واقعه ده .کوم چه حضرت عائشه رضي الله عنها اخستې وه او آزاد کړې وو،اوهغې ته ئې د حضرت مغیث په زوجیت کښې د اوسیدو او نه اوسیدو اختیار ورکړې وو، دا دخیار حاصلول ددې خبرې دلیل دې چه بیع سره طلاق نه واقع کیږی،که نفس بیع سره طلاق واقع کیدلې نو بیا په زوجیت کښې د اوسیدو او نه اوسیدو اختیار چرته حاصلیږی.(۳)

((برمة)) کټوې ته وائی.

---

۱) شرح الکرمانی : ۱۹/۲۰۰).

۲) فتح الباری: ۹/۵۰۵).

۳) مذکوره تفصیل دپاره اوګورئ عمدة القاری: ۲۰/۲۶۶،وفتح الباری: ۹/۵۰۵ دلته دپاکستان په عدالت کښې عائلی قوانینو کښې دخلع متعلق دقران وسنت خلاف یو فیصله باندې تنبیه مناسب معلومیږی .په کال ۱۹۶۷ء کښې دپاکستان سپریم کورټ په ړومبی ځل دا فیصله ورکړه که ښځه په عدالت کښې دخلع درخواست ورکړی او عدالت دا محسوس کړی چه د فریقینو په مینځ کښې خوشګوار تعلقات قائمیدل مشکل دی نو هغه د خاوند درضامندئ نه بغیرهم خلع کولې شی او نکاح فسخ کولې شی.

دسپریم کورټ دا فیصله داسلامی شریعت بالکل خلاف ده ځکه چه دقران وسنت واضح حکم دادې چه خلع د ښځې ،اوخاوند یو دداسې ارخیزه معاهده ده چه دا د فریقینو..... ابقیه حاشیه په بل مخ.....

...دتيرمخ باقى حاشيه] په رضامندئى سره انجام ته رسي، او زوجينو نه هيڅ يو فريق په دې باندې نه مجبوره كوى بل فريق، نو دخوارلسوسو كالو راسې دفقهاء امت په دې باندې اجماع ده چه دخلع دپاره د دواړو فريقو رضامندى ضرورى ده، او هيڅ يو فريق يو طرفيزه خلع نشى كولې، د ١٩٦٧ء نه مخكښې د پاكستان په ټولو عدالتونو هم ددې فيصلې مطابق فيصلې كيدې.
د سپريم كورټ د ١٩٦٧ء دفيصلې شاته چه كومه ذهنيت كارفرما دې، هغه په حقيقت كښې دادې چه د مغربى ملكونو په تقليد كښې دلته هم ښځې ته دطلاق اختيار وركړې شى، البته عدالت دمسلمانانو سره دشرم حضورى په خاطر ددې طلاق نوم ئې صرف خلع اينبودې دې، ګنى عملى طور ددې مطلب هم دادې چه ښځه كله غواړى نو خپل خاوند ته به طلاق وركړى اوجدا به شى.
چه كوم سړى په مسلمانه كورنۍ كښې سترګې غړولې وى او ددې حقيقت نه واقف وى چه الله ﷻ دطلاق اختيار حق صرف سړى ته وركړې دې ښځې ته نه، البته كه ښځه دخه خاص مجبورئى له كبله خاوند سره اوسيدل نه غواړى نو (لكه سړې پاګل وى، يا مفقود الخبر وى، يادنان نفقې وركولو نه منكر وى، يا نامرد وى) نو ددې دپاره دعدالت په ذريعه دنكاح فسخ كولو يو خاص طريقه اسلام مقرر كړې ده، ليكن تركومې چه دخلع تعلق دې نودا شرعى اعتبار سره په هغه صورت كښې كولې شى چه كله ښځه خاوند دواړه راضي وى، يو طرفيزه ښځې ته داحق حاصل نه دې چه كله هغه اوغواړى دعدالت نه دې پروانه واخلى اودخاوند نه دې جدا شى، د طلاق وركول او د نكاح ختمولو اختيار قران پاك صرف سړى ته وركړې دې، قران پاك دخاوند په باره كښې په سورة بقره كښې په آيت ٢٣ كښې فرمائيلى دى چه : بيده عقدة النكاح هم دده په لاس كښې د نكاح غوټه ده.
ددې نه علاوه په پوره قران پاك كښې د طلاق وركولو تذكره باربار رازى، اوهر ځائې ددې نسبت هم سړى طرفته شوې دې، دښځې د طلاق وركولو چرته هم ذكر نشته دې، او هم داشان دحضرت نبى كريم ﷺ واضح ارشاد دې چه : ((الطلاق بالرجال والعدة بالنساء))
(دطلاق اختيار سړى ته دې او دعدت په شمير كښې دښځو قول معتبر دې)
هم داشان چه په كوم آيت كښې قران پاك د خلع ذكركړې دې په هغه ځائې كښې ددې خبرې صراحت موجود دې چه خلع دزوجين په خپلو كښې درضامندئى سره منعقد كولې شى. هيڅ يو فريق په دې باندې مجبورولې نشى، د خلع په آيت مبارك كښې ارشاد دې چه :
ولاتاخذوامما اتيتموهن شيئا الا ان يخافا ان لايقيما حدود الله: (اوتاسو چه ښځو ته كوم مهر وركړې دې په هغې كښې هيڅ حصه مه اخلئ مګر دا چه ښځې خاوند دواړه ته دا خطره وى چه هغوى به د الله ﷻ حدودو قائم اونه ساتلې شى).
دلته دا واضح كړې شوى دى چه خلع صرف په هغه صورت كښې كيديشى چه كله ښځه خاوند په دې باندې متفق وى چه هغوى به نكاح باقى اوساتى اودالله ﷻ حدود به قائم اونه ساتلې شى، نو ددې نه فوراً پس ارشاد دې چه :
فان خفتم ان لايقيما حدود الله فلاجناح عليهما فيما افتدت به: (نو كه تاسو ته انديښنه وى چه زوجين به دالله ﷻ حدود قائم نه كړې شى نو په دواړو باندې په دې مال كښې څه حرج نشته دې چه كوم ښځه د فديې په طور وركړى او رهائى حاصله كړى)
دلته دا پوهيدل پكار دى چه د خلع كښې دطرفينو رضامندئ دضرورى نه كيدل ددې آيت مبارك نه ثابتولو كوشش كيږى او وئيلې كيږى چه په دې آيت كښې حكامو ته خطاب كړې شوې دې. لهذا د خلع دانعقاد انحصار دحاكم په فيصله باندې دې نه دطرفينو په رضامندئى باندې، حالانكه په آيت كښې موجود دى ((فلا جناح عليهما)) (په دې دواړو باندې څه حرج نشته) الفاظ او داشان د آيت په شروع كښې الفاظ ((الا ان يخافا ان لايقيما حدود الله)) صراحتاً وائى چه د خلع دمنعقد كيدو دپاره د دواړو فريقو رضامندى ضرورى ده. مګر دا چه ښځې خاوند دواړوته دا انديښنه وى چه هغوى به دالله ﷻ حدود لره قائم نه كړې شى.
.....[بقيه حاشيه په بل مخ.....

١٤=بَابُ خِيَارِ الْأَمَةِ تَحْتَ الْعَبْدِ

[٤٩٧٦] حَدَّثَنَا ابُو الْوَلِيدِ حَدَّثَنَا شُعْبَةُ وَهَمَّامٌ عَنْ قَتَادَةَ عَنْ عِكْرِمَةَ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ قَالَ رَأَيْتُهُ عَبْدًا يَعْنِي زَوْجَ بَرِيرَةَ

[٤٩٧٧] حَدَّثَنَا عَبْدُ الْاعْلَى بْنُ حَمَّادٍ حَدَّثَنَا وُهَيْبٌ حَدَّثَنَا ايُّوبُ عَنْ عِكْرِمَةَ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ قَالَ ذَاكَ مُغِيثٌ عَبْدُ بَنِي فُلَانٍ يَعْنِي زَوْجَ بَرِيرَةَ كَأَنِّي انْظُرُ الَيْهِ يَتْبَعُهَا فِي سِكَكِ الْمَدِينَةِ يَبْكِي عَلَيْهَا

[٤٩٧٨] حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ بْنُ سَعِيدٍ حَدَّثَنَا عَبْدُ الْوَهَّابِ عَنْ أَيُّوبَ عَنْ عِكْرِمَةَ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا قَالَ كَانَ زَوْجُ بَرِيرَةَ عَبْدًا اسْوَدَ يُقَالُ لَهُ مُغِيثٌ عَبْدًا لِبَنِي فُلَانٍ كَأَنِّي

...دتیرمخ باقی حاشیه] په دې سلسله کښې د صحیح بخاری د ترجمة الباب ددې روایت استدلال کولې شي،حالانکه د یومعمولي پوهې والا سړې ددې روایت په دې پوهیدلې شي چه حضرت نبی کریم ﷺ په دې موقع باندې پخپله نکاح فسخ نه کړه بلکه حضرت ثابت بن قیس ته ئې د طلاق ورکولو مشوره ورکړه،نو هغوی هم دا مشوره قبوله کړه . دنسائی په روایت کښې دی چه حضرت ثابت بن قیس رضی الله عنه ته ئې اوفرمائیل چه :خذ الذی لها علیك وخل سبیلها قال نعم:(چه کوم په تاباندې دهغې واجب وو هغه واخله اوهغه پریږده،حضرت ثابت بن قیس رضی الله عنه اوفرمائیل چه ښه).(۳)
دا الفاظ پوره صراحت سره وائی چه دا معامله د حضرت ثابت بن قیس رضی الله عنه رضامندئی سره شوې وه. که صرف د ښځې په درخواست باندې دخاوند درضامندئی نه بغیر خلع کیدیشوې نو حضرت نبی کریم ﷺ به پخپله نکاح فسخ کړې وې،نو امام ابوبکر جصاص رازی رحمه الله په دې واقعه باندې تبصره کوی او لیکی چه:
"که دخلع سلطان ته حاصل وې،که زوجینو غوښتلې یا ئې نه غوښتلې نو حضرت نبی کریم به ددې دواړو نه به ئې سوال نه کولو او خاوند ته به ئې دا نه فرمائیل چه ته دې سره خلع اوکړه بلکه پخپله به ئې خلع کړې وې او هغه ښځه به ئې جدا کړې وې،او خاوند ته به ئې دهغه باغ واپس کړې وی،که دواړو انکار کولې یا په هغوی کښې یو انکار کولې،لکه څنګه چه په لعان کښې د فسخ نکاح اختیار حاکم ته وی نو هغه ملاعن (خاوند) ته دا نه وائی چه خپله ښځه پریږده بلکه پخپله تفریق راولی". (۳)
لهذا ددې روایت باب نه مدعا نه صرف دا چه تعلق نشته بلکه دا روایت صراحتًا ددې تردید کوی.
حقیقت دادې چه مغرب په نن وخت دښځو دآزادئی حوالې سره کومه منصوبه روانه کړې ده،اکثر ملکونه ددې دهوکې نعرې په وجه په دام کښې راګیر شوی دی او دقانون سازئ په وخت کښې د اسلام بنیادی اوفطری تعلیمات لره هم نظر انداز کړې شوی دی،اوس اوس دمصر حکومت ښځو ته د طلاق داختیار ورکولو قانون جوړ کړې دې چه دسړو په شان ښځو ته هم دا اختیار دې چه کله هغوی غواړی نوسړو ته دې طلاق ورکړی او جدائی دې حاصله کړی،داسلام فطری تعلیمات اوهمیشګیر صداقتونو برخلاف داشان قوانینو کښې که انسانی معاشرې دپاره د ښه والې اواصلاح اړخ موجود وې نونن به دمغربی ژوند خاندانی معاشره نه تباه کیدلې،دمغرب فیملی نظام چه څنګه تباه وبرباد دې،مغربی اقوامو دپاره دا دتولونه لویه المیه ده،او دهغه ځائې دانشورانو اوس اسلامی تعلیماتو طرفته ددې دحل دپاره سترګې غړولې دی .لیکن دمغربی تهذیب د پرق پروق له کبله او ددې نه متاثره مسلمان ملکونو حکمران او قانوندان حضرات په نظر کښې تراوسه پورې دا حقیقت پټ دې (فالی الله المشتکی اللهم ارنا الحق حقا وارزقنا اتباعه وارنا الباطل باطلا وارزقنا اجتنابه).

انْظُرُ إِلَيْهِ يَطُوفُ وَرَاءَهَا فِي سِكَكِ الْمَدِينَةِ [ر:٤٩٧٩].

مسئله خيار عتق: واده شوې وينځه كه آزاده كړې شي اوددې خاوند غلام وى نو بالاتفاق داسې ونيځې ته به خيار عتق حاصل وى،يعنى هغې ته به خپل خاوند سره داوسيدو اونه اوسيدو اختيار حاصل وى . ليكن كه ددې خاوند آزاد دې نو دې ته به خيار عتق حاصل وې كه نه،په دې كښې اختلاف دې.

دائمه ثلاثه په نيز دې ته به خيار عتق حاصل نه وى،د حضرت امام بخارى رحمه الله هم د مسلك دې،نوهغوى د " خيار الامة تحت العبد " ترجمه كوى اودې خبرې طرفته اشاره كوى چه اختيار به په هغه وخت كښې حاصل وى چه كله ددې خاوند غلام وى،مفهوم مخالف دادې كه خاوند آزادوى نو اختيار به نه وى (١)

دحضرات حنفيه په نيز دې ته به خيار عتق حاصل وى،د دواړو فريقو استدلال دحضرت بريره رضى الله عنها واقعه نه دې حضرت بريره رضى الله عنها ته آزادئى نه پس بالاتفاق خيارعتق ملاؤ شوې وو، اوهغوى دخپل سابقه خاوند سره دنه اوسيدو فيصله كړې وه .دحضرت بريره رضى الله عنها د آزادئى په وخت كښې ددې خاوند حضرت مغيث باره كښې دوه قسمه روايتونه دى.بعضو روايتونو كښې دى چه هغه وخت كښې هغه آزاد وواوهم دا روايت دحنفيه مستدل دې اوبعضو كښې دى چه هغه غلام وو،آئمه ثلاثه دې دويم روايت ته ترجيح وركړې ده،ليكن دا روايت دهغوى دپاره دليل نه شى جوړيدې ځكه كه دا روايت تسليم كړې شي او اووئيلې شى چه په هغه وخت كښې هغه غلام وو نو دې نه د خيار الامة تحت العبد مسئله ثابت شوه چه متفق عليه ده.د خيار الامته تحت الحر په نفى باندې ددې روايتونو نه استدلال نشى كولې،(٢)په هغه وخت كښې د حضرت مغيث د غلام يا آزادئ متعلق اهم روايتونه دحضرت ابن عباس رضى الله عنهما او حضرت عائشه رضى الله عنها نه منقول دى.

دحضرت ابن عباس رضى الله عنهما په روايت كښې هيڅ اختلاف نشته دې،(٣) په دې كښې د حضرت مغيث دزوج بربره دغلام كيدوتصريح ده.ائمه ثلاثه هم دې روايتونوته ترجيح وركوى،حضرت امام بخارى رحمه الله هم په دې باب كښې صرف دحضرت ابن عباس رضى الله عنهما روايت نقل كړې دې .

دحضرت عائشه رضى الله عنها په روايت كښې اختلاف دې،دهغوى نه درې حضرات روايتونه نقل كوى . ① عروه ② قاسم بن محمد ③ اسود. په دې دريو واړو كښې عروه او قاسم د دواړو په روايتونو كښې تعارض دې، بعضو كښې د زوج بريره د آزادئى او بعضو كښې د غلامئ تصريح ده،(٤)

---

١) فتح البارى: ٥٠٩/٩).

٢) عمدة القارى: ٢٦٧/٢٠).

٣) فتح البارى: ٥١٣/٩،باب بلاترجمة واوجزالمسالک ماجاء فى الخيار: ٨٤/١٠).

٤) دعروه ددې روايت دپاره اوګورئ چه په هغې كښې د ((كان زوجا بريرحرا)) الفاظ دى . فتح البارى: ٥١٣/٩،(باب بلا ترجمه) ،دعروه په دويم روايت كښې د ((وكان عبدا)) الفاظ دى. امام مسلم نقل كړى دى،اوګورئ صحيح مسلم كتاب العتق،باب بيان الولاء [..... باقى حاشيه په بل مخ .....

البته اسود عن عائشه رضي الله عنها په روايت کښې هيڅ اختلاف نشته دې، په دې کښې د زوج بريره د آزادۍ تصريح ده. (۱)

ائمه ثلاثه د حضرت ابن عباس روايتونه او د حضرت عائشه رضي الله عنها هغه روايتونو ته ترجيح ورکړې ده چه په هغې کښې ((وکان عبدا)) صراحت دې . (۲)

حضرات حنفيه د حضرت عائشه رضي الله عنها د اسود والا روايت ته ترجيح ورکړې ده، چه په هغې کښې دی چه ((وکان حرا))، حنفيه فرمائی چه عروه عن عائشه رضي الله عنها او قاسم عن عائشه رضي الله عنها د روايتونو د تعارض په وجه ساقط شوی دی، لهذا اسود عن عائشه رضي الله عنها د روايت اعتبار به وی ځکه چه هغه غير مختلف فيها دې، (۳)

او د حضرت عائشه رضي الله عنها والا روايت د حضرت ابن عباس رضي الله عنه روايت باندې ترجيح ورکولې شی، ځکه چه حضرت عائشه رضي الله عنها حضرت بريره لره آزادولو او صاحب قصه ده. او حضرت ابن عباس رضي الله عنه په هغه وخت کښې کم عمر وو. او دا قصه نيغ په نيغه د هغوی متعلق نه ده، د دې وجې په دې باب کښې د حضرت عائشه رضي الله عنها روايت مدار او قابل اعتبار پکار دې .

همدا شان د اسود عن عائشه والا روايت تسليم کولو په صورت کښې د دواړو قسمه روايتونو کښې، جمع او تطبيق ممکن دی چه په هغه روايتونو کښې هغه ته ((عبد)) ونيلې شوی دی هغه د ماضی اعتبار سره او وئيلې شو ځکه چه حضرت مغيث ړومبې غلام وو. بيا آزاد کړې شو ځکه چه حريت او عبديت د وه داسې صفتونه دی چه په يو وخت کښې دواړه نشی جمع کيدې، دواړه به بيل بيل حالتونو کښې منلې شی چه ((انه کان عبدا فی حالة، حرا فی حالة اخری)) او ظاهر دی چه په دې صورت کښې به يو حالت مقدم وی او دويم حالت کښې به موخر او دا خبره په خپل ځائې کښې متعين ده چه د رقيت نه پس حريت راتلې شی، ليکن حريت نه پس رقيت نه شی راتلې، لهذا رقيت به مقدم وی او حريت موخر . د دې وجې چه په کومو روايتونو کښې ((وکان عبدا)) تصريح ده هغه د ماضی اعتبار سره ده او چه په کومو کښې ((کان حرا)) دی د هغې مطلب دا دی چه د حضرت بريره د آزادۍ په وخت کښې هغه حر وو، دا شان د دواړه قسمه روايتو کښې تعارض به نه وی، (۴)

...د تيرمخ باقی حاشيه] لمن اعتق : ۴۹۴/۱، قاسم د ده ځوئې عبدالرحمان نه په يو روايت کښې دی چه ((وکان حرا)) الفاظ نقل کړې شوی دی. اوګورئ فتح الباری: ۵۱۳/۹، او د قاسم په بل روايت کښې زوج بريره د غلام تصريح ده اوګورئ سنن ابی داود، کتاب الطلاق باب المملوکة تعتق وهی تحت حر او عبد: ۲۷۰/۲، رقم الحديث: ۲۲۳۴).

۱) سنن ابی داود، کتاب النکاح، باب من قال کان حرا :۲۷۰/۲، رقم الحديث : ۲۲۳۵، وسنن الترمذی کتاب الرضاع، باب ماجاء فی الامة تعتق ولها زوج :۴۶۱/۳، رقم الحديث: ۱۱۵۵).

۲) فتح الباری: ۵۱۴/۹).

۳) عمدة القاری: ۲۶۷/۲۰، واوجز المسالک :۸۴/۱۰).

۴) اوګورئ عمدة القاری: ۲۶۷/۲۰).

او باالفرض كه داهم تسليم كړى شى چه ټولړرواياتونوكښې زوج بريره دغلام كيدوذكردې، بيا هم آئمه ثلاثه دپاره هغه مستدل نشى جوړيدې، ځكه چه ددې نه زيات نه زيات خيار الامة تحت العبد يو متفق عليه مسئله داثبات به وى، خيار الامة تحت الحر په نفى باندې ددې رواياتونو نه استدلال بهر حال به نشى كولې. (١)

البته دسنن ابى داود اوترمذى شريف په درِوايت نه استدلال كوى چه كوم هشام بن عروه عن ابيه عن عائشه رضي الله عنها طريق سره مروى دې، په دې كښې دى چه ((قالت كان زوج بريرة عبدا فخيرها رسول الله ﷺ فاختارت نفسها ولو كان حرالم يخيرها)) (٢) په دې كښې د((ولو كان حرالم يخيرها)) دحضرت عائشه رضي الله عنها قول دې . امام نووى رحمه الله فرمائى چه ((ومثل هذا لايكاداحد يقوله الا توقيفا)) يعنى حضرت عائشه رضي الله عنها دا جمله دخپل طرفنه اونه وئيله بلكه ضرور به ئې د حضرت نبى كريم ﷺ نه ددې متعلق تپوس كړې وى ځكه چه داشان جمله دخپل طرفنه نشى وئيلې. (٣)

ددې جواب دادې چه دا دحضرت عائشه رضي الله عنها قول نه دې بلكه دحضرت عروه قول دې، نو دنسائى په روايت كښې ددې تصريح ده. (٤) ددې وجې دا دهغوى خپل اجتهاد دې چه په بل مجتهد باندې حجت نه دې .

دا خو درِوايت اعتبار سره كلام وو، دعلت او درايت اعتبار سره ائمه ثلاثه فرمائى چه دخيار عتق علت عدم مساوات اوعدم كفاءت دې، ښځه آزاده شوه، خاوند غلام وى، د دواړو په مينځ كښې برابرى پاتې نشوه لهذا ښځې ته به خيار عتق حاصل وى، ليكن كه خاوند آزاد وى نو دعدم كفاءت دا علت به په هغه ځائې كښې نشى موندې، لهذا په دې صورت كښې ښځې ته خيار عتق به حاصل نه وى. (٥)

په حنفيانوكښې دصاحب هدايه په نيز خيار عتق دوينځې د آزاديدو نه پس دخپل نفس مالك كيدل دى، چه ددې په وجه ددې دخاوند دپاره په ښځه باندې د درېو طلاقو اختيار حاصل شو، حالانكه ددې نه مخكښې ده ته د دوؤ طلاق اختيار وو، لهذا دا اختيار كړې شو كه غواړى نو دخپل سابقه خاوند په زوجيت دې پاتې كيږى او په خپل طلاق كښې اضافه قبوله كړى اوكه غواړى نو دا اضافه قبوله نه كړى چه دې يو قسم خاوند ملكيت زيات شو

---

١) عمدة القارى: ٢٦٧/٢٠، وفى الاوجز: ٨٤/١٠ . اماالروايات التى و ردفيها انه كان عبدا فلا تخالف احدا من الائمة الابعة لان خيارالمراة اذكان زوجها عبداجتماعى واماالروايات التى ورد فيها انه كان حرا فتخالف الائمة الثلاثة ولاتخالف الحنفية لان الخيار عندهم على كل حال).

٢) اوګورئ سنن الترمذى، كتاب الرضاع ،باب ماجاء فى المراة تعتق ولها زوج : ٤٦١/٣ . رقم الحديث: ١١٥٤ .وسنن ـ دواد كتاب الطلاق، باب فى المملوكة تعتق وهى تحت حر وعبدا: ٢٧٠/٢ ،رقم الحديث: ٢٢٣٣)

٣) فتح البارى: ٥١٣/٩).

٤) اوګورئ سنن نسائى، كتاب الطلاق ،باب خيار الامة تعتق وزوجها مملوك : ١٠٦/٢).

٥) اوجزالمسالک: ٨١/١٠).

او بيله شى.(١)
امام طحاوى رحمه الله فرمائى چه دخيار عتق اصل علت د آزادئ نه پس د وينځې مختار كيدل دى،د آزادئى نه مخكښې ددې ټول اختيار مالك سره وو،مالك ته مكمل اختيار وو چه ددې واده غلام سره اوكړى يا آزاد سره،لهذا اوس د آزاديدو نه پس دې ته مكمل اختيار ملاويدل پكاردې چه ددې خاوند دې غلام وى يا آزاد،دهغه په قبلولو كښې به دې ته پوره اختيار وى،(٢)
دا خبرې اترې دعقل او قياس اعتبار سره دى ،ګنى اصل مدار خو دحضرت بريره واقعه ده،چه دهغې اصل تفصيل بيان شو.

١٥=بَاب شَفَاعَةِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي زَوْجِ بَرِيرَةَ

[٤٩٧٩] حَدَّثَنَا مُحَمَّدٌ أَخْبَرَنَا عَبْدُ الْوَهَّابِ حَدَّثَنَا خَالِدٌ عَنْ عِكْرِمَةَ عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ أَنَّ زَوْجَ بَرِيرَةَ كَانَ عَبْدًا يُقَالُ لَهُ مُغِيثٌ كَأَنِّي أَنْظُرُ إِلَيْهِ يَطُوفُ خَلْفَهَا يَبْكِي وَدُمُوعُهُ تَسِيلُ عَلَى لِحْيَتِهِ فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لِعَبَّاسٍ يَا عَبَّاسُ أَلَا تَعْجَبُ مِنْ حُبِّ مُغِيثٍ بَرِيرَةَ وَمِنْ بُغْضِ بَرِيرَةَ مُغِيثًا فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَوْ رَاجَعْتِهِ قَالَتْ يَا رَسُولَ اللَّهِ تَأْمُرُنِي قَالَ إِنَّمَا أَنَا أَشْفَعُ قَالَتْ لَا حَاجَةَ لِي فِيهِ [ر:٤٩٧٦].

د حضرت امام بخارى رحمه الله مقصد ددې باب نه دادې چه خيار عتق حاصليدو نه پس وينځې سره دسابقه خاوند داوسيدو دپاره سفارش كولې شى،حضرت نبى كريم ﷺ حضرت بريره ته سفارش كړې وو چه هغه دې خپل سابقه خاوند سره پاتې شى ليكن هغې دا سفارش قبول نه كړو،(٣)
ددې نه داخبره معلوميږى كه ديوسړى سفارش قبول نه كړې شونو ده ته پكار دى چه خفه نه شى،كه سفارش كولو والا خومره لوئې ولې نه وى،دحضرت نبى كريم ﷺ سفارش حضرت بريره قبول نكړو،حضرت نبى كريم ﷺ په دې باندې خفه نه شو .

باب

[٤٩٨٠] حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ رَجَاءٍ أَخْبَرَنَا شُعْبَةُ عَنْ الْحَكَمِ عَنْ إِبْرَاهِيمَ عَنْ الْأَسْوَدِ أَنَّ عَائِشَةَ أَرَادَتْ أَنْ تَشْتَرِيَ بَرِيرَةَ فَأَبَى مَوَالِيهَا إِلَّا أَنْ يَشْتَرِطُوا الْوَلَاءَ فَذَكَرَتْ ذَلِكَ لِلنَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ اشْتَرِيهَا وَأَعْتِقِيهَا فَإِنَّمَا الْوَلَاءُ لِمَنْ أَعْتَقَ وَأُتِيَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِلَحْمٍ فَقِيلَ إِنَّ هَذَا مَا تُصُدِّقَ بِهِ عَلَى بَرِيرَةَ فَقَالَ هُوَ لَهَا صَدَقَةٌ وَلَنَا هَدِيَّةٌ حَدَّثَنَا آدَمُ حَدَّثَنَا شُعْبَةُ وَزَادَ فَخُيِّرَتْ مِنْ زَوْجِهَا [ر:٤٤٤].

---

١) هداية،كتاب النكاح باب نكاح الرقيق: ٣٤٢/٢).
٢) اوګورئ شرح معانى الاثار للطحاوى،كتاب الطلاق،باب الامة تعتق وزوجها حر : ٥٤/٢).
٣) الابواب والتراجم: ٨٠/٢).

داباب بلاترجمه دې او ما قبل باب سره ددې تعلق دې ،دا «كالفصل من الباب السابق» دې.(۱)

۱۶= بَابُ قَوْلِ اللّٰهِ تَعَالٰى: وَلَا تَنْكِحُوا الْمُشْرِكَاتِ حَتّٰى يُؤْمِنَّ وَلَأَمَةٌ مُؤْمِنَةٌ خَيْرٌ مِنْ مُشْرِكَةٍ وَلَوْ أَعْجَبَتْكُمْ [البقرة ـ ۲۲۱]

[۴۹۸۱] حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ حَدَّثَنَا لَيْثٌ عَنْ نَافِعٍ أَنَّ ابْنَ عُمَرَ كَانَ إِذَا سُئِلَ عَنْ نِكَاحِ النَّصْرَانِيَّةِ وَالْيَهُودِيَّةِ قَالَ إِنَّ اللّٰهَ حَرَّمَ الْمُشْرِكَاتِ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ وَلَا أَعْلَمُ مِنَ الْإِشْرَاكِ شَيْئًا أَكْبَرَ مِنْ أَنْ تَقُولَ الْمَرْأَةُ رَبُّهَا عِيسَى وَهُوَ عَبْدٌ مِنْ عِبَادِ اللّٰهِ .

ترجمة الباب كښې ذكر شوى آيت نه چه كومه مسئله په پوهه كښې رازى،هغه اجماعى ده،مشركاتو سره د اهل ايمان نكاح جائز نه ده،(۲)ايماندارې ښځې دې وينځې ولې نه وى هغه دشرك والا ښځو نه بهترې دى،كه هغه مشركه څومره ښكلې ولې نه وى .

كتابيه سره د نكاح كولو حكم: البته په دې كښې اختلاف دې چه دمسلمان كتابيه سره نكاح جائزده كه نه ؟

① د جمهور علماء اوائمه اربعه په نيز كتابيه سره نكاح كول ديو مسلمان دپاره جائزدى.

دجمهورو استدلال دقران پاك دسورة مائده آيت «والمحصنات من الذين اوتوالكتاب» نه دې، په ترجمة الباب كښې حضرت امام بخارى رحمه الله دسورة بقره چه كوم آيت «وَلَا تَنْكِحُوا الْمُشْرِكٰتِ» ذكر كړې دې،جمهور فرمائى چه دا آيت عام وو.مجوسيه،كتابيه ټولو لره شامل وو،دسورة مائده آيت په دې كښې تخصيص اوكړو.

② حضرت عبدالله بن عمر رضي الله عنه فرمائى چه كتابيه سره نكاح كول ممنوع دى،ځكه چه قران پاك «وَلَا تَنْكِحُوا الْمُشْرِكٰتِ» فرمائيلى دى او دې نه به زيات شرك څه وى چه يو ښځه حضرت عيسى عليه السلام لره خپل رب تسليموى، ګويا دحضرت ابن عمر رضي الله عنه په نيز دسورة مائده آيت دسورة بقره ترجمة الباب آيت سره منسوخ كړې دې،نو ابراهيم حربى تصريح كړې ده چه آيت دمائده د آيت بقره سره منسوخ دې

ليكن جمهور فرمائى چه دا دعوى نسخ بلادلائل ده،اوحقيقت دادې چه دسورة نساء آيت دسورة بقره آيت كښې تخصيص كړې دې،دحضرت ابن عمر رضي الله عنه قول ته بعضو شاذ وئيلې دې اوبعضو دا په تقوى اوتورع باندې محمول كړې دې .(۳)

حضرت شيخ الحديث مولانا زكريا رحمه الله فرمائى چه د حضرت امام بخارى رحمه الله رجحان په دې مسئله كښې دحضرت ابن عمر رضي الله عنه قول طرفته دې .(۴)

---

۱) عمدة القارى: ۵۸۳،۵۸۴/۹).

۲) الابواب والتراجم: ۸۰/۲).

۳) مذكوره تفصيل دپاره اوګورئ فتح البارى: ۵۲۱/۹،۵۲۰،والابواب والتراجم: ۴ /۸۰).

۴) الابواب والتراجم:۸۰/۲).

۱۷ = بَاب نِكَاحِ مَنْ أَسْلَمَ مِنْ الْمُشْرِكَاتِ وَعِدَّتِهِنَّ

[۴۹۸۲] حَدَّثَنَا اِبْرَاهِيمُ بْنُ مُوسَى اَخْبَرَنَا هِشَامٌ عَنْ ابْنِ جُرَيْجٍ وَقَالَ عَطَاءٌ عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ كَانَ الْمُشْرِكُونَ عَلَى مَنْزِلَتَيْنِ مِنْ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَالْمُؤْمِنِينَ كَانُوا مُشْرِكِي اَهْلِ حَرْبٍ يُقَاتِلُهُمْ وَيُقَاتِلُونَهُ وَمُشْرِكِي اَهْلِ عَهْدٍ لَا يُقَاتِلُهُمْ وَلَا يُقَاتِلُونَهُ وَكَانَ اِذَا هَاجَرَتْ امْرَاَةٌ مِنْ اَهْلِ الْحَرْبِ لَمْ تُخْطَبْ حَتَّى تَحِيضَ وَتَطْهُرَ فَاِذَا طَهُرَتْ حَلَّ لَهَا النِّكَاحُ فَاِنْ هَاجَرَ زَوْجُهَا قَبْلَ اَنْ تَنْكِحَ رُدَّتْ اِلَيْهِ وَاِنْ هَاجَرَ عَبْدٌ مِنْهُمْ اَوْ اَمَةٌ فَهُمَا حُرَّانِ وَلَهُمَا مَا لِلْمُهَاجِرِينَ ثُمَّ ذَكَرَ مِنْ اَهْلِ الْعَهْدِ مِثْلَ حَدِيثِ مُجَاهِدٍ وَاِنْ هَاجَرَ عَبْدٌ اَوْ اَمَةٌ لِلْمُشْرِكِينَ اَهْلِ الْعَهْدِ لَمْ يُرَدُّوا وَرُدَّتْ اَثْمَانُهُمْ

وَقَالَ عَطَاءٌ عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ: كَانَتْ قَرِيبَةُ بِنْتُ اَبِي اُمَيَّةَ عِنْدَ عُمَرَ بْنِ الْخَطَّابِ فَطَلَّقَهَا فَتَزَوَّجَهَا مُعَاوِيَةُ بْنُ اَبِي سُفْيَانَ وَكَانَتْ اُمُّ الْحَكَمِ بِنْتُ اَبِي سُفْيَانَ تَحْتَ عِيَاضِ بْنِ غَنْمٍ الْفِهْرِيِّ فَطَلَّقَهَا فَتَزَوَّجَهَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ عُثْمَانَ الثَّقَفِيُّ

حضرت امام بخاری رحمه الله فرمائی که څوک مشرکه ښځه مسلمانه شي نو دعدت تيريدو نه پس دمسلمان دې سره نکاح کول جائزدی البته ددې په عدت کښې اختلاف دې، دجمهورو په نيز ددې عدت دآزادې ښځې دعدت پشان درې طهره دی. د حضرت امام ابوحنيفه رحمه الله په نيز استبراء بحيضه يعنی يوحيض کافی دې. (۱)

حضرت امام بخاری رحمه الله چه په باب کښې کوم روايت نقل کړې دې دهغې نه معلوميږی چه هغه د حضرت امام ابوحنيفه رحمه الله تائيد کوی، څکه چه په دې کښې ديو حيض ذکر دې، «لم تخطب حتی تحيض وتطهر».

قوله: وَقَالَ عَطَاءٌ عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ: واوحرف عطف دې، معلوميږی داسې چه کوم مضمون ددې معطوف دې هغه امام حذف کړې دې، ابن جريج په حديث کښې راتلونکې مضمون هم دعطاء نه نقل کړې دې او ددې نه علاوه دويم مضمون هم دواو نه مخکښې وو هغه حذف کړې شو. (۲)

ددې عطاء نه کوم يو عطاء مراد دې؟ حضرت امام بخاری رحمه الله خو دا ګڼړلی دی چه ددې نه عطاء بن ابی رباح مراد دې، ليکن محدثين فرمائی چه ددې نه عطاء خراسانی مراد دې، او ابن جريج د عطاء خراسانی نه نيغ په نيغ سماع نه ده کړې، ددې وجې دا سند ضعيف او د حضرت امام ابوحنيفه رحمه الله په هغه سندونو کښې دې چه په هغې باندې تنقيد کړې شوې دې، کتاب التفسير کښې دسورة نوح لاندې دتنبيه عنوان سره په دې باندې بحث تيرشوې دې (۳)

---

۱) فتح الباری: ۵۲۱/۹).

۲) فتح الباری: ۵۲۲/۹).

۳) اوګورئ کشف الباری: كتاب التفسير سورة نوح: ۶۹۹).

عطاء دحضرت ابن عباس ﷠ نه روایت کوی ،هغوی فرمائی چه حضرت نبی کریم ﷺاو مومنانوسره دمشرکانو دوه ډلې وې،اوله حربي مشرکان چهحضرت نبی کریم ﷺ به هغوی سره جنګ کولواوهغوی به حضرت نبی کریم سره جنګ کولو.دویم معاهد مشرکان چه نه خو هغوی حضرت نبی سره او نه بهحضرت نبی کریم ﷺ هغوی سره جنګ کولو،دحربي ځوك ښځې به هجرت اوکړو اورابه غله نوهغې ته به ئې دنکاح پیغام نه لیږلوچه ترکومې پورې به هغې ته حیض رانغلواوددې نه به پاکه نشوه. هرکله چه به هغه پاکه شوهنودهغې دپاره به نکاح کول جائز شو. اوکه خاوند ددې دنکاح کولونه مخکښې به هجرت کړې وو نو هغه به خپل خاوند ته واپس کولې شوه،اوکه په دوی به څوك غلام یا وینځې هجرت کړې وو او هغه دواړه به آزاد شو نو اوهغوی ته به هم هغه حق وو چهکوم مهاجرین ته وو.

قوله: ثُمَّ ذَكَرَ مِنْ أَهْلِ الْعَهْدِ مِثْلَ حَدِيثِ مُجَاهِدٍ وَإِنْ هَاجَرَ عَبْدٌ اللهاوامة: بیا عطاء د معاهد ذکر د مجاهد دحدیث په شان اوکړو که د معاهد وینځهیا غلام به هجرت کړې راغلی وې نو بیا واپس کولې نشو بلکهددوی قیمتونه به ورکولې شو.

«مثل حديث مجاهد»نه یا خو هم دا خبره مراد ده چه کومه دلته«وان هاجر عبد .....»سره بیان کړې شوه،او یا ددې نه یوراتلونکې حدیث طرف ته اشاره ده چه په هغې کښې د معاهدینو دآزادوښځو حکم بیان شوې دې،ځکه چهپه حدیث باب کښې دمعاهدینو دآزادو ښځو ذکر نشته دې(١)چونکه هغه مخکښې رازی‌نوددې وجې‌امام په دې ځائې کښې ذکر نه کړل.

دمجاهد حدیث عبد بن حمید موصولاً ذکر کړې دې.(٢)

قوله: وَقَالَ عَطَاءٌ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ كَانَتْ قَرِيبَةُ بِنْتُ أَبِي أُمَيَّةَ: داسابقه سند سره موصول دې،په دې کښې دی چهقریبه بنت ابی امیه(ام المومنین دحضرت سلمه ﷠ خور) دحضرت عمر ﷠ په نکاح کښې وه،دوی هغې ته طلاق ورکړو نو حضرت معاویه دې سره واده اوکړو او ام حکم بنت ابی سفیان عیاض بن غنم ﷠ په نکاح کښې وه ،هغه ورته طلاق ورکړو نو عبدالله بن عثمان ثقفی دې سره واده اوکړو.

دحدیث مناسبت سرهدباب نه واضح دی چهمذکوره دواړه ښځې قریبه او ام حکم مخکښې مشرکې وې،بیا هغوی اسلام قبول کړو اوبالترتیب حضرت معاویه او عیاض سره ددوی نکاحونه اوشو. ددې نه دترجمة الباب«نكاح من اسلم من المشركات»ثابتیږی.

١٨- بَابِ إِذَا أَسْلَمَتِ الْمُشْرِكَةُ أَوِ النَّصْرَانِيَّةُ تَحْتَ الذِّمِّيِّ أَوِ الْحَرْبِيِّ

وَقَالَ عَبْدُ الْوَارِثِ عَنْ خَالِدٍ عَنْ عِكْرِمَةَ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ اذا اسلمت النصرانية قبل زوجها بساعة حرمت عليه وقال داود عن ابراهيم الصائغ سئل عطاء عن امراة من اهل

---

١) فتح الباری: ٥٢٢/٩).

٢) فتح الباری: ٥٢٢/٩).

الْعَهْدِ اَسْلَمَتْ ثُمَّ اَسْلَمَ زَوْجُهَا فِي الْعِدَّةِ اَهِيَ امْرَاَتُهُ قَالَ لَا اِلَّا اَنْ تَشَاءَ هِيَ بِنِكَاحٍ جَدِيدٍ وَصَدَاقٍ وَقَالَ مُجَاهِدٌ اِذَا اَسْلَمَ فِي الْعِدَّةِ يَتَزَوَّجُهَا
وَقَالَ اللّٰهُ تَعَالٰى: لَا هُنَّ حِلٌّ لَّهُمْ وَلَا هُمْ يَحِلُّونَ لَهُنَّ [ر: الممتحنه: ۱۰]
وَقَالَ الْحَسَنُ وَقَتَادَةُ: فِي مَجُوسِيَّيْنِ اَسْلَمَا هُمَا عَلٰى نِكَاحِهِمَا وَاِذَا سَبَقَ اَحَدُهُمَا صَاحِبَهُ وَاَبَى الْاٰخَرُ بَانَتْ لَا سَبِيلَ لَهُ عَلَيْهَا
وَقَالَ ابْنُ جُرَيْجٍ: قُلْتُ لِعَطَاءٍ امْرَاَةٌ مِنَ الْمُشْرِكِينَ جَاءَتْ اِلَى الْمُسْلِمِينَ اَيُعَاوَضُ زَوْجُهَا مِنْهَا لِقَوْلِهِ تَعَالٰى وَاٰتُوهُمْ مَا اَنْفَقُوا [الممتحنه: ۱۰] قَالَ لَا اِنَّمَا كَانَ ذَاكَ بَيْنَ النَّبِيِّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَبَيْنَ اَهْلِ الْعَهْدِ
وَقَالَ مُجَاهِدٌ: هٰذَا كُلُّهُ فِي صُلْحٍ بَيْنَ النَّبِيِّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَبَيْنَ قُرَيْشٍ

داحدالزوجين داسلام قبلولو نه پس دنكاح حكم: دحضرت امام بخارى رحمه الله مقصد ددې ترجمې نه دادې كه زوجين كافر وى او ښځه خاوند نه مخكښې مسلمانه شى نوددې څه حكم دې، په دې كښې اختلاف دې.

① حضرت عبدالله بن عباس رضي الله عنهما اوعطاء بن ابى رباح فرمائى چه دښځې په اسلام راوړو به د دواړو په مينځ كښې نكاح فسخ شى. «لعموم قوله تعالى: لاهن حل لهم ولاهم يحلون لهن».

② ائمه ثلاثه فرمائى چه نكاح به ترهغه وخت پورې باقى وى تر كومې پورې چه عدت نه وى ختم شوې، عدت چه كله ختم شى نو بيا به نكاح ختمه شى.

③ حضرت امام ابوحنيفه رحمه الله فرمائى چه كله ښځه مسلمانه شى نو ددې خاوند ته به داسلام دعوت وركړې شى، كه هغه اسلام قبول كړو نو نكاح به برقرار وى او كه انكار ئې اوكړو نو د دواړو په مينځ كښې به فرقت واقع شى.

ليكن دا به په هغه وخت كښې وى چه كله هغوى دواړه په دارالاسلام كښې وى، كه دواړه په دالحرب كښې وى نو دوه صورتونه دى.

① يو صورت دادې چه ښځه دارالاسلام طرفته هجرت اوكړى. په دې صورت كښې به دتباين دارين په وجه د دواړو په مينځ كښې فرقت واقع شى.

② دويم صورت دادې چه ښځه په دارالحرب كښې پاتې شى، په دې صورت كښې به د انقضاء عدت پورې د خاوند په عقد كښې وى او دعدت نه پس به نكاح ختمه شى.(۱)

حضرت امام بخارى رحمه الله په دې مسئله كښې اول قول طرفته مائل ښكارى ځكه چه هغوى كوم آثارنقل كړى دى دهغې نه داول قول تائيد كيږى.

قوله: وَقَالَ عَبْدُ الْوَارِثِ......: حضرت ابن عباس رضي الله عنهما فرمائى كه نصرانيه دخپل خاوند نه مخكښې اسلام قبول كړو نو دخپل خاوند دپاره حرامه شوه. حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائى چه عبدالوارث نه دا تعليق موصولا ماته نه دې ملاو شوې، البته عبادبن العوام په طريق سره

---

۱) مذكوره د درې واړو مذاهبو تفصيل دپاره اوګورئ عمدة القارى: ۲۰/۲۷۲).

دا ابن ابی شیبه موصولا نقل کړې دې،(۱)

قوله: وَقَالَ دَاوُدُ عَنْ إِبْرَاهِيمَ الصَّائِغِ سُئِلَ عَطَاءٌ......: داود بن ابی الفرات د ابراهیم بن میمون صائغ نه نقل کړی دی چه عطاء بن ابی رباح نه تپوس اوکړې شو که د معاهد ښځه اسلام قبول کړی او عدت کښې دننه دننه ددې خاوند هم مسلمان شی نو آیا هغه ښځه به دده وی؟ هغوی اوفرمائیل چه نه، خو که ښځه غواړی نونوې نکاح او مهر سره دوباره ده سره عقد کولې شی، د دواد دا تعلیق یو بل طریق سره ابن ابی شیبه موصولاً نقل کړې دې،(۲)

قوله: وَقَالَ مُجَاهِدٌ إِذَا أَسْلَمَ فِي الْعِدَّةِ يَتَزَوَّجُهَا: حضرت مجاهد رحمه الله فرمائی که خاوند په عدت کښې دننه دننه اسلام قبول کړو نو هغه ښځه به دده وی، هم دادائمه ثلاثه مذهب دې، لکه څنګه چه تیر شو چه عدت ختمیدو پورې به نکاح باقی وی . دمجاهد رحمه الله په دې قول کښې «یتزوجها» نه نوې نکاح مراد نه ده بلکه مطلب دادې چه دتجدید عقد نه بغیر به هغه دده ښځه وی،(۳) طبری دا تعلیق موصولاً نقل کړې دې،(۴)

حضرت امام بخاری رحمه الله مخکښې دقران پاك آیت «لاهن حل لهم ولاهم یحلون لهن» نقل کړې دې او دمجاهد تردید ئې کړې دې او دعطاء تائید ئې کړې دې چه ددې آیت کریمه عموم وجې سره نکاح ختمه شوه، که عدت ختم وی که نه وی .

قوله: وَقَالَ الْحَسَنُ وَقَتَادَةُ فِي مَجُوسِيَّيْنِ أَسْلَمَا هُمَا عَلَى نِكَاحِهِمَا: دوه مجوسیان چه ښځه خاوند دی که دوی اسلام قبول کړونو د دواړو نکاح به برقرار وی، که یو اسلا م قبول کړو او بل انکار اوکړو نو دزوجینو په مینځ کښې به فرقت واقع شی، حضرت حسن بصری رحمه الله او حضرت قتاده دې تعلیق لره ذابن ابی شیبه نه موصولاً نقل کړې دې،(۵)

قوله: وَقَالَ ابْنُ جُرَيْجٍ قُلْتُ لِعَطَاءٍ امْرَأَةٌ مِنَ الْمُشْرِكِينَ جَاءَتْ إِلَى الْمُسْلِمِينَ: حضرت ابن جریج فرمائی چه ما عطاء بن ابی رباح نه تپوس اوکړو که مشرکانو نه څوك ښځه مسلمانانو ته راشی نوددې خاوند ته به ددې ښځې معاوضه ورکولې شی که نه؟ هرکله چه الله تعالی «واتوهم ما انفقوا» فرمائیلی دی .عطاء جواب ورکړو چه نه څکه چه دا خو صرف دحضرت نبی کریم صلی الله علیه وسلم او معاهدینو ترمینځه وو (یعنی داد حضرت نبی کریم صلی الله علیه وسلم او د مشرکانو ترمینځه یو معاهده شوې وه چه دې باندې دهغوی په مینځ کښې صلح شوې وه لیکن نن صبا په دې باندې عمل نشته دې)عبدالرزاق دا تعلیق موصولاً نقل کړیدې(۶)

---

۱) فتح الباری: ۵۲۵/۹).
۲) عمدة القاری: ۲۷۳/۲.وفتح الباری: ۵۲۵/۹).
۳) تعلیقات لامع الدراری: ۳۷۶/۹).
٤) فتح الباری: ۵۲۵/۹).
۵) عمدة القاری: ۲۷۳/۲۰).
۶) عمدة القاری: ۲۷۳/۲۰).

قوله: وَقَالَ مُجَاهِدٌ هٰذَا كُلُّهُ فِي صُلْحٍ بَيْنَ النَّبِيِّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَبَيْنَ قُرَيْشٍ: مجاهد رحمه الله فرمائی چه دا ټولې خبرې په دې صلح کښې وې چه کومې دحضرت نبی کریم ﷺ او د قریشو په مینځ کښې شوې وې،دا تعلیق ابن ابی حاتم موصولاً نقل کړې دې،(۱) دمجاهد رحمه الله دې تعلیق نه حضرت امام بخاری رحمه الله دعطاء قول تائید فرمائی .(۲)

[۴۹۸۳] حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ بُكَيْرٍ حَدَّثَنَا اللَّيْثُ عَنْ عُقَيْلٍ عَنِ ابْنِ شِهَابٍ وَقَالَ إِبْرَاهِيمُ بْنُ الْمُنْذِرِ حَدَّثَنِي ابْنُ وَهْبٍ حَدَّثَنِي يُونُسُ قَالَ ابْنُ شِهَابٍ أَخْبَرَنِي عُرْوَةُ بْنُ الزُّبَيْرِ أَنَّ عَائِشَةَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهَا زَوْجَ النَّبِيِّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَتْ كَانَتِ الْمُؤْمِنَاتُ إِذَا هَاجَرْنَ إِلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَمْتَحِنُهُنَّ بِقَوْلِ اللّٰهِ تَعَالَى يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا جَاءَكُمُ الْمُؤْمِنَاتُ مُهَاجِرَاتٍ فَامْتَحِنُوهُنَّ إِلَى آخِرِ الْآيَةِ قَالَتْ عَائِشَةُ فَمَنْ أَقَرَّ بِهٰذَا الشَّرْطِ مِنَ الْمُؤْمِنَاتِ فَقَدْ أَقَرَّ بِالْمِحْنَةِ فَكَانَ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا أَقْرَرْنَ بِذٰلِكَ مِنْ قَوْلِهِنَّ قَالَ لَهُنَّ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ انْطَلِقْنَ فَقَدْ بَايَعْتُكُنَّ لَا وَاللّٰهِ مَا مَسَّتْ يَدُ رَسُولِ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَدَ امْرَأَةٍ قَطُّ غَيْرَ أَنَّهُ بَايَعَهُنَّ بِالْكَلَامِ وَاللّٰهِ مَا أَخَذَ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَلَى النِّسَاءِ إِلَّا بِمَا أَمَرَهُ اللّٰهُ يَقُولُ لَهُنَّ إِذَا أَخَذَ عَلَيْهِنَّ قَدْ بَايَعْتُكُنَّ كَلَامًا [ر:۳۶۰۹].

حضرت امام بخاری رحمه الله دحدیث باب دوه سندونه ذکر فرمائی .

① رومبې سند دیحیی عن اللیث عن عقیل عن ابن شهاب دې .

② دویم سند دابراهیم عن ابن وهب عن یونس عن ابن شهاب دې .دلته چه کوم الفاظ دحدیث دی هغه دبل سند دی.داول سند الفاظ امام په «کتاب الشروط» کښې ذکر فرمائیلی دی.دویم سند کښې امام په دې ځائې کښې «قال ابراهیم» اووئیل اودائې تعلیقاً ذکر کړل،امام ذهلی په زهریات کښې دابراهیم بن المنذر نه داموصولاً نقل کړی دی،(۳)

په حدیث کښې دی چه مومنانې ښځې به کله دحضرت نبی کریم ﷺ په خدمت کښې حاضرې شوې نو حضرت نبی کریم ﷺ به دالله ﷻ دقول «یا ایها الذین امنوا اذا جاء المومنات مهاجرات فامتحنوهن» بناء باندې به ئې امتحان اخستو. حضرت عائشه رضي الله عنها فرمائی چه په مومنانو ښځو کښې به چا دې اقرار کولونو په دې آزمښیت کښې پوره ختلې،هرکله چه به هغه ښځو دخپل قول اقرار کولو نو حضرت نبی کریم ﷺ به هغوی ته وئیل ځئی ستاسونه مې بیعت واخستلو، دحدیث مناسبت ترجمة الباب «باب اذا اسلمت المشركة» نه واضح دی.

---

۱) فتح الباری: ۵۲۷/۹،وعمدة القاری: ۲۷۳/۲۰).
۲) فتح الباری: ۵۲۷/۹).
۳) فتح الباری: ۵۳۰/۹،وارشادالساری: ۵۸/۱۲).

۱۹= باب قول الله تعالى لِلَّذِينَ يُؤْلُونَ مِنْ نِسَائِهِمْ تَرَبُّصُ أَرْبَعَةِ أَشْهُرٍ

فَإِنْ فَاءُوا فَإِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ وَإِنْ عَزَمُوا الطَّلَاقَ فَإِنَّ اللَّهَ سَمِيعٌ عَلِيمٌ [ر: ۲۲۶،۲۲۷].
فَإِنْ فَاءُوا رَجَعُوا

[۴۹۸۴] حَدَّثَنَا اسْمَاعِيلُ بْنُ ابِي اوَيْسٍ عَنْ اخِيهِ عَنْ سُلَيْمَانَ عَنْ حُمَيْدٍ الطَّوِيلِ انَّهُ سَمِعَ انَسَ بْنَ مَالِكٍ يَقُولُ الَى رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مِنْ نِسَائِهِ وَكَانَتْ انْفَكَّتْ رِجْلُهُ فَاقَامَ فِي مَشْرُبَةٍ لَهُ تِسْعًا وَعِشْرِينَ ثُمَّ نَزَلَ فَقَالُوا يَا رَسُولَ اللَّهِ الَيْتَ شَهْرًا فَقَالَ الشَّهْرُ تِسْعٌ وَعِشْرُونَ [ر: ۳۷۱].

[۴۹۸۵] حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ حَدَّثَنَا اللَّيْثُ عَنْ نَافِعٍ انَّ ابْنَ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا كَانَ يَقُولُ فِي الْايلَاءِ الَّذِي سَمَّى اللَّهُ لَا يَحِلُّ لِاحَدٍ بَعْدَ الْاجَلِ الَّا انْ يُمْسِكَ بِالْمَعْرُوفِ اوْ يَعْزِمَ بِالطَّلَاقِ كَمَا امَرَ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ وَقَالَ لِي اسْمَاعِيلُ حَدَّثَنِي مَالِكٌ عَنْ نَافِعٍ عَنِ ابْنِ عُمَرَ اذَا مَضَتْ ارْبَعَةُ اشْهُرٍ يُوقَفُ حَتَّى يُطَلِّقَ وَلَا يَقَعُ عَلَيْهِ الطَّلَاقُ حَتَّى يُطَلِّقَ وَيُذْكَرُ ذَلِكَ عَنْ عُثْمَانَ وَعَلِيٍّ وَابِي الدَّرْدَاءِ وَعَائِشَةَ وَاثْنَيْ عَشَرَ رَجُلًا مِنْ اصْحَابِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ

دايلاء تعريف: په لغت كښې دايلاء معنى د قسم خوړلو اوحلف اوچتولو ده(۱)او په اصطلاح شرع كښې دايلاء په تفسير كښې دعلماء كرام درې قولونه دى.

① دحضرات حنفيه په نيز دايلاء تعريف دې «منع النفس عن قربان المنكوحة اربعة اشهر فصاعدا منعا موكدا باليمين»،(۲) يعنى څلور مياشتې يا ددې نه زياتې مودې پورې ښځو لره دورتلونه قسم خوړل او اودريدلو ته ايلاء وئيلې شى.

② ائمه ثلاثه اواسحاق بن راهويه فرمائى چه دايلاء دپاره څلورمياشتې كافى نه دى بلكه څلور مياشتو نه زياته موده ايلاء دپاره ضرورى ده.(۳)

لهذا كه چا قسم اوخوړو چه هغه به څلور مياشتې ښځې لره نه ورځى نو ائمه ثلاثه په نيزدا ايلاء نه ده،دحنفيه په نيزدا ايلاء ده.

③ سعيد بن مسيب وغيره بعض علماء فرمائى چه د څلورو مياشتو نه كمه موده كښې هم ايلاء منعقد كيږى . لكه چا دڅلورو مياشتو قسم خوړلې دې نو ددوى په نيز دا ايلاء ده.(۴)

دايلاء حكم: دايلاء كولو نه پس كه مولى (ايلاء كولو والا) څلورو مياشتو كښې دننه

---

۱) عمدة القارى: ۲۰/۲۷۴).
۲) عناية فتح التقدير : ۴/۴۰ (رباب الايلاء).
۳) مختصر اختلاف العلماء كتاب الطلاق،رقم المسالة : ۲،۹۹۸/۴۷۳،وعمدة القارى: ۲/۲۷۵).
۴) فتح البارى: ۹/۵۳۲) .

رجوع اوکړی نو دې به کفاره یمین ادا کوی او که رجوع ئې اونه کړه نود حضرات حنفیه په نیز دڅلورومیاشتو مودې تیریدونه پس به خوبخود یوطلاق بائن واقع شی، اوامام اوزاعی په نیز به طلاق رجعي اوشي، د آئمه ثلاثه په نیز دمودې تیریدو نه پس به طلاق واقع نه وی بلکه ده لره قاضی ته پیش کولې شی، قاضی به دوی ته درجوع یا طلاق حکم کوی. که قاضی نشته دې نو بیا هم ددوی په نیز توقف دې چه یا رجوع اوکړی یا طلاق ورکړی. (۱)

حضرت امام بخاری رحمه الله په دې مسئله کښې دائمه ثلاثه مسلك اختیار کړې دې چه موده تیریدو سره پخپله طلاق نه واقع کیږی بلکه دوی به قاضی ته پیش کیږی چه یا رجوع اوکړی یا طلاق ورکړی.

نو حضرت امام بخاری رحمه الله د حضرت ابن عمر رضی الله عنهما نه دا مذهب نقل کړې دې، اوفرمائی چه حضرت عثمان رضی الله عنه، حضرت علی رضی الله عنه، حضرت ابوالدرداء او حضرت عائشه رضی الله عنها، تول دولس صحابه کرام رضی الله عنهم نه دا خبره منقول ده، اودحضرت عثمان رضی الله عنه اوحضرت علی رضی الله عنه او ابوذر رضی الله عنه نه او ابن ابی شیبه او حضرت عائشه رضی الله عنها نه سعید بن منصور دامذهب موصولاً نقل کړې دې. (۲)

لیکن حضرت عثمان رضی الله عنه، حضرت علی رضی الله عنه اوحضرت ابن عمر رضی الله عنهما نه دحنفیه مسلك مطابق هم آثارمنقول دی. ددوی نه علاوه حضرت عمر رضی الله عنه، حضرت ابن عباس، حضرت عبدالله ابن مسعود رضی الله عنه، حضرت زید بن ثابت رضی الله عنه نه هم دحنفیه مسلك مطابق آثار منقول دی. (۳)

دباب تحت حضرت امام بخاری رحمه الله د حضرت نبی کریم صلی الله علیه وسلم د ازواج مطهرات دیو میاشتې دپاره جدا کیدو واقعه ذکر کړې ده. دجمهورو په نیز دا شرعی اواصطلاحی ایلاء نه وه، چونکه بل څه مرفوع حدیث دې باره کښې نه وو، ددې وجې حضرت امام بخاری رحمه الله دا واقعه نقل کړه، او یو مناسبت د دواړو په مینځ کښې ظاهر دې، البته دسعید بن المسیب په نیز دا یو شرعی ایلاء ده ځکه چه ددوی په نیز شرعی ایلاء دپاره دڅلورو میاشتو قید نشته.

۲۰=بَاب حُكْمِ الْمَفْقُودِ فِي أَهْلِهِ وَمَالِهِ

وَقَالَ ابْنُ الْمُسَيَّبِ إِذَا فُقِدَ فِي الصَّفِّ عِنْدَ الْقِتَالِ تَرَبَّصُ امْرَأَتُهُ سَنَةً وَاشْتَرَى ابْنُ مَسْعُودٍ جَارِيَةً وَالْتَمَسَ صَاحِبَهَا سَنَةً فَلَمْ يَجِدْهُ وَفُقِدَ فَأَخَذَ يُعْطِي الدِّرْهَمَ وَالدِّرْهَمَيْنِ وَقَالَ اللَّهُمَّ عَنْ فُلَانٍ فَإِنْ أَتَى فُلَانٌ فَلِي وَعَلَيَّ وَقَالَ هَكَذَا فَافْعَلُوا بِاللُّقَطَةِ وَقَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ نَحْوَهُ وَقَالَ الزُّهْرِيُّ فِي الْأَسِيرِ يُعْلَمُ مَكَانُهُ لَا تَتَزَوَّجُ امْرَأَتُهُ وَلَا يُقْسَمُ مَالُهُ فَإِذَا انْقَطَعَ خَبَرُهُ فَسُنَّتُهُ سُنَّةُ الْمَفْقُودِ

---

۱) اوګورئ مختصر اختلاف العلماء :۴۷۳/۲، والمغنی لابن قدامة : ۳۱۸، ۳۱۹).

۲) عمدة القاری: ۲۷۷/۲۰).

۳) مختصر اختلاف ا لعلماء للطحاوی :۴۷۴،۴۷۵/۲ . ومصنف عبدالرزاق: ۴۵۳،۴۵۷/۶. رقم : ۱۱۶۳۷، ۱۱۶۴۰، ۱۱۶۴۴، ۱۱۶۴۵، دحضرت عمر رضی الله عنه اثر دپاره اوګورئ موطاامام محمد، باب ایلاء: ۲۶۳).

[۴۹۸۶] حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ عَبْدِ اللّٰهِ حَدَّثَنَا سُفْيَانُ عَنْ يَحْيَى بْنِ سَعِيدٍ عَنْ يَزِيدَ مَوْلَى الْمُنْبَعِثِ اَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ سُئِلَ عَنْ ضَالَّةِ الْغَنَمِ فَقَالَ خُذْهَا فَاِنَّمَا هِيَ لَكَ اَوْ لِاَخِيكَ اَوْ لِلذِّئْبِ وَسُئِلَ عَنْ ضَالَّةِ الْاِبِلِ فَغَضِبَ وَاحْمَرَّتْ وَجْنَتَاهُ وَقَالَ مَا لَكَ وَلَهَا مَعَهَا الْحِذَاءُ وَالسِّقَاءُ تَشْرَبُ الْمَاءَ وَتَاْكُلُ الشَّجَرَ حَتَّى يَلْقَاهَا رَبُّهَا وَسُئِلَ عَنِ اللُّقَطَةِ فَقَالَ اعْرِفْ وِكَاءَهَا وَعِفَاصَهَا وَعَرِّفْهَا سَنَةً فَاِنْ جَاءَ مَنْ يَعْرِفُهَا وَاِلَّا فَاخْلِطْهَا بِمَالِكَ
قَالَ سُفْيَانُ فَلَقِيتُ رَبِيعَةَ بْنَ اَبِي عَبْدِ الرَّحْمَنِ قَالَ سُفْيَانُ وَلَمْ اَحْفَظْ عَنْهُ شَيْئًا غَيْرَ هٰذَا فَقُلْتُ اَرَاَيْتَ حَدِيثَ يَزِيدَ مَوْلَى الْمُنْبَعِثِ فِي اَمْرِ الضَّالَّةِ هُوَ عَنْ زَيْدِ بْنِ خَالِدٍ قَالَ نَعَمْ قَالَ يَحْيَى وَيَقُولُ رَبِيعَةُ عَنْ يَزِيدَ مَوْلَى الْمُنْبَعِثِ عَنْ زَيْدِ بْنِ خَالِدٍ قَالَ سُفْيَانُ فَلَقِيتُ رَبِيعَةَ فَقُلْتُ لَهُ [ر: ۹۱].

د مفقود الخبر داهل او مال حكم: مفقودهغه سړی ته وائي چه ورك شي او دده باره كښې چاته علم نه وي، دده داهل اومال په حكم كښې ائمه ثلاثه اختلاف دې.

① دحضرت امام ابوحنيفه رحمه الله او د حضرت امام شافعي رحمه الله په نيزدده اهل اومال دواړو كښې ترهغه وخته پورې تصرف به موقوف وي تر كومې چه دده دوفات علم او نه كړې شي يا دده هم عمر او اقران مړه شي، دې نه پس د تصرف اجازت به وركولې شي، تركومې پورې چه دده هم عمر خلق ژوندي وي تر هغه وخته پورې دده ښځه به بل چاسره واده نشي كولې انتظار به كوي.(١)

② د حضرت امام مالك رحمه الله په نيزې، اهل اومال كښې تفصيل دې، هغه فرمائي چه كوم سړې مفقود شي نو دده معامله به حاكم ته پيش كولې شي . حاكم به دده تلاش كوي او دنه ملاويدو په صورت كښې به دده ښځه تر څلورو كالوپورې انتظاركوي، څلوركاله نه دښځې دپاره متوفى عنها زوجها كيدو فيصله به كوي.نوښځه د څلورو كالو تيريدو نه پس عدت وفات يعنې څلور مياشتې لس ورځې تيرې كړې اوبل سره واده كولې شي.البته دا څلور كاله مخ پس به په عدالت كښې دمقدمه پيش كيدونه پس شميرلې شي اودمال په صورت كښې مالكيه فرمائي چه په دې كښې به وراثت جاري نه وي تر دې پورې چه دومره موده تيره شي چه په هغې كښې دمفقود دمر كيدو يقين اوشي دا موده څومره پكار ده ؟په دې كښې اويا كالو ،اتيا كالو ،نوي كالو ،اوسل كالو مختلف اقوال دي. (٢)

دحضرت امام احمد بن حنبل رحمه الله په نيز ميدان جنګ او سمندري سفر كښې ورك شوي دپاره مدت به مقرر كولې شي (لكه دمالكيه په شان څلور كاله) ليكن دې نه علاوه مفقود دپاره مدت مقررولې به نشي او دده اهل ومال كښې تر هغه وخت كښې تصرف نه شي كولې، تركومې پورې چه دده دوفات يقين اونشي. (٣)

---

١) مختصر اختلاف العلماء للطحاوي:٢/ ٣٣٠، ٣٢٩).
٢) دمالكيه دمذهب دتشريح دپاره اوګورئ بداية المجتهد: ٢/ ٤٥، ٤٦).
٣) الابواب والترجم: ٢/ ٨١).

دشوافع او حنفيه مسلك چونكه په دې سلسله كښې ډير سخت دې، ددې وجې فقهائې احناف د مالكيه مسلك باندې فتوى وركوى اوحضرت تهانوى رحمه الله په دې سلسله كښې يومستقل رساله د«الحيلة الناجزة» په نوم سره تصنيف كړې ده، په دې كښې د علماء مالكيه فتاوى او ددې مسئلې متعلق ددوى مذهب كښې شرائط او تفصيلات جمع كړې دى.

دباب تحت حضرت امام بخارى رحمه الله د حضرت سعيد بن مسيب رضي الله عنه، حضرت عبدالله بن مسعود رضي الله عنه، حضرت ابن عباس رضي الله عنه او دامام زهرى رحمه الله مختلف آثار نقل كړى دى.

حضرت سعيد بن مسيب رضي الله عنه فرمائى كه يو سړې په صف قتال كښې دجهاد په موقع كښې ورك شى نو دده بى بى به يو كال پورې انتظار كوى. «تربص امراته سنة» په اصل كښې «تتربص» دې يو تاء تخفيفًا حذف كړې شوې ده دا تعليق عبدالرزاق موصولاً نقل كړې دې. اوهغه زيات مكمل او تام دې. «اذا فقد في الصف تربصت امراته سنة واذا فقد في غير الصف فاربع سنين» (١)

دويم تعليق دحضرت عبدالله بن مسعود رضي الله عنه دې، هغوى يو وينځه واخسته. او ددې قيمت ئې لا ادا كړې نه وو چه وينځې مالك غيب شو. يو كال پورې حضرت عبدالله بن مسعود رضي الله عنه دهغه لټون اوكړو ليكن هغه ملاؤ نشو، نودوى د وينځې ثمن يويو، دوه دوه درهمه صدق كول شروع كړل .دصدقې وركولو په وخت كښې به ئې فرمائيل چه «اللهم عن فلان فان اتى فلان فلي وعلي» يعني اې الله ﷻ! دا دفلانى سړى دطرنه صدقه ده، كه هغه سړې راغلونو دا صدقه به څما دطرفنه وى، څما دپاره به ددې ثواب وى، او ددې ثمن به څما په ذمه وى. «فلي وعلي» اى فلي الثواب .... وعلي الغرامة» دې نه پس حضرت عبدالله بن مسعود رضي الله عنه اوفرمائيل چه د لقطه«ورك شوى څيز باره» كښې هم داسې كوئى . (چه يو كال پورې ددې تعارف او تشهير كوئى اودكال نه پس دا صدقه كوئى. دصدقې نه پس كه مالك راغلو نو ددې تاوان وركړئى، دصدقې ثواب به تاسوته ملاويږى).

سعيد بن منصور دا تعليق موصولاً نقل كړې دې. (٢)

حضرت ابن عباس رضي الله عنه نه هم داشان اثر منقول دې، ددوى اثر هم سعيد بن منصور موصولاً نقل كړې دې. (٣)

څلورم تعليق د حضرت زهرى رحمه الله دې، هغوى ددې قيد باره كښې چه دكوم ځائې معلوم وى فرمائى چه دده ښځه واده نشى كولې، اونه دده مال تقسيمولې شى. خو چه كله دده خبر منقطع شى اودده متعلق څه پته اونه لګى نوبيا دې قيدى سره دمفقود والا معامله دې اختيار كړېشى. (دمفقود باره كښې دامام زهرى رحمه الله مذهب دلته بيان نكړې شو ،دهغوى

---

١) فتح البارى: ٩/٥٣٧).
٢) فتح البارى: ٩/٥٣٧).
٣) فتح البارى: ٩/٥٣٧).

مذهب دادې چه دده ښځه به ترڅلوروکالو پورې انتظارکوی، اوبیا به دې ته دواده اجازت وی.(۱)

ابن ابی شیبه رحمه الله داتعلیق موصولاً نقل کړې دې.(۲)

د حضرت امام بخاری رحمه لله علیه رائې: حضرت امام بخاری رحمه الله په باب کښې چه کوم رومبی درې آثار دحضرت مسیب رضی الله عنه، حضرت ابن مسعود رضی الله عنه او حضرت ابن عباس رضی الله عنهما نقل کړل دهغې نه په ظاهره دامعلومیږی چه د حضرت امام بخاری رحمه الله په نیز هم دمفقود دپاره یو کال موده ده . لیکن باب کښې چه کوم حدیث نقل کړې شوې دې دهغې نه یو احتمال راوزی چه حضرت امام بخاری رحمه الله د مفقود داهل او مال باره کښې فرق کول غواړی.ځکه چه په حدیث کښې حضرت نبی کریم صلی الله علیه وسلم د غنم (چیلئ وغیره)او اوښ دواړو د ورکیدو په صورت کښې حکم بیل بیل بیان فرمائیلې دې .د غنم (چیلئ) باره کښې خو فرمائی چه(هي لك اولاخيك اوللذئب) یعنی دا ته اخستې شی ځکه چه هغه خو یا ستا ده یا ستا درور ده یا بیا د شرمخ په حصه کښې به راشی.د ورور نه خودې ورکه شوې ده،ددې وجې دشرمخ حواله کولونه بهتر دې چه ته ئې پخپله واخلې،خو ورك شوی اوښ متعلق چه کله دهغه نه تپوس اوشو نودغصې په وجه دحضرت نبی کریم صلی الله علیه وسلم دواړه رخصار مبارك سره شواووې فرمائیل چه ورك شوی اوښ سره ستا کار،دې سره دده دانه اوبه موجودې دی .هغه به اوبه څکی او دونې نه به خوری،تر دې پورې چه ددې مالك به ملاؤ شی.

حضرت امام بخاری رحمه الله ددې باب تحت دا حدیث ذکر کړې دې او دې خبرې طرفته ئې اشاره کړې ده چه دمفقود دمال حکم غنم والا وی او داهل حکم به ابل والا وی،ددې وجې چه کومې طریقې سره غنم وغیره مستقل دی .د دې د ضیاع اندیښنه ده .داشان دمال دضیاع هم اندیښنه وی،لهذا یو کال نه پس دابه تقسیمولې شی،اولکه څنګه چه ابل مستقل دې او ددې دضیاع څه اندیښنه نشته دې،هغه به د خپلو اوبو او خوراك پخپله بندوبست کوی . هم په دې طریقه داهل باره کښې هم دضیاع اندیښنه نشته دې نو دا به ابل سره لاحق کولې شی او هلته به یو کال پس دنکاح اجازت نه وی ،نو ابن منیر رحمه الله فرمائی :

«لما تعارضت الآثار في هذه المسالة وجب الرجوع الى الحديث المرفوع فكان فيه ان ضالة الغنم يجوز التصرف فيها قبل تحقق وفاة صاحبها فكان الحاق المال المفقود بها متجها وفيه ان ضالة الابل لايتعرض لها لاستقلالها بامرنفسها فاقتضى ان الزوجة كذالك لا يتعرض حتى لها يتحقق خبر وفاته فالضابط ان كل شئ يخشى ضياعه يجوز التصرف فيه صونا له عن الضياع، ومالا فلا»(۳)

---

۱) فتح الباری: ۵۳۸/۹).
۲) فتح الباری: ۵۳۸/۹).
۳) فتح الباری: ۵۳۹/۹).

قوله: قال سفیان : فلقیت ربیعه بن ابی عبدالرحمان، قال سفیان ولم احفظ عنه شیئا غیر هذا فقلت ارایت حدیث یزید مولی المنبعث فی امر الضالة هو عن زید بن خالد، قال نعم: سفیان بن عینیه فرمائی چه زه ربیعه بن ابی عبدالرحمان سره ملاؤ شوم او ما هغه ته اوونیل چه دورك شوی څیز متعلق دیزید مولی منبعث حدیث باب زیدبن خالد نه مروی دې که نه ؟. نو هغوی اوفرمائیل چه آو. په مینځ کښې جمله دمعترضه په طورسفیان اوونیل چه د ربیعه بن عبدالرحمان نه ددې خبرې تحقیق کولو نه علاوه ما نور څه نه دی نقل کړی.

قوله: قَالَ یَحْیَی وَیَقُولُ رَبِیعَةُ عَنْ یَزِیدَ مَوْلَی الْمُنْبَعِثِ عَنْ زَیْدِ بْنِ خَالِدٍ قَالَ سُفْیَانُ فَلَقِیتُ رَبِیعَةَ فَقُلْتُ لَهُ: دسفیان بن عینیه استاد یحیی بن سعید اوونیل چه ربیعه دا حدیث د یزید مولی منبعث عن زید بن خالد نه نقل کړې دې،سفیان اوونیل چه د یحیی خبرو آوریدو نه پس څه ربیعه سره ملاؤ شوم اوما هغه نه هغه سوال اوکړو چه کوم مخکښې تیرشو.

خلاصه داده چه یحیی بن سعید انصاری دا حدیث دیزیدنه نقل کړې دې . لیکن مرسلاً ئې نقل کړې دې . موصولاً ئې نه دې نقل کړې . یزید تابعی دې. دده په طریق کښې دیزید نه پس د زیدبن خالد صحابی واسطه نشته دې.یحیی بن سعیدخپل شاګرد سفیان ته اوونیل چه ربیعه دا حدیث موصولاً نقل کوی.((یزید عن زید بن خالد عن رسول الله ﷺ))نوسفیان لاړو او دربیعه نه ئې تپوس اوکړو چه آیا تا دا حدیث بواسطه یزید ،زیدبن خالد نه نقل کړې دې ،نوهغه اوونیل چه آو.

په حدیث باب کښې څه الفاظ راغلی دی((لقطة))دقاف فتحه اوسکون سره) ورك شوې څیز.په ضاله او لقطه کښې فرق دې،دضاله لفظ دحیوان دپاره خاص دې((وکاء))دواو کسرې سره)تاراورسی((عفاص))دعین په کسرې سر ه اودې نه پس فاء ده)لوښې، ظرف، تیلې((الحذاء))پیزار ته وئیلې شی، مراد ترې پښې دی.((سقاء))مشکیزې ته وئیلې شی،په دې ځائې کښې ترې خیټه مراد ده.(۱)

۲۱=بَابُ الظِّهَارِ

وَقَوْلِ اللَّهِ تَعَالَى قَدْ سَمِعَ اللَّهُ قَوْلَ الَّتِي تُجَادِلُكَ فِي زَوْجِهَا الَى قَوْلِهِ فَمَنْ لَمْ يَسْتَطِعْ فَاطْعَامُ سِتِّينَ مِسْكِينًا [المجادله:۱_٤]

وَقَالَ لِي اسْمَاعِيلُ حَدَّثَنِي مَالِكٌ أَنَّهُ سَأَلَ ابْنَ شِهَابٍ عَنْ ظِهَارِ الْعَبْدِ فَقَالَ نَحْوَ ظِهَارِ الْحُرِّ قَالَ مَالِكٌ وَصِيَامُ الْعَبْدِ شَهْرَانِ

۱) عمدة القاری: ۲۰/۲۸۰،وارشادالساری: ۱۱/۶٤).

وَقَالَ الحَسَنُ بْنُ الحُرِّ ظِهَارُ الحُرِّ وَالعَبْدِ مِنَ الحُرَّةِ وَالأَمَةِ سَوَاءٌ
وَقَالَ عِكْرِمَةُ إِنْ ظَاهَرَ مِنْ أَمَتِهِ فَلَيْسَ بِشَيْءٍ إِنَّمَا الظِّهَارُ مِنَ النِّسَاءِ
وَفِي العَرَبِيَّةِ لِمَا قَالُوا أَيْ فِيمَا قَالُوا وَفِي بَعْضِ مَا قَالُوا وَهَذَا أَوْلَى لِأَنَّ اللَّهَ لَمْ يَدُلَّ عَلَى المُنْكَرِ وَقَوْلِ الزُّورِ (١)

دا عنوان په بعضو نسخوکښې دې،په هندوستانی نسخه کښې دا عنوان نشته دې بلکه«باب قد سمع الله قول التي»دې. ظهار دباب مفاعله مصدر دې د ظهر نه،دظهر معنی ده پشت (شا). څوک سړې خپلې ښځې ته په خپل محرمات ابدیه کښې څه داسې اندام سره تشبیه ورکړی چه هغې ته کتل دده دپاره ممنوع وی لکه اووائی چه«انت علی کظهر امی»نو دی ته ظهار وائی . لیکن که داسې اندام سره تشبیه ورکړی چه هغې طرفته کتل جائز دی لکه سر او لاس نو په دې صورت کښې ظهار به نه وی .(٢) حافظ الدین نسفی رحمه الله دظهار تعریف کړې دې، «ظهار تشبیه المنکوحة بامراة محرمة علیه علی التابید مثل الام والبنت والاخت»(٣)

دظهار حکم دادې چه کله پورې هغه کفاره ادا نه کړی نو تر هغه وخت پورې ښځې سره جماع کول او دواعی دجماع دواړه حرام دی.(۴)

دحنفیه په نیزدمور یا دهریوداسې ښځې په ذکر کولوسره ظهار واقع شی چه هغې سره دانسان حرمت ابدی وی لکه لور،خور.د حضرت امام شافعی رحمه الله دیو قول مطابق دی. دهغوی دویم قول دادې چه ظهار صرف دمور په ذکر کولوسره متحقق کیږی. لهذا که چا خپلې بی بی ته«انت علی کظهر اختی»اووئیل نو دې سره به ظهار نه واقع کیږی.(۵)

دمالکیه په نیزظهار محرم او اجنبیه دواړه ذکر کولو سره به وی ،لکه چا اووئیل چه«انت علی کظهر زینب»او زینب دده دپاره یو اجنبی ښځه ده نو دمالکیه په نیزپه دې صورت کښې به

---

١) (نجادلک) تختصم الیک وتحاورک وهی امراة انصاریة قیل اسمها : خولة بنت ثعلبة.وقیل غیر ذالک ، زوجها اوس بن الصامت رضی الله عنهما . (فی زوجها) فی شان زوجها الذی ظاهر منها ای قال لها،انت علی کظهرامی،وکان هذا القول قبل الاسلام طلاقا وهذا اول ظهار یقع فی الاسلام فنزلت الایات تبطل ماکان وتقرر انه لیس بطلاق وان فیه الکفارة کما سیاتی (الی قوله) وتتمتها:

﴿قَدْ سَمِعَ اللَّهُ قَوْلَ الَّتِي تُجَادِلُكَ فِي زَوْجِهَا وَتَشْتَكِي إِلَى اللَّهِ ۖ وَاللَّهُ يَسْمَعُ تَحَاوُرَكُمَا ۚ إِنَّ اللَّهَ سَمِيعٌ بَصِيرٌ ۝ الَّذِينَ يُظَاهِرُونَ مِنْكُمْ مِنْ نِسَائِهِمْ مَا هُنَّ أُمَّهَاتِهِمْ ۖ إِنْ أُمَّهَاتُهُمْ إِلَّا اللَّائِي وَلَدْنَهُمْ ۚ وَإِنَّهُمْ لَيَقُولُونَ مُنْكَرًا مِنَ الْقَوْلِ وَزُورًا ۚ وَإِنَّ اللَّهَ لَعَفُوٌّ غَفُورٌ ۝ وَالَّذِينَ يُظَاهِرُونَ مِنْ نِسَائِهِمْ ثُمَّ يَعُودُونَ لِمَا قَالُوا فَتَحْرِيرُ رَقَبَةٍ مِنْ قَبْلِ أَنْ يَتَمَاسَّا ۚ ذَٰلِكُمْ تُوعَظُونَ بِهِ ۚ وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرٌ ۝ فَمَنْ لَمْ يَجِدْ فَصِيَامُ شَهْرَيْنِ مُتَتَابِعَيْنِ مِنْ قَبْلِ أَنْ يَتَمَاسَّا ۖ فَمَنْ لَمْ يَسْتَطِعْ فَإِطْعَامُ سِتِّينَ مِسْكِينًا ۚ ذَٰلِكَ لِتُؤْمِنُوا بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ ۚ وَتِلْكَ حُدُودُ اللَّهِ ۗ وَلِلْكَافِرِينَ عَذَابٌ أَلِيمٌ ۝﴾

٢) مختصر اختلاف علماء للطحاو: ٢/ ٤٨٥،٤٨٧).

٣) عمدة القاري: ٢٠/٢٨٠).

٤) الهدایة ،کتاب الطلاق،باب ظهار:٢/٤٠٩).

٥) مختصر اختلاف العلماء :٢/٤٨٥،٤٨٧).

ظهار متحقق وی، خمونږ په نیز نه.(۱)

دآیات شان نزول: حضرت امام بخاری رحمه الله په ترجمة الباب کښې چه کومو آیتونو طرفته اشاره کړې ده هغه دسورة مجادله ابتدائی آیتونه دی چه هغه دحضرت اوس بن الصامت رضی الله عنه دښځې حضرت خوله رضی الله عنها په واقعه کښې نازل شوی وو. واقعه څه داسې وه چه حضرت اوس یو ځل خپلې بی بی خوله ته اووئیل «انت علی کظهر امی» ته ماله داسې ئې لکه ځما د مور شا یعنی حرامه ئې)په زمانه دجاهلیت کښې دا الفاظ دائمی حرمت دپاره به وئیلې شو، او ددې نه ابدی فرقت به واقع کیدو، نواوس بن الصامت خپلې ښځې ته اووئیل چه ته په ما باندې حرامه شوې، خوله رضی الله عنها دحضرت نبی کریم صلی الله علیه وسلم په خدمت کښې حاضره شوه اووې وئیل چه :

«یارسول الله ان زوجی اوس بن الصامت تزوجنی وانا شابة غنیة ذات مال و اهل، حتی اکل مالی، وافنی شبابی وتفرق اهلی وکبر سنی ظاهر منی وقد ندم فهل من شئ یجمعنی وایاه».

یعنی کله چه اوس ماسره واده کړې وو، په هغه وخت کښې څه ځوانه اووم، اوس ځما مال او ځوانی ختمه شوه او څه بوډئی یم، نو اوس هغه ماسره ظهار اوکړو او اوس هغه شرمنده هم دې. نو څه صورت مونږ لره دواړو ته د دوباره جمع کیدو کیدیشی . حضرت نبی کریم صلی الله علیه وسلم دقول مشهور موافق اوفرمائیل چه ځما په خیال ته دخپل خاوند دپاره حرامه شوې .په دې باندې هغه ښځې بحث شروع کړو چه اوس څه چرته لاړه شم ؟دبچو څنګه ګزاره به څنګه کیږی؟ اوس خود طلاق لفظ نه دې استعمال کړې.نوبیا جدائی راغله؟دقران پاك آیت «تجادلك فی زوجها» کښې دې طرفته اشاره ده. هغې ددې خپلې معاملې دالله جل جلاله په دربار کښې هم شکایت اوکړو. نو په دې باندې دمجادله آیت نازل شو او په کښې دکفاره ظهار تفصیل بیان شو. حضرت نبی کریم صلی الله علیه وسلم هغوی ته اووئیل چه خپل خاوند راوبله،هغه راغلو نوحضرت نبی کریم صلی الله علیه وسلم دهغه په وړاندې دا آیت مبارك تلاوت کړو وتپوس ئې ترې اوکړو چه ته غلام آزادولې شې.هغوی اووئیل چه غلام خو ګراندې. په دې کښې خو یه ځما ټول مال ختم شی. حضرت نبی کریم صلی الله علیه وسلم ورته اوفرمائیل چه دوه میاشتې پرله پسې روژې نیوې شې. هغه اووئیل یارسول الله صلی الله علیه وسلم په الله قسم ،په ورځ کښې که څه درې ځل خوراك اونه کړم نو ډیر تکلیف وی راته. اوځمادنظرونو په وړاندې تیاره شی. حضرت نبی کریم صلی الله علیه وسلم ورته اوفرمائیل چه آیا شپیتومسکینانوته خوراك ورکولې شې. هغه اووئیل چه والله نه . خوکه تاسو ماسره تعاون اوفرمائې.حضرت نبی کریم صلی الله علیه وسلم هغه سره د پنځلسو صاع تعاون اوکړو. او داشان هغه دوباره دښځې خاوند په حیثیت سره اوسیدل. (۲)

قوله: وَقَالَ لِي إِسْمَاعِيلُ حَدَّثَنِي مَالِكٌ أَنَّهُ سَأَلَ ابْنَ شِهَابٍ عَنْ ظِهَارِ الْعَبْدِ فَقَالَ نَحْوَ ظِهَارِ الْحُرِّ: حضرت امام بخاری رحمه الله فرمائی چه اسماعیل بن ابی اویس

---

۱) مختصر اختلاف العلماء: ۴۸۷/۲).

۲) دشان نزول مذکوره تفصیل دپاره اوګورئ عمدة القاری: ۲۸۱/۲۰).

ماته اوونیل چه حضرت امام مالك رحمه الله دحضرت ابن شهاب زهری نه دغلام د ظهار باره کښې تپوس اوکړو نوهغوی اوونیل چه دغلام ظهار دآزاد دظهار په شان دې یعنی د دواړو په ظهار کښې هېڅ فرق نشته دې.

ابن قدامه دبعضو حضراتونه نقل کړی دی چه دغلام ظهار صحیح نه دې (۱) حضرت امام بخاری رحمه الله دابن شهاب زهری دا اثر نقل کړې دې او په اصل کښې ئې ددې مذهب تردید کړې دې .غلام که ظهار اوکړو نو ددې کفاره دحضرات حنفیه اود حضرت امام شافعی رحمه الله په نیز صرف د روژې په ذریعه به ادا وی. د حضرت امام مالك رحمه الله په نیز دخپل مولی په اجازت سره که هغه مسکینانو ته خوراك ورکړو نوبیاهم کفاره اداشوه.(۲)

قوله: قَالَ مَالِكٌ وَصِيَامُ الْعَبْدِ شَهْرَانِ: دااسماعیل بن ابی اویس ماقبل والا سندسره موصول دې. فرمائی چه غلام به کفاره ادا کولو کښې دوه میاشتې روژې نیسی. لکه څنګه چه آزاد سړې دوه میاشتې روژې نیسی.

قوله: وَقَالَ الْحَسَنُ بْنُ الْحُرِّ ظِهَارُ الْحُرِّ وَالْعَبْدِ مِنَ الْحُرَّةِ وَالْأَمَةِ سَوَاءٌ: حسن بن حر دکوفې اوسیدونکې دې او محدثین کښې ثقه دې. په کال ۱۳۳ هجرئی کښې دوی وفات شوی وو. په صحیح بخاری کښې ددوی صرف دایو تعلیق دې،بل چرته دده ذکر نشته دې.(۳) دابو ذرعن مستملی روایت کښې«حسن بن الحی» دې حسن بن الحی فقیه دې، دحضرت سفیان ثوری د طبقې محدثینو کښې دې . په کال ۱۶۹ هجرئی کښې دوی وفات شو. امام طحاوی مذکوره اثر حسن بن حی نه نقل کړې دې (۴)

مطلب دادې چه دحر اوعبد په ظهار کښې هېڅ فرق نشته دې . داشان ښځه که حره وی او که وینځه،په دې کښې هېڅ فرق نشته دې.

قوله: وَقَالَ عِكْرِمَةُ إِنْ ظَاهَرَ مِنْ أَمَتِهِ فَلَيْسَ بِشَيْءٍ إِنَّمَا الظِّهَارُ مِنَ النِّسَاءِ:

حضرت عکرمه رحمه الله فرمائی که مولی خپلې وینځې نه ظهاراوکړو نو هیڅ هم نشته دې،ظهار ښځې سره وی . حضرت امام مالك رحمه الله فرمائی چه لکه څنګه چه زوج، زوجه سره ظهار کولې شی داشان مولی خپلې وینځې سره هم ظهارکولې شی.ائمه ثلاثه او جمهور فرمائی چه په قران کریم کښې دی چه«یظاهرون من نسائهم»او وینځې په «نسائهم»کښې داخلې نه دی.(۵)

قاضی اسماعیل رحمه الله دا تعلیق موصولاً نقل کړې دې: (۶)

---

۱) فتح الباری: ۵۴۲/۹).
۲) فتح الباری: ۵۴۱/۹).
۳) فتح الباری: ۵۴۲/۹،وعمدة القاری: ۲۸۳/۲۰).
۴) فتح الباری: ۵۴۲/۹،وعمدة القاری: ۲۸۳/۲۰).
۵) فتح الباری: ۵۴۲/۹).
۶) فتح الباری: ۵۴۲/۹).

قوله: وَفِي الْعَرَبِيَّةِ لِمَا قَالُوا أَيْ فِيمَا قَالُوا وَفِي بَعْضِ مَا قَالُوا وَهَذَا أَوْلَى لِأَنَّ اللَّهَ لَمْ يَدُلَّ عَلَى الْمُنْكَرِ وَقَوْلِ الزُّورِ: په آيت كريمه كښې دى چه ﴿وَالَّذِينَ يُظَاهِرُونَ مِن نِّسَآئِهِمْ ثُمَّ يَعُودُونَ لِمَا قَالُوا فَتَحْرِيرُ رَقَبَةٍ....الخ﴾ د ((يَعُودُونَ لِمَا قَالُوا)) مختلف تفسيرونه دى.

① يو تفسيردداود ظاهرى نه منقول دې. هغه وائى چه ((يَعُودُونَ لِمَا قَالُوا)) مطلب دادې چه يو خل د ظهار كول نه پس دوباره كه دظهار الفاظ اووئيلې شى نوكفاره به ادا كوى،لكه څنګه چه دظاهر الفاظ نه په پوهه كښې رازى.(۱)

② حضرت امام بخارى رحمه الله د داود ظاهرى داتفسير رد كړې دې اوفرمائى چه په عربئ ژبه كښې ((عادله)) د ((عادفيه)) په معنى كښې استعماليږى. دلته هم ((يَعُودُونَ لِمَا قَالُوا)) د ((يعودون فيما قالوا)) په معنى كښې دې او مضاف دلته مخذوف دې، تقدير عبارت دې د ((يعودون فى نقض ما قالوا)) مطلب دادې چه دظهار كولو نه پس دې لره ختمول غواړى يعنى ((انت على كظهر امى)) چه كوم الفاظ ادا كړى وو (چه ددې نه حرمت ثابتيږى) كه دا الفاظ باطلول غواړى او حرمت ختمول غواړى نو كفاره به ادا كوى.

حضرت امام بخارى رحمه الله فرمائى چه دا تفسير اختيارول بهتردى. څكه چه د داود ظاهرى په شان كه دظاهرى الفاظو مطابق د ((عودلما قالوا)) د الفاظو سره د ظهارداعاده رهنمائى فرمائى او تكرارترې مراد واخستې شى نو ددې مطلب به داوى چه الله ﷻ الفاظ ظهار داعاده د رهنمائى دپاره فرمائى. حالانكه دې الفاظو ته قران پاك ((منكر)) او ((قول زور)) وئيلى دى، نو ((قول زور)) طرفته الله ﷻ څنګه رهنمائى كولې شى.

③ بعضو وئيلى دى چه ((يَعُودُونَ لِمَا قَالُوا)) كښې لام ((عن)) په معنى كښې دې، يعنى بياكه هغه دخپل قول نه رجوع كول غواړى (۲) نوكفاره به ادا كوى،دخپل قول نه رجوع كولو مطلب دادې چه هغه د جماع عزم او اراده اوكړى.

تنبيه: دالفاظ ظهار دوه قسمونه دى ،يو صريح لكه ((انت على كظهر امى)) دويم كنايه لكه ((انت على كامى)) په دې دويم قسم كښې به دنيت اعتبار وى. دظهار نيت خو به ظهار وى ګڼى نه.(۳)

۲۲=بَابُ الْإِشَارَةِ فِي الطَّلَاقِ وَالْأُمُورِ

وَقَالَ ابْنُ عُمَرَ قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَا يُعَذِّبُ اللَّهُ بِدَمْعِ الْعَيْنِ وَلَكِنْ يُعَذِّبُ بِهَذَا فَأَشَارَ إِلَى لِسَانِهِ [ر:۱۲۴۲].

---

۱) عمدة القارى: ۲۰/۲۸٤).
۲) فتح البارى: ۹/٥٤۳).
۳) عمدة القارى: ۲۰/۲۸۱).

وَقَالَ كَعْبُ بْنُ مَالِكٍ اَشَارَ النَّبِيُّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ اِلَيَّ اَيْ خُذِ النِّصْفَ [ر:۲۲۸۶].
وَقَالَتْ اَسْمَاءُ صَلَّى النَّبِيُّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي الْكُسُوفِ فَقُلْتُ لِعَائِشَةَ مَا شَانُ النَّاسِ وَهِيَ تُصَلِّي فَاَوْمَاَتْ بِرَاْسِهَا اِلَى الشَّمْسِ فَقُلْتُ اٰيَةٌ فَاَوْمَاَتْ بِرَاْسِهَا اَنْ نَعَمْ [ر:۸۵].
وَقَالَ اَنَسٌ اَوْمَاَ النَّبِيُّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِيَدِهِ اِلَى اَبِي بَكْرٍ اَنْ يَتَقَدَّمَ [ر:۶۴۹].
وَقَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ اَوْمَاَ النَّبِيُّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِيَدِهِ لَا حَرَجَ [ر:۸۴]
وَقَالَ اَبُو قَتَادَةَ قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي الصَّيْدِ لِلْمُحْرِمِ اَحَدٌ مِنْكُمْ اَمَرَهُ اَنْ يَحْمِلَ عَلَيْهَا اَوْ اَشَارَ اِلَيْهَا قَالُوا لَا قَالَ فَكُلُوا [ر:۱۷۲۸].

د ترجمة الباب مقصد: دطلاق او نورو معاملاتو کښې داشارې حکم حضرت امام بخارى رحمه الله په دې باب کښې فرمائيلې دې، هغوى چه کوم آثار او احاديث په دې باب کښې ذکر فرمائيلى دى چه دهغې نه معلوميږى چه اشاره طلاق او نورومعاملاتو کښې معتبر ده. په دې شرط چه هغه مفهمه وى يعنى په خپل مفهوم باندې واضحه دلالت کوى.

ابن بطال فرمائى چه اشاره مفهمه دجمهورعلماء په نيز دنطق اوتلفظ قائمقام ده.البته دحنفيه په نيز بعضو صورتونوکښې اشاره معتبره نه ده اګر چه هغه مفهمه ولې نه وى،نو غالبًا ددې باب سره حضرت امام بخارى رحمه الله د حنفيه مذهب ترديد کړې دې.(۱)

علامه عينى دابن بطال قول رد کړې دې او فرمائى چه اشاره مفهمه دحنفيه په نيز هم طلاق وغيره کښې معتبره ده لهذا دا وئيل چه حضرت امام بخارى رحمه الله د حنفيه ترديد کول غواړى صحيح نه دى.(۲)

ابن منير فرمائى چه د حضرت امام بخارى رحمه الله مقصد ددې ترجمة الباب نه دادې چه اشاره که داسې وى چه دهغې نه اصل او عدد دواړو مفهوم راوزى نو هغه به په طلاق اونورو معاملاتوکښې معتبره وى. هغه دګونګى اشاره وى يا د قادر على الکلام وى،(۳) لکه يو سړې اشارې سره طلاق ورکړو نو هغه به طلاق معتبر وى او که اشارې سره ده دطلاق عدد هم بيان کړې نو ددې عدد به هم اعتبار وى.

داشارې حکم: دحضرات حنفيه مذهب دادې چه دګونګى اشاره مفهمه معتبر او په منزله دکلام ده،هغه په طلاق،بيع،هبه اونورومعاملاتوکښې معتبره وى.البته په حدودو کښې ددې اعتبار نشته دى. ځکه چه «الحدود تندرئ بالشبهات»

که يوسړې مستقل ګونګې نه دې ليکن دده ژبه بنده شوې ده،که دابنديدل مرګ پورې جارى وى نو په ده باندې به دګونګى احکام جارى وى.

که يو سړې قادرعلى الکلام دې،نه ګونګې دې اونه دده ژبه بنده شوې ده ،نوصرف په څلورو امورو کښې به دده اشاره معتبره وى. ① کفر ② اسلام ③ نسب ④ افتاء.لکه چا ترې

---

۱) فتح البارى: ۴۵۷/۹).
۲) عمدة القارى: ۲۸۵/۲۰).
۳) فتح البارى: ۵۴۷/۹).

تپوس اوکړو چه ته مسلمان نې ؟او په جواب کښې په اثبات کښې سر اوخوزولو یا تړې چا تپوس اوکړو چه دا جائز دی نو جواب کښې ده به دده اثباتًا او نفیًا اشاره کافی وی،ددې څلورو واړو نه علاوه باقی امورو او معاملاتو کښې دیو داسې سړی اشاره به معتبره نه وی چه د وینا قدرت لری.(۱)

حضرت امام بخاری رحمه الله په دې باب کښې شپږ تعلیقات اواووه موصول احادیث نقل کړی دی.

قوله: وَقَالَ ابْنُ عُمَرَ قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَا يُعَذِّبُ اللَّهُ بِدَمْعِ الْعَيْنِ وَلَكِنْ يُعَذِّبُ بِهَذَا: حضرت نبی کریم ﷺ فرمائیلی دی چه کله په سړی باندې څه مصیبت راشی نو الله ﷻ دسترګې نه په اوښکه وتلو باندې عذاب نه جاری کوی،ژبې طرفته ته اشاره کولوسره حضرت نبی کریم ﷺ اوفرمائیل چه ددې په وجه عذاب ورکولې شی. (چه سړې په ژبې سره شکوه شکایت او ناشکری کوی).

یوشرعی مسئله بیانولو دپاره حضرت نبی کریم ﷺ داشارې نه کام واخستلو حضرت امام بخاری رحمه الله دا تعلیق په کتاب الجنائز کښې موصولاً نقل کړی دې. (۲)

قوله: وَقَالَ كَعْبُ بْنُ مَالِكٍ أَشَارَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِلَيَّ أَيْ خُذِ النِّصْفَ: حضرت کعب بن مالک رضی الله عنه په عبدالله بن ابی حدرد باندې څه قرض وو. دملاقات په دوران کښې ددې دواړو په مینځ کښې تلخی راغله. حضرت نبی کریم ﷺ په هغه ځائې باندې تیر شو نو وې فرمائیل((یا کعب))او دلاس په اشارې سره ئې اووئیل چه نیم واخله،په کتاب الملازمه کښې دا تعلیق موصولاً تیر شوې دې.(۳)

قوله: وَقَالَتْ أَسْمَاءُ صَلَّى النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي الْكُسُوفِ فَقُلْتُ لِعَائِشَةَ مَا شَأْنُ النَّاسِ وَهِيَ تُصَلِّي فَأَوْمَأَتْ بِرَأْسِهَا إِلَى الشَّمْسِ فَقُلْتُ آيَةٌ فَأَوْمَأَتْ بِرَأْسِهَا أَنْ نَعَمْ: حضرت اسماء بنت ابی بکر رضی الله عنها فرمائیلی دی چه حضرت نبی کریم ﷺ کسوف مونځ کولو. ما دحضرت عائشه رضی الله عنها نه تپوس اوکړو اوهغې مونځ کولو،چه څه اوشو چه مونځ کوې. نو حضرت عائشه رضی الله عنها په سر نمر طرفته اشاره اوکړه،ما اووئیل چه آیا دا څه نښه ده. نو هغې دسر په اشارې سره جواب راکړو چه آو. دا تعلیق حضرت امام بخاری رحمه الله په((کتاب الکسوف، باب صلاة النساء مع الرجال فی الکسوف))کښې موصولاً نقل کړی دې.(۴)

قوله: وَقَالَ أَنَسٌ أَوْمَأَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِيَدِهِ إِلَى أَبِي بَكْرٍ أَنْ يَتَقَدَّمَ: حضرت انس رضی الله عنه فرمائی چه حضرت نبی کریم ﷺ په مرض الوفات کښې دلاس

---

۱) دحنفیه مذهب دتفصیل دپاره اوګورئ الاشباه والنظائر ،احکام الاشارة : ۳/۴۵۵،۴۵۴).
۲) فتح الباری: ۹/۵۴۵).
۳) عمدة القاری: ۲۰/۲۸۵).
٤) عمدة القاری: ۲۰/۲۸۵).

په اشارې سره حضرت ابوبکر صدیق رضی الله عنه ته دمخکښې کیدو حکم اوکړو.

دا حدیث په کتاب الصلاة کښې د«باب اهل العلم والفضل احق بالامامة» تحت موصولاً تیر شوې دې.(۱)

قوله: وَقَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ أَوْمَأَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِيَدِهِ لَا حَرَجَ: حضرت ابن عباس رضی الله عنهما نه روایت دې چه دحج په موقع باندې حضرت نبی کریم ﷺ نه یوسړی تپوس اوکړوچه ما درمی نه مخکښې ځاروی ذبح کړو نو حضرت نبی کریم ﷺ ورته لاس په اشارې سره اوفرمائیل چه هیڅ باك نشته . په کتاب العلم کښې د«باب الفتیا باشارة الید والراس» تحت دا تعلیق موصولاً تیرشوې دې.(۲)

قوله: وَقَالَ أَبُو قَتَادَةَ قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي الصَّيْدِ لِلْمُحْرِمِ آحَدٌ مِنْكُمْ أَمَرَهُ أَنْ يَحْمِلَ عَلَيْهَا أَوْ أَشَارَ إِلَيْهَا قَالُوا لَا قَالَ فَكُلُوا: حضرت ابوقتاده رضی الله عنه فرمائی چه حضرت نبی کریم ﷺ دمحرم دښکار متعلق تپوس اوکړو چه آیا په تاسوکښې چا په دې ښکار باندې څوك راپکاره کړې وو یا دې طرف ته مواشاره کړې وه نوخلقو اووئیل چه نه، نوحضرت نبی کریم ﷺ اوفرمائیل چه خورئی.

دا تعلیق په کتاب الحج کښې د«باب لایشیر المحرم الی الصید» لاندې تیرشوې دې.(۳)

حضرت امام بخاری رحمه الله مذکوره شپږ تعلیقات ذکر اوفرمائیل،

په دې کښې مختلفو احکاموطرفته اشارې خودلې شوی دی.چه دهغې نه معلومیږی چه اشاره که مفهمه وی نومعتبر ده.

[۴۹۸۷] حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مُحَمَّدٍ حَدَّثَنَا أَبُو عَامِرٍ عَبْدُ الْمَلِكِ بْنُ عَمْرٍو حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ عَنْ خَالِدٍ عَنْ عِكْرِمَةَ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ قَالَ طَافَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَلَى بَعِيرِهِ وَكَانَ كُلَّمَا أَتَى عَلَى الرُّكْنِ أَشَارَ إِلَيْهِ وَكَبَّرَ وَقَالَتْ زَيْنَبُ قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فُتِحَ مِنْ رَدْمِ يَأْجُوجَ وَمَأْجُوجَ مِثْلُ هَذِهِ وَعَقَدَ تِسْعِينَ [ر: ۱۵۳۰].

په دې کښې دی چه کله په حضرت نبی ﷺ به طواف کولو او رکن ته اورسیدل نواشاره به کوله اوتکبیر به ئې وئیلو«اشار الیه» مناسبت سره دا حدیث په دې ځائې کښې ذکرشو،دا حدیث په کتاب الحج کښې د«باب من اشار الی الرکن» تحت تیر شوې دې .(۴)

قوله: وَقَالَتْ زَيْنَبُ قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فُتِحَ مِنْ رَدْمِ يَأْجُوجَ وَمَأْجُوجَ مِثْلُ هَذِهِ وَعَقَدَ تِسْعِينَ: حضرت زینب بنت جحش رضی الله عنها فرمائی چه حضرت

---

۱) عمدة القاری: ۲۰/ ۲۸۵).
۲) عمدة القاری: ۲۰/ ۲۸۵).
۳) فتح الباری: ۹/ ۵٤۵).
٤) فتح الباری: ۹/ ۵٤۵).

نبی کریم ﷺ ارشاد اوفرمائیلو چه د یاجوج اوماجوج په بندش کښې دومره حصه پرانیستې شوه او حضرت نبی کریم ﷺ په ګوتوسره د نوی (۹۰) نشان جوړ کړو.

((ردم)) بندش او رکاوټ ته وئیلې شی، دې ځائې کښې ددې نه سد ذی القرنین مراد دې.

د ((عقد تسعین)) متعلق علامه ابن الاثیر لیکی چه :

((وعقد التسعين من مواضعات الحساب وهو ان تجعل راس الاصبع السابة فى اصل الابهام وتضمها حتى لا يبين بينهما الا خلل يسير)) (۱)

داهل حساب په نیز د اعداد دپاره د ګوتو مختلف شکلونه معین شوی دی.

دنوی (۹۰) دپاره چه کوم شکل متعین دې هغه دادې چه د شهادت د ګوتې سر د غټې ګوتې جرړې سره ملاؤ کړې شی، ددې نه یو وړوکې شان حلقه اودائره جوړه شی چه ددې په مینځ کښې وړه شان خلا پیدا شی نو د کتاب الفتن په روایت کښې دی چه ((وحلق باصبعه الابهام والتى تليها وهى صورة عقد التسعين)) (۲)

د حضرت نبی کریم ﷺ مطلب داوو چه په سد سکندری کښې دومره شان وړوکې سورې شوې دې.

دا تعلیق په کتاب الانبیاء کښې موصولاً تیر شوې دې، (۳)

ددې تعلیق مناسبت د ترجمة الباب نه داشان دې چه د دوؤ ګوتو نه مذکوره انداز کښې حلقه جوړول یو قسم اشاره ده. (۴)

حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائی چه عدد معین دپاره ددې مخصوصې طریقې نه عقد انامل په منزله داشارې دی. هرکله چه قادر علی الکلام دپاره دا عقد کافی دې نو غیرر قادر علی الکلام دپاره اشاره په دې طریق اولی کافی ده، نو هغه فرمائی چه :

((ووجه ادخاله فى الترجمة ان العقد على صفة مخصوصة لارادة عدد معلوم ينزل منزلة الاشارة المفهمة فاذا اكتفى بها عن النطق مع القدرة عليه دل على اعتبار الاشارة ممن لايقدر على النطق بطريق الاولى)) (۵)

[۴۹۸۸] حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ حَدَّثَنَا بِشْرُ بْنُ الْمُفَضَّلِ حَدَّثَنَا سَلَمَةُ بْنُ عَلْقَمَةَ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ سِيرِينَ عَنْ اَبِى هُرَيْرَةَ قَالَ قَالَ اَبُو الْقَاسِمِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِى الْجُمُعَةِ سَاعَةٌ لَا يُوَافِقُهَا عَبْدٌ مُسْلِمٌ قَائِمٌ يُصَلِّى فَسَاَلَ اللَّهَ خَيْرًا اِلَّا اَعْطَاهُ وَقَالَ بِيَدِهِ وَوَضَعَ اَنْمُلَتَهُ عَلَى بَطْنِ الْوُسْطَى وَالْخِنْصِرِ قُلْنَا يُزَهِّدُهَا [ر: ۸۹۳].

---

۱) النهاية فى غريب الحديث والاثر: ۲/۲۱۶).
۲) فتح البارى: ۹/۵۴۶).
۳) وفتح البارى: ۹/۵۴۶).
۴) عمدة القارى: ۲۰/۲۸۶).
۵) فتح البارى: ۹/۵۴۶).

حضرت ابوهريره رضي الله عنه نه روايت دې چه ابوالقاسم حضرت نبي كريم ﷺ فرمائي چه دجمعې په ورځ يوساعت داسې وي چه كوم مسلمان په دې كښې ولاړ وي مونځ كوي اودنيكئ دعا غواړي نو الله ﷻ ده ته هغه وركوي،دې خبرې وئيلو سره حضرت نبي كريم ﷺ دلاس په اشارې سره اوفرمائيل چه داشان ئې خپله غټې ګوتې مباركې اووئيله په مينځنئ ګوته او وړه ګوته باندې كيخوده.مونږ دې اشارې نه دااوګڼړله چه حضرت نبي كريم ﷺ ددې وخت قلت ښائي.

«قال بيده» يعنى «اشاره بيده»، يزهدها : يقللها «تزهيد» معنى تقليل ده. يعنى داشارې نه حضرت نبي كريم ﷺ د هغه ساعت او ګهړئ قليل كيدل اوفرمائيل،ددې قلت ئې اوخودلو چه ددې دورانيه ډيره كمه اومختصر وي.

بعضو دلاس داشارې دا مطلب بيان كړې دې چه اوورئى په مينځنئ ګوته باندې كيخوده او دې طرفته ئې اشاره اوكړه چه دا ساعت دجمعې دورځې په مينځنئ حصه كښې ده اووړوكې ګوتې سره دې طرفته اشاره كول وو چه دا ساعت د ورځې په آخرى حصه كښې وي.(١)

دحديث مناسبت دترجمة الباب نه واضحه دې. په كتاب الجمعه كښې په دې حديث باندې بحث تير شوې دې.

[۴۹۸۹] وَقَالَ الْأُوَيْسِيُّ حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ سَعْدٍ عَنْ شُعْبَةَ بْنِ الْحَجَّاجِ عَنْ هِشَامِ بْنِ زَيْدٍ عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ قَالَ عَدَا يَهُودِيٌّ فِي عَهْدِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَلَى جَارِيَةٍ فَأَخَذَ أَوْضَاحًا كَانَتْ عَلَيْهَا وَرَضَخَ رَأْسَهَا فَأَتَى بِهَا أَهْلُهَا رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَهِيَ فِي آخِرِ رَمَقٍ وَقَدْ أُصْمِتَتْ فَقَالَ لَهَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَنْ قَتَلَكِ فُلَانٌ لِغَيْرِ الَّذِي قَتَلَهَا فَأَشَارَتْ بِرَأْسِهَا أَنْ لَا قَالَ فَقَالَ لِرَجُلٍ آخَرَ غَيْرِ الَّذِي قَتَلَهَا فَأَشَارَتْ أَنْ لَا فَقَالَ فَفُلَانٌ لِقَاتِلِهَا فَأَشَارَتْ أَنْ نَعَمْ فَأَمَرَ بِهِ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَرُضِخَ رَأْسُهُ بَيْنَ حَجَرَيْنِ [ر: ۲۲۸۲].

داويسى نوم عبدالعزيز بن عبدالله دې،دوى د حضرت امام بخارى رحمه الله شيخ دى. په روايت كښې دى چه دحضرت نبي كريم ﷺ په زمانه كښې يوجينئ باندې يو يهودى ظلم اوكړو،ددې كالى ئې واخستل اوددې سر ئې چخنړا كړو. دده كور والو دا حضرت نبي كريم ﷺ له راوستله اوددې جينئ حال دا وو چه ددې دژوند آخرى ساګانې اخستې او بې هوشه وه. حضرت نبي كريم ﷺ دې نه تپوس اوكړو چه ته چا قتل كړې ئې؟حضرت نبي كريم ﷺ دقاتل نه علاوه دبل چا نوم واخستلو اوتپوس ئې ترې اوكړو . نوهغې دخپل سر په اشارې سره جواب وركړو چه نه .بيا ئې ورته دبل چا نوم واخستلو او تپوس ئې ترې اوكړو هغې اووئيل چه نه . بيا ئې ورته دقاتل نوم واخستلواو تپوس ئې ترې اوكړو چه ته هغه قتل كړې ئې؟نو دې دسر په اشارې سره اووئيل چه آو .حضرت نبي كريم ﷺ حكم وركړو او دقاتل سر د دوو كاڼړو په مينځ كښې كيخودلې شو او چنخړا كړې شو.

---

١) عمدة القارى: ٢٠/٢٨٦).

((اوضاح))دا دوضح جمع ده،سپین ته وائی،په دې ځائې کښې ددې نه مراد دچاندئ کالی دی، ((کانت علیها)) دا جمله د((اوضاح)) صفت ده. د((رضیخ)) معنی ماتول او چخنړی کول دی.

((اصمتت))دمجهول صیغه ده یعنی دهغې ژبه بنده شوې وه.

دحضرات حنفیه یوقول دادې چه په قصاص کښې داشارې اعتبار نشته دې (۱)دحدیث باب متعلق هغوئ وائی چه حضرت نبی کریم ﷺ صرف ددې جینئ په اشارې سره دهغه یهودی سر او نه چنځرولو بلکه هغه اعتراف هم کړې وو،نو په خصومات کښې دده داعتراف روایت تیر شوې دې،په هغې کښې دی چه((فاخذ الیهودی فاعترف فامربه النبی ﷺ فرض راسه بین حجرین))(۲)

دحنفیه په نیز په قصاص کښې مماثلت نشته چه قاتل که کانړی سره قتل کړې دې نو قصاص کښې دې هم په کانړی سره قتل کړې شی ځکه چه په حدیث کښې دی چه((لاقود الابالسیف)) دحدیث باب واقعه داسلام دشروع ده.(۳)

[۴۹۹۰] حَدَّثَنَا قَبِيصَةُ حَدَّثَنَا سُفْيَانُ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ دِينَارٍ عَنْ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا قَالَ سَمِعْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ الْفِتْنَةُ مِنْ هَا هُنَا وَأَشَارَ إِلَى الْمَشْرِقِ [ر: ۲۹۳۷]

[۴۹۹۱] حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ حَدَّثَنَا جَرِيرُ بْنُ عَبْدِ الْحَمِيدِ عَنْ أَبِي إِسْحَاقَ الشَّيْبَانِيِّ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ أَبِي أَوْفَى قَالَ كُنَّا فِي سَفَرٍ مَعَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَلَمَّا غَرَبَتْ الشَّمْسُ قَالَ لِرَجُلٍ انْزِلْ فَاجْدَحْ لِي قَالَ يَا رَسُولَ اللَّهِ لَوْ أَمْسَيْتَ ثُمَّ قَالَ انْزِلْ فَاجْدَحْ قَالَ يَا رَسُولَ اللَّهِ لَوْ أَمْسَيْتَ إِنَّ عَلَيْكَ نَهَارًا ثُمَّ قَالَ انْزِلْ فَاجْدَحْ فَنَزَلَ فَجَدَحَ لَهُ فِي الثَّالِثَةِ فَشَرِبَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ثُمَّ أَوْمَأَ بِيَدِهِ إِلَى الْمَشْرِقِ فَقَالَ إِذَا رَأَيْتُمْ اللَّيْلَ قَدْ أَقْبَلَ مِنْ هَا هُنَا فَقَدْ أَفْطَرَ الصَّائِمُ [ر: ۱۸۳۹].

حضرت عبدالله بن ابی اوفی نه روایت دې چه مونږ په سفر کښې حضرت نبی کریم ﷺ سره وو، کله چه نمر ډوب شو نوحضرت نبی کریم ﷺ یو سړی ته اوفرمائیل چه کوز شه او خمونږ دپاره ستوان واغړه. هغه اووئیل چه تاسو تر ماښام پورې صبر کړې وې،حضرت نبی کریم ﷺ ورته اوفرمائیل چه کوز شه او ستوان واغړه . هغه اووئیل چه کاش تاسو ماښام پورې صبر کړې وې،ځکه چه لاخو ورځ باقی ده. حضرت نبی کریم ﷺ بیااوفرمائیل چه کوزشه او ستوان واغړه .نو دریم ځل حکم کولو نه پس هغه کوز شو هغه دحضرت نبی کریم ﷺ دپاره ئې ستوان واغړل،اوحضرت نبی کریم ﷺ اوڅکل .بیا حضرت نبی کریم ﷺ

---

۱) اوګورئ الاشباه والنظائر ،احکام الاشارة : ۴۵۴/۳).
۲) صحیح البخاری :الخصومات ،باب مایذکر فی الاشخاص والخصومة بین المسلم والیهودی : ۳۲۵/۱).
۳) عمدة القاری: ۲۸۷،۲۸۸/۲۰).

مشرق طرفته خپل لاس مبارك سره اشاره اوکړه او وې فرمائيل چه کله تاسو شپه ددې طرفنه راتلل وينئ نو روژه افطار کوئ.

په اصل کښې غروب شوې وو، مغرب طرفته تياره لګيدلې وه. خوهغه سرې دا ګنړل چه اوس هم لا ورځ ده. دلته هم حضرت نبی کريم ﷺ مشرق طرفته اشاره فرمائيلې ده او دشپې راتلل ئې اوفرمائيل.

د «جمله» معنی ستوان په اوبو کښې خوشتول، دا حديث په کتاب الصوم کښې د «باب متی يحل فطر الصائم» تحت تير شوې دې.(۱)

[۴۹۹۲] حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مَسْلَمَةَ حَدَّثَنَا يَزِيدُ بْنُ زُرَيْعٍ عَنْ سُلَيْمَانَ التَّيْمِيِّ عَنْ أَبِي عُثْمَانَ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ مَسْعُودٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَا يَمْنَعَنَّ أَحَدًا مِنْكُمْ نِدَاءُ بِلَالٍ أَوْ قَالَ أَذَانُهُ مِنْ سَحُورِهِ فَإِنَّمَا يُنَادِي أَوْ قَالَ يُؤَذِّنُ لِيَرْجِعَ قَائِمَكُمْ وَلَيْسَ أَنْ يَقُولَ كَأَنَّهُ يَعْنِي الصُّبْحَ أَوِ الْفَجْرَ وَأَظْهَرَ يَزِيدُ يَدَيْهِ ثُمَّ مَدَّ أَحَدَاهُمَا مِنَ الْأُخْرَى

حضرت عبدالله بن مسعود رضی الله عنه نه روايت دې چه حضرت نبی کريم ﷺ فرمائيلی دی چه دبلال اذان دې تاسو کښې څوك د پشنمی دخوراك نه منع نه کړي. ځکه چه هغه ددې په وجه اذان کوی چه په تاسو کښې تهجدو کولووالا آرام اوکړي، دهغه مقصد دا نه وی چه ګنی سبا شو. يزيد بن زريع خپل دواړه لاسونه مخکښې اوږده کړل او وې وئيل چه دصبا صادق رڼا داشان خوريږي.

«نِدَاءُ بِلَالٍ أَوْ قَالَ أَذَانُهُ» راوی ته شك دې چه حضرت نبی کريم ﷺ «لَا يَمْنَعَنَّ أَحَدًا مِنْكُمْ نِدَاءُ بِلَالٍ» فرمائيلی دی يا «لَا يَمْنَعَنَّ أَحَدًا مِنْكُمْ اذان بِلَالٍ» فرمائيلی وو. داشان په مخکښې جمله کښې هم راوی ته شك دې چه حضرت نبی کريم ﷺ «فَإِنَّمَا يُنَادِي لِيَرْجِعَ قَائِمَكُمْ» فرمائيلی وو يا «فَإِنَّمَا يُؤَذِّنُ لِيَرْجِعَ قَائِمَكُمْ» فرمائيلی وو، «ينادی» او «يوذن» کښې شك دې «لِيَرْجِعَ قَائِمَكُمْ» دقائم نه مراد تهجد کولو والا دې، رجع لازم او متعدی دواړه مستعمل دی. «رجع رجوعا» واپس کيدل، «رجع، رجعا» واپس کول، په دې ځائې کښې لازمی او متعدی دواړه احتمال دی. دلازم په صورت کښې «قائم» فاعل کيدو په وجه مرفوع به وی يعنی تهجد کولو والا واپس شی، مطلب دادې چه د سحر دمونځ نه مخکښې څه ساعت آرام اوکړي، دمتعدی په صورت کښې «قائم» مفعول به واقع کيدو په وجه به منصوب وی، يعنی هغه اذان تهجد کوونکی آرام طرفته واپس کړي.(۲)

قوله: وَلَيْسَ أَنْ يَقُولَ كَأَنَّهُ يَعْنِي الصُّبْحَ أَوِ الْفَجْرَ: «كَأَنَّهُ يَعْنِي» د راوی طرف نه په مينځ

۱) فتح الباري: ۹/۵۴۶).
۲) ارشاد الساري: ۱۲/۷۳، وعمدة القاري: ۲۰/۲۸۹).

کښې جمله معترضه ده.اصل حديث عبارت دې.((وَلَيْسَ أَنْ يَقُولَ الْصبح))((يقول))فعل مضارع، ((ا ن))مصدريه داخل کيدو په وجې سره((قول))مصدر معنى کښې دې. عبارت به شي((وليس قول الصبح))او((قول))نه دلته کلام مراد نه دې بلکه مقصد او اراده مراد ده نو معنى به شي((وليس مقصد الصبح))يعنى دحضرت بلال اذان‌ورکولو سره مقصد دسبا اعلان کول نه دی بلکه‌مقصد داوی چه‌تهجد کولو والاخه وخت آرام اوکړی. حضرت بلال ﷺ دا اذان به دسبا نه مخکښې ورکولو. راوی په‌طور د تفسير((يقول))نه پس((کانه يعنى))اضافه اوکړه.دې خبرې طرفته اشاره کولو دپاره چه((يقول يعنى))معنى کښې‌وئيل دادی چه‌دقول نه دلته کلام مراد نه دې بلکه فعل مراد دې . دا د((اطلاق القول على الفعل))د قبيل نه دې.(۱)دا روايت‌په کتاب الصلوة کښې تير شوې دې،هلته((کانه يعنى))دا جمله معترضه نه ده،نو هلته عبارت دې((وليس ان يقول الفجراوالصبح))(۲)

((الفجر))او((الصبح))کښې راوی ته شك دې چه حضرت نبى کريم ﷺ((الفجر)) فرمائيلى وو يا((الصبح)).

((سحور)) (دسين په فتحه سره) هغه خيز ته وئيلې شى چه دسحر په وخت کښې خوړلې شى.اودسين په ضمه سره مصدر دې،پيشنمې خوړل،اکثر حضرات دسين د فتحه سره روايت کوی.(۳)

قوله: وَأَظْهَرَ يَزِيدُ يَدَيْهِ ثُمَّ مَدَّ إِحْدَاهُمَا مِنَ الْأُخْرَى: د((اظهر))ترجمه‌علامه عينى ﷫ کړې ده((جعل احدى يديه على ظهر الاخرى))يعنى‌يو لاس دبل لاس په شا باندې اېښودل .او علامه قسطلانى ﷫ فرمائى چه((اظهر من الظهور بمعنى العلوا اى اعلى يديه و رفعهما طويلا اشارة الى صورة الفجر الکاذب ثم مد احد احداهما من الاخرى اشارة الى الفجر الصادق)) (۴)يعنى خپل لاسونه ئې پورته طرفته نه اوچت کړل او اوږده ئې کړل،اشاره ئې صبح کاذب طرفته وه‌چه ددې رڼرا اوږده او مستطيل وی.بيا يو لاس دبل لاس نه بيل اوږدول اودا شاره وه د صبح صادق طرفته‌چه ددې رڼراخوره وی.

په دې حديث کښې‌چونکه اشاره کړې شوې ده‌ددې وجې ددې باب تحت ئې دا ذکر کړل.

---

۱) عمدة القاری: ۲۸۹/۲۰).
۲) صحيح البخاری (مع فتح الباری) کتاب الاذان،باب الاذان قبل الفجر : ۱۰۳/۲).
۳) ارشاد الساری: ۷۲/۱۲).
٤) ارشاد الساری: ۷۳/۱۲).

[۴۹۹۳] وَقَالَ اللَّيْثُ حَدَّثَنِي جَعْفَرُ بْنُ رَبِيعَةَ عَنْ عَبْدِ الرَّحْمٰنِ بْنِ هُرْمُزَ سَمِعْتُ اَبَا هُرَيْرَةَ قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَثَلُ الْبَخِيلِ وَالْمُنْفِقِ كَمَثَلِ رَجُلَيْنِ عَلَيْهِمَا جُبَّتَانِ مِنْ حَدِيدٍ مِنْ لَدُنْ ثُدَيَيْهِمَا اِلَى تَرَاقِيهِمَا فَاَمَّا الْمُنْفِقُ فَلَا يُنْفِقُ شَيْئًا اِلَّا مَادَّتْ عَلَى جِلْدِهِ حَتَّى تُجِنَّ بَنَانَهُ وَتَعْفُوَ اَثَرَهُ وَاَمَّا الْبَخِيلُ فَلَا يُرِيدُ يُنْفِقُ اِلَّا لَزِمَتْ كُلُّ حَلْقَةٍ مَوْضِعَهَا فَهُوَ يُوسِعُهَا فَلَا تَتَّسِعُ وَيُشِيرُ بِاِصْبَعِهِ اِلَى حَلْقِهِ [ر: ۱۳۷۵].

حضرت ابو هریره رضی الله عنه فرمائی چه حضرت نبی کریم صلی الله علیه وسلم فرمائی چه د بخیل او خرچ کولو والا (سخی) مثال د دوو سړو په شان دی چه د اوسپنې زره داشان واغوندی چه هغه د سینې نه تر نامه پورې وی او سخی سړې چه کله خرچ کوی نو دده زره فراخه او دده په بدن کښې تر دې حده پورې اوږده وی چه هغه زره دده (د پښو د ګوتو) بندونو پورې وی، او د دې نقش پا ختموی لیکن بخیل چه کله هم د خرچ کولو اراده کوی نو دده د زرې هره حلقه په خپل ځائې باندې انخلی، هغه داسې فراخه کول غواړی لیکن هغه نه فراخه کیږی. دوی په خپله ګوته د خپلې حلقې طرفته ته اشاره اوکړه.

«جبتان من حدید» د اوسپنې دوه جبې یعنی زرې. «ثدییهما» دا د «ثدی» تثنیه ده. سینې ته ونیلې شی. بعضو نسخو کښې «ثدیهما» جمع ده. «ثدی» د ثاء په ضمه، او د دال په کسره او دیاء په تشدید سره) د «ثدی» جمع ده. «تراقیهما» «تراقی» د «ترقوة» جمع ده. «وهی العظیم الکبیر الذی بین ثغرة النحر والعاتق» هنسلی «مادت» دا دمد نه د باب مفاعله صیغه ده. اصل کښې «مادت» د دال په دال کښې ادغام شوې دې یعنی په معنی د اوږدول، لویول. «تجن» د باب افعال نه دې، په معنی پټولو «بنان» بندونه، د ګوتو سرونه .(۱)

حضرت نبی کریم صلی الله علیه وسلم په دې حدیث مبارک کښې د سخی مثال د هغه سړی سره ورکړې دې چه هغه زره اغوستې وی. کله چه هغه خرچ کوی نو دده په جسم باندې هغه زره دومره اوږده او فراخه وی چه دده د پښو ګوتې هم پټې شی. کله چه د دې روان شی نو دده د قدمونو نښې هغه زره ختموی، داشان سخې سړې چه کله د خرچ کولو اراده اوکړی نو دده زره فراخه وی. او د سخاوت د غلطئ او کوتاهئ ختموی. حالانکه بخیل سړې چه کله د خرچ کولو اراده اوکړی نو دده زره تنګ او لاسونه ئې اودریږی. (۲)

داحدیث په کتاب الزکاة کښې موصولاً تیر شوې دې .(۳) د حدیث آخری جمله «ویشیر باصبعه الی حلقه» په وجه دا روایت ئې دلته ذکر کړې.

---

۱) د مذکوره الفاظو د تحقیق د پاره اوګورئ عمدة القاری: ۲۸۹/۲۰ . وارشادالساری: ۷۳/۱۲).
۲) فتح الباری: کتاب الزکاة باب مثل المتصدق البخیل: ۳۰۶/۳).
۳) صحیح البخاری: (مع فتح الباری) کتاب الزکاة ،باب مثل المتصدق والبخیل : (۳۰۶/۳).

٢٣=باب اللِّعان

وَقَوْلِ اللّٰهِ تَعَالَى وَالَّذِينَ يَرْمُونَ أَزْوَاجَهُمْ وَلَمْ يَكُنْ لَهُمْ شُهَدَاءُ إِلَّا أَنْفُسُهُمْ إِلَى قَوْلِهِ إِنْ كَانَ مِنَ الصَّادِقِينَ [ر: النور: ٦_٩] .
فَإِذَا قَذَفَ الْأَخْرَسُ امْرَأَتَهُ بِكِتَابَةٍ أَوْ إِشَارَةٍ أَوْ بِإِيمَاءٍ مَعْرُوفٍ فَهُوَ كَالْمُتَكَلِّمِ لِأَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَدْ أَجَازَ الْإِشَارَةَ فِي الْفَرَائِضِ وَهُوَ قَوْلُ بَعْضِ أَهْلِ الْحِجَازِ وَأَهْلِ الْعِلْمِ وَقَالَ اللّٰهُ تَعَالَى فَأَشَارَتْ إِلَيْهِ قَالُوا كَيْفَ نُكَلِّمُ مَنْ كَانَ فِي الْمَهْدِ صَبِيًّا [ر: ٢٩] وَقَالَ الضَّحَّاكُ إِلَّا رَمْزًا [ر: ٤١]. إِلَّا إِشَارَةً.

«لعان» د باب مفاعله مصدر دې .چه ددې معنی لرې کول دی. په اصطلاح کښې دلعان تعریف دحضرات حنفیه په نیز دادې چه «شهادات موکدات بالایمان مقرونة باللعن، قائمة مقام حد القذف فی حقه ومقام حد الزنا فی حقها» او د ائمه ثلاثه په نیز دلعان تعریف دادې چه «هی ایمان موکدات بلفظ الشهادة» .(١)

دحضرات حنفیه په نیز دلعان دپاره دشهادت اهلیت شرط دې. «فلا یجری الابین المسلمین الحرین العاقلین البالغین غیر المحدودین فی قذف» د ائمه ثلاثه په نیز دیمین اهلیت لعان دپاره شرط دې، ددې وجې ددوی په نیز مسلمان سړې او کافره ښځه، کافر سړې او کافره ښځه، غلام او دده ښځې په مینځ کښې هم لعان کیدیشی.(٢)

د حضرت امام بخاری رحمه الله مقصد ددې باب نه دادې چه لعان کښې دننه اشاره معتبر ده. چه څنګه په طلاق کښې دننه اشاره معتبر ده. په ړومبی باب کښې ئې اشاره بالطلاق ذکر کړه. او په دې باب کښې اشاره فی اللعان فرمائی .دمخکښې باب په شان په دې باب کښې هم حضرت امام بخاری رحمه الله داسې آثار اواحادیث ذکر فرمائیلی دی چه په هغې کښې داشارې اعتبار او ددې ذکر دې. د حضرت امام شافعی رحمه الله او حضرت امام مالک رحمه الله په نیز لعان کښې دننه داشارې اعتبار به کولې شی.

دحضرت امام ابوحنیفه رحمه الله، امام وزاعی او اسحاق بن راهویه په نیز لعان کښې دننه داشارې به هیڅ اعتبار نه وی.(٣)

په ترجمة الباب کښې حضرت امام بخاری رحمه الله دقران پاك آیت «والذین یرمون ازواجهم» ذکر فرمائی، ا امام د «یرمون» لفظ نه استدلال کړې دې. چه دا عام ده خواه لفظ سره وی اوکه اشارې سره.(٤)

---

١) اوګورئ هدایة باب اللعان : ٢/ ٤١٦، ٤١٧).
٢) الابواب والتراجم: ٢/ ٨١).
٣) فتح الباری: ٩/ ٥٤٩، ٥٥٠).
٤) فتح الباری: ٩/ ٥٤٩).

مخکښې حضرت امام بخاری رحمه الله فرمائی که اخرس خپلې ښځې باندې د کتابت په ذریعه یا د اشارې په ذریعه تهمت اولګولو نو دا به په منزله د کلام وی. اوددې اعتبار به کولې شی. ددې وجې حضرت نبی کریم په فرائضو (مونځ وغیره کښې) کښې داشارې اعتبار کړې دې. بعضو اهل حجاز ((مالك وغیره)) هم دا مسلك دې، بعضې نور اهل علم د (سفیان ثوری) وغیره هم دا مسلك دې. (۱)

په قران پاك کښې د حضرت مریم په واقعه کښې دی چه ((فاشارت الیه قالوا کیف نکلم من کان فی المهد صبیا)) حضرت مریم باندې کله چه خلقو الزام اولګولو نو هغوی حضرت عیسی علیه السلام طرفته اشاره اوکړه، خلقو اووئیل چه مونږ هغه ماشوم سره څنګه خبرې اوکړو چه په ځانګو کښې پروت دې. دراصل حضرت مریم علیها السلام منت منلې وو چه خبرې به نه کوی. ((انی نذرت للرحمان صوما)) په دې کښې د ((صوم)) نه مراد خاموشی ده نو په دې حالت کښې هغه داخرس په حکم کښې وه، هغې اشاره اوکړه نو خلقو ددې اشاره کافی اوګڼله او ددې نه ئې هغه سوال دوباره اونه کړو. (۲) اګرچه کوم طرفته اشاره کړې شوې وه، په هغې باندې هغې تکیر اوکړو، بهر حال دې آیت کریمه سره حضرت امام بخاری رحمه الله داشارې په معتبر کیدو استدلال کړې دې.

قوله: قال الضحاك الا رمزا اشارة: دقران پاك سورة آل عمران په آیت کریمه کښې دی چه ((ایتك ان لا تكلم الناس ثلاثة ایام الا رمزا)) په دې کښې د ((رمز)) معنی اشاره ده، دا به درې ورځې په اشارې سره خبرې کوی، په ژبه به خبرې نشی کولې. دا دحضر زکریا علیه السلام واقعه ده. چه الله ﷻ هغه ته د زوئې زیرې ورکړو، نو هغوی دالله ﷻ نه خواست اوکړو چه څه نښه مقرر او فرمائې چه کله خما خوئې کیږی. ((رب اجعل لی ایة)) نو الله ﷻ جواب کښې ((ایتك ان لا تكلم الناس ثلاثة ایام الا رمزا)) اوفرمائیل. په دې کښې اشارې ته دکلام حکم ورکړې شو، معلوم شو چه اشاره معتبر وی، دا تعلیق عبدبن حمید موصولاً نقل کړېدې. (۳)

وَقَالَ بَعْضُ النَّاسِ لَا حَدَّ وَلَا لِعَانَ ثُمَّ زَعَمَ اَنَّ الطَّلَاقَ بِكِتَابٍ اَوْ اِشَارَةٍ اَوْ اِيمَاءٍ جَائِزٌ وَلَيْسَ بَيْنَ الطَّلَاقِ وَالْقَذْفِ فَرْقٌ فَاِنْ قَالَ الْقَذْفُ لَا يَكُونُ اِلَّا بِكَلَامٍ قِيلَ لَهُ كَذٰلِكَ الطَّلَاقُ لَا يَجُوزُ اِلَّا بِكَلَامٍ وَاِلَّا بَطَلَ الطَّلَاقُ وَالْقَذْفُ وَكَذٰلِكَ الْعِتْقُ وَكَذٰلِكَ الْاَصَمُّ يُلَاعِنُ وَقَالَ الشَّعْبِيُّ وَقَتَادَةُ اِذَا قَالَ اَنْتِ طَالِقٌ فَاَشَارَ بِاَصَابِعِهِ تَبِينُ مِنْهُ بِاِشَارَتِهِ وَقَالَ اِبْرَاهِيمُ الْاَخْرَسُ اِذَا كَتَبَ الطَّلَاقَ بِيَدِهِ لَزِمَهُ

---

۱) عمدة القاری: ۲۹۱/۲۰).
۲) فتح الباری: ۵۵۰/۹).
۳) فتح الباری: ۵۵۰/۹).

وَقَالَ حَمَّادٌ الْأَخْرَسُ وَالْأَصَمُّ إِنْ قَالَ بِرَأْسِهِ جَازَ إِذَا أَشَارَ كُلٌّ مِنْهُمَا بِرَأْسِهِ جَازَ.

قوله: وَقَالَ بَعْضُ النَّاسِ لَا حَدَّ وَلَا لِعَانَ: بعضې خلقو وئيلى دى چه اشارې سره نه حد واجب كيږى اونه لعان. كه يو سړى په اشارې سره اووئيل چه فلانى سړى زنا كړې ده يا اشارې سره ئې اووئيل چه خما ښځې زنا كړې ده .نو داسې سړى باندې به نه حد جارى وى. اونه داسې ښځې خاوند باندې به لعان وى،بيا ددې خلقو هم دا مذهب دې چه كتاب او اشارې سره طلاق واقع كيږى حالانكه د طلاق او قذف په مينځ كښې هيڅ فرق نشته دې، (لهذا طلاق اشارې سره كيديشى نو قذف كښې اشاره ولې غير معتبر ده) كه هغه دا اووائى چه دقذف دپاره كلام ضرورى دې نو دې ته به وئيلې كيږى چه دطلاق دپاره هم كلام ضرورى دې گنى په اشارې سره طلاق .قذف او داشان عتاق ټول ئې باطل اوگڼړل يعنى يا خو په دې ټولو كښې اشاره معتبر اوگڼړى يا په ټولو كښې غيرمعتبر،طلاق كښې اشارې لره معتبر گڼړل او قذف كښې غير معتبر گڼړل دا فرق صحيح نه دې.

دا په اصل كښې حضرت امام بخارى رحمه الله دحضرات حنفيه په مذهب باندې رد كړې دې.((بعض الناس))نه يا خو حضرت امام ابوحنيفه رحمه الله مراد دې او يا حنيفه،ځكه چه دحنفيه په نيز طلاق كښې دننه داخرس اشاره مفهمه معتبر گڼړلې شى،ليكن په قذف كښې نه ده . حضرت امام بخارى رحمه الله طلاق او دقذف په مينځ كښې دا فرق درست نه گڼړى،دهغوى خيال دې چه اشاره يا دواړو كښې معتبر كيدل پكار دى يا په دواړو كښې غير معتبر.

ليكن حضرات حنفيه د دواړو په مينځ كښې چه كوم فرق كړې دې هغه بالكل واضح دې،ځكه چه د طلاق تعلق احكامو سره دې،او دلعان تعلق حدود سره او دحدود په باره كښې قاعده ده چه((الحدود تندرى بالشبهات))حدود شبهات سره ساقط كيږى،لعان دخاوند په حق كښې دحد قذف قائمقام وى او دښځې په حق كښې حد زنا قائمقام وى او دا خبره خپل ځائې باندې كړې شوې ده.چه اشاره او رمز كه هر څومره واضح ولې نه وى،ليكن په دې كښې احتمال بيا هم باقى پاتې كيږى او داحتمال باقى پاتې كيدو وجې سره شبه پيش راتلې شى،ددې وجې حنفيه لعان او حدود كښې اشاره اعتبار نه دې كړې .(١)

قوله: وكذلك الاصم يلاعن: كونړ سړې لعان كولې شى. حنفيان هم دې ته درست وائى. ځكه چه هغه ژبې سره خبرې كولې شى. او په دې كښې هيڅ احتمال نشته دې،امام بخارى رحمه الله داهم خپل تائيد كښې پيش كوى ليكن فرق واضح دې. چونكه احناف داخرس اشاره اعتبار سره دشبك په وجه نه كوى او اصم خو اشاره نه كوى خبرې كوى په خلاف داخرس چه هغه خبرې كوى اشارې نه كوى.

شعبى رحمه الله او قتاده رحمه الله فرمائى چه كله سړې((انت طالق))اووائى او خپلې گوتو سره((د دريو

---

١) فيض البارى: ٣٢٦/٤،وعمدة القارى : ٢٩١/٢٠).

طلاقو)اشاره اوکړی نو ددې اشارې په وجه ښځه به بائنه وی.
دحنفیه په نیز هم عدد طلاق کښې اشاره معتبره ده.ابن ابی شیبه‌دا تعلیق موصولاً نقل کړې دې.(١)
حضرت ابراهیم‌نخعی رحمه الله فرمائی چه ګونګې که خپل لاس سره طلاق اولیکی نو طلاق به واقع کیږی.ابن ابی شیبه دا تعلیق موصولاً نقل کړې دې (٢)دحنفیه په نیز هم دکتابت په ذریعه طلاق واقع کیږی.

قوله: وَقَالَ إِبْرَاهِيمُ الْأَخْرَسُ إِذَا كَتَبَ الطَّلَاقَ بِيَدِهِ لَزِمَهُ: د حضرت امام‌ابوحنیفه رحمه الله استاد حماد بن ابی سلیمان رحمه الله فرمائی که ګونګې او کوڼړ که په سره اشاره اوکړی‌نو جائز ده(معلومه شوه چه اشاره معتبره ده).
حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائی چه د حضرت امام‌ابوحنیفه رحمه الله داستاد قول نقل کوی ګویا چه حضرت امام بخاری رحمه الله د حنفیانو الزام مسترد کول غواړی. (٣)

قوله: وَقَالَ حَمَّادٌ الْأَخْرَسُ وَالْأَصَمُّ إِنْ قَالَ بِرَأْسِهِ جَازَ: علامه عینی رحمه الله فرمائی چه حافظ ابن حجر رحمه الله دشیخ حماد په‌مرادباندې پوهه شوې نه دې.که هغه دده په مقصدباندې پوهه شوې وې،نو دا خبره به ئې نه کوله .دشیخ حماد مقصد دادې چه‌دګونګی اشاره که معروفه وی نو هغه دعبارت او نطق قائمقام ده.او دحنفیانو هم دامسلك دې.(٤)

[۴۹۹۴] حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ حَدَّثَنَا لَيْثٌ عَنْ يَحْيَى بْنِ سَعِيدٍ الْأَنْصَارِيِّ أَنَّهُ سَمِعَ أَنَسَ بْنَ مَالِكٍ يَقُولُ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَلَا أُخْبِرُكُمْ بِخَيْرِ دُورِ الْأَنْصَارِ قَالُوا بَلَى يَا رَسُولَ اللَّهِ قَالَ بَنُو النَّجَّارِ ثُمَّ الَّذِينَ يَلُونَهُمْ بَنُو عَبْدِ الْأَشْهَلِ ثُمَّ الَّذِينَ يَلُونَهُمْ بَنُو الْحَارِثِ بْنِ الْخَزْرَجِ ثُمَّ الَّذِينَ يَلُونَهُمْ بَنُو سَاعِدَةَ ثُمَّ قَالَ بِيَدِهِ فَقَبَضَ أَصَابِعَهُ ثُمَّ بَسَطَهُنَّ كَالرَّامِي بِيَدِهِ ثُمَّ قَالَ وَفِي كُلِّ دُورِ الْأَنْصَارِ خَيْرٌ [ر: ۳۵۷۸].

[۴۹۹۵] حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ حَدَّثَنَا سُفْيَانُ قَالَ أَبُو حَازِمٍ سَمِعْتُهُ مِنْ سَهْلِ بْنِ سَعْدٍ السَّاعِدِيِّ صَاحِبِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بُعِثْتُ أَنَا وَالسَّاعَةَ كَهَذِهِ مِنْ هَذِهِ أَوْ كَهَاتَيْنِ وَقَرَنَ بَيْنَ السَّبَّابَةِ وَالْوُسْطَى [ر: ۴۶۵۲]

[۴۹۹۶] حَدَّثَنَا آدَمُ حَدَّثَنَا شُعْبَةُ حَدَّثَنَا جَبَلَةُ بْنُ سُحَيْمٍ سَمِعْتُ ابْنَ عُمَرَ يَقُولُ قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الشَّهْرُ هَكَذَا وَهَكَذَا وَهَكَذَا يَعْنِي ثَلَاثِينَ ثُمَّ قَالَ وَهَكَذَا وَهَكَذَا وَهَكَذَا يَعْنِي تِسْعًا وَعِشْرِينَ يَقُولُ مَرَّةً ثَلَاثِينَ وَمَرَّةً تِسْعًا وَعِشْرِينَ [ر: ۱۸۰۱].

---

١) فتح الباری: ٥٥١/٩).
٢) فتح الباری: ٥٥١/٩).
٣) فتح الباری: ٥٥١/٩).
٤) عمدة القاری: ٢٩٢/٢٠).

[۴۹۹۷] حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الْمُثَنَّى حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ سَعِيدٍ عَنْ اسْمَاعِيلَ عَنْ قَيْسٍ عَنْ ابِى مَسْعُودٍ قَالَ وَاشَارَ النَّبِىُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِيَدِهِ نَحْوَ الْيَمَنِ الْايمَانُ هَاهُنَا مَرَّتَيْنِ الَا وَانَّ الْقَسْوَةَ وَغِلَظَ الْقُلُوبِ فِى الْفَدَّادِينَ حَيْثُ يَطْلُعُ قَرْنَا الشَّيْطَانِ رَبِيعَةَ وَمُضَرَ [ر: ۳۱۲۶].

[۴۹۹۸] حَدَّثَنَا عَمْرُو بْنُ زُرَارَةَ اخْبَرَنَا عَبْدُ الْعَزِيزِ بْنُ ابِى حَازِمٍ عَنْ ابِيهِ عَنْ سَهْلٍ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَانَا وَكَافِلُ الْيَتِيمِ فِى الْجَنَّةِ هَكَذَا وَاشَارَ بِالسَّبَّابَةِ وَالْوُسْطَى وَفَرَّجَ بَيْنَهُمَا شَيْئًا [ر: ۵۶۵۹].

حضرت امام بخارى رحمه الله پنخه مرفوع احاديث ذكركرى دى، په دې ټولو كښې داشارې ذكر دې . ليكن ديو هم تعلق لعان سره نه دې .او دحدود په باب كښېنه دې، لهذا ددې احاديثو نه دلعان په باب كښې اشاره معتبر كيدو باندې استدلال كول قابل قبول نه دى.

آخرى حديث حضرت امام بخارى رحمه الله دلته په رومبى خل باندې ذكر كړو چه حضرت نبى كريم ﷺ فرمائيلى دى چه څه او يتيم كفالت كولو والادواړه به په جنت كښې داشان يو او دسبابه(مسواكې ګوتې) او مينځنۍ ګوتې سره ئې اشاره اوكړه اوددواړو په مينځ كښې ئې لږه شان فاصله پرېښوده. اشاره وه دقرب طرفته چه څه او ديتيم پرورش كولو والا به جنت كښې يو بل سره نزدې يو.

۲۴=بَاب إِذَا عَرَّضَ بِنَفْيِ الْوَلَدِ

[۴۹۹۹] حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ قَزَعَةَ حَدَّثَنَا مَالِكٌ عَنْ ابْنِ شِهَابٍ عَنْ سَعِيدِ بْنِ الْمُسَيَّبِ عَنْ ابِى هُرَيْرَةَ انَّ رَجُلًا اتَى النَّبِىَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ يَا رَسُولَ اللَّهِ وُلِدَ لِى غُلَامٌ اسْوَدُ فَقَالَ هَلْ لَكَ مِنْ ابِلٍ قَالَ نَعَمْ قَالَ مَا الْوَانُهَا قَالَ حُمْرٌ قَالَ هَلْ فِيهَا مِنْ اوْرَقَ قَالَ نَعَمْ قَالَ فَانَّى ذَلِكَ قَالَ لَعَلَّهُ نَزَعَهُ عِرْقٌ قَالَ فَلَعَلَّ ابْنَكَ هَذَا نَزَعَهُ [ر: ۶۸۸۴، ۳۵۵۸].

د حضرت امام بخارى رحمه الله مقصد دادې كه يو سړې صراحتاً دخپل بچى د نسب انكار اونه كړى بلكه تعريضاً انكار اوكړى، دتعريض مطلب دادې چه څوك داسې خبره ذكر كړى چه د هغې نه غير مذكوره خبره معلومه شى.(۱) لكه اووائى چه روره ! څما رنګ تور دې، دابچې دسپين رنګ ولې پيدا شوې دې، ددې جملې مطلب دا هم كيديشى چه دابچې څما نه دې، په دې تعريض باندې دلعان مرتب كولو سلسله كښې اختلاف دې.

دحضرات حنفيه، شافعيه او جمهور علماء په نيز تعريض باندې حد قذف نه جارى كيږى . اونه دزوجين په مينځ كښې به لعان رازى. البته تعزيراً ده ته سزا وركولې شى.

دحضرات مالكيه په نيز دتعريض وجې سره لعان او حد دواړه جارى كيږى. د حضرت امام احمد بن حنبل رحمه الله نه يوروايت دجمهورو مطابق او نور روايتونه دمذهب مالكيه مطابق دې.(۲)

---

۱) التعريض هوذكر شئ يفهم منه شئ اخر لم يذكر ... فتح البارى: ۵۵۲/۹).

۲) مذاهب مذكوره دپاره اوګورئ الابواب والتراجم : ۸۲/۲).

روايت باب كښې دى چه يو سړي دحضرت نبى كريم ﷺ په خدمت كښې حاضرشو او عرض ئې اوكړو چه يارسول الله ﷺ !خما يو هلك پيدا شوې دې چه تور دې (دا تعريض وو چه ځه سپين يم او هلك تور دې نوهغه ځما خوئې ځنګه شو)حضرت نبى كريم ﷺاوفرمائيل چه آيا تاسره اوښان شته دې .هغه اووئيل چه آو .حضرت نبى كريم ﷺ ترې تپوس اوكړوچه هغه دځه رنګ دې ؟هغه اووئيل چه دسور رنګ .حضرت نبى كريم ﷺ تپوس اوكړو چه آيا په هغه كښې ځه توربخن خاكى رنګ شته دې ؟هغه اووئيل چه او.حضرت نبى كريم ﷺ اوفرمائيل چه داسې ولې اوشو؟هغه اووئيل چه شائد ځه رګ دې راخكلې وى. نو حضرت نبى كريم ﷺ اوفرمائيل چه ممكن دى چه ستا ځه رګ دې راخكلې وى.

قوله: ان رجل اتى النبى ﷺ: ددې سړى نوم ضمضم بن قتاده وو،(١) دې راغلواو وې وئيل چه((ان مرأتى ولدت غلاما اسود))دا تعريض وو، نو ددې روايت په بعضو طريق كښې ددې جملې نه پس دا الفاظ هم دى چه((يعرض بنفيه))(٢)

يعنى هغه ددې هلك دځپل ځان نه نفى كول غوښتل چه ځه خو سپين يم او دا هلك تور دې. دا ځما خوئې ځنګه كيديشى ؟.هم ددې تعريض په وجه داحديث حضرت امام بخارى رحمه الله په دې باب كښې ذكر كړو. حضرت نبى كريم ﷺ دده د فهم اوماحول مطابق دده نه سوال اوكړو چه اوښان دمختلف رنګونو ولې وى. د سوز اوښ بچې اكثر تور رنګ كښې وى داسې ولې وى؟ هغه اووئيل چه((لعل نزعه عرق)) يعنى يو رګ ده لره راكاږى.مطلب دادې چه ددې په اصول كښې ځه ځيز ددې رنګ وى. هغه ځيز په ده باندې غالب راشى. چه ددې په وجه بچې هغه رنګ اختياروى. (٣) حضرت نبى كريم ﷺاوفرمائيل چه ستا په ځوئې كښې هم داشان كيديشى.

((لعل نزعه عرق))كښې لعل فعل باندې داخل دې،حالانكه هغه په اسم باندې داخليږى، بعضې روايتونو((لعله نزعه عرق))دې نوبياخو ځه اشكال نشته دې، بعضو وئيلى دى چه صحيح خبره داده چه((عرق))منصوب دې ((لعل عرقا نزعه))په دې صورت كښې ((عرقا)) د((لعل)) په اسم وى.((اورق الذى فيه سواد ليس بحالك بل يميل الى الغبرة))يعنى داسې رنګ چه خالص تور نه وى بلكه په دې كښې ځه خاكوالئى هم وى.(٤)

حضرت امام بخارى رحمه الله په ددې باب تحت مذكوره روايت ذكر كړې دې،اودې طرفته ئې اشاره كړې ده چه قذف او لعان كښې تعريض معتبر نه دې لكه ځنګه چه دجمهورو مسلك دې.

---

١) فتح البارى: ٩/٥٥٣).
٢) فتح البارى: ٩/٥٥٣).
٣) والمعنى يحتمل ان يكون فى اصولها ماهو باللون المذكور،فاجتذبه اليه فجاء على لونه وادعى الداودى ان لعل هنالك الحقيق (فتح البارى: فتح البارى: ٩/٥٥٢).
٤) فتح البارى: ٩/٥٥٤).

۲۵= بَاب إِحْلَافِ الْمُلَاعِنِ

[۵۰۰۰] حَدَّثَنَا مُوسَى بْنُ اسْمَاعِيلَ حَدَّثَنَا جُوَيْرِيَةُ عَنْ نَافِعٍ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ انَّ رَجُلًا مِنَ الْانْصَارِ قَذَفَ امْرَاتَهُ فَاحْلَفَهُمَا النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ثُمَّ فَرَّقَ بَيْنَهُمَا [ر: ۴۴۷۱].

دحضرات حنفیه په نیز لعان اصل کښې شهادت دې، چه ددې تاکید دیمین په ذریعې سره کیږی. دمالکیه او شوافع په نیز لعان په اصل کښې یمین دې او د (اشهد) په ذریعه ددې تاکید کولې شی، دثمره اختلاف او کتابیه په مینځ کښې دلعان صورت دراتلو په نوبت کښې به ظاهر وی . دمالکیه او شوافع په نیز ددوی په مینځ کښې به لعان درست وی. ځکه چه کتابیه دیمین اهل نه دی لکه څنګه چه ماقبل تیر شوی دی.

حضرت امام بخاری رحمه الله د ((احلاف الملاعن)) عنوان قائم کړې دې او دې طرفته ئې اشاره کړې ده چه هغه لعان لره یمین ګڼړی، حدیث باب کښې هم ددوی استدلال دې ځکه چه په دې کښې ((فاحلفهما)) الفاظ دی، احلاف نه کلمات لعان ادا کیدل مراد دی.

دحنفیه مستدل دقران پاك آیت دې، ((فشهادة احدهم اربع شهادات بالله)) په دې کښې لعان لره شهادت سره تعبیر کړې شوې دې.

۲۶= بَاب يَبْدَأُ الرَّجُلُ بِالتَّلَاعُنِ

[۵۰۰۱] حَدَّثَنِي مُحَمَّدُ بْنُ بَشَّارٍ حَدَّثَنَا ابْنُ ابِي عَدِيٍّ عَنْ هِشَامِ بْنِ حَسَّانَ حَدَّثَنَا عِكْرِمَةُ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا انَّ هِلَالَ بْنَ امَيَّةَ قَذَفَ امْرَاتَهُ فَجَاءَ فَشَهِدَ وَالنَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ انَّ اللَّهَ يَعْلَمُ انَّ احَدَكُمَا كَاذِبٌ فَهَلْ مِنْكُمَا تَائِبٌ ثُمَّ قَامَتْ فَشَهِدَتْ [ر: ۲۵۲۶].

حضرت امام بخاری رحمه الله په دې باب کښې دا خبره وئیل غواړی چه دلعان شروع به دسړی نه کیږی .دا یو متفق علیه مسئله ده، البته که اتفاق سره ښځې دسړی نه مخکښې لعان اوکړو نو د حضرت امام شافعی رحمه الله او اشهب مالکی او ابن عربی په نیز ددې دلعان اعتبار به نشی کولې. بلکه د سړی د لعان نه پس ښځې سره به اعاده کولې شی. د حضرت امام ابوحنیفه رحمه الله او قاسم مالکی په نیزدده دلعان اعتبار به کولې شی، ځکه چه قران پاك کښې دسړی اودښځې لعان لره حرف عطف واو ذریعې سره بیان کړې شوې دې. او واو مطلقاً جمعې دپاره رازی . دترتیب تقاضا نه کوی.(۱)

په حدیث باب کښې دلعان متعلق دحضرت هلال بن امیه رضی الله عنه قصه مختصرطور ذکر کړې شوې ده، ددې په آخر کښې دی چه ((ثم قامت فشهدت)) یعنی دسړی دلعان نه پس بیا ښځه پاسیده او دې لعان اوکړو ،معلوم شو چه ابتداء دسړی نه به وی.

---

۱) مذکوره تفصیل دپاره اوګورئ فتح ا لباری: ۵۵۶/۹).

۲۷=بَابُ اللِّعَانِ وَمَنْ طَلَّقَ بَعْدَ اللِّعَانِ

حضرت امام بخاري رحمه الله دترجمة الباب نه دې طرفته اشاره کړې ده چه د ښځې خاوند ترمينځه فرقت نفس لعان سره واقع کيږي . يا به د تفريق حاکم ضرورت راپيښيږي. ترجمة الباب کښې د((ومن طلق بعد اللعان))الفاظونه د حضرت امام بخاري رحمه الله رجحان دې طرفته معلوميږي چه نفس لعان سره فرقت نه واقع کيږي بلکه دې نه پس ملاعن به طلاق ورکوی نو بيا به فرقت واقع کيږي. په دې مسئله کښې دالاندې څلور مذاهب دى:

① دائمه ثلاثه مذهب دادې چه نفس لعان سره به فرقت نه واقع کيږي،دمالکيه په نيز فراغ زوج او شوافع په نيز فراغ زوجه نه پس به فرقت واقع کيږي.

② دحضرات حنفيه په نيز تفريق حاکم سره يا دخاوند طلاق ورکولو سره به فرقت واقع کيږي.نفس لعان سره طلاق نه واقع کيږي. دحضرت امام بخاري رحمه الله رجحان هم دې طرفته معلوميږي . (۱) په دې مسئله کښې دحنفيه مسلك دايلاء برعکس دې،ايلاء کښې دحنفيه په نيز دقضا قاضی ضرورت نشته دې بلکه نفس مدت تيريدو سره به طلاق واقع کيږي.د ائمه ثلاثه په نيز په ايلاء کښې تفريق قاضی نه بغير فرقت به واقع نه وی. لکه څنګه چه ماقبل کښې په بحث د ايلاء کښې تيرشو.

③ دريم قول دادې چه نه نفس لعان سره فرقت واقع کيږي اونه تفريق حاکم سره بلکه خاوند به طلاق ورکوی،نوفرقت به واقع شی.

④ څلورم قول د ابوعبيده دې چه فرقت نفس تهمت لګولو سره واقع کيږي،دلعان نوبت او که نه رازی.(۲)

[۵۰۰۲] حَدَّثَنَا اسْمَاعِيلُ قَالَ حَدَّثَنِي مَالِكٌ عَنِ ابْنِ شِهَابٍ انَّ سَهْلَ بْنَ سَعْدٍ السَّاعِدِيَّ اخْبَرَهُ انَّ عُوَيْمِرًا الْعَجْلَانِيَّ جَاءَ الَى عَاصِمِ بْنِ عَدِيٍّ الْأَنْصَارِيِّ فَقَالَ لَهُ يَا عَاصِمُ ارَايْتَ رَجُلًا وَجَدَ مَعَ امْرَاتِهِ رَجُلًا ايَقْتُلُهُ فَتَقْتُلُونَهُ امْ كَيْفَ يَفْعَلُ سَلْ لِي يَا عَاصِمُ عَنْ ذَلِكَ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَسَالَ عَاصِمٌ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَنْ ذَلِكَ فَكَرِهَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الْمَسَائِلَ وَعَابَهَا حَتَّى كَبُرَ عَلَى عَاصِمٍ مَا سَمِعَ مِنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَلَمَّا رَجَعَ عَاصِمٌ الَى اهْلِهِ جَاءَهُ عُوَيْمِرٌ فَقَالَ يَا عَاصِمُ مَاذَا قَالَ لَكَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ عَاصِمٌ لِعُوَيْمِرٍ لَمْ تَاتِنِي بِخَيْرٍ قَدْ كَرِهَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الْمَسْالَةَ الَّتِي سَالْتُهُ عَنْهَا فَقَالَ عُوَيْمِرٌ وَاللَّهِ لَا انْتَهِي حَتَّى اسْالَهُ عَنْهَا فَاقْبَلَ عُوَيْمِرٌ حَتَّى جَاءَ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَسْطَ النَّاسِ فَقَالَ يَا رَسُولَ اللَّهِ ارَايْتَ رَجُلًا وَجَدَ مَعَ امْرَاتِهِ رَجُلًا ايَقْتُلُهُ فَتَقْتُلُونَهُ امْ كَيْفَ يَفْعَلُ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ

---

۱) فتح البارى: ۵۵۸/۹،والمغنى لابن قدامة: ۴۱۱/۷،۴۱۰).

۲) الابواب والتراجم: ۸۲/۲).

صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَدْ اُنْزِلَ فِيكَ وَفِي صَاحِبَتِكَ فَاذْهَبْ فَاْتِ بِهَا قَالَ سَهْلٌ فَتَلَاعَنَا وَاَنَا مَعَ النَّاسِ عِنْدَ رَسُولِ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَلَمَّا فَرَغَا مِنْ تَلَاعُنِهِمَا قَالَ عُوَيْمِرٌ كَذَبْتُ عَلَيْهَا يَا رَسُولَ اللّٰهِ اِنْ اَمْسَكْتُهَا فَطَلَّقَهَا ثَلَاثًا قَبْلَ اَنْ يَاْمُرَهُ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ ابْنُ شِهَابٍ فَكَانَتْ سُنَّةَ الْمُتَلَاعِنَيْنِ [ر: ٤١٣].

حضرت سهل بن سعد ساعدى رضي الله عنه فرمائى چه عويمر عجلانى رضي الله عنه ،عاصم بن عدى انصارى رضي الله عنه له راغلو اودوى ته ئې اووئيل چه عاصم دا اووايه كه څوك سړې خپلې ښځې سره څوك سړې اووينى او هغه دغه سړې قتل كړى نو تاسو به هغه قتل كوې او (كه هغه قتل نه كړى)نو بې چاره به څه اوكړى؟اوس ددې باره كښې څما دپاره دحضرت نبى كريم ﷺ نه تپوس اوكړه. عاصم ددې متعلق دحضرت نبى كريم ﷺ نه تپوس اوكړو نو حضرت نبى عليه السلام ددې مسئلو (بلاضرورت سوال كول راپيښې شى او بغيرد راپيښيدو نه ښه ګڼړل) ناخوښه كړل او دا ئې معيوب اوګنړل،عاصم چه څه د حضرت نبى كريم ﷺ نه په جواب كښې څه واوريدل نو هغه په ده ښه اونه لګيدل. نو كله چه عاصم واپس راغلو خپل كور والو ته نو ده سره عويمر رسيدلې وو او تپوس ئې اوكړو چه رسول الله ﷺ څه جواب وركړو ؟عاصم اووئيل چه" تا څه خبردنه وه كړې "رسول الله ﷺ څما په سوال كولو بد اوګنړل.عويمر اووئيل چه په الله قسم څه به منع نه شم. تركومې پورې چه ددې مسئلې متعلق دحضرت نبى كريم ﷺ نه تپوس اونكړم.نو كله چه عويمر د حضرت نبى كريم ﷺ په خدمت كښې دخلقو په مخكښې راغلو اوعرض ئې اوكړو چه يارسول الله ﷺ اووائې چه سړې بل سړې خپلې ښځې سره اووينى اوهغه داسړې قتل كړى نودا سړى به قتل كيږى نوپه داسې صورت كښې به هغه څه كوى؟رسول الله ﷺ اوفرمائيل چه ستا او ستا دښځې متعلق آيت نازل شوې دې.نو لاړ شه اوخپله ښځه راوله. دسهيل بيان دې چه دواړو لعان اوكړو او څه خلقو سره دحضرت نبى كريم ﷺ سره موجود اووم. هركله چه دواړه د لعان نه فارغ شو نونو عويمر اووئيل چه يارسول الله ﷺ كه څه اوس دا ځان سره اوساتم نو څه به دروغژن يم . نو دحضرت نبى كريم ﷺ دحكم وركولو نه مخكښې هغه دې ته درې طلاق وركړل.ابن شهاب زهرى فرمائى چه هم دا دلعان كولو والا طريقه شوه(ددوى په مينځ كښې دلعان نه پس تفريق كولې شى) .

دعويمر عجلانى د والد مختلف نوم روايتونو كښې يو ملاويږى .د ابو داود په روايت كښې عويمر بن اشقر دې،ابن عبدالبر الاستيعاب كښې عويمر بن ابيض دې اوخطيب بغدادى په مبهمات كښې عويمر بن الحارث ليكلى شوى دى،حافظ ابن حجر رحمه الله هم دا قابل اعتماد ګڼړلى دى .غالبًا دده دوالد نوم حارث او اشقر او ابيض دهغه القاب وو. (١)

عاصم بن عدى،دعويمر عجلانى د والد دتره ځوئې وو،دعاصم لور عويمر سره وه. چه دهغې نوم خوله وو ،بعض روايتونو كښې دى چه عويمر سره دعاصم وريره وه،عاصم د خپل قوم سردار وو.(٢)

---

١) فتح البارى: ٥٥٩/٩).

٢) فتح البارى: ٥٥٩،٥٦٠/٩).

قوله: ارأيت رجلا وجد مع امراته رجلا ايقتله فتقتلونه امر كيف يفعل: يعني يو سړی خپلې ښځې سره څوك بل سړی او مونډو (نو دا په زنا سره كنايه ده يعني دوی ئې په زنا اوكتل) نو آيا داسې خاوند كه دا سړی قتل كړی نو تاسو به خاوند په قصاص كښې قتل كوی يا به هغه(كه قتل نه كړی نو) څه به كوی.

په دې مسئله كښې دجمهورو مسلك دادې كه يو سړی خپلې ښځې سره يو غير سړی اوكتلو په زنا كولو او ده زانی قتل كړو نو خاوند به په قصاص كښې قتل كيږی. اويا دا چه خاوند به په زنا كښې څلور ګواهان پيش كوی. يا مقتول دمړ كيدو نه مخكښې دزنا اعتراف اوكړی. يا دمقتول ورثاء اعتراف اوكړی. نو په دې صورتونو كښې به خاوند نه شی قتل كولې. دحنفيه هم دا مسلك دې. حضرت امام احمد بن حنبل رحمه الله او داسحاق بن راهويه په نيز دزنا دثبوت دپاره دوه ګواهان پيش كولو په صورت كښې هم خاوند لره به قصاص كښې نشی قتل كولې.(۱)

دحنفيه په نيز ديانتًا خود خاوند دپاره دې قتل كول جائز دی نو قضاءً جائز نه دی مګر هغه سړی مشهور باالشرد الفساد وی. (۲)

قوله: فكره رسول الله لمسائل وعابها: دحضرت عاصم سوال رسول الله ﷺ ته ښه اونه لګيدو. يو خو په دې وجه چه په دې كښې اشاعت فاحشه وو. دمسلمانانو نه خلاف يهوديانو ته او دښمنانوته د پروپيګنډې ملاويدو امكان وو. دويم دا چه كله به څه واقعه او حادثه راپيښه نشوه نو قبل الوقوع ددې متعلق سوال كول حضرت نبی كريم ﷺ ته ښه معلوم نشو. او سائل حضرت عاصم سره اوسه پورې دا واقعه نه وه پيښه شوې. (۳)

دحضرت نبی كريم ﷺ نه دا مسئله دپوښتلو دپاره عاصم عويمر ته وئيلی وو، عويمر خو يا ددې وجې اووئيل چه هغه سره دا واقعه شوې وه، ليكن دعاصم په مخكښې هغه ددې اظهار كول مناسب اونه ګنړل او يا دا واقعه هغه سره نه وه شوې. خو هغه ددې حكم معلومول غوښتل . اتفاقا هغه چه كومه مسئله معلومول غوښتل نو هغه ده سره هم اوشوه. نو په روايت كښې د ا قول هم دې چه((ان الذی سالتك عنه قد ابتليت به))(۴)

ليكن په ظاهر دا معلوميږی چه حضرت عويمر سره دا واقعه شوې وه، او ددې باجود حضرت رسول الله ﷺ دحضرت عاصم متعلق داتپوس كول خوښ نه كړل. عويمر دحضرت نبی كريم ﷺ په خدمت كښې حاضر شو اوددې مسئلې تپوس ئې اوكړو ځكه چه هغه مبتلا شوې وو اودوی ددې حكم دمعلومولو ضرورت وو.

قوله: قال ابن شهاب فكانت سنة المتلاعنين: د ابوداود په روايت كښې د ((تلك

---

۱) فتح الباري: ۵۶۰/۹. تكملة فتح الملهم : ۲۵۷/۱).
۲) تكملة فتح الملهم: ۲۵۷/۱).
۳) فتح الباري: ۵۶۱/۹. ۵۶۲).
٤) فتح الباري: ۵۶۱/۹).

اضافه ده چه ددې مشار الیه «الفرقة» دې، «فكانت تلك سنة المتلاعنين»(١) یعنی لعان کولو والو په مینځ کښې فرقت واقع کیدل یو طریقه قائم اوشوه.

دحدیث مناسبت دترجمة الباب نه واضح دی چه په دې کښې لعان هم ذکر شو. او دلعان نه پس طلاق هم.

دلعان مشروعیت کله نه شو؟: ابن جریر، طبری، ابوحاتم او ابن حبان وغیره حضراتو رائې داده چه دلعان مشروعیت په نهم (۹) هجرئی شعبان کښې اوشو. (۲) قاضی عیاض او امام نووی هم دا مختار ګنړلې دې. لیکن د حافظ ابن حجر رحمه الله رجحان هم دې طرفته دې چه دلعان مشروعیت په شعبان لسمه هجرئی کښې شوې دې او مذکوره واقعه لسمه هجرئی کښې راغلې وه.

حافظ ابن حجر رحمه الله ددې یو دلیل داپیش کړې دې چه حضرت سهل بن سعد ساعدی رضی الله عنه دلعان په موقع باندې موجود وو، په کتاب الحدود کښې ددوی یو روایت رازی، هغه فرمائی چه «شهدت المتلاعنين وانا ابن خمس عشرة سنة» یعنی لعان کولو والو سره څه حاضر اوم. او په هغه وخت کښې څما عمر پخلس کاله وو، بل طرفته په روایت کښې دننه دا هم تصریح ده چه د حضرت نبی کریم صلی الله علیه وسلم دوفات په وخت کښې دحضرت سهل پنځلس کاله وو نو کله چه حضرت نبی کریم صلی الله علیه وسلم دوفات په وخت کښې هم دده عمر پنځلس کاله وو، او دلعان په وخت کښې هم پنځلس کاله، ددې نه متبادر هم دا کیږی چه دلعان په نهمه هجرئی کښې نه وو بلکه په شعبان لسمه هجرئی کښې شروع شوې دې. ځکه چه حضرت نبی کریم صلی الله علیه وسلم په ربیع الاول یولسمه هجرئی کښې وفات شوې دې.

دویم دلیل دادې چه د دارقطنی روایت دې چه دلعان واقعه غزوه تبوک نه پس پیښه شوې ده او غزوه تبوک باتفاق اهل سیر رجب نهمه هجرئی کښې شوې ده. بل طرفته په اسلام کښې ړومبې لعان دحضرت هلال بن امیه سره پیښ شوې دی. دمسلم په روایت کښې ددې تصریح شته دې، (۳) حضرت هلال بن امیه دهغه دریو مخلصو صحابه کرامو رضی الله عنهم نه وو چه په غزوه تبوک کښې متخلف وو او چه دهغوی توبه پنځوس ورځې پس نازله شوې وه. په دې قصه کښې دا خبره منقول ده چه د حضرت هلال ښځه په دې پنځوسو ورځو کښې د څلویښتو ورځو تیریدو نه پس دحضرت نبی کریم صلی الله علیه وسلم په خدمت کښې حاضره شوه او دخپل خاوند د خدمت کولو اجازت ئې اوغوښتلو. اوس په ظاهره ددې خبرې وقوع ډیر مشکل په نظر راتلل چه په نهمه هجرئی کښې چه په کوم شعبان کښې مسلمانان دتبوک نه واپس شو. چه په هغې کښې حضرت هلال د توبې په انتظار کښې ګوشه نشین شوې وو. ښځه څلویښت ورځې تیریدونه پس دهغه په خدمت کښې وه، دلعان واقعه هم په دې میاشت کښې راغله. ددې

---

۱) فتح الباری: ۹/۵۶٤).

۲) فتح الباری: ۹/۵۵۹).

۳) اوګورئ صحیح مسلم (مع تکملة فتح الملهم) کتاب اللعان: ۱/ ۲۵۰).

وجې دلعان واقعه په شعبان لسمه هجرئی کښې ده په نهمه کښې نه ده. (۱) والله اعلم.
په کتاب ا لتفسیر کښې د لعان دآیت متعلق دا خبره تیره شوې ده چه هغه دحضرت هلال بن امیه په واقعه کښې نازل شوی وو، دهغه واقعه مخکښې پیښه شوې وه، د حضرت عویمر رضی الله عنه دلعان واقعه دې نه پس ده، (۲) لیکن د دواړو واقعاتو وقوع یو بل ته نزدې نزدې شوې دی.

۲۸=بَابُ التَّلَاعُنِ فِي الْمَسْجِدِ

د حضرت امام شافعی رحمه الله په نیز لعان به په مسجد کښې کولې شی البته که ښځه په حالت حیض کښې وی نو دمسجد دروازې سره به کولې شی. (۳)
حنفیه فرمائی چه مسجد دلعان دپاره متعین نه دې، چه چرته حاکم وی هغه ځائې کښې به لعان کولې شی، که هغه مسجد وی او که هغه بل ځائې.
حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائی چه حضرت امام بخاری رحمه الله ددې ترجمة الباب نه حنفیانو مسلك سره ا ختلاف طرفته اشاره کړې ده، د حنفیانو مسلك دې چه دلعان دپاره مسجد متعین نه دې. (۴)
علامه عینی فرمائی چه د حضرت امام بخاری رحمه الله مقصد دلعان دپاره مسجد متعین کول نه دی بلکه دهغوی مقصد مسجد کښې دلعان جواز وقوع ښائی، او جواز دحنفیه په نیز هم دې. لهذا دا وئیل چه حضرت امام بخاری رحمه الله مسلك دحنفیه اختلاف طرفته اشاره کوی. درست نه دی. (۵)

[۵۰۰۳] حَدَّثَنَا يَحْيَى أَخْبَرَنَا عَبْدُ الرَّزَّاقِ أَخْبَرَنَا ابْنُ جُرَيْجٍ قَالَ أَخْبَرَنِي ابْنُ شِهَابٍ عَنِ الْمُلَاعَنَةِ وَعَنِ السُّنَّةِ فِيهَا عَنْ حَدِيثِ سَهْلِ بْنِ سَعْدٍ أَخِي بَنِي سَاعِدَةَ أَنَّ رَجُلًا مِنَ الْأَنْصَارِ جَاءَ إِلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ يَا رَسُولَ اللَّهِ أَرَأَيْتَ رَجُلًا وَجَدَ مَعَ امْرَأَتِهِ رَجُلًا أَيَقْتُلُهُ أَمْ كَيْفَ يَفْعَلُ فَأَنْزَلَ اللَّهُ فِي شَأْنِهِ مَا ذُكِرَ فِي الْقُرْآنِ مِنْ أَمْرِ الْمُتَلَاعِنَيْنِ فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَدْ قَضَى اللَّهُ فِيكَ وَفِي امْرَأَتِكَ قَالَ فَتَلَاعَنَا فِي الْمَسْجِدِ وَأَنَا شَاهِدٌ فَلَمَّا فَرَغَا قَالَ كَذَبْتُ عَلَيْهَا يَا رَسُولَ اللَّهِ إِنْ أَمْسَكْتُهَا فَطَلَّقَهَا ثَلَاثًا قَبْلَ أَنْ يَأْمُرَهُ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ حِينَ فَرَغَا مِنَ التَّلَاعُنِ فَفَارَقَهَا عِنْدَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ ذَاكَ تَفْرِيقٌ بَيْنَ كُلِّ مُتَلَاعِنَيْنِ.
قَالَ ابْنُ جُرَيْجٍ قَالَ ابْنُ شِهَابٍ فَكَانَتِ السُّنَّةُ بَعْدَهُمَا أَنْ يُفَرَّقَ بَيْنَ الْمُتَلَاعِنَيْنِ وَكَانَتْ حَامِلًا وَكَانَ ابْنُهَا يُدْعَى لِأُمِّهِ قَالَ ثُمَّ جَرَتِ السُّنَّةُ فِي مِيرَاثِهَا أَنَّهَا تَرِثُهُ وَيَرِثُ

---

۱) دحافظ ابن حجر رحمه الله مذکوره دلیلونو دپاره اوګورئ فتح الباری: ۵۵۹/۹).
۲) اوګورئ کشف الباری: کتاب التفسیر: ۴۶۶).
۳) عمدة القاری: ۲۹۷/۲۰).
٤) فتح الباری: ۵۶۵/۹).
۵) عمدة القاری: ۲۹۶/۲۰).

مِنْهَا مَا فَرَضَ اللّٰهُ لَهُ

قَالَ ابْنُ جُرَيْجٍ عَنْ ابْنِ شِهَابٍ عَنْ سَهْلِ بْنِ سَعْدٍ السَّاعِدِيِّ فِي هَذَا الْحَدِيثِ اِنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ اِنْ جَاءَتْ بِهِ اَحْمَرَ قَصِيرًا كَأَنَّهُ وَحَرَةٌ فَلَا اُرَاهَا اِلَّا قَدْ صَدَقَتْ وَكَذَبَ عَلَيْهَا وَاِنْ جَاءَتْ بِهِ اَسْوَدَ اَعْيَنَ ذَا اَلْيَتَيْنِ فَلَا اُرَاهُ اِلَّا قَدْ صَدَقَ عَلَيْهَا فَجَاءَتْ بِهِ عَلَى الْمَكْرُوهِ مِنْ ذَلِكَ [ر: ٤٢٣].

«فقال ذاك تفريق .....»د «قال» فاعل یا سهل بن سعد دې یا ابن شهاب زهری دې .«قال ابن جریج»دا ماقبل سند سره متصل دې .«وکانت حاملا»چه کومې ښځې (خوله) سره لعان شوې وو هغه حامله وه،ددې نه معلوم شوچه نفی دحمل په صورت کښې هم لعان کولې شی .یعنی که څوك سړې اووائی چه ځما ښځې ته کوم حمل دې هغه ځما نه دې نو په دې صورت کښې به ددوی په مینځ کښې لعان کولې شی،د ابن ابی لیلی رحمه الله او د حضرت امام مالك رحمه الله هم دا مذهب دې،د امام ابویوسف رحمه الله نه هم دا روایت دې،د حضرت امام ابوحنیفه رحمه الله امام محمد رحمه الله او په مالکیه کښې د ابن ماجشون مسلك دې چه محض دنفی حمل په بناء باندې لعان به نه کیږی. د امام ابویوسف مشهور روایت هم ددې مطابق دې.(۱) دلته په حدیث باب کښې بیشکه ددې خبرې ذکر دې چه هغه ښځه حامله وه لیکن په روایاتو کښې دا تصریح راغلې ده چه ددې خاوند په دې باندې تهمت لګولې وو چه ددې په وجه ددوی په مینځ کښې لعان اوشو.«انها ترثه ویرث منها ما فرض الله له .....»دا مسئله اتفاقی ده چه لعان نه پس چه بچې پیدا کیږی،ښځه به ددې بچی وارثه وی. او بچې به ددې ښځې وارث وی.

قوله: ان جاءت به احمر قصیرا کانه حرة فلاارها الا قد صدقت وکذب علیها:

حضرت نبی کریم دلعان نه پس اوفرمائیل که ښځه نه د سور رنګ وړوکی قد والا بچې پیدا شو نو ښځه رښتونې ده اوسړې دروغژن دې،او که د تور رنګ غټو سترګو والا بچې او غټو سرین والا بچې پیدا شو نو سړې به رښتونې وی،نو ښځې نه د دویم صورت بچې پیداشو.

«وحرة» د چمچورئی په شان یو وړوکې شان زهریلا کیږې.(۲) «اعین»غټو سترګو والا، «الیتین» دا د «الیة» تثنیه ده،سرین ته وائی . ددې صفت مخذوف دې«ای عظیمین»کتاب التفسیر کښې روایت تیرشوې دې،په هغې کښې «عظیم الالیتین» الفاظ دی.(۳)

۲۹- بَاب قَوْلِ النَّبِيِّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَوْ كُنْتُ رَاجِمًا بِغَيْرِ بَيِّنَةٍ

حضرت نبی کریم ﷺ فرمائیلی دی که ما بغیر د ګواه نه څوك رجم کولې نو دا ښځه به مې کولې. د جمله حضرت نبی کریم دبدکارۍ او زناکارۍ ښځې متعلق فرمائیلې وه،ددې نه

۱) عمدة القاری: ۲۰/۲۹۷).
۲) وحرة (بفتح الواو والحاء) دویبة تترامی علی الطعام واللحم فتفسده (ارشاد الساری: ۱۲/۸۵).
۳) کشف الباری: کتاب التفسیر: ٤٦٥.

معلوم شو كه څوك سړي مشهور باالشر وي نو صرف دشهرت په وجه په دې باندې حد نه جارى كيږي تر كومې پورې چه گواه نه وي يا اقرار اونه كړي.

[٥٠٠٤] حَدَّثَنَا سَعِيدُ بْنُ عُفَيْرٍ قَالَ حَدَّثَنِي اللَّيْثُ عَنْ يَحْيَى بْنِ سَعِيدٍ عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ الْقَاسِمِ عَنِ الْقَاسِمِ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ أَنَّهُ ذُكِرَ التَّلَاعُنُ عِنْدَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ عَاصِمُ بْنُ عَدِيٍّ فِي ذَلِكَ قَوْلًا ثُمَّ انْصَرَفَ فَأَتَاهُ رَجُلٌ مِنْ قَوْمِهِ يَشْكُو إِلَيْهِ أَنَّهُ قَدْ وَجَدَ مَعَ امْرَأَتِهِ رَجُلًا فَقَالَ عَاصِمٌ مَا ابْتُلِيتُ بِهَذَا الْأَمْرِ إِلَّا لِقَوْلِي فَذَهَبَ بِهِ إِلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَأَخْبَرَهُ بِالَّذِي وَجَدَ عَلَيْهِ امْرَأَتَهُ وَكَانَ ذَلِكَ الرَّجُلُ مُصْفَرًّا قَلِيلَ اللَّحْمِ سَبْطَ الشَّعَرِ وَكَانَ الَّذِي ادَّعَى عَلَيْهِ أَنَّهُ وَجَدَهُ عِنْدَ أَهْلِهِ خَدْلًا آدَمَ كَثِيرَ اللَّحْمِ فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ اللَّهُمَّ بَيِّنْ فَجَاءَتْ شَبِيهًا بِالرَّجُلِ الَّذِي ذَكَرَ زَوْجُهَا أَنَّهُ وَجَدَهُ فَلَاعَنَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بَيْنَهُمَا

قَالَ رَجُلٌ لِابْنِ عَبَّاسٍ فِي الْمَجْلِسِ هِيَ الَّتِي قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَوْ رَجَمْتُ أَحَدًا بِغَيْرِ بَيِّنَةٍ رَجَمْتُ هَذِهِ فَقَالَ لَا تِلْكَ امْرَأَةٌ كَانَتْ تُظْهِرُ فِي الْإِسْلَامِ السُّوءَ قَالَ أَبُو صَالِحٍ وَعَبْدُ اللَّهِ بْنُ يُوسُفَ آدَمَ خَدِلًا [٦٨١١،٦٤٦٤،٦٤٦٣،٥٠١٠].

حضرت ابن عباس رضی الله عنهما نه روايت دې چه حضرت نبى كريم صلی الله علیه وسلم سره دلعان تذكره كيدله،عاصم بن عدى رضی الله عنه د دې متعلق څه تپوس اوكړو،بيا هغه (كور) ته واپس شو نو ده لره دده دقوم يو سړي(حضرت عويمر رضی الله عنه) راغلو اوشكايت ئې اوكړوچه هغه خپلې ښځې سره يو پردي سړې په زنا كولواوليدو.عاصم اووئيل چه څه دخپلې خبرې په وجه په دې مبتلا شوم،او ده سره دحضرت نبى كريم صلی الله علیه وسلم په خدمت كښې حاضر شوم. اودهغه سړى متعلق موهغوى ته اووئيل چه كوم سړې ده خپلې ښځې سره ليدلې وو. هغه (خاوند) پخپله زيړ رنګك والا،كمزورې او خورو وېښتو والا ووا وچه دكوم متعلق ئې دعوى كړې وه چه هغه ئې خپلې ښځې سره ليدلې دې ،هغه غنم رنګې اوڅورب وو. حضرت نبى كريم صلی الله علیه وسلم اوفرمائيل چه ياالله ! اصل حقيقت ښكاره كړه. نوهغه ښځې دهغه سړى پشان بچې راوړو چه دكوم متعلق ئې دعوى كړې وه. حضرت نبى كريم صلی الله علیه وسلم ددې دواړو په مينځ كښې لعان اوكړو. يو سړى(عبدالله بن شداد دحضرت ابن عباس رضی الله عنهما د ترور ځوې) دحضرت ابن عباس رضی الله عنهما نه تپوس اوكړوچه آيا دا هغه ښځه وه چه دكوم متعلق حضرت نبى كريم صلی الله علیه وسلم فرمائيلى وو چه «لوكنت احد راجما بغير بينة رجمت هذه» يعنى كه ما څوك بغير دګواهئ سنګسار كولې نو دا ښځه به مې كړې وې.حضرت ابن عباس رضی الله عنهما جواب وركړو چه نه . هغه بله ښځه وه چه هغې به علانيه په اسلام كښې بدئ كولې(چه دهغې نوم حضرت ابن عباس رضی الله عنهما اونه خودلو).

قوله: فَقَالَ عَاصِمُ بْنُ عَدِيٍّ فِي ذَلِكَ قَوْلًا ثُمَّ انْصَرَفَ: حضرت عاصم بن عدى رضی الله عنه دحضرت نبى كريم صلی الله علیه وسلم په خدمت كښې حاضر شو او د لعان څه خبره ئې اوكړه.دې نه پس د حضرت عويمر رضی الله عنه واقعه پيښه شوه.نو هغه اووئيل چه څه دخپلې دې خبرې په وجه په دې

كښې مبتلا شوم. حضرت عويمر سره دحضرت عاصم لور يا وريره وه چه هغې سره ئې لعان اوشو. ددې رشتې په حوالې سره هغه هم مبتلا شو هغه څه خبره وه چه كومه عاصم كړې وه. او چه كومه هغه دځپلې ابتلاء سبب اوخودلو. علامه كرمانى رحمه الله فرمائى چه هغه داسې نامناسبه خبره كړې وه چه دهغې نه دتكبر او نخوت اوعجب اظهار كيدو. (١)

حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائى چه ددې ((قول)) نه هغه سوال مراد دې چه كوم هغه دحضرت عويمر رضي الله عنه په وينا باندې دحضرت نبى كريم ﷺ نه كړې وواو حضرت نبى كريم ﷺ دا ناخوښ كړې وو لكه څنګه چه دحضرت سهل حديث ماقبل تير شوې دې، د ابن ابى حاتم په روايت كښې ددې تصريح ده چه ((فقال عاصم انا لله وانا اليه راجعون، هذا والله بسئوالى عن هذا الامر بين الناس فابتليت به)) (٢)

قوله: قَالَ أَبُو صَالِحٍ وَعَبْدُ اللَّهِ بْنُ يُوسُفَ آدَمَ خَدِلًا: ((ادم)) د ((ادمة)) نه دې په معنى د غنم رنګى ((خدل)) غټو پنډو والا، روايت باب كښې ((خدلا)) دخاء په فتحې او د دال په سكون سره دې ابو صالح اوعبدالله بن يوسف نه ((خدلا)) د (خاء په فتحې او د دال په كسرې سره) روايت شوې دې. دابو صالح نوم عبدالله بن صالح دې، په كتاب المحاربين كښې ددوى روايت د حضرت امام بخارى رحمه الله نه موصولا كړې دې، دعبدالله بن يوسف روايت كښې امام په كتاب الحدود كښې موصولا نقل فرمائيلې دې. (٣)

٣٠= بَاب صَدَاقِ الْمُلَاعَنَةِ

[٥٠٠٥] حَدَّثَنِي عَمْرُو بْنُ زُرَارَةَ أَخْبَرَنَا إِسْمَاعِيلُ عَنْ أَيُّوبَ عَنْ سَعِيدِ بْنِ جُبَيْرٍ قَالَ قُلْتُ لِابْنِ عُمَرَ رَجُلٌ قَذَفَ امْرَأَتَهُ فَقَالَ فَرَّقَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بَيْنَ أَخَوَيْ بَنِي الْعَجْلَانِ وَقَالَ اللَّهُ يَعْلَمُ أَنَّ أَحَدَكُمَا كَاذِبٌ فَهَلْ مِنْكُمَا تَائِبٌ فَأَبَيَا وَقَالَ اللَّهُ يَعْلَمُ أَنَّ أَحَدَكُمَا كَاذِبٌ فَهَلْ مِنْكُمَا تَائِبٌ فَأَبَيَا فَقَالَ اللَّهُ يَعْلَمُ أَنَّ أَحَدَكُمَا كَاذِبٌ فَهَلْ مِنْكُمَا تَائِبٌ فَأَبَيَا فَفَرَّقَ بَيْنَهُمَا
قَالَ أَيُّوبُ فَقَالَ لِي عَمْرُو بْنُ دِينَارٍ إِنَّ فِي الْحَدِيثِ شَيْئًا لَا أَرَاكَ تُحَدِّثُهُ قَالَ قَالَ الرَّجُلُ مَالِي قَالَ قِيلَ لَا مَالَ لَكَ إِنْ كُنْتَ صَادِقًا فَقَدْ دَخَلْتَ بِهَا وَإِنْ كُنْتَ كَاذِبًا فَهُوَ أَبْعَدُ مِنْكَ [ر: ٤٤٧١].

((ملاعنة)) هغه ښځه چه هغې سره د لعان واقعه راپيښه شوې وى . كه هغه مدخول بها ده نو بالاجماع دې ته به پوره مهر ملاويږى. اوغير مدخول بها ده نو د جمهور علماء د حضرت امام

---

١) شرح بخارى للكرمانى وفتح البارى: ٥٦٨/٩).
٢) فتح البارى: ٥٦٧/٩).
٣) ارشاد السارى: ٨٦/١٢ - ٨٧).

مالک رحمه الله حضرت امام ابوحنیفه رحمه الله اود حضرت امام شافعی رحمه الله په نیز به دې ته نیم مهر ملاویږی،ابوالزناد،حکم بن عینیه او دحماد بن ابی سلیمان په نیز دې ته پوره مهر ملاویږی ،د امام زهری رحمه الله په نیز به دې ته به هیڅ نه ملاویږی،د حضرت امام مالک رحمه الله روایت ددې مطابق دی. (۱)

قوله: فَرَّقَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بَيْنَ أَخَوَيْ بَنِي الْعَجْلَانِ: «اخوی بنی العجلان»نه د بنو عجلان سره تعلق لرونکی ښځه خاوند مراد دی ،ښځې خاوند ته«اخ»د دین په وجه اووئیلې شو.«إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ إِخْوَةٌ»«اخوة»د «اخوی»تثنیه ده. داضافت په وجه نون تثنیه حذف کړې شو.په ښځه باندې د«اخ»مذکر اطلاق درست نه دې،ددې وجې د«اخت»لفظ دلته تغلیبًا«اخت» د «اخ»تابع کړې شو او«اخوی»اووئیلې شو. مراد ددې نه حضرت عویمر رضی الله عنه او دده ښځه خوله دی. ددې دواړو تعلق د قبیله بنی عجلان سره وو.(۲)

قوله: ففرق بینهما: ددې نه دمذهب حنفیه اثبات کیږی چه نفس لعان سره فرقت نه واقع کیږی بلکه قاضی به ددوی په مینځ کښې تفریق راولی.(۳)

قوله: قَالَ أَيُّوبُ فَقَالَ لِي عَمْرُو بْنُ دِينَارٍ إِنَّ فِي الْحَدِيثِ شَيْئًا لَا أَرَاكَ تُحَدِّثُهُ قَالَ قَالَ الرَّجُلُ مَالِي قَالَ قِيلَ لَا مَالَ لَكَ: سعید بن جبیر رضی الله عنه نه روایت کوونکی دوه شاګردان دی یو ایوب سختیانی او دویم عمرو بن دینار دې،دایوب په روایت کښې دحدیث آخری حصه نشته دې،او دعمرو سره ده،نو ایوب وائی چه عمرو بن دینار ماته اووئیل چه خه تا لره ګورم چه تاسو دحدیث دا آخری حصه نه بیانوئی.نو دحدیث آخری حصه بیانولو سره حضرت عمرو اووئیل چه لعان کونکی سړی حضرت نبی کریم صلی الله علیه وسلم ته اووئیل چه خما مال به چرته خی ؟یعنی ما چه دې ته کوم مهر ورکړې وو هغه به ماته ملاویږی،حضرت نبی کریم صلی الله علیه وسلم اوفرمائیل چه مال به تاته نه ملاویږی ځکه که ته په خپله دعوی کښې رښتونی ئې نو مال به ددې وجې نه ملاویږی چه تا ښځې سره صحبت کړې دې او که ته دروغژن ئې نو بیا دمال ملاویدل نور زیاته بعیده خبره ده.بهر حال دحدیث دا آخری حصه د سعیدبن جبیر رضی الله عنه نه عمرو بن دینار خو روایت کوی لیکن ایوب دا حصه نه نقل کوی.«فیحفظ فیه عمرو ومالم یحفظه ایوب»(۴)

«قال الرجل مالی»په دې کښې«مالی»فاعل دې او فعل محذوف دې یعنی «اینذهب مالی»آیا خما

---

۱) عمدة القاری: ۲۰/۳۰۰،فتح الباری: ۹/۵۷۰).

۲) عمدة القاری: ۲۰/۳۰۰،وارشاد الساری: ۱۲/۸۷،وفیه وما اطلاق الاخوة فبالنظر الی ان المومنین اخوة او الی القرابة بینهما بسبب ان الزوجین کلیهما من قبیلة عجلان).

۳) ارشادالساری: ۱۲/۸۷).

۴) فتح الباری: ۹/۵۷۱،وعمدة القاری: ۲۰/۳۰۰).

مال به خې، ماته به نه ملاویږی ؟ ((قال قيل لا مال لك)) په دې کښې د ((قال)) فاعل راوی حدیث حضرت ابن عمر دې یا سعید بن جبیر دې یا عمرو بن دینار دې، یعنی راوی د حدیث اوونیل چه دې سړی ته په جواب کښې اووئیلې شو چه ((لا مال لك)). ((قيل)) په دې ځائې کښې صیغه دمجهول ده. راتلونکی باب کښې چه کوم روایت رازی په هغې کښې ((قال)) د معروف صیغه ده یعنی حضرت نبی کریم ﷺ اوفرمائیل چه ((لا مال لك)).

٣١= بَابُ قَوْلِ الْإِمَامِ لِلْمُتَلَاعِنَيْنِ إِنَّ أَحَدَكُمَا كَاذِبٌ فَهَلْ مِنْكُمَا تَائِبٌ

[٥٠٠٦] حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ حَدَّثَنَا سُفْيَانُ قَالَ عَمْرٌو سَمِعْتُ سَعِيدَ بْنَ جُبَيْرٍ قَالَ سَأَلْتُ ابْنَ عُمَرَ عَنْ حَدِيثِ الْمُتَلَاعِنَيْنِ فَقَالَ قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لِلْمُتَلَاعِنَيْنِ حِسَابُكُمَا عَلَى اللَّهِ احَدُكُمَا كَاذِبٌ لَا سَبِيلَ لَكَ عَلَيْهَا قَالَ مَالِي قَالَ لَا مَالَ لَكَ ان كُنْتَ صَدَقْتَ عَلَيْهَا فَهُوَ بِمَا اسْتَحْلَلْتَ مِنْ فَرْجِهَا وَان كُنْتَ كَذَبْتَ عَلَيْهَا فَذَاكَ ابْعَدُ لَكَ قَالَ سُفْيَانُ حَفِظْتُهُ مِنْ عَمْرٍو

وَقَالَ ايُّوبُ سَمِعْتُ سَعِيدَ بْنَ جُبَيْرٍ قَالَ قُلْتُ لِابْنِ عُمَرَ رَجُلٌ لَاعَنَ امْرَاتَهُ فَقَالَ بِاصْبَعَيْهِ وَفَرَّقَ سُفْيَانُ بَيْنَ اصْبَعَيْهِ السَّبَّابَةِ وَالْوُسْطَى فَرَّقَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بَيْنَ اخَوَيْ بَنِي الْعَجْلَانِ وَقَالَ اللَّهُ يَعْلَمُ انَّ احَدَكُمَا كَاذِبٌ فَهَلْ مِنْكُمَا تَائِبٌ ثَلَاثَ مَرَّاتٍ قَالَ سُفْيَانُ حَفِظْتُهُ مِنْ عَمْرٍو وَايُّوبَ كَمَا اخْبَرْتُكَ [ر: ٤٤٧١].

د حضرت امام بخاری رحمه الله مقصد دادې چه قاضی او امام ته پکاری دی چه لعان کوونکو ته اووائی چه په تاسو دواړو کښې یو ضرور دروغژن دې، نو آیا تاسو څوك د خپلې خبرې نه رجوع او توبه کولو والا شته دې. حضرت نبی کریم ﷺ هم لعان کوونکو ته دا جمله فرمائیلې وه، لکه څنګه چه په روایت باب کښې رازی. البته په دې کښې اختلاف دې چه دا کلمات د لعان نه مخکښې به وئیلې کیږی یا د لعان نه پس، د قاضی عیاض په نیز حضرت نبی کریم ﷺ دا کلمات د توبې د ترغیب ورکولو د پاره د لعان نه پس وئیلې وو، لهذا د لعان نه پس وئیل پکار دی.

د داودی په نیز حضرت نبی کریم ﷺ د لعان نه مخکښې د ویرولو د پاره دا کلمات ارشاد فرمائیلې وو. لهذا د لعان نه مخکښې وئیل پکار دی. په روایت کښې احتمال دې. حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائی چه مخکښې وئیل زیات مناسب دی. (١) بهتر دادی چه د لعان نه مخکښې دې اووائی چه دروغژن سړې مخکښې والې اونه کړی. او د لعان نه پس دې هم اووئیلې شی. چه دروغو وئیلو والا توبې طرفته متوجه شی.

---

١) فتح الباری: ٥٧٣/٩).

قوله: سَأَلْتُ ابْنَ عُمَرَ عَنِ الْمُتَلَاعِنَيْنِ: سعيدبن جبير دحضرت ابن عباس رضي الله عنه نه دلعان کولو والا متعلق تپوس اوکړو. دراصل د معصب بن زبير په زمانه کښې دلعان يو واقعه پيښه شوې وه. هغوی دمتلاعنين په مينځ کښې تفريق نه وو کړې. نو په دې باندې سعيد بن جبير رحمه الله دحضرت عبدالله بن عمر رضي الله عنه په خدمت کښې حاضر شو او سوال ئې اوکړو او هغوی دا روايت بيان کړو.

قوله: قَالَ سُفْيَانُ حَفِظْتُهُ مِنْ عَمْرٍو وَأَيُّوبَ: سعيد بن جبير نه عمرو بن دينار اوايوب دواړه روايت نقل کوی او ددې دواړو نه سفيان بن عينيه دا روايت نقل کوی. سفيان پخپله تصريح کوی چه ما ددې دواړو نه دا حديث آوريدلې دې.

۳۲=بَابُ التَّفْرِيقِ بَيْنَ الْمُتَلَاعِنَيْنِ

[۵۰۰۷] حَدَّثَنِي اِبْرَاهِيمُ بْنُ الْمُنْذِرِ حَدَّثَنَا اَنَسُ بْنُ عِيَاضٍ عَنْ عُبَيْدِ اللّٰهِ عَنْ نَافِعٍ اَنَّ اِبْنَ عُمَرَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُمَا اَخْبَرَهُ اَنَّ رَسُولَ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَرَّقَ بَيْنَ رَجُلٍ وَامْرَأَةٍ قَذَفَهَا وَاَحْلَفَهُمَا

[۵۰۰۸] حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ حَدَّثَنَا يَحْيَى عَنْ عُبَيْدِ اللّٰهِ اَخْبَرَنِي نَافِعٌ عَنِ ابْنِ عُمَرَ قَالَ لَاعَنَ النَّبِيُّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بَيْنَ رَجُلٍ وَامْرَأَةٍ مِنَ الْاَنْصَارِ وَفَرَّقَ بَيْنَهُمَا [ر:۴۴۷۵].

ددې ترجمة الباب نه د حضرت امام بخارى رحمه الله مقصد دادې چه دلعان نه پس دمتلاعنين په مينځ کښې به حاکم تفريق راولی. او دوی به يو بل سره نه اوسوی. ددې ترجمة الباب نه د حضرت امام بخارى رحمه الله رجحان دې طرفته معلوميږی چه نفس لعان سره به فرقت نه واقع کيږی بلکه حاکم چه کله تفريق راولی نو بيا به فرقت واقع کيږی لکه څنګه چه د حنفيه مسلک دې.

د تفريق نه پس لعان کونکې ښځې خاوند په مينځ کښې به دوباره نکاح کولې شی که نه په دې کښې اختلاف دې. د حضرت امام ابوحنيفه رحمه الله اود امام محمد رحمه الله په نيز که زوج خپل ځان ته دروغژن وائی نو لعان د طلاق بائن په درجه کښې دې او دوباره به دې ښځې سره واده کولې شی.

د حضرت امام شافعی رحمه الله او د حضرت امام مالک رحمه الله او امام ابويوسف رحمه الله او د امام زفر رحمه الله په نيز دلعان نه پس لعان کولو والا به هم په هيڅ صورت کښې دوباره ښځه خاوند نه شی پاتې کيدلې. ددې نه حرمت موبده ثابتيږی (۱) ځکه چه حضرت نبی کريم صلی الله عليه وسلم ته حضرت عويمر عجلانی رضي الله عنه ته فرمائيلی وو چه «لا سبيل لك عليها» او يو روايت کښې دی چه «المتلاعنان اذا تفرقا لايجتمعان ابدا» (۲)

حضرت امام ابوحنيفه رحمه الله ددې دا تاويل کوی چه متلاعنين جمع نشی کولې، ترکومې

---

۱) دمذاهبو دتفصيل دپاره اوګورئ مختصر اختلاف العلماء : ۵۰۶/۲).

۲) اوګورئ سنن دار قطنی باب المهر: ۲۷۶/۳، رقم : ۱۱۶).

پورې چه هغوی په خپل لعان باندې قائم وی،ليکن که زوج خپل ځان ته دروغژن اووائی نو په باندې به حدف جاری کيږی او لعان به ختم شی،خو که هغه په لعان باندې قائم وی نو بيا بيشکه هغه کله هم جمع نشی کولې،او په خپلو کښې ددوی نکاح نشی کولې.(١)

٣٣=بَابٌ يُلْحَقُ الْوَلَدُ بِالْمُلَاعِنَةِ

[٥٠٠٩] حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ بُكَيْرٍ حَدَّثَنَا مَالِكٌ قَالَ حَدَّثَنِي نَافِعٌ عَنِ ابْنِ عُمَرَ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَاعَنَ بَيْنَ رَجُلٍ وَامْرَأَتِهِ فَانْتَفَى مِنْ وَلَدِهَا فَفَرَّقَ بَيْنَهُمَا وَأَلْحَقَ الْوَلَدَ بِالْمَرْأَةِ [ر:٤٤٧١].

ولد به دلعان کولو والا ښځې سره لاحق کولې شی،خاوند طرفته به دده نسبت نه شی کولې،نو په روايت کښې ددې تصريح شته دې،حضرت نبی کريم ﷺ بچې ښځې سره لاحق کړې وو يعنی بچې ئې صرف مور ته منسوب کړې وو.

دحضرت امام احمد بن حنبل رحمه الله په نيز نفس لعان سره به دبچی نفی اوشی،که سړی په اشارې سره هم لعان کښې ددې ذکر نه وی کړې.(٢)ليکن جمهور علماء فرمائی چه د بچی دنفی دپاره دخاوند طرفنه وضاحت ضروری دې ځکه چه پخپله لعان دبچی د نفی دپاره مشروع نه دې .لعان خو خاوند ته حد قذف او دښځې دحد زنا نه بچ کولو دپاره دې،خاوند په ښځه باندې د زنا تهمت لګولو باوجود که بچې خپل تسليموی نو دبچی نسب به ثابت منلې کيږی .که دبچی د نسب نفی کوی نو د خاوند د طرفنه به ددې نفی اعتبار نه وی، البته امام صاحب ددې دپاره څه خاص مدت نه دې متعين کړې،د اووورځو يو روايت ددوی نه منقول دی .امام ابو يوسف رحمه الله او امام محمد رحمه الله د څلويښتو ورځو موده مقرر فرمائيلې ده.د حضرت امام شافعی رحمه الله په نيز زر ترزره به نفی معتبره وی ګنی نه .(٣)

٣٤=بَابُ قَوْلِ الْإِمَامِ اللَّهُمَّ بَيِّنْ

[٥٠١٠] حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ قَالَ حَدَّثَنِي سُلَيْمَانُ بْنُ بِلَالٍ عَنْ يَحْيَى بْنِ سَعِيدٍ قَالَ أَخْبَرَنِي عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ الْقَاسِمِ عَنِ الْقَاسِمِ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ أَنَّهُ قَالَ ذُكِرَ الْمُتَلَاعِنَانِ عِنْدَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ عَاصِمُ بْنُ عَدِيٍّ فِي ذَلِكَ قَوْلًا ثُمَّ انْصَرَفَ فَأَتَاهُ رَجُلٌ مِنْ قَوْمِهِ فَذَكَرَ لَهُ أَنَّهُ وَجَدَ مَعَ امْرَأَتِهِ رَجُلًا فَقَالَ عَاصِمٌ مَا ابْتُلِيتُ بِهَذَا الْأَمْرِ إِلَّا لِقَوْلِي فَذَهَبَ بِهِ إِلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَأَخْبَرَهُ بِالَّذِي وَجَدَ عَلَيْهِ امْرَأَتَهُ وَكَانَ ذَلِكَ الرَّجُلُ مُصْفَرًّا قَلِيلَ اللَّحْمِ سَبْطَ الشَّعَرِ وَكَانَ الَّذِي وَجَدَ عِنْدَ أَهْلِهِ آدَمَ خَدْلًا كَثِيرَ اللَّحْمِ جَعْدًا قَطَطًا فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ اللَّهُمَّ بَيِّنْ فَوَضَعَتْ شَبِيهًا

---

١) مختصر اختلاف العلماء : ٥٠٧/٢ . وبدائع الصنائع،كتاب اللعان : ٢٤٥/٣).
٢) فتح الباری: ٥٧٥/٩).
٣) عمدة القاری: ٣٠٢/٢٠).

بِالرَّجُلِ الَّذِی ذَکَرَ زَوْجُهَا أَنَّهُ وَجَدَ عِنْدَهَا فَلَاعَنَ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّی اللّٰهُ عَلَیْهِ وَسَلَّمَ بَیْنَهُمَا فَقَالَ رَجُلٌ لِابْنِ عَبَّاسٍ فِی الْمَجْلِسِ هِیَ الَّتِی قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّی اللّٰهُ عَلَیْهِ وَسَلَّمَ لَوْ رَجَمْتُ أَحَدًا بِغَیْرِ بَیِّنَةٍ لَرَجَمْتُ هٰذِهِ فَقَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ لَا تِلْکَ امْرَأَةٌ کَانَتْ تُظْهِرُ السُّوءَ فِی الْإِسْلَامِ [ر: ۵۰۰۴].

ددې باب نه د حضرت امام بخاری رحمه الله مقصد دادې چه دلعان نه پس دې امام اووائی چه «اللهم بین»ائی الله ﷻ !ته اصل حقیقت واضح کړې .یعنې چه کوم بچې پیدا کیدو والا دې په هغه کښې داسې نښې ظاهر کړې چه دهغې نه معلوم شی چه دبچې دچا دې.دخاوند دې یا چه په چا باندې تهمت لګولې شوې دې دهغه دې . (۱)

داشان دخلقو په مینځ کښې ددې متعلق چه کوم التباس به وی هغه به ختم شی او نورو لره به عبرت وی.بیا دپاره به خلق ددې حرکتونو نه پرهیز کوی.

حدیث باب «باب قول الامام للمتلاعنین ......» کښې تیر شوې دې .«جعدا» د «جیم په فتحې سره او دعین په سکون سره» ګلګوتې ویښتو والا .«قططا» چه دچا ویښته زیات ګلګوتې وی.

۳۵=بَابٌ إِذَا طَلَّقَهَا ثَلَاثًا ثُمَّ تَزَوَّجَتْ بَعْدَ الْعِدَّةِ زَوْجًا غَیْرَهُ فَلَمْ یَمَسَّهَا

[۵۰۱۱] حَدَّثَنَا عَمْرُو بْنُ عَلِیٍّ حَدَّثَنَا یَحْیَی حَدَّثَنَا هِشَامٌ قَالَ حَدَّثَنِی أَبِی عَنْ عَائِشَةَ عَنِ النَّبِیِّ صَلَّی اللّٰهُ عَلَیْهِ وَسَلَّمَ

حَدَّثَنَا عُثْمَانُ بْنُ أَبِی شَیْبَةَ حَدَّثَنَا عَبْدَةُ عَنْ هِشَامٍ عَنْ أَبِیهِ عَنْ عَائِشَةَ رَضِیَ اللّٰهُ عَنْهَا أَنَّ رِفَاعَةَ الْقُرَظِیَّ تَزَوَّجَ امْرَأَةً ثُمَّ طَلَّقَهَا فَتَزَوَّجَتْ آخَرَ فَأَتَتِ النَّبِیَّ صَلَّی اللّٰهُ عَلَیْهِ وَسَلَّمَ فَذَکَرَتْ لَهُ أَنَّهُ لَا یَأْتِیهَا وَأَنَّهُ لَیْسَ مَعَهُ إِلَّا مِثْلُ هُدْبَةٍ فَقَالَ لَا حَتّٰی تَذُوقِی عُسَیْلَتَهُ وَیَذُوقَ عُسَیْلَتَکِ [ر: ۲۴۹۶].

حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائی چه د صحیح بخاری څومره نسخې څما په علم کښې دی په هغې کښې مسائل دعدت دپاره «لعان» نه بیل مستقل «کتاب العدة» عنوان نشته دې .البته په شرح ابن بطال کښې په مخکښې باب «باب واللائی یئسن من المحیض» نه مخکښې «کتاب العدة» او ددې په بعضو نسخو کښې د «ابواب العدة» عنوان دې لیکن دا عنوان دمخکښې باب په ځائې دلته کیدل پکار دی ځکه چه ددې باب لعان سره هیڅ تعلق نشته دې. (۲)

دحلاله نکاح مسئله : حضرت امام بخاری رحمه الله په دې باب کښې دحلالې د مسئلې بیان کړې دې،که یو سړی خپلې ښځې ته طلاق مغلظه ورکړو او دې نه پس ددې سړی ښځې بل سړی سره نکاح اوکړه نو آیا نکاح محض به داول خاوند په حق کښې حلاله جوړه شی او دده دپاره

---

۱) فتح الباری: ۹/ ۵۷۶).
۲) فتح الباری: ۹/ ۵۸۰).

به بیاد ړومبی خاوندسره ددې نکاح نه پس که طلاق اوشو نو دعدت نه پس به نکاح جائز وی یا نه ؟په دې کښې درې اقوال دی.

①حضرت سعید بن المسیب فرمائی چه دبل سړی سره صرف نکاح کول تحلیل دپاره کافی دی. ابن الجوزی د داود ظاهری قول هم ددې مطابق نقل کړې دې.

② جمهور فقهاء فرمائی چه بل سړی سره نکاح او جماع د دواړوکیدل تحلیل دپاره ضروری دی.صرف نکاح دحلالې دپاره کافی نه ده بلکه وطی هم ضروری ده.البته انزال شرط نه دې.

③حضرت حسن بصری رحمه الله فرمائی چه بل سړی سره صرف نکاح او جماع کیدل دتحلیل دپاره کافی نه دې بلکه انزال ه ددې دپاره ضروری دې.(١)

د جمهورو مستدل دروایت باب نه دې. چه په هغې کښې دحضرت رفاعه قرظی واقعه ذکرده. دحضرت رفاعی قرظی ښځې بل سړی سره نکاح اوکړه،دنکاح نه پس هغې خپل اول خاوندلره راتلل غوښتل نو حضرت نبی کریم ﷺ هغې ته اووفرمائیل چه«لاحتی تذوقی عسیلته ویذوق عسیلتك»«عسیلة»نه جماع مراد ده. حضرت عائشه رضی الله عنها نه ددې هم دا تفسیر منقول دی.(٢) نو د دې حدیث نه داخبره صفا معلومه شوه چه ښځه ترکومې پورې دبل سړی سره د نکاح کولونه پس جماع اونکړی نوتر هغه وخته پورې هغه به اول خاوند دپاره حلاله کیدلې نشی.

دامراة رفاعه واقعه : ① دلته حدیث باب کښې، د امراة رفاعه واقعه بیانکړې شوې ده. رفاعه بن سموال(بروزن غضنفر)قرظی د بنو قریظې یوې ښځې سره واده اوکړو .ددې ښځې د نوم باره کښې اختلاف دې. تمیمه (دتاء په فتحه سره)تمیمه(تصغیر سره)سهیمه،امیمه مختلف روایتونه ملاویږی. (٣)

رفاعه دې ښځې ته طلاق ورکړونو دې یو بل سړی سره واده اوکړو چه دهغه نوم عبدالرحمان بن الزبیر (دزاء په فتحه اودباء په کسره سره)وو. عبدالرحمان دې ښځې سره په جماع کولو په څوجه قادر نشو نو هغه دحضرت نبی کریم ﷺ په خدمت کښې حاضره شوه او شکایت ئې اوکړو چه هغه په جماع باندې قادر نه دې . حضرت نبی کریم ﷺ اوفرمائیل چه شائد ته خپل ړومبی خاوند رفاعه لره واپس تلل غواړې . لیکن دهغه دپاره ته تر هغه وخت پورې حلاله نه ئې تر کومې پورې چه ته دې بل خاوند سره جماع اونه کړې .

«لیس معه الامثل هدبة» یعنی ده سره نشته دې مگر دکپړې د غوټې په شان، «هدبة»(دباء په ضمه او د دال په سکون سره) دکپړې طرفته وائی.«وارادت ان ذکره یشبه الهدبة فی الاسترخاء

---

١) دمذاهبو دتفصیل دپاره اوګورئ فتح الباری: ٥٨٣،٥٨٤/٩،وعمدة القاری: باب من اجاز طلاق الثلاث : ٢٣٦/٢٠).

٢) عمدة القاری: ٢٣٦/٢٠).

٣) فتح الباری:٥٨٠/٩).

وعدم الانتشار»(۱) «حتی تذوق عسیلة» تر دې پورې چه ته دهغه شهد اوڅنې یعنی دهغه سره جماع اوکړې. «عسیلة» د «عسل» تصغیر دې. «عسل» مونث دې، ددې وجې ددې په تصغیر کښې تاء تانیث ده، د «عسیلة» تفسیر ماقبل کښې دحضرت عائشه ﷺ حوالې سره تیر شوې دې چه دې نه جماع مراد ده. ازهری فرمائی چه «الصواب ان معنی العسیلة حلاوة الجماع الذی یحصل بتغییب الحشفة فی الفرج»(۲)

② عهد نبوی ﷺ کښې دداشان د یوبلې واقعې ذکر هم ملاویږی. نو مقاتل بن حیان په خپل تفسیر کښې د قران پاك آیت «فلا تحل له من بعد حتی تنکح زوجا غیره» په شان نزول کښې ذکرکړې دې چه دا آیت د عائشه بنت عبدالرحمان بن عتیك متعلق نازل شوې دې. هغه د خپل د تره زوئې رفاعه بن وهب بن عتیك په نکاح کښې وه. رفاعه بن وهب دې ته درې طلاقه ورکړل. نو دې عبدالرحمان بن زبیر سره واده اوکړو. عبدالرحمان دې ته طلاق ورکړو نو هغه دحضرت نبی کریم ﷺ په خدمت کښې حاضره شوه. او وې وئیل چه عبدالرحمان ماته دجماع کولو نه بغیر طلاق راکړو. اوس څه خپل رومبی خاوند لره ورتلې شم. نو حضرت نبی کریم ﷺ اوفرمائیل چه نه. (۳)

بعضې حضرات مذکوره واقعات یو شمیری. لیکن حافظ ابن حجر ﷫ فرمائی چه غالب دادې چه مذکوره دواړه واقعات جداجدا دی. څکه چه رومبۍ واقعه د رفاعه بن سموال دښځې ده اودونمه واقعه درفاعه بن وهب ده او دواړو ښځو ودونه عبدالرحمان بن زبیر سره کړی وو. (۴)

③ داشان یو بله واقعه امام نسائی ذکرکړې ده. د غمیصاء یا درمیصاء نومې یو ښځه دحضرت نبی کریم ﷺ په خدمت کښې حاضره شوه او دخپل خاوند شکایت ئې اوکړو چه په هغه جماع کولو قادر نه دې. نوددې خاوند حضرت نبی کریم ﷺ ته عرض اوکړو چه دا دروغ وائی. دراصل دا خپل رومبی خاوند لره تلل غواړی. په دې باندې حضرت نبی کریم ﷺ اوفرمائیل چه «لیس ذالك لها حتی تذوق عسیلته»(۵)

---

۱) فتح الباری :۵۸۲/۹. دکتاب للباس په روایت کښې دی ((ان رفاعه طلق امرائة فتزوجها عبدالرحمان بن الزبیر قالت عائشه : فجاءت ..... وعلیها خمارا خضر فشکت الیها ... ای الی عائشة..... من زوجها وارتها خضرة بجلدها فلما جاء رسول الله ﷺ والنساء یبصرن بعضهن بعضا قالت عائشة مامارایت ما یلقی المومنات لجلدهااشد خضرة من ثوبها وسمع زوجها فجاء ... ومعه ابنان لمن غیرها..... قالت : والله مالی الیمین ذنب الا الیه من مامعه لیس باغنی عن من هذه ..... واخذت هدبة من ثوبها ...... کذبت والله یارسوالله ﷺ انی لانفضها نفض الادیم ولکنها ناشزة ترید رفاعة قال : فان کان ذالک لم تحل له الحدیث وانظر فتح الباری: ۴۸۲/۹).

۲) ارشاد الساری: ۵۸۳/۱۲).

۳) فتح الباری: ۵۸۱/۹. وتفسیر ا لدرالمنثور فی التفسیر بالماثور: ۲۸۳/۱).

٤) فتح الباری: ۵۸۱/۹، ۵۸۲).

۵) فتح الباری: ۵۸۱/۹،والدر المنثور فی التفسیر بالماثور: ۱/ ۲۸٤ (سورة البقره).

بهر حال ددې تولو رواياتو پيش نظر جمهور علماء فرمائي چه مطلقه مغلظه د رومبی خاوند لره په هغه وخت کښې حلاليدې شي ترکوې چه دويم خاوند دنکاح کولو نه پس ده سره جماع اونه کړي او جماع نه پس بيا ورته طلاق ورکړي نو بيا دعدت تيريدو نه پس هغه اول خاوند دپاره حلاليدې شي.

دحنفيه په مسلک باندې يو اشکال او ددې جواب: دحنفيه په نيز خبر واحد سره کتاب الله باندې زياتي جائز نه ده. دحنفيه مسلك باندې دلته دا اشکال کيږي چه حديث باب خبر واحد دې، دې سره دقران پاك آيت ((حتى تنكح زوجا غيره)) باندې زياتي جائز نه دې. په آيت کښې صرف دنکاح کولو ذکر دې. حديث نه دجماع کولو دقيد اضافه جائز کيدل نه دی پکار.

① ددې يو جواب دادې چه دحنفيه په نيز نکاح دوطی په معنی کښې حقيقت ده. او مذکوره آيت کريمه کښې نکاح په حقيقي معنو کښې مستعمل ده، ددې وجې دحديث نه په دې باندې زياتي اونشوه بلکه حديث ظاهر دقران پاك موافق دې. (١)

② دويم جواب دادې چه حديث باب خبر واحد نه دې بلکه خبر مشهور دې او خبر مشهور نه زيادتي فى النص جائز ده. (٢) نو امام ابوبكر جصاص رازى رحمه الله فرمائي چه:

((وقد وردت عن النبى ﷺ اخبار مستفيضة فى انها لا تحل للاول حتى يطاها الثانى منها حديث الزهرى عن عروة عن عائشة ان رفاعة القرظى ..... وروى ابن عمر وانس بن مالك عن النبى ﷺ مثله، ولم يذكرا قصة امراة رفاعة، وهذه اخبار قد تلقاها الناس بالقبول، واتفق الفقهاء على استعمالها فهى عندنا فى حيز التواتر، ولا خلاف بين الفقهاء فى ذالك الا شئ يروى عن سعيد بن المسيب انه قال انها تحل للاول بنفس عقد النكاح دون الوطء ولم نعلم احدا تابعه عليه فهو شاذ)) (٣)

٣٦=بَاب وَاللَّائِي يَئِسْنَ مِنْ الْمَحِيضِ مِنْ نِسَائِكُمْ إِنْ ارْتَبْتُمْ [الطلاق: ٤].

قَالَ مُجَاهِدٌ اِنْ لَمْ تَعْلَمُوا يَحِضْنَ اَوْلَا يَحِضْنَ وَاللَّائِي قَعَدْنَ عَنْ الْمَحِيضِ وَاللَّائِي لَمْ يَحِضْنَ فَعِدَّتُهُنَّ ثَلَاثَةُ أَشْهُرٍ [الطلاق: ٤].

ددې باب نه مخکښې د ابن بطال په نسخه کښې د ((كتاب العدة)) عنوان دې. بعضو کښې د ((ابواب العدة)) عنوان دې. حضرت امام بخارى رحمه الله ددې ځائې نه د عدت مسائل بيانوى. ((عدة، عد، يعد)) مصدر نه دې په معنى د شميرلو. اصطلاح شرع کښې دعدت تعريف دې ((هى تربص اى انتظار مدة تلزم المراة عند زوال النكاح)) (٤)

---

١) فتح الباري: ٥٨٥/٩).
٢) عمدة القاري: ٢٣٦/٢٠ (باب من اجاز طلاق الثلاث).
٣) احكام القران للجصاص، باب ذكر الاختلاف فى الطلاق بالرجال: ١/ ٣٩٠).
٤) عمدة القاري: ٣٠٣/٢٠).

د نابالغه جینئ او د بوائی ښځې عدت : حضرت امام بخاری رحمه الله فرمائی چه ((العدة اسم لمدة تتربص بها المرأة عن التزويج بعد وفاة زوجها أو فراقه لها إما بالولادة أو بالأقراء أو الأشهر)) (۱)

په باب کښې حضرت امام بخاری رحمه الله د سورة طلاق آیت ذکر فرمائیلې دې چه په هغې کښې د دوه قسمه ښځو دعدت بیان دې .یو هغه ښځه هغه سن یاس ته اورسی او ددې حیض راتلل بند شی.دویم هغه جینکئ دهغوی حیض لا شروع شوې هم نه وی .ددې دواړو قسم ښځو عدت درې میاشتې دې.

په آیت کریمه کښې ((ان ارتبتم)) په تفسیر کښې حضرت امام بخاری رحمه الله د مجاهد قول نقل کړې دې، ((ان لم تعلموا يحضن اولا يحضن)) یعنی ((ان ارتبتم)) معنی داده چه تاسو ته معلوم نه وی چه دې ته به حیض رازی یا نه .چه دکومو ښځو په حیض راتلو اونه راتلو کښې تاسو ته شك وی نو دهغوی عدت درې میاشتې دې.

لیکن جمهور علماء فرمائی چه په آیت کریمه کښې ((ان ارتياب في اتيان الحيض وفي عدم اتيان الحيض)) مراد نه دې یعنی دحیض راتللو او نه راتللو کښې شك وارتیات مراد نه دې بلکه ((ارتياب في الحكم)) مراد دې یعنی مذکوره دواړو قسمه ښځو په حکم کښې که تاسو ته شك اوارتیاب دې چه د عدت قانون څه پکار دې او ددوی دپاره دشریعت څه فیصله ده نو ددوی عدت درې میاشتې خودلې شوې دې.

نو واحدی ددې آیت کریمه په شان نزول کښې روایت نقل کړې دې چه سورة بقره کښې چه کله دعدت آیاتونه نازل شو نو حضرت ابی بن کعب حضرت نبی کریم ﷺ ته اوفرمائیل چه خلق وائی چه بعضې داسې ښځې پاتې شوې چه دهغوی د عدت حکم نازل نشو، حضرت نبی کریم ﷺ تپوس اوکړو چه هغه کومې ښځې دی ؟هغوی عرض اوکړو چه ((الصغار والكبار وذوات الحمل)) یعنی وړوکې جینکئ اوسن یاس ته رسیدلې بوډئی ښځې او حامله ښځې، نو په دې باندې دا مذکوره آیت نازل شو، چه په هغې کښې ددې ښځو دعدت حکم بیان کړې شو.(۲) دمجاهد رحمه الله تعلیق باب لره فریابی موصولاً نقل کړې دې.(۳)

۳۷=بَاب وَأُولَاتُ الْأَحْمَالِ أَجَلُهُنَّ أَنْ يَضَعْنَ حَمْلَهُنَّ

[۵۰۱۲] حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ بُكَيْرٍ حَدَّثَنَا اللَّيْثُ عَنْ جَعْفَرِ بْنِ رَبِيعَةَ عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ هُرْمُزَ الْأَعْرَجِ قَالَ أَخْبَرَنِي أَبُو سَلَمَةَ بْنُ عَبْدِ الرَّحْمَنِ أَنَّ زَيْنَبَ بِنْتَ أَبِي سَلَمَةَ أَخْبَرَتْهُ عَنْ أُمِّهَا أُمِّ سَلَمَةَ زَوْجِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنَّ امْرَأَةً مِنْ أَسْلَمَ يُقَالُ لَهَا سُبَيْعَةُ كَانَتْ تَحْتَ

---

۱) فتح الباری: ۵۸۷/۹).
۲) عمدة القاری: ۳۰۳/۲۰).
۳) ارشاد الساری: ۹۳/۱۲).

زَوْجِهَا تُوُفِّيَ عَنْهَا وَهِيَ حُبْلَى فَخَطَبَهَا ابُو السَّنَابِلِ بْنُ بَعْكَكٍ فَابَتْ انْ تَنْكِحَهُ فَقَالَ وَاللّٰهِ مَا يَصْلُحُ انْ تَنْكِحِيهِ حَتَّى تَعْتَدِّي اخِرَ الاجَلَيْنِ فَمَكُثَتْ قَرِيبًا مِنْ عَشْرِ لَيَالٍ ثُمَّ جَاءَتِ النَّبِيَّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ انْكِحِي [ر:٣٦٢٦].

[٥٠١٣] حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ بُكَيْرٍ عَنِ اللَّيْثِ عَنْ يَزِيدَ انَّ ابْنَ شِهَابٍ كَتَبَ الَيْهِ انَّ عُبَيْدَ اللّٰهِ بْنَ عَبْدِ اللّٰهِ اخْبَرَهُ عَنْ ابِيهِ انَّهُ كَتَبَ الَى ابْنِ الارْقَمِ انْ يَسْأَلَ سُبَيْعَةَ الاسْلَمِيَّةَ كَيْفَ افْتَاهَا النَّبِيُّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَتْ افْتَانِي اذَا وَضَعْتُ انْ انْكِحَ [ر:٣٧٧٠].

[٥٠١٤] حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ قَزَعَةَ حَدَّثَنَا مَالِكٌ عَنْ هِشَامِ بْنِ عُرْوَةَ عَنْ ابِيهِ عَنِ الْمِسْوَرِ بْنِ مَخْرَمَةَ انَّ سُبَيْعَةَ الاسْلَمِيَّةَ نُفِسَتْ بَعْدَ وَفَاةِ زَوْجِهَا بِلَيَالٍ فَجَاءَتِ النَّبِيَّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَاسْتَاذَنَتْهُ انْ تَنْكِحَ فَاذِنَ لَهَا فَنَكَحَتْ

دحامله ښځو عدت : حضرت امام بخاري رحمه الله په دې باب کښې دحامله ښځو دعدت مسئله بيان کړې ده چه ددوی عدت وضع حمل دې لکه څنګه چه دقران پاك آيت دې او هم دا دجمهور علماء او آئمه اربعه مسلك دې البته حضرت على رضي الله عنه او حضرت عبدالله بن عباس رضي الله عنهما نه منقول دى چه دحامله ښځو عدت به«ابعد الاجلين»وى يعني كه هغوى وضع حمل د څلورو مياشتو او لسو ورځو نه مخکښې کوى نوعدت به څلور مياشتې لسو ورځې وى او كه وضع حمل دڅلورو مياشتو لسو ورځو نه پس کوى نو عدت به ئې وضع حمل وى. حضرت ابن عباس رضي الله عنهما نه مذهب جمهور طرفته ته رجوع هم منقول ده.(١) روايت باب دجمهور علماء مستدل دې چه په دې کښې وضع حمل عدت لره ګڼړلې شوې دې،کتاب التفسير کښې ددې تفصيل تير شوې دې.

د حضرت سبيعه واقعه : دباب په روايت کښې سبيعه بنت حارث واقعه بيان‌شوې ده. ددې خاوند حضرت سعد بن خوله رضي الله عنه وفات شو،لکه څنګه چه په کتاب المغازى کښې روايت دې(٢) دوضع حمل نه پس ابوالسنابل ده ته دنکاح كولو پيغام اوليږلو توهغوى انكار اوكړو. دموطاپه روايت کښې دى چه دې ته دوؤ سړو د نكاح پيغام وركړې وو چه په هغوى کښې يو ځوان او بل بوډا وو.(٣) چه كوم ځوان وو دهغه نوم ابوالبشر بن حارث وو.(٤) او ابو السنابل د زيات عمر والا سړې وو ددې وجې سبيعه د ځوان دنكاح پيغام قبلول اوغوښتل، په دې باندې ابوالسنابل اووئيل چه تركومې پورې څلور مياشتې لس ورځې تيرې نه کړې تر هغه وخته پورې ستادپاره چاسره نكاح كول حلال نه دى. دهغې وضع حمل د خاوند د وفات نه دوه درې مياشتې پس شوې وو بعضو روايتونوكښې دوه مياشتې،بعضو

١) عمدة القارى: ٣٠٤/٢٠).
٢) كشف البارى،كتاب المغازى باب فضل من شهد بدرا : ١٤٥).
٣) فتح البارى: ٥٩٠/٩).
٤) فتح البارى: ٥٩٠/٩.ارشادالسارى: ٩٤/١٢).

كنبې څلويښت ورځې ، بعضو كنبې پنځويشت ورځې ذكر دى.،(١)بهر حال څلور مياشتې لس ورځې لا تيرې شوې نه وې.ابوالسنابل دا په دې وجه اوونيل چه په هغه وخت كنبې د سبيعه نور رشته دار موجود نه وو. دهغه خيال وو چه‌تر هغه وخت به دهغې رشته دار راشى او هغوى سره به خبره اوكړى نوشاند دا به ماسره په نكاح كولو راضى شى. (٢) سبيعه دحضرت نبى كريم ﷺ په خدمت كنبې حاضره شوه او وې وئيل چه‌خما وضع حمل اوشو آيا اوس ځه‌نكاح كولې شم ؟حضرت نبى كريم ﷺاوفرمائيل چه ته نكاح كولې شې.

قوله: فقال والله ما يصلح ان تنكحيه: دصحيح بخارى په ډيرو نسخو كنبې ((فقال))په ځائې ((فقال))دې ليكن صحيح ((فقالت))دمذكر صيغه ده،ضمير ابوالسنابل طرفته راجع دې .

په((ان تنكحيه)) كنبې((ان))مصدريه دى او بتاويل مصدر دې او دا جمله د((يصلح))فاعل دې.د ابوالسنابل مختلف نومونه روايتونو كنبې رازى ،عمرو ،عامر ، اصرم، عبدالله(٣)

د باب په دويم روايت كتاب المغازى كنبې‌تفصيل سره‌تير شوې دې (٤)دريم روايت كنبې دى ((ان سبيعة نفست))(نون ضمه او فاء په كسره سره))په معنى د ((ولدت)).

٣٨=بَاب قَوْلِ اللّٰهِ تَعَالَى وَالْمُطَلَّقَاتُ يَتَرَبَّصْنَ بِأَنْفُسِهِنَّ ثَلَاثَةَ قُرُوءٍ[البقرة: ٢٢٨]

وَقَالَ اِبْرَاهِيمُ فِيمَنْ تَزَوَّجَ فِي الْعِدَّةِ فَحَاضَتْ عِنْدَهُ ثَلَاثَ حِيَضٍ بَانَتْ مِنْ الْأَوَّلِ وَلَا تَحْتَسِبُ بِهِ لِمَنْ بَعْدَهُ وَقَالَ الزُّهْرِيُّ تَحْتَسِبُ وَهٰذَا احَبُّ اِلَى سُفْيَانَ يَعْنِي قَوْلَ الزُّهْرِيِّ

وَقَالَ مَعْمَرٌ يُقَالُ اَقْرَاَتْ الْمَرْاَةُ اِذَا دَنَا حَيْضُهَا وَاَقْرَاَتْ اِذَا دَنَا طُهْرُهَا وَيُقَالُ مَا قَرَاَتْ بِسَلًى قَطُّ اِذَا لَمْ تَجْمَعْ وَلَدًا فِي بَطْنِهَا

دمطلقات عدت په قرآن پاك كنبې مذكور آيت كنبې درې قروء خودلې شوې دې،په دې باندې دټولو اتفاق دې ليكن د((قروء))په‌تفسير كنبې اختلاف دې.

دحضرات حنفيه په نيز((قرء))دلته د حيض په معنى كنبې ده او هم دا د حضرت امام احمد بن حنبل رحمه الله صحيح قول دې،حضرات صحابه كرام رضي الله عنهم كنبې حضرت عمر بن الخطاب رضي الله عنه، حضرت على رضي الله عنه،حضرت عبدالله بن مسعود رضي الله عنه نه هم دا قول منقول دې.بلكه اثرم دحضرت امام احمد بن حنبل رحمه الله نه نقل كړى دى چه‌اكابر صحابه كرام رضي الله عنهم هم داقول دې .

حضرت امام شافعى رحمه الله او حضرت امام مالك رحمه الله فرمائى چه((قرء))د ((طهر)) په معنى

---

١) فتح البارى: ٥٩٢/٩).

٢) نوپه موطا كنبې روايت دې..... وكان اهلها غيبا،ورجا،اذا جاء اهلها ان يوشروه بها ... اوګورئ الموطا للامام مالک كتاب الطلاق باب عدة المتوفى عنها زوجها اذاكانت حاملا : ٥٨٩/٢).

٣) فتح البارى: ٥٩٠/٩).

٤) اوګورئ كشف البارى: كتاب المغازى ،باب من شهد بدرا : ١٤٥).

کښې دي، حضرات صحابه کرام رضي الله عنهم کښې حضرت عبدالله بن عمر رضي الله عنه، حضرت زید بن ثابت رضي الله عنه او حضرت عائشه رضي الله عنها نه هم دا قول منقول دې، د حضرت امام احمد بن حنبل رحمه الله نه یو روایت هم ددې مطابق دې. (١)

د حضرت امام بخاری رحمه الله رجحان: حضرت امام بخاری رحمه الله په باب کښې دحضرت ابراهیم نخعی چه کوم اثر نقل کړې دې، په هغې کښې اګر چه یو بله مسئله بیان شوې ده لیکن ددې اثر په ذکر کولو سره د حضرت امام بخاری رحمه الله رجحان او میلان دې طرفته معلومیږی چه دهغوی په نیز ((قرء)) دحیض په معنی کښې ده او هغه په دې مسئله کښې دحضرات حنفیه سره موافقت کوی، ځکه چه په دې اثر کښې دمطلقه عدت حیض شمیرلې شوې دې، طهر نه.

دحضرت ابراهیم نخعی داثر حاصل: حضرت ابراهیم نخعی رحمه الله داثر حاصل دادې چه یو مطلقه ښځې عدت کښې دننه بل واده اوکړو، لکه اوسه پورې لا ددې حیض نه وو تیر شوې چه دې بله نکاح اوکړه، دنکاح نه پس بل خاوند ورته هم طلاق ورکړو، اوس دړومبی خاوند عدت هم په دې باندې لازم شو او د دویم خاوند هم عدت په دې باندې لازم شو. د ړومبی خاوند عدت ختمیدو دپاره دوه حیضونه او د دویم خاوند د عدت دپاره درې حیضوه نه باقی وی. نو اوس چه کوم دوه حیضونه رازی هغه به دویم خاوند په حیض کښې شمیرلې شی یا نه؟ ابراهیم نخعی رحمه الله فرمائی چه دا دوه حیضونه به د دویم خاوند په عدت کښې نشی شمیرلې. خاوند عدت به شمیرلې شی. او د دویم خاوند دعدت دپاره دې نه پس مستقل درې مزید حیضونه به دا تیروی. لیکن امام زهری رحمه الله فرمائی چه دا دوه حیضونه به د دویم خاوند دعدت دپاره شمیرلې کیږی، مخکښې د دویم عدت پوره کیدو دپاره به صرف دیو حیض ضرورت وی. داشان ټول ځلور حیضونو سره به د دویم خاوند عدت تیر شی، د زهری رحمه الله دې قول لره ابوسفیان خوښ کړې دې او دحنفیه په نیز هم دا مسلك دې. د حضرت امام مالك رحمه الله یو روایت هم ددې مطابق دې. (٢) دحضرت ابراهیم نخعی رحمه الله داتعلیق ابن ابی شیبه موصولاً نقل کړې دې. (٣)

قوله: وقال معمر: اقرات المراة اذادنا حيضها واقرات اذادناه طهرها: ابو عبیده معمر بن مثنی فرمائی چه د ((اقرات)) استعمال په هغه وخت کښې هم کیږی چه کله دحیض زمانه رانزدې او په هغه وخت کښې هم کیږی چه کله زمانه د طهر رانزدې، حاصل دادې چه مذکوره لفظ دحیض او دطهردواړو دپاره استعمالیږی.

قوله: ویقال: ماقرات بسلاقط اذالم تجمع ولدافی بطنها: ((ماقرات بسلاط)) په هغه وخت کښې وئیلې کیږی چه کله ښځه شنډه وی او هغه په رحم کښې بچې نشی جمع کولې،

---

١) اوګورئ بدایة المجتهد، کتاب الطلاق، الباب الاول فی العدة الفصل الاول فی عدة الزوجات: ٨٩/٢).

٢) الابواب والترجم: ٨٣/٢، وفتح الباری: ٥٩٥/٩، وارشاد الساری: ٩٦/١٢).

٣) ارشادالساری: ٩٦/١٢).

معلومه شوه چه د((قرء))معنى جمع كولو راخي. حيض ته قرء په دې وجه اوونيلې شو چه په دې كښې دجمع شوې وينې خروج كيږى او طهر ته قرء ددې وجې وائى چه په دې كښې رحم كښې دننه وينه جمع كيږى، كتاب التفسير كښې په سورت نور كښې هم داجمله تيره شوې ده(١)

٣٩=بَاب قِصَّةِ فَاطِمَةَ بِنْتِ قَيْسٍ

وَقَوْلِ اللَّهِ: وَاتَّقُوا اللَّهَ رَبَّكُمْ لَا تُخْرِجُوهُنَّ مِنْ بُيُوتِهِنَّ وَلَا يَخْرُجْنَ إِلَّا أَنْ يَأْتِينَ بِفَاحِشَةٍ مُبَيِّنَةٍ وَتِلْكَ حُدُودُ اللَّهِ وَمَنْ يَتَعَدَّ حُدُودَ اللَّهِ فَقَدْ ظَلَمَ نَفْسَهُ لَا تَدْرِي لَعَلَّ اللَّهَ يُحْدِثُ بَعْدَ ذَلِكَ أَمْرًا أَسْكِنُوهُنَّ مِنْ حَيْثُ سَكَنْتُمْ مِنْ وُجْدِكُمْ وَلَا تُضَارُّوهُنَّ لِتُضَيِّقُوا عَلَيْهِنَّ وَإِنْ كُنَّ أُولَاتِ حَمْلٍ فَأَنْفِقُوا عَلَيْهِنَّ حَتَّى يَضَعْنَ حَمْلَهُنَّ إِلَى قَوْلِهِ بَعْدَ عُسْرٍ يُسْرًا [الطلاق:٦-٧].(٢)

حضرت امام بخارى رحمه الله د فاطمه بنت قيس واقعه تفصيل سره نه ده بيان كړې،ددې وجې چه ددوى دقصې روايات د حضرت امام بخارى رحمه الله د شرط مطابق نه دى. البته امام مسلم او امام ابوداود ددې قصه تفصيل سره بيان كړې ده.حضرت امام بخارى رحمه الله ددوى قصې طرفته اشاره كړې ده.

دحضرت فاطمه بنت قيس واقعه : حضرت فاطمه بنت قيس رضي الله عنها يو صاحب عقل وجمال والا ښځه وه.ابوعمرو بن حفص دې سره نكاح اوكړه،حضرت على رضي الله عنه چه كله حضرت نبى كريم ﷺ يمن ته اوليږلو نو ابوعمرو هم دوى سره لاړواو هغه خائې هغوى خپلې ښځې فاطمه ته دريم طلاق اوليږلو او خپل د تره زوئې حارث بن هشام ته ئې اوونيل چه فاطمه ته څه كهجورې او اوربشې وركړه،فاطمه ته دا كمې معلومې شوې او دحضرت نبى كريم ﷺ په خدمت كښې حاضره شوه او شكايت ئې اوكړو نوحضرت نبى كريم ﷺ هغې ته اوفرمائيل چه((ليس لك سكنى ولانفقة))(٣)او هغې ته ئې حكم اوكړو چه ته د ام شريك په كور كښې عدت پوره كړه.بيا ئې اوفرمائيل چه ام شريك لره څمونږ اصحاب زيات څى راځى نو ددې وجې ته دهغه خائې په خائې د عبدالله بن ام مكتوم په كور كښې عدت پوره كړه. څكه چه هغه نابينا سړې دې،هغه خائې كښې به ته آزادئى او بې تكلفئ سره اوسيږې. هركله چه ستا عدت پوره شى نو ماته اطلاع راكړه،نو عدت پوره كيدو باندې هغې حضرت نبى كريم ﷺ

---

١) اوګورئ كشف البارى،كتاب التفسير: ٤٦٤).

٢) (بيوتهن) مساكنهن التى يسكنها وهى بيوت الازواج (يخرجن) حتى تنقضى عدتهن (بفاحشة) زنا،فيخرجن لاقامة الحد عليهن وقيل : الفاحشة النشوز وسوء الخلق فيسقط حقهن بالسكنى (مبينة)) ظاهرة وثابتة . (حدودالله) احكام شرعه (امرا) رجعة . (اسكنوهن) اى المطلقات حتى تنقضى عدتهن ((من حيث سكنتم) من مكان سكناكم ونوعه (وجدكم) سعتكم وطاقتكم (تضاروهن) توذوهن (لتضيقوا عليهن) فى المسكن حتى يخرجن (اولات حمل) ذوات حمل حبالى (الى قوله) وتتمتها ﴿ فَإِنْ أَرْضَعْنَ لَكُمْ فَآتُوهُنَّ أُجُورَهُنَّ وَأْتَمِرُوا بَيْنَكُمْ بِمَعْرُوفٍ وَإِنْ تَعَاسَرْتُمْ فَسَتُرْضِعُ لَهُ أُخْرَى ۝ لِيُنْفِقْ ذُو سَعَةٍ مِنْ سَعَتِهِ وَمَنْ قُدِرَ عَلَيْهِ رِزْقُهُ فَلْيُنْفِقْ مِمَّا آتَاهُ اللَّهُ لَا يُكَلِّفُ اللَّهُ نَفْسًا إِلَّا مَا آتَاهَا سَيَجْعَلُ اللَّهُ بَعْدَ عُسْرٍ يُسْرًا ۝﴾

٣) فتح البارى: ٩/٥٩٧).

ته اطلاع ورکړه او وې وئیل چه ماته معاویه بن ابی سفیان او ابوجهم د نکاح پیغام لیږلې دې، حضرت رسول الله ﷺ اوفرمائیل چه ابوجهم خو خپله همسا دخپلې اوګې نه نشي کوزولې (ډیر سخت طبیعت والا دې)اومعاویه مفلس سړې دې، هغه سره مال نشته دې، ته اسامه بن زید سره نکاح اوکړه، نو دحضرت نبی کریم ﷺ په وینا سره فاطمه حضرت اسامه سره نکاح اوکړه. فرمائی چه الله ﷻ په هغې کښې داسې خیر واچولو چه ښځو به ماسره رشك کولو.(١)

د معتده مبتوته دنفقې او سکنی حکم : حضرت امام بخاری رحمه الله په دې باب کښې دراصل دمعتده مبتوته نفقه او سکنی مسئله بیان کړې ده یعنی هغه ښځه چه کومې ته طلاق بائن اوشو او هغه غیر حامله ده نو د عدت په دوران کښې ددې دخاوند د طرفنه نفقه اوسکنی به ملاویږی که نه، په دې کښې ا ختلاف دې.

مطلقه رجعیه ته خو په بالاتفاق د عدت په دوران کښې نفقه او سکنی ملاویږی، مطلقه رجعیه مبتوته که حامله ده نو دې ته به هم بالاتفاق دعدت په دوران کښې نفقه او سکنی ملاویږی، اختلاف دمطلقه مبتوته غیرحامله کښې دې.

① د حضرت امام احمد بن حنبل رحمه الله، امام اسحاق رحمه الله، حسن بصری رحمه الله او د ظاهریه په نیز معتده غیرحامله دعدت دوران کښې نه به ورته نفقه ملاویږی اونه سکنی.

② د حضرت امام ابوحنیفه رحمه الله، سفیان ثوری رحمه الله او د ابراهیم نخعی رحمه الله په نیز دې ته به دعدت په دوران کښې سکنی و نفقه دواړه ملاویږی حضرت عمر رضی الله عنه اود حضرت عبدالله بن مسعود رضی الله عنه نه هم دا قول منقول دې.

③ د حضرت امام مالك رحمه الله او د حضرت امام شافعی رحمه الله په نیزبه دې ته د عدت په دوران کښې سکنی ملاویږی البته نفقه به نه ملاویږی .(٢) او د حضرت امام بخاری رحمه الله رجحان هم دې طرفته معلومیږی ځکه چه هغه په باب کښې کوم روایت ذکرکړې دې دې هغې نه سکنی ثابتیږی او دنفقه د وجوب متعلق څه دلیل هغوی ذکر کړې نه دې ، د فاطمه بنت قیس واقعه نه استدلال کوی چه حضرت نبی کریم ﷺ دوی ته اوفرمائیل چه «لا نفقة لك ولا سكنى» ستا دپاره نه نفقه شته دې او نه سکنی شته دې.

دحضرت امام مالك رحمه الله او دحضرت امام شافعی رحمه الله مستدل د قران پاك آیت دې چه کوم حضرت امام بخاری رحمه الله دلته په ترجمة الباب کښې ذکر کړې دې ﴿أَسْكِنُوهُنَّ مِنْ حَيْثُ سَكَنتُم مِّن وُجْدِكُمْ وَلَا تُضَارُّوهُنَّ لِتُضَيِّقُوا عَلَيْهِنَّ وَإِن كُنَّ أُولَاتِ حَمْلٍ فَأَنفِقُوا عَلَيْهِنَّ حَتَّىٰ يَضَعْنَ حَمْلَهُنَّ﴾ یعنی دې مطلقه ښځو ته استوګنه او سکنی ورکړئی چه کوم ځائې کښې تاسو پخپله اوسیږئی دخپل طاقت مطابق اودوی ته ایذا مه ورکوئی چه تاسو په دوی باندې تنګی واچوئی او که دوی

---

١) صحیح مسلم، کتاب الطلاق، باب المطلقة البائن لانفقة لها : ١١١٤/٢، رقم الحدیث : ١٤٨).

٢) دمذاهبومذکوره دتفصیل دپاره اوګورئ الابواب والترجم : ٨٣/٢، وعمدة القاری: ٣٠٧/٢٠، وفتح الباری: ٦٠٠/٩، وبدایة المجتهد، کتاب الطلاق ،بیان احکام العدد: ٩٥/٢)

حاملوى نو په دوى باندې خرچ كوى تر دې پورې چه وضع حمل اوشى.

په دې آيت كريمه كښې الله ﷻ دسكنى حكم خو مطلق وركړې دې اودنفقه حكم ئې دحامله كيدو سره مقيد كړې دې، دحضرت امام شافعى رحمه الله په نيز چونكه مفهوم مخالفت حجت دې او ددې اعتبار كيږى ځكه چه هغه ددې آيت كريمه نه ثابتوى كه ښځه حامله وى نو دې ته به نفقه نه ملاويږى.(١)

دحضرت فاطمه بنت قيس قصې نه هم هغه داشان استدلال كوى چه په دې كښې دوه حكمونه دى ((لا نفقه لك ولا سكنى)) دسكنى حكم چونكه دقران كريم آيت ((اسكنوهن)) سره معارض دې ددې وجې ددې اعتبار به نه كيږى البته دنفقې حكم چونكه د آيت معارض نه دې ددې وجې ددې اعتبار به كيږى.

داحنافو دلائل: حضرات حنفيه هم دخپل مسلك دپاره دقران وحديث دآثارونه دلائل پيش كوى.

① په سورة بقره كښې ((وللمطلقات متاع باالمعروف حقا على المتقين)) په دې آيت كښې د ((مطلقات)) د رجعيه او مبتوته دواړو دپاره شامل دې، داشان د ((متاع)) لفظ دنفقه او دكسوه تولو دپاره شامل دې(٢)

② يو بل آيت كښې دمطلقات ذكر كوى اوفرمائى چه ((وعلى المولودله رزقهن وكسوتهن بالمعروف)) يعنى دوالد په ذمه ددې ښځو خوراك او لباس د ددستور مطابق دې دلته هم دمبتوته او د رجعيه كښې هيڅ فرق اونشو.

③ دارقطنى كښې حضرت جابر رضي الله عنه نه روايت دې چه حضرت نبى كريم ﷺ فرمائيلى دى چه ((المطلقات ثلاثا لها السكنى والنفقة))(٣)

تركومې چه دحضرت فاطمه بنت قيس د واقعې تعلق دې نو ددې جواب دادې چه د حضرت فاطمه حديث حضرت عمرفاروق رضي الله عنه، حضرت عائشه رضي الله عنها او حضرت اسامه بن زيد رد كړې وو (۴) د حضرت عمر فاروق رضي الله عنه مخكښې چه كله هغه حديث پيش كړې شو نو هغوى اوفرمائيل چه ((لا نترك كتاب الله وسنة نبينا بقول امراة لا ندرى حفظت او نسيت لها السكنى والنفقة))(٥)

يعنى كتاب او دخپل نبى سنت لره مونږ د يو ښځې د قول په وجه نشو پريخودې، معلوم نه دى چه دا خبره هغې ته صحيح ياده هم ده اوكه نه ده.

د حضرت عمر فاروق رضي الله عنه ددې حديث نه معلوميږى چه كتاب الله او سنت رسول ﷺ كښې مبتوته دپاره سكنى او نفقه دواړه دى. كتاب الله كښې دسكنى حكم خو صراحتًا موجود دې

---

١) فتح البارى: ٦٠٠/٩).

٢) تفسير ابن جرير الطبرانى : ٣٤٢/٢.(كذا فى ا لتكملة : ٢٠٢/١).

٣) سنن دار قطنى كتاب الطلاق : ٢١/٤.وانظر للتفصيل اعلاء ا لسنن باب ان المطلقة المبتوتة لها السكنى والنفقه : ١٠٤/١١).

٤) عمدة البارى: ٣٠٨/٢٠).

٥) اوګورئ صحيح مسلم (مع تكملة فتح الملهم) كتاب الطلاق باب المطلقة البائن لانفقة لها : ٢١٣/١).

ارشاد دي چه «واسکنوهن من حیث سکنتم» خو حنفیه په ددې آیت کریمه نه نفقه وجوب باندې هم څلورو طریقو سره استدلال کړې دې :

① سکنی یو مالی حق دې چه الله ﷻ تصریح سره دخاوند په ذمه واجب فرمائیلې دې. اودا حق مبتوته اورجعیه دواړو لره ثابت دی، دسکنی حق واجب کیدل د وجوب نفقه هم تقاضا کوی ځکه چه سکنی یو مالی حق کیدو په وجه دنفقې یو حصه ده نو کله چه سکنی واجب ده نو نفقه هم واجب کیدل پکار دی.

② په دې آیت کریمه کښې دی چه «ولاتضاروهن» یعنی دې مطلقه ښځو ته ضرر او تکلیف مه ورکوئی او په نفقه نه ورکولو کښې هم ضرر او تکلیف دې.

③ ددې جملې نه مخکښې جمله ده چه «لتضیقوا علیهن» او تنگی او تضییق چه څنگه سکنی کښې کیدیشی، داشان ترك نفقه کښې هم تنگی داخل ده.

امام جصاص رازی رحمه الله ددې آیت کریمه نه دنفقه دوجوب باندې مذکوره دریو طریقو سره استدلال کړې دې.(۱)

بعضې حضراتو ددې آیت کریمه نه دنفقه ثبوت باندې داشان استدلال کړې دې چه لفظ د «اسکنوهن» سره سکنی او نفقه دواړه ثابتیږی. «سکنی» خو واضح دی چه ددې لفظ منطوق دې او نفقه داشان ثابتیږی چه معتده حق زوج دپاره دعدت په دوران کښې د خاوند په کور کښې محبوسه وی او قاعده ده چه کوم سړې چه دچا دپاره محبوس اوسی، ددې نفقه ده په ذمه لازمیږی لکه قاضی عامة المسلمین دپاره محبوس کیږی نو ددې نفقه او وظیفه د عامة المسلمین بیت المال نه ادا کیږی. ددې قاعدې پیش نظر دمعتده نفقه دخاوند په ذمه کیدل پکاردی.

حاصل دا چه قران کریم کښې «اسکنوهن» نه صراحتًا دسکنی وجوب ثابت شو نو مذکوره قاعده دحبس نه نفقه پخپله واجب شوه. داشان چه گویا کتاب الله نه نفقه او سکنی د دواړو ثبوت اوشو.(۲)

④ بیا د حضرت عبدالله بن مسعود رضی الله عنه په قرات کښې «وانفقوعلیهن» اضافه ده. د هغوی قرات دې «اسکنوهن من حیث سکنتم وانفقوا علیهن من وجدکم»(۳) په دې قرات کښې دسکنی دحکم په شان دنفقې حکم هم صراحت سره دې. ممکن دی چه دحضرت عمر فاروق رضی الله عنه هم دا

---

۱) احکام القران للجصاص سورة الطلاق: ۳/ ۵۶۵).

۲) احکام القران للجصاص :۵۶۵،۵۶۶/۳ . قال ابن رشدی بدایة المجتهد : ۲/ ۹۵، امالذین اوجبولها السکنی والنفقة فصاروالی وجوب السکنی لها بعموم قوله تعالی : اسکنوهن من حیث سکنتم من وجدکم. وصارو الی وجوب النفقة لها لکون النفقة تابعة لوجوب الاسکان فی الرجعیة وفی الحامل وفی الزوجیة وبالجملة فحیثما وجبت السکنی فی الشرع النفقة).

۳) روح المعانی : ۱۳۹/۲۸ (سورة الطلاق).

قرات وى،نوبيا هغوى«لا ندع كتاب ربنا»اووئيل چه زمونږ درب په كتاب كښې د نفقه او سكنى دواړو ذكر شته دې.

اوس پاتې شو«وسنة نبينا»چه سنتو سره دنفقه ثبوت څنګه وى،هغه داشان دې چه امام طحاوى رحمه الله په شرح المعانى الاثار كښې هم دا روايت دحضرت ابراهيم نخعى رحمه الله په طريق دحضرت عمر فاروق رضي الله عنه نه نقل كړې دې . ددې په آخر كښې دحضرت عمرفاروق رضي الله عنه ارشاددې چه«سمعت رسول الله ﷺ يقول لها السكنى والنفقة»(١) په دې مرفوع حديث كښې صراحت سره دمبتوته دپاره دسكنى او نفقه دواړو دوجوب ذكر دې.

دابراهيم نخعى رحمه الله مراسيل حجت دى: دا امام طحاوى رحمه الله په دې روايت باندې اشكال كړې شوى دې چه دا منقطع ده. ځكه چه ابراهيم نخعى رحمه الله دحضرت عمرفاروق رضي الله عنه نه نقل كوى او هغوى دحضرت عمر رضي الله عنه په زمانه كښې موجودنه وو.

ددې جواب وركړې شوى چه د ابراهيم نخعى د اروايت ته به زيات نه زيات مرسل وئيلې كيږى اود ابراهيم نخعى رحمه الله مراسيل دحضرات محدثين نه معتبر او صحيح ګڼړلې شوى دى.

امام جرح وتعديل يحيى بن معين فرمائى چه«مراسيل ابراهيم احب الى من مراسيل الشعبى»(٢)

او دشعبى دمراسل متعلق عجلى فرمائى چه«ومرسل الشعبى صحيح»(٣)

حضرت عبدالله بن مسعود نه د شعبى مراسيل بالاتفاق صحيح دى. هغوى پخپله خپل معمول او اصول بيان كړى دى چه كله څه روايت دحضرت عبدالله بن مسعودنه ماته يو استاد نه ملاويږى نو څه دهغه استاد نوم اخلم اوهغه روايت بيانوم .او كله چه د ډير استاذانو نه ملاويږى نو څه ددې استاذانو نومونه نه اخلم بلكه نيغ په نيغ دا دحضرت عبدالله بن مسعود رضي الله عنه نه مرسل بيانوم .(۴)ددې وجې حافظ ابن رجب فرمائى چه حضرت عبدالله بن مسعود رضي الله عنه نه دحضرت ابراهيم نخعى رحمه الله مراسيل ددوى مسانيد نه زيات قوى او صحيح وى .(۵) دحضرت عبدالله بن مسعود رضي الله عنه په شان حضرت عمر رضي الله عنه نه هم ددوى ټول مراسيل درست دى.نو حافظ ابن عبدالبر په«التمهيد»كښې ددې خبرې تصريح كړې ده(۶) اومذكوره روايت دحضرت عمر رضي الله عنه نه دې .

او كه دا تسليم كړې شى چه دحضرت ابراهيم نخعى رحمه الله دا روايت منقطع كيدو په وجې سره حجت نه دې.بيا هم دحضرت عمر فاروق رضي الله عنه دا جمله چه«لاندع كتاب ربنا وسنة نبينا»په

---

١) شرح معانى الاثار: ٢/ ٣٥).
٢) تهذيب الكمال : ٢/ ٢٣٨،وتهذيب التهذيب : ١/ ١٧٧،وسر اعلام النبلاء : ٤/ ٥٢٢).
٣) خلاصة الخزرجى : ١٨٤).
٤) كتاب العلل للترمذى: ٢/ ٢٣٧ (فى اخر سننه).
٥) تعليقات تهذيب الكمال : ٢/ ٢٣٩) .
۶) التمهيد لابن عبدالبر باب بيان التديس ومن يقبل نقله ويقبل مرسد: ١/ ٣٧،٣٨).

صحت كنبې خوبهر حال چاته شك نشته دې او داصول حديث قاعده ده چه د يو صحابى وينا ((السنة كذا)) دحديث فرموع په درجه كنبې ده.(١)

بيهقى په دې باندې اشكال كړې دې چه د ((سنة نبينا)) الفاظ دابواحمد زبيرى تفردد دې ځكه چه ابواحمد دشيخ عمار بن زريق نه يحيى بن آدم هم دا روايت نقل كړې دې . ليكن هغوى د ((سنة نبينا)) الفاظ نه دى وئيلى او يحيى بن آدم زبيرى نه احفظ دى.

ليكن ماردينى جواب وركړې دې چه ديحيى او زبيرى په روايت كنبې تعارض نشته دې، ځكه چه زبيرى ديحيى مخالفت نه كوى بلكه يو اضافه ئې كړې ده چه دهغې نه ديحيى روايت خالى دې او زبيرى ثقه دې ،د ثقه زياتې اواضافه قبلولې شى . بيا زبيرى په دې اضافه كنبې متفرد هم نه دې بلكه مصنف بن ابى شيبه كنبې ددې شواهد او متابعات هم دى.(٢)

دحضرت فاطمه بنت قيس دواقعې جواب: تر كومې پورې چه د حضرت فاطمه بنت قيس رضي الله عنها دواقعې تعلق دې چه نو ددې جواب دادې چه هغوى ته سكنى او نفقه دمخصوص حالت په وجه نه ده وركړې شوې، سكنى خو يو په دې وجه ورنكړې شوه چه دهغې دخاوند كور په ويران ځائې كنبې وو، او هلته دهغې عدت تيرول مناسب نه وو، دويم دا چه هغه د ژبې نه لږه تيزه وه، چه دهغې په وجه دخُسرګنئ سره دهغې جوړښت نه راتلو. نو حضرت نبى كريم صلى الله عليه وسلم د قران پاك آيت ((ولا يخرجن الا ان ياتين بفاحشة مبينة)) باندې عمل كولو او هغه ئې بل ځائې ته منتقل كړه. آيت كريمه كنبې د ((فاحشة)) تفسير دحضرت ابن عباس رضي الله عنهما نه بدګوئى او زبان درازى منقول دې .(٣)

باقى پاتې شوه نفقه نو ددې آسان جواب دادې چه هر كله هغې ته سكنى ورنكړې شوه نو دنفقې هم هغه مستحق نه وه. ځكه چه نفقه خو د احتباس په وجه واجب كيږى . هر كله چه احتباس پاتې نشو نو نفقه هم پاتې نشوه.

او داهم وئيلې شى چه ددې خاوند دخپل وكيل په ذريعه څه كهجورې او اوربشې اوليږلې ليكن هغې دخپل حق نه كمې اوګنړلې او واپس ئې كړې نو ممكن دى چه دحضرت نبى كريم صلى الله عليه وسلم دقول ((لا نفقة لك)) كنبې دزائد نفقه نفى وى. چه دكومې هغې مطالبه كوله، مطلقًا دنفقې نفى نه ده .(٤)

باقى د ((وان كن اولات حمل)) مفهوم مخالف سره دحضرت شوافع نه چه كوم استدلال كړې دې، دهغې جواب دحضرات حنفيه دطرفه وركولې شى چه مفهوم مخالفت ځمونږ په نيزپه

---

١) عمدة القارى: ٣١١/٢٠، تكملة فتح الملهم : ١/ ٢٠٦).

٢) مصنف بن ابى شيبه : ٥/ ١٤٧ . ١٤٨).

٣) مصنف عبدالرزاق، كتاب ا لنكاح، باب الاان ياتين بفاحشة مبينة : ٦/ ٣٢٣، رقم الحديث : ١١٠٢٢).

٤) فلما كان سبب النقلة من جهتها كانت بمنزلة الناشرة فسقطت نفقتها وسكناها جميعا (احكام القران للجصاص : ٥٦٨/٣، من سورة الطلاق).

نصوص کښې حجت نه دې، او د ((اولات حمل)) دا قید، قید احترازی نه بلکه حامله ښځو لره په طورخاص ددې وجې ذکر اوفرمائیلو چه اکثر وختونو کښې دحمل موده اوږده وی، ددې وجې متنبه فرمائی که بالفرض موده دحمل اوږده شی نو بیا هم وضع حمل پورې نان نفقه دسابقه خاوند په ذمه به واجب وي.

دلیل دادې چه مذکوره آیت مطلقه رجعیه او مبتوته دواړولره شامل دې. اومطلقه رجعیه باندې دټولو اتفاق دې چه هغه غیر حامله وی نو بیا به هم هغې ته نفقه ملاوېږی. چه ددې نه معلوم شو چه مطلقه رجعیه په حق کښې ((وان کن اولات حمل)) د مفهمو مخالف اعتبار به چا هم نه کولې. لهذا دمبتوته په حق کښې ددې اعتبار نه دې پکار. (١)

[٥٠١٥] حَدَّثَنَا اسْمَاعِيلُ حَدَّثَنَا مَالِكٌ عَنْ يَحْيَى بْنِ سَعِيدٍ عَنِ الْقَاسِمِ بْنِ مُحَمَّدٍ وَسُلَيْمَانَ بْنِ يَسَارٍ انَّهُ سَمِعَهُمَا يَذْكُرَانِ انَّ يَحْيَى بْنَ سَعِيدِ بْنِ الْعَاصِ طَلَّقَ بِنْتَ عَبْدِ الرَّحْمٰنِ بْنِ الْحَكَمِ فَانْتَقَلَهَا عَبْدُ الرَّحْمٰنِ فَارْسَلَتْ عَائِشَةُ امُّ الْمُؤْمِنِينَ الَى مَرْوَانَ بْنِ الْحَكَمِ وَهُوَ امِيرُ الْمَدِينَةِ اتَّقِ اللّٰهَ وَارْدُدْهَا الَى بَيْتِهَا قَالَ مَرْوَانُ فِي حَدِيثِ سُلَيْمَانَ انَّ عَبْدَ الرَّحْمٰنِ بْنَ الْحَكَمِ غَلَبَنِي وَقَالَ الْقَاسِمُ بْنُ مُحَمَّدٍ اوَمَا بَلَغَكِ شَانُ فَاطِمَةَ بِنْتِ قَيْسٍ قَالَتْ لَا يَضُرُّكَ انْ لَا تَذْكُرَ حَدِيثَ فَاطِمَةَ فَقَالَ مَرْوَانُ بْنُ الْحَكَمِ انْ كَانَ بِكِ شَرٌّ فَحَسْبُكِ مَا بَيْنَ هٰذَيْنِ مِنَ الشَّرِّ

[٥٠١٦] حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ بَشَّارٍ حَدَّثَنَا غُنْدَرٌ حَدَّثَنَا شُعْبَةُ عَنْ عَبْدِ الرَّحْمٰنِ بْنِ الْقَاسِمِ عَنْ ابِيهِ عَنْ عَائِشَةَ انَّهَا قَالَتْ مَا لِفَاطِمَةَ الَا تَتَّقِي اللّٰهَ يَعْنِي فِي قَوْلِهَا لَا سُكْنٰى وَلَا نَفَقَةَ

[٥٠١٧] حَدَّثَنَا عَمْرُو بْنُ عَبَّاسٍ حَدَّثَنَا ابْنُ مَهْدِيٍّ حَدَّثَنَا سُفْيَانُ عَنْ عَبْدِ الرَّحْمٰنِ بْنِ الْقَاسِمِ عَنْ ابِيهِ قَالَ عُرْوَةُ بْنُ الزُّبَيْرِ لِعَائِشَةَ الَمْ تَرَىْ الَى فُلَانَةَ بِنْتِ الْحَكَمِ طَلَّقَهَا زَوْجُهَا الْبَتَّةَ فَخَرَجَتْ فَقَالَتْ بِئْسَ مَا صَنَعَتْ قَالَ الَمْ تَسْمَعِي فِي قَوْلِ فَاطِمَةَ قَالَتْ امَا انَّهُ لَيْسَ لَهَا خَيْرٌ فِي ذِكْرِ هٰذَا الْحَدِيثِ

وَزَادَ ابْنُ ابِي الزِّنَادِ عَنْ هِشَامٍ عَنْ ابِيهِ عَابَتْ عَائِشَةُ اشَدَّ الْعَيْبِ وَقَالَتْ انَّ فَاطِمَةَ كَانَتْ فِي مَكَانٍ وَحْشٍ فَخِيفَ عَلَى نَاحِيَتِهَا فَلِذٰلِكَ ارْخَصَ لَهَا النَّبِيُّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ (٢)

قوله: حدثنا اسماعیل: یحیی بن سعید دا روایت د قاسم بن محمد او سلیمان بن یسار دواړونه نقل کوی چه دوی د دواړو حضراتونه دا تذکره واوریده چه یحیی بن سعید

---

١) احکام القران: ٥٦٥/٣.

٢) الحدیث اخرجه البخاری ایضافی الطلاق باب قصة فاطمة بنت قیس رقم الحدیث: ٥٣٢٣، ٥٣٢٦، ٥٣٢٥، ٥٣٢٤، وباب المطلقة اذا حشی علیها فی مسکن زوجها ان یقتحم علیها او تبذو .. علی اهلها بفاحشة، رقم الحدیث: ٥٣٢٧، ٥٣٢٨، واخرجه ابوداود فی الطلاق باب فی نفقة المبتوتة: ١/ ٣١١).

العاص د عبدالرحمان بن الحكم لور (چه دهغې نوم عمره وو) ته طلاق ورکړو (دا دمشهور خليفه مروان بن الحكم وريره وه) عبدالرحمان خپله لور د خاوند كور نه منتقل كړه، په دې باندې ام المومنين حضرت عائشه رضي الله عنها دمدينې امير او د جينۍ تره مروان بن الحكم ته اووئيل چه دالله ﷻ نه ويريږئ او جينۍ د خاوند كور ته واپس كړه (چه هغه ځائې كښې عدت تير كړي) مراون د حضرت عائشه رضي الله عنها د خبرې څه جواب وركړو ؟ دا روايت د قاسم او سليمان ددوؤ حضراتو نه دې او د دواړو په روايتونو كښې د مروان جواب مختلف دې .دسليمان بن يسار په روايت كښې دى چه مروان حضرت عائشه رضي الله عنها ته اووئيل چه په دې سلسله كښې ماباندې (خما رور) عبدالرحمان غالب شو (او هغه خپله لور د خاوند دكور نه منتقل كړه) او د قاسم په روايت كښې دى چه مروان حضرت عائشه رضي الله عنها ته اووئيل چه آيا تاته د حضرت فاطمه بنت قيس واقعه معلوم نه ده ؟ . (چه هغه دخاوند كور نه منتقل شوې وه) حضرت عائشه رضي الله عنها اوفرمائيل چه ستا به هيڅ حرج نه وى كه ته د فاطمه حديث ذكر نه كړې. (مطلب دادې چه هغه واقعه ستا دپاره حجت نه ده ځكه چه د فاطمه يو ګز ژبه وه او دهغې به هر وخت څخر ګنې سره جنګ وو ،هغه دهغې د مخصوص حالت په وجه بيل كړې شوې وه او ددې وجې هغه واقعه ستا دپاره حجت نه ده) مروان بن الحكم اووئيل چه ((ان كان بك شر فحسبك ما بين هذا من الشر)) (١) په دې كښې ((بك)) د ((عند)) په معنى كښې ده يعنى كه ستاسو په نيز هلته شروو نو ددې دواړو په مينځ كښې هم شردې، مطلب دادې كه ته دا ګڼې هلته به هغې وخت نشو تيرولې. د خاوند په كور كښې هغه د شر اونزاع په وجه نشو اوسيدې نو ددې وجې هغه منتقل كړې شوې وه .نودلته هم د ښځې خاوند په مينځ كښې ډير شر او نزاع ده چه ددې په وجه دعبدالرحمان لور ديحيى بن سعيد كور نه منتقل كړې شوې ده . هلته دخروج او انتقال سبب كه نزع او شروو نو هغه سبب د لته هم دې.

دباب په دويم روايت كښې حضرت عائشه رضي الله عنها فرمائى چه فاطمه باندې څه اوشو؟ آيا هغه دالله ﷻ نه ويريږى نه چه وائى چه مطلقه ته به نه نفقه ملاويږى او نه سكنى.

دريم روايت كښې دى چه حضرت عروه رضي الله عنه حضرت عائشه رضي الله عنها ته اووئيل چه آيا تا دحكم فلانۍ نمسۍ نه وه ليدلې چه دهغې خاوند هغې ته طلاق بائن وركړې وو او هغه دكورنه وتلې ده. حضرت عائشه رضي الله عنها اووئيل چه هغې بداوكړل .عروه اووئيل آيا تا دفاطمه قول نه دې آوريدلې ((لا سكنى ولا نفقة)) نو حضرت عائشه رضي الله عنها اوفرمائيل چه ددې حديث په بيانولو كښې د فاطمه دپاره هيڅ ښيګړه نشته دې.

دعبدالرحمان بن ابى الزناد په روايت كښې اضافه ده چه حضرت عائشه رضى الله فاطمه ته په سختۍ سره اووئيل او ډير معيوب ئې اوګڼرلو او وې وئيل چه فاطمه په يو ويران مكان كښې وه . چه دهغې اطراف كښې به سړى ويريدل. په دې وجه حضرت نبى كريم ﷺ دې ته رخصت وركړو.

---

١) اى ان كان عندك ان سبب خروج فاطمة ماوقع بينهما وبين اقارب زوجها من الشر، فهذالسبب موجود .(فتح البارى: ٥٩٨/٩).

دحضرت عائشه رضی الله عنها مقصد دادې چه د فاطمه واقعه يو مخصوص واقعه ده او ديو خاص سبب په وجه دې ته دخاوند دکور نه دوتلو اجازت ورکړې شوې وو .دا عام قانون ګنړل او په استدلال کښې پيش کول درست نه دی.

قوله: وزاد ابن ابی الزناد عن هشام عن ابیه.: امام ابوداود دا موصولاً نقل کړې دې.«مکان وحش»(دواو فتحې سره) په معنی د ويران.ابن حزم اعتراض کړې دې چه عبدالرحمان بن ابی الزناد انتهائی ضعيف راوی دې. او دهغوی دا روايت باطل دې ليکن دهغوی دا خبره درست نه ده ،بيشکه ابوالزناد باندې بعضو ائمه جرح کړې ده ليکن هغه متروك الحديث نه دې بلکه يحيی بن معين رحمه الله فرمائی چه«انه اثبت الناس فی هشام ابن عروة»(١)او دهغوی دا روايت دهشام نه دې«فلله در البخاری ما اكثر استحضاره واحسن تصرفه فی الحديث والفقه»(٢)

٤٠-بَابِ الْمُطَلَّقَةِ إِذَا خُشِيَ عَلَيْهَا فِي مَسْكَنِ زَوْجِهَا أَنْ يُقْتَحَمَ عَلَيْهَا أَوْ تَبْذُوَ عَلَى أَهْلِهَا بِفَاحِشَةٍ

[٥٠١٨] حَدَّثَنِي حِبَّانُ اَخْبَرَنَا عَبْدُ اللَّهِ اَخْبَرَنَا ابْنُ جُرَيْجٍ عَنْ ابْنِ شِهَابٍ عَنْ عُرْوَةَ اَنَّ عَائِشَةَ اَنْكَرَتْ ذٰلِكَ عَلَى فَاطِمَةَ [ر:٥٠١٥].

ما قبل باب کښې حضرت امام بخاری رحمه الله ونيلی وو چه معتده بائنه دپاره سکنی به وی،اوس دلته دا ونيل غواړی که څه راپيښ شی چه دهغې په وجه هغه دخاوند د کورنه دعدت په دوران کښې منتقل کيدل غواړی نو هغه منتقل کيدشی.

عذر دا هم کيدشی چه مکان داسې ځائې کښې واقع دې چه هغه ديو اجنبی سړی يا دطلاق ورکونکی سړی دراتلو خطره وی چه د ښځې دپاره دضرر باعث کيدشی،او عذر دا هم کيدشی چه ښځه ګزژبې ده،خاوند اودده رشته داروسره هر وخت جنګونه کوی او دې پرې ژوند تنګ کړې دې .

دفاطمه بنت قيس متعلق دا دواړه خبرې نقل کړې شوی دی چه دهغې کور په ويران ځائې کښې وو او هلته يو سړې راتلې شو،امام ابو داود ددې ذکر موصولاً او حضرت امام بخاری رحمه الله تعليقًا کړې دې لکه څنګه چه مخکښې باب کښې تير شو او حضرت سعيد بن المسيب نه دامام نسائی دويم روايت کښې د دونمې خبرې ذکر دې. په دې کښې دحضرت فاطمه بنت قيس متعلق دی.«انها كانت لسنة»يعنی هغه ګز ژبې وه(٣)

---

١) فتح الباری: ٦٠٠/٩،ددوی وفات په ١٧٤ هجرئی کښې اوشو،اوګورئ طبقات ابن سعد : ٣٢٤/٧،ددوی حالات اوګورئ تهذيب الکمال : ٩٨/١٧،تاريخ البخاری الکبير: ٥/ الترجمه : ٩٩٧،وميزان الاعتدال :٢ الترجمه: ٤٩٠٨،وشذرات الذهب : ١/ ٢٨٤).

٢) تهذيب الکمال : ٩٨/١٧).

٣) فتح الباری: ٥٩٨/٩).

په ترجمة الباب کښي دی چه ((المطلقة اذا خشی علیها)) ((خشی)) د مجهول صیغه ده. او ددې نائب فاعل ((ان یقتحم علیها)) دې یعنی کله چه په دې باندې د چا راتلو ویره وی، د ((اقتحام)) معنی ده چه ((الهجوم علی الشخص بغیر اذن)) بغیر د اجازت نه چالره ورتلل، ((تبذوا)) د بذا نه دې. چه ددې معنی بدګوئی او زبان درازی رازی، بعضو نسخو کښي ((علی اهله)) دی ((ای اهل المطلق)) په دې صورت کښې د ((اهله)) ضمیر طلاق ورکولو والا طرفته ته راجع به وی، (۱)

((اذا خشی علیها او تبذو علی اهلها)) شرط دې او جزا محذوف ده تقدیر به وی ((تنتقل الی مسکن غیر مسکن الطلاق)) (۲) یعنی هغه بل چرته منتقل کیدیشی.

حضرت امام بخاری رحمه الله ددې باب تحت د حضرت عروه رضی الله عنه چه کوم روایت نقل کړې دې په هغې کښې دی چه ((ان عائشه انکرت ذالك علی فاطمة)) یعنی حضرت عائشه رضی الله عنها په فاطمه باندې ددې قول متعلق نکیر کړې دې د ((ذالك)) مشار الیه فاطمه بنت قیس قول ((لا نفقة ولا سکنی)) دې (۳)

د حضرت عروه رضی الله عنه داحدیث د رومبی باب په آخر کښې لږ په تفصیل سره تیر شوې دې د هغې په آخر کښې دی چه ((ان فاطمه کانت فی مکان وحش فخیف علی ناحیتها فلذالك ارخص لها النبی ﷺ)) او د نسائی روایت هم تیر شوې دې. په هغې کښې ((انها کانت لسنة)) الفاظ دی. حضرت امام بخاری رحمه الله ددې روایتونو د مجموعې نه ترجمة الباب ثابت کړې دې. او د نسائی والا حدیث چونکه د حضرت امام بخاری رحمه الله په شرط باندې نه وو ددې وجې هغه ئې په باب کښې شامل نه کړو. نو حافظ ابن حجر رحمه الله لیکی چه:

((وقد اخذ البخاری الترجمة من مجموع ما ورد فی قصة فاطمة فرتب الجواز علی الاحد الامرین اما خشیة الاقتحام علیها واما ان یقع منها علی اهل مطلقها فحش من القول)) (۴)

علامه کرمانی رحمه الله فرمائی چه:

((فان قلت لم یذکر البخاری ماشرط فی الترجمة من البذاء قلت علم من القیاس علی الاقتحام والجامع بینهما رعایة المصلحة وشدة الحاجة الی الاحتراز عنه)) (۵)

علامه قسطلانی رحمه الله فرمائی چه:

((وقال شارح التراجم ذکر فی الترجمة الخوف علیها، والخوف منها والحدیث یقتضی الاول وقاس الثانی علیه، ویویده قول عائشة لها فی بعض الطرق اخرجك هذا اللسان فکان الزیادة لم تکن علی شرطه فضمنها

---

۱) فتح الباری: ۶۰۱/۹، ارشاد الساری: ۱۰۰/۱۲).
۲) ارشاد الساری: ۱۰۰/۱۲).
۳) ارشاد الساری: ۱۰۱/۱۲).
٤) فتح الباری: ۵۹۹/۹).
۵) شرح الکرمانی: ۲۳٤/۱۹).

للترجمة قياسا»(۱)

مطلب دادې چه حضرت امام بخارى رحمه الله په ترجمة الباب كښې دمعتده دجواز خروج دپاره دوه علتونه بيان كړى دى.يو«الخوف عليها»يعنى په دې باندې دچا دراتلو ويره وى نو بالكل وتلې شى،دويم«الخوف منها»يعنى د دې د ژبې نه ويره وى نو هم بالكل تلې شى، ليكن روايت كښې صرف د ړومبى علت ذكر دى،د دويم روايت ذكر نشته دې. روايت باب كښې اګر چه د ړومبى علت هم ذكر نشته دې څکه چه هغه په دې ځائې كښې ډير مختصر دې. البته دې نه مخكښې والا باب په آخر كښې د مذكوره علت ذكر په دې روايت كښې دې.

او دويم علت تاسو دقياس نه هم ثابتولې شئ چه كله په دې باندې د چا د راتلو ويره د طلاق وركوونكى خاوند دكور نه دوتلو علت هم جوړيدشى.نو ددې د ژبان درازئى نه ويره هم خروج دجواز سبب جوړيدل پكار دى. او بعضې روايتونو كښې ددې دويم علت تصريح هم ده ليكن هغه روايات دحضرت امام بخارى رحمه الله په شرط باندې نه دى،ددې وجې هغه ئې ذكر نه كړل.

د معتده مطلقه دكور نه د وتلو حكم : دمعتد مطلقه د كور نه دوتلو باره كښې حضرات ائمه كرام كښې ا ختلاف دې.

① دحضرت امام مالك رحمه الله او حضرت امام شافعى رحمه الله او امام احمد رحمه الله په نيز مطلقه ښځه دعدت په دوران كښې دورځې دضرورت دپاره دكور نه وتلې شى.

② دحضرات حنفيه په نيز معتده مطلقه دكور نه بهر نه شى وتلې .(۲)

د حضرات ائمه استدلال د حضرت جابر رضى الله عنه روايت دې چه كوم امام مسلم او امام ابو داود نقل كړې دې .هغه فرمائى چه«طلقت خالتى فاردات ان تجد نخلها فزجرها رجل ان تخرج فاتت النبى صلى الله عليه وسلم فقال اخرجى،فجدى نخلك فانك عسى ان تصدقى او تفعلى معروفا»(۳) يعنى حضرت جابر رضى الله عنه فرمائى چه خما ترور ته طلاق وركړې شو نو هغې د (عدت په دوران) كښې غوښتل چه دخپل باغ ميوه پريكړې،هغې لره يوسړې دكور نه دوتلو نه منع كړه نو هغه حضرت نبى كريم صلى الله عليه وسلم لره راغله نوحضرت نبى كريم صلى الله عليه وسلم اوفرمائيل چه ته اوزه او دخپل باغ ميوه پريكولې شې. ډيرممكن دى چه ته هغه صدقه كړې يا په څه بل ښيګړه كښې ئې خرچ كړې. ائمه ثلاثه ددې حديث نه استدلال كوى او فرمائى چه مطلقه د عدت په دوران كښې دكور نه وتلې شى،لكه څنګه چه په روايت كښې دى.

حضرات حنفيه دقران پاك نه استدلال كوى،دالله جل جلاله ارشاد دې چه«ولايخرجن الا ان يأتين بفاحشة مبينة»يعنى هغه مطلقه ښځې دكورونو نه نشى وتلې مګر چه هغوى د يو واضحې برائى ارتكاب اوكړى. په دې آيت كښې دعموم نه استدلال كوى او فرمائى چه په دې كښې

۱) ارشادالسارى: ۱۰۱/۱۲).

۲) الابواب والتراجم : ۸۳/۲،وتكملة فتح ا لملهم،كتاب الطلاق،باب جواز خروج البائن : ۱/).

۳)صحيح مسلم،كتاب الطلاق،باب جواز خروج البائن : ۲/،وسنن ابى داود ،كتاب الطلاق:۲/)

تولې مطلقات صراحتاً دعدت ختمیدو پورې د کور نه دبهر وتلو نه منع کړې شوې دی. لهذا معتده مطلقه دکور نه بهر نشی وتلې.

باقي پاتې شو د حضرت جابر رضی الله عنه حدیث نو ددې جواب دادې چه هغه خبر واحد دې. او خبر واحد نه دکتاب الله تخصیص یا تقیید جائز نه دې. او ددې حدیث تاویل هم کولې شی چه هغه داحکام عدت دنزول نه مخکښې واقعه وی.

په دې باندې دلیل دې چه دحدیث راوی حضرت جابر رضی الله عنه خپله فتوی ددې حدیث خلاف ده. امام طحاوی رحمه الله د هغوی دا فتوی نقل کړې ده. دهغوی نه تپوس اوکړې شو چه معتده مطلقه او معتده د وفات دوران عدت کښې دکور نه نه شی وتلې. نوهغوی اوفرمائیل چه نشی وتلې.(۱)

د معتدة الوفات دنفقه او سکنی حکم: داټول تفصیل دمعتده مطلقه متعلق وو. تر کومې چه تعلق دې دمعتدة الوفات دنفقې او دسکنی نو ددې تفصیل په کتاب التفسیر کښې تیر شوې دې. معتدة الوفات د ورځې په وخت کښې د خپل کور نه بهر وتلې شی. او د احنافو په نیز معتدة الوفات (کونډهې.) دپاره نه نفقه شته او نه سکنی. حامله وی او که غیر حامله چونکه د زوج د انتقال نه پس ددې اموال ورثه منقول شو، لهذا د ورثه ته د مال نه به نفقه ادا کولې شی او نه سکنی.(۲)

دعلامه نووی رحمه الله مطابق دلته خو نفقه واجب نه ده که هغه حامله وی او که غیر حامله البته دسکنی دپاره نووی رحمه الله فرمائی چه ((والاصح عندنا وجوب السکنی))(۳)

حنابله په نیز که هغه غیر حامله وی نو نه نفقه شته دې او نه سکنی او که حامله وی نو دوه روایتونه دی یو روایت کښې حامله دپاره نفقه او سکنی نشته او بل روایت کښې حامله دپاره نفقه او سکنی شته دې ((کذا قال الموفق))(۴)

دمالکیه په نیز متوفی عنها زوجها دپاره نفقه نشته که حامله وی او که غیر حامله البته سکنی په دې صورت کښې ده چه کله کور د زوج ملکیت وی یا دکرایه وی او خاوند دوفات نه قبل کرایه اد کړې وی گنی نه ((کذا قال الباجی))(۵)

....

۱) شرح معانی الاثار کتاب الطلاق: ۲/).
۲) بدائع الصنائع: ۲۱۱/۳،و اوجز ا لمسالک: ۱۸۵/۱۰).
۳) الصحیح لمسلم مع شرح الکامل للنوی: ۱/ ۴۸۳).
۴) اوجز المسالک: ۱۸۵/۱۰،والمقنع فی فقه الامام احمد کتاب النفقات:۲۱۱/۳،والعدة شرح العدة للمقدسی: ۴۳۳،باب نفقه المعتدات والانصاف فی معرفة الراجع من الخلاف للمرداوی: ۳۶۹/۹،۳۶۸).
۵) اوجزالمسالک: ۱۸۵/۱۰،والفقه الاسلامی وادلته: ۶۵۹/۷،والشرح الصغیر للدردیر: ۲/ ۶۸۶،باب العدة والمنتقی شرح موطا للباجی: ۱۳۴/۴،وبلغة السالک لأقرب المسالک الصاری: ۱/ ۲۵۰).

۴۱=باب قول الله تعالی ولا یحل لهن أن یکتمن ما خلق الله في أرحامهن [ر: البقره : ۲۲۸] من الحیض والحبل

[۵۰۰۹] حدثنا سلیمان بن حرب حدثنا شعبة عن الحکم عن ابراهیم عن الاسود عن عائشة رضي الله عنها قالت لما اراد رسول الله صلی الله علیه وسلم ان ینفر اذا صفیة علی باب خبائها کئیبة فقال لها عقری او حلقی انك لحابستنا اکنت افضت یوم النحر قالت نعم قال فانفري اذا [ر: ۳۲۲].

دعدت تعلق دحیض او حمل سره دې، ددې وجې ښځې ته دحیض او حمل د کتمان اجازت نشته دې، په دې سلسله کښې هغه امین ده . امام حاکم په «مستدرك» کښې روایت نقل کړې دې «ان من الامانة ان ائتمنت علی فرجها» (۱) لهذا که ښځه دحیض او حمل متعلق څه خبره پیش کړي نو هغه به تسلیمولې شي، خو که معتده څه داسې خبره اووائي چه دعقل نه بالکل بهر وي او چه دهغې ښکاره دروغژن کیدل معلوم دی نو دې لره به معتبر نه شی گڼړلې .(۲)

قوله: حدثنا سلیمان .....: حضرت عائشه رضي الله عنها فرمائی چه حضرت نبی کریم ﷺ چه کله (حجة الوداع نه) دواپس تلو اراده اوکړه نو حضرت صفیه رضي الله عنها دخپلې خیمې دروازې سره خفه ولاړه وه (ځکه چه هغې ته په منی کښې دطواف زیارت کولو نه پس دمعذورئی ایام شروع شوی وو)حضرت نبی کریم ﷺ هغې ته اوفرمائیل چه آیا ته به مونږ لره منع کړې، یعنی آیا تا دنحر په ورځ یعنی د لسمې ذی الحجه طواف زیارت کړې دې، هغې اوفرمائیل چه آو . نو بیا حضرت نبی کریم ﷺ اوفرمائیل چه نو بیا خو څه هیڅ حرج نشته دې. (ځکه چه طواف وداع دحائضه دپاره ضروری نه دې).

ددې حدیث نه معلومیږی چه حیض وغیره سلسله کښې دښځې دقول اعتبار کیږی ځکه چه دحضرت نبي کریم ﷺ دحضرت صفیه رضي الله عنها د ایام بیمارئی دشروع کیدو په وجه د سفرد موخر کیدو اراده کړې وه، او دهغې نه هیڅ تحقیق اونه کړو چه واقعی دهغې ایام بیماری شروع شوی دی که نه، ددې تکذیب ئې اونکړو، معلوم شو چه په دې باره کښې به دښځې دقول اعتبار کولې شی.(۳)

داحدیث په کتاب الحج کښې «باب التمتع» لاندې تیر شوې دې .(۴)

قوله: فقال لها عقري او حلقی انك لحابستنا: ددې جملې ترکیب اولغوی تشریح کښې مختلف قولونه دی.

---

۱) فتح الباری: ۶۰۲/۹).
۲) فتح الباری: ۶۰۲/۹).
۳)فتح الباری: ۶۰۲/۹).
۴) ارشادالساری: ۱۰۲/۱۲).

① دابوعبیده او امام سیبویه په نیز ((عقرا : حلقا)) تنوین سره دوی او دا دواړه ((عقر)) او ((حلق)) مصدر دی. ترکیب کښې دا مفعول مطلق واقع دی. لکه څنګه چه ((سقیا، رعیا)) او ((جدعا)) الفاظ مفعول مطلق واقع کیږی . تقدیری عبارت دې ((عقرك الله عقرا)) الله ﷻ دې تا لره شنډ کړی . ((وحلقك الله حلقا)) الله دې ستا مرئی خرابه کړی، الله دې ستا حلق کښې تکلیف کړی.(۱)

② دعلامه زمخشری رحمه الله په نیز ((عقری)) او ((حلقی)) الف سره دی، او ترکیب کښې خبر واقع کیږی .مبتدا محذوف دی ((ای هی عقری)) یا ((انت عقری)) (۲)

③ د بعضو په نیز ((عقری)) او ((حلقی)) الف سره د ((فعلی)) په وزن مصدردی، په معنی د ((العقر والحلق)) لکه څنګه چه ((شکوی)) د ((شکو)) په معنی کښې مصدر دې.(۳)

دا اګر چه لغوی اعتبار سره بددعائیه الفاظ دی لیکن عام استعمال کښې د دې لغوی معنی مراد اخستې شی بلکه په طور دتعجب او تحیر دا الفاظ استعمالیږی .(۴) دلته هم په طور دتعجب او تحیر استعمال شوی دی.

٤٢= بَاب وَبُعُولَتُهُنَّ أَحَقُّ بِرَدِّهِنَّ [البقرة:٢٢٨] فِي الْعِدَّةِ وَكَيْفَ يُرَاجِعُ الْمَرْأَةَ إِذَا طَلَّقَهَا وَاحِدَةً أَوْ ثِنْتَيْنِ

[٥٠٢٠] حَدَّثَنِي مُحَمَّدٌ اخْبَرَنَا عَبْدُ الْوَهَّابِ حَدَّثَنَا يُونُسُ عَنِ الْحَسَنِ قَالَ زَوَّجَ مَعْقِلٌ اخْتَهُ فَطَلَّقَهَا تَطْلِيقَةً

[٥٠٢١] وحَدَّثَنِي مُحَمَّدُ بْنُ الْمُثَنَّى حَدَّثَنَا عَبْدُ الاعْلَى حَدَّثَنَا سَعِيدٌ عَنْ قَتَادَةَ حَدَّثَنَا الْحَسَنُ انَّ مَعْقِلَ بْنَ يَسَارٍ كَانَتْ اخْتُهُ تَحْتَ رَجُلٍ فَطَلَّقَهَا ثُمَّ خَلَّى عَنْهَا حَتَّى انْقَضَتْ عِدَّتُهَا ثُمَّ خَطَبَهَا فَحَمِيَ مَعْقِلٌ مِنْ ذَلِكَ انَفًا فَقَالَ خَلَّى عَنْهَا وَهُوَ يَقْدِرُ عَلَيْهَا ثُمَّ يَخْطُبُهَا فَحَالَ بَيْنَهُ وَبَيْنَهَا فَانْزَلَ اللَّهُ وَاذَا طَلَّقْتُمُ النِّسَاءَ فَبَلَغْنَ اجَلَهُنَّ فَلَا تَعْضُلُوهُنَّ الَى اخِرِ الْايَةِ فَدَعَاهُ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَرَا عَلَيْهِ فَتَرَكَ الْحَمِيَّةَ وَاسْتَقَادَ لِامْرِ اللَّهِ [ر:٤٢٥٥].

[٥٠٢٢] حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ حَدَّثَنَا اللَّيْثُ عَنْ نَافِعٍ انَّ ابْنَ عُمَرَ بْنِ الْخَطَّابِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا طَلَّقَ امْرَاةً لَهُ وَهِيَ حَائِضٌ تَطْلِيقَةً وَاحِدَةً فَامَرَهُ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ انْ يُرَاجِعَهَا ثُمَّ يُمْسِكَهَا حَتَّى تَطْهُرَ ثُمَّ تَحِيضَ عِنْدَهُ حَيْضَةً اخْرَى ثُمَّ يُمْهِلَهَا حَتَّى تَطْهُرَ مِنْ حَيْضِهَا فَانْ ارَادَ انْ يُطَلِّقَهَا فَلْيُطَلِّقْهَا حِينَ تَطْهُرُ مِنْ قَبْلِ انْ يُجَامِعَهَا فَتِلْكَ الْعِدَّةُ الَّتِي امَرَ اللَّهُ انْ تُطَلَّقَ

---

١) النهاية لابن الاثير: ٣/ ٢٧٣).
٢) مجمع بحار الانوار: ٣/٦٤٠).
٣) النهاية ٣/ ٢٧٣).
٤) مجمع بحار الانوار: ٣/ ٦٤٠).

لَهَا النِّسَاءُ وَكَانَ عَبْدُ اللَّهِ إِذَا سُئِلَ عَنْ ذَلِكَ قَالَ لِأَحَدِهِمْ إِنْ كُنْتَ طَلَّقْتَهَا ثَلَاثًا فَقَدْ حَرُمَتْ عَلَيْكَ حَتَّى تَنْكِحَ زَوْجًا غَيْرَكَ
وَزَادَ فِيهِ غَيْرُهُ عَنِ اللَّيْثِ حَدَّثَنِي نَافِعٌ قَالَ ابْنُ عُمَرَ لَوْ طَلَّقْتَ مَرَّةً أَوْ مَرَّتَيْنِ فَإِنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَمَرَنِي بِهَذَا [ر: ٢٦٢٥].

د طلاق نه درجوع مسئله: حضرت امام بخارى رحمه الله په دې باب كښې درجوع عن طلاق مسئله بيان كړې ده،كه يوسړى خپلې ښځې ته طلاق رجعى وركړو نو مدت كښې دننه كه هغه رجوع اوكړى نو د نوې نكاح ضرورت نشته دې اوكه عدت تير شو اوبيا هغه رجوع كول غواړى نو په دې صورت كښې عقدجديد او نوې نكاح به ضرورت وى. حضرت امام بخارى رحمه الله باب كښې دننه دحضرت عبدالله رضى الله عنه چه كوم حديث ذكر كړې دې په هغې كښې درجوع رومبې صورت مونډې شى يعنى ((رجوع فى العدت))او حضرت معقل بن يسار چه كوم حديث ذكركړې دې په هغې كښې درجوع دويم صورت مونډې شى يعنى((رجوع بعد العدت)) دعلماء په دې باندې اتفاق دې چه خاوند د طلاق رجعى وركولو نه پس عدت كښې دننه درجوع حق لرى. اګر چه ښځه ناخوښه وى او ده سره اوسيدل نه غواړى.(١)

د طلاق نه به څنګه رجوع كولې شى: حضرت امام بخارى رحمه الله په ترجمة الباب كښې مخكښې فرمائى چه ((وكيف يراجع المراة اذا طلقها...)) يعنى د طلاق نه به درجوع طريقه څه وى؟
د حضرت امام شافعى رحمه الله په نيز رجوع بالكلام به وى .خاوند به اووائى چه ما د طلاق نه رجوع اوكړه .د امام اوزاعى رحمه الله او حضرت امام مالك رحمه الله په نيز رجوع بالجماع به وى . حضرت امام مالك رحمه الله خو دنيت شرط هم لګوى چه خاوند به رجوع عن الطلاق نيت سره جماع اوصحبت اوكړى نو بيا به رجوع صحيح وى. دحنفيه په نيز رجوع قول اوعمل دواړه سره كيديشى.((جماع مس بالشهوة نظر الى فرجها بالشهوة))سره رجوع به اوشى.اګرچه ده درجوع كول قصدنه وى كړې.(٢) امام احمد نه يوقول د حضرت امام شافعى رحمه الله موافق او دويم قول د اوزاعى رحمه الله موافق منقول دې .

دباب لاندې حضرت امام بخارى رحمه الله چه كوم روايات ذكر فرمائيلى دى دا مخكښې تير شوى دى . رومبى روايت كښې دى چه((فحمى معقل من ذالك انفا))يعنى حضرت معقل(بفتح الميم وسكون العين وكسر القاف)دخودداريئ په وجه ددې نه منع كړې شو او هغوى دوباره خپلې خور ته ددې خاوند سره دنكاح كولو اجازت ورنكړو. ((حمى از باب سمع من حمى عن الشيئ)) اودريدل، حمايت كول،((انفا)) دهمزه اونون فتحې سره)خودارى .(٣)((واستقاد لامر الله))يعنى ده دالله ﷻ د حكم طاعت اوكړو.

---

١) فتح البارى: ٩/٤٠٦).
٢) فتح البارى: ٩/٤٠٦ . والابواب والترجم: ٢/٨٤).
٣) ارشادالسارى: ١٢/١٠٣).

٤٣=بَاب مُرَاجَعَةِ الْحَائِضِ

[٥٠٢٣] حَدَّثَنَا حَجَّاجٌ حَدَّثَنَا يَزِيدُ بْنُ ابراهِيمَ حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ سِيرِينَ حَدَّثَنِي يُونُسُ بْنُ جُبَيْرٍ سَأَلْتُ ابْنَ عُمَرَ فَقَالَ طَلَّقَ ابْنُ عُمَرَ امْرَأَتَهُ وَهِيَ حَائِضٌ فَسَأَلَ عُمَرُ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَأَمَرَهُ أَنْ يُرَاجِعَهَا ثُمَّ يُطَلِّقَ مِنْ قُبُلِ عِدَّتِهَا قُلْتُ فَتَعْتَدُّ بِتِلْكَ التَّطْلِيقَةِ قَالَ أَرَأَيْتَ إِنْ عَجَزَ وَاسْتَحْمَقَ [ر:٣٦٢٥].

كه يوسړى په زمانه دحيض كښې خپلې ښځې ته طلاق وركړونو دحضرت نبى كريم ﷺ ارشاد دې چه ده ته رجوع كول پكاردى. په دې باندې دټولو عالمانو اتفاق دې. البته ددې رجوع په شرعى حيثيت كښې اختلاف دې. د حضرت امام مالك رحمه الله او داود ظاهرى په نيز رجوع واجب ده. د حضرت امام احمد بن حنبل رحمه الله يوروايت ددې مطابق دې، او دحنفيه په نيز مختار هم دا دى. د حضرت امام شافعى رحمه الله په نيز رجوع مستحب ده، د حضرت امام احمد بن حنبل رحمه الله ظاهر مذهب هم ددې مطابق دې او حنفيه كښې قدورى دا مختار گرزولې دې، د دلائلو تفصيل دكتاب الطلاق په شروع كښې تير شوې دې.

حضرت امام بخارى رحمه الله خو د ((باب مراجعة الحائض)) ترجمه خو قائمه كړې ده ليكن وجوب اوعدم وجوب سره هغوى هيڅ بحث نه دې كړې.

٤٤=بَاب تُحِدُّ الْمُتَوَفَّى عَنْهَا زَوْجُهَا أَرْبَعَةَ أَشْهُرٍ وَعَشْرًا

وَقَالَ الزُّهْرِيُّ لَا أَرَى أَنْ تَقْرَبَ الصَّبِيَّةُ الْمُتَوَفَّى عَنْهَا الطِّيبَ لِأَنَّ عَلَيْهَا الْعِدَّةَ

[٥٠٢٤] حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ يُوسُفَ أَخْبَرَنَا مَالِكٌ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ أَبِي بَكْرِ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ عَمْرِو بْنِ حَزْمٍ عَنْ حُمَيْدِ بْنِ نَافِعٍ عَنْ زَيْنَبَ بِنْتِ أَبِي سَلَمَةَ أَنَّهَا أَخْبَرَتْهُ هَذِهِ الْأَحَادِيثَ الثَّلَاثَةَ قَالَتْ زَيْنَبُ دَخَلْتُ عَلَى أُمِّ حَبِيبَةَ زَوْجِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ حِينَ تُوُفِّيَ أَبُوهَا أَبُو سُفْيَانَ بْنُ حَرْبٍ فَدَعَتْ أُمُّ حَبِيبَةَ بِطِيبٍ فِيهِ صُفْرَةٌ خَلُوقٌ أَوْ غَيْرُهُ فَدَهَنَتْ مِنْهُ جَارِيَةً ثُمَّ مَسَّتْ بِعَارِضَيْهَا ثُمَّ قَالَتْ وَاللَّهِ مَا لِي بِالطِّيبِ مِنْ حَاجَةٍ غَيْرَ أَنِّي سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ لَا يَحِلُّ لِامْرَأَةٍ تُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ أَنْ تُحِدَّ عَلَى مَيِّتٍ فَوْقَ ثَلَاثِ لَيَالٍ إِلَّا عَلَى زَوْجٍ أَرْبَعَةَ أَشْهُرٍ وَعَشْرًا

قَالَتْ زَيْنَبُ فَدَخَلْتُ عَلَى زَيْنَبَ بِنْتِ جَحْشٍ حِينَ تُوُفِّيَ أَخُوهَا فَدَعَتْ بِطِيبٍ فَمَسَّتْ مِنْهُ ثُمَّ قَالَتْ أَمَا وَاللَّهِ مَا لِي بِالطِّيبِ مِنْ حَاجَةٍ غَيْرَ أَنِّي سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ عَلَى الْمِنْبَرِ لَا يَحِلُّ لِامْرَأَةٍ تُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ أَنْ تُحِدَّ عَلَى مَيِّتٍ فَوْقَ ثَلَاثِ لَيَالٍ إِلَّا عَلَى زَوْجٍ أَرْبَعَةَ أَشْهُرٍ وَعَشْرًا

قَالَتْ زَيْنَبُ وَسَمِعْتُ أُمَّ سَلَمَةَ تَقُولُ جَاءَتْ امْرَأَةٌ إِلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَتْ يَا رَسُولَ اللَّهِ إِنَّ ابْنَتِي تُوُفِّيَ عَنْهَا زَوْجُهَا وَقَدْ اشْتَكَتْ عَيْنَهَا أَفَتَكْحُلُهَا فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ

صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَا مَرَّتَيْنِ أَوْ ثَلَاثًا كُلُّ ذٰلِكَ يَقُولُ لَا ثُمَّ قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِنَّمَا هِيَ أَرْبَعَةُ أَشْهُرٍ وَعَشْرٌ وَقَدْ كَانَتْ إِحْدَاكُنَّ فِي الْجَاهِلِيَّةِ تَرْمِي بِالْبَعْرَةِ عَلَى رَأْسِ الْحَوْلِ قَالَ حُمَيْدٌ فَقُلْتُ لِزَيْنَبَ وَمَا تَرْمِي بِالْبَعْرَةِ عَلَى رَأْسِ الْحَوْلِ فَقَالَتْ زَيْنَبُ كَانَتِ الْمَرْأَةُ إِذَا تُوُفِّيَ عَنْهَا زَوْجُهَا دَخَلَتْ حِفْشًا وَلَبِسَتْ شَرَّ ثِيَابِهَا وَلَمْ تَمَسَّ طِيبًا حَتَّى تَمُرَّ بِهَا سَنَةٌ ثُمَّ تُؤْتَى بِدَابَّةٍ حِمَارٍ أَوْ شَاةٍ أَوْ طَائِرٍ فَتَفْتَضُّ بِهِ فَقَلَّمَا تَفْتَضُّ بِشَيْءٍ إِلَّا مَاتَ ثُمَّ تَخْرُجُ فَتُعْطَى بَعَرَةً فَتَرْمِي ثُمَّ تُرَاجِعُ بَعْدُ مَا شَاءَتْ مِنْ طِيبٍ أَوْ غَيْرِهِ سُئِلَ مَالِكٌ مَا تَفْتَضُّ بِهِ قَالَ تَمْسَحُ بِهِ جِلْدَهَا [ر: ١٢٢١، ٥٠٢٥].

«تحد» د «احداد» نه دے د «احداد» معنی ترک زینت او سوګ کولو رازی. «احداد» لغت کښې منع کولو ته وائی. او اصطلاح کښې معتده دوران عدت خپل ځان لره د زینت لکه خوشبو وغیره سامان نه منع کول. کونډه به د عدت په دوران کښې ځلور میاشتې لس ورځو پورې د زینت نه احتراز کول او دا سوګ کور په دې واجب دی، د حضرت حسن بصری رحمه الله او شعبی رحمه الله په نیز واجب نه دی لیکن د دوی قول شاذ دې.(١)

قوله: وقال الزهری: لا اری ان تقرب الصبیة الطیب لان علیها العدة: ابن شهاب زهری رحمه الله فرمائی چه ځه مناسب نه ګنړم چه کمسنه جنیئ (چه د هغې خاوند مړ شی) خوشبوته نزدې شی او خوشبو اولګوی د دې وجې چه په هغې باندې عدت شته دې.

که یو کمسنې او نابالغې جینئ خاوند مړشی نو د ائمه ثلاثه په نیز په دې باندې سوګ واجب دې، د حضرات حنفیه په نیز په دې باندې سوګ نشته دې.(٢)

حضرت امام بخاری رحمه الله د امام زهری رحمه الله تعلیق ذکر کوی او د آئمه ثلاثه تائید کوی «لان علیها العدة» نه چه کوم علت ذکر فرمائی هغه دا امام زهری رحمه الله د قول حصه نه ده بلکه حضرت امام بخاری رحمه الله ذکر فرمائیلې ده ځکه چه ابن وهب دا موصولاً نقل کړې ده. په دې کښې دا الفاظ نشته دې .(٣) حاصل دا دې چه چونکه چه په کمسن او نابالغه جینئ باندې عدت تیرول واجب نه دی د دې وجې سوګ تیرول هم په دې باندې واجب نه دې پکار.

حضرات حنفیه د روایت باب نه استدلال کوی، چه په هغې کښې «لا یحل لامراة تومن بالله والیوم الاخر......» په دې کښې د «امراة» لفظ وئیلې شوې دې چه د دې اطلاق په بالغه باندې کیږی په نابالغه جینئ باندې د «امراة» نه کیږی. د دې وجې نه نابالغه جینئ د سوګ تیرولو پابند نه ده.

د سوګ موده: د دې نه پس حضرت امام بخاری رحمه الله په باب کښې د حضرت حمید بن نافع په

---

١) فتح الباری: ٩/٦٠٧).
٢) فتح الباری: ٩/٦٠٦، الابواب والتراجم: ٢/ ٨٤).
٣) فتح الباری: ٩/٦٠٦).

واسطهٔ د حضرت زینب بنت ابی سلمه نه دړې روایتونه نقل کړی دی. یو روایت کښې د حضرت ام حبیبه، دویم روایت کښې د حضرت زینب بنت جحش او په دریم روایت کښې د ام المومنین حضرت ام سلمه ﷺ واقعه نقل کړې شوې ده. زینب بنت ابی سلمه، د حضرت نبی کریم ﷺ ربیبه او د ام المومنین حضرت ام سلمه(د اول خاوند نه) لور وه.(١)

هغه فرمائی چه څه د حضرت نبی کریم ﷺ زوجه حضرت ام حبیبه لره ورغلم په هغه وخت کښې چه کله د هغې د والد ابوسفیان انتقال اوشو. حضرت ام حبیبه ﷺ خوشبو راوغوښتله چه په هغې کښې د خلوق یا بل څیز زردی وه. اوی وجینئ ته ئې اولګوله. بیا هغې لاسونه په خپل رخسا ر باندې راښکل اووې وئیل چه په خدائې ماته د خوشبو ضرورت نشته دې لیکن ما د حضرت نبی کریم ﷺ نه دا آوریدلی دی چه کومه ښځه په الله ﷻ باندې او په ورځ د آخرت باندې ایمان لری د هغې دپاره جائز نه دی چه هغه د چا په مرګ باندې د دریو ورځو نه زیات سوګ اوکړی سوا د خاوند نه چه د هغه سوګ څلور میاشتې او لس ورځو پورې دې.

حضرت زینب ﷺ فرمائی چه څه حضرت زینب بنت جحش لره ورغلم او کله چه د هغې رور وفات شوې وو، هغې خوشبو راوغوښتله او د ائې استعمال کړه او وې فرمائیل چه په خدائې ماته د خوشبو ضرورت نشته دې مګر ما د حضرت نبی کریم ﷺ نه آوریدلی دی چه په منبر باندې ناست وو چه دیو ښځې دپاره چه هغه په الله ﷻ او په ورځ د قیامت باندې ایمان لری حلال نه دی چه په مړی باندې درې ورځو نه زیات سوګ اوکړی سوا د خاوند نه چه د هغه سوګ څلور میاشتې او لس ورځې پورې دې.

حضرت زینب بنت جحش فرمائی چه ما (د خپلې مور) ام سلمه ﷺ نه واوریدل چه وئیل چه یو ښځه د حضرت نبی کریم ﷺ په خدمت کښې حاضره شوه او عرض ئې اوکړو چه یارسول الله ﷺ! څما د لور خاوند مړ شوې دې او د هغې په سترګه کښې تکلیف دې نو آیا مونږ هغې له رانجه لګولې شو، حضرت رسول الله ﷺ دوه یا درې ځل اووئیل چه نه.

بیا حضرت نبی کریم ﷺ اوفرمائیل چه اوس خو د عدت موده څلور میاشتې او لس ورځې ده حالانکه د جاهلیت په زمانه کښې تاسو کښې یو ښځې به پوره یو کال پس به څپیاکې غورزولې کولې او (دې نه پس به د عدت نه بهر راوتله).

د جاهلیت د زمانې عدت : راوی د حدیث حضرت حمید وائی چه ما د زینب بنت ابی سلمه نه تپوس اوکړو چه د کال په پوره کیدو د څپیاکو غورزلو کولو به څه مطلب وو ؟ نو حضرت زینب اوفرمائیل چه کله به د یو ښځې د خاوند انتقال اوشو نو هغه به یو تنګې کوټې ته داخله شوه، خرابې جامې به واغوستلې او هیڅ خوشبو به ئې نه لګوله تر دې پورې چه یو کال به تیر شو. دې نه پس به دې لره یو څوپایا (خر، چیلئ، یا څه بل مارغه) راوستلې شو او په دې باندې به ئې خپل بدن او څرمن مخل، بیر کم به داسې کیدل چه په هغې باندې بدن او مخې او

---

١) زینب بنت ابی سلمة : وهی بنت ام سلمة زوج النبی ﷺ وهی ربیبة النبی ﷺ وزعم ابن التین انها لارواية لها عن رسول الله ﷺ کذا قال وقد ا خرج لهامسلم حدیثها کان اسمی برة فسمانی رسول الله ﷺ زینب الحدیث واخرجها البخاری حدیثا تقدم فی اوائل السرة النبویة (وانظر فتح الباری: ٦٠٦/٩).

مره نشي، بيا به هغه بهر راوتله، دې ته به ئې يو څپياكه وركړه او هغې به داغوزاره كړه، بيا به واپس شوه او خوشبو وغيره به ئې چه څه لګول به ئې اولګول (داشان به دهغې عدت مكمل شو).

حضرت امام مالک رحمه الله نه تپوس اوشو چه د ((تفتض به)) نه څه مراد دې نو هغوى به اوفرمائيل چه ددې معنى داده چه هغه ښځې به دې څناور سره خپله څرمن مخله.

قوله: انها اخبرته هذه الاحاديث الثلاثة: حضرت زينب بنت ابى سلمه حضرت حميد بن نافع ته درې احاديث اووئيل، په دې دريو واړو كښې ابتدائى دوه احاديث په كتاب الجنائز كښې تير شوى دى.(١)

قوله: لا يحل لامراة تومن بالله واليوم الاخر: حنفيه او مالكيه ددې نه استدلال كوى چه سوګ په مومنه باندې واجب دې، ذميه باندې نشته دې. ځكه چه دا حكم صرف مومنه دپاره شامل دې. د ذميه نه خاموش دې . او اشياء كښې اصل چونكه اباحت دې لهذا په ذميه باندې سوګ واجب نه دې، د شوافع په نيز ذميه باندې هم سوګ واجب دې.(٢)

قوله: على ميت: دمالكيه په نيز مفقود الخبر ښځه باندې سوګ تيرول شته دې، د جمهورو په نيز نشته دې، جمهور ددې لفظ نه استدلال كوى ځكه چه دمفقود الخبر وفات متحقق او يقينى نه دې. (٣)

قوله: الا على زوج: د خاوند نه علاوه په بل رشته دار باندې د دريو ورځو نه زيات سوګ كول درست نه دى، امام ابوداود په مراسيل كښې عمرو بن شعيب روايت نقل كوى چه په پلار باندې اووه ورځو پورې سوګ كولې شى ليكن هغه روايت مرسل دې .(۴)

قوله: اربعة اشهر وعشرا: دكونډې عدت څلور مياشتې او لس ورځې دې، په دې كښې حكمت دادې چه دبچى د كامل تخليق او نفخ روح مرحله شپږ وشلو ورځو تيريدو نه پس مكمل كيږى . څلور مياشتو كښې هره مياشت كه د ديرشو ورځووى نو دڅلورو مياشتو نه شپږ شلې ورځې جوړيږى. ليكن چونكه مياشت د يوكم ديرش ورځو هم وى ددې وجې لس ورځې احتياطاً وركړې شوى دى او څلور مياشتې لس ورځې مقرر شوى دى .(۵)

يو اشكال او دهغې جوابونه: په دې باندې د حضرت امام احمد بن حنبل رحمه الله يو اشكال كيديشى چه كوم دحضرت جعفر بن ابى طالب ښځې حضرت اسماء بنت عميس نه مروى

---

١) اوګورئ كتاب الجنائز باب احداد المراة على غير زوجها رقم الحديث : ١٨٠، ١٢٨٢، ص / ٢٥١). البته آخرى روايت دلته په ړومبى ځل ذكر شو.

٢) فتح البارى: ٩/٦٠٧).

٣) فتح البارى: ٩/٦٠٧).

٤) فتح البارى: ٩/٦٠٧).

٥) ارشاد السارى: ١٢/١٠۶).

دی. هغوی فرمائی چه د حضرت جعفر دشهادت نه پس حضرت نبی کریم ﷺ په دریمه ورځ مالره راغلو او وې فرمائیل چه نن نه پس ته سوګ مه کوه.(۱)

ددې نه دسوګ کول موده درې ورځې معلومیږی، ددې مختلف جوابونه ورکړې شوی دی.

① داحدیث شاذ دې ځکه چه دا دباب صحیح احادیث مخالف دې، ددې وجې معتبر نه دې.

② امام طحاوی رحمه الله فرمائی چه داحکم مخکښې وو، دې نه پس داحادیث باب منسوخ کړې شو.

③ په دې کښې چه کوم سوګ نه حضرت نبی کریم ﷺ منع فرمائیلې ده هغه عام سوګ نه وو بلکه حضرت اسماء دمعروف سوګ نه زیات مبالغې سره سوګ اوکړو چه د کومې نه منع کړې شوې وه.

④ بعضو وئیلی چه حضرت اسماء حامله وه. درې ورځې پس وضع حمل شوې وو او وضع حمل سره عدت پوره کیږی، ددې وجې هغه منع کړې شوې وه .(۲)

قوله: جاءت امراة الی رسول الله ﷺ: ددې ښځې نوم چه کومه دحضرت نبی کریم ﷺ په خدمت کښې حاضره شوې وه، دابن وهب په روایت کښې عاتکه بنت نعیم راغلې دې. البته ددې دلور نوم معلوم نشو. ددې دلور دخاوند نوم هم په دې روایت کښې مغیره مخزومی مذکور دې .(۳)

قوله: اشتکت عینها: «عینها» «اشتکت» دپاره فاعل هم کیدیشی، دده سترګه شکایت کوی، دشکایت نسبت په دې صورت کښې «عین» طرف ته مجاز به وی، او «عینها» مفعول به هم جوړیدیشی. «اشتکت» کښې ضمیر فاعل به وی یعنی هغه جینۍ د خپلې سترګې شکایت کوی. منذری رحمه الله دا دویم صورت راجح ګنړلې دې .او علامه حریری رحمه الله هم دا صورت صحیح اوګنړلو. نو هغه په «درة الغواص» کښې فرمائی چه «لا یقال اشتکت عین فلان والصواب ان یقال اشتکی فلان عینه لانه هو المشتکی لاهی» (۴)

«افنکحلها»: «نکحل» دنون په ضمه سره باب افعال نه دې په معنی درنجو لګولو یعنی آیا مونږ هغې ته سرمه لګولې شو.

قوله: کانت المراة اذا توفی عنها زوجها دخلت حفشا: «حفش» دحاء په کسره دفاء په سکون سره .وړوکې کور، تنګې کوټې ته وائی.(۵)

بعره پچی ته وائی.

---

۱) فتح الباری: ۶۰۸/۹).

۲) فتح الباری: ۶۰۹/۹).

۳) فتح الباری: ۶۰۹/۹_۶۱۰).

٤) ارشاد الساری: ۱۰۸/۱۲).

۵) فتح الباری: ۱۱۱/۹).

قوله: فقلما تفتض بشئ الا مات: دلته د«تفتض به»چه کوم لفظ استعمال شوې دې،دهغې مختلفې معنې بیان کړې شوی دی:

① دحضرت امام مالك حوالې سره دحدیث په آخر کښې تیر شوی دی چه ددې معنی دی «تمسح به جدها» یعنی هغه ښځه چه څناور سره خپل بدن مخی.

② ابن قتیبه هم ددې قریب قریب«افتضاض»تشریح کړې ده.هغه فرمائی چه ما په حجاز کښې دخلقو نه د«افتضاض»د معنې تپوس اوکړو نو وې وئیل چه«المعتدة کانت لاتمس ماء ولا تقلم ظفرا ولا تزیل ثم تخرج بعد الحول باقبح منظرثم تفتض ای تکسر ما هی من العدة بطائرتمسح به قبلها وتنبذه فلایکادیعیش بعد ماتفتض به»(١)

یعنی معتده به نه اوبو ته لاس لګولو او نه به ئې نوکونه اخستل،نه به ئې ویښته صفا کول، یو کال نه پس هغه به د تنګې کوټې بهر شوه او ډیر خراب صورت به ئې وو او د عدت پابندئی به ئې دیو مارغه په ذرعه ختمې کړې،داشان به ئې دې مارغه سره خپله شرمګاه اوچوله او بیابه ئې دا غوزوله،هغه مارغه به د«افتضاض»د دې عمل نه پس عام طورژوندې نه پاتې کیدو.

علامه خطابی رحمه الله فرمائی چه«افتضاض»د«فضضت الشئ»نه ماخوذ دې،چه ددې معنی ماتول رازی چونکه مارغه سره مذکوره عمل نه پس معتده دعدت دپابندئې ماتولې او ختمولې. ددې وجې دې ته«افتضاض»وائی .(٢) په«تفتض به»کښې باء سببیه دې.

③ بعضو وئیلی دی چه د«افتضاض»معنی په خوږو اوبو سره غسل کول دی.

د«تفتض»معنی ده هغه اوبو سره غسل کوی او د«فضة»چاندئی په شان چمکداره شی.نو امام اخفش فرمائی چه«افتضاض»د«فضة»نه ماخوذ دې.او ددې معنی د پاکیدو او نظافت حاصلولو ده. او امام خلیل فرمائی چه«فضفض»خوږو اوبو ته وائی او«افتضاض»غسل کول ته وائی.(٣)

چه کوم څناور سره معتده خپل بدن مخی هغه اکثر مری،ممکن دی چه دا د شیطان او جناتو اثر وی او دا هم کیدیشی چه دګندګئ په وجه ددې جسم کښې داسې جراثیم پیدا کیږی چه هغې سره څناور مړکیږی.یا ټول کال داشان اوسیدو سره ددې په جسم کښې داسې حرارت اوګرمی پیدا کیږی چه څناور دې سره مری.والله اعلم .

قوله: فتعطی بعرة: «تعطی»د«اعطاء»مضارع مجهول صیغه ده. ضمیر په دې کښې دننه نائب فاعل دې،او «بعرة»مفعول به دې .معتده ته څپیاکې ورکوی،اوهغه دا غورزوی .

---

١) فتح الباری: ٩/٦١٢).
٢) ارشاد الساری: ١٢/١٠٩).
٣) ارشاد الساری: ١٢/١٠٩).

د دې مقصد يا خو دې طرفته اشاره كول وو چه دې د څپياكې په شان دعدت كيفيت اوغوزولو. او يا دې طرفته اشاره وه چه دمشقت او تكليف دا حالت ددې دپاره د خاوند په حق كښې دتعظيم په وجه د بوج باعث نه وو بلكه د څپياكې په شان سپك وو، او يو قول دا هم دې چه معتده تفاولا به څپياكې غوزولې چه دا حالت دوباره كله دې طرفته رانشى.(١)

قوله: فدخلت على زينب ابنة جحش حين توفى اخوها: دا خبره په دويم روايت كښې ده چه زينب بنت ابى سلمه فرمائى چه څه ام المومنين حضرت زينب بنت جحش لره راغلم. كله چه ددې درور انتقال اوشو. د حضرت زينب بنت جحش درې رونړه وو. يو عبدالله بن جحش، دويم عبيدالله بن جحش اودريم عبد بن جحش، چه دده كنيت ابواحمد الاعمى وو.

عبدالله بن جحش خودلته مراد نه شى كيدې ځكه چه هغه په جنګ احد كښې شهيد شوې وو. او زينب بنت ابى سلمه په هغه وخت كښې بچې وو. اوپه دې حالت كښې حضرت زينب بنت جحش لره دتعزيت دپاره څنګه راتلې شى.

عبيدالله بن جحش هم مراد نشى اخستې. ځكه چه دې مرتد شوې وو او نصرانى مذهب ئې اختيار كړې وو، او په پنځمه هجرئى يا شپږمه هجرئى كښې په حبشه كښې دنصرانيت په مذهب انتقال شوې وو.

عبد بن جحش هم مراد نشى اخستې ځكه چه دده انتقال دخپلې خور حضرت زينب نه بعد شوې دې (اګر چه بعض حضرات هم دې مراد اخلى او وئيلې ئې دى چه دده انتقال مخكښې شوې دې).

بعض علماء ددې اشكال يو جواب دا وركوى چه درور نه عبيدالله بن جحش مراددې. هغه اګر چه مرتد شوې وو بيا هم رور وو. ددې وجې حضرت زينب ته ددې غم وو. خاص كر د نصرانيت په حالت دده وفات نو نور زيات غم وو ځكه حضرت زينب سوګ اوكړو. اودا هم كيديشى چه رورنه ددې علاتى يا رضاعى رور مراد وى.(٢)

٤٥=بَابُ الْكُحْلِ لِلْحَادَّةِ

[٥٠٢٥] حَدَّثَنَا اٰدَمُ بْنُ اَبِىْ اِيَاسٍ حَدَّثَنَا شُعْبَةُ حَدَّثَنَا حُمَيْدُ بْنُ نَافِعٍ عَنْ زَيْنَبَ بِنْتِ اُمِّ سَلَمَةَ عَنْ اُمِّهَا اَنَّ امْرَاَةً تُوُفِّىَ زَوْجُهَا فَخَشُوْا عَلٰى عَيْنَيْهَا فَاَتَوْا رَسُوْلَ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَاسْتَاْذَنُوْهُ فِى الْكُحْلِ فَقَالَ لَا تَكَحَّلْ قَدْ كَانَتْ اِحْدَاكُنَّ تَمْكُثُ فِىْ شَرِّ اَحْلَاسِهَا اَوْ شَرِّ بَيْتِهَا فَاِذَا كَانَ حَوْلٌ فَمَرَّ كَلْبٌ رَمَتْ بِبَعَرَةٍ فَلَا حَتّٰى تَمْضِىَ اَرْبَعَةُ اَشْهُرٍ وَعَشْرٌ وَسَمِعْتُ زَيْنَبَ بِنْتَ اُمِّ سَلَمَةَ تُحَدِّثُ عَنْ اُمِّ حَبِيْبَةَ اَنَّ النَّبِىَّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ لَا يَحِلُّ لِاِمْرَاَةٍ مُسْلِمَةٍ تُؤْمِنُ بِاللّٰهِ وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِ اَنْ تُحِدَّ فَوْقَ ثَلَاثَةِ اَيَّامٍ اِلَّا عَلٰى زَوْجِهَا اَرْبَعَةَ اَشْهُرٍ وَعَشْرًا [ر: ٥٠٢٤ وانظر: ٥٠٢٣].

---

١) فتح البارى: ٩/٦١٢).
٢) فتح البارى: ٩/٦٠٦).

[٥٠٢٦] حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ حَدَّثَنَا بِشْرٌ حَدَّثَنَا سَلَمَةُ بْنُ عَلْقَمَةَ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ سِيرِينَ قَالَتْ أُمُّ عَطِيَّةَ نُهِينَا أَنْ نُحِدَّ أَكْثَرَ مِنْ ثَلَاثٍ إِلَّا بِزَوْجٍ [ر: ٣٠٧].

«حاده» سوګ کولووالا ښځې ته وائي. دباب په ړومبی روايت کښې دی چه د يو ښځې خاوند وفات شو. خلقو ته دده سترګو فکر شو نو هغوی دحضرت نبی کریم ﷺ په خدمت کښې حاضر شو او د سرمې (رنجو) لګولو اجازت ئې اوغوښتلو. اوس حضرت نبی کریم ﷺ اوفرمائيل چه رانجه مه لګوه. (دجاهليت په زمانه کښې دعدت تيرولو دا طريقه وه چه) په تاسوکښې به يو ښځه په خرابه کوټه کښې اوسيده، کله چه به کال تير شو، بيا به يوسپې تيريدلو چه هغه به دې په څپياکو ويشتلو. (نوبيا به عدت ختميدو اوس په اسلام کښې سهولت ورکړې شو) لهذا کله پورې چه به څلور مياشتې لس ورځې تيرې نه شی نو ترهغه وخت پورې به رانجه نه لګوی. دا حديث ددې نه مخکښې هم تير شوې دې. «احلاس» د «حلس» «دحاء په کسره اولام په سکون سره» جمع ده، جامو او نری څادرته وائي. «اوشر بيتها» راوی ته شك دې چه «شر احلاسها» ئې وئيلې وو يا «شر بيتها» ئې وئيلې وو. دجامو او مکان دواړو صفت ده بيان کړو «فلاحتی تمضی ای فلا تکتحل حتی تمضی اربعة اشهر وعشرة ايام» (١)

چه کومې ښځې سوګ کوی د هغوی دپاره د رانجو لګولو حکم: حضرت امام بخاری رحمه الله په دې باب کښې دسوګ کولو والو ښځو د رانجو لګولو مسئله بيان کړې ده. په دې باندې خود ټولو ائمه اتفاق دې چه سوګ والا ښځې ته بغير دضرورت او حاجت نه رانجه لګول جائز نه دی. البته دضرورت په صورت کښې هم رانجه لګولې شی که نه. په دې کښې اختلاف دې.

① د ظاهريه په نيز دضرورت په وخت کښې هم سوګ والا ښځه رانجه نه شی لګولې، د حضرت امام بخاری رحمه الله رجحان هم دې طرفته معلوميږی. ځکه چه هغوی په باب کښې کوم حديث بيان کړې دې هغه د ظاهريه مستدل دې چه حضرت نبی کریم ﷺ په سترګه کښې دتکليف نه باوجود دې سوګ والا معتده ښځې ته د رانجو لګولو اجازت ورنکړو.

② دحضرت امام شافعی رحمه الله په نيز دضرورت په وخت کښې سوګ والا ښځه دشپې په وخت کښې رانجه لګولې شی. د ورځې نه. د حضرت امام مالك رحمه الله په يو روايت کښې هم ددې مطابق دی. دهغوی استدلال دحضرت ام سلمه رضی الله عنها ددې روايت نه دې چه کوم حضرت امام مالك رحمه الله او حضرت امام احمد بن حنبل رحمه الله او امام ابوداود ذکر کړې دې. دحضرت ام سلمه رضی الله عنها نه يو معتده د رانجو لګولو متعلق تپوس اوکړو نو هغوی جواب ورکړو «لاتكتحلی به الا من امر بد منه يشتد عليك فتكتحلين بالليل وتمسحينه بالنهار» اوبيا ئې اوفرمائيل چه ما دخپل خاوند ابو سلمه په وفات باندې داشان کړی وو. نو حضرت نبی کریم ﷺ فرمائيلی وو چه «فلا تجعليه الا بالليل وتنزعيه بالنهار» اوموطا کښې روايت دې چه «اجعليه بالليل وامسحيه بالنهار».

---

١) عمدة القاری: ٢١/٥.

③ دحضرات حنفيه په نيز دضرورت په وخت كښې سوګ كولو والا ښځې دورځې په وخت كښې رانجه لګولې شي او دشپې په وخت كښې هم . دحضرت امام مالك رحمه الله يو روايت هم ددې مطابق دې ((لان الضرورات تبيح المحظورات)).

دحديث باب جواب دا وركولې شي چه په دې كښې حضرت نبى كريم ﷺ د رانجو لګولونه منع كړې وه چه حضرت نبى كريم ﷺ په نيز ضرورت متحقق نه وو يا په دې وجه چه هغه بيمارى لره وه او يا په دې وجه چه ددې علاج رانجو لګولونه علاوه نورو څيزونو سره ممكن وو(١)

٤٦= بَاب الْقُسْطِ لِلْحَادَّةِ عِنْدَ الطُّهرِ

[٥٠٢٧] حَدَّثَنِي عَبْدُ اللَّهِ بْنُ عَبْدِ الْوَهَّابِ حَدَّثَنَا حَمَّادُ بْنُ زَيْدٍ عَنْ أَيُّوبَ عَنْ حَفْصَةَ عَنْ أُمِّ عَطِيَّةَ قَالَتْ كُنَّا نُنْهَى أَنْ نُحِدَّ عَلَى مَيِّتٍ فَوْقَ ثَلَاثٍ إِلَّا عَلَى زَوْجٍ أَرْبَعَةَ أَشْهُرٍ وَعَشْرًا وَلَا نَكْتَحِلَ وَلَا نَتَطَيَّبَ وَلَا نَلْبَسَ ثَوْبًا مَصْبُوغًا إِلَّا ثَوْبَ عَصْبٍ وَقَدْ رُخِّصَ لَنَا عِنْدَ الطُّهْرِ إِذَا اغْتَسَلَتْ إِحْدَانَا مِنْ مَحِيضِهَا فِي نُبْذَةٍ مِنْ كُسْتِ أَظْفَارٍ وَكُنَّا نُنْهَى عَنْ اتِّبَاعِ الْجَنَائِزِ[ر:٣٠٧].

په دې باب كښې حضرت امام بخارى رحمه الله د سوګ والا ښځې د حيض نه پاكيدو په وخت كښې قسط خوشبو داستعمالولو بيان كړې دې. حضرت ام عطيه فرمائى چه مونږ خلقو ته په يو مړى باندې د دريو ورځو نه زيات سوګ كولو نه منع كړې شوى يو. مګر خاوند باندې دڅلورو مياشتو او لسو ورځو پورې دسوګ كولو بيان شته دې. مونږ به نه رانجه لګول، نه به مو خوشبو لګوله. او نه به مو رنګ شوې جامه اغوستله البته د ثوب عصب اجازت وو. (د ثوب عصب تفصيل مخكښې رازى) كله چه مونږ نه به يو ښځه دحيض نه پاكه شوه او غسل به ئې اوكړونو د لږ شان قسط اظفار د استعمال مونږ ته اجازت وو او مونږ خلقو لره جنازې پسې د تلو نه منع كړې شوى وو.

((ننهى)) دمضارع مجهول صيغه ده، د اول نون په ضمه او هاء په فتح سره . ((رخص)) (بضم الراء وكسر الخاء)دماضى مجهول صيغه ده، ((نبذة)) په معنى د ((شئ قليل كست اظفار)) د اظفار د خائې نوم دې، صغانى فرمائى چه صحيح لفظ ظفار دې، چه عدن په ساحل باندې ديو ځائې نوم دې. (٢)

قوله: قَال ابوعبدالله القسط والكست مثل الكافور والقافور نبذة قطعة: حضرت امام بخارى رحمه الله فرمائى چه د قسط لفظ دقاف سره هم دې او كاف سره هم لكه څنګه چه كافور كاف او قاف دواړوسره استعماليږى. ((نبذة)) په معنى د ټكړې، لږ حصه .

---

١) دمذاهب مذكوره تفصيل دپاره اوګورئ الابواب والترجم : ٢/ ٨٤، وتكمله فتح الملهم: ١/ ٢٢٨، او اوګورئ فتح البارى: ٩/ ٦١٠).

٢) ارشاد السارى: ١١/ ١١٢).

٤٨= بَاب تَلْبَسُ الْحَادَّةُ ثِيَابَ الْعَصْبِ

[٥٠٢٨] حَدَّثَنَا الْفَضْلُ بْنُ دُكَيْنٍ حَدَّثَنَا عَبْدُ السَّلَامِ بْنُ حَرْبٍ عَنْ هِشَامٍ عَنْ حَفْصَةَ عَنْ اُمِّ عَطِيَّةَ قَالَتْ قَالَ لِي النَّبِيُّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَا يَحِلُّ لِامْرَاَةٍ تُؤْمِنُ بِاللّٰهِ وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِ اَنْ تُحِدَّ فَوْقَ ثَلَاثٍ اِلَّا عَلٰى زَوْجٍ فَاِنَّهَا لَا تَكْتَحِلُ وَلَا تَلْبَسُ ثَوْبًا مَصْبُوغًا اِلَّا ثَوْبَ عَصْبٍ

وَقَالَ الْاَنْصَارِيُّ حَدَّثَنَا هِشَامٌ حَدَّثَتْنَا حَفْصَةُ حَدَّثَتْنِي اُمُّ عَطِيَّةَ نَهَى النَّبِيُّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَلَا تَمَسَّ طِيبًا اِلَّا اَدْنٰى طُهْرِهَا اِذَا طَهُرَتْ نُبْذَةً مِنْ قُسْطٍ وَاَظْفَارٍ قَالَ اَبُو عَبْدِ اللّٰهِ الْقُسْطُ وَالْكُسْتُ مِثْلُ الْكَافُورِ وَالْقَافُورِ [ر: ٣٠٧].

په دې باب کښې حضرت امام بخاری رحمه الله دسوګ والا دښځې دپاره د ثیاب عصب استعمال اجازت بیان کړې دې. فرمائي چه سوګ والا ښځه دثیاب عصب استعمال کولې شي.

علامه سهيلى رحمه الله فرمائي چه عصب دیو وښو نوم دې. چه په یمن کښې کیږی .چه دې سره جامه رنګ کولې شی. دې جامو لره چه په وښو کښې رنګ کولې شی،ثياب عصب وئیلې شی . لیکن حافظ ابن حجر رحمه الله دې تشریح لره غریب ګڼړی.(١)

مشهور دی چه د ورېنې ریشلو نه پس دا تړلې شي او دې ته رنګ ورکولې شي . دې نه پس بیا دا پرانیزی او جوړوی ئې.په کوم کوم ځائې کښې چه په دې ورېنې کښې بندش وی هغه ځائې ته رنګ نه رسی. ددې نه چه کومه کپړه جوړیږی په هغې کښې زینت نه وی،ددې وجې دسوګ او داحداد په زمانه کښې داغوستلو اجازت دې .نو علامه ابن الاثير ليکې چه :

((العصب برود يمنية غزلها اى يجمع ويشد ثم يصبغ وينسج فياتى موشيا لبقاء ماعصب منه ابيض لم ياخذه صبغ يقال برد عصب وبرود عصب بالتنوين والاضافة وقيل هى برود مخططة والعصب الفتل فيكون النهى للمعتدة عما صبغ بعد النسج))(٢)

خلاصه دا ده چه سوګ والا ښځه د رنګينو جامو او ثوب مصبوغ داغوستلو نه مع کړې شوې ده. لیکن دا ممانعت ثیاب عصب لره شامل نه دی بلکه ممانعت دهغه جامو د استعمال نه دې چه د جوړېدو نه پس رنګ شوی وی. حالانکه ثیاب عصب جوړېدونه مخکښې په رنګ کښې اچولې شی.

په دويم روايت کښې دی چه((قال الانصاری))نه محمد بن عبدالله بن المثنى مراد دې چه د حضرت امام بخاری رحمه الله شیخ دې.

قوله: ولا تمس طيبا الا ادنى طهرها: يعنى سوګ والا ښځه خوشبونه شی استعمالولې، البته دطهر زمانې ته نزدې لږ شان قسط اظفار استعمالولې شی.

((الا ادنى طهره اى عند قرب طهرها))(٣)

---

١) فتح الباری: ٩/ ٦١٤).
٢) النهاية فى غريب الحديث والاثر لابن الاثير: ٣/ ٢٤٥).
٣) فتح البارى: ٩/ ٦١٥).

دسوګ والا ښځې دپاره دثیاب عصب داستعمال حکم : دسوګ والا ښځې دپاره د ثیاب عصب په استعمال کښې په حضرات فقهاء کرام کښې اختلاف دې.په دې خوا تفاق دې چه معتده به رنګینه او ښکلې جامه او زینت والا جامه نه استعمالوی.دثیاب عصب متعلق د حضرت امام شافعی رحمه الله صحیح قول دادې چه معتدة الوفات دپاره ددې استعمال حرام دې اوهم دا مسلك دحضرات حنفیه دې.

حضرت امام مالك رحمه الله فرمائی که جامه غټه وی،نرمه او نرئی نه وی نو بیا جائز دی لیکن که هغه نرمه او نرئی وی نو بیا ددې استعمال جائز نه دې.

حضرت امام احمد بن حنبل رحمه الله نه جواز او عدم جواز دواړه قسمه روایتونه منقول کړی دی لیکن دهغوی صحیح روایت د عدم جواز دې.(۱)

داسې معلومیږی چه عراق او کوفه وغیره کښې دثوب عصب ترقی یافته شکل تیار شوې وو.اودزینت په موقعو به دا استعمالیده . ددې وجې خمونږ فقهاء کرام دخپلې زمانې او علاقې مناسب سره دعرف مطابق معتده دپاره ددې استعمال ممنوع ګنړلې دې .حدیث کښې دی چه د ثوب عصب اجازت ورکړې شوې دې چه په هغه وخت کښې دیو ساده کپړه شمیرلې شوه.اودزینت دپاره به نشوه استعمالولې.

۴۸= بَابِ وَالَّذِينَ يُتَوَفَّوْنَ مِنْكُمْ وَيَذَرُونَ أَزْوَاجًا إِلَى قَوْلِهِ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرٌ [البقره : ۲۳٤]

[۵۰۲۹] حَدَّثَنِي إِسْحَاقُ بْنُ مَنْصُورٍ أَخْبَرَنَا رَوْحُ بْنُ عُبَادَةَ حَدَّثَنَا شِبْلٌ عَنِ ابْنِ أَبِي نَجِيحٍ عَنْ مُجَاهِدٍ وَالَّذِينَ يُتَوَفَّوْنَ مِنْكُمْ وَيَذَرُونَ أَزْوَاجًا قَالَ كَانَتْ هَذِهِ الْعِدَّةُ تَعْتَدُّ عِنْدَ أَهْلِ زَوْجِهَا وَاجِبًا فَأَنْزَلَ اللَّهُ وَالَّذِينَ يُتَوَفَّوْنَ مِنْكُمْ وَيَذَرُونَ أَزْوَاجًا وَصِيَّةً لِأَزْوَاجِهِمْ مَتَاعًا إِلَى الْحَوْلِ غَيْرَ إِخْرَاجٍ فَإِنْ خَرَجْنَ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ فِيمَا فَعَلْنَ فِي أَنْفُسِهِنَّ مِنْ مَعْرُوفٍ قَالَ جَعَلَ اللَّهُ لَهَا تَمَامَ السَّنَةِ سَبْعَةَ أَشْهُرٍ وَعِشْرِينَ لَيْلَةً وَصِيَّةً إِنْ شَاءَتْ سَكَنَتْ فِي وَصِيَّتِهَا وَإِنْ شَاءَتْ خَرَجَتْ وَهُوَ قَوْلُ اللَّهِ تَعَالَى غَيْرَ إِخْرَاجٍ فَإِنْ خَرَجْنَ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ فَالْعِدَّةُ كَمَا هِيَ وَاجِبٌ عَلَيْهَا زَعَمَ ذَلِكَ عَنْ مُجَاهِدٍ

وَقَالَ عَطَاءٌ قَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ نَسَخَتْ هَذِهِ الْآيَةُ عِدَّتَهَا عِنْدَ أَهْلِهَا فَتَعْتَدُّ حَيْثُ شَاءَتْ وَقَوْلُ اللَّهِ تَعَالَى غَيْرَ إِخْرَاجٍ وَقَالَ عَطَاءٌ إِنْ شَاءَتْ اعْتَدَّتْ عِنْدَ أَهْلِهَا وَسَكَنَتْ فِي وَصِيَّتِهَا وَإِنْ شَاءَتْ خَرَجَتْ لِقَوْلِ اللَّهِ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ فِيمَا فَعَلْنَ فِي أَنْفُسِهِنَّ قَالَ عَطَاءٌ ثُمَّ جَاءَ الْمِيرَاثُ فَنَسَخَ السُّكْنَى فَتَعْتَدُّ حَيْثُ شَاءَتْ وَلَا سُكْنَى لَهَا [ر:۴۲۵۷].

[۵۰۳۰] حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ كَثِيرٍ عَنْ سُفْيَانَ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ أَبِي بَكْرِ بْنِ عَمْرِو بْنِ حَزْمٍ

---

۱) دمذاهبو تفصیل دپاره اوګورئ الابواب والتراجم: ۲/ ۸۴ اوګورئ فتح الباری: ۹/ ۶۱۴).

حَدَّثَنِي حُمَيْدُ بْنُ نَافِعٍ عَنْ زَيْنَبَ بِنْتِ اُمِّ سَلَمَةَ عَنْ اُمِّ حَبِيبَةَ بِنْتِ اَبِي سُفْيَانَ لَمَّا جَاءَهَا نَعِيُّ اَبِيهَا دَعَتْ بِطِيبٍ فَمَسَحَتْ ذِرَاعَيْهَا وَقَالَتْ مَا لِي بِالطِّيبِ مِنْ حَاجَةٍ لَوْلَا اَنِّي سَمِعْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ لَا يَحِلُّ لِامْرَاَةٍ تُؤْمِنُ بِاللّٰهِ وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِ تُحِدُّ عَلَى مَيِّتٍ فَوْقَ ثَلَاثٍ اِلَّا عَلَى زَوْجٍ اَرْبَعَةَ اَشْهُرٍ وَعَشْرًا [ر:١٢٢١].

په دې باب کښې حضرت امام بخاری رحمه الله دمتوفی عنها زوجها دعدت مسئله بیان کړې ده. متوفی عنها زوجها دعدت باره کښې دوه آیتونه نازل شو. یو آیت دې چه ﴿وَالَّذِينَ يُتَوَفَّوْنَ مِنْكُمْ وَيَذَرُونَ اَزْوَاجًا يَتَرَبَّصْنَ بِاَنْفُسِهِنَّ اَرْبَعَةَ اَشْهُرٍ وَّعَشْرًا﴾ او دویم آیت دې چه ﴿وَالَّذِينَ يُتَوَفَّوْنَ مِنْكُمْ وَيَذَرُونَ اَزْوَاجًا وَّصِيَّةً لِّاَزْوَاجِهِمْ مَّتَاعًا اِلَى الْحَوْلِ غَيْرَ اِخْرَاجٍ﴾

په دې دواړو خبرو کښې دننه اختلاف دې اول خودا چه عدت د خاوند په کور کښې تیر کړې شی که نه؟ دویم دا چه موده څلور میاشتې لس ورځې ده یا یو کال؟.

رومبی آیت نه معلومیږی چه دعدت به دخاوند په کو رکښې تیروی «یتربص بانفسهن» کښې «تربص» نه «تربص فی لبیت الزوج» مراد دی. او مدت دعدت په دې کښې څلور میاشتې او لس ورځې دی او دویم آیت نه معلومیږی چه «تربص» یو کال پورې به وی او که وتل غواړی نو وتلې شی.

جمهور علماء چه په دوی کښې ائمه اربعه هم شامل دی دهغوی رائې داده چه «یتربصن بانفسهن اربعة اشهر» والا آیت ناسخ دې او «وَّصِيَّةً لِّاَزْوَاجِهِمْ مَّتَاعًا اِلَى الْحَوْلِ غَيْرَ اِخْرَاجٍ» والا آیت منسوخ شوې دې. اګر چه په تلاوت کښې ناسخ مقدم او منسوخ موخر دې.
مجاهد رحمه الله او عطاء دحضرت ابن عباس رضی الله عنه خلاف نقل کړی دی چه آیت الحول نه دې منسوخ. دوصیت حکم په آیت الحول کښې څلور میاشتې او لس ورځې عدت مقرر کیدونه پس راغلې دې. بیا زوجات ته اختیار ورکړې شوې دې که هغوی غواړی نو ددې وصیت نه استفاده کولې شی یا ددوی دمرضۍ خلاف استفاده کول نه وی نو نه دې وی، اوس دا اوګنړئی چه دلته درې څیزونه ذکر شو:

① متوفی عنهازوجها دپاره څلور میاشتې او لس ورځې دعدت واجب دی.
② متوفی عنها زوجها سکونت به په بیت زوج کښې لازم وی.
③ ازواج باندې وصیت واجب کیدل.

حضرت امام بخاری رحمه الله یو قول د حضرت مجاهد رحمه الله نقل کړو او یو د عطاء رحمه الله او دا دواړه حضرت ابن عباس رضی الله عنه شاګردان دی. نو ګویا هغوی دابن عباس رضی الله عنه رائې پیش کړې ده.

حضرت مجاهد رحمه الله وئیلی دی چه د «وَالَّذِينَ يُتَوَفَّوْنَ مِنْكُمْ وَيَذَرُونَ اَزْوَاجًا وَّصِيَّةً لِّاَزْوَاجِهِمْ» څلورو میاشتو او لسوورځو سره هیڅ تعلق نشته دې. آیت الحول کښې ازواج لره د دې پابند جوړ کړې شوی دی چه هغوی دې دزوجات دپاره نور د اووه میاشتو او شلو ورځو وصیت اوکړی. متاع او سکنی دپاره چه پوره کال شی. او زوجات ته دا اختیار ورکړې شوې دې چه هغوی

دې ددې وصيت مطابق بيت زوج كښې اوسيدل غواړى نو اوسيږى دې او كه اوسيدل نه غواړى نو نه دې اوسيږى.

عطاء وائى چه «وصية لازواجهم» والا آيت الحول كښې امور ثلاثه كښې امر ثانى منسوخ شويدې . اود ښځې دپاره په بيت زوج كښې عدت تيرول ضرورى پاتې نشو.عطاء وائى چه نه تر څلورومياشتو لس ورځو پورې په عدت كښې دخاوند په كور كښې اوسيدل ضرورى دى او نه په مدت وصيت كښې بيت زوج كښې سكونت اختياورل ضرورى دى. دعطاء په نيز څلور مياشتې لس ورځې دعدت حكم په خپل ځائې باقى دې.آيت الحول نازليدو سره سكونت فى بيت زوج وجوب ختم شو.نه مدت دعدت څلور مياشتې لس ورځې كښې وجوب باقى پاتې شو اونه مدت دوصيت اووه مياشتې شل ورځو كښې.

مجاهد رحمه الله مدت وصيت كښې خود ښځې د اختيار ذكركړې دې ليكن دعدت په موده كښې يعنى څلور مياشتې لس ورځو باره كښې مجاهد رحمه الله سكوت اختيار كړې دې.ليكن ظاهردادى چه دمجاهد رحمه الله په نيزهم چه څنګه مدت وصيت كښې ښځې دپاره بيت زوج كښې سكونت واجب نه دې داشان دعدت مدت څلور مياشتې او لس ورځو كښې هم سكونت فى بيت الزوج واجب نه دې،اګر چه هغوى ددې ذكر نه دې كړې ددې وجې چه كله مدت وصيت كښې چه كوم لوئې مدت دې سكونت فى الزوج ضرورى نه دې نو مدت عدت څلور مياشتې او لس ورځوكښې چه كوم وړوكې شان مدت دې دا سكونت ضرورى نه دې لهذا كه دا اومنلې شى چه مجاهد رحمه الله سكونت فى بيت الزوج لره مدت وصيت كښې ضرورى نه ګڼړى نه مدت عدت كښې نو بيا عطاء او مجاهد كښې اختلاف باقى پاتې نشو.

دې نه پس عطاء فرمائى چه د آيت ميراث نازليدو نه پس ښځې دپاره بيت زوج كښې د اوسيدلو ا ختيار ختم شو.نه هغه څلور مياشتې او لس ورځې مدت عدت كښې هلته پاتې كيديشى.اونه مدت وصيت اووه مياشتې اوشل ورځې هلته پاتې كيديشى. كه اوسيږى نو كرايه به وركوى. ميراث دې ته ملاؤ شو. رقم دې سره شته او اوسيدل غواړى نو كرايه دې وركړى بلكه آيت ميراث نه پس خو دا وصيت هم جائز نه ګڼړى. ځكه چه آيت تربص نزول كښې مقدم وو اوآيت الحول موخر وو مګر آيت الميراث ددې هم موخر دې لهذا هغه آيت الحول دپاره ناسخ دې.

په دې دريمه مسئله كښې هم آيت الحول آيت الميراث سره منسوخ شو، عطاء رحمه الله او مجاهد رحمه الله كښې اختلاف نشته دې دواړه ددې قائل دى.

ددې تفصيل نه معلوم شو چه د مجاهد رحمه الله اود عطاء رحمه الله بيان كښې دابن عباس رضى الله عنه مذهب بيان كولو كښې اختلاف نه دې ليكن دابن عباس رضى الله عنه په روايتونو كښې اختلاف واقع شوې دې،بعضې روايتونو نه عدم نسخ معلوميږى لكه څنګه چه حضرت امام بخارى رحمه الله نقل كړې دى.اوددې تفصيل ددوى په مخكښې پيش كړې شو.اوبعضو روايتونو كښې نسخ معلوميږى. علامه سيوطى رحمه الله درمنثور كښې فرمائيلى دى چه «اخرج ابوداود والنسائى والبيهقى من طريق عكرمة عن ابن عباس رضى الله عنه فى قوله «وَالَّذِينَ يُتَوَفَّوْنَ مِنكُمْ وَيَذَرُونَ أَزْوَاجًا ۖ وَصِيَّةً لِّأَزْوَاجِهِم مَّتَاعًا إِلَى

الْحَوْلِ غَيْرَ اِخْرَاجٍ» قال نسخ الله ذالك باية الميراث بما فرض الله لهن من الربع والثمن ونسخ اجل الحول بان جعل اجلها اربعة اشهر وعشرا»(١)

داشان رواياتو نه دحضرت ابن عباس رضي الله عنهما رائې دجمهورو موافق معلوميږي چه هغه آيت الحول د «اربعة اشهر وعشرا» والا آيت سره منسوخ مني.

٤٩=بَابُ مَهْرِ الْبَغِيِّ وَالنِّكَاحِ الْفَاسِدِ

وَقَالَ الْحَسَنُ اِذَا تَزَوَّجَ مُحَرَّمَةً وَهُوَ لَا يَشْعُرُ فُرِّقَ بَيْنَهُمَا وَلَهَا مَا اَخَذَتْ وَلَيْسَ لَهَا غَيْرُهُ ثُمَّ قَالَ بَعْدُ لَهَا صَدَاقُهَا

[٥٠٣١] حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ عَبْدِ اللهِ حَدَّثَنَا سُفْيَانُ عَنِ الزُّهْرِيِّ عَنْ اَبِي بَكْرِ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمٰنِ عَنْ اَبِي مَسْعُودٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ نَهَى النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَنْ ثَمَنِ الْكَلْبِ وَحُلْوَانِ الْكَاهِنِ وَمَهْرِ الْبَغِيِّ [ر:٢١٢٢].

[٥٠٣٢] حَدَّثَنَا آدَمُ حَدَّثَنَا شُعْبَةُ حَدَّثَنَا عَوْنُ بْنُ اَبِي جُحَيْفَةَ عَنْ اَبِيهِ قَالَ لَعَنَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الْوَاشِمَةَ وَالْمُسْتَوْشِمَةَ وَاٰكِلَ الرِّبَا وَمُوكِلَهُ وَنَهَى عَنْ ثَمَنِ الْكَلْبِ وَكَسْبِ الْبَغِيِّ وَلَعَنَ الْمُصَوِّرِينَ [ر:١٩٨٠]

[٥٠٣٣] حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ الْجَعْدِ اَخْبَرَنَا شُعْبَةُ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ جُحَادَةَ عَنْ اَبِي حَازِمٍ عَنْ اَبِي هُرَيْرَةَ نَهَى النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَنْ كَسْبِ الْاِمَاءِ [ر:٢١٦٣].

«بغى» دباء په فتحه او غين په كسره اوديا، په تشديد سره) بروزن فعيل زانيه ته وائى. دا د صفت صيغه ده. او د «بغاء» نه مشتق دې. چه ددې معنى دزنا ده. مذكر او مونث دواړو دپاره دا لفظ استعماليږي.

علامه كرمانى رحمه الله فرمائي چه ددې وزن دفعول دې، اصل كښې «بغوى» وو .واو ياء سره بدل كړې شواو ياء مناسبت سرد غين ته كسره وركړې شوه اود ياء په ياء كښې ادغام اوكړې شو.(٢)

په دې باب كښې حضرت امام بخارى رحمه الله درحقيقت په نكاح فاسد كښې دمهر مسئله بيان فرمائيل غواړي. ليكن دنكاح فاسد په سلسله كښې چونكه دوى سره څه روايت موجود نه دې. ددې وجې هغوى دمهر بغى روايت نه داستدلال كړې دې او ترجمه كښې «مهر بغى» اضافه كړې ده . چونكه نكاح فاسد كښې چه كومه وطى وى هغه هم يو قسم بغاء او زنا ده.

دنكاح فاسد ډير صورتونه دى لكه دګواهانو نه بغير نكاح، په زمانه دعدت كښې نكاح، نكاح موقت، دا دنكاح فاسد صورتونه دى.(٣)

«وقال الحسن اذا تزوج محرمة فرق بينهما ولها ما اخذت وليس لها غيره ثم قال بعد لها صداقها»

«محرمة» دميم په ضمه او د راء په تشديد سره «اى امراة محرمة عليه» د مستملى په روايت كښې «محرمة» دميم په فتحه او حاء په سكون سره او دراء په فتحه سره) دې، «اى ذا محرمة» يعنى ذى رحم محرمه بنځه(٤)

---

١) اوګورئ الدرالمنثور: ١/ ٣٠٩، وتعليقات لا مع الدارى: ٩/٢٦).
٢) فتح البارى: ٦١٧/٩، وعمدة القارى : ٩/٢١).
٣) عمدة القارى: ٩/٢١).
٤) عمدة القارى: ٩/٢١).

حضرت حسن بصرى رحمه الله فرمائى كه يوسړى يو ذى رحم محرم ښځې سره نكاح اوكړه او دې ته معلوم نه وو نومعلوميدونه پس د دواړو په مينځ كښې تفريق اوجدائى به راوستلې شى.
اوس پاتې شو دا چه دې ښځې ته به څه ملاويږى يا نه نودحضرت حسن بصرى رحمه الله دوه قولونه دى، يو قول دادې چه دې ته به صداق مسمى ملاويږى يعنى په نكاح كښې چه مهر مقرر شوې وو هغه به دې ته ملاويږى. «ولها ما اخذت» نه هم دا مراد دى او دويم قول دادې چه دې ته به مهر مثل ملاويږى ، «لها صداقها» يعنى «صداق مثلها» هم دا دواړه قولونه د جمهورو طرف ته هم منسوب دې. بعضو وئيلى دى چه «صداق مسمى» ملاويږى. اوبعضې فرمائى چه مهر مثل به ملاويږى. ابن بطال دا داكثرو علماء كرامو قول ګڼړلې دې .(١)

محرم سره دنكاح كولو حكم :دا صورت خو په هغه وخت كښې دې چه يوسړى په بې خبرئى كښې يو محرمې سره نكاح اوكړه، ليكن كه چا دقصده ددې خراب حركت ارتكاب اوكړو نو د داسې سړى په حكم كښې اختلاف فقهاء دې :

① دحضرت امام مالك رحمه الله، حضرت امام شافعى رحمه الله او حضرت حسن بصرى او په حنفيه كښې امام ابويوسف رحمه الله اود امام محمد رحمه الله په نيز داسې سړى باندې حدزنا جارى به وى.(٢)

② د حضرت امام احمد بن حنبل رحمه الله اود ا مام اسحاق په نيزذى رحم محرمې ښځې سره واده كولو والا سړې به قتل كولې شى او دده مال به ضبط كولې شى .(٣)

③ دابن حزم ظاهرى په نيزد پلار ښځې سره نكاح كولو والابه قتل كولې شى . ليكن باقى محارمو سره نكاح كولو والا باندې به حدزنا جارى كيږى.(۴)

④ دحضرت امام ابوحنيفه رحمه الله او حضرت سفيان ثورى رحمه الله په نيز په ده باندې به حدزنا نه جارى كيږى بلكه تعزيرا به ده ته سزا وركولې شى.(۵)

حضرت امام ابوحنيفه رحمه الله فرمائى چه «الحدود تندرئ بالشبهات» حدود دپاره قاعده دا ده چه هغه دشبهاتو په وجې سره ساقط كيږى اودلته «شبهة العقد» دې ددې وجې حدشرعى نه جارى كيږى البته سخته سزا به وركولې شى.(۶)

حضرت امام احمد بن حنبل رحمه الله د سنن ابى داود د روايت نه استدلال كوى، حضرت براء بن عازب رضى الله عنه فرمائى چه ځما خپل تره(ابوبرده بن نيار) سره ملاقات اوشو اودوى سره بيرغ وو. ما تپوس اوكړو چه چرته ځئى ؟هغوى اووئيل چه:

«بعثنى رسول الله ﷺ الى رجل نكح امراة ابيه فامرنى ان اضرب عنقه واخذ ماله» (٧)

حافظ ابن حجر رحمه الله په «الاصابة» كښې فرمائى چه نكاح كولو والا ددې سړى نوم منظور بن زبان او دښځې نوم مليكه بنت خارجه وو. ليكن په دې باندې اشكال كيږى چه منظور بن زبان خو دحضرت نبى كريم ﷺ نه پس ژوندې وو كله چه حديث كښې دى چه د مذكوره

---

١) فتح البارى: ٩/٦١٨).
٢) المحلى لابن حزم كتاب الحدود حكم القتل فيمن اعرس بامراة ابيه : ١٢/ ٢٠٠).
٣) بذل المجهود كتاب الحدود،باب فى الرجل يزنى بحريمه : ١٧/ ٤٢٣).
٤) المحلى لابن حزم: ١٢/ ٢٠٤).
٥) بذل المجهود: ١٧: ٤٢٣).
۶) بذالمجهود : ١٢/٤٢٢).
٧) سنن ابو داود كتاب الحدود،باب فى الرجل يزنى بحريمه: ٤/ ٤٥٥،رقم الحديث : ٤٤٥٧).

سړې د ښځې پريکولو حکم ورکړې شوې وو.(١)

بهر حال ددې روايت نه استدلال کوې او حضرت امام احمد بن حنبل رحمه الله فرمائی چه ذی رحم محرم سره نکاح کولو والا به قتل کولې شی.

علامه ابن حزم رحمه الله دقتل په دې حکم کښې مورد حديث سره خاص کړې دې چه «امرأة الاب» سره نکاح کولو صورت کښې خوبه قتل کولې شی ليکن دويم محارم کښې به نشی قتل کولې بلکه حدزنا به پرې جارې کيږي.(٢)

حضرت مولانا عبدالحی لکهنوی رحمه الله په يو رساله «القول الجازم فی سقوط الحد بنکاح المحارم» نوم سره تحرير فرمائيلې ده.او د حضرات حنفيه مسلک په دې کښې مدلل بيان کړې دې.

دا حديث په کتاب البيوع کښې «باب ثمن الکلب» لاندې تير شوې دې.(٣) سپي خرڅول او د دې قيمت اخستل د حضرت حسن بصری رحمه الله او حضرت امام شافعی رحمه الله او حضرت امام احمد بن حنبل رحمه الله په نيز حرام دی. حديث باب ددې حضراتو مستدل دې.

د حضرت ابراهيم نخعی، سحنون مالکی او حضرات حنفيه په نيز ثمن الکلب جائز دې . حديث کښې چه څنګه وارد شوی دی دا ددې حضراتو په نيز منسوخ شوی دی.(۴)

دويم روايت کښې دی چه حضرت نبی کريم ﷺ په واشمة «بدن کښې ستنې سره رانجه لګول والا» او مستوشمة «او بل لره ستنې سره رانجه لګولو والا» باندې او سود کوونکی او سود خورونکی باندې لعنت دې او د سپی قيمت او د زنا کمائی نه منع فرمائيلې ده او تصوير جوړونکی والو باندې لعنت دې.

دا حديث هم کتاب البيوع کښې «باب ثمن الکلب» لاندې تير شوې دې.(۵)

دريم روايت کښې دی چه حضرت نبی کريم ﷺ د «کسب اماء» د وينځو د کمائی نه منع فرمائيلې ده يعنی وينځو زنا اوکړه او چه کوم رقم ئې حاصل کړو د هغې نه ئې منع فرمائيلې ده. دا حديث هم په کتاب البيوع کښې تير شوې دې.(۶)

٥٠ = بَابُ الْمَهْرِ لِلْمَدْخُولِ عَلَيْهَا وَكَيْفَ الدُّخُولُ أَوْ طَلَّقَهَا قَبْلَ الدُّخُولِ وَالْمَسِيسِ

[٥٠٣٣] حَدَّثَنَا عَمْرُو بْنُ زُرَارَةَ أَخْبَرَنَا إِسْمَاعِيلُ عَنْ أَيُّوبَ عَنْ سَعِيدِ بْنِ جُبَيْرٍ قَالَ قُلْتُ لِابْنِ عُمَرَ رَجُلٌ قَذَفَ امْرَأَتَهُ فَقَالَ فَرَّقَ نَبِيُّ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بَيْنَ أَخَوَيْ بَنِي الْعَجْلَانِ وَقَالَ اللَّهُ يَعْلَمُ أَنَّ أَحَدَكُمَا كَاذِبٌ فَهَلْ مِنْكُمَا تَائِبٌ فَأَبَيَا فَقَالَ اللَّهُ يَعْلَمُ أَنَّ أَحَدَكُمَا كَاذِبٌ فَهَلْ مِنْكُمَا تَائِبٌ فَأَبَيَا فَفَرَّقَ بَيْنَهُمَا، قَالَ أَيُّوبُ فَقَالَ لِي عَمْرُو بْنُ دِينَارٍ فِي الْحَدِيثِ شَيْءٌ لَا أَرَاكَ تُحَدِّثُهُ قَالَ قَالَ الرَّجُلُ مَالِي قَالَ لَا مَالَ لَكَ إِنْ كُنْتَ صَادِقًا فَقَدْ دَخَلْتَ بِهَا وَإِنْ كُنْتَ كَاذِبًا فَهُوَ أَبْعَدُ مِنْكَ [ر: ٤٤٧١].

---

١) تعليقات بذل المجهود: ١٢/٤٢٢).
٢) المحلى لابن حزم: ١٢/٢٠٥).
٣) عمدة القاری: ٢١/٩).
٤) عمدة القاری: ٢١/٩).
٥) عمدة القاری: ٢١/١٠).
٦) عمدة القاری: ٢١/١٠).

د حضرت امام بخارى رحمه الله مقصد دادې چه دمدخول بها دپاره مهر واجب دې .دا مسئله متفق عليه ده چه كومه ښځه مدخول بها ده،ددې وجې مهر واجب دې. كه مهر مسمى دې او مخكښې نه مقرر دى نو هغه واجبدې كنى مهر مثل به واجب وى.

قوله: كيف الدخول:د دخول كيفيت اوددې حقيقت شرعيه تفصيل كښې حضرات فقهاء كرام كښې اختلاف دې.

حضرات حنفيه، حضرت امام احمد بن حنبل رحمه الله او يو روايت كښې حضرت امام مالك رحمه الله فرمائى چه دخول په حقيقت كښې خلوت صحيحه دې، كه ښځې سره دسړى خلوت اوشى، داشان چه څوك څه شرعى ياحسى مانع موجود نه وى نو داسې خلوت صحيحه به دخول ګڼړلې شى. دحضرت امام شافعى رحمه الله په نيز دخول نه مراد جماع ده.د حضرت امام احمد بن حنبل رحمه الله يو روايت ددې مطابق دې .(١)

حضرت امام احمد بن حنبل رحمه الله فرمائى كه دخول دخاوند په كور كښې وى نو هغه ځائې كښې به د ښځې قول معتبر وى. يعنى د اختلاف په صورت كښې خاوند د بينه او ګواهانو په ذريعه ثابتوى. اوكه ثابت نه كړې شى نو دښځې قول به مع اليمين معتبر وى. او كه دښځې په كور كښې دخول شوې وى نوهلته بهدزوج قول معتبروى.يعنى كهاختلاف شى نو ښځه به په بينه سره ثابتوى. كه نه وى نو قول د رجل مع اليمين به معتبر وى. اوبينه سره ثابتول څه مشكله خبره نه ده ځكه چهددوى په نيزد دخول نه مراد خلوت دې اوددې علم خلقو ته كيږى.

قوله: او طلقها قبل الدخول والمسيس:يعنى كه يو سړى دخول او مسيس نه مخكښې طلاق. وركړو نو ددې څه حكم دې؟دلته امام بخارى رحمه الله د دخول نه پس د «مسيس» لفظ ذكر كړې دې. اودا تاسو ته معلومه شوى دى چه دخول، مسيس، مس او جماع په يو معنى كښې مستعمل دى. حضرت امام بخارى رحمه الله د دخول نه پس د مسيس لفظ راوړى اودې خبرې طرفته اشاره كوى چه هغه د حضرت امام شافعى رحمه الله تائيد كوى ځكه چه دهغه په نيز دخول دجماع په معنى كښې دې.

دباب لاندې حضرت امام بخارى رحمه الله چه كوم حديث نقل كړې دې،د هغې په آخر كښې دى چه«ان كنت صادقا فقد دخلت بها»چه ددې نه معلوميږى چه مدخول بها دمهر حقداره وى.

٥١=بَابُ الْمُتْعَةِ لِلَّتِي لَمْ يُفْرَضْ لَهَا

لِقَوْلِهِ تَعَالَى ﴿لَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ إِنْ طَلَّقْتُمُ النِّسَاءَ مَا لَمْ تَمَسُّوهُنَّ أَوْ تَفْرِضُوا لَهُنَّ فَرِيضَةً﴾ إِلَى قَوْلِهِ ﴿إِنَّ اللَّهَ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ﴾ [البقرة: ٢٣٦،٢٣٧].

وَقَوْلِهِ ﴿وَلِلْمُطَلَّقَاتِ مَتَاعٌ بِالْمَعْرُوفِ حَقًّا عَلَى الْمُتَّقِينَ كَذَلِكَ يُبَيِّنُ اللَّهُ لَكُمْ آيَاتِهِ لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ﴾ [البقرة: ٢٤١،٢٤٢].

وَلَمْ يَذْكُرِ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي الْمُلَاعَنَةِ مُتْعَةً حِينَ طَلَّقَهَا زَوْجُهَا [ر: ٥٠٠٢].

[٥٠٣٥] حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ بْنُ سَعِيدٍ حَدَّثَنَا سُفْيَانُ عَنْ عَمْرٍو عَنْ سَعِيدِ بْنِ جُبَيْرٍ عَنِ ابْنِ عُمَرَ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ لِلْمُتَلَاعِنَيْنِ: حِسَابُكُمَا عَلَى اللَّهِ أَحَدُكُمَا كَاذِبٌ لَا سَبِيلَ لَكَ عَلَيْهَا قَالَ: يَا رَسُولَ اللَّهِ مَالِي قَالَ: لَا مَالَ لَكَ إِنْ كُنْتَ صَدَقْتَ عَلَيْهَا فَهُوَ بِمَا اسْتَحْلَلْتَ مِنْ فَرْجِهَا وَإِنْ كُنْتَ كَذَبْتَ عَلَيْهَا فَذَاكَ أَبْعَدُ وَأَبْعَدُ لَكَ مِنْهَا [ر: ٤٤٧١].

---

١) فتح البارى: ٦١٩/٩).

دا حديث بعينه هم دارنګک متن اوسند سره په کتاب التفسير کښې تير شوې دې.او هلته ددې تشريح‌هم تيره شوې ده.(١)
په دې باب کښې حضرت امام بخارى رحمه الله دمطلقه دپاره دمتعه مسئله بيانوى، متعه‌مطلقه ښځه درخصت کولو په وخت کښې څه ورکولو ته وائى. د حضرت امام‌ابوحنيفه رحمه الله په نيز دمتعه په طور لوپټه،څادراو جامه ورکول پکاردى.(٢)
په دې مسئله کښې د ائمه اربعه اختلاف دې.
① د حضرت امام مالك رحمه الله او حضرت امام احمد بن حنبل رحمه الله په نيز متعه مطلقًا واجب نه ده،که ښځه مدخول بها وى او که غير مدخول بها ،مهر مقرر شوې وى يا نه وى مقرر شوې.
② دحضرت امام شافعى رحمه الله په نيزمتعه هرې مطلقه دپاره واجب ده‌که مدخول بها وى او که غير مدخول بها وى،مهر مقرر شوې وى اوکه نه .
③ دحضرات حنفيه‌په نيزمتعه صرف‌دهغه‌مطلقه دپاره واجب ده چه غير مدخول بها وى او ددې دپاره مهر مقرر شوې نه وى،«ولايجمع المهرمع المتعة»(٣)
نو د ترجمة الباب‌آيت کښې دواړه‌قيدونه دى،«مالم تمسوهن اوتفرضوالهن فريضة»په دې کښې دواړه خبرې ذکر دى‌که هغه مدخول بهانه وى او ددې دپاره مهر تسميه نه وى شوې .
دې نه پس فرمائى چه حضرت نبى کريم ﷺ په لعان کښې دلعان کولو والا ښځې دپاره‌د متعه هيڅ تذکره نشته دې تر دې پورې چه‌ددې خاوندې دې ته طلاق ورکړې،حالانکه هغه ملاعنه مدخول بها وه،معلوم شو چه‌متعه صرف‌دهغه مطلقه دپاره ده چه‌غير مدخول بها وى.
دحنفيه او شافعيه په نيزملاعنه«لعان کولو والا ښځه»دمطلقه په حکم کښې ده«فتجب لى ما تجب للمطلقة»د مالکيه اوحنابله په نيزملاعنه دپاره متعه نشته دې.(۴)

....

وهذا آخر ما اردنا إيراده من شرح أحاديث كتاب فضائل القرآن وكتاب النكاح والطلاق من صحيح البخارى للشيخ المحديث الجليل سليم الله خان حفظه الله ورعاه ومتعنا الله بطول حياته وقد وقع الفراغ من تسويده وإعادة النظرفيه ، ثم تصحيح ملازم الطبع بيوم الأربعاء ٩ من ذى القعدة (١٤٣٠) هـ الموافق ١٥ فبرائر ٢٠٠٠ م والحمد لله الذى بنعمته تتم الصالحات وصلى الله على النبى الأمى وآله وصحبه وتابعيهم وسلم عليه وعليهم مادامت الأرض والسموات رتبه و راجع نصوصه وعلق عليه ابن الحسن العباسى عضو قسم التحقيق والتصنيف والأستاذ بالجامعة الفاروقية ، وفقه الله تعالى لإتمام باقى الكتب كما يحبه ويرضاه وهوعلى كل شئ قدير ،ولا حول ولا قوة إلا بالله العلى العظيم ، ويليه إن شاء الله شرح كتاب النفقات.

....

١) كشف البارى: كتاب التفسير: ٧٩،٨٠).
٢) المتعة جلباب ودرع وخمار واليه ذهب ابوحنيفه رحمه الله (عمدة القارى: ١١/٢١).
٣) الابواب والتراجم : ٨٥/٢، ٨٤،وعمدة القارى: ١١/٢١).
٤) الابواب والتراجم : ٢/ ٨٥).

مصادر و مراجع

الاتقان فی علوم القرآن جلال الدین سیوطی سهیل اکیڈمی، لاهور۔

اسد الغابة فی معرفة الصحابة عز الدین ابن الاثیر جزری دار الکتب العلمیة بیروت۔

الاصابه حافظ ابن حجر دالفکر بیروت۔

الاستیعاب علامه بن عبد البر دار الفکر بیروت۔

احکام القرآن علامه ابو بکر احمد بن علی جصاص دار الکتاب العربی بیروت۔

احکام القرآن محمد بن عبد الله: ابن العربی مالکی دار المعرفة بیروت۔

احکام القرآن مفتی محمد شفیع و مولانا ظفر احمد عثمانی ادارة القرآن کراچی۔

ارشاد الساری احمد بن محمد قسطلانی دار الکتب العلمیة بیروت۔

الاعلام خیر الدین زرکلی دار العلم للملایین۔

اعلاء السنن، مولانا ظفر احمد عثمانی ادارة القرآن کراچی۔

اعانة الطالبین سید ابو بکر المشهور بالسید بحری احیاء التراث العربی بیروت۔

الانصاف فی معرفة الراجح من الخلاف علاء الدین علی بن سلیمان مردوی دار احیاء التراث العربی۔

اوجز المسالک شیخ الحدیث مولانا زکریا صاحب رحمة الله علیه، اداره تالیفات اشرفیه، ملتان۔

اصول البزدوی ابو الحسن علی بن محمد البزدوی الصدف پبلشرز، کراچی۔

احسن الفتاوی مفتی رشید احمد ایچ ایم سعید، کراچی۔

الاشباه والنظائر علامة ابن نجیم ادارة القرآن کراچی۔

الابواب والتراجم مولانا محمد زکریا ایچ ایم سعید، کراچی۔

امداد الاحکام مولانا ظفر احمد عثمانی مکتبه دار العلوم، کراچی۔

آپ بیتی مولانا محمد زکریا مکتبة الشیخ کراچی۔

البحر المحیط محمد بن یوسف ابو حیان مالکی اندلسی دار الفکر بیروت۔

البدر الساری مولانا بدر عالم میرٹھی خضر راه بک ڈپو، دیوبند۔

بیان القرآن حضرت مولانا اشرف علی تهانوی مطبع مجتبائی، دہلی۔

البحر الرائق شیخ زین العابدین ابن نجیم ایچ ایم سعید کمپنی، کراچی۔

بدایة المجتهد ابن رشد قرطبی مصطفی البابی، مصر۔

بدائع الصنائع علامه علاء الدین بن مسعود کاسانی ایچ ایم سعید کمپنی، کراچی۔

البرهان فی علوم القرآن بدر الدین محمد بن عبد الله زرکشی دار المعرفة، بیروت۔

بلغة السالک لاقرب المسالک احمد بن محمد الصاوی مالکی مطبعه مصطفی البابی، مصر۔

تذکرة الحفاظ شمس الدین ذهبی دار احیاء التراث العربی۔

تیسیر مصطلح الحدیث محمود بن احمد طحان مکتبه دار التراث، کویت۔

تهذیب التهذیب حافظ ابن حجر دار صادر بیروت

تقریب التهذیب حافظ ابن حجر دار الرشد، حلب۔

تاریخ بغداد احمد خطیب بغدادی دار الکتاب العربی بیروت۔
تاریخ بخاری کبیر ، امام بخاری دار الکتب العلمیة بیروت۔
تغلیق التعلیق حافظ ابن حجر المکتب الاسلامی۔
تدریب الراوی جلال الدین سیوطی مکتبہ علمیة مدینہ منورہ۔
التقریب امام نووی مکتبہ علمیہ ، مدینہ منورہ۔
تعلیقات لامع الدراری شیخ الحدیث مولانا زکریا صاحب مکتبہ امدادیہ ، مکہ مکرمہ۔
تعلیقات البخاری مصطفی دیب بغا دار ابن کثیر ، بیروت۔
تکملة فتح الملهم مولانا محمد تقی عثمانی مکتبہ دار العلوم کراچی
تفسیر کبیر امام فخر الدین رازی مکتب الاعلام الاسلامی ، ایران۔
تفسیر عثمانی علامہ شبیر احمد عثمانی مجمع الملک فهد ، سعودی عرب۔
تفسیر ابن جریر حافظ ابن جریر طبری دار المعرفة ، بیروت۔
تفسیر ابن کثیر اسماعیل ابن کثیر دار الفکر بیروت۔
التعلیق الصبیح مولانا محمد ادریس کاندھلوی مکتبہ عثمانیہ ، لاهور۔
التلخیص الحبیر حافظ ابن حجر دار نشر الکتب الاسلامیہ ، لاهور۔
تعلیقات تهذیب الکمال ڈاکٹر بشار عواد مؤسسة الرسالة ، بیروت۔
تلخیص مستدرک حاکم شمس الدین ذهبی دار الفکر بیروت۔
تعلیقات هدایه مولانا عبد الحی لکهنوی قدیمی کتب خانہ کراچی۔
تفسیر مدارک عبد الله بن احمد نسفی دار احیاء الکتب العربیہ ، مصر۔
التعلیق علی جامع الاصول عبد القادر الارناؤوط دار الفکر بیروت۔
التعلیق المغنی علی سنن الدار قطنی شمس الحق دار نشر الکتب الاسلامیہ ، لاهور۔
تبیین الحقائق علامہ عینی ادارۃ القرآن ، کراچی۔
الجامع لاحکام القرآن محمد بن احمد قرطبی دار الفکر بیروت۔
جامع المسانید علامہ خوارزمی
جامع الاصول مبارک بن احمد قرطبی دار الفکر بیروت۔
حاشیة صحیح البخاری ، احمد علی سهارنپوری قدیمی کتب خانہ کراچی۔
حاشیة صحیح البخاری ، ابو الحسن محمد بن عبد الهادی سندهی قدیمی کتب خانہ کراچی۔
الحاوی الکبیر علی بن محمد بن حبیب ماوردی دار الفکر بیروت۔
حلیة الاولیاء ابو نعیم اصبهانی دار الفکر بیروت۔
حاشیة علوم الحدیث نور الدین عتر دار الفکر بیروت۔
خلاصة الخزرجی علامہ صفی الدین خزرجی دار الفکر بیروت۔
خصائل نبوی شرح شمائل ترمذی مولانا محمد زکریا مکتبة الشیخ بهادر آباد کراچی۔
دلائل النبوة ابو نعیم اصبهانی دار النفائس

دلائل النبوۃ احمد بن الحسین بیہقی مکتبہ اثریہ، لاہور۔
الدر المختار، محمد بن علی حصکفی ایچ ایم سعید کمپنی، کراچی۔
الدر المنثور جلال الدین سیوطی مؤسسۃ الرسالۃ، بیروت۔
روح المعانی ابو الفضل محمود آلوسی مکتبہ امدادیہ، ملتان۔
الروض الانف عبد الرحمن بن عبد اللہ سہیلی مکتبہ فاروقیہ، ملتان۔
زاد المعاد علامہ ابن القیم مؤسسۃ الرسالۃ۔
زہر الربی امام سیوطی قدیمی کتب خانہ، کراچی۔
سنن ابن ماجہ محمد بن یزید: ابن ماجہ دار الکتب المصری قاہرہ۔
سنن نسائی احمد بن شعیب نسائی ادارہ تالیفات اشرفیہ، ملتان۔
سنن ابی داؤد سلیمان بن اشعث ابو داؤد، دار احیاء السنۃ النبویۃ۔
سنن دار قطنی علی بن عمر دارقطنی دار نشر الکتب الاسلامیہ، لاہور۔
سیر اعلام النبلاء شمش الدین بن محمد ذہبی مؤسسۃ الرسالۃ۔
السیرۃ الحلبیۃ علی بن برہان الدین حلبی المکتبۃ الاسلامیۃ، بیروت۔
سیرۃ ابن ہشام ابو محمد عبد اللہ بن ہشام مصطفی البابی، مصر۔
سنن الترمذی محمد بن عیسی ترمذی دار احیاء التراث العربی، بیروت۔
سنن الترمذی محمد بن عیسی ترمذی ایچ ایم سعید، کمپنی۔
سنن کبری احمد بن الحسین بن بیہقی نشر السنہ ملتان۔
سنن الدارمی عبد اللہ بن عبد الرحمن دارمی قدیمی کتب خانہ کراچی۔
شرح الکرمانی محمد بن یوسف الکرمانی دار احیاء التراث العربی بیروت۔
الشرح الصغیر احمد بن محمد دردیر دار المعارف، مصر۔
الشرح الکبیر (العزیز شرح الوجیز) عبد الکریم بن محمد رافعی مکتبہ عباس احمد الباز، مکہ مکرمہ۔
شرح مسلم یحیی بن شرف نووی قدیمی کتب خانہ کراچی۔
شرح معانی الآثار احمد بن محمد طحاوی ایچ ایم سعید کمپنی، کراچی۔
شرح الطیبی حسین بن محمد طیبی ادارۃ القرآن، کراچی۔
شرح مؤطا للزرقانی محمد زرقانی دار الفکر، بیروت۔
شمائل ترمذی امام ترمذی میر محمد کتب خانہ، کراچی۔
مشکل الآثار امام طحاوی
الموضوعات علامہ ابن الجوزی قدیمی کتب خانہ، کراچی۔
المدونۃ الکبری امام مالک دار صادر بیروت۔
صحیح البخاری، محمد بن اسمعیل بخاری قدیمی کتب خانہ، کراچی۔
صحیح البخاری، محمد بن اسمعیل بخاری دار السلام ریاض۔
صحیح مسلم مسلم بن حجاج قدیمی کتب خانہ، کراچی۔

صحیح مسلم مسلم بن حجاج دار الفکر بیروت ۔
صحیح ابن حبان محمد بن حبان ۔
طبقات ابن سعد محمد بن سعد دار صادر بیروت ۔
ظفر الامانی بشرح مختصر السید الشریف مولانا عبد الحی لکھنوی مکتب المطبوعات اسلامیہ، حلب ۔
الجرجانی فی مصطلح الحدیث
عمدۃ القاری محمد بن احمد عینی ادارۃ الطباعۃ المنیریۃ، بیروت ۔
العدۃ شرح العمدۃ بہاء الدین عبد الرحمن بن ابراهیم مقدسی مکتبہ الریاض الحدیثہ
العرف الشذی مولانا انور شاہ کشمیری قدیمی کتب خانہ کراچی ۔
عنایہ مع فتح القدیر محمد بن محمود بابرتی مصطفی البابی، مصر ۔
عمدۃ الرعایہ مولانا عبد الحی لکھنوی قدیمی کتب خانہ کراچی ۔
غایۃ السعایہ مولانا عبد الحی لکھنوی مکتبہ خیر کثیر، کراچی ۔
غرائب القرآن (علی ھامش تفسیر ابن جریر) نظام الدین الحسن بن محمد نیشاپوری مطبعۃ امیریہ مصر
فتح القدیر محمد بن عبد الواحد: ابن الھمام مکتبہ رشیدیہ، کوئٹہ ۔
فتح القدیر محمد بن علی شوکانی مکتبہ مصطفی البابی، مصر ۔
فتح الباری، حافظ ابن حجر عسقلانی قدیمی کتب خانہ کراچی ۔
فتح الباری، حافظ ابن حجر عسقلانی دار الفکر بیروت ۔
فیض الباری، مولانا انور شاہ کشمیری خضر راہ بکڈپو، دیوبند ۔
الفقہ الاسلامی و ادلتہ علامہ وہبہ زحیلی مکتبہ حقانیہ، پشاور ۔
فتاوی عالمگیری، جماعۃ من علماء الھند، نورانی کتب خانہ، پشاور ۔
فتح المغیث عبد الرحیم بن الحسین عراقی دار الکتب العلمیۃ، بیروت ۔
فضائل القرآن ابو عبید قاسم بن سلام دار الکتب العلمیۃ، بیروت ۔
فتح الملھم مولانا شبیر احمد عثمانی، ادارۃ القرآن، کراچی ۔
القاموس المحیط، مجد الدین محمد بن یعقوب فیروز آبادی، مطبعۃ مصطفی البابی، مصر ۔
قوت المغتذی علامہ سیوطی میر محمد کتب خانہ ۔
کشف الباری (کتاب الایمان، کتاب المغازی) شیخ الحدیث مولانا سلیم اللہ خان مکتبہ فاروقیہ، کراچی ۔
الکامل فی ضعفاء الرجال، عبد اللہ بن عدی، دار الفکر، بیروت ۔
کتاب الثقات ابو حاتم محمد بن حبان بستی، دار الفکر، بیروت ۔
الکوکب الدری، حضرت مولانا رشید احمد گنگوھی، رحمہ اللہ تعالیٰ، متوفی ۱۳۲۳ھ، ادارۃ القرآن کراچی ۔
کتاب الآثار امام اعظم ابو حنیفہ کتب خانہ مجیدیہ، ملتان ۔
کشف الاستار نور الدین علی بن ابی بکر ہیثمی مؤسسۃ الرسالۃ، بیروت ۔
کنز العمال، علامہ علی متقی بن حسام الدین، مکتبۃ التراث الاسلامی، حلب ۔
کتاب الام، امام شافعی، دار المعرفۃ، بیروت ۔
کنز الدقائق عبد اللہ بن احمد نسفی مکتبہ رشیدیہ، کوئٹہ ۔

کتاب الضعفاء الکبیر محمد بن عمر عقیلی، دار الکتب العلمیة۔
اللباب عبد الغنی غنیمی میدانی مکتبہ علمیہ، بیروت۔
لامع الدراری، مولانا رشید احمد گنگوھی، مکتبہ امدادیہ مکة مکرمة۔
لسان العرب، علامہ ابن منظور افریقی، نشر ادب الحوزة، ایران۔
معالم السنن، امام احمد بن محمد الخطابی، مطبعة الانصار الاسلامیہ المحمدیة۔
مجموع فتاوی ابن تیمیہ شیخ الاسلام علامہ ابن تیمیہ دار العربیہ، بیروت۔
المحلی بالآثار، علی بن احمد: ابن حزم دار الکتب العلمیة بیروت۔
مجمع الزوائد و منبیع الفوائد، نور الدین علی بن ابی بکری ھیثمی، دار الفکر، بیروت۔
مقدمہ ابن صلاح عثمان بن عبد الرحمن: ابن صلاح دار الکتب العلمیہ، بیروت۔
مجمع بحار الانوار، علامہ محمد طاھر پٹنی مجلس دائرة المعارف حیدر آباد دکن۔
مشکاة المصابیح، محمد بن عبد اللہ خطیب تبریزی، قدیمی کتب خانہ، کراچی۔
مرقاة المفاتیح ملا علی قاری مکتبہ امدادیہ، ملتان۔
المغنی، موفق الدین ابن قدامة، دار الفکر، بیروت۔
معارف القرآن مفتی محمد شفیع صاحب ادارة المعارف، کراچی۔
مسند امام احمد بن حنبل امام احمد بن حنبل المکتب الاسلامی، دار صادر بیرو۔
مختار الصحاح محمد بن ابی بکر رازی دار المعارف، مصر۔
میزان الاعتدال علامہ ذھبی، دار احیاء التراث العربی بیروت۔
مصنف ابن ابی شیبة، عبد اللہ بن محمد بن ابی شیبة الدار السلفیہ، بمبئی۔
المقنع فی فقہ الامام احمد بن حنبل موفق الدین ابن قدامہ مکتہ الریاض الحدیثہ، ریاض۔
المنتقی شرح المؤطا ابو الولید سلیمان بن خلف باجی دار الکتاب العربی، بیروت۔
معجم البلدان، یاقوت بن عبد اللہ حموی دار احیاء التراث العربی، بیروت۔
مختصر اختلاف العلماء احمد بن محمد: طحاوی، اختصار: جصاص رازی دار البشائر الاسلامیہ، بیروت۔
المجموع شرح المھذب، امام نووی، شرکة من علماء الازھر۔
حماسة، ابو تمام میر محمد کتب خانہ، کراچی۔
حاشیہ ترمذی، احمد علی سہارنپوری میر محمد کتب خانہ۔
مؤطا، امام مالک، دار احیاء التراث العربی۔
مؤطا، امام محمد نور محمد، کراچی۔
مباحث فی علوم القرآن مناع القطان مکتبہ المعارف، ریاض
المتواری علی تراجم ابواب البخاری، احمد بن محمد: ابن المنیر، مظھری کتب خانہ گلشن اقبال۔
معارف السنن مولانا محمد یوسف بنوری ایچ ایم سعید کمپنی، کراچی۔
النشر فی القراءات العشر، محمد بن الجزری، مکتبہ تجاریہ مصر۔
نیل الاوطار، محمد بن علی شوکانی، مطبع مصطفی البابی، مصر۔
النھایة فی غریب الحدیث، علامہ ابن الاثیر، دار احیاء التراث العربی بیروت۔
نصب الرایة عبد اللہ بن یوسف زیلعی، مجلس علمی ڈابھیل۔
وفیات الاعیان، علامہ ابن خلکان، دار صادر، بیروت۔
ھدی الساری، حافظ ابن حجر عسقلانی، دار الفکر، بیروت۔
الھدایة، علی بن ابی بکر مرغینانی. ایچ ایم سعید کمپنی، کراچی۔